

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Wydział Prawa i Administracji

mgr Łukasz Kozłowski

ROZPRAWA DOKTORSKA

Korzystanie w procesie cywilnym z dowodów

uzyskanych sprzecznie z prawem

Praca doktorska napisana

pod kierunkiem naukowym

Prof. UAM dra hab. Marcina Walasika

w Zakładzie Postępowania Cywilnego

Poznań 2021

Spis treści

Wykaz skrótów	5
Wstęp	6
Rozdział I	11
Zagadnienia wprowadzające	11
1. Problem dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem w procesie cywilnym.....	11
1.1. Istota problemu	11
1.2. Uwagi terminologiczne	15
2. Dowód sprzeczny z prawem w świetle stanowiska judykatury i doktryny	23
2.1. Orzecznictwo sądów polskich.....	23
2.2. Orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej	35
2.3. Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.....	37
2.4. Poglądy doktryny	38
3. Dowody sprzeczne z prawem w innych gałęziach prawa.....	49
3.1. Prawo międzynarodowe	49
3.2. Prawo karne procesowe.....	54
3.3. Postępowanie administracyjne i sądowniczoadministracyjne	64
3.4. Postępowania hybrydowe	69
Rozdział II	75
Kwestia zakazu korzystania z dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem	75
1. Charakterystyka postępowania dowodowego	75
1.1. Pojęcie dowodu	75
1.2. Postępowanie dowodowe w strukturze procesu cywilnego	79
1.3. Cel postępowania dowodowego	84
1.4. Normy regulujące cywilne postępowanie dowodowe.....	87
1.5. <i>Ratio legis</i> przepisów k.p.c. ograniczających przeprowadzanie dowodów.....	96
2. Typologia dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem.....	106
2.1. Uwagi ogólne	106
2.2. Dowody objęte w sposób sprzeczny z prawem	113
2.3. Dowody wytworzone w sposób sprzeczny z prawem.....	115
3. Założenia dotyczące podstawy prawnej zakazu korzystania z dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem	117

3.1. Uwagi ogólne	117
3.2. Przepisy Konstytucji RP i prawa międzynarodowego jako podstawa rozstrzygnięcia w prawie procesowym cywilnym	118
3.2.1. Samoistne stosowanie przepisów Konstytucji RP	118
3.2.2. Przepisy chroniące godność człowieka.....	121
3.2.3. Przepisy dotyczące ochrony prywatności jednostki.....	123
3.2.4. Klauzula państwa prawnego i zasada legalizmu	127
3.2.5. Prawo międzynarodowe.....	132
3.3. Przepisy ustaw zwykłych	135
3.4. Klauzula dobrych obyczajów i nadużycie prawa procesowego	139
4. Brak zakazu korzystania w procesie cywilnym z dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem a pominięcie i zaniechanie prawodawcze	146
Rozdział III	152
Dowody sprzeczne z prawem a realizacja prawa do sądu	152
1. Uwagi ogólne.....	152
2. Prawo do sądu jako prawo podmiotowe	154
3. Prawo do sądu a prawo do dowodu.....	162
4. Prawo do sądu jako środek ochrony praw i wolności.....	163
5. Prawo do sądu jako dyrektywa interpretacyjna.....	165
6. Realizacja prawa do sądu jako okoliczność wyłączająca bezprawność.....	168
6.1. Uwagi wprowadzające.....	168
6.2. Wykonywanie praw podmiotowych przez stronę	170
6.3 Działanie w ramach systemu prawa.....	174
Rozdział IV	177
Podstawy aksjologiczne postępowania dowodowego.....	177
1. Założenia aksjologii prawa procesowego cywilnego	177
2. Zasady modelujące postępowanie dowodowe	180
2.1. Status ontologiczny zasad postępowania dowodowego.....	180
2.2. Zasada kontryktoryjności.....	184
2.3 Zasada bezpośredniości.....	186
2.4. Zasada koncentracji materiału procesowego	189
2.5. Zasada swobodnej oceny dowodów.....	192
3. Problematyka prawdy w procesie cywilnym	197

4. Wartości realizowane przez postępowanie dowodowe i możliwość ich hierarchizacji	205
5. Jednolitość i pewność stosowania prawa dowodowego a dowody uzyskane sprzecznie z prawem.....	211
6. Społeczne skutki braku zakazu korzystania z dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem	216
Rozdział V	220
Badanie dopuszczalności dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem	220
1. Sposób badania dopuszczalności dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem	220
1.1. Metoda wazenia wartości w poglądach doktryny	220
1.2. Stanowisko Trybunału Kosntytucyjnego a mechanizm wazenia wartości	226
1.3. Wazenie wartości jako metoda badania dopuszczalności dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem	228
1.3.1. Zasada proporcjonalności w cywilnym postępowaniu dowodowym	228
1.3.2. Model zasady proporcjonalności w cywilnym postępowaniu dowodowym.....	232
2. Wybrane przykłady korzystania z dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem.....	239
2.1. Uwagi ogólne	239
2.2. Dokument objęty w sposób sprzeczny z prawem.....	242
2.3. Podśluch	247
2.3.1. Uwagi ogólne	247
2.3.2. Podśluch procesowy i operacyjno-rozpoznawczy.....	250
2.3.3. Podśluch prywatny.....	253
2.4. Prywatne nagranie.....	259
Rozdział VI	266
Dowody uzyskane sprzecznie z prawem w reżimie postępowania dowodowego	266
1. Tryb dopuszczania dowodu	266
2. Czynności sądu co do dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem	269
2.1. Regulacje postępowania karnego.....	269
2.2. Pominięcie przeprowadzenia dowodu.....	273
2.3. Podstawy pominięcia przeprowadzenia dowodu.....	276
2.4. Wyeliminowanie dowodu uzyskanego sprzecznie z prawem	284
2.5. Eliminacja dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem po ich przeprowadzeniu przez sąd	287
2.6. Zasada proporcjonalności a uzasadnienie sądowej decyzji stosowania prawa	289

3. Uchybienia sądu w zakresie korzystania z dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem.....	293
3.1. Istota i rodzaje uchybień.....	293
3.2. Uchybienie jako zarzut apelacyjny i rozstrzygnięcie sądu drugiej instancji.....	296
3.3. Uchybienie jako podstawa skargi kasacyjnej i rozstrzygnięcie Sądu Najwyższego ..	304
3.3.1. Uwagi ogólne	304
3.3.2. Zarzuty dotyczące dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem jako podstawa skargi kasacyjnej	309
3.3.3. Rozstrzygnięcie Sądu Najwyższego	312
Zakończenie	314
Bibliografia	321
Wykaz orzeczeń	357

Wykaz skrótów

AUMCS	– Annales Universitatis Mariae Curie-Sklodowska
ETPCz	– Europejski Trybunał Praw Człowieka
MoP	– Monitor Prawniczy
MPH	– Monitor Prawa Handlowego
NP	– Nowe Prawo
OSNC	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Cywilna
OSNCP	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
OSNKW	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Karna
Pal.	– „Palestra”
PiP	– Państwo i Prawo
Prok. i Pr.	– Prokuratura i Prawo
PPC	– Polski Proces Cywilny
PPiA	– Przegląd Prawa i Administracji
PPH	– Przegląd Prawa Handlowego
PS	– „Przegląd Sądowy”
SP	– Studia Prawnicze
SOKIK	– Sąd Ochrony Konkurencji i Konsumentów
TSUE	– Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej
UOKiK	– Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów
ZNUJ	– Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego

Wstęp

Potrzeba rozstrzygnięcia sprawy cywilnej uruchamia cały mechanizm postępowania cywilnego jako instrumentu ochrony sądowej i narzuca pewne standardy, reguły, zasady¹. To na stronach spoczywa ciężar udowodnienia faktu, z którego wywodzą konsekwencje prawne (art. 6 k.c., art. 232 k.p.c.). Co do zasady to strony decydują o rodzaju środka dowodowego, a w niektórych sytuacjach także o sposobie jego pozyskania, dlatego powinny znać reguły dowodowe i ograniczenia oraz zakazy formułowane na gruncie prawa procesowego i materialnego, które dopiero łącznie stosowane pozwalają na dokonanie właściwej oceny dowodu². Regulacja kodeksu postępowania cywilnego³ nie wskazuje zamkniętego katalogu dowodów. O tym, czy dany dowód zostanie przez sąd dopuszczony decydujące znaczenie ma nie tylko istotność faktu, który ma wykazać (art. 227 k.p.c.), ale także m.in. moment jego powołania przez stronę, zgromadzony dotychczas materiał dowodowy, stanowiska stron, jego właściwości, czy nawet spełnienie warunków formalnych wniosku dowodowego (art. 205³ § 2, art. 205¹² § 1 i 2, art. 235² § 1 pkt 1-6 k.p.c.).

Nie są to jednak wyłączne podstawy w oparciu, o które można oceniać dopuszczalność przeprowadzenia dowodu. Ocena taka dokonywana może być także w relacji do norm prawa materialnego (cywilnego, karnego, administracyjnego) oraz konstytucyjnego. Na tym tle aktualnym pozostaje zagadnienie koncentrujące się na ustaleniu możliwości korzystania w procesie cywilnym z dowodów uzyskanych w sposób sprzeczny z prawem. Poruszana kwestia nie straciła na swojej doniosłości, albowiem niedopuszczalność przeprowadzania tego typu dowodów nie została sformułowana na gruncie k.p.c. w postaci generalnego zakazu.

Problem ten aktualnie zyskuje na znaczeniu, gdyż rewolucja naukowo-techniczna spowodowała prawdziwą inwazję nowych, bardziej skomplikowanych źródeł dowodowych, które przede wszystkim mogą służyć analizie prawdziwości twierdzeń o faktach mających istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy cywilnej. Istnieje zatem możliwość wykorzystania w postępowaniu cywilnym wszelkiego rodzaju informacji zdobytych i utrwalonych za pomocą

---

¹ A. Góra-Błaszczkowska, *Zasad równości stron w procesie cywilnym*, Warszawa 2008, s. 72-102; A. Łazarska, *Rzetelny proces cywilny*, Warszawa 2012, s. 95-100, 327-586; K. Piasecki, *System dowodów i postępowanie dowodowe w sprawach cywilnych*, Warszawa 2013, s. 39; H. Pietrkowski, *Metodyka pracy sędziego w sprawach cywilnych*, Warszawa 2021, s. 39-70; K. Flaga-Gieruszyńska, *Konstytucyjne standardy prawa do sądu a ochrona prywatności stron postępowania na przykładzie spraw cywilnych*, [w:] *Konstytucjonalizacja postępowania cywilnego*, red. Ł. Błaszczak, Warszawa 2015, s. 217-229.

² A. Laskowska, *Dowody w postępowaniu cywilnym uzyskane w sposób sprzeczny z prawem*, PiP 2003/12, s. 93.

³ Ustawa z dnia 17.11.1964 Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. z 2016, poz. 1822 z późn.).

nowych technologii⁴, które mogą mieć znaczenie z punktu widzenia ustalania faktów. W toku prowadzenia konkretnej sprawy cywilnej nierzadko pojawiają się wątpliwości co do sposobu pozyskania oraz możliwości dopuszczenia i przeprowadzenia dowodów uzyskanych w sposób sprzeczny z prawem. Omawiana problematyka cały czas wywołuje dyskusje. Na gruncie aktualnego stanu prawnego pojawiło się opracowanie monograficzne⁵ i praca zbiorowa⁶ na temat zagadnienia będącego przedmiotem niniejszego opracowania. Uwzględniając jednak doniosłość poruszanych zagadnień nie tylko dla praktyki prawniczej, ale także i doktryny prawa procesowego cywilnego stwierdzić można, że obecny stan wiedzy nie wyłącza potrzeby dalszych badań i dyskusji naukowych.

Jak już zaznaczyłem, w k.p.c. nie zawarto jakiegokolwiek regulacji normującej kwestię zakazu korzystania z dowodów uzyskanych w sposób sprzeczny z prawem. Powoduje to ograniczenie w możliwości wykorzystania przez mnie metod badawczych, m. in. typowej dla nauk prawnych metody dogmatycznej. Podstawową metodą badawczą będzie więc analiza orzecznictwa oraz doktryny prawniczej, w której uwzględniona zostanie logika, teoretyczna analiza, argumentacja i hermeneutyka. Badaniu z uwzględnieniem dogmatyczno – prawnej analizy poddane zostaną natomiast przepisy k.p.c. regulujące postępowanie dowodowe oraz te regulacje prawne, z których wywodzony jest przez przedstawicieli doktryny zakaz przeprowadzania w postępowaniu cywilnym dowodów uzyskanych w sposób sprzeczny z prawem. Pomocnymi w tym zakresie będą reguły egzegezy (reguły opracowywania tekstów prawnych), w ramach których będę posługiwać się regułami interpretacyjnymi (regułami wykładni), regułami wnioskowania (regułami inferencyjnymi) oraz regułami kolizyjnymi. Opracowywanie tekstów prawnych dla uzyskania spójnego systemu norm prowadzić bowiem może do różnego rezultatu końcowego, a to w zależności od tego, jakie przyjmie się reguły interpretacyjne, inferencyjne i kolizyjne oraz jakie ustali się przesłanki dla ich zastosowania. W tym zakresie niezbędnym będzie odniesienie się do aksjologicznych podstaw postępowania cywilnego oraz stanowiącego jego część postępowania dowodowego. Ponadto badania zostaną przeprowadzone z uwzględnieniem praktycznych problemów, jakie w zakresie omawianego zagadnienia niesie ze sobą sądowe stosowanie prawa.

---

⁴ R. Kulski, *Zastosowanie technologii informacyjnych w procesie cywilnym na tle prawnoporównawczym* [w:] *Honeste procedere. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Kazimierzowi Lubińskiemu*, red. A. Laskowska-Hulisz, J. May, M. Mrówczyński, Warszawa 2017, s. 251, 261-262.

⁵ A. Skorupka, *Dopuszczalność dowodu sprzecznego z prawem w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2021, ss. 310.

⁶ K. Knoppek red., *Problem dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem w procesie cywilnym*, Poznań 2018, ss. 248.

W pracy przedstawiono korzystanie z dowodów uzyskanych w sposób spreczny z prawem w procesie cywilnym, rezygnując ze szczegółowego omówienia tej tematyki w postępowaniu nieprocesowym. Na przyjęty zakres badań miało wpływ kilka powodów. Pierwszym jest rozległość badanej materii, co z konieczności musiało ograniczyć analizowany problem do trybu procesowego. Drugim pozostaje znaczenie procesu jako dominującego modelu postępowania cywilnego, który toczy się przy udziale dwóch przeciwstawnych stron. Proces jest postępowaniem niejako modelowym, którego zasady, instytucje i formy na mocy art. 13 § 2 k.p.c. stosuje się odpowiednio w innych rodzajach postępowania⁷. Postępowanie nieprocesowe jest natomiast wewnętrznie zróżnicowane, a niektóre rodzaje spraw są unormowane w przepisach pozakodeksowych oraz charakteryzuje się w szerszym zakresie działalnością sądu z urzędu⁸.

Pojęcie dowodów uzyskanych w sposób spreczny z prawem, z jednej strony swoim zakresem obejmuje dowody przeprowadzone wbrew ograniczeniom wynikającym bezpośrednio z ustawy, z drugiej także dowody pozyskane w wyniku pozaprocessowej aktywności stron. Nie budzi wątpliwości jako sprzeczne z ustawą procesową, przeprowadzenie przez sąd dowodów z naruszeniem warunkowych bądź bezwarunkowych ograniczeń dowodowych⁹. W takiej sytuacji sąd jest związany ograniczeniami w zakresie, w jakim określił to ustawodawca. Jeżeli sąd przeprowadzi dowód z naruszeniem jakiegokolwiek z ustawowych ograniczeń, wówczas będzie to poważne uchybienie procesowe, które może stanowić zarzut apelacyjny, a także skuteczną podstawę kasacyjną¹⁰. Powoduje to konieczność pominięcia w niniejszej pracy dowodów przeprowadzanych przez sąd z naruszeniem warunkowych i bezwarunkowych ograniczeń dowodowych. Jest to inne zagadnienie prawne, gdyż kontrowersje wokół dowodów sprzecznych z prawem związane są przede wszystkim z pozaprocessową aktywnością stron lub podmiotów trzecich w ich pozyskaniu oraz *modus*

---

⁷ J. Mucha, *O odpowiednim stosowaniu przepisów o procesie do postępowania zabezpieczającego* [w:] *Proces cywilny. Nauka-Kodyfikacja-Praktyka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Feliksowi Zedlerowi*, red. P. Grzegorzczak, K. Knoppek, M. Wałasik, Warszawa 2012, s. 479 i n.; E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 2017, s. 48-62.

⁸ Ibidem, s. 23-98.

⁹ K. Knoppek, *Dokument w procesie cywilnym*, Poznań 1993, s. 58-72; K. Knoppek, *Wokół sporu o ograniczenie dowodowe przeciwko i ponad osnowę dokumentu (próba podsumowania)*, [w:] *Księga pamięci ku czci W. Brodniewicza*, red. A. Marciniak, Łódź 1998, s. 163-174; Ł. Błaszczak, *Ograniczenia w badaniu faktów*, [w:] *Dowody i postępowanie dowodowe w sprawach cywilnych*, red. Ł. Błaszczak, K. Markiewicz, Warszawa 2015, s. 55-67; A. Oklejak, *Wokół problematyki ograniczeń dowodowych w polskim procesie cywilnym*, [w:] *Proces cywilny. Nauka-Kodyfikacja-Praktyka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Feliksowi Zedlerowi*, red. P. Grzegorzczak, K. Knoppek, M. Wałasik, Warszawa 2012, s. 259-280.

¹⁰ K. Knoppek, *Zarzuty dotyczące ustalania faktów lub oceny dowodów jako podstawa skargi kasacyjnej*, *Pal.* 2007/7-8, s. 11-12.

operandi organu jurysdykcyjnego na płaszczyźnie dopuszczenia oraz przeprowadzenia tego typu dowodów.

W celu poczynienia rozważań teoretyczno-prawnych nad badanym problemem istotne znaczenie ma wiążące Polskę prawo międzynarodowe, w tym Unii Europejskiej. Przyjmując natomiast typologię celów i funkcji teoretycznych badań prawnoporównawczych wskazanych przez K. Lubińskiego¹¹ uznać należy, że analiza jednego zagadnienia, chociażby wywołującego sporo kontrowersji, z obszernej materii postępowania dowodowego, stanowiącego z kolei część procesu cywilnego nie spowoduje w sposób znaczny lepszego poznania i zrozumienia krajowego, zagranicznego lub ponadnarodowego systemu prawa. Znajduje to potwierdzenie w dotychczasowym piśmiennictwie, które sprowadza się raczej do krótkiego opisu sposobu uregulowania tego problemu w zagranicznym systemie prawa, z powołaniem na wybranych przedstawicieli doktryny bądź jednostkowe judykaty¹². Także próba transponowania pewnych instytucji prawa właściwych obcemu systemowi (np. *common law*) może nie doprowadzić do rezultatu w postaci sformułowania pojęć typologii i modeli właściwych dla naszego systemu prawa procesowego cywilnego, które znalazłyby szersze zastosowanie w judykaturze¹³. Wskazać w końcu należy, że w większości porównywane są systemy praw krajów należących do Unii Europejskiej lub związanych Konwencją¹⁴, z wyjątkiem Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej. Powoduje to, że te same standardy formułowane wobec prawa do sądu, a tym samym prawa dowodowego, powinny obowiązywać na obszarach wszystkich tych państw.

Głównym zadaniem niniejszej pracy jest próba odpowiedzi na pytanie, czy w prawie procesowym cywilnym istnieje norma prawna zakazująca korzystania z dowodów uzyskanych w sposób sprzeczny z prawem. Ponadto problematyka omawianych dowodów jest immanentnie związana z aksjologią zarówno sądowego stosowania prawa, jak i pozostałych wartości podlegających ochronie w toku rozpoznawania konkretnego sporu. Opracowania wymaga więc mechanizm umożliwiający dokonywanie ich ważenia, a w szczególności koniecznym jest ustalenie podstawy prawnej jego obowiązywania, przebiegu poszczególnych etapów oraz

---

¹¹ K. Lubiński, *Przedmiot komparatystyki prawa procesowego*, [w:] *Proces cywilny. Nauka-Kodyfikacja-Praktyka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Feliksowi Zedlerowi*, red. P. Grzegorzczak, K. Knoppek, M. Walasik, Warszawa 2012, s. 1069-1071.

¹² K. Knoppek, *Problem dowodów uzyskanych w sposób sprzeczny z prawem*, [w:] *System Prawa Procesowego Cywilnego. Postępowanie procesowe przed sądem pierwszej instancji, T.2, Cz. 2*, red. T. Ereciński, T. Wiśniewski, Warszawa 2016, s. 119-120; A. Skorupka, *Dopuszczalność dowodu ...op.cit.*, s. 79-101.

¹³ K. Gajda-Roszczyńska, *Kilka uwag o dopuszczalności dowodów nielegalnych na tle prawnoporównawczym w polskim postępowaniu cywilnym*, [w:] *Sine ira et studio. Księga pamiątkowa dedykowana Sędziemu Jackowi Gudowskiemu*, red. T. Ereciński, P. Grzegorzczak, K. Weitz, Warszawa 2016, s. 95-100.

¹⁴ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności otwarta do podpisu 4.11.1950, ratyfikowana przez Polskę 19.01.1993, Dz. U. z 1993, Nr 61 poz. 284; dalej jako Konwencja.

konsekwencji prawnych jego zastosowania. Kształt tego mechanizmu musi być na tyle uniwersalny, aby mógł być z powodzeniem wykorzystywany przez sądy i strony w toku rozpoznawania spraw cywilnych. Wymaga to także precyzyjnego ustalenia w obecnym kształcie obowiązywania k.p.c. podstaw prawnych pominięcia przeprowadzenia dowodu uzyskanego sprzecznie z prawem oraz poddawania testu proporcjonalności kontroli instancyjnej sądu odwoławczego i judykacyjnej Sądu Najwyższego.

Materia poruszona w pracy została podzielona na sześć rozdziałów. Rozdział pierwszy ma na celu przybliżenie istoty problemu oraz wyjaśnienie siatki pojęciowej, która będzie wykorzystywana w kolejnych rozważaniach. Następnie rozdział ten omawia stanowisko judykatury i doktryny, które w dalszej części pracy poddane zostaną krytycznej analizie. Wzgląd na kompletność rozważań wymaga także poczynienia ustaleń o charakterze systemowym w krajowym porządku prawnym. Rozdział drugi skupia się na przybliżeniu zagadnień ogólnych dotyczących postępowania dowodowego, by móc dokonać typologii dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem. Zaprezentowane w tej części pracy rozważania dotyczą ustaleń walidacyjnych obowiązywania zakazu korzystania z dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem w postępowaniu cywilnym, ze szczególnym uwzględnieniem formułowanych przez doktrynę podstaw prawnych. Poczynione ustalenia należy także zestawić z klauzulą dobrych obyczajów, instytucją nadużycia prawa procesowego oraz koncepcjami zaniechania i pominięcia prawodawczego. Założeniem rozdziału trzeciego jest przeprowadzenie analizy prawa do sądu i jego wybranych komponentów z punktu widzenia możliwości konstruowania zakazu korzystania z dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem.

Z uwagi na powiązanie rozważanej tematyki z aksjologią, kolejne dwa rozdziały są poświęcone wartościom postępowania dowodowego, w tym ich omówieniu z punktu widzenia analizowanej kategorii dowodów oraz możliwościom hierarchicznego podporządkowania. Dopełnieniem tych rozważań jest opracowanie propozycji stosowania metody ważenia wartości z odniesieniem do wybranych dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem.

Ostatni szósty rozdział dedykowany jest praktycznym zagadnieniom cywilnego postępowania dowodowego związanym z omawianą tematyką. Zawarte w nim rozważania dotyczą poszczególnych czynności sądu i stron w zakresie korzystania z dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem. Szczególnego omówienia wymagają uchybienia sądu w tym zakresie oraz procesowe możliwości przeciwdziałania im przez strony.

Rozdział I

Zagadnienia wprowadzające

1. Problem dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem w procesie cywilnym

1.1. Istota problemu

Problem dowodów uzyskanych w sposób sprzeczny z prawem należy obecnie do jednych z najbardziej spornych i dyskutowanych zagadnień w doktrynie prawa procesowego cywilnego²⁶. Wynika to z faktu, że ustawodawca w k.p.c. nie ustanowił żadnego przepisu, z którego wprost można byłoby wyprowadzić normę prawną regulującą tę materię. Obowiązujący stan prawny generuje szereg problemów związanych z omawianą tematyką. W pierwszej kolejności rozstrzygnięcia wymaga kwestia natury ontologicznej, a mianowicie czy w prawie procesowym cywilnym istnieje norma prawna, obowiązująca w sposób bezwzględny lub nawet względny, zabraniająca skorzystania przez sąd z dowodów uzyskanych w sposób sprzeczny z prawem. Istotnym będzie więc przeanalizowanie stanowiska judykatury oraz poglądów przedstawicieli doktryny powołujących się na taki zakaz, by następnie dokonać

---

²⁶ E. Wengerek, *Korzystanie w postępowaniu cywilnym ze środków dowodowych uzyskanych sprzecznie z prawem*, PiP 1977/2, s. 26-32; F. Zedler, *Dopuszczalność dowodu z taśmy magnetofonowej w postępowaniu cywilnym*, [w:] *Proces i Prawo. Księga ku czci Profesora J. Jodłowskiego*, red. E. Łętowska, Wrocław 1989, s. 533-541; A. Laskowska, *Dowody w postępowaniu...* op.cit., s. 88-101; M. Krakowiak, *Potajemne nagranie na taśmę jako dowód w postępowaniu cywilnym*, MoP 2005/24, s. 1250-1253; H. Pietrzykowski, *Zarys metodyki pracy sędziego w sprawach cywilnych*, Warszawa 2014, s. 526-527; W. Nartowski, *Drzewo zatrute, owoc niekoniecznie*, Rzeczpospolita z 17.10.2011; B. Karolczyk, *Dopuszczalność „dowodów uzyskanych z naruszeniem prawa” w postępowaniu cywilnym*, PS 2012/4, s. 88-106; J. Okolski, P. Jaczewski, *Rola środków dowodowych uzyskanych w sposób sprzeczny z prawem*, [w:] *Arbitraż i mediacja. Księga jubileuszowa dedykowana doktorowi Andrzejowi Tynelowi*, red. M. Łaszczuk, M. Furtek, S. Pieckowski, J. Poczubot, A. Szumański, M. Tomaszewski, Warszawa 2012, s. 358-378; D. Korszeń, *Zakres zakazu przeprowadzania w postępowaniu cywilnym dowodów nielegalnych (bezprawnych)*, MoP 2013/1, s. 18 i n; Ł. Błaszczak, *Pojęcie dowodów bezprawnych (nielegalnych, sprzecznych z prawem). Zagadnienie przeprowadzania dowodów bezprawnych w postępowaniu cywilnym w świetle poglądów doktryny oraz judykatury*, [w:] *Dowody i postępowanie dowodowe w sprawach cywilnych*, red. Ł. Błaszczak, K. Markiewicz, Warszawa 2015, s. 67-80; M. Białecki, *Praktyka dopuszczania przez sądy dowodów zdobytych w sposób nielegalny w polskim postępowaniu cywilnym z odwołaniem się do rozwiązań amerykańskich i kanadyjskich*, [w:] *Nowelizacja kodeksu postępowania Cywilnego*, red. A. Góra-Błaszczkowska, Sopot 2015, s. 159-180; M. Białecki, *Doktryna „owoców zatrutego drzewa” /fruits of the poisonous tree/ w postępowaniu cywilnym*, [w:] *Współczesne problemy postępowania cywilnego. Zbiór studiów*, red. K. Flaga-Gieruszyńska, A. Klich, Toruń 2015, s. 202-219; Ł. Czarnecki, *Dopuszczalność tzw. dowodu bezprawnego (nielegalnego, sprzecznego z prawem) w procesie cywilnym*, MoP 2016/16, s. 867- 877; K. Knoppek, *Problem dowodów uzyskanych ...op.cit.*, s. 108-133; K. Gajda-Roszczyńska, *Ograniczenia dopuszczalności dowodów nielegalnych w postępowaniu cywilnym – granica czy fundament dążenia do prawdy w postępowaniu cywilnym ?*, PPC 2016/3, s. 393-406; K. Gajda-Roszczyńska, *Kilka uwag o dopuszczalności ...op.cit.*, s.70-100; monografia *Problem dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem w procesie cywilnym*, red. K. Knoppek, Poznań 2018; J. Gołaczyński, *Dowody pozyskane bezprawnie w sprawach o rozwód* [w:] *Prawo rodzinne i spadkowe wobec współczesnych zjawisk technologicznych i społecznych*, red. J. M. Łukasiewicz, M. Załucki, Warszawa 2018, s. 302-312; A. Skorupka, *Dopuszczalność dowodu...op.cit.*, ss 310.

własnej analizy tego zagadnienia i móc jednoznacznie wypowiedzieć się co do obowiązywania takiego zakazu.

W procesie stosowania prawa pojawia się także konieczność rozstrzygnięcia konfliktu wartości. Prawodawca niekiedy sam wskazuje, w jaki sposób i na podstawie jakich kryteriów konflikty takie powinny być rozstrzygane. Na gruncie cywilnego postępowania dowodowego jako przykład takiej sytuacji wskazać należy na treść art. 21 ust. 1 pkt 3 ustawy z 21.04.2017 o roszczeniach o naprawienie szkody wyrządzonej przez naruszenie prawa konkurencji²⁷. Sąd oddala wniosek o wyjawienie środka dowodowego, jeżeli jego wyjawienie byłoby nieproporcjonalne. Następnie w ustępie 2. powołanego artykułu normodawca precyzuje kryteria oceny takiej nieproporcjonalności²⁸. Sytuacje takie należą jednak do rzadkości, a organy stosujące prawo często stają przed koniecznością rozstrzygnięcia konfliktu wartości, co do którego ustawodawca nie podjął żadnej decyzji. W przypadku zaistnienia takiej kolizji to organy rozstrzygające konkretną sprawę (sąd pierwszej i drugiej instancji) posiadają pewną swobodę w sposobie jej rozwiązania²⁹. Problematyka dowodów uzyskanych w sposób sprzeczny z prawem jest immanentnie związana z koniecznością rozstrzygnięcia konfliktu wartości³⁰. Niezależnie więc od ustaleń w zakresie obowiązywania zakazu korzystania z dowodów uzyskanych w sposób sprzeczny z prawem istnieje potrzeba opracowania takiego mechanizmu ważenia wartości w prawie procesowym cywilnym, który pozwalałby sędziemu na przyznanie prymatu określonym wartościom spośród wielu wzajemnie niezgodnych, który to wybór podlegać będzie intersubiektywnej kontroli. Instrument taki powinien być na tyle uniwersalny, aby mógł znaleźć zastosowanie w przypadku uznania, że nie obowiązuje norma prawna zakazująca przeprowadzania dowodów uzyskanych w sposób sprzeczny z prawem w procesie cywilnym. Przy jego zastosowaniu organ stosujący prawo powinien móc dojść do przekonania, że przeprowadzenie takiego dowodu jest jednak niedopuszczalne.

---

²⁷ Dz. U. z 2017, poz. 1132.

²⁸ Sąd bierze pod uwagę słuszne interesy stron oraz osoby trzeciej, która znajduje się w posiadaniu środka dowodowego, a w szczególności: zakres, w jakim wniosek o ujawnienie środka dowodowego uzasadniają już stwierdzone fakty i dostępne dowody, zakres i koszt wyjawienia środka dowodowego, w szczególności dla osoby trzeciej, zapobieganie ogólnemu poszukiwaniu informacji, co do których jest mało prawdopodobne, aby miały znaczenie dla postępowania, zakres, w jakim środek dowodowy dotyczy informacji stanowiącej tajemnicę przedsiębiorstwa lub inną tajemnicę podlegającą ochronie prawnej na podstawie odrębnych przepisów, w szczególności odnoszących się do osób trzecich, oraz dostępne środki ochrony takich informacji.

²⁹ T. Gizbert-Studnicki, *Konflikt dóbr i kolizja norm*, RPEiS 1989/1, s. 1-3.

³⁰ Na problem ważenia wartości wskazują: J. Okolski, P. Jaczewski, *Rola środków dowodowych ... op.cit.*, s. 370-378; K. Knoppek, *Problem dowodów uzyskanych... op.cit.*, s. 131-134; K. Gajda-Roszczyńska, *Kilka uwag o dopuszczalności... op.cit.*, s. 98-99; K. Knoppek, *Wstęp do badań nad problemem dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem w procesie cywilnym*, [w:] *Problem dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem w procesie cywilnym*, red. K. Knoppek, Poznań 2018, s. 16-17; A. Skorupka, *Dopuszczalność dowodu... op.cit.*, s.245-250.

Dokonując analizy dogmatyczno-prawnej problemu stanowiącego przedmiot niniejszej pracy nie może uciec z pola widzenia fakt, że kwestia wykorzystania w postępowaniu cywilnym dowodów uzyskanych w sposób sprzeczny z prawem wiąże się z oceną sposobu powstania dowodów, czy ich uzyskania oraz możliwością przeprowadzania takich dowodów w celu sformułowania podstawy faktycznej rozstrzygnięcia. Dychotomiczna struktura rozstrzygnięcia sądowego, które oprócz podstawy prawnej musi zawierać także podstawę faktyczną³¹, powoduje, że wyłącznie prawdziwe ustalenia faktyczne warunkować mogą trafne zastosowanie prawa materialnego oraz procesowego³². W tej sytuacji szczególnego znaczenia nabierają ograniczenia dowodowe³³, gdyż wpływają bezpośrednio na podstawę faktyczną rozstrzygnięcia.

Znaczna część dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem to dowody w postaci prywatnych nagrań obrazu lub dźwięku dokonywanych bez zgody osób uczestniczących w zdarzeniu, jak również za pomocą urządzeń podsłuchowych, fotografii, wydruków danych z poczty elektronicznej³⁴. Przy braku bezpośrednio ustanowionego przez normodawcę zakazu wykorzystywania dowodów uzyskanych w sposób sprzeczny z prawem istotne znaczenie mają więc art. 308 i 243² k.p.c. jako podstawy prawne do przeprowadzania dowodów z tzw. dokumentów nietekstowych. Zgodnie z art. 308 k.p.c.³⁵ dowody z innych dokumentów niż wymienione w art. 243¹ k.p.c., w szczególności zawierających zapis obrazu, dźwięku albo obrazu i dźwięku, sąd przeprowadza, stosując odpowiednio przepisy o dowodzie z oględzin oraz o dowodzie z dokumentów. Zgodnie z przytoczonym brzmieniem tego artykułu innym dokumentem staje się każdy nośnik, na którym utrwalono dźwięk lub obraz, również z elementami tekstowymi (np. protokół elektroniczny). Mamy więc do czynienia z otwartym katalogiem nośników informacji, który może ulegać modyfikacji wraz z postępem technicznym i technologicznym. Aby taki „inny dokument” mógł zostać dopuszczony jako dowód, jego treść musi pozwolić na ustalenie osoby składającej oświadczenie woli i jego autentyczność może zostać zweryfikowana. Przepis ten, w zamierzeniu ustawodawcy, nawiązuje do innych dokumentów, co do których wystawca zastosował formę dokumentową. Zgodnie z art. 77² k.c.

---

³¹ P. Rylski, *Działanie sądu z urzędu a podstawa faktyczna wyroku cywilnego*, Warszawa 2009, s. 150-157.

³² T. Ereciński, K. Weitz, *Prawda i równość stron w postępowaniu cywilnym a orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego*, red. T. Ereciński, K. Weitz, Warszawa 2010, s. 17-34.

³³ A. Oklejak, *Wokół problematyki ograniczeń...* op.cit., s. 259-280.

³⁴ G. F. Ricci, *Atipicità della prova, processo ordinario e rito camerale*, Rivista trimestrale del diritto e procedura civile, 2002/2, s. 434 i n.

³⁵ Obecne brzmienie tego artykułu zostało nadane ustawą z 10.07.2015 o zmianie ustawy - Kodeks cywilny, ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2015, poz. 1311, obowiązującej od 8.09.2016.

i 77³ k.c. do zachowania dokumentowej formy czynności prawnej wystarcza złożenie oświadczenia woli w postaci dokumentów, w sposób umożliwiający ustalenie osoby składającej oświadczenie. Dokumentem jest nośnik informacji umożliwiający zapoznanie się z jej treścią³⁶.

Katalog innych dokumentów ma oczywiście charakter otwarty, ale można wyodrębnić dowody o charakterze wizualnym (nagrania obrazu pozbawione dźwięku), audialnym (nagrania dźwięku w różnych formach), audiowizualnym (nagrania dźwięku i obrazu) i o charakterze złożonym (zawierające tekst obok dźwięku lub obrazu). Wskazane w art. 308 k.p.c. środki mają przedstawić więc rzeczywistość poprzez zawarte w nich obrazy bądź dźwięki (połączone także z tekstem). W orzecznictwie określa się je jako tzw. dowody pomocnicze o charakterze wtórnym³⁷. Konkretyzując jako inne dokumenty w rozumieniu art. 308 k.p.c. oprócz utrwalających obraz i dźwięk wyróżnić należy także: tzw. screenshoty (zrzuty ekranowe), treści wiadomości tekstowych SMS i multimedialnych MMS (takich jak: grafika, animacje, wideoklipy, dźwięki), billingi, pliki zgromadzone na twardych dyskach komputerów i serwerach internetowych, dane z telefonów komórkowych, systemów typu back-up, czy dane z usług lokalizacyjnych GPS lub LBS³⁸.

Największe kontrowersje budzi oferowanie sądowi dowodów z dokumentów wskazanych w art. 245 k.p.c. i art. 308 k.p.c., w posiadanie których strona weszła w wyniku czynu zabronionego. Poruszana problematyka odnosi się więc do sprzeczności z prawem samej czynności uzyskania takiego dowodu oraz oceny jego dopuszczenia w procesie cywilnym i w konsekwencji przyznania mu waloru wiarygodności. Odmiennie bowiem będziemy kwalifikować sytuację, w której sąd przeprowadził dowód z zeznań świadka w osobie przedstawiciela ustawowego strony lub współuczestnika jednolitego, a inaczej dopuszczenie jako dowodu nagrania zdarzenia utrwalonego przez stronę bez wiedzy i zgody pozostałych jego uczestników. Koniecznym zatem jest rozróżnienie dowodów wytworzonych w trakcie postępowania dowodowego (np. zeznania świadków, oględziny, opinie biegłych, wyjaśnienia stron), od dowodów uzyskanych poza jego ramami (np. nagranie rozmowy lub zdarzenia, kradzież dokumentu, zainstalowanie podsłuchu), które dopiero zostaną zaoferowane przez

---

³⁶ A. Laskowska-Hulisz, *Dowody z innych dokumentów niż wymienione w art. 243¹ k.p.c. uzyskane w sposób sprzeczny z prawem*, [w:] *Problem dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem w procesie cywilnym*, red. K. Knoppek, Poznań 2018, s. 81 i n.

³⁷ Wyrok SA w Warszawie z 19.03.2010 I ACa 2/10, Legalis.

³⁸ M. Białecki, *Doktryna „owoców zatrutego drzewa”...* op.cit., s. 203.

strony i przeprowadzone w jego toku³⁹. Właśnie druga kategoria dowodów będzie stanowić przedmiot rozważań w niniejszej pracy.

1.2. Uwagi terminologiczne

Charakterystyka przedmiotu badawczego wymaga przyjęcia dostatecznie precyzyjnej i spójnej aparatury pojęciowej. Odpowiednia nomenklatura znaczeniowa z jednej strony pozwala dostrzec problemy, które na gruncie innego aparatu pojęciowego znajdowałyby się poza zakresem rozważań. Ponadto umożliwia wyjaśnienie tych problemów, które w przypadku braku spójności w znaczeniu tych samych pojęć, byłyby niemożliwe do rozwiązania⁴⁰. W literaturze przedmiotu występuje wiele określeń analizowanej instytucji. Niestety ani doktryna, ani judykatura nie wypracowały w tym zakresie jednolitej siatki pojęciowej. Wskazać można na takie określenia jak: dowody bezprawne⁴¹, dowody nielegalne⁴², dowody uzyskane w sposób sprzeczny z prawem⁴³, dowody uzyskane z naruszeniem prawa⁴⁴, czy dowody niedopuszczalne⁴⁵. Brak definicji legalnej tego rodzaju dowodów oraz zamienne używanie wskazanych określeń tym bardziej powodują konieczność przeprowadzenia analizy stanowiska przedstawicieli piśmiennictwa. Nie sposób omawiać tematyki dowodów uzyskanych w sposób sprzeczny z prawem bez wyjaśnienia pojęć, których używa się konstruując zakazy korzystania z tych środków dowodowych w postępowaniu cywilnym.

Otwierając dyskusję na ten temat w 1977 r. E. Wengerek posługiwał się sformułowaniem środków dowodowych uzyskanych sprzecznie z prawem. Upatrywał je w dowodach, które zostały przeprowadzone w toku postępowania w sposób sprzeczny z ograniczeniami dowodowymi zawartymi w k.p.c. w odniesieniu m.in. do dowodów: z dokumentów, z zeznań świadków, z opinii biegłych, z przesłuchania stron, z oględzin, z grupowego badania krwi oraz z innych środków dowodowych. W szczególności wskazał, że ograniczenia w przeprowadzaniu dowodu z dokumentów będą miały zastosowanie do dowodu z taśmy dźwiękowej oraz że wyłączone są w postępowaniu cywilnym te dowody,

---

³⁹ Podział dowodów na uzyskane w toku postępowania cywilnego oraz poza jego ramami znany jest np. włoskiej doktrynie prawa postępowania cywilnego, por. G.F. Ricci, *Diritto processuale civile*, Turyn 2015, s. 68-71.

⁴⁰ M. Zieliński, *Wyznaczniki reguł wykładni prawa*, RPEiS 1998/3-4, s. 3-4.

⁴¹ Ł. Błaszczak, *Dowody i postępowanie ...* op. cit. s. 68-72; D. Korszeń, *Zakres ...* op. cit., s. 18 i n.

⁴² D. Korszeń, *Zakres zakazu...* op. cit., s. 5 i n.

⁴³ K. Knoppek, *Problem...* op. cit. s. 122-123; E. Wengerek, *Korzystanie...* op. cit. s. 37; A. Laskowska, *Dowody w postępowaniu...* op. cit., s. 88; Ł. Błaszczak, *Pojęcie dowodów...* op. cit., s. 67-80.

⁴⁴ B. Karolczyk, *Dopuszczalność...* op. cit., s. 88 i n.

⁴⁵ A. Laskowska, *Dowody w postępowaniu...* op. cit., s. 89.

których wykorzystanie naruszać będzie dobra osobiste strony przeciwnej lub osób trzecich, a osoby te nie wyraziły na to zgody⁴⁶.

Kolejne istotne kryterium klasyfikujące omawiane dowody zaproponowała A. Laskowska, która wyróżniła dowody uzyskane w sposób sprzeczny z prawem i dowody niedopuszczalne. Przez dowód uzyskany w sposób sprzeczny z prawem rozumiała nie tylko dowody uzyskane w sposób sprzeczny z prawem materialnym, ale także uzyskany w sposób niezgodny z prawem postępowania cywilnego. Natomiast pojęcie dowodu niedopuszczalnego łączyła z dowodem, który jest sprzeczny także z powszechnie akceptowanymi zasadami współżycia społecznego lub normami etycznymi⁴⁷.

Jak wskazuje K. Knoppek⁴⁸ pojęciem najlepiej opisującym omawianą kategorię dowodów jest pojęcie dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem. Z jednej strony bowiem odnoszą się do pozaprosesowego działania stron lub osób trzecich mającego na celu pozyskanie określonego dowodu, jak i do dowodów dopuszczonych i przeprowadzonych przez sąd z naruszeniem zakazu dowodowego. Autor podaje, że wszelkie naruszenia prawa materialnego i procesowego, które są immanentnie związane ze zdobyciem dowodu, jego zgłoszeniem, dopuszczeniem i przeprowadzeniem oraz przyznaniem mu następnie mocy dowodowej mieszczą się właśnie w kategorii dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem. K. Knoppek z zakresu tego pojęcia wyklucza wyłącznie dowody sprzeczne z zasadami współżycia społecznego lub z normami moralnymi⁴⁹. Z uwagi na fakt, że pozyskanie przez stronę dowodów w sposób sprzeczny z prawem (bezprawny) stanowi czynność faktyczną, a nie prawną, to nie ma zastosowania art. 58 § 2 kodeksu cywilnego⁵⁰ odnoszący się do nieważności czynności prawnej sprzecznej z zasadami współżycia społecznego. Ponadto Autor zauważa, że nie będzie miał zastosowania art. 5 k.c., gdyż odnosi się on do zasadności dochodzonego roszczenia, a nie wpływa na ocenę poszczególnych czynności procesowych, gdyż są one przedmiotem regulacji w ustawie procesowej⁵¹.

Zasadniczym problemem wiążącym się z pojęciami używanymi w celu zdefiniowania omawianej kategorii dowodów jest ich nieostrość. Dowody bezprawne, dowody nielegalne, dowody uzyskane w sposób sprzeczny z prawem, czy dowody uzyskane z naruszeniem prawa nie są pojęciami normatywnymi⁵². Wywołuje to szereg problemów związanych z zakresem

---

⁴⁶ E. Wengerek, *Korzystanie w postępowaniu...* op.cit., s. 33 i n.

⁴⁷ A. Laskowska, *Dowody w postępowaniu...* op.cit., s. 89.

⁴⁸ K. Knoppek, *Problem dowodów...* op.cit., s. 122-123.

⁴⁹ Odmienne A. Skorupka, *Dopuszczalność dowodu...* op.cit., s. 118 i n.

⁵⁰ Ustawa z 23.04.1964 - Kodeks cywilny, Dz. U. 1964 nr 16 poz. 93 z późn. zm.

⁵¹ Por. M. G. Plebanek, *Nadużycie praw procesowych w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2012, s. 85-98.

⁵² Wyjątek stanowi niedopuszczalność dowodu, którego przeprowadzenie wyłącza art. 170 § 1 pkt 1 k.p.k.

zastosowania tych definicji. To samo zachowanie, np. nagranie zdarzenia przez jego uczestnika bez wiedzy i woli pozostałych osób w nim uczestniczących, na gruncie prawa karnego jest indyferentne, natomiast w relacji do prawa materialnego cywilnego kreuje po stronie pozostałych uczestników tak utrwalonego zdarzenia roszczenie z zakresu ochrony dóbr osobistych, o którym m.in. mowa w art. 23 k.c. w zw. z art. 24 k.c. w zw. z art. 448 k.c. Na gruncie wskazanych przepisów k.c. opisane zdarzenie będzie mogło być uznane jako bezprawne, gdyż w art. 24 § 1 k.c. *expressis verbis* jest mowa o bezprawności zagrożenia lub naruszenia dobra osobistego. Przepis ten konstruuje domniemanie bezprawności naruszenia dóbr osobistych. Bezprawnym będzie więc każde działanie naruszające dobro osobiste, jeżeli nie zachodzi żadna ze szczególnych okoliczności usprawiedliwiających takie działanie. Do typowych wypadków braku bezprawności doktryna prawa cywilnego materialnego zalicza m.in.: działanie w ramach obowiązującego porządku prawnego (włączając w to zasady współżycia społecznego), wykonywanie prawa podmiotowego w warunkach niewskazujących na jego nadużycie, zezwolenie (zgodę), z tym jednak zastrzeżeniem, że nie można tej okoliczności w jakiś generalny sposób traktować jako uchylającej bezprawność, nieistnienie (brak) zasługującego na ochronę interesu, potrzebę ochrony wartości nadrzędnych⁵³. Wskazane okoliczności usprawiedliwiają naruszenie dobra osobistego, a ich zakres i znaczenie są odmienne w zależności od istoty chronionego dobra. Pojęcie bezprawności (winy obiektywnej) odgrywa kluczową rolę także na płaszczyźnie odpowiedzialności za czyny niedozwolone, gdyż dla powstania roszczenia odszkodowawczego na gruncie art. 415 k.c. koniecznym jest zaistnienie niezgodności zachowania sprawcy szkody z określonymi normami postępowania. Jest to więc przesłanka powstania odpowiedzialności deliktowej, choć nie jest ona wysłowiona w art. 415 k.c., to została zaaprobowana przez doktrynę jako element struktury czynu niedozwolonego w zakresie odpowiedzialności na zasadzie winy. Ponadto bezprawność swoim zakresem nie obejmuje wyłącznie naruszeń norm postępowania wyrażonych w przepisach, ale także zasad współżycia społecznego⁵⁴. W nomenklaturze odpowiedzialności deliktowej przesłanka ta nie jest ujmowana jednolicie, albowiem część doktryny posługuje się

---

⁵³ I. Dobosz, *Działanie w obronie uzasadnionego interesu jako okoliczność wyłączająca bezprawność naruszenia dóbr osobistych*, [w:] *Dobra osobiste i ich ochrona w polskim prawie cywilnym*, red. J.S. Piątkowski, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1986, s. 297; J. Kuźmicka-Sulikowska, *Zasady odpowiedzialności deliktowej w świetle nowych tendencji w ustawodawstwie polskim*, Warszawa 2011, s. 102; M. Kosior, *Okoliczności wyłączające bezprawność naruszenia dóbr osobistych na gruncie Kodeksu cywilnego*, [w:] *Dobra osobiste*, red. I. Lewandowska-Malec, Warszawa 2017, s. 113-182; A. Pązik, *Wyłączenie bezprawności naruszenia dobra osobistego na podstawie interesu społecznego*, Warszawa 2014, s. 322-337.

⁵⁴ M. Sośniak, *Bezprawność zachowania jako przesłanka odpowiedzialności cywilnej za czyny niedozwolone*, Kraków 1959, s. 78 i n; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Zobowiązania - część ogólna*, Warszawa 2012, s. 184-191; A. Olejniczak, *Czyny niedozwolone*, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. A. Kidyba, Warszawa 2014, s. 415-594.

zwrotem „obiektywna nieprawidłowość (niewłaściwość) zachowania” dla oznaczenia niezgodności z przepisami albo zasadami współżycia społecznego⁵⁵.

Można odnotować także sytuacje, w których to samo zachowanie będzie wywoływać skutki na gruncie materialnego prawa karnego i cywilnego. Tytułem przykładu wskazać należy na uzyskanie bez uprawnienia informacji nieprzeznaczonej dla danej osoby to jest, kiedy dana osoba nie jest jej adresatem ani odbiorcą. Wyodrębnić można sytuację, kiedy poprzez otwarcie zamkniętego pisma, podłączenie się do sieci telekomunikacyjnej lub przełamanie albo omijanie elektronicznego, magnetycznego, informatycznego lub innego szczególnego zabezpieczenia, zachowanie takie będzie stanowić czyn karalny w rozumieniu art. 267 § 1 k.k.⁵⁶ oraz jednocześnie naruszać dobra osobiste osoby pokrzywdzonej. Pokrzywdzony takim zachowaniem może domagać się na drodze postępowania cywilnego spełnienia odpowiedniego roszczenia (odszkodowania lub zadośćuczynienia). W przypadku uzyskania wyroku skazującego, jego procesowa sytuacja będzie korzystniejsza, gdyż zgodnie z art. 11 zd. 1 k.p.c. ustalenia wydanego w postępowaniu karnym prawomocnego wyroku skazującego co do popełnienia przestępstwa wiążą sąd w postępowaniu cywilnym.

Na obszarze karnego prawa materialnego bezprawność jest jednym z elementów struktury przestępstwa. Stosownie do art. 1 k.k. przestępstwem jest czyn (zachowanie człowieka), który spełnia łącznie następujące cechy: jest bezprawny, karygodny, karalny i zawiniony⁵⁷. Bezprawność jest więc okolicznością, której wystąpienie warunkuje odpowiedzialność karną sprawcy. Dla przypisania danej osobie odpowiedzialności karnej konieczne jest zaistnienie dwóch elementów: pozytywnego – naruszenia przez sprawcę normy sankcjonowanej – oraz negatywnego – braku jakichkolwiek okoliczności usprawiedliwiających to naruszenie (okoliczności wyłączających bezprawność). Na gruncie omawianej gałęzi prawa doktryna wyróżnienia dwie płaszczyzny oceny legalności zachowania: pierwotną i wtórną. Jeśli określony fragment ludzkiego postępowania nie jest sprzeczny z normą sankcjonowaną, to jest on „pierwotnie” legalny, co implikuje, że dany czyn albo w ogóle nie narusza dobra prawnego, albo nie łamie reguł postępowania z tym dobrem. Gdy natomiast czyn wykrocza przeciwko normie sankcjonowanej, to jest on „pierwotnie” bezprawny. Jeśli jednak to samo zachowanie spełni warunki jednego z kontratypów, to stan bezprawności ulegnie wówczas „wtórnemu” wyłączeniu. Nie jest to jednak rozróżnienie niekontrowersyjne. Podobne spory wywołuje odpowiedź na pytanie, czy okoliczności wyłączające bezprawność, powinny być

---

⁵⁵ P. Machnikowski, *Odpowiedzialność za własne czyny*, [w:] *System Prawa Prywatnego, Tom 6, Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. A. Olejniczak, Warszawa 2009, s. 376-377.

⁵⁶ Ustawa z 6.06.1997 - Kodeks karny, Dz. U. 1997 nr 88 poz. 553 z późn. zm.

⁵⁷ A. Zoll, *Kodeks karny. Część ogólna, Wydanie IV*, Kraków 2012, s. 46.

określone w ustawie. Co do kodeksowych kontratypów wskazać należy na art. 25 k.k., art. 26 § 1 k.k., art. 213 § 2 k.k., także w innych ustawach wskazać można normy wyłączające bezprawność czynu (tzw. kontratypy pozakodeksowe), np. art. 423 i 424 k.c. Osią sporu pozostaje jednak istnienie tzw. kontratypów pozaustawowych, to jest takich, które zostały wypracowane przez orzecznictwo i doktrynę, jak np.: zgoda pokrzywdzonego, zabieg leczniczy, czy ryzyko sportowe⁵⁸.

Bezprawność oznacza więc sprzeczność określonego działania z normami, co wynika także z etymologii tego słowa, wyrażającego brak określonej cechy jaką jest właśnie „prawość” postępowania, to jest jego zgodność z prawem⁵⁹. Bezprawność na gruncie omawianych gałęzi prawa odnosi się wyłącznie do zachowania określonej osoby (sprawcy danego czynu), nie jest więc określeniem w pełni właściwym dla siatki pojęciowej używanej na płaszczyźnie prawa dowodowego. Przyjęcie tej definicji mogłoby doprowadzić do zawężenia pola rozważań sprowadzając je siłą rzeczy do analizy okoliczności egzoneracyjnych i ekskulpacyjnych działania człowieka umożliwiających wykorzystanie danego dowodu. Nie bez znaczenia pozostaje, że pozyskanie przez stronę dowodów stanowi czynność faktyczną, a nie prawną, wówczas posługiwanie się pojęciem „bezprawności”, które swoim zakresem obejmuje także naruszenia zasad współżycia społecznego, mogłoby doprowadzić do błędnych wniosków⁶⁰.

Opisując dowody objęte analizą niniejszej pracy wskazać należy, że doktryna posługuje się też takim pojęciem jak dowody nielegalne – często rozumiane jako synonimy dowodów bezprawnych⁶¹. W ocenie przedstawicieli doktryny prawa procesowego cywilnego poprzez dowody nielegalne rozumie się takie dowody, które pozostają w dyspozycji stron na skutek działania jej lub innej osoby, które naruszają przepisy prawa materialnego, prawa postępowania cywilnego bądź zasady współżycia społecznego⁶². Niektórzy Autorzy zawężają natomiast pojęcie nielegalności dowodu wyłącznie do naruszenia przepisów prawa

---

⁵⁸ A. Zoll, *Odpowiedzialność karna lekarza za niepowodzenie w leczeniu*, Warszawa 1988, s. 6 i n.; A. Zoll, „Pozaustawowe” okoliczności wyłączające odpowiedzialność karną w świetle konstytucyjnej zasady podziału władzy, [w:] *W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska*, red. L. Leszczyński, E. Skrętowicz, Z. Hołda, Lublin 2005; R. Kubiak, *Legalność pierwotna ryzyka sportowego*, Prok. i Pr. 2006/12, s. 13; T. Kaczmarek, *O tzw. okolicznościach „wyłączających” bezprawność czynu*, PiP 2008/10, s. 21-33; T. Kaczmarek, Rec.: Z. Jędrzejewski, *Bezprawność jako element przestępności czynu. Studium na temat struktury przestępstwa*, Warszawa 2009, PiP 2010/7, s. 94-96; A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 80 i n.; A. Zoll, *W sprawie kontratypów*, PiP 2009/4, s. 108-114; A. Zoll, W. Wróbel, *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Część I. Komentarz do art. 1-52*, Warszawa 2016, s. 38-39.

⁵⁹ A. Pązik, *Wyłączenie bezprawności naruszenia ...* op.cit., s. 138.

⁶⁰ J.M. Kondek, *Bezprawność jako przesłanka odpowiedzialności odszkodowawczej*, Warszawa 2013, s. 75-78.

⁶¹ D. Korszeń, *Zakres zakresu...* op.cit., s. 5; Ł. Błaszczak, *Pojęcie dowodów bezprawnych ...* op.cit., s. 68; K. Gajda-Roszczyńska, *Kilka uwag...* op. cit, s. 90-91; M. Białecki, *Doktryna „owoców zatrutego drzewa”...* op. cit., s. 202-206.

⁶² K. Gajda-Roszczyńska odróżnia jednak dowód nielegalny od pojęcia dowodu uzyskanego z naruszeniem zasad współżycia społecznego, moralności, czy przyzwoitości; por. K. Gajda-Roszczyńska, *Ograniczenia dopuszczalności...* op.cit., s. 396.

procesowego oraz jego sprzeczności z powszechnie obowiązującymi normami prawa materialnego⁶³.

Rozważając natomiast legalność dowodów należy zwrócić uwagę na to, jakie węzłowe kwestie związane z tą materią są rozważane przez przedstawicieli doktryny karnoprosesowej. Wymaga tego przede wszystkim wzgląd na spójność posługiwania się tymi samymi pojęciami na płaszczyźnie różnych gałęzi prawa. W literaturze karnoprawnej używa się pojęcia dowód nielegalny⁶⁴, co utożsamia się z dowodem uzyskanym wbrew zakazom dowodzenia. U podstaw takiego ujęcia dowodu legło stwierdzenie, że skoro ustawodawca ustanowił zakazy dowodowe, to tym samym wyłączył lub ograniczył dowodzenie za pomocą określonych dowodów, rezygnując z możliwości ich wprowadzenia, przeprowadzenia i wykorzystania w toku procesu. Zrezygnował także z możliwości osiągnięcia prawdy w zakresie objętym określonymi zakazami, czyniąc to w imię ochrony dóbr prawnych o wyższej wartości. Pojęcie dowód nielegalny dotyczy wprowadzenia oraz wykorzystania w procesie karnym informacji uzyskanej w następstwie naruszenia konkretnego przepisu ustawy procesowej. Pojęcie to jest zatem węższe od pojęcia „dowodu zebranego w sposób sprzeczny z prawem”, które obejmuje także dowody uzyskane w sposób sprzeczny z warunkami ich uzyskania określonymi w ustawie, choć nie są to dowody nielegalne.

W doktrynie prawa karnego procesowego spotkać się można także z określeniem dowodu nielegalnie uzyskanego⁶⁵, przez co rozumie się pozyskanie dowodu, który nie tylko narusza określone w przepisach karnoprosesowych zakazy wykorzystania dowodu (np. art. 171 § 7 k.p.k.), lecz także narusza te przepisy, które kształtują granice szeroko rozumianego sposobu dokonywania czynności procesowych, a więc kształtują sposób pozyskiwania dowodów niejako „pozytywnie”. Problematyka dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem na gruncie postępowania karnego wiąże się dodatkowo z takimi pojęciami jak dowody bezpośrednio nielegalne i dowody pośrednio nielegalne (pośrednio skażone). Jako dowody bezpośrednio nielegalne doktryna wskazuje takie dowody, które uzyskano bezpośrednio w wyniku czynności lub działań naruszających prawo. Z kolei jako dowód pośrednio nielegalny uważa się taki, który uzyskany został w wyniku przeprowadzenia innego

---

⁶³ J. Okolski, P. Jaczewski, *Rola środków dowodowych...* op.cit., s. 359-360; powołani Autorzy dopuszczają zamienne stosowanie pojęć „dowód nielegalny”, „dowód sprzeczny z prawem” oraz „dowód bezprawny”.

⁶⁴ Z. Kwiatkowski, *Zakazy dowodowe w procesie karnym*, Kraków 2005, s. 92 i n.; Z. Sobolewski, *Wartość nielegalnie uzyskanego dowodu w postępowaniu karnym*, Annales Universitatis Mariae Cure-Skłodowska 1976, vol. XXIII, Sectio G, s. 45; Z. Sobolewski, *Dowód nielegalny w projekcie kodeksu postępowania karnego*, [w:] *Problemy reformy prawa karnego*, red. T. Bojarski, E. Skrętowicz, Lublin 1993; J. Skorupka, *Eliminowanie z procesu karnego dowodu zebranego w sposób sprzeczny z ustawą*, PiP 2011/3, s. 80-85.

⁶⁵ W. Jasiński, *Nielegalnie uzyskane dowody w procesie karnym. W poszukiwaniu optymalnego rozwiązania*, Warszawa 2019, s. 38-46.

dowodu posiadającego przymiot dowodu nielegalnego (uzyskanego więc wskutek czynności dowodowej przeprowadzonej w sposób nielegalny), czyli dowodu wadliwego, gdyż obarczonego którymś z uchybień proceduralnych powodujących niedopuszczalność jego wykorzystania w procesie karnym. Uchybienia te mogą dotyczyć sytuacji uzyskania dowodu z nielegalnego źródła (np. dowodzenie było niedopuszczalne) lub na skutek nielegalnego sposobu pozyskania lub przeprowadzenia danego dowodu. Jako podstawy przemawiające za przyjęciem takiego rozróżnienia wskazuje się obowiązywanie koncepcji autonomicznej legalności czynności procesowych (dowodowych), zasadę prawdy materialnej oraz sprawiedliwości społecznej. Natomiast z punktu widzenia obowiązujących praw człowieka oraz zasady lojalności procesowej postuluje się odrzucenie przez sąd takich dowodów pośrednio nielegalnych, które uzyskane zostały poprzez torturowanie albo nieludzkie, poniżające traktowanie⁶⁶.

Doktryna prawa karnego procesowego w przeważającej mierze łączy nielegalność dowodu z aspektami procesowymi, odmiennie niż przedstawiciele doktryny prawa procesowego cywilnego, którzy przypisują mu znacznie szersze znaczenie. Jednocześnie racjonalność językowa prawodawcy wymaga tego, aby zwrot językowy powtarzający się w tekście aktów prawodawczych miał zawsze taki sam sens, natomiast użycie odmiennego słowa czy zwrotu powinno świadczyć o tym, że prawodawca miał na myśli dwa odmiennie pojęcia⁶⁷. W obowiązującym tekście k.p.c. brak jest użycia przez normodawcę słów legalność / nielegalność, odmiennie niż w k.p.k., gdzie przykładowo w art. 240 jest mowa o legalności kontroli i utrwalania rozmów telefonicznych, w art. 246 § 1, 3 i 4 o legalności zatrzymania, w art. 607w pkt 5, 6 i 9 i 13 k.p.k. o nielegalnym wytwarzaniu środków odurzających, nielegalnych źródłach, nielegalnym przekroczeniu granicy, czy nielegalnym obrocie bronią. Pojęcie legalności / nielegalności jest pojęciem właściwym bardziej dla prawa i postępowania karnego, niż prawa i postępowania cywilnego. W cywilnym prawie materialnym operuje się pojęciem bezprawności, co już zostało uprzednio omówione. Aby więc nie zawęzić pola badawczego niniejszej pracy i nie transponować siatki pojęciowej właściwej dla postępowania karnego należy zaniechać posługiwania się pojęciem „dowód nielegalny”. Używanie pojęcia „dowody uzyskane sprzecznie z prawem” umożliwi ich analizę także z punktu widzenia innych gałęzi prawa niż prawo karne.

---

⁶⁶ K. Marszał, *Proces karny*, Katowice 1997, s. 191; M. Żbikowska, *Dowód pośrednio nielegalny w polskim procesie karnym*, *Wojskowy Przegląd Prawniczy* 2012/1-2, s. 108-109 i 118; P. Lech, *Owoce zatrutego drzewa w procesie karnym. Dowody zdobyte nielegalnie*, *Pal.* 2012/3-4, s. 35-36; W. Jasiński, *Nielegalnie uzyskane...* op.cit., s. 46-50.

⁶⁷ S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys teorii prawa*, Poznań 2001, s. 166.

Wskazać także należy na wyodrębnianie takich pojęć jak: dowody uzyskane lub przeprowadzane wbrew ustawie, z naruszeniem ustawy lub w sposób sprzeczny z ustawą. W poglądach doktryny pojęcia te obejmują swoim zakresem dowody uzyskane lub przeprowadzone z naruszeniem zakazu dowodowego lub przywileju dowodowego, na który powołał się podmiot uprawniony⁶⁸. W toku dalszych rozważań nie będę posługiwał się przytoczoną powyżej siatką pojęciową, gdyż intuicyjnie zawężyłaby to problem badawczy wyłącznie do kwestii ustaw zwyczajnych oraz sprowadzałaby analizę do ograniczeń dowodowych. Prawodawca natomiast ustanawia normy prawne i obejmuje ochroną wartości nie tylko w aktach prawnych o randze ustawy. W toku wykładni prawa nie można bowiem pominąć treści Konstytucji RP, czy wiążących umów międzynarodowych. Nie bez znaczenia pozostaje także różnica pomiędzy przepisem prawnym jako jednostką redakcyjną tekstu prawnego (np. ustawy, rozporządzenia), a normy prawnej jako reguły postępowania odczytywanej z tych przepisów. W teorii prawa ugruntowany jest pogląd, że to z przepisów prawnych odkodowuje się normę postępowania, która określonym podmiotom nakazuje albo zakazuje określone zachowanie w określonych okolicznościach⁶⁹. Działanie człowieka może być więc sprzeczne z normą postępowania, a nie z przepisem prawnym. Uzasadnia to posługiwanie się pojęciem dowodów sprzecznych z prawem, a więc przede wszystkim z normami generalno-abstrakcyjnymi, a nie z ustawą lub innym aktem prawnym rozumianymi jako zbiór przepisów prawnych.

Argumentem przemawiającym za posługiwaniem się pojęciem dowodu uzyskanego sprzecznie z prawem jest warstwa językowa k.p.c. Chociaż prawodawca nie używa terminu dowód uzyskany sprzecznie z prawem, jednak w przepisach tego kodeksu odnaleźć można zwrot traktujący o czynności strony jako sprzecznej z prawem. Zgodnie z art. 203 § 4 k.p.c. sąd może uznać za niedopuszczalne cofnięcie pozwu, zrzeczenie się lub ograniczenie roszczenia tylko wtedy, gdy okoliczności sprawy wskazują, że wymienione czynności są sprzeczne z prawem lub zasadami współżycia społecznego albo zmierzają do obejścia prawa. Przepis ten zgodnie z art. 223 § 2 k.p.c. stosuje się także do badania przez sąd dopuszczalności zawarcia ugody. Zgodnie z art. 183¹⁴ § 3 k.p.c. sąd odmawia nadania klauzuli wykonalności albo zatwierdzenia ugody zawartej przed mediatorem, w całości lub części, jeżeli ugoda jest sprzeczna z prawem lub zasadami współżycia społecznego albo zmierza do obejścia prawa, a także gdy jest niezrozumiała lub zawiera sprzeczności. O niezgodności z prawem ugody

---

⁶⁸ B. Karolczyk, *Dopuszczalność...* op.cit., s. 88-89 i 93.

⁶⁹ Z. Ziemiński, *Przepis prawny a norma prawna*, RPiE 1960/1, s. 105-122; S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys teorii...* op.cit., s. 149 i n.

i uznaniu jej tym samym za niedopuszczalną jest również mowa w art. 184 zd. 2 k.p.c. Natomiast w przypadku uznania powództwa sąd jest zobligowany zgodnie z art. 213 § 2 k.p.c. do dokonania oceny czy czynność ta nie jest sprzeczna z prawem lub zasadami współżycia społecznego albo zmierza do obejścia prawa. Wskazane przepisy obligują sąd do dokonywania oceny czynności strony jako niepozostającej właśnie w sprzeczności z prawem. Przemawia to za zasadnością przyjęcia tożsamego kryterium oceny uzyskiwania przez stronę dowodów jako możliwej przesłanki ich dopuszczalności. Kryterium sprzeczności z prawem jako treściowo szerokie⁷⁰ pozostanie jednocześnie w spójności językowej w ramach przepisów k.p.c. Brak definicji legalnej omawianej kategorii dowodów nie należy jednak oceniać negatywnie. Taki stan rzeczy pozwala zarówno judykaturze jak i doktrynie obejmować zakresem zastosowania tej definicji klasę dowodów, które zostaną wyodrębnione dopiero w przyszłości na skutek zmieniających się warunków życiowych, społecznych czy przede wszystkim technicznych.

Wzgląd na kompletność rozważań poświęconych niniejszej kwestii przemawia więc za przyjęciem pojęcia „*dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem*”. Jego formuła pozwala na odniesienie się w sposób systemowy do poszczególnych środków dowodowych, a także na przeanalizowanie wszystkich podstaw wskazywanych jako normatywne źródło obowiązywania zasady zakazu przeprowadzania w postępowaniu cywilnym dowodów uzyskanych w sposób sprzeczny z prawem, zarówno materialnym jak i procesowym. Przedmiotem analizy w niniejszej pracy będą wyłącznie te zagadnienia proceduralne, które łączą się z omawianą kategorią dowodów pozyskanych poza ramami procesu.

2. Dowód sprzeczny z prawem w świetle stanowiska judykatury i doktryny

2.1. Orzecznictwo sądów polskich

Oceniając kwestię korzystania z dowodów sprzecznych z prawem w postępowaniu cywilnym istotnym jest dokonanie analizy stanowiska prezentowanego przez judykaturę Sądu Najwyższego oraz sądów powszechnych. Pozwoli to na poczynienie ustaleń, czy w tej kwestii wypracowane zostało jednolite podejście przesądzające o możliwości korzystania w postępowaniu cywilnym z dowodów sprzecznych z prawem. Istotnym będzie także wskazanie konkretnych środków dowodowych, które są możliwe do przeprowadzenia

---

⁷⁰ K. Knoppek, *Problem dowodów...* op.cit., s. 122-123.

w świetle zapatrywania judykatury. Stosunkowo niewielka ilość orzeczeń wydanych w analizowanej materii pozwala na zaprezentowanie argumentacji, jaka legła u podstaw podejmowanych rozstrzygnięć. Zagadnienia poruszane w judykatach zasadniczo koncentrują się na dwóch kwestiach, a mianowicie dopuszczeniu dowodu w postępowaniu cywilnym z zapisu rozmowy utrwalonej poprzez urządzenie podsłuchowe oraz z zapisu rozmowy dokonanej przez jej uczestnika, ale bez wiedzy lub zgody pozostałych osób w niej uczestniczących. W takiej też kolejności tematycznej omówię stanowisko judykatury sformułowane na gruncie dopuszczalności dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem.

W wyroku z 13.11.2002⁷¹ Sąd Najwyższy rozważał obronę usprawiedliwionego interesu prywatnego polegającego na sporządzeniu i wykorzystaniu potajemnego nagrania z rozmowy jako przesłankę wyłączającą naruszenie dóbr osobistych. Orzeczenie to zapadło w wyniku kasacji wywiedzionej od wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 6.07.1999⁷², dlatego w pierwszej kolejności omówić należy orzeczenie sądu *ad quem*, co przyczyni się do kompletności rozważań odnośnie rozstrzyganej przez Sąd Najwyższy kwestii. Stan faktyczny sprawy poddanej pod osąd Sądu Apelacyjnego koncentrował się wokół roszczenia o ochronę dóbr osobistych naruszonych wskutek zainstalowania przez pozwaną (synową powódki) w kuchni mieszkania powódki, pod blatem stołu, urządzenia podsłuchowego. Pomiędzy pozwaną a jej mężem toczyła się sprawa o rozwód, a zapis tych rozmów pozwana przedstawiła w procesie rozwodowym i zamierzała w ten sposób wykazać nieprawdziwość zeznań teściowej i innych świadków zgłoszonych przez swojego męża. Sąd Apelacyjny wskazał na rozważania Sądu Wojewódzkiego, iż zainstalowanie podsłuchu w lokalu i nagrywanie rozmów prowadzonych przez powódkę a następnie wykorzystanie ich było działaniem bezprawnym oraz podniósł, iż nie można realizować prawa do obrony w procesie w sposób podstępny, sprzeczny z zasadami współżycia społecznego. Sąd *ad quem*, dzieląc stanowisko sądu I instancji, podkreślił, że gromadzenie materiału dowodowego w procesie i prezentowanie go przez strony nie powinno odbywać się z naruszeniem zasad współżycia społecznego. Podkreślił, że pozwana decydując się na podsłuchiwanie i nagrywanie rozmów powódki z synem i innymi osobami kierowała się złym zamiarem, gdyż nie wiedziała jaka będzie treść tych rozmów i jakie zeznania złoży jej teściowa (powódka) w procesie rozwodowym. Taka metoda nie zasługuje na społeczną akceptację. Z kolei Sąd Najwyższy w swoich rozważaniach skupił się na przesłankach wyłączających bezprawność wykorzystywania podsłuchu. Jako punkt wyjścia uczynił obronę usprawiedliwionego interesu

---

⁷¹ I CKN 1150/00, Legalis.

⁷² I ACa 380/99, Legalis.

prywatnego, która może wyłączać bezprawność naruszenia dóbr osobistych, niemniej jednak nie usprawiedliwia prowadzonego podsłuchu. Sąd Najwyższy wskazał na tajemnicę komunikowania się zestawiając ją z art. 237 k.p.k. i art. 19 ustawy z dnia 6.4.1990 r. o Policji jako wskazówkę przy ocenie wyłączenia bezprawności w innych przypadkach podsłuchu, gdyż świadczą one o tym, w jakich sytuacjach ustawodawca dopuszcza możliwość wyłączenia tajemnicy komunikowania się.

Nie jest to jednak ugruntowana linia orzecznicza. Tytułem przykładu wskazać należy na wyrok Sądu Okręgowego w Gorzowie Wlkp. z 28.06.2016⁷³, w którym sąd ten dopuścił możliwość posłużenia się przez pracodawcę (podmiot prywatny) czynnościami operacyjnymi zarezerwowanymi wyłącznie dla organów ścigania w postaci łapówki kontrolowanej⁷⁴. Prezes spółki powziął pogłoski o nielojalności jednego z jej dyrektorów (m.in. dochodziły do niego plotki, że ten dyrektor chciał z korzyścią dla siebie sprzedać psy stróżujące, bądź zamiast trzech zebrał tylko dwie oferty w procedurze przetargowej⁷⁵), nie miał jednak na to dowodów. Wobec tego w porozumieniu z kontrahentem zdecydował się na wręczenie temu dyrektorowi łapówki kontrolowanej. Całe zdarzenie zostało nagrane przez tego kontrahenta i posłużyło jako podstawa do zwolnienia dyrektora z zastosowaniem art. 52 § 1 pkt 1 k.p.

---

⁷³ VI Pa 23/16, Portal Orzeczeń Sądów Powszechnych, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/155505000003021_VI_Pa_000023_2016_Uz_2016-06-28_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/155505000003021_VI_Pa_000023_2016_Uz_2016-06-28_001).

⁷⁴Pojęcie łapówki kontrolowanej pojawia się na gruncie prawa karnego w kontekście kontroli operacyjnej (dalej jako: czynności operacyjne). Ustawą z 21.07.1995 o zmianie ustaw: o urzędzie Ministra Spraw Wewnętrznych, o Policji, o Urzędzie Ochrony Państwa, o Straży Granicznej oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. nr 104, poz. 515) wprowadzono nowe instytucje prawne oparte na podstępnie: prowokację policyjną (art. 19a ustawy Policji) – w postaci zakupu kontrolowanego (tzw. „transakcja pozorna”) i łapówki kontrolowanej oraz przesyłkę kontrolowaną (art. 19b ustawy o Policji). Zgodnie z art. 19a ust 1. ustawy o Policji w sprawach o przestępstwa określone w art. 19 ust. 1 czynności operacyjno-rozpoznawcze zmierzające do sprawdzenia uzyskanych wcześniej wiarygodnych informacji o przestępstwie oraz ustalenia sprawców i uzyskania dowodów przestępstwa mogą polegać na dokonaniu w sposób niejawnym nabycia, zbycia lub przejęcia przedmiotów pochodzących z przestępstwa, ulegających przepadkowi, albo których wytwarzanie, posiadanie, przewożenie lub którymi obrót są zabronione, a także przyjęciu lub wręczeniu korzyści majątkowej. Zgodnie z ust. 2 ww. artykułu czynności operacyjno-rozpoznawcze, o których mowa w ust. 1, mogą polegać także na złożeniu propozycji nabycia, zbycia lub przejęcia przedmiotów pochodzących z przestępstwa, ulegających przepadkowi, albo których wytwarzanie, posiadanie, przewożenie lub którymi obrót są zabronione, a także przyjęcia lub wręczenia korzyści majątkowej. Podjęcia takich czynności wymaga każdorazowo zgody Komendanta Głównego Policji, Komendanta CBŚ albo komendanta wojewódzkiego policji po uzyskaniu pisemnej zgody właściwego miejscowo prokuratora okręgowego (art. 19a ust 3 ustawy o Policji). Prowokację policyjną (zakup kontrolowany i łapówkę kontrolowaną) wprowadzono także do katalogu uprawnień Centralnego Biura Antykorupcyjnego (ustawa z dnia 9.06.2006 o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym). Zgodnie z art. 19 ust 1 ustawy o CBA w sprawach o przestępstwa określone w art. 17 ust. 1, czynności operacyjno-rozpoznawcze zmierzające do sprawdzenia uzyskanych wcześniej wiarygodnych informacji o przestępstwie oraz wykrycia sprawców i uzyskania dowodów mogą polegać na dokonaniu w sposób niejawnym nabycia lub przejęcia przedmiotów pochodzących z przestępstwa, ulegających przepadkowi albo których wytwarzanie, posiadanie, przewożenie lub obrót są zabronione, a także przyjęciu lub wręczeniu korzyści majątkowej. Także i w niniejszym przypadku czynności te zarządza szef CBA po uzyskaniu pisemnej zgody Prokuratora Generalnego, którego bieżąco informuje o przebiegu tych czynności i ich wyniku (art. 19 ust 2 ustawy o CBA)

⁷⁵ W uzasadnieniu omawianego wyroku brak jest jednak wskazania czy przebieg tej procedury był uregulowany jakimkolwiek aktem wewnętrznym obowiązującym w tej spółce i czy pracownik poniósł z tego tytułu, uprzednio, jakąkolwiek odpowiedzialność dyscyplinarną.

Sąd Okręgowy stwierdził, że dowodem w tym postępowaniu mogą być wszelkie dokumenty, nagrania czy maile, byleby służyły do wyjaśnienia istoty sprawy i nie dopatrył się po stronie prezesa spółki jakiegokolwiek nadużycia w zakresie godności, czy czci pracownika. W ocenie sądu *ad quem* nie budziło żadnej wątpliwości dopuszczenie takiego nagrania jako dowodu oraz zastosowanie przez podmioty prywatne czynności operacyjnych. Sąd Okręgowy, analizując bezprawność wręczania przez podmioty prywatne łapówki kontrolowanej oraz utrwalania na potrzeby procesu tego zdarzenia, nie kierował się więc przepisami prawa karnego wyłączającymi bezprawność łapówki kontrolowanej. W ocenie Sądu Okręgowego stosowanie przez podmioty prywatne łapówki kontrolowanej co prawda godzi w konstytucyjną gwarancję prawa do prywatności, ale jest usprawiedliwione konstytucyjną gwarancją prawa do sądu. Istotnym jest stwierdzenie, że „*pracodawcy mają prawo weryfikować swoje podejrzenia co do naruszenia obowiązków pracowniczych za pomocą nagrania danej sytuacji, bez wiedzy i zgody pracownika*”. Uważna lektura tego judykatu prowadzi jednak do stwierdzenia, że pracodawca bezpośrednio nie dokonywał nagrania sytuacji, zaplanował jedynie wręczenie łapówki kontrolowanej, a cała sytuacja została zrealizowana oraz utrwalona przez kontrahenta. Prezes spółki nie był więc bezpośrednim uczestnikiem nagrywanej sytuacji. Dodatkowo wskazać należy, że weryfikowanie jest zgoła inną czynnością⁷⁶, niż nagrywanie określonej sytuacji (a więc zmaterializowaniem jej przebiegu⁷⁷).

Abstrahując od stanowiska Sądu Okręgowego w Gorzowie Wlkp., w oparciu o powołane wyżej orzeczenia Sądu Najwyższego i Sądu Apelacyjnego w Warszawie, można wywieść stwierdzenie, zgodnie z którym nie jest dopuszczalne posłużenie się w procesie dowodem z rozmów utrwalonych w wyniku zainstalowania podsłuchu. Istotnym jest przy tym wskazanie przepisów karnych regulujących dopuszczalność podsłuchu (operacyjnego i procesowego) jako wskazujących na tę klasę sytuacji, w których sam ustawodawca wyłącza jego bezprawność⁷⁸. Podsłuch może być stosowany wyłącznie co do przestępstw o dużym ładunku społecznej szkodliwości, o którym decyduje także wartość dobra chronionego. Konstatacja ta zdawać się może tym bardziej zasadna, gdyż ustawodawca penalizuje posługiwanie się urządzeniem podsłuchowym, wizualnym albo innym urządzeniem specjalnym

---

⁷⁶ Pracodawca może dokonać weryfikacji pracownika poprzez wszczęcie odpowiedniego postępowania w celu wyjaśnienia określonych okoliczności. Postępowanie takie dokonywane jest w granicach obowiązującego porządku prawnego; por. uchwała SN z 30.05.1994, I PZP 9/04, OSNP 1994/2/26.

⁷⁷ D. Korszeń, *Zakres zakazu...* op.cit., s.12.

⁷⁸ W kontekście powołanego wyroku Sądu Okręgowego w Gorzowie Wlkp. warto wskazać, że instytucja prowokacji policyjnej (rozumianej jako zakup kontrolowany i łapówka kontrolowana) stanowi ustawowy kontratyp w relacji do art. 235 k.k., który to przepis uznaje za czyn bezprawny - podstępne zabiegi kierujące przeciwko określonej osobie ściganie o przestępstwo, wykroczenie lub przewinienie dyscyplinarne.

w celu uzyskania informacji dla niego nieprzeznaczonej. W kodeksie karnym z 19.04.1969⁷⁹ znalazło to wyraz w art. 172⁸⁰, natomiast obecnie obowiązujący kodeks karny z 6.06.1997⁸¹ przewiduje art. 267, którego przedmiotem ochrony jest tajemnica korespondencji oraz bezpieczeństwo systemów informatycznych. Koniecznym jest zatem zwrócenie uwagi na te orzeczenia Sądu Najwyższego oraz sądów powszechnych, które koncentrują się na wykładni art. 267 k.k. Analizie poddane zostaną te judykaty, które zostały wydane w oparciu o stan faktyczny związany przede wszystkim z wejściem w posiadanie informacji mogących posłużyć w toku innego postępowania.

W pierwszej kolejności wskazać należy na postanowienie Sądu Najwyższego z 27.04.2016⁸². W orzeczeniu tym Sąd Najwyższy oddalił kasację od wyroku utrzymującego w mocy wyrok sądu I. instancji uniewinniający oskarżoną, która zainstalowała urządzenie nagrywające w postaci dyktafonu w pokoju budynku Urzędu Skarbowego. Oskarżona uczyniła to w celu utrwalenia rozmów pracowników urzędu stosujących wobec niej lobbing pracowniczy. Uzyskany w ten sposób dowód zamierzała przedstawić w toczącej się sprawie pracowniczej. Sąd Najwyższy skrytykował zapatrywanie sądów obu instancji, zgodnie z którym *„cel działania oskarżonej i możliwość wykorzystania zdobytych za pomocą podsłuchu danych w procesie sądowym przesądziły o nadaniu jej statusu osoby uprawnionej do pozyskania w ten sposób informacji”*. Dalej wskazał jednak, że *„utrwalenie przebiegu rozmowy osób trzecich dokonane przez osobę prywatną stanowi co do zasady dowód dopuszczalny w postępowaniu sądowym, niemniej wyraża pogląd, że okoliczność ta sama przez się nie kreuje uprawnienia do podsłuchu i nie wyłącza odpowiedzialności karnej sprawcy takiego czynu w perspektywie [...] art. 267 § 3 k.k.”*. Zaniechał jednak rozwinięcia argumentacji w zakresie dopuszczalności tak pozyskanego dowodu (z zastosowaniem podsłuchu) w postępowaniu jurysdykcyjnym, a w szczególności sprecyzowania czy chodzi o każde postępowanie sądowe, czy może toczące się tylko w sprawach karnych. Sąd Najwyższy zaznaczył, że zgodnie z art. 1 § 1 k.k. nie stanowi przestępstwa czyn, którego

---

⁷⁹ Ustawa z 19.04.1969, Dz. U. z 1969, Nr 13, poz. 94; obowiązywał do 1.09.1998 r.

⁸⁰ Art. 172 § 1 k.k. stanowi, że kto bez uprawnienia otwiera zamknięte pismo dla niego nie przeznaczone albo ukrywa lub niszczy cudzą korespondencję, zanim adresat się z nią zapoznał, albo przyłącza się do przewodu służącego do podawania wiadomości, albo podstępnie uzyskuje nie przeznaczoną dla niego wiadomość nadaną przy użyciu środków telekomunikacji podlega karze pozbawienia wolności do lat 2, ograniczenia wolności albo grzywny. § 2 tej samej karze podlega, kto tak uzyskaną wiadomość przekazuje. § 3 ściganie odbywa się z oskarżenia prywatnego, chyba że czyn dotyczy korespondencji lub wiadomości przeznaczonej dla instytucji państwowej lub społecznej.

⁸¹ Ustawa z 6.06.1997 r., t.j. Dz. U. z 2016, poz. 1137.

⁸² III KK 265/15, OSNKW 2016/8/54.

społeczna szkodliwość jest znikoma⁸³. W tym kontekście odniósł się do motywacji sprawy i wskazał, że „zachowanie oskarżonej było ze wszelkich miar usprawiedliwione i – co więcej – tylko ono dawało realną szansę na dostarczenie w sprawie pracowniczej dowodu wykazującego jej prawdziwość”. Sąd Najwyższy nie dopatrzył się więc żadnej karygodności w instalowaniu urządzenia służącego do utrwalenia obrazu lub dźwięku, pod warunkiem, że zdobyte w ten sposób informacje zostaną wykorzystane w innym postępowaniu, nie wykluczając postępowania cywilnego.

Wskazać także należy na orzecznictwo sądów powszechnych sformułowane na tle art. 267 k.k., gdyż ze swej istoty ocenia ono z prawnokarnego punktu widzenia takie przypadki wejścia w posiadanie i wykorzystania określonych informacji, co do których nie jest się podmiotem uprawnionym. W szczególności Sąd Rejonowy w Oławie w wyroku z 9.02.2010⁸⁴ nie dopatrzył się przestępstwa z art. 267 § 2 k.k. w czynie polegającym na zainstalowaniu urządzenia pozwalającego na automatyczną rejestrację rozmów przychodzących na numer telefonu, którego jest się abonentem i uzyskania w ten sposób informacji, do których nie jest się uprawnionym. Rozmowy nagrywane były z gniazdka telefonicznego na dyktafon i rejestrowane na taśmie magnetofonowej. Celem utrwalania przez oskarżonego miały być pogrożki, jakie otrzymywał na swój numer telefonu. W tym czasie oskarżony był także w trakcie rozprawy rozwodowej i m.in. na potrzeby tego procesu przedłożył zapisy rozmów żony ze świadkami zarejestrowane na tym dyktafonie. Sąd *meriti* wskazał, że osoba uprawniona do otrzymania informacji może ją utrwalać w dowolny sposób, co uniemożliwia przypisanie występku z art. 267 § 2 k.k., gdyż posługuje się wówczas urządzeniem podsłuchowym w celu uzyskania informacji, do której jest uprawniony. Sąd Rejonowy wskazał także, że urządzenie zainstalowane przez oskarżonego nie różni się od dostępnych na rynku telefonów z funkcją nagrywania rozmów, a abonent ma pełne prawo do zapisywania prowadzonych rozmów telefonicznych. W ocenie sądu trudno byłoby rozróżnić sytuacje, do kogo będzie kierowana treść komunikatu, czy bezpośrednio do abonenta, czy członków jego rodziny lub omyłkowo do innej osoby. W judykacie tym sąd podkreślił, że odmowa uwzględnienia zapisu rozmów jako dowodu w procesie cywilnym nie przesądza wprost o naruszeniu norm prawa karnego. Natomiast trudno odmówić abonentowi numeru telefonu prawa do nagrywania rozmów kierowanych na jego linię abonencką, także dotyczących kwestii

---

⁸³ Okoliczności określające społeczną szkodliwość czynu zostały określone w art. 115 § 2 k.k., zgodnie z którym przy ocenie stopnia społecznej szkodliwości czynu sąd bierze pod uwagę rodzaj i charakter naruszonego dobra, rozmiary wyrządzonej lub grożącej szkody, sposób i okoliczności popełnienia czynu, wagę naruszonych przez sprawcę obowiązków, jak również postać zamiaru, motywację sprawcy, rodzaj naruszonych reguł ostrożności i stopień ich naruszenia.

⁸⁴ II K 16/10, Lex nr 1222207.

związanych z toczącym się postępowaniem cywilnym w trosce o poszanowanie prawa do rzetelnego procesu.

Z kolei wyrokiem Sądu Rejonowego w Wałbrzychu z 6.10.2015⁸⁵ warunkowo umorzono, na okres roku próby, postępowanie karne wobec oskarżonej, która w celu uzyskania informacji do których nie była uprawniona w postaci treści rozmów, a w tym rozmów telefonicznych prowadzonych przez swojego byłego partnera, założyła urządzenie podsłuchowe. Między oskarżoną a jej byłym partnerem toczyła się sprawa cywilna dotycząca sądowego ustalenia sposobu korzystania ze wspólnej nieruchomości. Podsądna podała, że urządzenie podsłuchowe zainstalowała w trosce o mienie jej syna podejrzewając, że jej były partner i jego nowa przyjaciółka (będąca prokuratorem) będą chcieli pozbawić ją prawa władania nieruchomością, wykorzystując przy tym swoje wpływy. Sąd stwierdził, że zachowanie oskarżonej wypełniało znamiona czynu zabronionego stypizowanego w art. 267 § 1 k.k. i art. 267 § 3 k.k., niemniej jednak odwołał się do motywacji sprawcy⁸⁶, co zadecydowało o znikomym stopniu społecznej szkodliwości czynu i w konsekwencji zastosowaniu instytucji warunkowego umorzenia postępowania karnego (art. 66 § 1 k.k. i art. 67 § 1 k.k.).

Koniecznym jest także przytoczenie postanowienia Sądu Okręgowego w Łodzi z 15.06.2016⁸⁷, w którym sąd ten oddalił zażalenie na postanowienie o umorzeniu przez Sąd Rejonowy w Kutnie postępowania karnego dotyczącego art. 267 § 3 i 4 k.k. polegającego na posłużeniu się telefonem komórkowym w celu dokonania nagrania rozmowy, do której osoba utrwalająca nie była uprawniona i ujawnienie jej innym osobom. Rozmowa została nagrana przez sąsiadkę, kiedy będąc z psem na spacerze przechodziła pod otwartym oknem sąsiadów usytuowanym na parterze i usłyszała negatywne wypowiedzi kierowane pod adresem swoim i swojej siostry. Postanowiła je nagrać przy pomocy telefonu komórkowego i przekazała je także siostrze. W ocenie obu sądów takie zachowanie nie wyczerpuje żadnego przestępstwa,

---

⁸⁵ III K 242/15, Portal Orzeczeń Sądów Powszechnych, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/155020200001506_III_K_000242_2015_Uz_2015-10-06_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/155020200001506_III_K_000242_2015_Uz_2015-10-06_001).

⁸⁶ Sąd Rejonowy podał, że „pozostawanie przez oskarżoną pod wpływem negatywnych emocji, głównie poczucia upokorzenia, typowego dla kobiety porzuconej dla innej partnerki, powodowały, że „zarzucalność” nagannego zachowania oskarżonej, którą ta tak nieskutecznie kwestionowała, a więc wina, ujawniła się w stopniu, który bez wątplenia nie był znaczny. Podobnie, stopień społecznej szkodliwości, mierzony nie tylko działaniem w poczuciu krzywdy, ale i nieznacznym rozmiarem uszczerbku, jaki spowodowało użycie urządzenia podsłuchowego i uzyskanie dostępu do treści rozmów prowadzonych przez oskarżonego (w istocie oskarżona nie podsłuchiwała żadnej rozmowy, w trakcie której mogłoby dojść do ujawnienia szczegółów intymnej relacji oskarżyciela poślukowego z jego przyjaciółką, danych drażliwych czy okoliczności istotnych z punktu widzenia interesu procesowego realizowanego przez K. K. w postępowaniu cywilnym) jawił się w tych okolicznościach jako taki, który nie był znaczny”.

⁸⁷ V Kz 305/16, Portal Orzeczeń Sądów Powszechnych, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/152510000002506_V_Kz_000305_2016_Uz_2016-05-30_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/152510000002506_V_Kz_000305_2016_Uz_2016-05-30_001).

gdyż sąsiadka uzyskała w sposób najzupełniej przypadkowy (znajdując się na chodniku) informacje na swój temat wygłaszane przy otwartym oknie na parterze, bez podejmowania żadnych szczególnych działań. Informacje te mógł uzyskać więc każdy przechodzień znajdujący się w tym samym miejscu i czasie.

Sąd Rejonowy Szczecin-Prawobrzeże i Zachód w Szczecinie w wyroku z 7.06.2016⁸⁸ wskazał, że informacje, które w wyniku swego działania zebrała oskarżona (żona), miały potwierdzić, iż pokrzywdzony w sposób niewłaściwy odnosił się do ich wspólnych dzieci oraz zdradzał ją z inną kobietą, a te ostatnie ustalenia poczyniono także w postępowaniu rozwodowym jako podstawę przyjęcia winy pokrzywdzonego w rozkładzie pożycia małżeńskiego. Nie wyłącza to oczywiście bezprawności działania oskarżonej żony, lecz w sytuacji niewłaściwego i wysoce niemoralnego zachowania małżonka, które w społecznym odbiorze są oceniane gorzej aniżeli zachowanie oskarżonej zmierzającej potwierdzić ten stan rzeczy, w pewnym zakresie znajduje to usprawiedliwienie i przyczynia się do stwierdzenia, iż jej stopień winy nie był znaczny porównując to do stopnia winy w rozumieniu potocznym samego pokrzywdzonego męża. To, iż wykorzystwała ona przedmiotowe nagrania w postępowaniu rozwodowym, w tym także ujawniła to świadkom, którzy w tym postępowaniu występowali, nie wpływa na odmienną ocenę jej stopnia winy. Sąd Rejonowy stwierdził, że czyn polegający na nagrywaniu pokrzywdzonego w użytkowanym przez niego samochodzie oraz w mieszkaniu przy pomocy urządzenia podsłuchowego – bo taki charakter należało przypisać dyktafonowi, którym posłużyła się oskarżona w sytuacji, gdy w sposób niejawnym, ukrywając go w tych miejscach dokonywała nagrań w celu podsłuchania rozmów pokrzywdzonego - wyczerpał znamiona czynu zabronionego z art. 267 § 3 k.k. Niemniej jednak sąd warunkowo umorzył postępowanie karne.

Podobnie kazuistyczne jest stanowisko orzecznictwa w kwestii możliwości posługiwania się w postępowaniu cywilnym nagraniem rozmowy dokonanej przez jej uczestnika bez wiedzy lub zgody innych osób biorących w niej udział. Stanowisko takie jest wynikiem poglądu Sądu Najwyższego o braku istnienia absolutnego zakazu wykorzystywania w postępowaniu cywilnym dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem⁸⁹. W szczególności w wyroku z 25.04.2003⁹⁰ Sąd Najwyższy opowiedział się za dopuszczalnością dowodu z zapisu rozmów telefonicznych pomiędzy małżonkami, które nagrywał mąż bez wiedzy żony. Warunkiem skorzystania z takiego materiału dowodowego jest brak skutecznego podważenia

---

⁸⁸ IV K 682/14, Legalis.

⁸⁹ K. Gajda-Roszczyńska, *Kilka uwag...* op.cit, s. 91-92.

⁹⁰ IV CKN 94/01, PS 2004/12, s. 156.

autentyczności nagrania. Tłem niniejszej sprawy był konflikt małżonków odnośnie winy w przypisaniu rozkładu pożycia małżeńskiego i wykazaniu zachowania żony, która nie kwestionowała autentyczności tych nagrań, lecz jedynie powoływała się na niedopuszczalność tego dowodu.

W ten nurt orzecznictwa Sądu Najwyższego wpisuje się treść postanowienia z 30.10.2013⁹¹, które zapadło wskutek skargi kasacyjnej złożonej od wyroku Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z 7.03.2013⁹². Podstawą wywiedzenia skargi kasacyjnej było wystąpienie w sprawie istotnego zagadnienia prawnego, a dotyczącego dopuszczenia w procesie cywilnym dowodu z nagrań bezpośrednich rozmów pracownika z przełożonym. Sąd I instancji, co zostało zaaprobowane przez sąd odwoławczy, oddalił wnioski dowodowe pracownika w zakresie przeprowadzenia dowodu z tych nagrań. Wskazał, że podstępne nagranie prywatnej rozmowy godzi w konstytucyjną zasadę swobody i ochrony komunikowania się. Stał na stanowisku, że dowody uzyskane w sposób sprzeczny z prawem nie powinny być w postępowaniu cywilnym co do zasady dopuszczane. Sąd Najwyższy natomiast odmówił przyjęcia skargi kasacyjnej do rozpoznania wytykając jej autorowi brak sformułowania istotnego zagadnienia prawnego. Trzeba zasygnalizować, że *obiter dictum* Sądu Najwyższego w tej sprawie wskazywało na zgoła odmienny pogląd niż wyrażony przez sądy *meriti*. Sąd Najwyższy podniósł, że wskazane we wniosku o przyjęcie skargi kasacyjnej do rozpoznania kwestie nie wykraczają poza zwykłą wykładnię i stosowanie prawa. Na dosyć ogólnym poziomie stwierdził, że „*to co w procedurze nie jest ograniczone (zakazane), może być przedmiotem dowodu*”.

W wyroku z 12.01.1999⁹³ Sąd Najwyższy przyjął możliwość przeprowadzenia dowodu z taśmy magnetofonowej utrwalającej rozmowę, co do której jedna ze stron zaprzeczyła, że w niej uczestniczyła. Waleń dowodowy takiej taśmy magnetofonowej uzależnił jednak od jej stanu, treści zapisu, okoliczności i celów nagrania osoby, która dokonała zapisu. W sprawie tej powód domagał się zapłaty kwoty przekazanej byłej partnerce (pозwanej). Jako dowód wykazujący zasadność roszczenia przedstawił zapis rozmowy utrwalonej na kasecie magnetofonowej. Stan zapisu nie pozwolił jednak stwierdzić tożsamości osób, których rozmowę nagrano. W uzasadnieniu Sąd Najwyższy wskazał, że z jednej strony stosowanie odpowiednio przepisów o dowodzie z ołędzin ma na celu ustalenie autentyczności (stanu taśmy), z drugiej natomiast odpowiednie stosowanie przepisów o dowodzie

---

⁹¹ II PK 146/13, LEX nr 1430908.

⁹² VII Pa 47/13, Portal Orzeczeń Sądów Powszechnych
[http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/155025000003515_VII_Pa_000047_2013_Uz_2013-03-18_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/155025000003515_VII_Pa_000047_2013_Uz_2013-03-18_001).

⁹³ I CKN 961/97, Legalis.

z dokumentów ma na celu ustalenie jej treści. Jeżeli więc jedna ze stron sporu kwestionuje udział w tak utrwalonej rozmowie, natomiast zapis na kasecie magnetofonowej nie daje podstaw do ustalenia kto faktycznie brał w niej udział, wówczas niezbędne jest wykonanie opinii biegłego sądowego. Jeżeli więc strona powołująca się na taki dowód nie wnioskuje o przeprowadzenie stosownej opinii, to jej treść nie może być brana pod uwagę, gdyż walor takiego dowodu został podważony. Istotne znaczenie będzie więc miał stan urzędzenia, na którym utrwalono rozmowę oraz możliwość zidentyfikowania jej uczestników.

Nieznacznie obszerniejszy wywód na temat wykorzystania w postępowaniu cywilnym dowodów uzyskanych przez pozwanego w sposób sprzeczny z prawem zawiera uzasadnienie wyroku Sądu Najwyższego z 28.06.2012⁹⁴. W toku postępowania przed sądami *meriti* przeprowadzono jako dowody wydruki komputerowe z sieci teleinformatycznej, wykorzystywanej w trakcie pracy przez pracownika w celach niezwiązanych jednak z wykonywaniem powierzonych mu obowiązków pracowniczych. Pracownik miał wiedzę, że system informatyczny jest monitorowany przez administratora bazy danych. Sąd Najwyższy skonstatował, że „w postępowaniu cywilnym dowody są uzyskane w sposób sprzeczny z prawem, jeżeli zostały zabrane bez wiedzy lub zgody osoby zainteresowanej, a nawet wbrew jej woli (skradzione), jeżeli zawierają informacje, które są ustawowo chronione, a osoba ta korzysta z prawa odmowy ich przedstawienia (art. 248 § 2, art. 293, 308 § 2, art. 309 k.p.c.)”. Wykorzystanie więc tych wydruków nie naruszało prawa do prywatności powoda, o czym ma decydować m.in. to, że nie zawierały one informacji odnośnie treści korespondencji pracownika wysyłanej za pomocą sieci internet.

Kolejnym judykatem, istotnym z punktu widzenia niniejszego opracowania, jest wyrok Sądu Najwyższego z 22.04.2016⁹⁵, w którym rozważano kwestię dopuszczalności przeprowadzenia dowodu z nagrania rozmowy powoda z notariuszem, który nie był poinformowany o fakcie jej utrwalania. Na gruncie rozważanego problemu Sąd Najwyższy stwierdził, że brak zgody na wykorzystanie nagrania w celach dowodowych przed sądem cywilnym wymaga przeprowadzenia oceny czy dowód - ze względu na swoją treść i sposób uzyskania - nie narusza konstytucyjnie gwarantowanego (art. 47 Konstytucji) prawa do prywatności osoby nagranej, a jeżeli tak, to czy naruszenie tego prawa może znaleźć uzasadnienie w potrzebie zapewnienia innej osobie prawa do sprawiedliwego procesu (art. 45 Konstytucji). Sąd Najwyższy zwrócił przy tym uwagę na konieczność różnicowania oceny dopuszczalności dowodów z nagrań uzyskanych w sposób przestępczy, z naruszeniem

---

⁹⁴ II PK 285/11, LEX nr 1254679.

⁹⁵ II CSK 478/15, LEX nr 2075705.

art. 267 k.k. i takich dowodów, które tego przestępstwa nie stanowią, gdyż są utrwaleniem rozmowy, w której uczestniczy nagrywający. Ograniczenia dopuszczalności wykorzystania nagrania wynikać mogą z charakteru zawartych w nim treści dotyczących sfery prywatności osoby nagrywanej. Dodatkowo w ocenie Sądu Najwyższego dowód taki mogą dyskwalifikować okoliczności, w jakich nastąpiło nagranie, jeżeli wskazują one jednoznacznie na poważne naruszenie zasad współżycia społecznego, np. przez naganne wykorzystanie trudnego położenia, stanu psychicznego lub psychofizycznego osoby, z którą rozmowa była prowadzona.

Natomiast w wyroku z 16.01.2019⁹⁶ Sąd Najwyższy odniósł się do dopuszczalności dowodu z nagrań rozmów asystenta z sędziami, które zostały zarejestrowane bez ich wiedzy i zgody. Podzielając stanowisko sądów *meriti* co do oddalenia tego wniosku dowodowego wskazał na teorię jednostkowego ważenia równorzędnych wartości i udzielenia pierwszeństwa tej z nich, która w danych okolicznościach zostanie uznana za dominującą. Sąd Najwyższy stwierdził, że nie można z góry dyskwalifikować dowodu z nagrań rozmówcy, który nie wie, że jest nagrywany. Niemniej jednak oceny wymaga, czy naruszenie prawa jednej strony może znaleźć uzasadnienie w potrzebie zapewnienia innej osobie prawa do sprawiedliwego procesu⁹⁷.

Do szczególnie ważnych dla praktyki sądowej i formułujących stanowisko opowiadającego się za brakiem automatycznego wyłączenia w toku postępowania cywilnego dowodów uzyskanych nielegalnie są orzeczenia Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z 31.12.2012⁹⁸ oraz Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z 23.01.2013⁹⁹. W uzasadnieniu pierwszego z przywołanych orzeczeń sformułowano stanowisko, zgodnie z którym dopuszczalne jest przeprowadzenie dowodu z nagrań dokonywanych osobiście przez osoby występujące w charakterze stron, które będąc uczestnikami rozmowy nie naruszają przepisów komunikowania się. Brak bezprawności takiego zachowania wynika z realizacji prawa do sądu. Na poparcie swojego stanowiska sąd rozróżnił dwie sytuacje, w pierwszej nagrania zdarzenia dokonuje się za wiedzą i wolą wszystkich osób uczestniczących w tych czynnościach i wówczas takie nagranie stanowi wartościowy materiał dowodowy, w innej natomiast kiedy nagrania takiego dokonuje tylko jeden z uczestników bez wiedzy i zgody pozostałych osób uczestniczących w tym zdarzeniu. W dalszej części uzasadnienia wskazano, że w drugiej z omawianych przypadków występuje konflikt pomiędzy wartościami konstytucyjnie

---

⁹⁶ I PK 143/18, Legalis.

⁹⁷ Podobnie SN w wyroku z 15.11.2017, III PK 161/16, Legalis.

⁹⁸ I ACa 504/11, LEX nr 1278076.

⁹⁹ I ACa 1142/12, LEX nr 1271921.

chronionymi, to jest prawem do sprawiedliwego, czyli zgodnego z prawdą, rozpatrzenia sprawy przez sąd z prawem do wolności i ochrony komunikowania się. Sąd przyznał prymat dążeniu do rozstrzygnięcia sprawy zgodnie z prawdą materialną i opowiedział się za dopuszczalnością przeprowadzenia tego typu dowodów, które nie naruszają wskazanych dóbr osobistych z uwagi na przedmiot postępowania przedstawiony przez stronę pod osąd sądu. W podobnym tonie wypowiedział się drugi z sądów apelacyjnych wskazując, że Kodeks postępowania cywilnego nie przewiduje zakazu wprowadzania do procesu materiału dowodowego pochodzącego z utrwalonych pomiędzy stronami rozmów.

Na stanowisko Sądu Apelacyjnego z Białegostoku powołał się Sąd Najwyższy w postanowieniu z 20.10.2016¹⁰⁰, w którym rozróżnił działanie organów państwowych od działania osób prywatnych i podkreślił, że nagranie rozmowy przez jednego z jej uczestników (niezależnie od tego, czy za wiedzą i zgodą drugiego uczestnika, czy bez takiej wiedzy i zgody) nie może być żadną miarą porównywane z dokonywaniem czynności operacyjno-rozpoznawczych, czy też procesowych, w postaci kontroli i utrwalania rozmów przez odpowiednie organy państwa. Wskazał, że prywatne nagranie, dokonane przez jednego z rozmówców, nie może być uznane za naruszające tajemnicę komunikowania się, obejmującą również tajemnicę rozmowy. W przeciwieństwie do osób trzecich, niebędących uczestnikami procesu komunikacyjnego, osoby komunikujące się, właśnie z uwagi na uczestniczenie w tym procesie, mają swobodny dostęp do informacji przekazywanych w ramach komunikowania się. Zdaniem Sądu Najwyższego wolność tajemnicy komunikowania się nie chroni przed nagrywaniem treści rozmów przez osoby prywatne biorące udział w rozmowie, natomiast późniejsza niedyskrecja jednego z uczestników rozmowy stanowić może ewentualnie naruszenie prawa do prywatności.

Nie jest to jednak kwestia tak prosta, jak mogłaby się wydawać, gdyż samo orzecznictwo nie ułatwia zajęcia jednoznacznego stanowiska w tym względzie. W uzasadnieniu wyroku z 9.10.2014 Sąd Apelacyjny w Szczecinie¹⁰¹ wskazał, że zasadniczo wykorzystywanie dowodów nielegalnych w procesie nie jest wykluczone, ale sądowi przysługuje uprawnienie do oddalenia takiego dowodu. W uzasadnieniu wskazano, że taki dowód jest nielegalny, a punktem odniesienia do sformułowania tej oceny są regulacje prawne dotyczące prawa człowieka do ochrony życia prywatnego oraz tajemnicy rozmowy. Jeżeli jedna ze stron przedstawia dowód z potajemnego nagrania rozmowy jako dowód na niekorzyść strony przeciwnej, to wówczas powinny być przy pomocy innych środków dowodowych,

---

¹⁰⁰ III KK 127/16, LEX nr 2141229.

¹⁰¹ I ACa 432/14, LEX nr 1678138.

zwłaszcza dowodu z zeznań świadków lub z przesłuchania stron, bardzo starannie i wnikliwie wyjaśnione przyczyny i okoliczności, w jakich nagranie zostało dokonane. Natomiast w sposób jednoznaczny za istnieniem bezwzględnego ograniczenia wykorzystywania dowodów nielegalnych opowiedział się Sąd Apelacyjny w Poznaniu w wyroku z 10.01.2008¹⁰², który skonstatował, że podstępne nagranie prywatnej rozmowy jako godzące w konstytucyjną zasadę swobody i ochrony komunikowania się nie powinno być dopuszczone jako dowód w postępowaniu cywilnym. Sąd Apelacyjny w Poznaniu podzielił ten pogląd w kolejnym postanowieniu z 18.06.2014¹⁰³.

2.2. Orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej

Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej w nieznacznym zakresie może czynić przedmiotem swoich rozważań materię dopuszczalności dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem w procesie cywilnym. Wynika to z jednej strony z kognicji tego organu władzy sądowniczej ograniczającej się do aktów prawa unijnego¹⁰⁴, z drugiej natomiast z uwagi na obowiązywanie w poszczególnych państwach członkowskich zasady autonomii proceduralnej sądowych postępowań krajowych. Państwa członkowskie mają szeroki zakres swobody w ustawowym kształtowaniu właściwości sądów, procedur (sądowych i pozasądowych) oraz środków prawnych służących ochronie praw indywidualnych opartych na prawie unijnym i zapewnieniu efektywności tego prawa¹⁰⁵. Niemniej jednak autonomia proceduralna nie jest nieograniczona, a jej granice wyznaczają zasada prymatu, zasada ekwiwalencji oraz zasada skuteczności czy niedyskryminacji¹⁰⁶. Reguły dowodowe należą do szczegółowych zasad proceduralnych, które mogą naruszać skuteczność ochrony prawnej przy wykonywaniu praw

---

¹⁰² I ACa 1057/07, OSA 2009/11/35, s. 56.

¹⁰³ I ACz 980/14, LEX nr 1489136.

¹⁰⁴ A. Kuś, *Prawo Unii Europejskiej z uwzględnieniem Traktatu z Lizbony*, Lublin 2010, s. 195-196.

¹⁰⁵ D. Kornobis-Romanowska, *Sąd krajowy w prawie wspólnotowym*, Kraków 2007, s. 63-67; A. Wróbel, *Autonomia proceduralna państw członkowskich. Zasada efektywności i zasada efektywnej ochrony sądowej w prawie Unii Europejskiej*, RPEiS 2005/1-2, s. 35 i n.; M. Domagalska, *Zasada autonomii proceduralnej państw członkowskich i jej ograniczenia wynikające z zasady efektywności [w:] Stosowanie prawa Unii Europejskiej przez sądy*, t. 2, *Zasady – orzecznictwo – piśmiennictwo*, red. M. Szwarc-Kuczer, K. Kowalik-Bańczyk, Warszawa 2007, s. 327; M. Taborowski, *Konsekwencje naruszenia prawa Unii Europejskiej przez sądy krajowe*, Warszawa 2012, s. 48 i n.; M. Rejda, *Zabezpieczenie dowodów o naruszenia praw własności intelektualnej*, Warszawa 2019, s. 205 i n.; K. Gajda-Roszczyńska, *Pierwsze podejście Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej do zagadnienia dowodów nielegalnych w postępowaniu cywilnym. Glosa do wyroku Trybunału Sprawiedliwości z 27.09.2017 r., C-73/16, Peter Puškár v. Finančné riaditeľstvo Slovenskej republiky, Kryminalny úrad finančnej správy*, PPC 2019/2, s. 263-265.

¹⁰⁶ Ibidem.

gwarantowanych przez prawo unijne. W celu zapewnienia skuteczności ochrony, prawo Unii Europejskiej może limitować autonomię proceduralną państw członkowskich¹⁰⁷.

Na szczególną uwagę zasługuje wyrok z 27.09.2017 w sprawie C-73/16¹⁰⁸, która chociaż zapadła na gruncie postępowania administracyjnego, to z uwagi na analizę art. 47 KPP¹⁰⁹ w kontekście dowodów uzyskanych nielegalnie ma niewątpliwie szersze znaczenie. W omawianej sprawie Peter Puškár został umieszczony w wykazie prowadzonym przez dyrekcję ds. podatków i ceł Republiki Słowackiej dla osób podstawionych, których dane wykorzystywane są jako dane osoby pełniącej w danej osobie prawnej funkcje kierownicze. Stworzony wykaz był chroniony odpowiednimi środkami technicznymi i organizacyjnymi przed niedozwolonym ujawnieniem lub dostępem w rozumieniu art. 17 ust. 1 dyrektywy 95/46¹¹⁰. Peter Puškár wszedł w posiadanie spornego wykazu bez wymaganej prawem zgody dyrekcji ds. podatków i ceł oraz urzędu ds. zwalczania przestępczości finansowej. W związku z tym złożył skargę do Sądu Najwyższego żądając wydania orzeczenia zakazującego dyrekcji ds. podatków i ceł i wszystkim podlegającym jej urzędowi podatkowym oraz urzędowi ds. zwalczania przestępczości finansowej umieszczenia jego nazwiska w tym wykazie lub jakimkolwiek innym porównywalnym wykazie oraz nakazanie usunięcia wszelkiej dotyczącej go wzmianki z tych wykazów oraz z systemu informatycznego administracji podatkowej. Sąd Najwyższy Republiki Słowackiej zwrócił się z pytaniem prejudycjalnym do TSUE w celu ustalenia, czy art. 47 KPP należy interpretować w ten sposób, iż sprzeciwia się on temu, aby sąd krajowy odmówił dopuszczenia jako dowodu na naruszenie przyznanego na mocy dyrektywy 95/46 prawa do ochrony danych osobowych wykazu takiego jak wykaz, którego dotyczy postępowanie główne, przedstawionego przez osobę zainteresowaną i zawierającego dane osobowe tej osoby, w sytuacji gdy ta osoba uzyskała ten wykaz bez wymaganej prawem zgody administratora tych danych.

Rozpoznając omawianą sprawę TSUE skonstatował, że art. 47 KPP należy interpretować w ten sposób, iż sąd krajowy nie może odmówić dopuszczenia jako dowodu na okoliczność naruszenia przyznanego uprawnionemu prawa do ochrony danych osobowych wykazu przedstawionego przez osobę zainteresowaną i zawierającego dane osobowe tej osoby, w sytuacji, gdy ta osoba uzyskała ten wykaz bez wymaganej prawem zgody administratora tych

---

¹⁰⁷ Punkt 74 opinii Rzecznika Generalnego J. Kokott przedstawiona 30.03.2017 do sprawy C-73/16;

¹⁰⁸ Wyrok TSUE z 27.09.2017, C-73/16, Peter Puškár v. Finančné riaditeľstvo Slovenskej republiky, Kryminálny úrad finančnej spravy.

¹⁰⁹ Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej, Dz. Urz. UE C 202 z 2016, s. 389.

¹¹⁰ Dyrektywa 95/46/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 24.10.1995 w sprawie ochrony osób fizycznych w zakresie przetwarzania danych osobowych i swobodnego przepływu tych danych, Dz. Urz. WE L 281, s. 31 ze Sm, obecnie uchylona.

danych. Trybunał Sprawiedliwości wskazał, że odmowa możliwości przeprowadzenia takiego dowodu musiałaby być przewidziana przez ustawodawstwo krajowe oraz nie może naruszać istoty prawa do skutecznej ochrony sądowej, jak również zasady proporcjonalności. TSUE podkreślił, że niedopuszczenie przez sąd krajowy środka dowodowego zgłoszonego w postępowaniu głównym tylko z tego powodu, że strona miała uzyskać go bez wymaganej prawem zgody administratora danych osobowych, stanowi ograniczenie prawa do skutecznego środka prawnego przed sądem, o którym mowa w art. 47 KPP. Tym rozstrzygnięciem Trybunał Sprawiedliwości potwierdził, że nie występuje ogólna konstrukcja prawna, która w sposób automatyczny wyłączałaby dopuszczalność dowodów uzyskanych w sposób sprzeczny z prawem lub odmawiała im przymiotu wiarygodności¹¹¹.

2.3. Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka

Konstruując zakaz przeprowadzania dowodów uzyskanych w sposób sprzeczny z prawem przedstawiciele doktryny powołują się na art. 3, 5 bądź 8 Konwencji (o czym będzie mowa w dalszej części pracy), natomiast istotne znaczenie będą miały przede wszystkim te orzeczenia, które zostały wydane w oparciu o zastosowanie art. 6 Konwencji (prawo do rzetelnego procesu sądowego)¹¹². W tym zakresie ETPCz wskazał, że dopuszczalność dowodu jest w pierwszym rzędzie kwestią wymagającą uregulowania w prawie krajowym i, co do zasady, to do sądów krajowych należy ocena przedstawianych im dowodów. Obowiązek sądów polega na starannym zbadaniu materiału dowodowego oraz wniosków dowodowych stron i ocenie ich znaczenia dla rozstrzygnięcia sprawy. ETPCz ustala wyłącznie, czy postępowanie jako całość, włączając w to przeprowadzenie dowodu, było rzetelne¹¹³.

Z orzecznictwa tego organu nie wynika zakaz korzystania z dowodów pośrednio nielegalnych, pomimo dostrzeżenia nielegalnego źródła ich pochodzenia. Przykładowo, w sprawie Schenk przeciwko Szwajcarii ETPCz¹¹⁴ stwierdził, że chociaż art. 6 Konwencji gwarantuje prawo do rzetelnego procesu to jednak nie reguluje żadnych reguł w zakresie

---

¹¹¹ K. Gajda-Roszczyńska, *Pierwsze podejście Trybunału Sprawiedliwości...* op.cit., s. 262.

¹¹² Orzecznictwo dotyczące art. 3, 5 i 8 Konwencji zostanie przeanalizowane w rozdziale II.3.5.

¹¹³ Wyrok ETPCz z 19.04.1993 w sprawie Kraska p-ko Szwajcaria, A. 254-B; wyrok ETPCz z 23.04.1997 w sprawie Van Mechelen i inni przeciwko Niderlandom, pkt 50, Reports of Judgments and Decisions 1997-III, skargi nr: 21363/93, 21364/93, 21427/93, 22056/93; wyrok ETPCz z 9.06.1998, Teixeira de Castro, skarga nr 25829/94; decyzja ETPCz z 6.05.2003, Sequeira przeciwko Portugalii (dec.), nr 73557/01; decyzja ETPCz z 6.04.2004, Shannon przeciwko Wielkiej Brytanii (dec.), nr 67537/01; wyrok ETPCz z 5.10.2006 w sprawie Klasen przeciwko Niemcy, nr 75204/01.

¹¹⁴ Wyrok ETPCz z 12.07.1988 Schenk p-ko Szwajcarii, skarga nr 10862/84.

dopuszczalności dowodów, pozostawiając to zadanie władzom poszczególnych krajów. W uzasadnieniu tego wyroku wskazał, że posłużenie się przez sąd dowodem w postaci nagrania z taśmy magnetofonowej, uzyskanego z nielegalnego źródła nie narusza prawa do rzetelnego procesu, ponieważ zgodnie z prawem szwajcarskim sposób dokonywania takiego nagrania lub wejście w jego posiadanie jest irrelevantny z punktu widzenia jego dopuszczalności w procesie karnym. Podobnie w sprawie Khan przeciwko Wielkiej Brytanii ETPCz¹¹⁵ orzekł, że nie stanowi naruszenia art. 6 ust. 1 Konwencji wykorzystanie podczas procesu zapisu rozmów oskarżonego, pomimo naruszenia prawa do prywatności, ale postanowienie zezwalające na podsłuchiwanie wydane zostało z mocą wsteczną.

Jak można więc odnotować, orzecznictwo ETPCz w znacznej mierze koncentruje się na analizie procesowego wykorzystania dowodów w kontekście postępowania karnego¹¹⁶. Zadaniem tego Trybunału nie jest określenie, czy niektóre przedmioty lub dowody zostały pozyskane nielegalnie, ale ocena czy taka „bezprawność” skutkowałą naruszeniem innego prawa chronionego na podstawie Konwencji¹¹⁷. Z uwagi na przedmiot niniejszego opracowania, którym jest możliwość wykorzystania w postępowaniu cywilnym dowodów sprzecznych z prawem, orzecznictwo ETPCz będzie miało marginalne znaczenie.

2.4. Poglądy doktryny

Problematyka dowodów sprzecznych z prawem jest obecnie jedną z żywiej dyskutowanych w doktrynie prawa procesowego cywilnego. Pierwszy artykuł autorstwa E. Wengereka poświęcony tej tematyce ukazał się w 1977 roku¹¹⁸. Sformułowano w nim tezę, zgodnie z którą ze względu na treść art. 248 § 2 k.p.c. i art. 23 k.c. niedopuszczalnym jest wykorzystanie w procesie cywilnym przez stronę dokumentu lub innych przedmiotów (do których mają zastosowania przepisy o dokumentach) uzyskanych bez zgody strony lub osób trzecich. Twierdzenie to znajduje podstawę w naruszeniu dóbr osobistych uprawnionych podmiotów, to jest m.in.: cześć, wizerunek, czy tajemnicy korespondencji. W tym kontekście Autor wskazał na roszczenie wynikłe z treści art. 24 § 1 k.c. uprawniające tego, czyje dobro osobiste zostaje zagrożone cudzym działaniem do żądania zaniechania tego działania, chyba że nie jest ono bezprawne. Zestawiając powyższe przepisy E. Wengerek

---

¹¹⁵ Wyrok ETPCz z 12.05.2000, Khan p-ko Wielkiej Brytanii, skarga nr 35394/97.

¹¹⁶ M. Nowicki, *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Warszawa 2017, s. 562-581.

¹¹⁷ Wyrok ETPCz z 5.02.2008, Romanauskas p-ko Litwie, skarga nr 74420/01.

¹¹⁸ E. Wengerek, *Korzystanie...* op.cit., s. 33-40.

skonkludował, że wyłączeniu z postępowania cywilnego podlegają także takie dokumenty oraz przedmioty, do jakich mają zastosowanie przepisy o dokumentach, których przedstawienie mogłoby narazić posiadacza względnie osobę objętą wizerunkiem jemu bliską na hańbę¹¹⁹.

Kolejny głos w dyskusji został sformułowany w artykule autorstwa F. Zedlera¹²⁰, w którym poddano analizie dopuszczalność dowodu z taśmy magnetofonowej w postępowaniu cywilnym jednocześnie podkreślając obowiązywanie w naszym prawie zakazu korzystania z dowodów uzyskanych w sposób sprzeczny z prawem. Punktem wyjścia dla Autora stały się przepisy dotyczące ochrony dóbr osobistych (a w szczególności chroniące prawo do prywatności), które powinny być przestrzegane przez sądy podczas dopuszczania dowodów. Zdaniem prof. Zedlera, sąd dokonując analizy sytuacji, w których nagranie magnetofonowe będzie naruszać bezprawnie sferę życia prywatnego, decydujące znaczenie będzie miał fakt, kto tego nagrania dokonał i w jakich warunkach. Natomiast dla określenia, czy dane zachowanie można zaliczyć do sfery życia prywatnego podstawowe znaczenie będą mieć dwa kryteria, a mianowicie miejsce zachowania oraz sposób tego zachowania. F. Zedler stawia tezy, zgodnie z którymi niedopuszczalnymi będą dowody z nagrania stanowiącego w swej istocie podsłuchanie życia prywatnego przez osoby z zewnątrz mieszkania i nagrywanie jego przebiegu, z nagrania prywatnej rozmowy prowadzonej w miejscu publicznym lub zakładzie pracy utrwalonej z zewnątrz. W ocenie Autora wypowiedzi głośniejsze, ewentualnie głośniejsze inne efekty życia prywatnego, które są słyszalne poza mieszkaniem czy też słyszalne przez szerszy krąg osób, jeżeli zostaną nagrane przez osoby z zewnątrz, będą mogły być dowodem. Podkreśla bowiem, że w takiej sytuacji nie ma elementu bezprawności, skoro osoba uprawniona swoją głośną wypowiedzią czy innym zachowaniem sama przyczynia się do jej rozpowszechnienia. W kolejnej publikacji¹²¹, rozważając dowód z dokumentu elektronicznego w postępowaniu cywilnym, F. Zedler zaprezentował stanowisko, zgodnie z którym tego rodzaju dowody uzyskane sprzecznie z prawem, czy nawet dobrymi obyczajami nie mogą być uznane za dowód. Autor wskazał, że naruszenie prawa nie może prowadzić do uzyskania jakichkolwiek korzyści, natomiast wykrycie prawdy nie jest wartością bezwzględną, którą można uzyskać z naruszeniem innych wartości przyjętych w społeczeństwie i chronionych prawnie. W ocenie F. Zedlera wyjątki od tej zasady powinny być ściśle określone w ustawie.

---

¹¹⁹ Ibidem, s. 39-40.

¹²⁰ F. Zedler, *Dopuszczalność dowodu ...op.cit.*, s. 533-542.

¹²¹ F. Zedler, *Dowód z dokumentu elektronicznego w postępowaniu cywilnym*, [w:] *Ius a iustitia appellatum. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Wiśniewskiemu*, red. T. Ereciński, J. Gudowski, M. Pazdan, Warszawa 2017, s. 569-570.

Za bezwzględny obowiązywanie zakazu wykorzystywania w postępowaniu cywilnym dowodów zgromadzonych sprzecznie z prawem opowiadają się m.in. A. Laskowska¹²², M. Krakowiak¹²³, W. Nartowski¹²⁴, H. Pietrkowski¹²⁵ i T. Wisniewski¹²⁶. Pierwsza z powołanych Autorów wywodzi podstawę obowiązywania tego zakazu z ochrony integralności fizycznej i psychicznej każdego człowieka, prawa do prywatności przysługującego stronie przeciwnej i osobom trzecim. Jako podstawę normatywną podaje art. 40, art. 41, art. 49, art. 50 Konstytucji RP, art. 23 k.c. oraz ustawę o ochronie danych osobowych¹²⁷, ustawę o ochronie informacji niejawnych¹²⁸, natomiast z zakresu prawa międzynarodowego art. 3, 5 i 8 Konwencji. Jej zdaniem ochrona interesu strony postępowania cywilnego nie może doprowadzać do naruszenia praw drugiego człowieka. Jako egzemplifikację tej zasady wskazuje, że niedopuszczalnym jest wykorzystanie w postępowaniu cywilnym fotografii wykonanych z ukrycia, potajemnie, chyba że utrwalają zdarzenia zaszłe w miejscu publicznym albo zawierają wizerunek osoby powszechnie znanej i zostały wykonane w związku z pełnioną przez nią funkcją publiczną. Dodatkowo A. Laskowska opowiedziała się za stanowiskiem, zgodnie z którym sąd dopuszczając dowody powinien kierować się nie tylko przepisami, lecz także zasadami współżycia społecznego i normami etycznymi (moralnymi).

Podobne stanowisko zajął M. Krakowiak, który w sposób kategoriyczny opowiedział się za szerokim ujęciem zakazu korzystania w postępowaniu cywilnym z dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem. Zakaz ten odniósł nie tylko do dowodów zdobytych w drodze przestępstwa, ale również do dowodów naruszających chronione konstytucyjnie prawa i wolności człowieka. Za podstawę prawną obowiązywania zakazu podał art. 49 i 50 Konstytucji RP, art. 6 Konwencji, art. 23, 24 i 448 k.c. oraz art. 279 § 1 k.k. Autor stanął na stanowisku, że strona zgłaszająca wniosek o dopuszczenie dowodu z potajemnie zarejestrowanych nagrań prywatnych rozmów prowadzonych z przeciwnikiem procesowym powinna wykazać, że nie narusza tym samym dóbr osobistych nagrywanej osoby. Zaakcentował, że istota naruszenia prywatności polegać może także na ingerencji sprawcy

---

¹²² A. Laskowska, *Dowody w postępowaniu...* op.cit., s. 88-101.

¹²³ M. Krakowiak, *Potajemne nagranie...* op.cit., s. 1250-1253.

¹²⁴ W. Nartowski, *Drzewo zatrute...* op.cit., (Rzeczpospolita z 17.10.2011).

¹²⁵ H. Pietrkowski, *Zarys metodyki...* op.cit., s. 313.

¹²⁶ T. Wiśniewski, *Przebieg procesu cywilnego*, Warszawa 2013, s. 79.

¹²⁷ Ustawa z 10.05.2018 o ochronie danych osobowych; t.j. Dz. U. z 2019, poz. 1781.

¹²⁸ Ustawa z 22.1.1999 o ochronie informacji niejawnych, Dz. U. Nr 11, poz. 382, która utraciła moc na podstawie art. 190 obowiązującej obecnie ustawy z 5.08.2010 o ochronie informacji niejawnych, Dz. U. 2010, Nr 182 poz. 1228.

w spokój psychiczny innej osoby i może przybierać różne formy, jak np. poprzez podsłuchiwanie, śledzenie, nagrywanie czy zbieranie informacji.

Rygorystyczne stanowisko prezentuje W. Nartowski, który skonstatował, że nie powinny być dopuszczane przez sąd dowody sprzeczne z prawem karnym, administracyjnym oraz cywilnym. Autor prezentując analogiczne stanowisko jak M. Krakowiak i A. Laskowska oceniają dopuszczalność środka dowodowego z punktu widzenia zasad współżycia społecznego (tzw. dowód niedopuszczalny) i przyjmuje, że dowodami nielegalnymi będą podrobiony, przerobiony lub wykradzony dokument, fotografia, dokument prywatny, list, wydruki korespondencji elektronicznej (e-mail), rozmów z komunikatorów internetowych, sms-y uzyskane bez zgody osoby zainteresowanej. Zdaniem W. Nartowskiego do k.p.c. należałoby wprowadzić regulację analogiczną do zawartej w art. 75 k.p.a.¹³⁰, w treści którego jako dowód należy dopuścić wszystko, co może przyczynić się do wyjaśnienia sprawy, a nie jest sprzeczne z prawem.

Podobne stanowisko prezentuje H. Pietrkowski, wskazując przy tym, że w sprzeczności z prawem do prywatności pozostaje zdobywanie dowodów przy pomocy prywatnych detektywów. Swoje rozważania koncentruje na podstępnych sposobach pozyskiwania dowodów, czego skutkiem powinna być odmowa dopuszczenia przez sąd dowodu ze świadków, którzy informacje o zdarzeniu uzyskali dzięki podsłuchiowaniu prywatnych rozmów. Jako wyjątek, podobnie jak F. Zedler, podał sytuację, kiedy głosy rozmówców lub ich zachowania można było usłyszeć lub dostrzec poza mieszkaniem albo w miejscu dostępnym dla osób z zewnątrz. Zdaniem tego Autora działania podstępne nie tylko naruszają nietykalność psychiczną człowieka, ale mogą prowadzić do naruszenia prawa do tajemnicy korespondencji.

T. Wiśniewski¹³¹ zaprezentował pogląd, zgodnie z którym dowody sprzeczne z prawem należy na gruncie kodeksu postępowania cywilnego z góry dyskwalifikować. Niemniej jednak Autor, z wyjątkiem przywołania części treści art. 7 Konstytucji RP, nie podaje podstaw normatywnych obowiązywania tego zakazu powołując się na poglądy doktryny oraz ogólnikowo wskazując na przepisy kodeksów cywilnego i postępowania cywilnego, ustawy o ochronie informacji niejawnych oraz ratyfikowanych przez Polskę umów międzynarodowych. Dodaje, że rozpatrując to zagadnienie, każdorazowo należy rozważyć, czy dany dowód rzeczywiście uzyskany został bezprawnie. Dostrzega jednak istotny z punktu

---

¹³⁰ Ustawa z 14.06.1960 Kodeks postępowania administracyjnego, Dz.U. 1960 nr 30 poz. 168 z późn. zm.; dalej jako: k.p.a.

¹³¹ T. Wiśniewski, *Przebieg...* op.cit., s. 79.

widzenia potrzeby dotarcia przez sąd do prawdziwych okoliczności faktycznych sprawy argument, że dowód nielegalny może jednak przyczynić się do prawidłowego rozstrzygnięcia sprawy.

W inny sposób omawiane zagadnienie przedstawione zostało przez D. Korszenia¹³². Opowiedział się on za istnieniem na gruncie cywilnego prawa procesowego zasady niedopuszczalności przeprowadzania dowodów nielegalnych (bezprawnych). Wskazał, że pomimo iż zasada ta nie została wyrażona w sposób normatywny, to podstawę jej obowiązywania wywiódł z zasady państwa prawa (art. 2 Konstytucji RP). Nie do pogodzenia z zasadą demokratycznego państwa prawa byłoby opieranie orzeczeń sądowych na dowodach gromadzonych w sposób sprzeczny z prawem, wyrażonym w normach stanowionych przez to państwo lub wyrażonych w wiążących państwo umowach międzynarodowych. Zasada ta nie ma jednak charakteru generalnego, albowiem nie są nią objęte dowody w postaci nagrań, dokonane osobiście przez uczestników zdarzeń, które są następnie przedstawiane sądowi przez te osoby, występujące w charakterze stron. Wniosek taki został sformułowany m.in. w oparciu o stwierdzenie, że osoby dokonujące takich nagrań, w odróżnieniu od osób trzecich, z uwagi na to, że są uczestnikami procesu komunikowania się, nie naruszają przepisów chroniących tajemnicę komunikowania się (art. 49 Konstytucji), przepisów prawa karnego materialnego i procesowego, natomiast w przypadku innych spraw o charakterze bezwzględnie (dóbr osobistych, prawa do prywatności), wolności i praw wynikających z art. 49, 51 Konstytucji, art. 8 Konwencji, brak jest bezpośrednio naruszenia tych dóbr, co wynika z realizacji prawa do sądu. Ponadto Autor wskazał, że prawo do sądu (art. 45 ust. 1 Konstytucji RP) oraz przepisy regulujące sądowe postępowanie cywilne zezwalają na naruszenie tych dóbr, a to z uwagi na przedmiot postępowania, który został przedstawiony przez stronę pod osąd sądu i realizację ochrony jej praw podmiotowych w postępowaniu sądowym.

Z kolei Ł. Błaszczak¹³³ przyjął, że nie każde naruszenie przepisów, czy to prawa materialnego czy procesowego powinno skutkować potraktowaniem dowodu jako nielegalny i w konsekwencji niewykorzystaniem go w postępowaniu cywilnym. W jego ocenie osoba, której dobra osobiste lub inne prawa zostały naruszone, może dochodzić ochrony prawnej na podstawie innych przepisów. Za zbyt daleko idącą uznał konsekwencje w postaci dyskwalifikowania w postępowaniu cywilnym dowodów wyłącznie na tej podstawie, że ich pozyskanie lub przeprowadzenie narusza dobra osobiste. Autor stanął na stanowisku, że zakaz

---

¹³² D. Korszeń, *Zakres zakazu...* op.cit., s. 5 i n.

¹³³ Ł. Błaszczak, *Pojęcie dowodów bezprawnych ...* op. cit., s. 67-80.

dotyczący dowodów uzyskanych niezgodnie z prawem nie może mieć charakteru generalnego i absolutnego. Autor zaznaczył, że nadrzędne znaczenie ma cel postępowania cywilnego, nawet wtedy, kiedy dla jego osiągnięcia pomocne są działania naruszające pewne normy, przy czym jednoznacznie zdyskwalifikował dowody uzyskane w wyniku przestępstwa. Wówczas taki dowód powinien zostać odrzucony. Podzielił poglądy D. Korszenia, że z art. 267 k.k. i 49 Konstytucji RP nie wynika zakaz nagrywania rozmowy przez uczestnika zdarzenia. Autor przedstawił pogląd, zgodnie z którym dążenie do zatajenia okoliczności faktycznych i w związku z tym kwestionowanie dopuszczalności dowodów z nagrań byłoby równoznaczne z podejmowaniem czynności procesowych sprzecznych z dobrymi obyczajami oraz prowadziłoby do ograniczenia obowiązku dawania wyjaśnień co do okoliczności sprawy zgodnie z prawdą i bez zatajania czegokolwiek. Jako sprzeczne z art. 3 k.p.c. stanowiłoby naruszenie uprawnień procesowych.

Pogłębioną analizę tego zagadnienia (także w ujęciu komparatystycznym) przedstawił K. Knoppek¹³⁴, który podkreślił, że chociaż w prawie cywilnym procesowym nie istnieje żaden wyraźnie statuowany zakaz posługiwania się przez sądy dowodami uzyskanymi sprzecznie z prawem, nie oznacza to jednak, że dopuszczalne jest rozumowanie prawnicze wskazujące, iż wszystko to, co nie jest zabronione, jest dozwolone. Autor wskazuje na kruchość teorii owoców zatrutego drzewa wskazując, iż nie powinna być przeszczepiana na grunt prawa postępowania cywilnego, gdyż m.in. utrudnia dotarcie do prawdy materialnej, utrwała kwestionowaną przez większość autorów zasadę prawdy formalnej i stanowi przeszkodę na drodze do uzyskania przez uprawnione osoby sądowej ochrony prawnej. Poza tym nie jest wskazane przenoszenie rozwiązań z postępowania karnego do postępowania cywilnego, albowiem pomiędzy obu procedurami istnieją fundamentalne różnice wynikające z całkowitej odmienności odpowiedzialności karnej i cywilnej. K. Knoppek podkreśla, że w obrębie zagadnienia dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem ujawnia się splot obowiązywania rozmaitych przepisów prawa procesowego i materialnego oraz norm konstytucyjnych, a jednocześnie ścierają się różne wartości i dobra przysługujące stronom postępowania cywilnego oraz osobom trzecim. W zakresie terminologii należy posługiwać się pojęciem dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem. Jest to bowiem na tyle ogólne sformułowanie, że obejmuje zarówno pozaprosesowe działania stron i osób trzecich zmierzające do nieprawidłowego pozyskania określonego dowodu, jak i dowody dopuszczone i przeprowadzone przez sąd z naruszeniem zakazu dowodowego. Wszelkie naruszenia prawa

---

¹³⁴ K. Knoppek, *Problem dowodów...* op.cit., s. 108-133; K. Knoppek, *Wstęp do badań ...* op.cit., s. 7-17.

materialnego i procesowego łączące się ze zdobyciem dowodu, jego zgłoszeniem, dopuszczeniem, przeprowadzeniem, a także przyznaniem mu następnie mocy dowodowej mieszczą się w pojęciu dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem. Omawiany problem jest w istocie problemem w pierwszej kolejności aksjologicznym, a dopiero w drugiej kolejności prawnym. W zakresie dowodów uzyskanych przez stronę za pomocą przestępstwa Autor podkreślając złożoność problemu postuluje, aby każdorazowo sąd stojąc przed koniecznością dopuszczenia bądź nie takiego dowodu musiał rozstrzygnąć, w jakiej relacji pozostają względem siebie dobro chronione i dobro poświęcone (tzw. zasada proporcjonalności). Zgoda na przeprowadzenie takiego dowodu może nastąpić tylko wyjątkowo i tylko w sytuacji, gdy dobro chronione (m. in. prawo do sądu i do rzetelnego procesu) przedstawia w konkretnej sytuacji wartość większą niż dobro poświęcone, to jest wykorzystanie czyjegoś czynu zabronionego. Problematyka dopuszczenia dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem to w istocie problem kolizji kilku dóbr i wartości objętych ochroną prawną, a sposób rozstrzygnięcia tych kolizji jest uzależniony od konkretnych okoliczności sprawy. Warunkiem więc dopuszczenia dowodu uzyskanego sprzecznie z prawem jest wyraźna przewaga dobra chronionego nad dobrem poświęcanym.

Na rolę zasady proporcjonalności w ocenie dopuszczalności dowodów sprzecznych z prawem wskazywali już w 2012 roku J. Okolski i P. Jaczewski¹³⁵. Powodem zastosowania tej zasady było to, iż zakaz stosowania dowodów sprzecznych z prawem nie ma charakteru bezwzględnie obowiązującego, dlatego też w pewnych sytuacjach sąd może taki dowód dopuścić. Autorzy zaakcentowali rolę sądu jako organu mającego prawny obowiązek udzielenia ochrony prawnej jednej ze stron procesu oraz wydania sprawiedliwego rozstrzygnięcia. W ocenie J. Okolskiego i P. Jaczewskiego powinno się stosować daleko idące ograniczenie w dopuszczalności tego typu dowodów, a opieranie orzeczeń na takich dowodach powinno należeć do sytuacji wyjątkowych i pozostawać w sferze swobodnego uznania sędziego. Konstruując zasadę proporcjonalności przeciwstawiają sobie z jednej strony dobro prawne, które zostało naruszone poprzez pozyskanie dowodu z dobrem prawnym, o którego ochronę toczy się spór. W sytuacji, w której dobro prawne naruszone przez taki dowód stanowiłoby wartość niższą od wartości, która jest chroniona w procesie, to przeprowadzenie takiego dowodu uznać należy za dopuszczalne. Jako źródło zasady proporcjonalności podają art. 2 oraz art. 31 ust. 2 Konstytucji RP. Autorzy dodatkowo podają, że to na stronie kwestionującej dany dowód spoczywa obowiązek wykazania okoliczności wskazujących o jego

---

¹³⁵ J. Okolski, P. Jaczewski, *Rola środków dowodowych...* op.cit., s. 370-378.

bezwprawności. Za takim podejściem przemawia w ich ocenie rozwiązanie przyjęte przez ustawodawcę w zakresie kwestionowania prawdziwości dokumentów.

Inspirującą ocenę zagadnienia sformułował Ł. Czarnecki¹³⁶, który wyszedł od uznania, że w obecnym stanie prawnym nie ma podstaw do stwierdzenia niedopuszczalności tzw. dowodów bezprawnych. W tym kontekście postawił retoryczne pytanie, czy można w ogóle mówić o naruszeniu dóbr osobistych z tej przyczyny, że druga strona zaoferowała w postępowaniu cywilnym dowody ujawniające szczegóły ze sfery jej prywatności, w tym życia rodzinnego. Istotnym pozostaje konstatacja, że osoba, która twierdzi, że jej dobra osobiste zostały naruszone ma prawo do dochodzenia właściwej ochrony, jaką przewidują przepisy prawa. Autor położył punkt ciężkości na kwestię konfliktu dóbr i wyboru, jaka wartość konstytucyjnie chroniona otrzyma prymat, to jest z jednej strony wskazał prawo do wolności i ochronę komunikowania się (art. 49 Konstytucji RP) przeciwstawiając mu prawo do sądu (art. 45 Konstytucji RP). Ł. Czarnecki wypowiedział się także odnośnie do kwestii dowodów zawierających fałsz intelektualny zakładając, że tzw. dowodem bezprawnym jest dowód uzyskany w wyniku przestępstwa, co bezwzględnie dyskwalifikowałoby taki dowód. Rozważał także kwestię obowiązku zweryfikowania przez sąd czy przestępstwo zostało popełnione, wskazując jako nieuzasadnione wymaganie, by sąd cywilny oceniał, czy dowód jest uzyskany w wyniku przestępstwa. Jednocześnie w przypadku wątpliwości sądu co do zgodności z prawem wejścia w posiadanie danego dowodu, sąd ten nie jest obligowany do zawieszenia postępowania na podstawie art. 177 § 1 pkt 4 k.p.c. Podaje bowiem, że na treść rozstrzygnięcia sądu cywilnego nie powinien mieć wpływ sposób uzyskania dowodu, albowiem zasadnicze znaczenie ma przydatność danego dowodu do ustalenia faktów mających znaczenie dla podstaw wydawanego orzeczenia.

Rozszerzoną analizę w ujęciu komparatystycznym przedstawiła K. Gajda-Roszczyńska¹³⁷. Autorka wskazuje na brak uregulowań rangi konstytucyjnej lub ustawowej wprowadzających konstrukcję automatycznej niedopuszczalności czy bezwartościowości dowodów uzyskanych w sposób sprzeczny z prawem. Podkreśla, że samo pozyskanie dowodu w sposób nielegalny nie musi automatycznie przesądzać o zakazie jego wykorzystania w postępowaniu cywilnym. W obszarze prawa dowodowego powinny być jednak przestrzegane takie konstytucyjne zasady jak praworządność, spójności systemu i konstytucyjne prawa jednostek. Dowód uzyskany nielegalnie ma wątpliwą wartość dowodową, ale z tej przyczyny nie można wywodzić w ogólności istnienia bezwzględnego

---

¹³⁶ Ł. Czarnecki, *Dopuszczalność...* op.cit., s. 873-876.

¹³⁷ K. Gajda-Roszczyńska, *Kilka uwag...* op.cit., s. 70-100.

zakazu wykorzystywania dowodów nielegalnych. Jako konieczne Autorka podaje istnienie pozaustawowych ograniczeń w wykorzystywaniu dowodów nielegalnych, konstruuąc przy tym względną regułę wyłączenia, zgodnie z którą to sąd może po rozważeniu wszystkich za i przeciw - nawet już po przedstawieniu dowodu, jego dopuszczeniu i przeprowadzeniu, nie wykorzystać go w postępowaniu na podstawie określonych kryteriów. W tym zakresie K. Gajda-Roszczyńska odwołuje się do koncepcji ważenia dóbr i wartości konstytucyjnych, co w kontekście prawa do prywatności uzyskuje formułę testu tzw. trzech sfer (to jest publiczno-społecznej, prywatnej i prywatnej *sensu stricto*). Natomiast odnosząc się do nielegalności pozyskania dowodu powinny jej zdaniem być badane takie kryteria jak: istotność i powaga naruszenia prawnie chronionego dobra przy pozyskaniu dowodów, okoliczności naruszenia, natura nielegalności, rodzaj dowodu, jego znaczenie i waga dla konkretnego procesu. We wcześniejszej publikacji¹³⁸ poświęconej tej tematyce Autorka podkreśliła, że wprowadzenie ograniczeń w wykorzystywaniu dowodów nielegalnych powiązane jest z modelem dojścia do prawdy w procesie a samo ograniczenie należy oceniać przez pryzmat tego, czy służy poczynieniu prawdziwych ustaleń faktycznych, bądź czy jest sprzeczne z tą zasadą, czy w ogóle pozostaje neutralne. K. Gajda-Roszczyńska wskazała na trzy koncepcje w zakresie dopuszczalności wykorzystywania dowodów nielegalnych, a mianowicie automatycznego wyłączenia dowodów nielegalnych, automatycznego dopuszczenia dowodów nielegalnych, czy koncepcję pośrednią ważenia sprzecznych dóbr i interesów. Autorka wskazuje, że w polskim procesie cywilnym najbardziej aktualnym jest wyłączenie wykorzystania dowodów nielegalnych zgodnie z teorią ważenia, co koreluje z art. 3 k.p.c. W tym celu podaje, że zgodne z racjonalnym urządzeniem postępowania jest wprowadzenie w określonym kształcie reguły wyłączenia przybierającej kształt ograniczeń dowodowych.

W kwestii dopuszczalności dowodów zdobytych w sposób nielegalny wypowiedział się w dwóch publikacjach M. Białecki¹³⁹, biorąc za punkt odniesienia doktrynę „owoców zatrutego drzewa”. Wskazał, że nie każde zgłoszenie przez stronę dowodu tzw. owocu zatrutego drzewa należy uznać za niedopuszczalne, albowiem posłużenie się takimi dowodami jest możliwe o tyle, o ile sąd ma do dyspozycji także inne dowody. Zdaniem Autora należy przeciwdziałać sytuacjom, w których dowody zdobywane potajemnie albo podstępnie stanowiłyby zasadniczy materiał dowodowy. Sąd powinien podchodzić do tego typu dowodów w sposób indywidualny i dopuszczać je przykładowo w celu ochrony uzasadnionego interesu strony i wzmocnienia czynionych ustaleń faktycznych relewantnych z punktu widzenia

---

¹³⁸ K. Gajda-Roszczyńska, *Ograniczenia dopuszczalności...* op.cit., s. 393 – 406.

¹³⁹ M. Białecki, *Praktyka dopuszczania...* op.cit., s. 159-179; M. Białecki, *Doktryna...* op.cit., s. 202-219.

podejmowanego rozstrzygnięcia. Autor podkreśla, że podejmując decyzję sąd będzie miał do czynienia z konfliktem pomiędzy wartościami konstytucyjnie chronionymi a uzasadnionym interesem strony procesu.

Z kolei K. Karolczyk¹⁴⁰ odrzuca sformułowany w doktrynie zakaz wykorzystania dowodów uzyskanych z naruszeniem prawa. Do wniosków takich doprowadziła Autora wykładnia funkcjonalna i systemowa przepisów Kodeksu postępowania cywilnego w zakresie przygotowania rozprawy oraz postępowania dowodowego oraz brak bezpośredniego wyrażenia tego zakazu w treści przepisów Kodeksu. Dodatkowo przedstawiono stanowisko, że aby móc mówić o zakazie korzystania z dowodów uzyskanych z naruszeniem ustawy, konieczne jest istnienie zarówno ograniczenia dowodowego, czyli normy sankcjonowanej (np. nie można nagrywać osoby bez jej zgody dla celów wykorzystania nagrania w postępowaniu cywilnym, w którym osoba nagrywana może być stroną) jak i normy sankcjonującej (np. sąd odrzuci wniosek dowodowy obejmujący nagranie osoby bez jej wiedzy, jeżeli został on złożony w postępowaniu, w którym osoba nagrana jest stroną).

Podobne stanowisko zajęła J. Misztal-Konecka¹⁴¹, która wskazuje na brak w przepisach prawa procesowego cywilnego zakazu przeprowadzania dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem (lub zasadami współżycia społecznego). Autorka dzieli dowody uzyskane sprzecznie z prawem na dwie grupy, a mianowicie na dowody, które są niedopuszczalne ze względu na istniejące w prawie procesowym cywilnym (lub też innych aktach prawnych) ograniczenia dowodzenia oraz drugą, która stanowią pozostałe dowody uzyskane sprzecznie z prawem. Problem dowodów sprzecznych z prawem nie sprowadza się do rozstrzygnięcia na płaszczyźnie ich niedopuszczalności, lecz na gruncie oceny ich wiarygodności i mocy dowodowej. Przy czym na etapie dopuszczenia dowodów sąd nie dysponuje swobodną oceną. Dokonanie takiej oceny powinno nastąpić dwuetapowo. Pierwszą czynnością musi być weryfikacja techniczna prowadząca do stwierdzenia autentyczności lub nieautentyczności dowodu, integralności zapisu lub też ingerencji w zapis. Poprzez drugi etap sąd ostatecznie weryfikuje, czy treść określonego środka dowodowego jest prawdziwa, czy jego moc dowodowa pozwala na uznanie twierdzenia strony o danym fakcie za udowodnione.

Na uwagę zasługuje stanowisko zaprezentowane przez A. Skorupkę¹⁴² w monografii poświęconej dopuszczalności dowodu sprzecznego z prawem w sądowym postępowaniu

---

¹⁴⁰ K. Karolczyk, *Dopuszczalność...* op.cit., s. 88 i n.

¹⁴¹ J. Misztal-Konecka, *Dowody uzyskane sprzecznie z prawem – problem dopuszczalności dowodów czy ich oceny? Kilka uwag na gruncie postępowania cywilnego*, [w:] *Problem dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem w procesie cywilnym*, red. K. Knoppek, Poznań 2018, s. 129-154.

¹⁴² A. Skorupka, *Dopuszczalność dowodu...* op.cit., ss 310.

cywilnym, zgodnie z którym pojęcie dowodu sprzecznego z prawem w postępowaniu cywilnym należy rozumieć możliwie szeroko, także jako sprzeczność nie tylko z normami prawnymi, ale także z moralnymi, w tym wypełniającymi treść klauzuli dobrych obyczajów. Dokonując egzemplifikacji dowodów sprzecznych z prawem Autorka wskazuje na środek dowodowy spreczny z normami konstytucyjnymi oraz określonymi ustawami prawa materialnego, prawa procesowego (kodeks postępowania cywilnego) oraz dobrymi obyczajami. Wyróżnia przy tym dowód bezpośrednio naruszający godność, którym jest środek dowodowy pozyskany w wyniku naruszenia prawa do życia oraz za pomocą tortur, nieludzkiego lub poniżającego traktowania i eksperymentów naukowych przeprowadzonych bez zgody probanta. Natomiast dowód pośrednio naruszający godność ludzką to z kolei dowód uzyskany w wyniku ingerencji w szeroko rozumiane prawo do prywatności, a więc tajemnicy komunikowania się i korespondencji, ochrony życia prywatnego, nienaruszalności mieszkania, ochrony wizerunku oraz czci i dobrego imienia. Jako dowód spreczny z prawem należy traktować także środek dowodowy zgłoszony wbrew ograniczeniom dowodowym. Oprócz ograniczenia dowodzenia oraz dowodu A. Skorupka wyodrębnia trzeci rodzaj ograniczenia obowiązujący w sferze cywilnego postępowania dowodowego jakim jest ograniczenie dowodu uzyskanego sprzecznie z prawem. Ograniczenie to ujmowane jest jako procesowa bariera dla jego dopuszczenia, przeprowadzenia oraz skonstruowania podstawy faktycznej rozstrzygnięcia w oparciu o określony dowód uzyskany sprzecznie z prawem. Decyzja sądu dotycząca dopuszczenia dowodu pozyskanego sprzecznie z prawem jako uwikłana w ważenie wartości powinna być oparta na mechanizmie proporcjonalności zakładającym, że podejmowane środki powinny być odpowiednie (przydatne), konieczne oraz proporcjonalne *sensu stricte* do zamierzonego celu. Zasada proporcjonalności jest możliwa do zastosowania w zakresie dowodów pośrednio naruszających godność ludzką, natomiast dowód bezpośrednio naruszający godność ludzką jako godzący w zasadę rzetelnego procesu jest niedopuszczalny. Powołana Autorka jako podstawę pominięcia dowodów sprzecznych z prawem wskazuje art. 3 k.p.c. w połączeniu z określonymi przepisami prawa konstytucyjnego lub materialnego.

3. Dowody sprzeczne z prawem w innych gałęziach prawa

3.1. Prawo międzynarodowe

Na kształt obowiązujących w polskim systemie prawnym rozwiązań normatywnych coraz większy wpływ wywierają regulacje prawa międzynarodowego, w tym standardy jego wykładni wypracowywane przez międzynarodowe organy sądownicze. Z tego względu zasadne jest omówienie problematyki dowodów sprzecznych z prawem w świetle wiążących Polskę międzynarodowych aktów prawnych. Koniecznym jest zastrzeżenie, że nie znajdziemy regulacji odnoszącej się wprost do dowodów sprzecznych z prawem w postępowaniu cywilnym. Normy prawa międzynarodowego poprzez regulowanie - w określonym zakresie - problematyki prawa do sądu, prawa do prywatności, zbierania informacji przez organy władzy publicznej, czy sposobu przeprowadzania dowodów w postępowaniu cywilnym stanowią istotny element konstruowania standardów wykorzystywania tego typu dowodów.

Aktem prawnym o podstawowym znaczeniu jest Konwencja. W jej przepisach nie wskazano wprost normy dotyczącej pozyskiwania i wykorzystywania dowodów, ale zawarto szereg istotnych regulacji odnoszących się do problematyki prawa do sądu czy prawa do prywatności immanentnie wiążących się z omawianą problematyką. W myśl art. 6 ust. 1 Konwencji każdy ma prawo do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony ustawą przy rozstrzygnięciu o jego prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym albo o zasadności każdego oskarżenia w wytoczonej przeciwko niemu sprawie karnej. Postępowanie przed sądem jest jawne, jednak prasa i publiczność mogą być wyłączone z całości lub części rozprawy sądowej ze względów obyczajowych, z uwagi na porządek publiczny lub bezpieczeństwo państwowe w społeczeństwie demokratycznym, gdy wymaga tego dobro małoletnich lub gdy służy to ochronie życia prywatnego stron albo też w okolicznościach szczególnych, w granicach uznanych przez sąd za bezwzględnie konieczne, kiedy jawność mogłaby przynieść szkodę interesom wymiaru sprawiedliwości. Artykuł ten gwarantuje prawo do rzetelnego procesu, które należy interpretować także w świetle zasady praworządności wymagającej istnienia skutecznej drogi prawnej umożliwiającej dochodzenie praw cywilnych¹⁴³. Wymóg rzetelności dotyczy całego postępowania i nie ogranicza się tylko do rozprawy z udziałem stron¹⁴⁴, natomiast strony sporu muszą mieć możliwość obrony swojej sprawy z niezbędną

---

¹⁴³ Wyrok ETPCz z 17.09.2013, Eşim p-ko Turcji, skarga nr 59601/09.

¹⁴⁴ Wyrok ETPCz z 9.12.1994, Stran Greek Refineries i Stratis Andreadis p-ko Grecji, Seria A nr 301-B.

skutecznością¹⁴⁵. Pojęcie rzetelnego procesu sądowego zawiera w sobie prawo do postępowania kontradyktoryjnego, co oznacza możliwość zaprezentowania przez strony procesu stanowiska dotyczącego wszelkich przeprowadzonych w sprawie dowodów, w celu osiągnięcia satysfakcjonującego orzeczenie sądu¹⁴⁶. Wykonywanie prawa do postępowania kontradyktoryjnego musi odbywać się w odpowiednich warunkach, a mianowicie strona postępowania musi mieć możliwość zapoznania się z dowodami w sprawie oraz przedstawienia swoich uwag co do ich istnienia, zawartości oraz autentyczności, w odpowiedniej formie i w odpowiednim czasie¹⁴⁷. Z pojęciem rzetelnego procesu nierozdzielnie związana jest zasada równości broni. Wymóg równości broni w sensie „sprawiedliwej równowagi” pomiędzy stronami¹⁴⁸ implikuje konieczność zapewnienia każdej ze stron możliwości przedstawienia posiadanych przez nią dowodów i to w warunkach nie stawiających jej w zasadniczo gorszej sytuacji w stosunku do drugiej strony. Konwencja nie określa zasad, dotyczących dowodów jako takich. Natomiast aby stwierdzić, czy postępowanie rozpatrywane w całości jest zgodne z art. 6 ust. 1 Konwencji, należy mieć na względzie także sposób pozyskiwania dowodów. Jeżeli dowody zostały przedstawione w sposób gwarantujący rzetelny proces sądowy, wówczas rozpoznanie sprawy można uznać za sprawiedliwe¹⁴⁹.

Artykuł 8 Konwencji odnosi się do poszanowania życia rodzinnego i prywatnego. Stanowi, że każdy ma prawo do poszanowania swojego życia prywatnego i rodzinnego, swojego mieszkania i swojej korespondencji (ustęp 1). Niedopuszczalna jest ingerencja władzy publicznej w korzystanie z tego prawa z wyjątkiem przypadków przewidzianych przez ustawę i koniecznych w demokratycznym społeczeństwie z uwagi na bezpieczeństwo państwowe, bezpieczeństwo publiczne lub dobrobyt gospodarczy kraju, ochronę porządku i zapobieganie przestępstwom, ochronę zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności osób. Tak szeroko zakreślona przestrzeń ochrony nie ma jednak absolutnego charakteru, albowiem ustęp 2 tego artykułu statuuje wyjątek pozwalający na ingerencję wymagającą, podstaw przy tym działania organów władzy publicznej zdefiniowanej w ustawie oraz w sytuacjach związanych z bezpieczeństwem państwowym, bezpieczeństwem publicznym lub dobrobytem

---

¹⁴⁵ Wyrok ETPCz z 30.11.1987, H. p-ko Belgii, Series A nr 127-B.

¹⁴⁶ Wyrok ETPCz z 23.06.1993, Ruiz-Mateos p-ko Hiszpanii, seria A nr 262; wyrok ETPCz z 24.02.1995, McMichael p-ko Zjednoczonemu Królestwu, seria A nr 307-B; wyrok ETPCz z 20.02.1996, Vermeulen p-ko Belgii, Sprawozdania z Wyroków i Orzeczeń 1996-I; wyrok ETPCz z 20.02.1996, Lobo Machado p-ko Portugalii, Sprawozdania z Wyroków i Postanowień 1996-I; wyrok ETPCz z 7.06.2001, Kress p-ko Francji, skarga nr 39594/98.

¹⁴⁷ Wyrok ETPCz z 3.03.2000, Krčmář i Inni p-ko Czechom, skarga nr 35376/97; wyrok ETPCz z 21.03.2002, Immeubles Groupe Kossier p-ko Francji, skarga nr 38748/97.

¹⁴⁸ Wyrok ETPCz z 29.05.1986, Feldbrugge p-ko Holandii, Seria A nr 99.

¹⁴⁹ Wyrok ETPCz z 11.01.2005, Blucher p-ko Czechom, skarga nr 58580/00.

gospodarczym kraju, ochronie porządku i zapobieganie przestępstwom, ochronę zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób. Podstawowym celem art. 8 Konwencji jest ochrona jednostki przed arbitralnym działaniem ze strony władz publicznych. Zbliżoną w swojej treści ochronę praw i wolności przewidują art. 9, 14 i 17 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych¹⁵⁰.

Oprócz systemu konwencyjnego istotny wpływ na system prawny obowiązujący w Polsce ma prawo unijne, zarówno w aspekcie normodawczym jak i wykładni prawa krajowego. Na szczycie w Nicei w grudniu 2000 r. państwa członkowskie Unii Europejskiej przyjęły KPP. Organy wspólnotowe, mimo początkowego koncentrowania się na aspektach gospodarczych integracji, z czasem zaczęły odwoływać się do ochrony praw podstawowych, a Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej uznał je za część ogólnych zasad prawa wspólnotowego (obecnie unijnego)¹⁵¹. KPP po raz pierwszy określiła katalog praw, wolności i zasad, który winien podlegać ochronie w UE. Początkowo KPP była jedynie deklaracją polityczną, która z chwilą wejścia w życie Traktatu z Lizbony nabrała mocy wiążącej stając się tym samym częścią prawa pierwotnego Unii. Karta wiąże instytucje i organy Unii oraz państwa członkowskie w zakresie, w jakim stosują prawo Unii¹⁵². W zakresie ochrony praw wskazać należy na przepisy zawarte w tytule II, gdzie postanowiono iż każdy ma prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego (art. 6 KPP), każdy ma prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, domu i komunikowania się (art. 7 KPP) i każdy ma prawo do ochrony danych osobowych, które go dotyczą a dane te mogą być przetwarzane rzetelnie w określonych celach i za zgodą osoby zainteresowanej lub na innej uzasadnionej podstawie przewidzianej ustawą (art. 8 ust. 1 i 2 KPP). Zgodnie z art. 47 ust. 2 KPP każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony uprzednio na mocy ustawy. Każdy ma możliwość uzyskania porady prawnej,

---

¹⁵⁰ Uchwalony w wyniku konferencji ONZ w Nowym Jorku, na mocy rezolucji Zgromadzenia Ogólnego nr 2200A (XXI) z 16 grudnia 1966 roku. Wszedł w życie 23.03.1976. Opublikowany w Dz. U. z 1977, Nr 38, poz. 167.

¹⁵¹ Wyrok TSUE z 12.11.1969 w sprawie 29/69, Stauder p. miasto Ulm.

¹⁵² Perspektywa nabrania mocy wiążącej przez KPP w wyniku przyjęcia traktatu z Lizbony wzbudziła zastrzeżenia Zjednoczonego Królestwa, co skutkowało dodaniem do Traktatu *Protokołu nr 30 w sprawie stosowania Karty Praw Podstawowych do Polski i Zjednoczonego Królestwa* (tzw. protokół brytyjski). Art. 2 tego protokołu stanowi, że postanowienie Karty odnoszące się do krajowych praktyk i praw krajowych, mieć będzie zastosowanie do Polski i Zjednoczonego Królestwa wyłącznie w zakresie, w jakim prawa i zasady zawarte w tym postanowieniu są uznawane przez prawo i praktyki Polski lub Zjednoczonego Królestwa. Natomiast w deklaracji nr 62 dołączonej do aktu końcowego konferencji międzynarodowej, która przyjęła traktat z Lizbony Rzeczpospolita Polska oświadczyła, że w pełni szanuje prawa społeczne i pracownicze ustanowione prawem Unii Europejskiej, w szczególności prawa potwierdzone w tytule IV Karty. W doktrynie polskiej stanowisko rządu zostało przyjęte krytycznie. Kontestuje się także skuteczność zastrzeżeń wobec postanowień Karty, która nie tworzy żadnych nowych praw, a jedynie gromadzi w jednym dokumencie prawa i wolności wiążące państwa członkowskie jako ogólne zasady prawa; por. T. Sieniow, *Ochrona praw i wolności jednostek w Unii Europejskiej*, [w:] *Prawo Unii Europejskiej z uwzględnieniem Traktatu z Lizbony*, red. A. Kus, Lublin 2010, s. 315-316.

skorzystania z pomocy obrońcy i przedstawiciela. Akapit przywołanego artykułu swoją treścią odpowiada art. 6 ust 1 Konwencji, natomiast art. 6 KPP odpowiada prawom zagwarantowanym w art. 5 Konwencji, art. 7 i 8 KPP są odzwierciedleniem praw opisanych w art. 8 Konwencji, co wskazuje, że gwarancje przyznane przez Konwencję mają zastosowanie w podobny sposób w Unii¹⁵³.

Prawo unijne swoim zasięgiem normuje także kwestię transgranicznego przeprowadzania dowodów. Podstawowe znaczenie będzie miało rozporządzenie Rady (WE) nr 1206/2001 z 28.05.2001 w sprawie współpracy między państwami członkowskimi przy przeprowadzaniu dowodów w sprawach cywilnych lub handlowych¹⁵⁴, którego głównym celem jest wyposażenie sądu krajowego w możliwości uzyskania, w sposób uproszczony i przyspieszony¹⁵⁵ dowodów znajdujących się na terytorium innego państwa członkowskiego, we współpracy z władzami tego państwa. Rozporządzenie ma zastosowanie w sprawach cywilnych i handlowych w przypadku, gdy sąd jednego z państw członkowskich zwróci się do innego państwa członkowskiego o przeprowadzenie dowodu lub z wnioskiem o umożliwienie przeprowadzenia dowodu bezpośrednio w innym państwie członkowskim. Warto przy tym podkreślić, że rozporządzenie nr 1206/2001 ma zastosowanie co do zasady jedynie w przypadku, w którym sąd krajowy państwa członkowskiego postanowi przeprowadzić dowód według jednego ze sposobów przewidzianych w tym rozporządzeniu, w której to sytuacji powinien postępować według procedury właściwej dla danego sposobu¹⁵⁶. W tym celu rozporządzenie nr 1206/2001 ustanawia dwa podstawowe sposoby rekwizycji w stosunkach między państwami członkowskimi. Pierwszym jest rekwizycja czynna (tzw. pośrednia metoda przeprowadzania dowodów), o której mowa w art. 10-16 rozporządzenia nr 1206/2001, zgodnie z którą sąd państwa członkowskiego (tzw. sąd wzywający) zwraca się do innego sądu państwa członkowskiego (tzw. sądu wezwanego) z wnioskiem o przeprowadzenie dowodu. Drugi stanowi rekwizycja bierna (tzw. bezpośrednia metoda przeprowadzania dowodów), przewidziana w art. 17 rozporządzenia nr 1206/2001, która polega na tym, że sąd państwa członkowskiego lub osoba przez ten sąd upoważniona przybywa do innego państwa członkowskiego w celu przeprowadzenia dowodu bezpośrednio, po uzgodnieniu tego z władzami państwa, na terytorium którego dowód ten ma zostać wykonany. Możliwość bezpośredniego przeprowadzania przez sąd krajowy dowodu w innym

---

¹⁵³ Wyjaśnienia odnoszące się do art. 6, 7, 8 i 47 sporządzone przez Prezydium Konwentu Europejskiego z uwzględnieniem dostosowań dokonanych w tekście Karty przez ten Konwent oraz ewolucji prawa Unii, Dz. Urz. z 2007, Nr C 303, str. 02.

¹⁵⁴ Dz. U. UE L 174 z 2001, s. 1-24.

¹⁵⁵ Motyw 2 rozporządzenia nr 1206/2001.

¹⁵⁶ Punkt 28 wyroku TSUE z 6.09.2012 w sprawie C-170/11.

państwie członkowskim stanowi najbardziej doniosłą zmianę oraz osiągnięcie legislacyjne w porównaniu z uprzednio obowiązującym stanem prawnym¹⁵⁷. Po pierwsze pozwala na zachowanie zasady bezpośredniości w jej klasycznym znaczeniu, a po drugie powoduje, że zarówno samo przeprowadzenie dowodu, jak i jego późniejsza ocena dokonywane są na podstawie tego samego porządku prawnego sądu wzywającego¹⁵⁸. Zgodnie z art. 10 ust 2 rozporządzenia nr 1206/2001 sąd wezwany, wykonuje wniosek zgodnie z prawem obowiązującym w jego Państwie Członkowskim. Taki sposób regulacji prowadzi do jednoznacznego stwierdzenia, że jeżeli sąd jednego państwa członkowskiego będzie wnosił o przeprowadzenie dowodu na terenie innego państwa członkowskiego, a dany dowód będzie na terenie tego państwa nielegalny i jako taki niedopuszczalny w postępowaniu cywilnym, wówczas sąd państwa wezwanego będzie mógł odmówić wykonania wniosku rekwizycyjnego. Natomiast przy rekwizycji biernej zgodnie z art. 17 ust 4 i 6 rozporządzenia nr 1206/2001 sąd wzywający wykonuje wniosek zgodnie z prawem swego Państwa Członkowskiego z zastrzeżeniem, że jednostka centralna lub właściwe władze Państwa Członkowskiego sądu wezwanego, zawiadamiają sąd wzywający o tym, czy wniosek został przyjęty i, jeśli zachodzi taka potrzeba, na jakich warunkach zgodnie z prawem Państwa Członkowskiego sądu wezwanego, ma być wykonany.

Prawo unijne w sposób bardzo szczątkowy reguluje materię związaną z przeprowadzaniem dowodów, kreując raczej instrumenty współpracy pomiędzy państwami członkowskimi. Niemniej jednak można wyróżnić pewne materie, gdzie ingerencja prawodawcy unijnego jest bardziej zdecydowana. Takim przykładem jest prawo własności intelektualnej i przemysłowej, a przykładem takiej praktyki dyrektywa 2004/48/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 29.04.2004 w sprawie egzekwowania praw własności intelektualnej¹⁵⁹. W art. 7 dyrektywa przewiduje środki ochrony dowodów, które mogą obejmować szczegółowy opis z pobieraniem próbek lub bez, zajęcie fizyczne naruszających prawo towarów, a także, we właściwych przypadkach, materiałów i narzędzi użytych do produkcji i/lub dystrybucji tych towarów oraz związanych z nimi dokumentów. Jeśli istnieje

---

¹⁵⁷ Pierwszym aktem prawnym normującym m.in. kwestię transgranicznego przeprowadzania dowodów była Konwencja haska z 17.07.1905 dotycząca procedury cywilnej. Konwencja ta zastąpiona została Konwencją podpisaną w Hadze dnia 1.03.1954 dotyczącą procedury cywilnej. Kolejnym aktem prawa międzynarodowego, który tym razem w sposób odrębny regulował kwestię dotyczącą przeprowadzania dowodów, była Konwencja sporządzona dnia 18.03.1970 w Hadze o przeprowadzaniu dowodów za granicą w sprawach Cywilnych i handlowych (Dz. U. z 2000r., Nr 50, poz. 582 i 583 ze sprostowaniem).

¹⁵⁸ J. Gołaczyński, *Współpraca w sprawach cywilnych i handlowych w Unii Europejskiej*, Warszawa 2007, s. 116-119; K. Piasecki, *Zarys sądowego prawa procesowego Unii Europejskiej*, Warszawa 2009, s. 235-242.

¹⁵⁹ Dyrektywa 2004/48/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 29.04.2004 w sprawie egzekwowania praw własności intelektualnej została wdrożona do krajowego systemu prawnego ustawą z 9.05.2007 o zmianie ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2007, Nr 99, poz. 662.

taka potrzeba, środki te można podjąć bez wysłuchania drugiej strony, zwłaszcza, gdy jakiegokolwiek opóźnienie może spowodować szkodę nie do naprawienia dla właściciela praw lub istnieje dające się udowodnić ryzyko zniszczenia dowodów. Gdy środki zapewniające zachowanie dowodów są zastosowane bez wysłuchania drugiej strony, dotknięte tym strony są powiadamiane najpóźniej niezwłocznie po zastosowaniu środków. Na żądanie stron, których dotyczy wydana decyzja, w odpowiednim czasie po powiadomieniu o środkach odbywa się kontrola sądowa, włącznie z prawem do wysłuchania, i w toku której podejmowana jest decyzja o zmianie, odwołaniu lub potwierdzeniu środków. Dyrektywa ta nie odnosi się bezpośrednio do przeprowadzania dowodów sprzecznych z prawem, ale wskazuje, że w pewnej kategorii spraw dopuszczalnym jest gromadzenie dowodów nawet z ograniczeniem kontrydiktoryjności procesu, po to tylko aby sąd orzekający mógł mieć na względzie wszystkie fakty niezbędne do wydania sprawiedliwego rozstrzygnięcia.

Coraz większego znaczenia nabierają przepisy dotyczące ochrony danych osobowych. Aktualnie podstawowe znaczenie ma rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 2016/679¹⁶⁰. Regulacja ta określa zasady przetwarzania danych osobowych rozumianych jako informacji dotyczących osoby fizycznej, którą można bezpośrednio lub pośrednio zidentyfikować, w szczególności na podstawie identyfikatora takiego jak imię i nazwisko, numer identyfikacyjny, dane o lokalizacji, identyfikator internetowy lub jeden bądź kilka szczególnych czynników określających fizyczną, fizjologiczną, genetyczną, psychiczną, ekonomiczną, kulturową lub społeczną tożsamość osoby fizycznej¹⁶¹.

3.2. Prawo karne procesowe

Problem dowodów bezprawnych (nielegalnych) oraz ich procesowego wykorzystania również w doktrynie prawa karnego procesowego budzi wiele rozbieżności i niewątpliwie należy do wyjątkowo spornych¹⁶². W literaturze karnoprosesowej używa się przede wszystkim

---

¹⁶⁰ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z 27.04.2016 w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych); Dz. Urz. UE L 119, s.1.

¹⁶¹ E. Bielał-Jomaa, D. Lubasz, *RODO Ogólne Rozporządzenie o Ochronie Danych. Komentarz*, Warszawa 2018, ss.1143.

¹⁶² Z. Sobolewski, *Samooskarżenie w świetle prawa karnego (nemo se ipsus accusare tenetur)*, Warszawa 1982, s. 127-128; S. Waltoś, *Swoboda wypowiedzi osoby przesłuchiwanej w procesie karnym*, PiP 1975/10, s. 72; A. Murzynowski, *Istota i zasady procesu karnego*, Warszawa 1994, s. 300; R. Kmiecik, *Dowód ścisły w procesie karnym*, Lublin 1983, s. 95; S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2008, s. 55; S. Skubisz, *Problematyka wykorzystania w procesie karnym „owoców zatrutego drzewa”*, [w:] *Nowa kodyfikacja Prawa Karnego*, red. L. Bogunin, Wrocław 2001, s. 257; P. Lech, *Owoce zatrutego drzewa... op.cit.*, s. 34-48; J. Skorupka, *Eliminowanie z procesu karnego... op.cit.*, s. 80-85; M. Żbikowska, *Dowód pośrednio nielegalny ...*

pojęcia „dowód nielegalny”¹⁶³, co utożsamia się z dowodem uzyskanym wbrew zakazom dowodzenia. U podstaw takiego ujęcia dowodu legło stwierdzenie, że skoro ustawodawca ustanowił zakazy dowodowe, to tym samym wyłączył lub ograniczył dowodzenie za pomocą określonych dowodów, rezygnując z możliwości ich wprowadzenia, przeprowadzenia i wykorzystania w toku procesu. Zrezygnował także z możliwości osiągnięcia prawdy w zakresie objętym określonymi zakazami, czyniąc to w imię ochrony dóbr prawnych o wyższej wartości. Pojęcie „dowód nielegalny”, czy „dowód uzyskany nielegalnie” dotyczy wprowadzenia oraz wykorzystania w procesie karnym informacji uzyskanej w następstwie naruszenia konkretnego przepisu ustawy procesowej. Pojęcie to jest zatem węższe od pojęcia dowodu zebranego w sposób sprzeczny z prawem / ustawą, które obejmuje także dowody uzyskane w sposób sprzeczny z warunkami ich uzyskania określonymi w ustawie, choć nie są to dowody nielegalne¹⁶⁴.

Problem ten został dostrzeżony przez ustawodawcę, który jednak na przełomie ostatnich lat zmienił normatywny kształt przyjętego wcześniej rozwiązania. Z uwagi na dynamikę oraz zakres dokonanych nowelizacji, koniecznym jest zaprezentowanie stanowiska judykatury i doktryny, jakie wykształciło się na gruncie k.p.k.¹⁶⁵ jeszcze przed zmianą wprowadzoną ustawą z 11.03.2016 r.¹⁶⁶.

Problematyka dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem na gruncie postępowania karnego wiąże się z takimi pojęciami jak: dowody bezpośrednio nielegalne, dowody pośrednio nielegalne (pośrednio skażone), czy owoce zatrutego drzewa. Jako dowody bezpośrednio nielegalne doktryna wskazuje takie dowody, które uzyskano bezpośrednio w wyniku czynności lub działań naruszających prawo. Z kolei jako dowód pośrednio nielegalnego uważa się taki, który uzyskany został w wyniku przeprowadzenia innego dowodu posiadającego przymiot dowodu nielegalnego (uzyskanego więc wskutek czynności dowodowej przeprowadzonej w sposób nielegalny), czyli dowodu wadliwego, gdyż obarczonego którymś z uchybień proceduralnych powodujących niedopuszczalność jego wykorzystania w procesie karnym. Uchybienia te mogą dotyczyć sytuacji uzyskania dowodu z nielegalnego źródła (np. dowodzenie było niedopuszczalne) lub na skutek nielegalnego sposobu pozyskania lub

---

op.cit., s. 108-124; A. Lach, *Dopuszczalność dowodów uzyskanych z naruszeniem prawa w postępowaniu karnym*, PiP 2014/10, s. 39-53.

¹⁶³ Z. Kwiatkowski, *Zakazy dowodowe...* op.cit., s. 92 i n.; Z. Sobolewski, *Wartość nielegalnie uzyskanego...* op.cit., s. 45; Z. Sobolewski, *Dowód nielegalny w projekcie...* op.cit., s. 45 i n.; J. Skorupka, *Eliminowanie...* op.cit., s. 80-85.

¹⁶⁴ W. Jasiński, *Nielegalnie uzyskane ...* op.cit., s. 46-50.

¹⁶⁵ Ustawa z 6.06.1997 Kodeks postępowania karnego, Dz.U. 1997 nr 89 poz. 555 z późn. zm.

¹⁶⁶ Ustawa z 11.03.2016 o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2016, poz. 437 z późn. zm.

przeprowadzenia danego dowodu. Interesującym zatem pozostaje możliwość wykorzystywania tego typu dowodów. Jako podstawy przemawiające za przyjęciem takiej dopuszczalności wskazuje się obowiązywanie koncepcji autonomicznej legalności czynności procesowych (dowodowych), zasadę prawdy materialnej oraz sprawiedliwości społecznej. Natomiast z punktu widzenia obowiązujących praw człowieka oraz zasady lojalności procesowej postuluje się odrzucenie przez sąd takich dowodów pośrednio nielegalnych, które uzyskane zostały poprzez torturowanie albo nieludzkie, poniżające traktowanie¹⁶⁷.

Należy jednak wskazać na brak większego oddziaływania doktryny owoców zatrutego drzewa, typowej dla systemu *common law*, na orzecznictwo Sądu Najwyższego, który podkreślił, że k.p.k. nie eliminuje dowodów mających cechy owoców zatrutego drzewa, które podlegają swobodnej ocenie sądu w połączeniu z pozostałymi dowodami¹⁶⁸. Niemniej jednak wyklucza bezpośrednio posłużenie się w procesie karnym materiałem operacyjnym, jeśli miałby uzasadniać oskarżenie o czyn niebędący tzw. przestępstwem katalogowym bądź jeżeli bezpośrednio ma zostać wykorzystany materiał operacyjny Policji, bez jego przekształcenia w materiał procesowy¹⁶⁹. Zakaz wykorzystania dowodów w postępowaniu karnym koncentruje się więc w przeważającej mierze na procesowym wykorzystaniu nielegalnego podsłuchu lub przeszukania albo nielegalnej kontroli korespondencji. Zakaz ich wykorzystania nie wynika wprost z przepisów k.p.k., lecz wywodzony jest z treści przepisów Konstytucji RP: art. 41 ust. 1 (przeszukanie osoby), art. 49 (podsłuch i kontrola korespondencji) i art. 50 (przeszukanie pomieszczeń lub samochodu). W związku z tym w doktrynie przyjmuje się, że materiały uzyskane z naruszeniem warunków legalności czynności podejmowanych w celu uzyskania lub zabezpieczenia dowodów nie mogą zostać wykorzystane w procesie karnym, czyli nie mogą stać się dowodami w oparciu, o które tworzona jest podstawa faktyczna rozstrzygnięcia. Ta generalna dyrektywa nie uwalnia od wielu wątpliwości łączących się ze stosowaniem wynikających z niej zakazów dowodowych¹⁷⁰.

---

¹⁶⁷ K. Marszał, *Proces...* op.cit., s. 191; M. Żbikowska, *Dowód...* op. cit., s. 108-109 i 118; P. Lech, *Owoce...* op.cit., s. 35-36.

¹⁶⁸ Wyrok SN z 5.02.2008, SNO 2/08, LEX nr 432189; postanowienie SN z 14.11.2006, V KK 52/06, LEX nr 202271; postanowienie SN z 30.10.2013, II KK 139/13, LEX nr 1391587; postanowienie SN z 19.11.2014, V KK 259/14, LEX nr 1621622; na brak obowiązywania w polskim prawie koncepcji owoców z zatrutego drzewa wskazała także TK w wyroku z 30.07.2014, K 23/11, OTK-A 2014/7/80.

¹⁶⁹ A. Żebrowski, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze. Regulacje prawne*, Kraków 2000, s. 17.

¹⁷⁰ Z. Sobolewski, *Wartość nielegalnie...* op.cit., s. 45-56; K. Dudka, *Kontrola korespondencji i podsłuch w polskim procesie karnym*, Lublin 1998, s. 153-160; Z. Kwiatkowski, *Zakazy dowodowe...* op.cit., s. 287-308; K. Eichstaedt, *Zarządzenie przez sąd kontroli operacyjnej w ujęciu procesowym*, Prok. i Pr. 2003/9, s. 28-48; M. Klejnowska, *Podsłuch operacyjny i prowokacja policyjna*, Prok. i Pr. 2004/4, s. 93-112; G. Musialik-Dudzińska, *Podsłuch pozaprocesowy (operacyjny) na gruncie znowelizowanej ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r., o Policji*, PS 2004/4, s. 49-64; E. Gruza, A. Rasz, *Procesowo-kryminalistyczne aspekty podsłuchu*, *Studia Iuridica* 2006, t. 46, s. 109-121; A. Tarach, *Czynności operacyjno-rozprawcze. Aspekty kryminalistyczne i prawno*

Na gruncie stanowiska doktryny prawa procesowego karnego nie każde naruszenie przepisów regulujących postępowanie dowodowe musi prowadzić do odrzucenia dowodu. Z. Sobolewski rozróżnia dwie podstawy odrzucenia dowodu z uwagi na jego niewłaściwy sposób uzyskania, mianowicie nielegalność oraz niewiarygodność. Pierwszą podstawę należy łączyć z przepisami k.p.k., które pozbawiają pewne środki dowodowe znaczenia dowodowego (np. pominięcie wyjaśnień, zeznań i oświadczeń w warunkach wyłączających swobodę wypowiedzi), drugą natomiast należy wiązać z brakiem wiarygodności dowodu, gdzie podstawą ich dyskwalifikacji nie jest naruszenie przepisów kodeksu, lecz właśnie ich wątpliwa wiarygodność. Jako przykład takiego dowodu wskazuje się dokonanie przeszukania podczas nieobecności dorosłych domowników i bez przywołania sąsiada¹⁷¹. Według A. Gaberle jeżeli wadliwość danej czynności nie polega na dokonaniu jej wbrew zakazowi dowodowemu, nie oznacza to konieczności dyskwalifikacji tej czynności, lecz jedynie może wpłynąć na ocenę jej wyników¹⁷². Z kolei R. Kmieciak wskazuje, że wady proceduralne związane z postępowaniem dowodowym należy traktować jako obrazę przepisów postępowania, które mogą stanowić względną przyczynę odwoławczą, natomiast w przypadkach rażących nawet podstawę kasacji. Uchybienia tej natury mogą stanowić podstawę środka odwoławczego, lecz automatycznie nie dyskwalifikują wadliwego dowodu, jeżeli nie w pełni odpowiada on wymaganiom proceduralnym¹⁷³.

Aktywność normodawcza ustawodawcy zmierza ku uregulowaniu kwestii wykorzystywania dowodów sprzecznych z prawem, co początkowo miało nastąpić poprzez nowelizację k.p.k. dokonaną ustawą z 27.09.2013 o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw¹⁷⁴. W jej wyniku po raz pierwszy w prawie karnym procesowym pojawił się przepis określający dopuszczalność dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem, a mianowicie art. 168a k.p.k., który stanowił, że niedopuszczalne jest przeprowadzenie i wykorzystanie dowodu uzyskanego do celów postępowania karnego za pomocą czynu zabronionego, o którym mowa w art. 1 § 1 Kodeksu karnego. Mamy tutaj więc

---

dowodowe, Lublin 2006, s.46 i n.; J. Korycki, *Kontrola operacyjna*, Prok. i Pr. 2006/7-8, s. 150-170; C. Kulesza, *Czynności operacyjno-rozprawcze a zasada rzetelnego procesu w orzecznictwie Trybunału w Strasburgu i sądów polskich*, PP 2008/2, s. 49-67; A. Kiedrowicz, *Zagadnienia kontroli przekazów informacji w ramach telefonii internetowej*, Prok. i Pr. 2008/10, s. 125-134; J. Konecki, *Wykorzystanie materiałów niejawnych w postępowaniu karnym*, PS 2009/4, s. 91-106; A. Gaberle, *Dowody w sądowym procesie karnym. Teoria i praktyka*, Warszawa 2010, s. 381-396; M. Rogalski, *Podstuch procesowy i pozaprocesowy. Kontrola i utrwalanie rozmów na podstawie k.p.k. oraz ustaw szczególnych*, Warszawa 2019, s. 117 i n.; postanowienie SN z 30.11.2010, III KK 152/10, OSNKW 2011/1/8; postanowienie SN z 19.03.2014, II KK 265/13, OSNKW 2014/9/71.

¹⁷¹ Z. Sobolewski, *Wartość...* op.cit., s. 45.

¹⁷² A. Gaberle, *Dowody ...* op.cit., s. 271.

¹⁷³ R. Kmieciak, *Prawo dowodowe. Zarys wykładu*, Kraków 2005, s. 251.

¹⁷⁴ Dz. U. poz. 1247 z późn. zm., która obowiązywała od 1.07.2015 do 14.04.2016.

do czynienia z bezwzględny i niepełny zakaz dowodowy, gdyż ustawa nie przewiduje żadnych wyjątków¹⁷⁵. W uzasadnieniu projektu ustawy z 27.09.2013 podkreślono, że regulacja tego artykułu dotyczy wszystkich stron postępowania, w tym także oskarżyciela publicznego¹⁷⁶. Potrzeba wprowadzenia do systemu prawnego wskazanego przepisu łączyła się przede wszystkim z możliwością wykorzystania w postępowaniu karnym tzw. dowodów prywatnych. Chociaż art. 168a k.p.k. i art. 167 k.p.k. w brzmieniu nadany ustawą z 27.09.2013 odróżniały dopuszczenie dowodu od jego przeprowadzenia, to właśnie przeprowadzenie dowodu rozumiane jako określony przepisami prawa sposób wykonania danej czynności dowodowej w postępowaniu karnym (np. przesłuchanie świadka, odczytanie dokumentu, odtworzenie zapisu dźwięku) objęte było zakazem ustanowionym w art. 168a k.p.k. Jeżeli w świetle tego artykułu zakazane było przeprowadzenie danego dowodu, to tym bardziej zakazane było pozytywne rozstrzygnięcie poprzedzające przeprowadzenie dowodu w postaci jego dopuszczenia, czy to na wniosek stron, czy to z urzędu¹⁷⁷.

Omawianym zakazem dowodowym objęte były tylko te dowody, które uzyskane zostały za pomocą czynu zabronionego o znamionach określonych w art. 1 § 1 k.k. Zgodnie z tym przepisem odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto popełnia czyn zabroniony pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia. Regulacje karne poszczególnych przestępstw mogą ulegać zmianie w czasie od popełnienia czynu do momentu ustalenia obowiązywania zakazu. Także kontrawencjonalizacja niektórych czynów

---

¹⁷⁵ A. Lach, *Dopuszczalność...* op.cit., s. 43.

¹⁷⁶ Druk sejmowy nr 870 Sejmu VII Kadencji, gdzie wskazano, że „mając jednak na uwadze świadomość ryzyka, jakie wiąże się z dopuszczeniem w proponowany sposób „dowodów prywatnych”, Komisja proponuje w sposób jasny ograniczyć możliwość wprowadzania do procesu dowodów, które zostały uzyskane z naruszeniem prawa, z tym że niedopuszczalność ich wykorzystania proponuje się ukonstytuować jedynie do tych spośród nich, które pozyskano dla celów postępowania karnego, za pomocą czynu zabronionego (nowy proj. art. 168a k.p.k.). Wykluczyć to musi możliwość instalowania na zlecenie strony procesowej podsłuchów czy dokonywania przeszukania. Proponowany art. 168a k.p.k. będzie miał także i ten walor, że określi granice dopuszczalności wykorzystania dowodów zaprezentowanych przez oskarżyciela, co obecnie w ogóle nie jest w Kodeksie postępowania karnego uregulowane i co jest źródłem poważnych rozbieżności w piśmiennictwie prawniczym oraz judykaturze. Trzeba jednak wyraźnie zaznaczyć, iż zakaz wynikający z przepisu nie będzie dotyczył czynności operacyjno-rozpoznawczych, uregulowanych w odrębnych ustawach, zmierzających do sprawdzenia uzyskanych wcześniej wiarygodnych informacji o przestępstwie oraz wykrycia sprawców i uzyskania dowodów, które mogą polegać na dokonaniu w sposób niejawny nabycia lub przejęcia przedmiotów pochodzących z przestępstwa, ulegających przepadkowi albo których wytwarzanie, posiadanie, przewożenie lub obrót są zabronione, a także przyjęciu lub wręczeniu korzyści majątkowej. Czynności te stanowią legalny sposób pozyskiwania dowodów przez m.in. służby takie jak: Policja, Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Centralne Biuro Antykorupcyjne, o ile zostały przeprowadzone z zachowaniem wymogów ustawowych, zatem nie ma przeszkód by były one stosowane jako dowody w postępowaniu karnym”.

¹⁷⁷ K. Fedorowicz, *Zakaz dowodowy z art. 168a kodeksu postępowania karnego, Część I, II i III*, PS 2015/ 7-8, 9, 10, s. 39-52, 37-48, 93-102; A. Bojańczyk, *Dowód prywatny w postępowaniu karnym w perspektywie porównawczej*, Warszawa 2011, s. 205–206 i 338-413; W. Jasiński, *Zakaz przeprowadzenia i wykorzystania w procesie karnym dowodu uzyskanego do celów postępowania karnego za pomocą czynu zabronionego (art.168a k.p.k.)*, [w:] red. P. Wiliński, *Obrońca i pełnomocnik w procesie karnym po 1 lipca 2015 r. Przewodnik po zmianach*, Warszawa 2015, s. 360-377.

zabronionych mogących stosunkowo często stanowić sposób pozyskiwania dowodów sprzecznych z prawem, np. stypizowanych w art. 278 § 1 k.k. (kradzież), art. 288 § 1 k.k. (zniszczenie mienia), spowodować może zakwalifikowaniem konkretnego zachowania albo jako występku albo wykroczenie. Istniała więc w związku z tym pewna kontrowersja, czy miarodajnym dla ustalenia zakazu z art. 168a § 1 k.p.k. jest ocena czynu z momentu pozyskania za jego pomocą dowodu, czy moment orzekania o działaniu zakazu, tym bardziej że zgodnie z art. 4 k.k. stosuje się ustawę karną względniejszą wobec sprawcy. Dyspozycja art. 168a k.p.k. nie obejmowała swoim zakresem zastosowania wykroczeń (art. 1 § 1 k.w.). Nie budzi wątpliwości, że np. kradzież i przywłaszczenie (art. 119 k.w.), przywłaszczenie rzeczy o charakterze niemajątkowym (art. 126 k.w.) mogą być źródłem istotnych dowodów. Wypada także podkreślić, że zakazem ujętym w art. 168a k.p.k. objęte były tylko te dowody, które zostały uzyskane do celów postępowania karnego. Poprzez uzyskanie dowodu do celów postępowania karnego za pomocą czynu zabronionego rozumieć należało sytuację, gdy czyn ten stanowił pomoc w pozyskiwaniu dowodu i w takim celu został popełniony. Implikowało to konieczność istnienia związku pomiędzy czynem zabronionym a uzyskaniem dowodu. Związek taki nie zachodził w sytuacjach, kiedy czyn zabroniony został popełniony niejako na marginesie, przy okazji bez związku z uzyskaniem dowodu, co wynika z tego, że wówczas nie sposób przypisać zamiaru kierunkowego rozumianego jako działanie sprawcy w celu pozyskania dowodu dla postępowania karnego. Związek ten musiał więc dotyczyć pozyskania do postępowania danego dowodu rozumianego zarówno jako źródło dowodowe (nośnik informacji mających znaczenie w sprawie) jak i środek dowodowy (informacje pochodzące ze źródła dowodowego)¹⁷⁸.

Regulacja ta została poddana krytyce¹⁷⁹. Wywarło to wpływ także na stanowisko ustawodawcy, który dokonał zmiany jej brzmienia, co nastąpiło ustawą z 11.03.2016¹⁸⁰. Zgodnie z aktualnym brzmieniem art. 168a k.p.k., dowodu nie można uznać za niedopuszczalny wyłącznie na tej podstawie, że został uzyskany z naruszeniem przepisów postępowania lub za pomocą czynu zabronionego, o którym mowa w art. 1 § 1 Kodeksu karnego, chyba że dowód został uzyskany w związku z pełnieniem przez funkcjonariusza publicznego obowiązków służbowych, w wyniku: zabójstwa, umyślnego spowodowania

¹⁷⁸ A. Lach, *Dopuszczalność...* op.cit., s. 47; K. Fedorowicz, *Zakaz dowodowy... (część II)*... op.cit., s. 37-42.

¹⁷⁹ R. Kmieciak, *Kontrowersyjne unormowania w znowelizowanym kodeksie postępowania karnego*, Prok. i Pr., 2015/1-2, str. 17; Ł. Jagiełłowicz, *Dowody nielegalne w kontradiktoryjnym procesie karnym*, [w:] *Kontradiktoryjność w polskim procesie karnym*, red. P. Wiliński, Warszawa 2013, s. 336-337.

¹⁸⁰ Ustawa z 11.03.2016 o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2016, poz. 437 z późn. zm., która obowiązuje od 15.04.2016 r. W rządowym projekcie tej ustawy, postulowano wykreślenie art. 168a k.p.k., co jednak uległo zmianie w toku prac w sejmie w Komisji Nadzwyczajnej do spraw zmian w kodyfikacjach druk nr 276 Sejmu VII Kadencji.

uszczerbku na zdrowiu lub pozbawienia wolności. Dodano także art. 168b k.p.k., zgodnie z którym jeżeli w wyniku kontroli operacyjnej zarządzanej na wniosek uprawnionego organu na podstawie przepisów szczególnych uzyskano dowód popełnienia przez osobę, wobec której kontrola operacyjna była stosowana, innego przestępstwa ściganego z urzędu lub przestępstwa skarbowego niż przestępstwo objęte zarządzeniem kontroli operacyjnej lub przestępstwa ściganego z urzędu lub przestępstwa skarbowego popełnionego przez inną osobę niż objętą zarządzeniem kontroli operacyjnej, prokurator podejmuje decyzję w przedmiocie wykorzystania tego dowodu w postępowaniu karnym. Genezy szeregu zmian zawartych w noweli z 11.03.2016 doszukiwać się należy w odmiennej wizji modelu procesu karnego, gdzie kluczową rolę w dotarciu do prawdy materialnej przywrócono organowi rozstrzygającemu w sprawie karnej¹⁸¹.

Analiza obecnego brzmienia przepisu art. 168a k.p.k. prowadzi do wniosku, że ustawodawca wprowadził ogólną zasadę dopuszczalności w toku postępowania karnego dowodów uzyskanych z naruszeniem przepisów postępowania lub za pomocą czynu zabronionego, o którym mowa w art. 1 § 1 k.k. Irrelevantnym dla prawnych możliwości wykorzystania dowodu pozostaje uchybienie nakazom przewidzianym w procedurze, jak też działanie sprzeczne z określonymi normami statuującymi zakazy określonego działania (za wyjątkiem przepisów określających tzw. zakazy dowodowe)¹⁸². W zakres przepisów postępowania nie będziemy zaliczać wyłącznie przepisów zawartych w k.p.k., ale także przepisy pozakodeksowe regulujące czynności podejmowane w celu uzyskania dowodów. Będą to w szczególności przepisy statuujące czynności operacyjno-rozpoznawcze. Skoro samo naruszenie przepisów procedury nie skutkuje wyeliminowaniem dowodu z postępowania karnego, to wydaje się możliwym dopuszczenie dowodu nielegalnego w rozumieniu dowodu uzyskanego z niezachowaniem ustawowych warunków (np. przy braku przesłanek do wykonania określonej czynności czy autoryzacji odpowiedniego organu dla jej przeprowadzenia).

Straciły na aktualności przywołane wcześniej poglądy doktryny sformułowane na tle niedopuszczalności wykorzystania w postępowaniu karnym zebranych informacji w wyniku czynności dokonanych z naruszeniem warunków jej dopuszczalności. Przepisy postępowania nie regulują tylko zasad porządkowych podejmowania określonych czynności, ale także

---

¹⁸¹ H. Skwarczyński, *Praktyczne aspekty kontrydiktoryjności w nowej formule po reformie procedury karnej ustawą z 27.09.2013 r. i z 20.2.2015 r.*, MoP 2016/8, s. 426.

¹⁸² S. Brzozowski, *Dopuszczalność dowodów uzyskanych z naruszeniem przepisów postępowania w kontekście art. 168a K.P.K.*, Pal. 2017/2-1, s. 56-58; D. Drajewicz, *Postępowanie karne przed sądem I instancji w świetle ustaw nowelizujących z 11.3.2016 r. i 10.6.2016 r.*, MoP 2017/2, s. 73-74.

przesłanki i kompetencje ich dokonania. Rozważyć także należy relację art. 168a k.p.k. do zakazów dowodowych¹⁸³. Przez zakazy dowodowe w postępowaniu karnym rozumie się te normy, które zabraniają przeprowadzenia dowodu w określonych warunkach lub stwarzają ograniczenia w jego pozyskaniu. W zakres norm statuujących zakazy dowodowe zaliczyć należy także te, które wyłączają dopuszczalność wykorzystania określonego źródła lub środka dowodowego albo ustalenia określonych faktów w procesie karnym¹⁸⁴. Przepisy regulujące zakazy dowodowe są przepisami o charakterze procesowym, bez względu na to w jakim akcie normatywnym zostały zawarte i stanowią wyjątki od swobody dowodzenia. Jako przepisy szczególne wyłączają więc ogólną zasadę wyrażoną w art. 168a k.p.k. na zasadzie *lex specialis derogat legi generali*. Ich naruszenie, jako uchybienie przepisom postępowania, skutkuje jednak niedopuszczalnością przeprowadzenia dowodu z naruszeniem konkretnego zakazu dowodowego¹⁸⁵.

Ustawodawca pozostawił jednak odstępstwo od ogólnej zasady dopuszczalności w postępowaniu karnym dowodów uzyskanych z naruszeniem przepisów postępowania lub za pomocą czynu zabronionego, o którym mowa w art. 1 § 1 k.k. Zgodnie z brzmieniem art. 168a *in fine* k.p.k. wyjątek stanowi tylko taki dowód, który został uzyskany w związku z pełnieniem przez funkcjonariusza publicznego obowiązków służbowych, w wyniku: zabójstwa, umyślnego spowodowania uszczerbku na zdrowiu lub pozbawienia wolności. Określenia wymaga sposób, w jaki sąd rozstrzygający daną sprawę może ustalić tą przesłankę. Samo oświadczenie strony, że dowód został uzyskany w wyniku omawianego zakazu jest niewystarczające, aby dany dowód wyeliminować. Niezbędne jest stwierdzenie, że zachodzi co najmniej uzasadnione podejrzenie popełnienia czynu zabronionego, natomiast ustalenia tego rodzaju dokonuje samodzielnie organ procesowy rozpoznający sprawę. Nie ma potrzeby zawieszania postępowania w celu otrzymania rozstrzygnięcia o charakterze prejudycjalnym. Taka konieczność tym bardziej nie zachodzi, albowiem ustawodawca w przepisie art. 168a k.p.k. posłużył się zwrotem „czyn zabroniony”, a nie „przestępstwo” co w odmiennej sytuacji skutkowałoby naruszeniem domniemania niewinności (art. 42 ust 3 Konstytucji RP, art. 5 § 1 k.p.k.)¹⁸⁶.

---

¹⁸³ W. Jasiński, *Nielegalnie uzyskane ...op.cit.*, s. 519-522.

¹⁸⁴ S. Waltoś, *Proces karny...op.cit.*, s. 366 i n.; K. Marszał, *Prawo karne procesowe*, Warszawa 1988, s. 220-221; T. Grzegorzczak, *Dowody w procesie karnym*, Warszawa 1998, s. 16; A. Gaberle, *Dowody... op.cit.*, s. 269; Z. Kwiatkowski, *Model zakazów dowodowych de lege lata w polskim procesie karnym*, [w:] *Nowe spojrzenie na model zakazów dowodowych w procesie karnym*, red. J. Skorupka, A. Drozd, Warszawa 2015, s. 61-84.

¹⁸⁵ S. Brzozowski, *Dopuszczalność ... op.cit.*, s. 52-59.

¹⁸⁶ W. Jasiński, *Nielegalnie uzyskane... op.cit.*, s. 480-492.

W doktrynie prawa procesowego karnego można dostrzec dyskusję dotyczącą zagadnienia proporcjonalności¹⁸⁷ na płaszczyźnie karnego postępowania dowodowego¹⁸⁸. Impulsem do czynienia rozważań w tej materii jest redakcja art. 168a k.p.k. oraz relacja pomiędzy pozyskiwaniem dowodów dla celów procesowych, a ochroną praw jednostki, zwłaszcza tych o randze konstytucyjnej. Punkt ciężkości argumentacji zwrócony został na literalne brzmienie powołanego artykułu k.p.k., a argumentacja opiera się właśnie na „wyłącznie” naruszenia przepisów postępowania lub prawa karnego materialnego jako podstawy niedopuszczalności dowodu. Poprzez przyjętą redakcję art. 168a k.p.k. ustawodawca nie tyle nakazał dowodowe wykorzystanie materiałów uzyskanych z naruszeniem prawa, ile wprowadził mechanizm pozwalający orzekającemu w sprawie sądowi na wykluczenie dowodu wówczas, gdy przemawiać za tym będą naruszenia prawa poważniejszego rodzaju. Sformułowania „dowodu nie można uznać za niedopuszczalny wyłącznie na tej podstawie [...]” powoduje, że środek dowodowy wciąż może zostać uznany za niedopuszczalny w wyniku zarówno naruszenia przepisów postępowania w procesie jego pozyskiwania, jak i ze względu na popełnienie czynu zabronionego w celu jego uzyskania, tyle tylko, że uchybienia tego rodzaju nie mogą być uchybieniami jedynymi („wyłącznymi”). *A contrario* uchybienia te w połączeniu z innym powodem przemawiającym za niedopuszczalnością dowodu skutkować mogą uznaniem określonego dowodu za niedopuszczalny¹⁸⁹.

Ze stanowiskiem tym koreluje treść z art. 170 § 1 pkt 1 k.p.k., zgodnie z którym oddala się wniosek dowodowy, jeżeli przeprowadzenie dowodu jest niedopuszczalne. Jako dodatkowe kryteria oceny dowodów wskazuje się¹⁹⁰: standard pozyskiwania danych (ocena regulacji związanych z pozyskiwaniem danych, kryteria formalne, materialne, procesowe), ocena regulacji karnoprosesowych, kolizja wartości konstytucyjnych oraz właśnie test proporcjonalności. Problematyką granic pozyskiwania informacji dla celów postępowania karnego należy postrzegać jako sytuację konfliktu wartości, także tych zakotwiczonych w Konstytucji RP¹⁹¹. Jako normatywną podstawę testu proporcjonalności wskazuje się także na

---

¹⁸⁷ Szerzej o mechanizmie proporcjonalności w procesie karnym J. Skorupka, *O sprawiedliwości procesu karnego*, Warszawa 2013, s. 260-270.

¹⁸⁸ R. Kmiecik, *Kontrowersyjne unormowania w ...* op.cit., s. 10 i n.; K. Lipiński, *Klauzula uadekwatniająca przesłanki niedopuszczalności dowodu w postępowaniu karnym (art. 168a KPK)*, Prok. i Pr. 2016/11, s. 183 i n.; A. Niegierewicz, *Sprawozdanie z konferencji naukowej V Wrocławskiego Seminarium Karnoprosesowego 2017 „Norma postępowania karnego. Sędzia wobec zmian prawa karnego procesowego”*, Wrocław 10.4.2017 r., MoP 2017/14, s. 763 i n.; M. Kusak, *Wrażliwe czynności dowodowe*, [w:] *System prawa karnego procesowego. Dowody*, red. J. Skorupka, Warszawa 2019, s. 5378-5393.

¹⁸⁹ K. Lipiński, *Klauzula uadekwatniająca przesłanki...* op.cit., s. 183 i n.

¹⁹⁰ A. Niegierewicz, *Sprawozdanie z konferencji naukowej...* op.cit., s. 766.

¹⁹¹ B. Nita-Światłowska, *Problem konstytucyjnych ograniczeń pozyskiwania informacji dla celów procesu karnego*, [w:] *Pozaprosesowe pozyskiwanie dowodów i ich wykorzystanie w procesie karnym*,

art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, który zakłada możliwość dokonania oceny czynności dowodowych z punktu widzenia ich celowości (przydatności), konieczności (niezbędności dla osiągnięcia zamierzonego celu) oraz proporcjonalności *sensu stricto* (adekwatności do stopnia ingerencji w chronione prawa i wolności jednostki). Wyróżnia się przy tym tzw. wrażliwe czynności dowodowe, które ingerują w sferę praw i wolności jednostki podlegające przede wszystkim ochronie w Konstytucji RP. Jako przykłady takich czynności podaje się: zatrzymanie i przymusowe odebranie oraz zatrzymanie rzeczy, zatrzymanie korespondencji, przesyłek i bilingów, uzyskanie i zabezpieczenie danych informatycznych, przeszukanie pomieszczeń oraz innych miejsc (także osoby), kontrola i utrwalanie rozmów, korespondencji przesyłanej pocztą elektroniczną¹⁹².

Na uwagę zasługuje także wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z 27.04.2017¹⁹³, zgodnie z którym dowód może zostać uznany za niedopuszczalny, jeżeli został uzyskany z naruszeniem przepisów postępowania lub za pomocą czynu zabronionego, przy jednoczesnym naruszeniu przepisów Konstytucji RP (np. art. 30, art. 47, art. 49, czy art. 51). W ocenie tego sądu ograniczenie ustawowe wyrażone zwrotem „wyłącznie na tej podstawie, że został uzyskany z naruszeniem przepisów postępowania lub za pomocą czynu zabronionego” (art. 168a k.p.k.) nie ma zastosowania, gdyż naruszone zostały także normy prawa konstytucyjnego. W rozpoznawanej sprawie Sąd Apelacyjny we Wrocławiu posłużył się prokonstytucyjną wykładnią prawa karnego procesowego, pionową spójnością systemu oraz zasadą bezpośredniego stosowania i nadrzędności Konstytucji RP.

Z punktu widzenia możliwości przeprowadzania dowodów z naruszeniem przepisów postępowania istotną rolę odgrywa art. 168b k.p.k., który powierza organowi niesądowemu podejmowanie decyzji w przedmiocie wykorzystania jako dowodów wyników kontroli operacyjnej, które wykraczają poza zakres ustalony przez sąd w tzw. zgodzie następczej, która zezwala na kontrolę operacyjną. Takie rozwiązanie uprawnia prokuratora do wykorzystania materiałów kontroli operacyjnej dotyczącej np. innej osoby niż objętej postanowieniem wydanym przez sąd. W doktrynie wskazuje się na liczne wątpliwości natury konstytucyjnej i konwencyjnej przyjętych rozwiązań, jako godzące w tajemnicę komunikowania się, zasadę poszanowania życia prywatnego, równości wobec prawa, zasady legalizmu. Obecny stan prawny stwarza sytuację wykorzystywania z całkowitym pominięciem ograniczeń i nadzoru

---

red. P. Hofmański, D. Szumiło-Kulczycka, P. Czarnecki, Warszawa 2015, s. 269-274; P. Czarnecki, A. Światłowski, *Prawo do prywatności i zasada prawdy materialnej w kontekście pozyskiwania i wykorzystywania informacji relewantnych procesowo*, [w:] *Pozaprosesowe pozyskiwanie dowodów i ich wykorzystanie w procesie karnym*, red. P. Hofmański, D. Szumiło-Kulczycka, P. Czarnecki, Warszawa 2015, s. 11-26.

¹⁹² M. Kusak, *Wrażliwe czynności...* op.cit., s. 5378-5382.

¹⁹³ II AKa 213/16, Lex nr 1604275.

przewidzianych dla kontroli operacyjnej, eliminując tym samym weryfikacji ich weryfikację przez sądy mającą miejsce poprzez wydawanie orzeczenia o zgodzie następczej na wykorzystanie materiałów pozyskanych z tego typu czynności¹⁹⁴.

3.3. Postępowanie administracyjne i sądownoadministracyjne

Rozważania dotyczące regulacji dowodów sprzecznych z prawem na gruncie postępowania administracyjnego rozpocząć należy od ogólnych uwag dotyczących celu tego postępowania przejawiającego się w prawidłowym ustaleniu lub stworzeniu indywidualnej sytuacji prawnej podmiotu praw lub obowiązku regulowanego przez materialne prawo administracyjne. Proces ten odbywa się poprzez rozpatrzenie i rozstrzygnięcie w drodze decyzji administracyjnej, przez właściwy organ administracji publicznej, indywidualnej sprawy administracyjnej w zakresie praw lub obowiązków określonego adresata¹⁹⁵. Aby cel ten został zrealizowany, wymagane jest przeprowadzenie szeregu czynności przez organ administracji publicznej, dokonywanych w ramach wszczętego w sprawie indywidualnej postępowania administracyjnego. Podstawowym aktem prawnym normującym postępowanie administracyjne jest ustawa - Kodeks postępowania administracyjnego, której zakres zastosowania określono klauzulą generalną (art. 1 k.p.a.), przyjmując dodatkowo zasadę posiłkowego stosowania jego przepisów zawsze wtedy, gdy przepisy prawa odsyłają do przepisów o postępowaniu administracyjnym (art. 5 § 1 k.p.a.). Kodeks postępowania administracyjnego został uchwalony z zamiarem stworzenia procedury administracyjnej opartej na postulacie harmonijnej współpracy organu administracji i jednostki administrowanej w procesie wykonywania zadań administracji¹⁹⁶. Warunki społeczne i ustrojowe w jakich uchwalono k.p.a. uległy radykalnej zmianie po 1990 r. Nie bez znaczenia było powołanie w 1980 r. Naczelnego Sądu Administracyjnego, co łączono z oczekiwaniem, że jego orzecznictwo przyczyni się m.in. do ujednoczenia wykładni prawa administracyjnego, pogłębi praworządność w postępowaniu administracyjnym oraz w kształtowaniu w wyniku tego postępowania uprawnień i obowiązków

---

¹⁹⁴ S. Brzozowski, *Wykorzystywanie dowodów uzyskanych w toku kontroli operacyjnej w kontekście art. 168b Kodeksu postępowania karnego*, Pał. 2016/6, s. 20-26; S. Brzozowski, *Dopuszczalność...* op.cit., s. 58; D. Drajewicz, *Postępowanie karne...* op.cit., s. 74-75.

¹⁹⁵ F. Longchamps, *Problem trwałości decyzji administracyjnych*, PiP 1961/12, s. 920; W. Jakimowicz, *Wykładnia w prawie administracyjnym*, Kraków 2006, s. 156-182.

¹⁹⁶ E. Iserzon, J. Starościak, *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz, teksty, wzory i formularze*, Warszawa 1970, s. 4-5.

obywateli, a także wpłynie na jego demokratyzację oraz podniesie sprawność działania organów administracji publicznej w załatwianiu indywidualnych spraw obywateli¹⁹⁷.

Jako podstawowe zasady prowadzenia postępowania wyjaśniającego w procedurze administracyjnej w piśmiennictwie wymieniane są najczęściej: zasada prawdy obiektywnej, zasada oficjalności, zasada bezpośredniości, zasada otwartego systemu dowodów, zasada równej mocy środków dowodowych, zasada swobodnej oceny dowodów, a także zasada czynnego udziału stron w postępowaniu dowodowym i jego jawności wobec stron¹⁹⁸.

Pośród czynności organów administracji publicznej szczególnie istotną grupę stanowią czynności polegające na gromadzeniu przez organ materiału dowodowego, a następnie dokonaniu jego oceny, gdyż to właśnie te czynności warunkują podjęcie prawidłowego rozstrzygnięcia¹⁹⁹. Postępowanie dowodowe uregulowane jest w art. 75 – 84 k.p.a. i nawiązuje do koncepcji otwartego kręgu środków dowodowych²⁰⁰. Podstawowy w tym zakresie art. 75 § 1 k.p.a. stanowi, że jako dowód należy dopuścić wszystko, co może przyczynić się do wyjaśnienia sprawy, a nie jest sprzeczne z prawem. W szczególności dowodem mogą być dokumenty, zeznania świadków, opinie biegłych oraz oględziny. Taki sposób uregulowania dowodów jest realizacją zasady prawdy obiektywnej²⁰¹, co znajduje swój wyraz w art. 7 k.p.a. nakładającym na organ orzekający obowiązek podjęcia wszelkich kroków niezbędnych do dokładnego wyjaśnienia stanu faktycznego oraz do załatwienia sprawy. W tym celu, stosownie do wymogów określonych przepisem art. 77 § 1 k.p.a., organ obowiązany jest w sposób wyczerpujący zebrać i rozpatrzeć cały materiał dowodowy. Ocena tak zebranego materiału powinna być dokonana w granicach prawem przewidzianej swobody. Stosownie do art. 80 k.p.a., organ ocenia na podstawie całokształtu materiału dowodowego czy dana okoliczność została udowodniona, czemu należy dać wyraz w uzasadnieniu decyzji poprzez wskazanie faktów, które uznano za udowodnione, dowodów, na których się oparto oraz przyczyn z powodu których innym dowodom odmówiono wiarygodności i mocy dowodowej (art. 107 § 3 k.p.a.). Istotnym przy tym pozostaje okoliczność, że k.p.a. nie wprowadza formalnej teorii dowodów, to jest nie wprowadza obowiązku udowodnienia pewnych faktów za pomocą określonych dowodów, chyba że przepisy szczególne stanowią inaczej. Zgodnie z dyspozycją przepisu art. 107 § 3 k.p.a. decyzja powinna być należycie uzasadniona z wymienieniem m.in.

---

¹⁹⁷ P. Przybysz, *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 9-10.

¹⁹⁸ J. Borkowski, *Postępowanie zwykłe. Przedmiot postępowania zwykłego*, [w:] *Prawo procesowe administracyjne*, red. B. Adamiak, J. Borkowski, A. Skoczylas, Warszawa 2010, s. 147-148.

¹⁹⁹ J. Zimmermann, *Polska jurysdykcja administracyjna*, Warszawa 1996, s. 5; R. Suwaj, *Postępowanie dowodowe w świetle przepisów Kodeksu postępowania administracyjnego*, Ostrołęka 2005, s. 185 i n.

²⁰⁰ R. Kmiecik, *Prawo dowodowe...* op.cit., s. 124-127.

²⁰¹ P. Przybysz, *Kodeks postępowania...* op.cit., s.222-223.

materiału dowodowego, na którym oparto rozstrzygnięcie i podaniem analizy przytoczonych ustaleń w świetle mających zastosowanie w sprawie przepisów prawa²⁰².

Zagadnienie dopuszczalności każdego dowodu, nie będącego sprzecznym z prawem, jest postrzegane jako przejaw rzetelności proceduralnej w postępowaniu administracyjnym. W doktrynie podaje się, że k.p.a. zawiera szereg rozwiązań techniczno-procesowych służących realizacji powszechnie uznawanych wartości proceduralnych. Traktuje się tutaj o przepisach mających chronić interes stron postępowania oraz zapewnić realizację zasady praworządności²⁰³. Zespół przepisów k.p.a. (w tym powołanych przeze mnie wyżej) tworząc funkcjonalną całość pozwala przypisać podjętej decyzji walor sprawiedliwego (uczciwego, zgodnego z wymogami praworządności) rozstrzygnięcia. W doktrynie postępowania administracyjnego dyrektywę działania zgodnie z założeniami sprawiedliwości proceduralnej wyprowadza się także z zasad zawartych w Konstytucji RP, a w szczególności zasady demokratycznego państwa prawnego i zasady równości obywateli wobec prawa²⁰⁴.

W art. 75 § 1 zd. 1 k.p.a. ustawodawca *expressis verbis* wskazał, że jako dowód należy dopuścić wszystko, co może przyczynić się do wyjaśnienia sprawy, a nie jest sprzeczne z prawem. Niestety także i w tym przypadku brak jest rozwinięcia normy prawnej o dokładniejsze określenie, co normodawca rozumie pod pojęciem sprzeczności z prawem. Unormowanie to wskazuje przede wszystkim na zasadę równej mocy środków dowodowych. Powoduje to, że w toku postępowania organ administracji zobowiązany jest zebrać cały materiał dowodowy rozumiany jako suma konkretnych dowodów w danej sprawie, by następnie po ich rozpatrzeniu, wydać decyzję administracyjną. Nie ulega więc wątpliwości, że dowodem w postępowaniu administracyjnym będą wszelkie źródła prawdziwych informacji umożliwiających dowodzenie²⁰⁵. Z kręgu tego wykluczone będą tylko te dowody, których wykorzystanie byłoby sprzeczne z prawem. W doktrynie przez tą kategorię dowodów rozumie się zarówno sprzeczność w sensie materialnym (np. posłużenie się - jako środkiem dowodowym - informacją, której treść objęta jest prawnym zakazem rozpowszechniania), jak i proceduralnym (np. posłużenie się - jako środkiem dowodowym - informacją uzyskaną od

---

²⁰² Ibidem, s. 222; wyrok NSA z 29.11.2000, V SA 948/00, Legalis; wyrok WSA w Olsztynie z 23.11.2010, II SA/Ol 386/10, LEX nr 969433.

²⁰³ B. Kędziora, *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, Warszawa 2017, s. 56 i n.; B. Adamiak, *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, Warszawa 2019, s. 71 i n.

²⁰⁴ Z. Janowicz, *Postępowanie administracyjne i postępowanie przed sądem administracyjnym*, Warszawa-Poznań 1987, s. 56-61; W. Chróścielewski, Z. Kmieciak, J.P. Tarno, *Czy nowy kodeks postępowania administracyjnego?*, PiP 1993/5, s. 64 i n.; Z. Kmieciak, *Idea sprawiedliwości proceduralnej w prawie administracyjnym*, PiP 1994/10, s. 55-63; Z. Kmieciak, *Postępowanie administracyjne w świetle standardów europejskich*, Warszawa 1997, s. 41 i n.; wyrok WSA w Poznaniu z 6.07.2007 r., IV SA/Po 112/07, LEX nr 969397.

²⁰⁵ B. Adamiak, *Kodeks postępowania ...op.cit.*, s. 369 i n.

osoby, która stosownie do art. 82 k.p.a. nie może być świadkiem)²⁰⁶. Do grupy procesowych środków dowodowych sprzecznych z prawem doktryna prawa administracyjnego²⁰⁷ zalicza np. zeznania świadków czy opinie biegłych, w stosunku do których zastosowano presję psychiczną czy inne działania ograniczające ich swobodę wypowiedzi, np. groźbę bezprawną, szantaż. W znaczeniu materialnym będzie sprzeczny z prawem dowód z nieaktualnych lub nieobowiązujących baz danych czy rejestrów. Dowodem sprzecznym z prawem będzie także fałszywy dokument urzędowy, tzn. dokument podrobiony lub przerobiony w rozumieniu art. 270 k.k. i 271 k.k. Ze względu na bardzo szeroki zakres środków dowodowych, które może i powinien wykorzystywać organ administracji w postępowaniu wyjaśniającym, równie szeroki jest także zakres wykorzystywanych w tym postępowaniu dowodów dotkniętych wadą fałszerstwa. Fałszywe mogą być więc np. dokumenty, zeznania świadków, opinie biegłych, oświadczenia stron, a także liczne dowody nienazwane, takie jak fotografie, taśmy filmowe, nagrania dźwiękowe²⁰⁸. Uznanie dowodu jako sprzecznego z prawem winno nastąpić w drodze postanowienia wydanego w oparciu o art. 77 § 2 k.p.a., na które nie służy zażalenie. Niemniej jednak w trakcie postępowania administracyjnego strona może zgłosić żądanie uchylecia tego postanowienia. Uznanie dowodu za sprzeczny z prawem podlega kontroli nie tylko w toku drugiej instancji, ale także i przed sądem administracyjnym. Tak więc bezzasadne zakwalifikowanie danego dowodu jako sprzecznego z prawem i nieuwzględnienie go w procesie dowodzenia, w wyniku którego zapadła błędna decyzja, spowoduje uchYLECIE takiej decyzji, chyba że dowód ten nie miał istotnego znaczenia dla rozstrzygnięcia sprawy²⁰⁹.

Podobne rozwiązanie zostało przyjęte w ustawie - Ordynacja podatkowa²¹⁰, która w sposób autonomiczny reguluje postępowanie podatkowe, a przepisy k.p.a. stosuje się wyłącznie w zakresie działów IV, V i VIII tego Kodeksu (art. 3 § 1 pkt 2 k.p.a.). Istotnym jest art. 180 § 1 o.p., który stanowi, że jako dowód należy dopuścić wszystko, co może przyczynić się do wyjaśnienia sprawy, a nie jest sprzeczne z prawem. Jest to więc tożsama regulacja z art. 75 § 1 zd. 1 k.p.a. Na tle tego przepisu można zwrócić uwagę rozstrzygnięcie NSA²¹¹, który wyeksponował sprzeczność w jej aspekcie proceduralnym. Sąd ten stanął bowiem na stanowisku, że obcojęzyczne dokumenty - bez ich urzędowego przetłumaczenia na język polski - nie mogą w świetle powołanego artykułu być uznane za dowód w sprawie, gdyż posługiwanie

---

²⁰⁶ W. Dawidowicz, *Postępowanie administracyjne: zarys wykładu*, Warszawa 1983, s. 169-170.

²⁰⁷ Z. Janowicz, *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, Warszawa 1999, s. 192.

²⁰⁸ Wyrok WSA w Gliwicach z 9.02.2009 r., II SA/GI 778/08, LEX nr 489319.

²⁰⁹ G. Łaszczyca, Cz. Martysz, A. Matan, *Kodeks Postępowania Administracyjnego. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 579-666.

²¹⁰ Ustawa z 29.08.1997 r. Ordynacja podatkowa, t.j. Dz. U. z 2017 r., poz. 201 z późn. zm.

²¹¹ Wyrok NSA w Warszawie z 9.02.2001, III SA 2339/99, LEX nr 50371.

się nimi w postępowaniu prowadzonym przez organ administracji publicznej jest sprzeczne z prawem - dekret o języku państwowym i języku urzędowania rządowych i samorządowych władz administracyjnych²¹² oraz art. 27 Konstytucji - językiem urzędowym w Rzeczypospolitej Polskiej jest język polski.

Odmienne natomiast kształtuje się sytuacja w postępowaniu przed sądami administracyjnymi, które regulowane jest ustawą z 30.08.2002 Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi²¹³. Podstawową funkcją sądowej kontroli administracji jest ocena zaskarżonego aktu lub czynności z punktu widzenia zgodności z prawem. W postępowaniu sądowoadministracyjnym sąd nie ustala stanu faktycznego sprawy, lecz bada, czy w trakcie postępowania administracyjnego zostały ujawnione wszystkie okoliczności istotne dla wydania decyzji administracyjnej, czy były one przez organ uwzględnione przy wydawaniu orzeczenia i w jaki sposób zostały ocenione²¹⁴. Sąd administracyjny nie może dokonywać ustaleń, które mogłyby służyć merytorycznemu rozstrzygnięciu sprawy załatwionej zaskarżoną decyzją. Jeżeli zachodzi potrzeba dokonania ustaleń, które mają służyć merytorycznemu rozstrzygnięciu, sąd administracyjny powinien uchylić zaskarżoną decyzję i wskazać organowi zakres postępowania dowodowego, które organ ten powinien uzupełnić²¹⁵. Zgodnie z art. 106 § 3 p.p.s.a. sąd może z urzędu lub na wniosek stron przeprowadzić dowody uzupełniające z dokumentów, jeżeli jest to niezbędne do wyjaśnienia istotnych wątpliwości i nie spowoduje nadmiernego przedłużenia postępowania w sprawie. Natomiast w myśl § 5 powołanego artykułu do postępowania dowodowego stosuje się odpowiednio przepisy k.p.c. Postępowanie dowodowe przed sądem administracyjnym ma wyłącznie uzupełniający charakter, dlatego też dokonywanie przez sąd administracyjny samodzielnych ustaleń faktycznych jest dopuszczalne, jeżeli jest to niezbędne do dokonania oceny zgodności z prawem zaskarżonego działania lub bezczynności organu administracji²¹⁶. Nie każdy więc dowód może być dopuszczony w tym postępowaniu, lecz jedynie dowód z dokumentów. Przeprowadzenie jakichkolwiek innych dowodów jest niedozwolone, co sprawia, że przepis ten wyznacza ściśle granice dopuszczalności

---

²¹² Dekret z 30.11.1945 o języku państwowym i języku urzędowania rządowych i samorządowych władz administracyjnych, Dz. U. Nr 57, poz. 324; analogiczną regulację zawiera art. 4 pkt 3 i art. 5 ust. 1 ustawy z 7.10.1999 o języku polskim, Dz. U. Nr 90, poz. 999 ze zm., którą uchylono dekret z 30.11.1945.

²¹³ Ustawa z 30.08.2002 Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi, t.j. Dz. U. z 2019, poz. 2325 z późn. zm.

²¹⁴ Wyrok NSA z 21.3.2014, II OSK 2589/12, Legalis.

²¹⁵ Wyrok NSA z 4.11.2005, I OSK 333/05, Legalis; wyrok NSA z 24.3.2009, I OSK 441/08, Legalis; H. Izdebski, *Orzekanie na podstawie akt sprawy a przeprowadzanie dowodów w postępowaniu przed sądami administracyjnymi*, [w:] *Dowody w postępowaniach sądowych*, red. T. Gardocka, D. Jagiełło, Warszawa 2018, s. 109 i n.

²¹⁶ Wyrok NSA z 4.11.2005, I FSK 239/05, Legalis; wyrok NSA z 11.5.2009, I OSK 699/08, Legalis.

wykorzystania w postępowaniu sądownoadministracyjnym nowych dowodów²¹⁷. Szczególny charakter postępowania dowodowego prowadzonego przed sądem administracyjnym ograniczony jest do dowodów z dokumentów urzędowych i prywatnych²¹⁸. Przepisy k.p.c. są więc stosowane odpowiednio i tylko co do przebiegu postępowania dowodowego, a nie co do jego zakresu czy roli, bowiem inne są funkcje sądu administracyjnego i sądu powszechnego²¹⁹.

3.4. Postępowania hybrydowe

Rozważając problematykę dowodów sprzecznych z prawem odnieść się należy także do pewnej specyficznej kategorii postępowań jakimi są tzw. postępowania hybrydowe (mieszane). Istota tego typu postępowań sprowadza się do tego, że w ramach pewnej całości mamy do czynienia z dwiema fazami postępowania: pierwsza toczy się albo w ramach ogólnego postępowania administracyjnego albo w ramach szczególnego postępowania administracyjnego i skutkuje wydaniem odpowiedniej decyzji, druga natomiast toczy się w ramach szczególnego (procesowego) postępowania cywilnego i kończy się wydaniem wyroku przez sąd. Postępowanie administracyjne znajduje więc zastosowanie łącznie z postępowaniem cywilnym, chociaż oparte są one na odmiennych kanonach. Ich hybrydowy (mieszany) charakter znamionują liczne odesłania do k.p.a., k.p.c. i k.p.k. Pełny kształt takiego postępowania ustalany jest w toku procesu stosowania prawa poprzez zestawienie ze sobą różnych aktów prawa procesowego (komponentów przynależnych do odmiennych trybów)²²⁰.

Cechą wspólną postępowań hybrydowych jest przysługujący stronie środek prawny zwany odwołaniem, kierowany bezpośrednio do sądu powszechnego. W postępowaniu przed sądem powszechnym sąd rozpatruje sprawę w pierwszej instancji, dopiero w tym postępowaniu sąd rozstrzyga spór prawny, w którym organ wydający decyzję administracyjną jest stroną. Taki środek nie podlega już gwarancjom zaskarżalności rozstrzygnięć administracyjnych, ale jest objęty gwarancjami prawa do sądu, w szczególności w aspekcie prawa dostępu do sądu i uruchomienia właściwego postępowania. W postępowaniu mieszanym (hybrydowym), w wyniku złożenia odwołania dochodzi więc do zerwania dotychczasowego związku danego podmiotu (organu prowadzącego postępowanie) z przedmiotem. Najpierw rozstrzygnięcie w sprawie publicznej wydaje organ administracji (w trybie postępowania administracyjnego),

---

²¹⁷ Wyrok NSA z 21.2.2008, II OSK 76/07, Legalis.

²¹⁸ Wyrok NSA z 26.9.2007, I GSK 2434/06, Legalis.

²¹⁹ Wyrok NSA z 26.9.2006, I OSK 1305/05, Legalis.

²²⁰ Z. Kmieciak, *Postępowanie w sprawach ochrony konkurencji a koncepcja procedury hybrydowej*, PiP 2002/4, s. 31-47.

potem jednak weryfikuje to rozstrzygnięcie sąd (w postępowaniu cywilnym). W tej sytuacji procedura sądowa musi być w jakiś sposób powiązana z procedurą uprzednio zastosowaną w tej samej sprawie przez organ administracji publicznej, co ma także przełożenie na postępowanie dowodowe prowadzone w obu tych fazach²²¹.

Model postępowania w tego typu sprawach zakłada prejurysdykcyjność działania organu władzy publicznej. Sądowe postępowanie cywilne toczące się po załatwieniu sprawy nie jest kontynuacją postępowania administracyjnego, a jego celem nie jest bezpośrednia kontrola poprzedzającego go postępowania, lecz załatwienie sprawy co do istoty. Rola sądu nie ogranicza się więc tylko do funkcji kontrolnych, chociaż w istocie polega przede wszystkim na rozpatrzeniu odwołania o decyzji organu, które staje się odpowiednikiem powództwa. Treść odwołania limitowana jest jednak zakresem rozstrzygnięcia zawartego w decyzji. Sąd ma doprowadzić merytorycznie do załatwienia sprawy wywołanej wniesieniem odwołania. To wyjaśnia, dlaczego w takim modelu postępowania odchodzi się od klasycznego modelu kasatoryjnej kontroli decyzji administracyjnej²²². Postępowanie dowodowe przeprowadzone przez sąd ma na celu ocenę merytorycznej trafności decyzji organu władzy publicznej. Wzajemne powiązanie obu postępowań oraz ich stosunek następowania po sobie umożliwia także zwrot akt sprawy organowi rentowemu²²³.

Postępowanie w sprawach ochrony konkurencji i konsumentów z racji jego struktury i źródeł regulacji, z punktu widzenia dogmatyki zarówno prawa procesowego cywilnego i administracyjnego, jest interesującym przykładem postępowania hybrydowego. Przepisy ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów²²⁴ jego prowadzenie powierzyły Prezesowi Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów, zapewniając jednak poprzez uruchomienie środka zaskarżenia nazwanego „odwołaniem” możliwość rozpoznania sprawy przez sąd (art. 81 u.o.k.k.). Z punktu widzenia rozważań niniejszego opracowania jako przedmiot analizy w przeważającej mierze uczynić należy postępowanie dowodowe prowadzone przez Prezesa UOKiK²²⁵. Ma to istotne znaczenie, albowiem sąd powszechny rozpoznający odwołanie od jego decyzji (sąd ochrony konkurencji i konsumentów), w razie uwzględnienia odwołania decyzję albo uchyla, albo zmienia w całości lub w części i orzeka co do istoty sprawy. Jednocześnie sąd stwierdza, czy zaskarżona decyzja została wydana bez podstawy prawnej albo

---

²²¹ Wyrok TK z 12.06.2002, P13/01, OTK 4A/2002/42; wyrok TK z 28.01.2003, SK 37/01, OTK ZU 2003/1A/ 3; wyrok TK z 2.07.2003, K 25/01, OTK 2003/6A/60; wyrok TK z 13.03.2013, K 25/10, OTK 2013/3A/27.

²²² Wyrok TK z 19.02.2008, P 49/06, OTK 2008/1A/5.

²²³ M. Cholewa-Klimek, *Postępowanie sądowe w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych*, Warszawa 2006, s. 236 i n.

²²⁴ Ustawa z 16.02.2007 o ochronie konkurencji i konsumentów, Dz. U. z 2007, Nr 50, poz. 331 z późn. zm.

²²⁵ Szerzej patrz R. Wasilewski, *Postępowanie dowodowe przed Prezesem Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów*, Warszawa 2020, ss. 375.

z rażącym naruszeniem prawa (art. 479^{31a} § 3 k.p.c.). Sprecyzowania także wymaga, co jest przedmiotem postępowania przed SOKiK, Sądem Apelacyjnym i Sądem Najwyższym w sprawach z odwołania od decyzji Prezesa UOKiK. W żadnym wypadku nie jest nim kontrola legalności decyzji wydawanych przez Prezesa UOKiK, lecz rozstrzygnięcie sporu między wnoszącym odwołanie przedsiębiorcą a Prezesem UOKiK w przedmiocie kwalifikacji określonego zachowania odwołującego się przedsiębiorcy, jako jednej z praktyk zakazanych na mocy przepisów u.o.k.k. Treścią wynikającego z odwołania przedsiębiorcy żądania jest ustalenie przez SOKiK, że przedsiębiorca nie dopuścił się zarzucanej mu przez Prezesa UOKiK praktyki.

W sprawach nieuregulowanych w u.o.k.k. do postępowania przed Prezesem UOKiK stosuje się przepisy kodeksu postępowania administracyjnego (art. 83 u.o.k.k.). Nie do wszystkich aspektów proceduralnych, nieuregulowanych w omawianej ustawie, znajdują zastosowanie przepisy k.p.a. Zgodnie z art. 84 u.o.k.k. w sprawach dotyczących dowodów przed Prezesem UOKiK w zakresie nieuregulowanym w rozdziale „Postępowanie przed Prezesem Urzędu - Przepisy ogólne” stosuje się odpowiednio art. 227-315 k.p.c. Wskazane przepisy kodeksu postępowania cywilnego, zawarte w dziale III k.p.c. zatytułowanym "Dowody" odnoszą się do zasad ogólnych postępowania dowodowego (np. reguły oceny materiału dowodowego) oraz poszczególnych dowodów (jak dowód z: dokumentu, zeznań świadków, opinii biegłych, oględzin, przesłuchania stron itd.). W zakresie więc przeprowadzania dowodów wyłączone jest stosowanie przepisów kodeksu postępowania administracyjnego²²⁶. Z uwagi na odesłanie do regulacji zawartej w k.p.c. część doktryny przyjmuje, że odrzucona została koncepcja zamkniętej listy dowodów²²⁷, natomiast inni jej przedstawiciele podają, iż koncepcja ta nie obowiązuje, albowiem brak jest przeciwnych uregulowań²²⁸.

O tym, czy w postępowaniu prowadzonym przed Prezesem UOKiK stosować będziemy dowody uzyskane w sposób sprzeczny z prawem decydujące znaczenie będzie mieć więc regulacja k.p.c. Natomiast z uwagi na brak podstawy normatywnej do jednoznacznego wypowiedzenia się w tej kwestii, pomocnym będzie wypracowane w tym względzie

---

²²⁶ T. Kwieciński, A. Witkowska, *Ustawa o ochronie konkurencji i konsumentów. Komentarz*, red. T. Kwieciński, A. Witkowska, Warszawa 2016, s. 1000-1004; E. Stefańska, *Zasady postępowania dowodowego w sprawach z zakresu ochrony konkurencji – na etapie postępowania prowadzonego przez prezesa Urzędu ochrony Konkurencji i Konsumentów*, red. A. Doliwa, S. Prutis, Warszawa 2012, s. 159-180; K. Różewicz-Ładoń, *Postępowanie przed Prezesem Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów w zakresie przeciwdziałania praktykom ograniczającym konkurencję*, Warszawa 2011, s. 125-165; wyrok SN z 9.08.2006, III SK 6/06, OSNP 2008/1-2/25; wyrok SN z 10.04.2008, III SK 27/07, OSNP 2009/13-14/188.

²²⁷ Z. Kmiecik, *Postępowanie w sprawach...* op.cit., s. 39.

²²⁸ J. Olszewski, *Nowa ustawa o ochronie konkurencji i konsumentów*, MoP 2001/14, s. 727.

stanowisko judykatury i doktryny prawa procesowego cywilnego. W odmienny sposób ustawodawca nadał kształt normatywny postępowaniom dowodowym toczących się w postępowaniach administracyjnych przed Prezesem Urzędu Regulacji Energetyki²²⁹, Prezesem Urzędu Komunikacji Elektronicznej²³⁰ oraz Prezesem Urzędu Transportu Kolejowego²³¹. Do postępowań toczących się przed tymi organami stosuje się przepisy k.p.a. ze mianami wynikającymi z regulacji zawartych w tych ustawach²³². Natomiast zainicjowane złożeniem odwołania od decyzji wskazanych Prezesów kieruje się do SOKiK, który rozpoznaje sprawy stosując przepisy k.p.c. z odrębnościami zawartymi w art. 479⁴⁶-479⁷⁸ k.p.c. Kognicja sądu rozpoznającego tego typu sprawę jest bardzo szeroka, albowiem może on uwzględnić odwołanie i zaskarżoną decyzję albo uchylić, albo zmienić w całości lub części i orzec co do istoty sprawy (art. 479⁵³, art. 479⁶⁴, art. 479⁷⁵ k.p.c.).

Rozważaniami poświęconymi postępowaniom hybrydowym należy objąć najczęściej występujące sprawy tego typu, a mianowicie z zakresu ubezpieczeń społecznych. Postępowanie tego typu jest wywołane wniesieniem odwołania od decyzji organów rentowych (art. 477⁹ – art. 477^{14a} k.p.c.). Odrębność takiego postępowania wynika z faktu, że postępowanie przed sądem pierwszej instancji jest w istocie postępowaniem odwoławczym od decyzji administracyjnej²³³. Przed wniesieniem sprawy do sądu konieczne jest wyczerpanie drogi postępowania administracyjnego przed organem rentowym, które kończy się wydaniem przez ten organ decyzji, która z kolei wyznacza przedmiot i zakres rozpoznania oraz orzeczenia sądu. Sąd nie może wyjść poza przedmiot zaskarżonej decyzji organu rentowego (podstawę faktyczną i rzeczywistą podstawę prawną). W sprawach tych, zgodnie z art. 477⁸ k.p.c., droga sądowa rozpoczyna się po zakończeniu postępowania administracyjnego przed organem rentowym z chwilą wniesienia odwołania od decyzji tego organu. Oznacza to, że dochodzenie przed

---

²²⁹ Regulowanym przez ustawę z 10.04.1997 Prawo energetyczne, Dz. U. z 2012 r., poz. 1059 z późn. zm.

²³⁰ Regulowanym przez ustawę z 16.07.2004 Prawo telekomunikacyjne, Dz. U. z 2014 r., poz. 243 z późn. zm. i ustawę z 23.11.2012 Prawo pocztowe, Dz. U. z 2012 r., poz. 1529 z późn. zm. (w zakresie dotyczącym postępowania o wymierzeniu kary pieniężnej od decyzji Prezesa Urzędu Komunikacji Elektronicznej, zgodnie z art. 129 powołanej ustawy, przysługuje odwołanie do Sądu Okręgowego w Warszawie – sądu ochrony konkurencji i konsumentów).

²³¹ Regulowanym przez ustawę z 28.03.2003 o transporcie kolejowym, Dz. U. z 2003 r., Nr 86, poz. 789 z późn. zm.

²³² Art. 30 ustawy z 10.04.1997 Prawo energetyczne, art. 206 ustawy z 16.07.2004 r. Prawo telekomunikacyjne, art. 13a ustawy z 28.03.2003 r. o transporcie kolejowym.

²³³ K. Antonów, *Sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych*, Warszawa 2011, s. 109; H. Pietrkowski, *Metodyka pracy ...op.cit.*, s. 749-750; K. Antonów, A. Jabłoński, B. Suchacki, J. Witkowski, *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie odrębne w sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych. Komentarz*, Warszawa 2014, s. 342 i n.

sądem ubezpieczeń społecznych prawa do świadczenia, które nie było przedmiotem decyzji organu rentowego, jest niedopuszczalne z wyjątkiem przewidzianym w art. 477⁹ § 4 k.p.c.²³⁴.

Istotnym pozostaje, że postępowanie sądowe w sprawach z zakresu prawa ubezpieczenia społecznego skupia się na wadach wynikających z naruszenia prawa materialnego. Kwestia wad decyzji administracyjnych spowodowanych naruszeniem przepisów postępowania administracyjnego pozostaje poza przedmiotem kognicji sądu²³⁵. W związku z tym wśród przewidzianych w art. 477⁹ § 3, art. 477¹⁰ § 2 i art. 477¹⁴ k.p.c. sposobów rozpoznania odwołania przez sąd nie przewidziano możliwości stwierdzenia nieważności decyzji organu rentowego, nawet przy odpowiednim stosowaniu art. 180 § 1 k.p.a. Sąd ma obowiązek wszechstronnego zbadania zgodności z prawem (legalności) oraz ze stanem faktycznym (trafności) zaskarżonej decyzji, ponieważ k.p.c. nie określa podstaw, na których można oprzeć odwołanie, ani nie zakreśla granic postępowania wywołanego jego wniesieniem²³⁶. Badanie zgodności ze stanem faktycznym odbywa się w granicach podniesionych przez strony twierdzeń faktycznych i zgłoszonych dowodów (art. 232 k.p.c.). Nie jest wykluczone dopuszczenie przez sąd dowodu niewskazanego przez stronę (co dotyczy zwłaszcza dowodu z opinii biegłych lekarzy). Jeżeli wyniki postępowania prowadzą do wniosku, że zaskarżona decyzja jest wadliwa w całości lub w części, sąd uwzględnia odwołanie, zmienia zaskarżoną decyzję i orzeka co do istoty sprawy. Sąd powinien przeprowadzić uzupełniające postępowanie dowodowe w zakresie niezbędnym do orzeczenia o żądaniach wnoszącego odwołanie²³⁷.

W omawianych typach spraw o charakterze hybrydowym sąd powszechny rozstrzyga postępowanie w oparciu o materiał dowodowy zebrany przez właściwy organ władzy publicznej oraz o dowody, których przeprowadzenie odwołujący się może wskazać w wywodzonym środku zaskarżenia. Uwzględniając specyfikę i odrębności każdej z tych spraw, uzasadnionym jest stwierdzenie, że organ procesowy wydać musi orzeczenie, w którym przez pryzmat regulacji zawartej w k.p.c. będzie oceniał dowody zebrane na etapie postępowania administracyjnego przez organ zgodnie z dyspozycją art. 75 § 1 k.p.a. Przypomnieć przy tym należy, że powołany artykuł k.p.a. przewiduje, iż jako dowód należy dopuścić wszystko, co może przyczynić się do wyjaśnienia sprawy, a nie jest sprzeczne z prawem. Natomiast analogiczna regulacja w k.p.c. już nie została zawarta. Postępowanie

---

²³⁴ Wyrok SN z 23.11.1999, II UKN 204/99, Legalis.

²³⁵ Postanowienie SN z 14.4.1999, II UKN 161/99, OSNAPiUS 2000/14/562; wyrok SN z 28.10.2009 I UK 132/09, Legalis.

²³⁶ Wyrok SN z 7.2.2002, II UKN 42/01, OSNAPiUS 2003/22/ 551.

²³⁷ Wyrok SN z 7.03.2006, I UK 195/05, OSNP 2007/3-4/ 55; wyrok SN z 24.10.2017, I UK 220/17, Legalis.

administracyjne ma wyłącznie charakter prejurysdykcyjny, a sąd powszechny w oparciu o procedurę uregulowaną w k.p.c. dokonuje własnych ustaleń stanu faktycznego. Nie jest więc możliwym sięgnięcie przez sąd do regulacji k.p.a. dotyczącej dowodów, gdyż taki zabieg wymagałby wyraźnego uregulowania przez ustawodawcę.

Rozdział II

Kwestia zakazu korzystania z dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem

1. Charakterystyka postępowania dowodowego

1.1. Pojęcie dowodu

Przeprowadzając analizę zagadnienia dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem w postępowaniu cywilnym nie sposób abstrahować od istoty dowodu. Próba ustalenia jego znaczenia może powodować wiele trudności, albowiem pojęcie „dowód” jest wieloznaczne²³⁸ i to zarówno w języku potocznym jak również w terminologii języka prawnego i prawniczego. W k.p.c. brak jest definicji legalnej dowodu, co otwiera pole do formułowania wielu jego egzemplifikacji uwzględniając różne kryteria podziału. Pojęcie to rozpatruje się także na płaszczyznach różnych dziedzin naukowych, jak psychologia czy logika²³⁹. W niniejszej pracy skupię swoje rozważania wyłącznie na procesowych kwestiach ujmowania dowodu. Przedmiotem niniejszej pracy jest korzystanie w postępowaniu cywilnym z dowodów uzyskanych w sposób sprzeczny z prawem, co zawęży analizę instytucji dowodów właśnie do ram postępowania cywilnego.

Z uwagi na niekonsekwencję terminologiczną użytą przez ustawodawcę w k.p.c. nie jest możliwym zdefiniowanie w sposób kategoryczny pojęcia dowodu. Można to zaobserwować zwłaszcza w art. 236 k.p.c., który posługuje się taki zwrotami jak dowód i środek dowodowy. Traktuje on o formie postanowienia o przeprowadzenia dowodu, w którym sąd oznaczy fakty, które mają zostać wykazane i m.in. środek dowodowy. Natomiast strona zgodnie z art. 235¹ k.p.c. zobowiązana jest we wniosku o przeprowadzenie dowodu oznaczyć dowód (a nie środek dowodowy) oraz wyszczególnić fakty, które mają zostać wykazane tym dowodem. O środkach dowodowych jest także mowa w art. 403 § 2 i 458¹⁰, art. 479⁹⁶ – art. 479¹⁰⁷, art. 479¹⁰⁹ – art. 479¹¹¹ k.p.c.²⁴⁰ Także art. 233 § 1 k.p.c., nakłada na sąd

---

²³⁸ P. Leanza, *L'istruzione probatoria nel nuovo processo civile*, Turyn 2012, s. 85 i n.

²³⁹ I. Andrych-Brzezińska, *Ciężar dowodu w prawie procesowym cywilnym*, Warszawa 2015, s.70-73; Ł. Błaszczak, *Pojęcie dowodu* [w:] *Dowody i postępowanie dowodowe w sprawach cywilnych*, red. Ł. Błaszczak, K. Markiewicz, Warszawa 2015, s. 26-30.

²⁴⁰ Przepisy dotyczące zabezpieczenia środka dowodowego zostały dodane ustawą z dnia 13.02.2020 o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw; Dz. U. z 2020, poz. 288, która wchodzi w życie 1.07.2020.

obowiązek dokonywania wszechstronnego rozważenia zebranego materiału uwzględniając przy tym wszystkie przeprowadzone dowody wraz z okolicznościami towarzyszącymi ich przeprowadzeniu²⁴¹. Nie bez znaczenia pozostaje treść art. 309 k.p.c., w którym jest mowa o sposobie przeprowadzania dowodów innymi środkami dowodowymi.

Wobec niejednoznaczności terminu dowód na gruncie k.p.c. uzasadnione jest zwrócenie uwagi na poglądy przedstawicieli doktryny, poczynając od chronologicznie najstarszych. W ocenie J.J. Litauera dowód to środek przekonania sędziego, mający rozstrzygnąć spór o prawdziwości faktów przytaczanych przez strony²⁴². Z kolei J. Rafacz jako dowód rozumie wszelką okoliczność, z której sędzia wyprowadza przekonanie o tym, jaki ma wydać wyrok²⁴³. W. Miszewski uważa, że dowód to każda wiadomość jaka może stanowić podstawę do wnioskowania o istnieniu lub nieistnieniu faktów tworzących stosunek prawny, co do którego wynikł spór między stronami²⁴⁴. W ocenie Cz. Tabęckiego przez pojęcie dowód należy rozumieć środek, za pomocą którego może być stwierdzona prawdziwość okoliczności faktycznych mających istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy²⁴⁵. Koncepcję dowodu przedstawił także S. Dalka, który uznał, że jako dowód należy określić wszystko to, co przemawia za powstaniem obiektywnych zdarzeń (faktów) albo pewnych stanów, które mogą być uznane za mające znaczenie dla danego stosunku prawnego lub dla danej sprawy cywilnej²⁴⁶. Na podobne znaczenie dowodu wskazuje także J. Klich-Rump w ocenie, której dowodem jest każde źródło informacji o faktach, które mają istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy i zostały wprowadzone do procesu przez formalne postępowanie dowodowe²⁴⁷. W rozumieniu wymienionych Autorów „dowód” sprowadzany jest bądź do środka, bądź do procesu dowodzenia, który ma wpływ na ukształtowanie przekonania u sędziego o prawdziwości lub nieprawdziwości faktów powoływanych przez strony.

Ugruntowane są także poglądy akcentujące szeroki zakres pojęcia „dowód”. Nie sprowadzają go li tylko do środka dowodowego lub czynności podejmowanych w celu wykazania prawdziwości lub nie określonych faktów, lecz łączą te koncepcje lub

---

²⁴¹ Wyrok SN z 17.11.1966, II CR 423/66, OSNPG 1967/5-6/21; wyrok SN z 24.3.1999, I PKN 632/98, OSNAPiUS 2000/10/382; postanowienie SN z 11.7.2002, IV CKN 1218/00, Legalis; postanowienie SN z 18.7.2002, IV CKN 1256/00 Lex nr 80267.

²⁴² J.J. Litauer, *Polska procedura cywilna. Projekty referentów z uzasadnieniem*, Kraków 1921, s. 261.

²⁴³ J. Rafacz, *Dawny proces polski*, Warszawa 1925, s. 155.

²⁴⁴ W. Miszewski, *Proces cywilny w zarysie, cz. I*, Warszawa 1948, s. 166.

²⁴⁵ Cz. Tabęcki, *Dowody i dowodzenie według socjalistycznych procedur cywilnych*, NP 1955/7-8, s. 7 i n.

²⁴⁶ S. Dalka, *Sądowe postępowanie cywilne*, Gdańsk 1984, s. 291; S. Dalka, *Podstawy postępowania cywilnego*, Sopot 2005, s. 126.

²⁴⁷ J. Klich-Rump, *Podstawa faktyczna rozstrzygnięcia sądowego w procesie cywilnym*, Warszawa 1977, s. 25.

uszczegóławiają zakres pojęciowy terminu „dowód”²⁴⁸. W zakresie pojmowania i definiowania pojęcia „dowodu” istnieją spore rozbieżności. Prawdziwą będzie więc teza, że termin „dowód” cechuje się wieloznacznością i w zależności od kontekstu może być traktowany jako: środek dowodowy, źródło dowodowe, materiał dowodowy, fakt dowodowy, wynik postępowania dowodowego. Przytoczyć należy za Ł. Błaszczakiem²⁴⁹, że środkiem dowodowym jest informacja, jaką uczestnicy procesu uzyskują ze źródła dowodowego w związku z ustaleniem faktów (dowodzeniem) w procesie cywilnym. M. Waligórski postrzega środek dowodowy przez pryzmat roli pośredniczącej do wykazania danego faktu²⁵⁰. Z kolei źródłem dowodowym jest osoba lub rzecz, która dostarcza lub może dostarczyć informacji związanych z ustaleniem podstaw decyzji procesowych, a więc jest to nośnik informacji służących ustalaniu faktów w procesie cywilnym. Natomiast materiałem dowodowym jest materialna forma przekazywania informacji. Autor za W. Berutowiczem²⁵¹ wskazuje, że materiałem dowodowym w zakresie środków rzeczowych są te źródła zmysłowych wrażeń sędziego, za pośrednictwem których uzyskuje on potrzebną informację. Będą to odpowiednio cechy lub właściwości albo znajdujące się na niej ślady i znaki po zdarzeniu, który stanowi przedmiot zainteresowania sądu. Natomiast przy osobowych środkach dowodowych materiałem dowodowym będą wypowiedzi danych osób (zeznania świadków, opinia biegłego, wyjaśnienia stron). Wskazywanie na możliwe znaczenia terminologiczne omawianego pojęcia akcentuje pewna etapowość prowadzonego postępowania dowodowego, którego rzetelne przeprowadzenie ma na celu wydanie merytorycznego rozstrzygnięcia przez sąd²⁵².

W piśmiennictwie²⁵³, dla celów praktycznych, dopuszcza się możliwość zamiennego stosowania pojęć „dowód” i „środek dowodowy”. Nie można jednak tracić z pola widzenia, że pojęcie dowodu jest pojęciem szerszym niż termin środek dowodowy, czy źródło dowodowe, dlatego m.in. mówi się o przedmiocie dowodu, a nie o przedmiocie środka dowodowego. W pracy w sposób zamienny będę używał pojęć „dowód” i „źródło dowodowe”

²⁴⁸ W. Broniewicz, *O środkach dowodowych w procesie cywilnym państw socjalistycznych (studium prawno porównawcze)*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego. Nauki Humanistyczno-Społeczne 1978/42, s. 3-16; J. Wróblewski, *Sądowe stosowanie prawa*, Warszawa 1988, s. 187; P. Horoszowski, *Nazwa i pojęcie „dowodu” w teorii i praktyce prawa sądowego*, PiP 1956/10, s. 593; K. Piasecki, *Postępowanie sporne ... op.cit.*, s. 960; K. Piasecki, *System dowodów... op.cit.*, s. 16-17.

²⁴⁹ Ł. Błaszczak, *Dowód w doktrynie prawa procesowego cywilnego*, [w:] *Dowody i postępowanie dowodowe w sprawach cywilnych*, red. Ł. Błaszczak, K. Markiewicz, Warszawa 2015, s. 31-33.

²⁵⁰ M. Waligórski, *Proces cywilny, dynamika procesu (postępowanie)*, Warszawa 1948, s. 394.

²⁵¹ W. Berutowicz, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1984, s. 170.

²⁵² A. Klich, *Dowód z opinii biegłego w postępowaniu cywilnym. Biegły lekarz*, Warszawa 2016, s. 8-9; Ł. Błaszczak *Pojęcie dowodu* [w:] *Dowody i postępowanie dowodowe w sprawach cywilnych*, red. Ł. Błaszczak, K. Markiewicz, Warszawa 2015, s.31-33.

²⁵³ Z. Resich, *Istota procesu cywilnego*, Warszawa 1985, s. 160; Z. Resich, *Uproszczenie postępowania dowodowego w świetle prawa cywilnego procesowego Polski i innych krajów socjalistycznych*, NP 1987/7-8, s. 3; A. Skorupka, *Dopuszczalność dowodu ...op.cit.*, s. 28-30.

oraz „środek dowodowy”, mając cały czas na względzie odmienną naturę zakresu przedmiotowego tych pojęć. Poprzez dowód rozumieć będą nie tylko dokument, zeznania świadków, opinię biegłego, oględziny, przesłuchanie stron, ale także „inny dokument” w rozumieniu art. 308 k.p.c. zawierający: zapisy dźwięku, obrazu, dźwięku i obrazu, danych utrwalonych w komputerach, na telefonach komórkowych (w tym wiadomości sms, mm-s), w systemach typu back-up bądź poprzez usługi lokalizacyjne GPS lub LBS. Przyjmując powyższą konwencję terminologiczną odróżniać będą dowód od postępowania dowodowego obejmującego dopuszczenie i przeprowadzenie dowodów przez sąd oraz ocenę ich wiarygodności i mocy²⁵⁴. Do takiego stanowiska skłania mnie także redakcja art. 233 § 1, art. 235¹, art. 235² § 1 i 2, i art. 236 k.p.c. Należy odróżnić pojęcie dowodu (środka dowodowego) od sposobu jego procesowego wykorzystania, co odbywa się w ramach postępowania dowodowego w sformalizowanej formule.

W konsekwencji, w odniesieniu do dowodu z nagrania obrazu lub dźwięku, środkiem dowodowym będzie obraz lub dźwięk będący zmaterializowaną formą przebiegu zdarzenia, utrwalony na nośniku informacji przekazany przez podmiot potwierdzający prawdziwość zawartych w nim treści, stanowiącym źródło dowodowe. Natomiast rozważając dowód z opinii sporządzonej przez biegłego sądowego, to opinia taka jest środkiem dowodowym a posiadana przez biegłego specjalistyczna wiedza, stanowiąca źródło poznania, uważana jest za źródło dowodowe. Podobnie w przypadku dowodu z zeznań świadka, środkiem dowodowym są właśnie składane przez niego zeznania, natomiast źródłem jest wiedza powzięta w wyniku procesu spostrzegania określonych sytuacji i faktów. W przypadku dowodu z dokumentu, środkiem dowodowym będzie informacja zawarta w treści danego dokumentu (jego osnowa), a źródłem dowodowym będzie jego zmaterializowana postać, np. kartka papieru. Kwestię środka dowodowego należy immanentnie wiązać z źródłem dowodowym. Jakkolwiek wyodrębnianie tych dwóch kategorii może wydawać się *prima facie* sztuczne, niemniej jednak bez ziszczenia się obu tych elementów łącznie dowód nie zaistnieje bądź będzie bezużyteczny dla potrzeb formułowania podstawy faktycznej rozstrzygnięcia. Bez wiedzy specjalistycznej konkretna osoba nie będzie mogła być biegłym (art. 278 § 1 k.p.c.), jeżeli osoba nie będzie zdolna do spostrzegania lub komunikowania swych spostrzeżeń wówczas będzie wykluczona jako świadek (art. 259 pkt. 1 k.p.c.), natomiast bez utrwalenia na nośnikach bądź w bazach danych (np. w tzw. chmurze) zapisu obrazu, dźwięku, obrazu i

---

²⁵⁴ T. Wiśniewski, *Przebieg procesu...*op.cit., s. 220 i n; B. Bładowski, *Metodyka pracy sędziego cywilisty*, Warszawa 2009, s. 162 i n; Ł. Błaszczak, *Uwagi wprowadzające*, [w:] *Dowody i postępowanie dowodowe w sprawach cywilnych*, red. Ł. Błaszczak, K. Markiewicz, Warszawa 2015, s. 13 i n.

dźwięku albo odpowiednich informacji nie będzie możliwym przeprowadzenia dowodu z „innych dokumentów” (art. 308 k.p.c.).

1.2. Postępowanie dowodowe w strukturze procesu cywilnego

Omówienie problematyki relacji postępowania dowodowego wobec procesu cywilnego wymaga określenia ich struktury oraz celu. Rozważania te mają przy tym o tyle węzłowe znaczenie, gdyż nie powinno być instytucji, czy nawet normy prawnej przynależnej do prawa procesowego, której treść nie byłaby powiązana funkcjonalnie z celem całego postępowania²⁵⁵. Na konstrukcję procesu cywilnego składa się cały splot różnorodnych rozwiązań proceduralnych, odnoszących się do działania sądu i stron²⁵⁶. Słowo „proces” pochodzi od łacińskiego *processus* i oznacza spójny związek chronologicznie następujących po sobie stadiów rozwoju, składających się na jednolity cykl. Przedstawienie przebiegu procesu cywilnego przede wszystkim wymaga rozpatrzenia jego poszczególnych stadiów, którymi są, najogólniej biorąc, wszczęcie, rozwój i zakończenie postępowania²⁵⁷.

Wychodząc z założenia, że o przebiegu procesu decyduje kolejność czynności procesowych, można w postępowaniu przed sądem pierwszej i drugiej instancji dostrzec mniej lub bardziej rozbudowane stadia i podstadia, które łączą się: z wszczęciem procesu, z kontrolą pozwu w aspekcie formalnym i fiskalnym oraz z punktu widzenia przepisów o właściwości, trybach postępowania i w aspekcie ewentualnej konieczności odrzucenia pozwu, z doręczeniem pozwu pozwanemu, z wdaniem się pozwanego w spór, z przeprowadzeniem (przeważnie) rozprawy, a w jej ramach postępowania dowodowego, z wydaniem orzeczenia kończącego postępowanie w sprawie w pierwszej instancji, ze złożeniem środka odwoławczego i z kontrolą wstępną tego środka w sądzie pierwszej instancji, z postępowaniem przed sądem drugiej instancji²⁵⁸. Ten ogólny i typowy przebieg procesu w konkretnych realiach może kształtować się odmiennie, gdyż zespoły czynności i zdarzeń procesowych przewidziane dla danego etapu procesu nie muszą każdorazowo pojawiać się w komplecie, co oznacza, że dane stadium (podstadium) nie musi być zawsze realizowane w całości²⁵⁹.

---

²⁵⁵ A. Ołaś, *Umorzenie* ...op.cit, s. 79-80.

²⁵⁶ M. Wiśniewski, *Przebieg procesu*...op.cit., s. 20.

²⁵⁷ M. Waligórski, *Proces cywilny* ...op.cit, s. 25.

²⁵⁸ J. Wróblewski, *Zarys procesowego modelu stosowania prawa*, PiP 1985/4, s. 3 i n.; T. Wiśniewski, *Przebieg procesu* ...op.cit., s. 33-37.

²⁵⁹ J. Wróblewski, *Zarys procesowego modelu*...op.cit., s. 3 i n.

Zasadniczym stadium procesu cywilnego jest rozprawa, która zgodnie z art. 210 § 3 k.p.c. obejmuje, stosownie do okoliczności, postępowanie dowodowe i roztrząsanie jego wyników. Pojęcie postępowania dowodowego nie ma jednak legalnej definicji, pomimo że jest centralną częścią rozprawy²⁶⁰. Postępowanie dowodowe jest określeniem prawnym (ustawowym), gdyż występuje w tekście k.p.c. O postępowaniu dowodowym jest mowa m.in. w artykułach 210 § 3, 235 § 1, 238 § 1, 239, 241, 242, 243, 386 § 4, 387 §²¹ pkt 1, 441, 442, 505¹³, 554¹, 1192 § 1 k.p.c. Termin ten stanowi także intytulację rozdziału 2. Działu III. Tytułu VI Księgi pierwszej k.p.c. W języku prawniczym pojęcie postępowania dowodowego – w zależności od rodzaju procedury - może być ujmowane w sensie szerokim lub węższym. W szerszym znaczeniu pojęcie to obejmuje całokształt czynności procesowych (dowodowych), poczynając od wszczęcia postępowania i rozpoczęcia poszukiwania dowodów, a kończąc na sformułowaniu przez organ procesowy ostatecznych ustaleń faktycznych w wyniku oceny dowodów w fazie wyrokowania lub podejmowania innego rodzaju decyzji merytorycznych. W sensie węższym postępowanie dowodowe obejmuje czynności procesowe polegające na przeprowadzeniu (ujawnieniu) dowodów przez podmiot dokonujący ustaleń faktycznych i podejmujący decyzje²⁶¹.

W procesie cywilnym postępowanie dowodowe co do zasady będzie odbywało się przed sądem orzekającym, chyba że sprzeciwia się temu charakter dowodu (np. oględziny nieruchomości) albo wzgląd na poważne niedogodności (np. choroba świadka) lub niewspółmierność kosztów w stosunku do przedmiotu sporu (np. odległe miejsce zamieszkania świadków)²⁶². Istotną cechą postępowania dowodowego jest jego etapowość, co odzwierciedla strukturę procesu cywilnego, w ramach której strona może, ale nie musi dokonywać wszystkich czynności procesowych. Wśród tych etapów modelowo oraz chronologicznie można wyróżnić: ofiarowanie dowodu, dopuszczenie dowodu przez sąd na wniosek strony lub z urzędu, jego przeprowadzenie oraz roztrząsanie wyników tego postępowania²⁶³. Uwidacznia to także

---

²⁶⁰ K. Piasecki, *Postępowanie sporne rozpoznawcze w sprawach cywilnych*, Warszawa 2011, s. 242 i n.

²⁶¹ R. Kmiecik, *Prawo dowodowe...* op.cit., s. 21-22.

²⁶² J. Jodłowski, Z. Resich, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 1987, s. 377; Ł. Błaszczak, *Pojęcie prawa dowodowego i postępowania dowodowego w założeniach ogólnych*, [w:] *Dowody w postępowaniu cywilnym*, red. Ł. Błaszczak, K. Markiewicz, E. Rudkowska-Ząbczyk, Warszawa 2010, s. 2.

²⁶³ J.J. Litauer, *Zasady ogólne postępowania dowodowego w polskiej procedurze cywilnej*, PPC 1939/ 5-6, s. 130 i n.; M. Waligórski, *Proces cywilny. Funkcje i struktura*, Warszawa 1948, s. 392 i n.; Z. Resich, *Poznanie prawdy w procesie cywilnym*, Warszawa 1958, s. 46-48; A. Górski, *Dopuszczenie dowodu z urzędu a zarzucalność procesowa tej czynności sądu cywilnego*, Pal. 2001/11-12, s. 44 i n.; M. Jaślikowski, *Prawo sądu do przeprowadzania z urzędu dowodów niewskazanych przez strony w świetle zasad i funkcji postępowania cywilnego*, PS/2005/11-12, s. 77; P. Ryłski, *Działanie sądu z urzędu...* op.cit., s. 304 i n.; K. Gajda-Roszczyńska, *Postępowanie dowodowe przed sądem pierwszej instancji*, [w:] *Dowody i postępowanie dowodowe w sprawach cywilnych*, red. Ł. Błaszczak, K. Markiewicz, Warszawa 2015, s. 327 i n.; P. Ryłski, *Przedstawienie i*

swoistość tego postępowania polegająca na prekluzyjności czynności procesowych, które mogą być podejmowane w określonej fazie postępowania cywilnego bądź do określonego momentu²⁶⁴. Na poszczególnych etapach postępowania dowodowego aktualizować się będą konkretne obowiązki organu procesowego bądź ciężary procesowe lub uprawnienia procesowe stron.

W postępowaniu dowodowym szczególna rola przypada sądowi jako podmiotowi postępowania cywilnego. Aktywność tego organu procesowego ujmowana jest odmiennie w zależności od przyjętych kryteriów oceny. Z jednej strony sąd pełni szczególną funkcję ustrojową, jaką jest sprawowanie wymiaru sprawiedliwości (tzw. ujęcie ustrojowe)²⁶⁵, z drugiej natomiast opisywany jest jako podmiot postępowania cywilnego (w tym wypadku można mówić o tzw. ujęciu procesowym). Drugi aspekt działalności sądu jest przedmiotem zainteresowania niniejszego opracowania, gdyż czynności podejmowane przez sąd mogą być oceniane z punktu widzenia legalności oraz racjonalności ze względu na ustalone cele procesu²⁶⁶ i aksjologię postępowania dowodowego.

Racjonalność zachowania sądu jako podmiotu procesu cywilnego oceniana jest przede wszystkim przez pryzmat dyspozycji art. 6 § 1 k.p.c., który swoim działaniem powinien doprowadzić do tego, aby proces trwał możliwie najkrócej i był najmniej uciążliwy dla stron oraz był jak najtańszy²⁶⁷. Postępowanie dowodowe powinno być celowe i sprawnie przeprowadzone²⁶⁸. Sąd powinien w sposób odpowiedni korzystać ze swoich uprawnień i spełniać swoje obowiązki. Przedłużenie postępowania stanowi bowiem zagrożenie dla prawidłowości orzeczenia, gdyż po upływie dłuższego czasu trudniej jest wyjaśnić istotne elementy stanu faktycznego z uwagi na to, że pewne dowody mogą przestać być dostępne, a wartość innych maleje²⁶⁹. O tym jakie dowody zostaną przeprowadzone każdorazowo decyduje sąd wydając postanowienie dowodowe, o którym mowa w art. 236 k.p.c. Szczególna rola sądu powoduje, że analiza także jego czynności w postępowaniu dowodowym z punktu

---

dopuszczenie dowodu, [w:] *Dowody i postępowanie dowodowe w sprawach cywilnych*, red. Ł. Błaszczak, K. Markiewicz, Warszawa 2015, s. 359 i n.

²⁶⁴ K. Piasecki, *Postępowanie sporne rozpoznawcze w sprawach ...* op.cit., s.11-12.

²⁶⁵ A. Łazarska, *Rzetelny proces...* op.cit., s. 181 i n.; P. Ryłski, *Działanie sądu...* op. cit., s. 20-21; A. Łazarska, *Sędziowskie kierownictwo postępowaniem cywilnym przed sądem pierwszej instancji*, Warszawa 2013, s. 78-101.

²⁶⁶ P. Ryłski, *Działanie sądu ...* op. cit., s. 20.

²⁶⁷ F. Zedler, *Wybrane zagadnienia reformy postępowania egzekucyjnego w sprawach cywilnych*, RPEiS 1989/1, s. 38 i n.; A.G. Harla, *Postulat sprawności postępowania cywilnego a kwestia jego szybkości (art. 6 k.p.c.)* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego z perspektywy pięćdziesięciolecia jego obowiązywania. Doświadczenia i perspektywy*, red. E. Marszałkowska-Krześ, I. Gil, Ł. Błaszczak, Sopot 2016, s. 263 i n.

²⁶⁸ H. Dolecki, *Komentarz do art. 6 Kodeksu postępowania cywilnego*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2013, s. 72-75; por. postanowienie SN z 22.12.1971, II CZ 169/71, Lex nr 7041.

²⁶⁹ T. Ereciński, K. Weitz, *Efektywność ochrony prawnej udzielanej przez sądy w Polsce*, PS 2005/10, s. 17 i n.; P. Grzegorzcyk, K. Weitz, *Komentarz do art. 6 Kodeksu postępowania cywilnego*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom I*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016, s. 168-171.

widzenia racjonalności wyznacza prawne ramy korzystania z dowodów sprzecznych z prawem. Działanie sądu powinno być zorientowane na osiągnięcie określonych celów procesu cywilnego. Ocena racjonalności działania sądu w tym zakresie powinna być dokonywana z uwzględnieniem tego, czy i w jakim stopniu realizacja konkretnej czynności dowodowej umożliwi ustalenie stanu faktycznego niezbędnego do wydania rozstrzygnięcia. Z kolei legalność postrzegana jest jako zgodność stosowania prawa z obowiązującymi normami prawnymi i definiowana poprzez stwierdzenie zgodności procesu decyzyjnego z obowiązującym prawem²⁷⁰. Sąd jest zawsze poddany ściśle sformalizowanym procedurom, wyodrębniającym decyzje sądowe od wszelkich innych aktów decyzyjnych. Wybór normy proceduralnej kształtuje sposób prezentacji dowodów i ich zakres. O legalności decyzji decyduje łączne spełnienie takich przesłanek jak: dokonanie przez uprawniony organ w ramach przysługujących mu kompetencji, zgodność z aktami obowiązującego prawa, brak zależności podmiotu stosującego prawo, podjęcie wobec uczestników konkretnego postępowania, ustalenie konsekwencji prawnych faktów uznanych za udowodnione²⁷¹. Ustawodawca w postępowaniu dowodowym nałożył na sąd wskazywanie podstawy prawnej przy pominięciu dowodu wnioskowanego przez stronę, co wynika z art. 235² § 2 k.p.c. Umożliwia to stronom kontrolowanie legalności działania sądu, czyli w tej sytuacji zgodności wydanego rozstrzygnięcia z przesłankami wskazanymi w § 1 powołanego artykułu.

Dla omówienia zagadnień związanych z postępowaniem dowodowym nie jest wystarczające określenie jego etapowej struktury. Dodatkowo konieczne jest sprecyzowanie celu całego procesu cywilnego. Dopiero dokonanie tych ustaleń umożliwi dalsze badania nad aksjologią postępowania dowodowego jako określonej części pewnej większej całości. Względem na kompletność analizy oraz rzetelność w formułowanych wnioskach wymaga, jednakże rozróżnienia pojęć celu od funkcji procesu cywilnego, które w piśmiennictwie procesualistycznym używane są często zamiennie²⁷². Można wskazać również na stanowisko przedstawicieli doktryny, którzy posługują się tylko jednym z tych pojęć zakładając tak szerokie jego znaczenie, że obejmuje ono swym zasięgiem zarówno cel jak i funkcję²⁷³.

---

²⁷⁰ A. Korybski, L. Leszczyński, *Stanowienie i stosowanie prawa. Elementy teorii*, Warszawa 2015, s. 167-168.

²⁷¹ E. Gapska, *Czynności decyzyjne sądów w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2010, s. 44-45.

²⁷² M. Waligórski, *Polskie prawo procesowe cywilne. Funkcja i struktura procesu*, Warszawa 1947, s. 32 i n.; J. Jagieła, *Tymczasowa ochrona prawna w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2007, s. 206; P. Pogonowski, *Rola sędziego i autonomia stron w procesie cywilnym. Zagadnienia podstawowe*, Roczniki Nauk Prawnych T. XVII, 2007/2, s. 8 i n.; T. Jaworski, P. Radzimierski, *Ustawa o dochodzeniu roszczeń w postępowaniu grupowym. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 3; A. Olaś, *Umorzenie ...op.cit.*, s. 79 i n.; szczegółową analizę poglądów doktryny zaprezentował R. Kulski, *Cel i funkcje postępowania cywilnego*, [w:] *Postępowanie rozpoznawcze w przyszłym Kodeksie postępowania cywilnego*, red. K. Markiewicz, A. Torbus, Warszawa 2014, s. 443-482.

²⁷³ H. Trammer, *Następcza bezprzedmiotowość procesu cywilnego*, Kraków 1950, s. 17; S. Włodyka, *Pojęcie postępowania cywilnego i jego rodzaje*, [w:] *Wstęp do systemu prawa cywilnego i jego rodzaje*, red.

Właściwe natomiast jest zapatrywanie, zgodnie z którym precyzyjnie rozdziela się pojęcia celu od funkcji postępowania²⁷⁴. Próba precyzyjnego posługiwania się tymi pojęciami stanowi następstwo rozróżniania tych pojęć w teorii prawa oraz w naukach społecznych²⁷⁵. Przez cel regulacji prawnej należy rozumieć taki stan rzeczy, który racjonalny prawodawca chce osiągnąć. Natomiast pojęcie funkcji prawa należy wiązać ze skutkami, jakie zostały spowodowane w społeczeństwie poprzez ustanowienie czy też uznanie za obowiązujące określonych norm prawnych²⁷⁶.

Proces cywilny nie jest jednak tylko środkiem służącym osiągnięciu określonego celu²⁷⁷. Nie może być traktowany jako cel sam w sobie, a jego realizacja nie powinna nastąpić za wszelką cenę (*per fas et nefas*). Stanie się tak, jeżeli sąd prawidłowo ustali uprawnienia i obowiązki stron, które następnie zostaną wykonane. Wskazać zatem należy za F. Zedlerem²⁷⁸ komponenty idealnego procesu cywilnego, zgodnie z którymi postępowanie cywilne powinno: udzielać należytej ochrony prawnej, nie naruszać wartości w danym społeczeństwie chronionych, być jak najmniej uciążliwe dla stron (uczestników) postępowania, być jak najtańsze, trwać możliwie najkrócej.

Na płaszczyźnie rozważań dotyczących dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem w procesie cywilnym można spotkać się z zapatrywaniem przedstawicieli piśmiennictwa, którzy formułują cel procesu bądź jako dążenie do wykrycia prawdy materialnej bądź poprzez wydanie sprawiedliwego rozstrzygnięcia²⁷⁹. Sprawiedliwego przebiegu procesu nie można utożsamiać ze sprawiedliwym rozstrzygnięciem. Z jednej strony sprawiedliwe rozstrzygnięcie niekoniecznie musi zapaść w sprawiedliwym procesie. Z drugiej natomiast sprawiedliwe procedowanie nie jest wystarczające, aby orzeczenie sądu za takie uchodziło. Zastosowanie prawidłowej procedury nie jest ani koniecznym, ani wystarczającym warunkiem

---

J. Jodłowski, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1974, s. 282; H. Dolecki, *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa 2015, s. 18-19; M.G. Plebanek, *Nadużycie praw...* op.cit., s. 31-32.

²⁷⁴ W. Berutowicz, *Funkcja procesu cywilnego w oświeceniu nauki o tzw. prawie skargi*, [w:] Księga pamiątkowa ku czci Kamila Stefki, Warszawa-Wrocław 1967, s. 7-9; M. Sawczuk, *O celach i funkcjach postępowania cywilnego procesowego i nieprocesowego (niespornego)*, [w:] *Symbolae Vitoldo Broniewicz dedicatae. Księga pamiątkowa ku czci W. Broniewicza*, red. A. Marciniak, Łódź 1998, s. 327; A. Jakubecki, *Postępowanie zabezpieczające w sprawach z zakresu prawa własności intelektualnej*, Kraków 2002, s. 165; K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 2004, s. 13-14; S. Cieślak, *Formalizm postępowania cywilnego*, Warszawa 2008, s. 43-44; R. Kulski, *Cel i funkcja postępowania...* op.cit., s. 443-481.

²⁷⁵ M. Borucka-Arctowa, *Spoleczne poglądy na funkcje prawa*, Warszawa 1982, s. 7 i n.; Z. Ziemiński, *O pojmowaniu celu, zadania, roli i funkcji prawa*, PiP 1987/12, s. 17 i n.; I. Bogucka, *Funkcja prawa. Analiza pojęcia*, Kraków 2000, s. 27 i n.

²⁷⁶ Z. Ziemiński, *Wstęp do aksjologii dla prawników*, Warszawa 1990, s. 76 i n.; P. Wołowski, *Naczelne cele, funkcje i zasady prawa restrukturyzacyjnego*, MPH 2017/3, s. 34.

²⁷⁷ R. Kulski, *Cel i funkcja...* op.cit., s. 451-452.

²⁷⁸ F. Zedler, *Wybrane zagadnienia ...* op.cit., s. 38 i n.

²⁷⁹ A. Skorupka, *Dopuszczalność dowodu...* op.cit., s. 215-217; podobnie A. Łazarska, *Rzetelny proces...* op.cit., s. 143-148.

sprawiedliwego wyroku, niemniej jednak jest najbardziej skutecznym środkiem dającym wysoki stopień prawdopodobieństwa osiągnięcia takiego rezultatu²⁸⁰. Na potrzeby niniejszego opracowania poprzez cel procesu cywilnego uznawać będą ugruntowane w doktrynie zapatrywanie, zgodnie z którym jest nim udzielenie jednostce ochrony prawnej, co ma miejsce poprzez wydanie rozstrzygnięcia przy prawidłowym zastosowaniu prawa materialnego oraz procesowego i opartym na ustaleniach faktycznych odpowiadających prawdzie²⁸¹. *A contrario* nie można uznać za należyłą ochronę prawną udzieloną nieistniejącemu prawu podmiotowemu, chociażby nawet postępowanie było prowadzone rzetelnie²⁸². Takie ujęcie pozostaje w spójności z prawem podmiotowym jednostki jakim jest prawo do sądu i wywodzone z niego komponenty²⁸³. Postępowanie jurysdykcyjne służy ochronie praw i nie legitymizuje się poprzez samo przestrzeganie reguł procesowych²⁸⁴. Takie ujęcie omawianego zagadnienia nie wikła w spory doktrynalne. Osiągnięcie celu procesu cywilnego nie następuje od razu, ale stopniowo poprzez osiągnięcie „celów” pośrednich, czemu odpowiadają poszczególne stadia postępowania²⁸⁵.

1.3. Cel postępowania dowodowego

Ponieważ postępowanie dowodowe jest częścią większej całości (postępowania cywilnego), dlatego dla określenia celu postępowania dowodowego niezbędne jest ustalenie dwóch elementów, a mianowicie jaki jest cel procesu cywilnego w ogólności oraz jaką rolę w postępowaniu cywilnym powinno spełniać postępowanie dowodowe. Cel procesu cywilnego został on omówiony w poprzednim podrozdziale.

---

²⁸⁰ W. Sadurski, *Teoria sprawiedliwości. Podstawowe zagadnienia*, Warszawa 1988, s. 84.

²⁸¹ T. Ereciński, *Aspekty socjologiczne sądowego postępowania cywilnego*, SP 1972/33, s. 203; O. Jauernig, *Kilka uwag o celu procesu cywilnego*, RPEiS 1984/3, s. 61-72; F. Zedler, *Wybrane zagadnienia...*op.cit., s. 38 i n.; K. Weitz, *Między systemem dyskrecjonalnej władzy sędziego a system prekluzji – ewolucja regulacji prawa polskiego*, [w:] *Ewolucja polskiego postępowania cywilnego wobec przemian politycznych, społecznych i gospodarczych. Materiały konferencyjne Ogólnopolskiego Zjazdu katedr Postępowania Cywilnego. Szczecin-Niechorze 28-30.9.2007*, red. H. Dolecki, K. Flaga-Gieruszyńska, Warszawa 2009, s. 93 i n.; J. Jagieła, *Tymczasowa ochrona* ...op.cit., s. 121-128; B. Karolczyk, *Koncentracja materiału procesowego w postępowaniu cywilnym przed sądem pierwszej instancji*, Warszawa 2013, s. 68-70; T. Ereciński, K. Weitz, *Prawda i równość stron w postępowaniu cywilnym a orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego*, red. T. Ereciński, K. Weitz, Warszawa 2010, s. 26-29.

²⁸² P. Grzegorzczak, *Stabilność orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych w świetle standardów konstytucyjnych i międzynarodowych*, [w:] *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego*, red. T. Ereciński, K. Weitz, Warszawa 2010, s. 121.

²⁸³ Por. rozważania zawarte w rozdziale III.

²⁸⁴ A. Łazarska, *Rzetelny proces...*op.cit., s. 144-145.

²⁸⁵ W. Berutowicz, *Funkcja ochronna postępowania cywilnego*, [w:] *Studia z prawa postępowania cywilnego. Księga pamiątkowa ku czci Zbigniewa Resicha*, red. M. Jędrzejewska, T. Ereciński, Warszawa 1985, s. 21.

Dla procesu cywilnego postępowanie dowodowe ma niewątpliwie podstawowe znaczenie, gdyż w jego ramach następuje udowodnienie faktów istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy²⁸⁶. Natomiast jeżeli poprzez cel regulacji prawnej rozumie się taki stan rzeczy, który racjonalny prawodawca chce osiągnąć²⁸⁷, to logiczną konsekwencją jest stwierdzenie, że dzięki przeprowadzeniu postępowania dowodowego ustawodawca zmierza do tego, aby organ procesowy ustalił fakty istotne dla operacji intelektualnej zwanej subsumcją²⁸⁸. Każde rozstrzygnięcie sądowe musi opierać się na określonej, ustalonej przez sąd podstawie faktycznej²⁸⁹. To właśnie jej ustalenie determinuje kształt rozstrzygnięcia merytorycznego sprawy, które ma dychotomiczną strukturę, gdyż składa się jeszcze z podstawy prawnej²⁹⁰. Ustalenie podstawy faktycznej rozstrzygnięcia²⁹¹ jest więc celem postępowania dowodowego. Cel tego postępowania, który realizowany jest na gruncie zasady prawdy poprzez adekwatne poznanie określonego fragmentu rzeczywistości, jest więc celem instrumentalnie podporządkowanym celowi całego procesu cywilnego. Ustalenie podstawy faktycznej rozstrzygnięcia stanowi cel niezwykle doniosły, gdyż jego realizacja stwarza rzeczywiste warunki dla zgodnego z prawem zastosowania norm prawnych do przewidzianych przez te normy stanów faktycznych²⁹². Z powyższej analizy wynika, że ustalenie prawdy nie może być postrzegane jako cel procesu (postępowania) cywilnego, lecz jest swoistego rodzaju instrumentem, za pomocą którego realizuje się cel postępowania dowodowego²⁹³, czyli sformułowanie podstawy faktycznej rozstrzygnięcia. Ustawodawca w art. 327¹ § 1 pkt 1 k.p.c. wprowadza dla sądu obligatoryjność jej wskazania jako elementu uzasadnienia orzeczenia, za wyjątkiem uzasadnienia sporządzanego w sprawach rozstrzygniętych w postępowaniu uproszczonym, których wartość przedmiotu sporu nie przekraczała tysiąca złotych. Zgodnie z art. 505⁸ § 4 k.p.c. to od sądu zależy, czy uzasadnienie zostanie rozszerzone o pozostałe elementy wskazane w art. 327¹ § 1 k.p.c.

²⁸⁶ Ł. Błaszczak, *Pojęcie prawa dowodowego...* op.cit., s. 16-17; P. Gil, I. Gil, *Dowodzenie w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2019, s. 7 i n.

²⁸⁷ Z. Ziemiński, *Wstęp do aksjologii ...* op.cit., s. 76 i n.; P. Wołowski, *Naczelné cele, funkcje ...* op.cit., s. 34.

²⁸⁸ M. Zieliński, *Obiektywność ustalania faktów jako element praworządności stosowania prawa*, RPEiS 1979/1, s. 31.

²⁸⁹ J. Niesiołowski, J. Rodzewicz, *Pojęcie normy prawnej a podstawa prawna i faktyczna orzeczenia*, PiP 1984/6 s. 81; P. Rylski, *Uzasadnienie orzeczenia w postępowaniu cywilnym przed sądami powszechnymi*, [w:] *Uzasadnienia decyzji stosowania prawa*, red. I. Rzucidło-Grochowska, M. Grochowski, Warszawa 2015, s. 223-230.

²⁹⁰ M. Waligórski, *Podstawy kasacyjnej procedury cywilnej w świetle różnicy pomiędzy faktem i prawem*, Lwów 1936, s. 13-14; M. Zieliński, Z. Ziemiński, *Uzasadnienie twierdzeń, ocen i norm w prawoznawstwie*, Warszawa 1988, s. 228-236; P. Rylski, *Działanie sądu...* op.cit., s. 154; J. Gudowski, *Komentarz do art. 328 Kodeksu postępowania cywilnego*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom II. Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016, s. 562-564.

²⁹¹ P. Rylski, *Działanie sądu...* op.cit., s. 150 i n.

²⁹² M. Zieliński, *Poznanie sądowe a poznanie naukowe*, Poznań 1979, s. 193-194.

²⁹³ Odmienne A. Skorupka, *Dopuszczalność dowodu...* op.cit., s. 263.

Konstruując z kolei definicję pojęcia podstawy faktycznej wskazać należy na stanowisko doktryny²⁹⁴, które wychodzi z założenia, że to co nie jest podstawą prawną przyjmuje się za podstawę faktyczną, gdyż określenie jednego z tych pojęć determinuje drugie. Stanowisko to uwzględnia szerokie ujęcie podstawy faktycznej i zalicza do niej nie tylko same fakty ustalane przez sąd w postępowaniu, ale także i przeprowadzone dowody oraz sposób rozumowania sądu odnoszący się do ich oceny. Ma to podstawowe znaczenie, gdyż ustalenie podstawy faktycznej polega na formułowaniu określonej argumentacji, a nie przyjmowaniu w sposób aprioryczny pewnych ustaleń. Powinno więc stanowić swoistą relację z tego, jakie przyczyny i okoliczności rzutowały na przyjęcie określonego stanu faktycznego w rozpoznawanej sprawie²⁹⁵.

Zgodnie z art. 316 § 1 k.p.c. sąd wydaje wyrok biorąc za podstawę stan rzeczy istniejący w chwili zamknięcia rozprawy. Stan rzeczy brany pod uwagę przez sąd przy wydaniu wyroku obejmuje nie tylko właściwą podstawę prawną wyroku, ale także i jego podstawę faktyczną²⁹⁶. Dlatego zamknięcie rozprawy następuje w zasadzie po zakończeniu postępowania dowodowego i udzieleniu głosu stronom (art. 224 § 1 k.p.c.), chociaż dopuszczalne jest zamknięcie rozprawy także przed zakończeniem postępowania dowodowego, gdy ma być przeprowadzony jeszcze dowód przez sędziego wyznaczonego lub przez sąd wezwany albo gdy ma być przeprowadzony dowód z akt lub wyjaśnień organów administracji publicznej, a rozprawę co do tych dowodów sąd uzna za zbyteczną. Konstatacja, że podstawa faktyczna wpływa bezpośrednio na kształt orzeczenia kończącego sprawę znajduje potwierdzenie w art. 327¹ § 1 pkt 1 k.p.c., zgodnie z którym każde uzasadnienie wyroku powinno m.in. zawierać ustalenie faktów, które sąd uznał za udowodnione, dowodów, na których się oparł, i przyczyn, dla których innym dowodom odmówił wiarygodności i mocy dowodowej. W rezultacie podstawa faktyczna zawarta w uzasadnieniu orzeczenia sądowego składa się z dwóch wyraźnie wymienionych elementów, to jest ustalonego stanu faktycznego oraz wskazania przyczyn uwzględnienia lub nie dowodów²⁹⁷. Przepis artykułu 316 k.p.c. wyznacza moment graniczny nie tylko dla stron, ale i dla sądu. Zmiana okoliczności faktycznych lub

---

²⁹⁴ J. Rodzewicz, *Prejudycjalność w postępowaniu cywilnym*, Gdańsk 2000, s. 32; J. Klich-Rump, *Podstawa faktyczna ... op.cit.*, s. 30; K. Piasecki, *Wyrok pierwszej instancji w procesie cywilnym*, Warszawa 1981, s. 86; P. Rylski, *Działanie sądu...op.cit.*, s. 154-155; P. Rylski, *Uzasadnienie orzeczenia...op.cit.*, s. 223-224.

²⁹⁵ Ibidem s. 224.

²⁹⁶ Wyrok SN z 13.03.1997, II CKN 70/96, OSNC 1997/8/113; wyrok SN z 8.02.2006, II CSK 153/05, Lex nr 192012; por. I. Hayduk-Hawrylak, *Wykładnia przepisów prawnych dokonywana przy wydawaniu orzeczeń oraz wykładnia orzeczeń w procesie cywilnym* [w:] *Wokół problematyki orzeczeń*, red. Ł. Błaszczak, Warszawa 2007, s. 177 i n.

²⁹⁷ P. Rylski, *Uzasadnienia orzeczenia...op.cit.*, s. 224; A. Góra-Błaszczkowska, *Elementy uzasadnienia*, [w:] *System prawa procesowego cywilnego. Postępowanie procesowe przed sądem pierwszej instancji*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016, s. 745-749.

nawet stanu prawnego, mające miejsce już po zamknięciu rozprawy, nie wpływa na treść orzeczenia, o ile sąd nie otworzył na nowo rozprawy. To w ramach postępowania dowodowego zostają zaprezentowane i przeprowadzone dowody. Służą one rekonstrukcji i analizie poszczególnych zdarzeń, które następnie będą stanowiły podstawę do zastosowania prawa materialnego. Dowody stanowią nie tylko konieczny środek do rekonstrukcji faktu, lecz przede wszystkim jedyne dozwolone źródło jego poznania²⁹⁸, poza wyjątkami ujętymi w art. 228-231 k.p.c.

Nieosiągnięcie celu postępowania dowodowego może wywoływać rozmaite skutki. Przede wszystkim poczynienie przez sąd ustaleń stanu faktycznego niezgodnych z rzeczywistością zniweczyć może realizację ogólnego celu procesu i doprowadzić do stanu, w którym strona nie uzyska należytej jej ochrony prawnej. Ponadto wypaczenie czynności dowodowych powoduje stratę ekonomiczną oraz podważa zaufanie do sądu, jako organu państwowego sprawującego wymiar sprawiedliwości. Stwierdzenie istnienia uchybień dowodowych sądu pierwszej instancji uruchomić może także kontrolę tego orzeczenia, co nie pozostaje bez wpływu na zakres i treść podstawy faktycznej ustalonej przez sąd *ad quem*. Może to z kolei doprowadzić do zastosowania art. 386 k.p.c. i w konsekwencji spowodować zmianę lub uchylene orzeczenia sądu pierwszej instancji.

1.4. Normy regulujące cywilne postępowanie dowodowe

Postępowanie dowodowe jest istotnym etapem procesu cywilnego. W literaturze przedmiotu²⁹⁹ wskazuje się, że normy składające się na prawo dowodowe nie mogą być zakwalifikowane do norm prawa materialnego i to bez znaczenia, w jakim akcie prawnym zostały zawarte³⁰⁰. Zasadniczym kryterium ich przynależności do norm procesowych jest specyfika materii, którą regulują. Wyklucza się zatem możliwość przypisywania im skutku w postaci oddziaływania na kwestie materialno-prawne³⁰¹. A *contrario* uprawnioną jest konstatacja, że normy prawa materialnego nie regulują bezpośrednio cywilnego prawa dowodowego.

O charakterze normy prawnej nie decyduje więc miejsce zamieszczenia przepisu formułującego tę normę, ale cel, przedmiot i jej treść³⁰². Konkretyzując problematykę relacji

---

²⁹⁸ P. Rylski, *Działanie sądu...*op.cit.s.,150 i n.; H. Pietrkowski, *Metodyka pracy...*op.cit., s. 458 i n.; Ł. Błaszczak, *Znaczenie dowodów...*op.cit., s. 17-24.

²⁹⁹ Ł. Błaszczak, *Pojęcie prawa dowodowego...*op. cit., s. 16.

³⁰⁰ A. Proto Pisani, *Lezioni di diritto processuale civile*, Neapol 2014, s. 405-406.

³⁰¹ Ibidem.

³⁰² W. Broniewicz, *Normy, przesłanki i zarzuty jurysdykcyjne w procesie cywilnym (Przyczynek do zagadnienia stosunku prawa materialnego i prawa procesowego)*, SPE 1969, t. II, s. 73; J. Jodłowski, Z. Resich, *Postępowanie*

norm prawa materialnego cywilnego do norm prawa procesowego cywilnego³⁰³ istotnym będzie uwzględnienie co najmniej dwóch kryteriów różnicujących. Pierwszym jest sprecyzowanie zadania, które spełniają w ramach systemu prawa³⁰⁴, drugim natomiast określenie skutku, jaki norma ta ma powodować. Jeśli norma wywołuje skutek w sferze postępowania, należy ją uznać za normę procesową, jeśli wywołuje go bezpośrednio w sferze stosunków społecznych, których dotyczy, to jest normą materialną. O tym zaś jaki skutek wywołuje dana norma, decyduje jej treść wskazując na określone konsekwencje prawne. Nie można przyjąć, że normami procesowymi są tylko normy zawarte w k.p.c. i innych ustawach procesowych, ani że wszystkie normy zawarte w k.c. i k.r.o. są normami materialnymi. Ustawodawca wydaje odrębne ustawy (kodeksy), obejmujące w zasadzie całość materii procesowej lub materialno- prawnej. Może jednak ze względów celowości, niekiedy wskutek przyjęcia innej systematyki, unormować pewne materie procesowe łącznie z problematyką materialno-prawną³⁰⁵.

Wszystko to skłania do konkluzji, że w skład prawa procesowego cywilnego regulującego postępowanie dowodowe wchodzi normy bez względu na to w jakim akcie prawnym zostały wyrażone pod warunkiem, że dotycząc tej właśnie regulacji. Pozwala to na rozszerzenie zakresu tego prawa także na normy ujęte w przepisach, których przedmiot regulacji jest zgoła inny, lecz które stosuje się w postępowaniu cywilnym na mocy odesłań (zewnętrznych)³⁰⁶. Niekiedy z jednego przepisu można wyinterpretować część z dwóch lub więcej norm, z których jedne wskazują na skutki w sferze materialnoprawnej, inne na skutki w sferze procesowej³⁰⁷. Istotnym przy tym pozostaje stanowisko³⁰⁸, zgodnie z którym odrzuca się możliwość kwalifikacji określonych norm prawnych jako tzw. norm mieszanych³⁰⁹.

... op. cit., s. 15 i n.; H. Dolecki, *Postępowanie cywilne...* op.cit.,s. 27-28; J. Jodłowski, *Prawo procesowe cywilne. Normy procesowe*, [w:] Z. Resich, J. Lapierre, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2016, s. 30 i n.

³⁰³ W. Siedlecki, *Prawo procesowe cywilne a prawo cywilne* ...op.cit. s. 75; M. Sawczuk, *Ogólne i ścisłe związki prawa cywilnego procesowego z prawem materialnym*, [w:] *Z zagadnień prawa cywilnego: prof. Andrzejowi Stelmachowskiemu*, red. M. Sawczuk, Białystok, 1991, s. 171 i n.; P. Osowy, *Prawo cywilne procesowe a prawo materialne*, [w:] *Czterdzieści lat Kodeksu Cywilnego. Materiały z ogólnopolskiego zjazdu cywilistów w Rzeszowie (8-10.10.2004 r.)*, red. M. Sawczuk, Kraków 2006, s. 385.

³⁰⁴ H. Dolecki, *Postępowanie cywilne...* op.cit., s. 27.

³⁰⁵ J. Jodłowski, *Prawo procesowe cywilne. Normy* ... op.cit., s. 30 i n.

³⁰⁶ M. Walasik, *Analogia w prawie...* op.cit., s. 73.

³⁰⁷ Wyrok SN z 3.07.2008, IV CSK 170/08, LEX nr 453008, uwagi odnośnie mieszanego charakteru przepisu art. 840 § 1 pkt 2 k.p.c.; wyrok SN z 2.04.2009, IV CSK 473/08, LEX nr 492148. W doktrynie jako przykład przepisów, z których odtwarza się takie norm wskazuje się: art. 6 § 1, art. 20 § 1, art. 40, art. 52, art. 56 § 1, art. 57 § 1 i § 2 zd. pierwsze, art. 58, art. 61¹ § 1, art. 70 § 1, art. 84 § 1, art. 89 § 2, art. 100 § 1, art. 106, art. 117, art. 125 § 1 i in. k.r.o.; art. 64, art. 124 § 2, art. 632 § 2 k.c.; art. 189, art. 190, art. 192 pkt 3, art. 887 § 1 k.p.c.; patrz. J. Jodłowski, *Prawo procesowe...* op.cit., s. 30 i n.

³⁰⁸ M. Walasik, *Analogia w prawie...* op.cit., s. 164-165.

³⁰⁹ G. Jędrejek, *Wykładnia przepisów prawa cywilnego*, Warszawa 2020, s. 230-235.

Zasadniczym argumentem przemawiającym za jego zasadnością jest twierdzenie o niedopuszczalności sytuacji, w której ta sama norma będzie regulowała organizację i przebieg postępowania oraz zarazem wyznaczała treść merytorycznego rozstrzygnięcia³¹⁰. Stanowisko takie uznać należy za w pełni zasadne uwzględniając rozdzielenie normy prawnej od przepisu prawnego³¹¹. Ustawodawca stosuje rozczłonkowanie norm w przepisach, które może przybrać postać rozczłonkowania syntaktycznego (składniowego) lub rozczłonkowania treściowego³¹². Norm prawnych nie należy więc ze sobą identyfikować tylko dlatego, że jakaś ich część została wyrażona w tym samym przepisie³¹³. Wówczas co najwyżej można mówić o mieszanym charakterze przepisu, ale nie normy.

Postępowanie dowodowe w przeważającej części składa się z norm o charakterze kompetencyjnym, które upoważniają podmioty tego postępowania do dokonywania czynności konwencjonalnych³¹⁴. W postępowaniu dowodowym upoważnienie do dokonywania czynności konwencjonalnych uzyskują przede wszystkim strony tego postępowania oraz sąd, a nadto inne podmioty, w tym nawet osoby trzecie. Złożenie przez stronę wniosku dowodowego powoduje konieczność po stronie sądu jego rozpoznania i zadecydowania, czy go dopuszcza oraz przeprowadza, czy też nie i przeprowadzenie danego dowodu pomija. Strona ma więc kompetencję do zgłaszania wniosków dowodowych, co powinno się odbywać zasadniczo w pismach procesowych bądź ustnie na rozprawie, a kompetencja ta skorelowana jest z obowiązkiem sądu do rozpoznania takiego wniosku³¹⁵ i w przypadku dopuszczenia dowodu jego przeprowadzenie. Także sąd wyposażony został w kompetencję do dopuszczania dowodów, nawet bez wniosku strony (art. 232 zd. 2 k.p.c.).

Normy o charakterze kompetencyjnym determinują więc możliwość przeprowadzenia przez sąd określonego dowodu. Od ich treści zależy, czy sąd będzie mógł uczynić użytek ze swojej kompetencji polegającej na dopuszczeniu i przeprowadzeniu dowodu, czy kompetencja ta z uwagi na szczególną regulację prawną będzie wyłączona, bądź uzależniona od woli innego podmiotu. Istotne znaczenie w postępowaniu dowodowym będą miały także reguły

---

³¹⁰ W literaturze jak i w orzecznictwie można spotkać wyliczenia tego typu norm, por. J. Jodłowski, *Prawo procesowe...* op.cit., s. 33; wyrok SN z 3.07.2008, IV CSK 170/08, LEX nr 453008; wyrok SN z 2.04.2009, IV CSK 473/08, LEX nr 492148.

³¹¹ Z. Ziemiński, *Przepis prawny a norma...* op.cit. s. 105 i n.; S. Wronkowska, *Z teorii i filozofii prawa Zygmunta Ziemińskiego*, Warszawa 2007, s. 33 i n.

³¹² M. Zieliński, *Wyznaczniki reguł...* op.cit., s. 6-7; M. Zieliński, *Wykładnia prawa...* op.cit., s. 108-133.

³¹³ M. Walasik, *Analogia w prawie...* op.cit., s. 165.

³¹⁴ O. Bogucki, *Przeprowadzanie dowodów w postępowaniu cywilnym z perspektywy koncepcji czynności konwencjonalnych*, [w:] *Konwencjonalne i formalne aspekty prawa*, red. S. Czepita, Szczecin 2006, s. 103 i n.

³¹⁵ S. Wronkowska, *Z teorii i filozofii ...* op.cit., s. 105-107.

konstrukcyjne czynności konwencjonalnych. To one określają bowiem czas, miejsce oraz sposób przeprowadzania dowodów³¹⁶.

Podstawowym źródłem cywilnego prawa dowodowego w Polsce jest przede wszystkim regulacja zawarta w k.p.c. Przepisy normujące tą materię zawarte zostały w Dziale III Tytułu VI księgi pierwszej pod intytlacją „Dowody”, są to artykuły od 227 do 315 k.p.c. Traktują one o przedmiocie i ocenie dowodów, o postępowaniu dowodowym oraz o zabezpieczeniu dowodów. Niezwykle istotne znaczenie będą miały te przepisy, które wskazują na moment powoływania przez stronę dowodów, a mianowicie: art. 6 § 2, art. 205³ § 2 i 3, art. 205¹² § 1 i 2, art. 344 § 2, art. 458⁵ § 1 i 4, art. 493 § 2 k.p.c. Także przepisy określające wymogi pism procesowym swoim przedmiotem normowania wpływają na regulację poświęconą dowodom. Na konieczność lub możliwość zawarcia w piśmie procesowym dowodów na poparcie przytoczonych okoliczności wskazują m.in. art. 126 § 1 pkt 5, art. 127 § 1, art. 368 § 1 pkt 4 i §1^{1,2}, art. 479⁴⁹, 479⁷¹ k.p.c. O dowodach jest mowa również w art. 327¹ k.p.c. dotyczącym uzasadnienia wyroku. Szereg przepisów regulujących przebieg rozprawy odnosi się także do dowodów, m.in. art. 208 § 1 pkt 2, 3, 4, art. 210 § 1 i 3, 212 § 1, art. 224 § 1 i 2, a także rozprawy przed sądem II instancji (art. 381, art. 505¹¹ § 1 k.p.c.). W przepisach regulujących postępowania odrębne również zawarte są regulacje odnoszące się do postępowania dowodowego, m.in. art. 434, art. 441, art. 467 § 3² k.p.c. Na gruncie k.p.c. przepisy dotyczące postępowania dowodowego są rozproszone po tym obszernym akcie prawnym³¹⁷, niektóre z nich będą się aktualizować wyłącznie w przypadku wszczęcia określonego postępowania, niemniej jednak podstawowe znaczenie dla niniejszego opracowania będą miały przepisy traktujące o procesie.

Szczególnym rodzajem norm na płaszczyźnie postępowania dowodowego są normy statuujące ciężar procesowy³¹⁸. Charakterystyczną cechą tych norm jest to, że ich realizacja nie może być wobec strony w żaden sposób wyegzekwowana, a jej czynności nie mogą być przez sąd wymuszane³¹⁹. Jediną negatywną konsekwencją wobec strony może być przegranie procesu, co jednak nie można utożsamiać z żadną sankcją w rozumieniu prawa cywilnego lub

---

³¹⁶ S. Cieślak, *Formalizm postępowania...* op.cit., s. 255 i n.

³¹⁷ Również postępowanie nieprocesowe zawiera przepisy wpływające na tok postępowania dowodowego przeprowadzonego w jego ramach, tytułem przykładu wskazać można na art. 515, art. 547, art. 554¹, czy art. 570¹ k.p.c. O postępowaniu dowodowym jest także mowa w części poświęconej postępowaniu zabezpieczającemu, gdzie ustawodawca oczekuje uprawdopodobnienia interesu prawnego i roszczenia (art. 730¹ k.p.c.). Również w postępowaniu egzekucyjnym wskazać można przepisy, które traktują o postępowaniu dowodowym, chociażby art. 794 i 813 k.p.c. Przepisy regulujące postępowanie dowodowe zamieszczone są także w części dotyczącej międzynarodowego postępowania cywilnego, jak choćby traktujące o zabezpieczeniu dowodów (art. 1137 k.p.c.), czy rekwizycji (art. 1130 k.p.c.).

³¹⁸ H. J. Musielak, *Die Grundlagen der Beweislast im Zivilprozess*, Berlin 1975, s. 282 i n.

³¹⁹ H. Dolecki, *Ciężar dowodu...* op.cit., s. 48-55.

rygiem procesowym w rozumieniu prawa procesowego cywilnego. To w większości od woli strony będzie zależało, jakie dowody sąd przeprowadzi. Natomiast określona jej bezczynność w postępowaniu dowodowym wiąże się z ujemnymi następstwami. Z treści art. 127 § 1 k.p.c. wynika, że strona w piśmie procesowym powinna wypowiedzieć się co do twierdzeń strony przeciwnej i dowodów przez nią powołanych. Zgodnie z art. 230 k.p.c. gdy strona nie wypowie się co do twierdzeń strony przeciwnej o faktach, sąd mając na uwadze wynik całej rozprawy, może fakty te uznać za przyznane. Istotnym jest brzmienie art. 233 § 2 k.p.c., zgodnie z którym to sąd oceni jakie znaczenie nadać odmowie przedstawienia przez stronę dowodu lub przeszkodom stawianym przez nią w jego przeprowadzeniu wbrew postanowieniu sądu. Ciężary procesowe przyjmują więc charakter bodźca rozwijającego inicjatywę dowodową stron. Strona sama zadecyduje, czy przedstawi dowód na poparcie określonego twierdzenia, czy też nie, co bezpośrednio wiąże się z ryzykiem procesowym. W równym zakresie odnoszą się one do powoda jak i pozwanego, w sytuacji kiedy pozwany przeciwstawia mu własne prawo, gdyż wówczas pozwany traktowany jest pod względem ciężarów procesowych jak powód³²⁰.

Istota ciężaru dokonywania czynności dowodowych spoczywających na stronie określana jest w doktrynie mianem „ciężaru dowodu”. Zamiennie używa się także pojęcia „ciężar udowodnienia” lub „ciężar dowodzenia”³²¹. Nie jest on instytucją jednolitą, gdyż wyróżnia się jego dwa aspekty³²². W pierwszym akcentuje się jego materialnoprawny charakter i dotyczy negatywnych skutków związanych z nieudowodnieniem przez stronę faktów, z których wywodzi skutki prawne. Jego podstawę stanowi art. 6 k.c., zgodnie z którym ciężar udowodnienia faktu spoczywa na osobie, która z faktu tego wywodzi skutki prawne. Nie

---

³²⁰ A. Stefaniak, *Onus probandi ...* op.cit., s. 16; M. Waligórski, *Polskie prawo procesowe...* op.cit., s. 170-171; wyrok SN z 17.06.2009, IV CSK 71/09, Lex nr 737288; wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 4.09.2013, I ACa 259/13, Lex nr 1381585.

³²¹ E. Marszałkowska-Krześ, I. Gil, *Ciężar twierdzenia i dowodzenia w aspekcie dobrych obyczajów*, [w:] *Dowodzenie w postępowaniach sądowych w perspektywie porównawczej*, red. D. Gil, Lublin 2016, s. 29-44; I. Gil, *Ciężar twierdzenia i dowodzenia – w postępowaniu cywilnym i upadłościowym – w aspekcie zasady czynnego udziału stron*, [w:] *Zasady postępowania sądowych w perspektywie ostatnich nowelizacji*, red. D. Gil, E. Kruk, Lublin 2016, s. 145-158.

³²² J. Dąbrowa, *Znaczenie domniemań w polskim procesie cywilnym*, Acta Universitatis Wratislaviensis, Warszawa-Wrocław 1962/4, s. 55; A. Stefaniak, *Onus probandi ...* op.cit., s. 21; S. Hanusek, *Problematyka ciężaru dowodu w sądowym postępowaniu cywilnym*, [w:] *Studia z prawa postępowania cywilnego. Księga pamiątkowa ku czci Zbigniewa Resicha*, M. Jędrzejewska, T. Erciński, Warszawa 1985, s. 91; H. Jakimko, W. Jakimko, *Rozkład ciężaru dowodowego i jego konsekwencje w polskim procesie cywilnym*, PPIA 2001/44, s. 162; Z. Radwański, *Prawo cywilne...* op.cit., s. 64; B. Rakoczy, *Ciężar dowodu w polskim prawie ochrony środowiska*, Warszawa 2010, s. 28; S. Wronkowska, *Podstawowe pojęcia prawa i prawnoustrojstwa*, Poznań 2003, s. 151; H. Dolecki, *Ciężar dowodu...* op.cit., s. 48-49; I. Andrych-Brzezińska, *Ciężar dowodu...* op.cit., s. 30-41; odmiennie L. Morawski, *Ciężar dowodu – niektóre problemy dowodowe*, *Studia Cywilistyczne* 1982, T. XXXII, s. 190-194.

reguluje on czynności prawnych stron³²³, lecz określa która ze stron poniesie negatywne skutki w przypadku, gdy sąd uzna określone twierdzenia za nieudowodnione. Przepis ten określa więc jaki wpływ na wynik procesu ma nieudowodnienie pewnych faktów, kto poniesie wynikające z przepisów prawa materialnego negatywne konsekwencje ich nieudowodnienia³²⁴.

Drugi aspekt ma charakter procesowy (formalny) i wynika z treści art. 3 i art. 232 k.p.c. W myśl tych przepisów strony i uczestnicy procesowi zobowiązani są dawać wyjaśnienia co do okoliczności sprawy zgodnie z prawdą i bez zatajania czegokolwiek³²⁵ oraz przedstawiać dowody dla stwierdzenia faktów, z których wywodzą skutki prawne. Przepisy te wskazują zatem tego, kto powinien przedstawiać dowody w toku postępowania cywilnego³²⁶. Jak wskazuje Z. Resich³²⁷, ciężar dowodu pełni funkcję swoistej busoli, która wskazuje stronom pożądany kierunek ich aktywności w zakresie dostarczania środków dowodowych.

Zauważyć także należy, że w obu tych przepisach ustawodawca posłużył się terminem „są obowiązane”, co może budzić wątpliwości co do charakteru prawnego omawianej instytucji, a mianowicie czy jest ona ciężarem procesowym, czy może przyjmuje postać obowiązku procesowego. W literaturze przedmiotu³²⁸ podaje się, że użyte sformułowanie nie oznacza obowiązku procesowego wyposażonego w sankcję przymusu. Mówi się natomiast o obowiązku w sensie obywatelskim a nie prawnym wynikającym z zasad współżycia społecznego, dobrych obyczajów i dążenia ustawodawcy do poznania prawdy w procesie cywilnym. Sąd nie może przymusić stron do podejmowania czynności dowodowych, albowiem nie dysponuje w tym zakresie żadnymi środkami przymusu. Pasywność strony może być oceniana wyłącznie w kontekście art. 230 i art. 233 § 2 k.p.c.

To, czy w przyjętym systemie koncentracji materiału dowodowego przeważać będą normy konstruujące obowiązki procesowe, czy ciężary procesowe zależne jest od granic możliwości działania sądu z urzędu (*ex officio*)³²⁹. Znaczenie ciężarów procesowych maleje, a w skrajnych przypadkach może być całkowicie wyeliminowane z języka prawniczego,

---

³²³ H. Dolecki, *Ciężar dowodu...* op.cit., s. 58 i n.; I. Andrych-Brzezińska, *Ciężar dowodu...* op.cit., s. 30-35 i 55.

³²⁴ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z 15.10.2008, I ACa 418/08, Lex nr 466425; wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z 5.06.2013, I ACa 390/13, Lex nr 1342325.

³²⁵ P. Smits, Y. Ynzonides, *German Civil Procedure* [w:] *Access to Civil Procedure Abroad*, red. H.J. Snijders, Haga 1996, s. 282 i n.; G. F. Ricci, *Diritto processuale civile vol.1. Disposizioni generali*, Turyn 2017, s. 20 i n.; C. Mandroli, A. Carrata, *Diritto Processuale Civile, Tom II*, Turyn 2020, s. 103 i n.

³²⁶ Wyrok SN z 17.02.2006, V CSK 129/05, Lex nr 200947; wyrok SN z 17.06.2009, IV CSK 71/09, Lex nr 737288; H. Koch, F. Dietrich, *Germany – Administration of Evidence* [w:] *International Encyclopedia of Laws. Civil Procedure, vol. 2*, red. P. Lemmens, Haga 2006, s. 115.

³²⁷ Z. Resich, *Poznanie prawdy...* op.cit., s. 77.

³²⁸ H. Dolecki, *Ciężar dowodu...* op. cit., s. 51.

³²⁹ L. Montesano, F. De Santis, A. Giovanni, *Corso Base di Diritti Processuale Civile*, Mediolan 2019, s. 353 i n.

w tych systemach prawnych, w których dopuszczalny jest szeroki zakres działania sądu z urzędu³³⁰.

Warstwę normatywną prawa dowodowego stanowią nie tylko przepisy k.p.c., ale także regulacje zawarte w innych aktach prawnych, które swoim zakresem normowania wpływają na tok cywilnego postępowania dowodowego. W zakresie ustalania stanu faktycznego rozpoznawanej sprawy cywilnej ustawodawca przewidział możliwość zastosowania tzw. domniemań prawnych. Znajda one zastosowanie, gdyż ustawodawca w art. 234 k.p.c. ustalił, że jeżeli są one ustanowione przez prawo wiążą sąd; mogą być jednak obalone, ilekroć ustawa tego nie wyłącza. Przepisy statuujące domniemania przykładowo zawarte są w art. 3 ustawie o księgach wieczystych i hipotece³³¹, art. 55 § 1 k.r.o., art. 62 § 1 k.r.o., art. 7 k.c., art. 24 § 1 zd. 1 k.c., art. 1025 § 2 k.c.³³².

Najliczniejszą grupę przepisów rozproszonych w różnych aktach prawnych stanowią te, które konstruują ograniczenia dowodowe. Swoim zasięgiem bezpośrednio wpływają na możliwość przeprowadzenia danego dowodu. Przy ich sklasyfikowaniu pomocnym będzie zaaprobowany w doktrynie podział ograniczeń dowodowych na warunkowe i bezwarunkowe. W zakresie ograniczeń bezwarunkowych wskazać należy na instytucję tajemnicy bankowej w rozumieniu art. 104 ust. 1 ustawy 29.08.1997 Prawo bankowe³³³. Tajemnica ta obejmuje wszystkie informacje dotyczące czynności bankowej, uzyskane w czasie negocjacji, w trakcie zawierania i realizacji umowy, na podstawie której bank tę czynność wykonuje. Ustawa Prawo bankowe w art. art. 105 ust. 1 pkt. 2 c, d przewiduje dwa wyjątki od powyższego ograniczenia w zakresie dotyczącym cywilnego procesu sądowego. Pierwszy związany jest z żądaniem sądu lub prokuratora w związku z wykonaniem wniosku o udzielenie pomocy prawnej, pochodzącego z państwa obcego, które na mocy ratyfikowanej umowy międzynarodowej wiążącej Rzeczpospolitą Polską ma prawo występować o udzielenie informacji objętych tajemnicą bankową. Drugi natomiast umożliwia udzielenie sądowi na jego żądanie informacji objętej tajemnicą bankową w związku z prowadzoną sprawą sądową z zakresu prawa spadkowego lub o podział majątku między małżonkami albo prowadzonych przeciwko osobie fizycznej będącej stroną umowy sprawą o alimenty lub o rentę

---

³³⁰ A. Stefaniak, *Onus probandi* ... op. cit., s. 14; P. Ryłski, *Działanie sądu z urzędu* ... op.cit.s. 183-184.

³³¹ Ustawa z 6.07.1982 o księgach wieczystych i hipotece, t.j. Dz. U. z 2015 r., po. 1433.

³³² H. Dolecki, *Ciężar dowodu w polskim procesie cywilnym*, Warszawa 1998, s. 135-160; K. Piasecki, *System dowodów*... op.cit., s. 104 i n.; Z. Ziemiński, *Logika praktyczna*, Warszawa 2002, s. 228; I. Andrych-Brzezińska, *Ciężar dowodu* ...op.cit., s. 242-310; K. Knoppek, *Zagadnienia ogólne postępowania dowodowego*, [w:] *System prawa procesowego cywilnego. Postępowanie procesowe przed sądem pierwszej instancji*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016, s. 134 i n.;

³³³ Ustawa z 29.08.1997 Prawo bankowe, t.j. Dz. U. z 2019, poz. 2357 z późn. zm.

o charakterze alimentacyjnym. W innych niż powołane wyżej przypadkach nie jest możliwe wykorzystanie w toku postępowania cywilnego informacji stanowiących tajemnicę bankową.

Znacznie szerszy katalog ograniczeń o charakterze warunkowym przewidują inne niż k.p.c. akty prawne. Zaliczyć do nim można regulację:

- a) art. 74 k.c. traktującego o formach czynności prawnej. Powołany przepis wskazuje w § 1 ograniczenia dowodowe, przewidziane na wypadek niezachowania formy pisemnej zastrzeżonej dla celów dowodowych (*ad probationem*). Zgodnie z jego treścią zastrzeżenie formy pisemnej, dokumentowej albo elektronicznej bez rygору nieważności ma ten skutek, że w razie niezachowania zastrzeżonej formy nie jest w sporze dopuszczalny dowód z zeznań świadków lub z przesłuchania stron na fakt dokonania czynności. Przepisu tego nie stosuje się, gdy zachowanie formy pisemnej, dokumentowej albo elektronicznej jest zastrzeżone jedynie dla wywołania określonych skutków czynności prawnej. Z kolei § 2, 3 i 4 cytowanego artykułu stanowią wyjątki od zasady ustanowionej w § 1,
- b) normującą ochronę tajemnicy telekomunikacyjnej³³⁴, o której mowa w art. 159 ust. 1 ustawy z dnia 16 lipca 2004 Prawo telekomunikacyjne³³⁵. Ustawodawca stanowi w ustępie 2 powołanego artykułu, że wyłącznie za zgodą nadawcy lub odbiorcy, których dane te dotyczą, można zapoznać się, utrwalić, przechowywać, przekazywać lub w inny sposób wykorzystywać treści lub dane objęte tajemnicą telekomunikacyjną. Dotyczy to także wykorzystania informacji objętych tajemnicą telekomunikacyjną na potrzeby cywilnego postępowania sądowego, gdyż zgodnie z art. 4 cytowanego artykułu jej ochrona doznaje ograniczenia, jeżeli podstawą ujawnienia informacji objętych tajemnicą telekomunikacyjną będzie postanowienie sądu wydane w postępowaniu karnym, postanowienie prokuratora lub inny szczególny przepis prawny,
- c) dotyczącą tajemnicy zawodowej lub tajemnicy prawnie chronionej, ale tylko w sytuacji, kiedy ustawa określa przesłanki i tryb zwalniana od zachowania tej

---

³³⁴ Tajemnica telekomunikacyjna obejmuje: a) dane dotyczące użytkownika, b) treść indywidualnych komunikatów, c) dane transmisyjne, które oznaczają dane przetwarzane dla celów przekazywania komunikatów w sieciach telekomunikacyjnych lub naliczania opłat za usługi telekomunikacyjne, w tym dane lokalizacyjne, które oznaczają wszelkie dane przetwarzane w sieci telekomunikacyjnej lub w ramach usług telekomunikacyjnych wskazujące położenie geograficzne urządzenia końcowego użytkownika publicznie dostępnych usług telekomunikacyjnych, d) dane o lokalizacji, które oznaczają dane lokalizacyjne wykraczające poza dane niezbędne do transmisji komunikatu lub wystawienia rachunku, e) dane o próbach uzyskania połączenia między zakończeniami sieci, w tym dane o nieudanych próbach połączeń, oznaczających połączenia między telekomunikacyjnymi urządzeniami końcowymi lub zakończeniami sieci, które zostały zestawione i nie zostały odebrane przez użytkownika końcowego lub nastąpiło przerwanie zestawianych połączeń.

³³⁵ Ustawa z 16.07.2004 Prawo telekomunikacyjne, t.j. Dz. U. z 2019, poz. 2460 z późn. zm.

tajemnicy. W polskim systemie prawnym, oprócz informacji niejawniej, z ochrony prawnej korzystają także tajemnice zawodowe, to jest: adwokacka³³⁶, radcowska³³⁷, notarialna³³⁸, komornicza³³⁹, lekarska³⁴⁰, pielęgniarki i położnej³⁴¹, aptekarska³⁴², biegłego rewidenta³⁴³, doradcy podatkowego³⁴⁴, rzecznika patentowego³⁴⁵, tajemnica giełdowa³⁴⁶, tajemnica funduszy inwestycyjnych³⁴⁷ i emerytalnych³⁴⁸, tajemnica giełdy towarowej³⁴⁹, tajemnica ubezpieczeniowa³⁵⁰, tajemnica psychiatryczna³⁵¹, psychologa³⁵², tajemnica przeszczepów³⁵³, tajemnica pocztowa³⁵⁴, tajemnica skarbową³⁵⁵, dziennikarska³⁵⁶, agenta ubezpieczeniowego³⁵⁷, brokerska³⁵⁸, członka korpusu służby cywilnej³⁵⁹. Wyróżnić można innego rodzaju tajemnice prawnie chronione niż zawodowe, a mianowicie: tajemnica negocjacji³⁶⁰, tajemnica medyczna dotycząca osoby zmarłej³⁶¹, tajemnica dokumentów do dokonywania wpisu do rejestru lotnisk³⁶², cz tajemnica dotycząca świadka koronnego³⁶³. Katalog tych tajemnic jest zamknięty, a ich źródłem musi być ustawa. Wyłącznie zgoda podmiotu uprawnionego,

³³⁶ Art. 6 ustawy z 26.05.1982 Prawo o adwokaturze, t.j. Dz. U. z 2019, poz. 1513 z późn. zm.

³³⁷ Art. 3 ustawy z 06.07.1982 o radcach prawnych, t.j. Dz. U. z 2019, poz. 75 z późn. zm.

³³⁸ Art. 18 ustawy z 14.02.1991 Prawo o notariacie, t.j. Dz. U. z 2019, poz. 540 z późn. zm.

³³⁹ Art. 27 ustawy z 22.03.2018 o komornikach sądowych, t.j. Dz. U. z 2020, poz. 121 z późn. zm.

³⁴⁰ Art. 40 ustawy z 05.12.1996 o zawodach lekarza i lekarza dentystry, t.j. z Dz. U. 2020, poz. 514 z późn. zm.

³⁴¹ Art. 17 ustawy z 15.07.2011 o zawodach pielęgniarki i położnej, t.j. Dz. U. z 2020, poz. 562 z późn. zm.

³⁴² Art. 21 ustawy z 19.04.1991 o izbach aptekarskich, t.j. Dz. U. z 2019, poz. 1419 z późn. zm.

³⁴³ Art. 56 i art. 101 ustawy z 07.05.2009 o biegłych rewidentach i ich samorządzie, podmiotach uprawnionych do badania sprawozdań finansowych oraz o nadzorze publicznym, t.j. Dz. U. z 2016, poz. 1000 z późn. zm.

³⁴⁴ Art. 37 ustawy z 05.07.1996 o doradztwie podatkowym, t.j. Dz. U. z 2020, poz. 130 z późn. zm.

³⁴⁵ Art. 14 ustawy z 11.04.2001 o rzecznikach patentowych, t.j. Dz. U. z 2019, poz. 1861 z późn. zm.

³⁴⁶ Art. 147-153 ustawy z 29.07.2005 o obrocie instrumentami finansowymi, t.j. Dz. U. 2020, poz. 89 z późn. zm.

³⁴⁷ Art. 280-284 ustawy z 27.05.2004 o funduszach inwestycyjnych i zarządzaniu alternatywnymi funduszami inwestycyjnymi, t.j. Dz. U. 2020, poz. 95 z późn. zm.

³⁴⁸ Art. 49 ustawy z 28.08.1997 o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych, t.j. Dz. U. z 2020, poz. 105 z późn. zm.

³⁴⁹ Art. 53-55c ustawy z 26.10.2000 o giełdach towarowych, t.j. Dz. U. z 2019, poz. 312 z późn. zm.

³⁵⁰ Art. 35-36, art. 372 ustawy z 11.09.2015 o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej, t.j. Dz. U. 2019, poz. 381.

³⁵¹ Art. 50 ustawy z 19.08.1994 o ochronie zdrowia psychicznego, t.j. Dz. U. z 2020, poz. 685.

³⁵² Art. 14 ustawy z 08.06.2001 o zawodzie psychologa i samorządzie zawodowym psychologów, t.j. Dz. U. z 2019, Nr 73, poz. 1026.

³⁵³ Art. 19 ustawy z 01.07.2005 o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek, i narządów, t.j. Dz. U. z 2019, poz. 1405.

³⁵⁴ Art. 41-42 ustawy z 23.11.2012 Prawo pocztowe, t.j. Dz. U. z 2018, poz. 2108.

³⁵⁵ Art. 293-294 ustawy z 29.08.1997 Ordynacja podatkowa, t.j. Dz. U. z 2019, poz. 900 z późn. zm.

³⁵⁶ Art. 15-16 ustawy z 26.01.1984 Prawo prasowe, t.j. Dz. U. z 2018, poz. 1914.

³⁵⁷ Art. 22 ustawy z 15.12.2017 o dystrybucji ubezpieczeń, t.j. Dz. U. z 2019, poz. 1881 z późn. zm.

³⁵⁸ Art. 32 ustawy z 15.12.2017 o dystrybucji ubezpieczeń, t.j. Dz. U. z 2019, poz. 1881 z późn. zm.

³⁵⁹ Art. 76 ustawy z 21.11.2008 o służbie cywilnej, t.j. Dz. U. z 2020, poz. 265 z późn. zm.

³⁶⁰ Art. 72¹ k.c.

³⁶¹ Art. 11 ustawy z 31.01.1959 o cmentarzach i chowaniu zmarłych, t.j. Dz. U. z 2019, poz. 1473 z późn. zm.

³⁶² Art. 58 i art. 88 ustawy z 03.07.2002 Prawo lotnicze, t.j. Dz. U. z 2019, poz. 1580.

³⁶³ Art. 14 ust. 4 ustawy z 25.06.1997 o świadku koronnym, t.j. Dz. U. z 2016, poz. 1197.

organu państwowego, osoby zainteresowanej, autora materiału, pacjenta, penitenta jest przesłanką legalizującą dowód zawierający w swej treści informacje objęte jedną z wskazanych tajemnic i tym samym otwiera nowe obszary poszukiwań informacji o faktach³⁶⁴.

Źródeł prawa dowodowego poszukiwać będziemy także w prawie międzynarodowym, w tym przede wszystkim w regulacjach prawa unijnego. Z historycznego punktu widzenia pierwszym aktem prawnym normującym m.in. kwestię transgranicznego przeprowadzania dowodów była Konwencja haska z dnia 17.07.1905r. dotycząca procedury cywilnej. Konwencja ta zastąpiona została Konwencją podpisaną w Hadze dnia 1.03.1954r. dotycząca procedury cywilnej. Kolejnym aktem prawa międzynarodowego, który tym razem w sposób odrębny regulował kwestię dotyczącą przeprowadzania dowodów, była Konwencja sporządzona dnia 18.03.1970 w Hadze o przeprowadzaniu dowodów za granicą w sprawach cywilnych i handlowych³⁶⁵. Obecnie natomiast obowiązuje rozporządzenie Rady (WE) nr 1206/2001 z 28.05.2001 w sprawie współpracy między państwami członkowskimi przy przeprowadzaniu dowodów w sprawach cywilnych lub handlowych³⁶⁶, które reguluje materię rekwizycji biernej i czynnej³⁶⁷. W zakresie stosowania środków tymczasowych odnośnie zabezpieczenia dowodu zastosowanie będzie miało także rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1215/2012 w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych³⁶⁸.

1.5. Ratio legis przepisów k.p.c. ograniczających postępowanie dowodowe

Ustalenie stanu faktycznego powinno w maksymalnym stopniu odpowiadać rzeczywistym stosunkom. Nie zawsze jednak można wykorzystać wszystkie środki dowodowe. Dzieje się tak wówczas, kiedy mamy do czynienia z różnego typu ograniczeniami w zakresie badania faktów. W doktrynie panuje spór w zakresie klasyfikacji ograniczeń dowodowych. Z jednej strony dokonuje się rozróżnienia pomiędzy ograniczeniami dowodzenia oraz

---

³⁶⁴ A. Laskowska, *Dowody ...* op.cit., s. 96; F. Zedler, *Dopuszczalność...* op.cit., s. 537.

³⁶⁵ Dz. U. z 2000, Nr 50, poz. 582 i 583 ze sprostowaniem.

³⁶⁶ Dz. U. UE L 174 z 2001, s. 1-24.

³⁶⁷ J. Gołaczyński, *Współpraca w sprawach cywilnych...* op.cit., s. 116-119; K. Piasecki, *Zarys sądowego prawa procesowego ...* op.cit., s. 235-242; P. Grzegorzczak, P. Rylski, K. Weitz, *Przegląd orzecznictwa europejskiego Trybunału Sprawiedliwości z zakresu europejskiego prawa procesowego cywilnego (2003-2008)*, KPP 2009/3, s. 816-819 i literatura tam przywołana; P. Rylski, *Zabezpieczenie dowodu na gruncie rozporządzenia 44/2001 i 1206/2001*, [w:] *Europejskie prawo procesowe cywilne i kolizyjne*, red. P. Grzegorzczak, K. Weitz, Warszawa 2012, s. 260-262.

³⁶⁸ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1215/2012 z dnia 12.12.2012 w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych, Dz. U. L 351, s. 1.

ograniczeniami dowodu⁴⁰⁰. Pierwsze to ograniczenia w możliwości ustalania pewnych faktów, drugie łączy się z przeszkodami w korzystaniu ze środków dowodowych. Klasyfikacja ta ma swoje źródło w dystynkcji pomiędzy dowodem a dowodzeniem, gdzie dowodzenie to czynności zmierzające do stwierdzenia prawdziwości lub nieprawdziwości twierdzeń o istnieniu określonych faktów. W ramach procesu dowodzenia dopuszczane są i przeprowadzane dowody. Ograniczenie dowodu pociąga za sobą ograniczenia dowodzenia. Rację ma jednak Ł. Błaszczak⁴⁰¹, który kontestuje sens dokonania takiego rozróżnienia. Podaje, że zarówno w ograniczeniach dowodzenia jak i w ograniczeniu dowodu mamy do czynienia z tym samym efektem w postaci ograniczenia w badaniu faktów. Ponadto płaszczyzny te wzajemnie się przenikają, co podważa znaczenie, czy akurat mamy do czynienia z jednym bądź z drugim ograniczeniem. Powołany Autor przyjmuje założenie, że w postępowaniu dowodowym mamy po prostu do czynienia z ograniczeniami dowodowymi, które są ograniczeniami w badaniu faktów.

W kontekście rozważań nad ograniczeniami dowodowymi wskazać należy, że regułą jest przeprowadzanie dowodów na wykazanie faktów istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy (art. 227 k.p.c.). Postępowanie dowodowe odbywa się w zasadzie przed sądem orzekającym (art. 235 § 1 k.p.c.). Ma to przede wszystkim na celu właściwą realizację przez strony prawa do sądu. Wskazane w dalszej części wyводу przepisy ograniczające sąd w możliwości przeprowadzenia dowodów są przepisami o charakterze wyjątkowym wobec ogólnej zasady możliwości przeprowadzania dowodów przez organy sprawujące wymiar sprawiedliwości, dlatego nie mogą być stosowane w szerszym zakresie, niż to wynika z treści właściwych norm⁴⁰². Ograniczają bowiem poznanie prawdy, co z kolei warunkuje trafność rozstrzygnięcia konkretnej sprawy. Zgodnie z regułą *exceptiones non sunt extendendae*⁴⁰³ istnieje zakaz wykładni rozszerzającej wyjątków. W doktrynie wyłącza się także możliwość korzystania z analogii w odniesieniu do norm prawnych o charakterze szczególnym lub wyjątkowym, choć nie jest to zasada o charakterze bezwzględny⁴⁰⁴. Niedopuszczalna jest wykładnia rozszerzająca przepisu ograniczającego prawa podmiotowe oraz prawa procesowe stron⁴⁰⁵.

---

⁴⁰⁰ A. Skąpski, *Ograniczenia dowodzenia w procesie cywilnym*, Warszawa-Kraków 1981, s. 23; A. Oklejak, *Wokół problematyki...* op.cit., s. 266 i n.

⁴⁰¹ Ł. Błaszczak, *Ograniczenia w badaniu ...* op.cit., s. 58.

⁴⁰² J. Misztal-Konecka, *Dowody uzyskane sprzecznie z prawem ...* op.cit, s. 140.

⁴⁰³ Postanowienie TK z 17.10.2001, SK 14/01, 2001/7/222; postanowienie z 30.05.2007, SK 3/06, OTK 2007/6A/62; wyrok TK z 22.11.2016, K 13/15, OTK 2016/A/88.

⁴⁰⁴ M. Walasik, *Analogia w prawie procesowym cywilnym*, Warszawa 2013, s. 416 i n.

⁴⁰⁵ Wyrok SN z 23.01.2007, III CSK 278/06, OSNC 2007/12/186; L. Morawski, *Zasady wykładni prawa*, Toruń 2010, s. 199-200.

Dlatego też w przypadku pominięcia danego dowodu, sąd musi oprzeć swoją decyzję na wyraźnej podstawie prawnej, co wynika także z brzmienia art. 235² § 2 k.p.c.

W celu poczynienia niezbędnych wniosków odnośnie istoty ograniczeń ustanowionych przez prawodawcę oraz wartości chronionych przez ich obowiązywanie, analizie poddam przepisy statuujące tego typu przeszkody w badaniu faktów. Na potrzeby niniejszego opracowania przyjąłem następującą klasyfikację ograniczeń dowodowych zawartych w k.p.c., to jest: ograniczenia warunkowe i bezwarunkowe, ograniczenia wynikające z prekluzji procesowej, ograniczenia ze względu na prawnie chronioną tajemnicę. Warunkowość oznacza, że przy ziszczeniu się pewnych dodatkowych okoliczności nie będzie ono miało zastosowania, natomiast ograniczenia bezwarunkowe w sposób bezwzględny (całkowicie) wyłączają możliwość dopuszczenia i przeprowadzenia określonego dowodu niezależnie od woli podmiotu, który występuje w postępowaniu cywilnym⁴⁰⁶. Koniecznym jest także wskazanie na podstawę prawną i znaczenie poszczególnych typów ograniczeń, gdyż zgodnie z art. 235² § 1 pkt 1 k.p.c. sąd w szczególności może pominąć dowód, którego przeprowadzenie wyłącza przepis kodeksu. Następnie zdefiniować należy powody, które legły u podstaw ich ustanowienia.

Przepisy dotyczące ograniczeń warunkowych odnoszą się do takich instytucji jak: prawo świadka do odmowy zeznań i odpowiedzi na zadane pytanie (art. 261 § 1 i 2 k.p.c.), ograniczenia w zakresie zastępowania dowodu z dokumentu dowodem z zeznań świadków i dowodem z przesłuchania stron (art. 246 k.p.c.), ograniczenia w zakresie prowadzenia dowodu przeciwko osnowie lub ponad osnowę dokumentu (art. 247 k.p.c.), niedopuszczalność przesłuchania mediatora jako świadka (art. 259¹ k.p.c.), niedopuszczalność przesłuchania wojskowych i urzędników połączonego z naruszeniem tajemnicy informacji niejawnej (art. 259 pkt 2 k.p.c.). Przepisy w sposób warunkowo ograniczające możliwość przesłuchania w charakterze świadków określonego kręgu osób ze względu na element zakrajowości zamieszczone są w treści art. 1113¹ § 1 i 2 w zw. z art. 1111 § 1 i art. 1112 § 1 k.p.c.

Jednym z podstawowych i doniosłych praktycznie ograniczeń jest prawo świadka do odmowy zeznań. Zgodnie z art. 261 § 1 k.p.c. nikt nie ma prawa odmówić zeznań w charakterze świadka, z wyjątkiem małżonków stron, ich wstępnych, zstępnych i rodzeństwa oraz powinowatych w tej samej linii lub stopniu, jak również osób pozostających ze stronami w stosunku przysposobienia. Prawo odmowy zeznań trwa po ustaniu małżeństwa lub rozwiązaniu stosunku przysposobienia. Jednakże odmowa zeznań nie jest dopuszczalna

---

⁴⁰⁶ A. Oklejak, *Wokół problematyki...* op.cit., s. 270-274; A. Skąpski, *Ograniczenia dowodzenia ...*op.cit., s. 32; Ł. Błaszczak, *Ograniczenia w badaniu ...*op.cit., s. 58-59.

w sprawach o prawa stanu, z wyjątkiem spraw o rozwód. W myśl § 2 powołanego artykułu, świadek może odmówić odpowiedzi na zadane mu pytanie, jeżeli zeznanie mogłoby narazić jego lub jego bliskich, wymienionych w paragrafie poprzedzającym, na odpowiedzialność karną, hańbę lub dotkliwą i bezpośrednią szkodę majątkową albo jeżeli zeznanie miałyby być połączone z pogwałceniem istotnej tajemnicy zawodowej. Duchowny może odmówić zeznań co do faktów powierzonych mu na spowiedzi. Instytucja prawa odmowy zeznań, o której mowa w art. 261 § 1 k.p.c. stanowi próbę pogodzenia powszechnego obowiązku składania zeznań przez świadka z prawem każdego człowieka do ochrony życia rodzinnego i prywatności statuowanych w art. 47 Konstytucji RP. Ustawodawca przyznał zatem kompetencje samym zainteresowanym, to jest osobom wezwanym przez sąd w celu złożenia zeznań, do sposobu realizacji ochrony życia rodzinnego i prywatności. Nie tylko względem poszanowania życia rodzinnego i prywatności legł u podstaw przyjęcia takiego rozwiązania, ale chroni ono także sąd przed fałszywymi zeznaniami, które mogliby składać świadkowie przy braku możliwości odmowy zeznań. Natomiast instytucja odmowy odpowiedzi, o której jest mowa w art. 261 § 2 k.p.c. oparta jest na zupełnie odmiennych założeniach. Przedmiotem jej ochrony są wartości należące do różnych kategorii, to jest: wolność osobista świadka i członków jego rodziny, ich cześć, wolność od narażania się na potępienie społeczne (hańbę), wolność od narażania się na szkodę majątkową, swoboda wykonywania niektórych zawodów, a także wolność wykonywania praktyk religijnych⁴⁰⁷. Z uwagi na przedmiot ochrony tych przepisów, co determinuje ich *ratio legis*, wskazać należy, że prawo świadka do odmowy zeznań i do odmowy odpowiedzi na zadane pytanie to dwie niezależne od siebie instytucje⁴⁰⁸.

Procesowe znaczenie tych instytucji wykracza poza dowód z zeznań świadków. Wskazać bowiem należy, że zgodnie z art. 280 k.p.c. osoba wyznaczona na biegłego może nie przyjąć włożonego na nią obowiązku z przyczyn, jakie uprawniają świadka do odmowy zeznań, a ponadto z powodu przeszkody, która uniemożliwia jej wydanie opinii, natomiast w myśl 248 § 2 k.p.c. od obowiązku przedstawienia sądowi dokumentu może uchylić się ten, kto co do okoliczności objętych treścią dokumentu mógłby jako świadek odmówić zeznania albo kto posiada dokument w imieniu osoby trzeciej, która mogłaby z takich samych przyczyn sprzeciwić się przedstawieniu dokumentu. To samo dotyczy uchylenia się od obowiązku złożenia próby pisma (art. 254 § 2 k.p.c.) lub przedmiotu oględzin (art. 293 k.p.c.). Ponadto

---

⁴⁰⁷ K. Knoppek, *Dowód z zeznań świadków*, [w:] *System prawa procesowego cywilnego. Postępowanie procesowe przed sądem pierwszej instancji*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016, s. 320 i n.; K. Knoppek, *Zeznania świadków*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom I. Artykuły 1-366*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, Warszawa 2013, s. 904 i n.

⁴⁰⁸ K. Knoppek, *Dowód z zeznań* ...op.cit., s. 336 i n.

zgodnie z odesłaniem zawartym w art. 308 k.p.c. przepis o odmowie odpowiedzi stanie się podstawą także do uchylenia się od obowiązku przedstawienia dokumentów zawierających zapis obrazu i dźwięku⁴⁰⁹.

Kolejnym ograniczeniem w badaniu faktów jest brak możliwości zastępowania dowodu z dokumentu dowodem z zeznań świadków i dowodem z przesłuchania stron. Zgodnie z brzmieniem art. 246 k.p.c. jeżeli ustawa lub umowa stron wymaga dla czynności prawnej zachowania formy pisemnej, dowód ze świadków lub z przesłuchania stron w sprawie między uczestnikami tej czynności na fakt jej dokonania jest dopuszczalny w wypadku, gdy dokument obejmujący czynność został zagubiony, zniszczony lub zabrany przez osobę trzecią, a jeżeli forma pisemna była zastrzeżona tylko dla celów dowodowych, także w wypadkach określonych w k.c. Przepis ten odsyła do treści art. 74 § 1 k.c., który łącznie z art. 246 k.p.c. ustanawia niedopuszczalność dowodu ze świadków i dowodu z przesłuchania stron co do faktu dokonania czynności. W doktrynie podaje się, że pojęcie to należy rozumieć szeroko, nie zawężając jego znaczenia wyłącznie co do faktu zawarcia umowy między stronami, lecz także jako cały obszar związany z treścią tej umowy. Ograniczenie to powinno być stosowane w sytuacji, kiedy dokument obejmujący czynność prawną powinien był powstać, ale nie został przez strony sporządzony bądź został utracony⁴¹⁰.

Omawiane ograniczenie ma swoje znaczenie dla pewności i bezpieczeństwa obrotu prawnego, gdyż ustawodawca przyznał dowodom z dokumentów pierwszeństwo nad dowodami o charakterze osobowym. Centralnym elementem tego ograniczenia jest przekonanie o większej wartości dowodowej dokumentu nad informacjami⁴¹¹ uzyskanymi bezpośrednio od człowieka. Warto zaznaczyć, że ustawodawca złagodził to ograniczenie, niemniej jednak wszystkie trzy postacie utraty dokumentu stanowią okoliczności faktyczne tworzące stan faktyczny sprawy i muszą zostać udowodnione na ogólnych warunkach. Także treść art. 74 § 2, 3 i 4 k.c.⁴¹² zawiera wyjątki od omawianego ograniczenia. Ponadto

---

⁴⁰⁹ Ibidem.

⁴¹⁰ Ibidem s. 219-224; K. Knoppek, *Komentarz do art. 246 Kodeksu postępowania cywilnego*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom I*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, Warszawa 2013, s. 885-888; T. Ereciński, *Komentarz do art. 246 Kodeksu postępowania cywilnego*, [w:] *Kodeks Postępowania Cywilnego. Komentarz, Tom II*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016, s. 353-356.

⁴¹¹ M. Grochowski, *Skutki braku zachowania formy szczególnej oświadczenia woli*, Warszawa 2017, s. 262-264.

⁴¹² Zgodnie z ich brzmieniem mimo niezachowania formy pisemnej, dokumentowej albo elektronicznej przewidzianej dla celów dowodowych dowód z zeznań świadków lub z przesłuchania stron jest dopuszczalny, jeżeli obie strony wyrażą na to zgodę, żąda tego konsument w sporze z przedsiębiorcą albo fakt dokonania czynności prawnej jest uprawdopodobniony za pomocą dokumentu. Jeżeli forma pisemna, dokumentowa albo elektroniczna jest zastrzeżona dla oświadczenia jednej ze stron, w razie jej niezachowania dowód z zeznań świadków lub z przesłuchania stron na fakt dokonania tej czynności jest dopuszczalny także na żądanie drugiej strony. Przepisów o skutkach niezachowania formy pisemnej, dokumentowej albo elektronicznej przewidzianej dla celów dowodowych nie stosuje się do czynności prawnych w stosunkach między przedsiębiorcami.

ograniczenia te nie obowiązują w sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych, o czym stanowi art. 473 § 1 k.p.c. Doktryna⁴¹³ stoi na stanowisku, że ma to przede wszystkim na celu odformalizowanie postępowania dowodowego w sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych, co powinno uprościć spór sądowy i ułatwić pracownikom i ubezpieczonym przeprowadzenie postępowania dowodowego. W piśmiennictwie wskazuje się także, że ustanowienie omawianych wyjątków od ograniczenia w postaci zakazu zastępowania dowodu z dokumentu dowodem z zeznań świadków i dowodem z przesłuchania stron jest swoistego rodzaju proporcjonalizacją rygoru dowodowego, gdyż wykluczenie tych dowodów o charakterze osobowym byłoby środkiem nadmiernym i nieadekwatnym do zakładanych potrzeb. Sposoby proporcjonalizacji rygoru *ad probationem* zawierają więc w sobie cele o silnym podłożu aksjologicznym. Pozwalają na wyeliminowanie sytuacji, w których utrzymanie ustawowych skutków naruszenia wymogów formalnych byłoby sprzeczne z wymogami słuszności. Ich przejawów upatrywać można w koncepcji początku dowodu na piśmie oraz uchylecia ograniczeń dowodowych na żądanie konsumenta⁴¹⁴.

Ustawodawca wprowadził także ograniczenia uniemożliwiające przeprowadzanie dowodów przeciwko osnowie lub ponad osnowę dokumentu. Zgodnie z art. 247 k.p.c. dowód ze świadków lub z przesłuchania stron przeciwko osnowie lub ponad osnowę dokumentu obejmującego czynność prawną może być dopuszczony między uczestnikami tej czynności tylko w wypadkach, gdy nie doprowadzi to do obejścia przepisów o formie zastrzeżonej pod rygorem nieważności i gdy ze względu na szczególne okoliczności sprawy sąd uzna to za konieczne. W rozumieniu tego przepisu niedopuszczalny jest dowód, że strona złożyła oświadczenie woli innej treści, aniżeli utrwalona w dokumencie⁴¹⁵, a także niedopuszczalny jest dowód, że strona w ogóle tego oświadczenia woli nie złożyła oraz dowód, że dokument jest niekompletny, a cała czynność prawna obejmowała jeszcze dalsze oświadczenia woli nieujęte w dokumencie. Ograniczenie dowodowe dotyczy bezwzględnie wszystkich dokumentów wyrażających formę pisemną *ad solemnitatem*, ale tylko w takich granicach, aby nie doprowadziło to do obejścia przepisów o formie zastrzeżonej pod rygorem nieważności. Mając na względzie kontrowersje występujące w doktrynie⁴¹⁶, jakie wywołuje redakcja tego przepisu i

---

⁴¹³ K. Antonów, A. Jabłoński, *Kodeks postępowania...* op.cit., s. 229 i n.; J. Bodio, *Postępowanie w sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Jakubecki, Warszawa 2012, s. 561 i n.

⁴¹⁴ M. Grochowski, *Skutki braku...* op.cit., s. 284-286.

⁴¹⁵ Orzeczenie SN z 9.06.1962, IV CR 758/61, OSNCP 1963/6/136.

⁴¹⁶ K. Stefko, *Postępowanie dowodowe w polskim procesie cywilnym. Stosunek dowodu z dokumentu do dowodu ze świadków*, Przegląd Notarialny 1951/1-3, s. 9 i n.; H. Mądrzak, *Ograniczenia dowodowe przeciwko osnowie lub ponad osnowę dokumentu a postulat wykrycia prawdy w procesie cywilnym*, NP 1961/3, s. 352 i n.; Z. Radwański, *Wykładnia oświadczeń woli składanych indywidualnym adresatom*, Wrocław 1992, s. 145;

poszczególne rozumienie jego wyrażeń, niezbędnym jest wskazanie *ratio legis* tego unormowania. K. Knoppek⁴¹⁷ podaje, że rola tego przepisu jest stabilizująca, a nawet wychowawcza. Zmusza on strony do rzetelnego i uczciwego formułowania tekstów pisemnych czynności prawnych oraz ukazuje stronom procesowym wyższość dokumentu nad dowodami z zeznań świadków i przesłuchania stron. Autor przywołuje pogląd M. Tyczki⁴¹⁸, zgodnie z którym sądy powinny wyrabiać w społeczeństwie szacunek dla dokumentu jako formy dokonywania czynności prawnych. To właśnie w celu zagwarantowania bezpieczeństwa i pewności obrotu prawnego ustawodawca przyznał dowodowi z dokumentów pierwszeństwo przed dowodami o charakterze osobowym, co znajduje potwierdzenie w powołanych powyżej przepisach prawnych statuujących ograniczenia dowodowe⁴¹⁹.

Kolejne dwa ograniczenia dowodowe dotyczą niedopuszczalności przesłuchania mediatora jako świadka (art. 259¹ k.p.c.) oraz wojskowych i urzędników co połączone byłoby z naruszeniem tajemnicy informacji niejawnej (art. 259 pkt 2 k.p.c.). Zgodnie z art. 259¹ k.p.c. mediator nie może być świadkiem co do faktów, o których dowiedział się w związku z prowadzeniem mediacji, chyba że strony zwolnią go z obowiązku zachowania tajemnicy mediacji. Kształt tego uregulowania wynika z faktu, że jedną z zasad postępowania mediacyjnego jest poufność. Przepis ten gwarantuje przede wszystkim stronom postępowania mediacyjnego, że szczegóły ujawnione w toku tego postępowania nie będą przekazywane innym podmiotom. Z przepisem tym koreluje treść art. 183⁴ § 3 k.p.c., w myśl którego bezskuteczne jest powoływanie się w toku postępowania przed sądem lub sądem polubownym na propozycje ugodowe, propozycje wzajemnych ustępstw lub inne oświadczenia składane w postępowaniu mediacyjnym. Tajemnica mediatora nie ma jednak charakteru bezwzględnego, gdyż strony zgodnie mogą zwolnić go z obowiązku jej przestrzegania. Kolejne ograniczenie wynika z art. 259 pkt 2 k.p.c. i stanowi, że świadkami nie mogą być wojskowi i urzędnicy niezwolnieni od zachowania w tajemnicy informacji niejawnych o klauzuli „zastrzeżone” lub „poufne” oraz osoby zobowiązane do zachowania tajemnicy Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej, jeżeli ich zeznanie miałyby być połączone z jej naruszeniem. Celem tej regulacji jest ochrona informacji niejawnych (z klauzulą „zastrzeżone” lub „poufne”) przed ujawnieniem w procesie cywilnym i to niezależnie od tego, kto aktualnie jest dysponentem tej

---

M. Tyczka, *Ograniczenia dowodów ze świadków i z przesłuchania stron przeciwko dokumentom*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Kamila Stefki*, red. W. Berutowicz, Warszawa 1967, s. 359 i n.; K. Knoppek, *Wokół sporu o ograniczenie dowodowe przeciwko i ponad osnowę dokumentu (próba podsumowania)*, [w:] *Księga pamiątki ku czci W. Broniewicza*, red. A. Marciniak, Łódź 1998, s. 163 i n.

⁴¹⁷ K. Knoppek, *Dowód z dokumentu...* op.cit., s. 232.

⁴¹⁸ M. Tyczka, *Ograniczenia dowodów...* op.cit., s. 374.

⁴¹⁹ K. Knoppek, *Dowód z dokumentu...* op.cit., s. 220.

informacji. Sąd z kolei ma obowiązek z urzędu czuwać nad tym, aby informacja ta nie została w procesie ujawniona.

Zasady ochrony informacji niejawnnej określa ustawa z 05.08.2010 o ochronie informacji niejawnnych⁴²⁰, zgodnie z którą informacja niejawna sklasyfikowana jest w czterech grupach i oznaczona odpowiednimi klauzulami: „ściśle tajne”, „tajne”, „poufne” i „zastrzeżone”. W ustawie tej zrezygnowano z podziału informacji niejawnnych na tajemnicę państwową i służbową. Informacjami niejawnymi są tylko takie informacje, których nieuprawnione ujawnienie stanowiłoby lub mogło spowodować szkody dla Rzeczypospolitej Polskiej albo byłoby z punktu widzenia jej interesów niekorzystne (art. 1 ust. 1 cytowanej ustawy). Zgodnie z art. 4 ust 2 powołanej wyżej ustawy, zasady zwalniania od obowiązku zachowania w tajemnicy informacji niejawnnych oraz sposób postępowania z aktami spraw zawierającymi informacje niejawne w postępowaniu przed sądami i innymi organami określają przepisy odrębnych ustaw. Oznacza to, że ustawa o ochronie informacji niejawnnych ma zastosowanie do sądów i trybunałów nie jako organów wymierzających sprawiedliwość, lecz jako jednostek organizacyjnych, czyli jedynie poza zakresem orzekania⁴²¹. Brak jest jednak regulacji dotyczących zwolnienia świadka z obowiązku zachowania w tajemnicy informacji niejawnnych oraz przechowywania protokołów zawierających taką tajemnicę⁴²². Niemniej jednak, pomimo niewydania stosownego rozporządzenia, w doktrynie⁴²³ uznaje się za dopuszczalne przesłuchanie podmiotów wskazanych w art. 259 pkt 2 k.p.c. w sytuacji zwolnienia ich od zachowania tajemnicy (potwierdzonego odpowiednim oświadczeniem właściwego organu przełożonego) lub co do faktów istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy a nieobjętych tajemnicą. Ewentualne zwolnienie świadka od obowiązku zachowania w tajemnicy informacji niejawnnych dotyczyć może tych informacji, które opatrzone zostały klauzulą „zastrzeżone” lub „poufne”. Natomiast w przypadku informacji objętych klauzulą „tajne” lub „ściśle tajne” to przesłuchanie osoby świadka na okoliczność objętą taką tajemnicą uznać należy za całkowicie niedopuszczalne. Podstawowym celem tej regulacji jest ochrona informacji niejawnnych przed ujawnieniem w procesie cywilnym i to niezależnie od tego, kto jest jej aktualnym dysponentem.

---

⁴²⁰ Ustawa z 05.08.2010 o ochronie informacji niejawnnych, Dz. U. Nr 182, poz. 1228.

⁴²¹ S. Hoc, *Ochrona informacji niejawnnych i innych tajemnic ustawowo chronionych. Wybrane zagadnienia*, Opole 2006, s.49.

⁴²² W postępowaniu karnym natomiast, w oparciu o delegację art. 181 § 2 k.p.k., Minister Sprawiedliwości wydał rozporządzenie z dnia 20.02.2012 w sprawie sposobu postępowania z protokołami przesłuchań i innymi dokumentami lub przedmiotami, na które rozciąga się obowiązek zachowania w tajemnicy informacji niejawnnych albo zachowania tajemnicy związanej z wykonywaniem zawodu lub funkcji, Dz.U.2012 r., poz. 219.

⁴²³ K. Knoppek, *Zeznania świadków...* op.cit.,s. 904 i n.; T. Demendecki, *Zeznania świadków*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Jakubecki, Warszawa 2012, s. 346 i n.

Istotnym ograniczeniem w możliwości powoływania twierdzeń i dowodów, a więc ograniczającym możliwość badania faktów, stanowi ustawowa prekluzja dowodowa oraz dyskrejonalna władza sędziego. Sąd może określić stronom czasowe granice gromadzenia materiału dowodowego. Zgodnie z art. 205³ § 2 i 3 k.p.c. przewodniczący może zobowiązać stronę, by w piśmie przygotowawczym podała wszystkie twierdzenia i dowody istotne dla rozstrzygnięcia sprawy pod rygorem utraty prawa do ich powoływania w toku dalszego postępowania. W takim przypadku twierdzenia i dowody zgłoszone z naruszeniem tego obowiązku podlegają pominięciu, chyba że strona uprawdopodobni, iż ich powołanie w piśmie przygotowawczym nie było możliwe albo że potrzeba ich powołania wynikła później. Późniejsze wyznaczenie posiedzenia przygotowawczego nie powoduje otwarcia terminu do zgłaszania nowych twierdzeń i dowodów. Natomiast w sprawach, w których wyznaczono posiedzenie przygotowawcze, to zgodnie z art. 205¹² § 1 k.p.c. strona może przytaczać dowody do chwili zatwierdzenia planu rozprawy. Z kolei w postępowaniu w sprawach gospodarczych powód jest obowiązany powołać wszystkie twierdzenia i dowody w pozwie, a pozwany w odpowiedzi na pozew, przewodniczący może stosownie do okoliczności sprawy może określić inny termin do powołania przez stronę twierdzeń i dowodów (art. 458⁵ § 1 i 3 k.p.c.). W myśl art. 235² § 1 pkt 5 k.p.c.⁴²⁴ sąd może w szczególności pominąć dowód zmierzający jedynie do przedłużenia postępowania. Natomiast zgodnie z art. 242 k.p.c., jeżeli postępowanie dowodowe napotyka przeszkody o nieokreślonym czasie trwania, sąd może oznaczyć termin, po którego upływie dowód może być przeprowadzony tylko wówczas, gdy nie spowoduje to zwłoki w postępowaniu. W określonych sytuacjach prawodawca daje prymat szybkości i sprawności postępowania.

Ograniczenia o charakterze bezwarunkowym powodują, że dopuszczenie i przeprowadzenie określonego dowodu jest niemożliwe bez względu na ziszczenie się dodatkowych okoliczności (np. zgodę osoby będącej źródłem dowodnym)⁴²⁵. Do spektrum przepisów statuujących tego rodzaju ograniczenia zaliczyć przede wszystkim należy art. 11 k.p.c., zgodnie z którym ustalenia wydane w postępowaniu karnym prawomocnego wyroku skazującego co do popełnienia przestępstwa wiążą sąd w postępowaniu cywilnym. Jednakże osoba, która nie była oskarżona, może powoływać się w postępowaniu cywilnym na wszelkie okoliczności wyłączające lub ograniczające jej odpowiedzialność cywilną.

---

⁴²⁴ Szerzej na temat rozumienia wskazanej przesłanki pominięcia dowodu por. rozdział VI.2.

⁴²⁵ A. Oklejak, *Wokół problematyki...* op.cit., s. 272 i n.; Ł. Błaszczak, *Ograniczenia w badaniu ...* op.cit., s. 17-24.

Omawiany typ ograniczenia dotyczyć będzie także dowodów z zeznań świadków. Zgodnie z art. 259 pkt 1, 3 i 4 k.p.c. świadkami nie mogą być osoby niezdolne do spostrzegania lub komunikowania swych spostrzeżeń, przedstawiciele ustawowi stron oraz osoby, które mogą być przesłuchane w charakterze strony jako organy osoby prawnej lub innej organizacji mającej zdolność sądową, współuczestnicy jednolici, a w konsekwencji obowiązywania art. 81 k.p.c. także interwenient uboczny samoistny⁴²⁶. Właściwości psychofizyczne osoby, która ma składać zeznania w procesie cywilnym kształtują jej zdolność do występowania w takim charakterze i podlegają każdorazowej ocenie sądu. Zatem każdy, kto ma dojrzałość umysłową, kto może czynić określone spostrzeżenia, a następnie je przekazać, może zostać wezwany przez sąd do złożenia zeznań jako świadek⁴²⁷. Dlatego też osoby niezdolne do spostrzegania lub komunikowania swych spostrzeżeń nie mogą być przesłuchiwanie w charakterze świadków. Podobne ograniczenia znajdują się w art. 260 i 430 k.p.c., w myśl brzmienia pierwszego z nich, współuczestnik sporu, niebędący współuczestnikiem jednolitym, może być świadkiem co do faktów dotyczących wyłącznie innego współuczestnika, natomiast drugi z przywołanych artykułów stanowi, że małoletni, którzy nie ukończyli lat trzynastu, a zstępni stron, którzy nie ukończyli lat siedemnastu, nie mogą być przesłuchiwanie w charakterze świadków.

Przepisy te mają niewątpliwie charakter gwarancyjny na płaszczyźnie możliwości wykrycia prawdy oraz szybkości postępowania. Intencją ustawodawcy jest niedopuszczenie do sytuacji, w której koniecznym byłoby przeprowadzenie dowodu, a dopiero potem odmówienie mu mocy dowodowej z uwagi okoliczności objęte dyspozycjami art. 259 pkt 1 i art. 430 k.p.c. Również w sytuacjach wskazanych w art. 259 pkt 3 i 4 oraz art. 260 k.p.c., kiedy osoby ujęte w tych regulacjach mogą być przesłuchane w charakterze strony⁴²⁸, ustawodawca *expressis verbis* wyłączył podwójną rolę procesową, w jakiej dane osoby mogłyby występować. Z uwagi na stopień zainteresowania tych podmiotów w wyniku toczącego się postępowania ustawodawca przesądził o braku możliwości przesłuchania ich

---

⁴²⁶ Wyrok SN z 30.01.1970, I PR 116/69, LEX nr 695031; wyrok SN z 10.11.1999, I CKN 20/98, Prok. i Pr.-wkl. 2001/2/32.

⁴²⁷ B. Kaczmarek, *Małoletni świadek w procesie cywilnym- zagadnienia wybrane*, PPIA LXXXI 2009/81, s. 49-64; K. Knoppek, *Niezdolność spostrzegania lub przekazywania spostrzeżeń jako okoliczność wyłączająca świadka od składania zeznań w postępowaniu cywilnym*, NP 1982/1-2, s. 83 i n.; K. Knoppek, *Podmiotowe ograniczenia dowodu z zeznań świadków w procesie cywilnym*, Poznań 1985, s. 5 i n.; B. Kaczmarek-Templin, *Dowód z zeznań świadków*, [w:] *Dowody i postępowanie dowodowe w sprawach cywilnych*, red. Ł. Błaszczak, K. Markiewicz, Warszawa 2015, s. 559 i n.

⁴²⁸ Orzeczenie SN z 15.07.1947, C III 1102/47, PiP 1948/4, s. 105; B. Kaczmarek-Templin, *Dowód...* op.cit., s. 568 i n.

w charakterze świadka. Interes prywatny może wziąć górę nad prawdomównością, co może przyczynić się do poczynienia ustaleń faktycznych sprzecznych z prawdą⁴²⁹.

Doniosłym ograniczeniem w poznaniu faktów jest brak możliwości przeprowadzania dowodów, które swoją treścią obejmują tajemnicę prawnie chronioną. W obowiązującym systemie prawnym ustawodawca ustanowił różnego rodzaju tajemnice. Ich podstawowym celem jest ochrona informacji nią objętych bądź osób korzystających z usług podmiotów obowiązanych do zachowania powziętych informacji w tajemnicy. Przepisy te mają więc charakter gwarancyjny, chronią dobro prawne podmiotu korzystającego z usług podmiotu zobowiązanego do przestrzegania tej tajemnicy. Także obowiązujący k.p.c. wskazuje na niektóre tajemnice, takie jak: tajemnica informacji niejawnych (art. 259 pkt 2 i art. 248 § 2 k.p.c.), tajemnica przedsiębiorstwa (art. 153 § 1¹, art. 479³³ § 1 k.p.c.), tajemnica zawodowa (art. 261 § 2 k.p.c.), czy tajemnica spowiedzi (art. 261 § 2 k.p.c.)⁴³⁰.

2. Typologia dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem

2.1. Uwagi ogólne

Problematyka przeprowadzenia dowodów wiąże się nierozdzielnie z kwestią ich uzyskania. Posłużenie się tym wyrażeniem w najbardziej ogólnym sensie oznacza wejście w posiadanie informacji, które mogą okazać się przydatne do ustalenia faktów istotnych w postępowaniu sądowym. Z natury rzeczy problematyka prawnodowodowa sięga poza granice samego postępowania dowodowego prowadzonego przed organami procesowymi i ram zakreślonych unormowaniami prawa procesowego cywilnego⁴⁸⁷. Uzyskanie dowodu, poza wykorzystaniem mechanizmów postępowania dowodowego, dotyczy także aktywności podmiotu trzeciego lub strony, która następnie oferuje go w toku procesu. W dalszej kolejności to sąd podejmuje decyzję procesową czy dany dowód dopuścić, czy pominąć jego przeprowadzenie. Organ procesowy, aby to uczynić, powinien się z nim zetknąć. Podstawowym sposobem uzyskania środka dowodowego jest dostarczenie go sądowi przez

---

⁴²⁹ S. B. Feldman, *Dowód z przesłuchania stron według KPC*, Pal. 1931/8-9, s. 375; Z. Krzemiński, *Przesłuchanie stron w procesie rozwodowym*, Pal. 1960/5, s. 50.

⁴³⁰ Wyszczególnienia przepisów statuujących poszczególne tajemnice prawnie chronione dokonałem w następnym podrozdziale. W większości regulacje te, poza tajemnicą bankową, pozwalają na przeprowadzenie dowodu obejmującego informacje objęte daną tajemnicą, ale tylko w sytuacji, kiedy ustawa określa przesłanki i tryb zwalniana od zachowania tej tajemnicy. Wówczas zgoda podmiotu uprawnionego, organu państwowego, osoby zainteresowanej, autora materiału, pacjenta, penitenta jest konieczną przesłanką umożliwiającą przeprowadzenie takiego dowodu.

⁴⁸⁷ W. Jasiński, *Nielegalnie uzyskane...* op.cit., s. 36-38.

stronę lub inną osobę, w której posiadaniu dowód się znajduje. Dowód może się znajdować bowiem we władaniu strony procesowej bądź osoby trzeciej. Władanie to z natury rzeczy może odnosić się do dowodów rzeczowych oraz do decydowania o własnej osobie na potrzeby przeprowadzania określonych dowodów (art. 305-307 k.p.c.)⁴⁸⁸.

Ustawa procesowa nie pozostawia postępowania dowodowego całkowitej swobodzie sądowi lub stronom, ale reguluje kwestie związane m.in. z koniecznością ich powoływania. Z zasady kontradiktoryjności wynika, że to strony są obowiązane przytaczać fakty i dowody na poparcie swoich żądań i wniosków zgłaszanych w trakcie postępowania⁴⁸⁹. W myśl art. 232 zd. 1 k.p.c. strony są obowiązane wskazywać dowody dla stwierdzenia faktów, z których wywodzą skutki prawne. Obowiązuje przy tym generalna zasada swobody stron w zakresie tego, jakie fakty i dowody powołują. To strony i ich subiektywne przekonanie decydują o tym, które fakty uznają za istotne i jakie dowody zgłoszą w toku procesu⁴⁹⁰. Zgodnie z art. 126 § 1 pkt 4 i 5 k.p.c. każde pismo procesowe powinno zawierać osnowę wniosku lub oświadczenia oraz wskazanie dowodu na poparcie przytoczonych okoliczności. W myśl § 1¹ powołanego artykułu do pisma dołącza się załączniki wymienione w tym piśmie. Jeżeli więc określone dowody wymienione są jako załączniki w piśmie procesowym, to strona musi je przedłożyć razem z nim i odpisem dla przeciwnika zgodnie z art. 128 k.p.c. Pisma inicjujące proces (art. 187 § 1 i 2 k.p.c.) są także pismami w rozumieniu art. 126 k.p.c., muszą spełniać wymóg określony w jego § 1 punkcie 3. Stanowi to tzw. pierwszy etap postępowania dowodowego przejawiający się w ofiarowaniu dowodu. Bez tego etapu żadne postępowanie dowodowe nie będzie mogło być przeprowadzone, albowiem zidentyfikowanie i skonkretyzowanie źródła dowodowego ma podstawowe znaczenie w postępowaniu cywilnym. Ustawa procesowa posługuje się takimi terminami jak: przedstawienie dowodów / dokumentów / przedmiotu oględzin (art. 3, art. 205² § 1 pkt 2, art. 208 § 1 pkt 4, art. 210 § 1 zd. 1, art. 233 § 2, art. 248, art. 251, art. 293, 343 k.p.c.), wskazywanie dowodów (art. 126 § 1 pkt 5, art. 232, art. 312 pkt 2, art. 394 § 3, art. 479²⁸ § 3, art. 479⁴⁹, art. 479⁶⁰, art. 479⁷¹, 479⁸², art. 505³² § 1 k.p.c.), przytaczanie dowodów (art. 205¹² § 1 i 2, art. 344 § 2 k.p.c.), powoływanie dowodów (art. 205³ § 2, art. 205¹² § 1, art. 258, art. 368 § 1 pkt 4 i §1², art. 398¹³ § 2, art. 458⁵ § 1 i 4 k.p.c.), zgłaszanie dowodów (art. 205³ § 2, art. 205¹² § 1 k.p.c.), dołączanie dowodów (art. 505³² § 1, art. 505³⁵ k.p.c.), czy wyłączenie dowodów (art. 458⁹ § 1 k.p.c.). Ze względu na

---

⁴⁸⁸ J. Turek, *Czynności dowodowe sądu w procesie cywilnym*, Warszawa 2011, s. 69 i n.

⁴⁸⁹ K. Piasecki, *System...* op.cit., s. 39-41; K. Knoppek, *Zasada kontradiktoryjności a wykrywanie prawdy i problem dopuszczania dowodów z urzędu*, [w:] *System prawa procesowego cywilnego. Postępowanie procesowe przed sądem pierwszej instancji*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016, s. 85-89.

⁴⁹⁰ A. Skąpski, *Ograniczenia dowodzenia ...* op.cit., s. 19; Z. Resich, *Istota...* op.cit., s. 154-155.

wielość tych sformułowań w doktrynie można odnotować stanowisko, zgodnie z którym proponuje się przyjęcie jednego określenia, a mianowicie „przedstawiania dowodów” jako pojęcia najbardziej właściwego i pojemnego znaczeniowo⁴⁹¹.

Wszystkie wyżej przytoczone przepisy odnoszą się do stron procesu, co powoduje, że przedstawienie dowodu jest powinnością obciążającą podmiot domagający się przeprowadzenia określonego dowodu. Wykonuje ona tym samym spoczywający na nim „ciężar dowodu” w znaczeniu procesowym (*oneris probandi*). Strona, która z przytoczonego przez nią faktu wywodzi skutki prawne, powinna fakt ten udowodnić, gdyż jest zainteresowana w jego ustaleniu⁴⁹². Strona inicjując postępowanie powinna więc przedstawić dowody, aby uczynić zadość ciężącemu na niej ciężarowi procesowemu. W praktyce często polega to na wskazywaniu w treści pisma procesowego dowodów jako załączników i w konsekwencji dołączaniu do pism procesowych dokumentów, fotokopii, kserokopii, zdjęć, nośników z utrwalonym dźwiękiem lub obrazem bądź innymi danymi, a więc „innych dokumentów” o których mowa w art. 308 k.p.c. Praktyka ta znajduje potwierdzenie w treści art. 126 § 1¹ k.p.c., gdzie ustawodawca *expressis verbis* dopuszcza możliwość dołączenia do pism procesowych załączników, wymienionych w tym piśmie. Tworzy to szeroką kategorię dowodów, mogących stanowić materiał procesowy, a uzyskanie których odbywa się poza ramami procesu cywilnego. Inaczej będzie bowiem przeprowadzany dowód z zeznań świadków, przesłuchania stron, opinii biegłego bądź oględzin, kiedy to sąd uczestniczy w kreowaniu danego środka dowodowego. Odmienne natomiast sytuacja przedstawia się z dowodami z dokumentów urzędowych i prywatnych lub z „innych dokumentów” w rozumieniu art. 308 k.p.c., które zostają zaoferowane sądowi przez strony procesu, często poprzez załączenie ich do pism procesowych. Sąd orzekający nie ma wówczas żadnego wpływu na sposób ich powstania. Styka się z nimi dopiero po wpłynięciu pisma procesowego, do którego jest dołączony taki dowód. Dowody wskazane w art. 308 k.p.c. mają przedstawić rzeczywistość poprzez zawarte w nich obrazy lub dźwięki, a nie np. poprzez opisy wyrażone pismem lub zeznaniami. Choć ich rola w dojściu do prawdy w ramach procesu cywilnego może być znacząca, to określane są mianem tzw. dowodów pomocniczych o charakterze wtórnym⁴⁹³.

---

⁴⁹¹ K. Kołakowski, *Dowodzenie w procesie cywilnym. Komentarz do przepisów kodeksu postępowania cywilnego uwzględniający nowelizację z 2000 roku*, Warszawa 2000, s. 19.

⁴⁹² H. Dolecki, *Ciężar dowodu...* op.cit., s. 54 i n.; I. Andrych-Brzezisńska, *Ciężar dowodu...* op.cit., s. 48 i n.; s. H. Pietrzakowski, *Metodyka pracy sędziego...* op.cit., s. 488-491; T. Zembrzuski *Ciężar dowodu*, [w:] *Dowody w postępowaniu cywilnym*, red. Ł. Błaszczak, K. Markiewicz, E. Rudkowska-Ząbczyk, Warszawa 2010, s. 303-318.

⁴⁹³ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 19.03.2010, I ACa 2/10, Legalis.

Dokonując uporządkowania przedstawianych w literaturze przedmiotu przykładów dowodów sprzecznych z prawem, wyodrębnić można dwie kategorie sposobów wejścia w posiadanie tego typu dowodów przez stronę. Wyróżnić należy sytuacje, kiedy dowód obiektywnie istnieje, ale strona wchodzi w jego posiadanie - samodzielnie albo przez działanie osoby trzeciej – w wyniku naruszenia norm prawa. Odmiennej kategoryzacji powinna podlegać sytuacja, kiedy dowód obiektywnie nie istnieje, ale strona poprzez działanie sprzeczne z normami prawa - swoje bądź osoby trzeciej - doprowadziła do jego wytworzenia. Sytuacje te są jakościowo różne i w sposób odmienny wpływają na istotę sprzeczności z prawem pozyskanych w ich wyniku dowodów, czyniąc punktem wyjścia kryteria dla ich typologii.

Rozważając analizowany problem nie można pominąć kwestii koncentrującej się na wykorzystywaniu w procesie cywilnym materiałów pozyskanych poprzez prywatnego detektywa. Ramy jego funkcjonowania reguluje ustawa o usługach detektywistycznych⁴⁹⁴. Działalność prywatnych detektywów nierzadko ukierunkowana jest na dostarczeniu stronie dowodów na potrzeby zainicjowania bądź wykorzystania ich w toku toczącego się już procesu⁴⁹⁵. Ustawa o usługach detektywistycznych w sposób niezwykle szeroki określa zakres przedmiotowy informacji, które mogą być przez detektywa pozyskiwane. Należą do nich, stosownie do art. 2 ust. 1 u.u.d, informacje o osobach, przedmiotach i zdarzeniach. Ich uzyskiwanie, przetwarzanie i przekazywanie może odbywać się jednak w formach i zakresach niezastrzeżonych dla organów i instytucji państwowych na mocy odrębnych przepisów. Katalog rodzajowy takich informacji, określony w kolejnych punktach art. 2 ust. 1 u.u.d., ma jedynie charakter przykładowy, a to z uwagi na posłużenie się przez ustawodawcę formułą „w szczególności”. Zgodnie z wyliczeniem zawartym w tym artykule czynności detektywistyczne dokonywane mogą być w sprawach: wynikających ze stosunków prawnych dotyczących osób fizycznych oraz ze stosunków gospodarczych dotyczących wykonania zobowiązań majątkowych, zdolności płatniczych lub wiarygodności w tych stosunkach, bezprawnego wykorzystywania nazw handlowych lub znaków towarowych, nieuczciwej konkurencji lub ujawnienia wiadomości stanowiących tajemnicę przedsiębiorstwa lub tajemnicę handlową. Ponadto mogą służyć sprawdzaniu wiarygodności informacji dotyczących szkód zgłaszanych zakładom ubezpieczeniowym, poszukiwania osób zaginionych lub ukrywających się, poszukiwania mienia bądź zbierania informacji w sprawie, w której toczy się postępowanie karne, postępowanie w sprawach o przestępstwa skarbowe lub

---

⁴⁹⁴ Ustawa z 6.07.2001 o usługach detektywistycznych, t.j. Dz. U. z 2014 r. poz 273 z późn. zm.

⁴⁹⁵ K. Knoppek, *Problem dowodów...* op.cit., s. 127-128.

wykroczenia skarbowe albo inne, jeżeli w toku postępowania można zastosować przepisy prawa karnego.

Uregulowanie w sposób tak szeroki możliwości działania detektywów bądź agencji detektywistycznych spowodowało, że oferują one szeroki zakres usług, natomiast do najczęściej oferowanych należą: zdobywanie informacji na potrzeby postępowań sądowych, zwłaszcza w sprawach rodzinnych, a także gospodarczych z zakresu nieuczciwej konkurencji, ochrony znaków i nazw towarowych, poszukiwanie skradzionych samochodów czy osób zaginionych. Usługą detektywistyczną stanowi także zdobywanie informacji o partnerach gospodarczych oraz przeciwdziałanie szpiegostwu gospodarczemu. Szybkość oraz sprawność w wykonywaniu tych usług przez część agencji detektywistycznych sprawia, że osoby szukające rozwiązań dla swoich problemów często decydują się skorzystać z usług tego typu podmiotów. Utrwalone przez detektywów informacje (np. w formie zdjęć, filmów, dokumentów, kserokopii, nagrań dźwiękowych) są wykorzystywane przez strony na potrzeby toczących się lub mających zostać dopiero wszczętymi postępowań cywilnych. Detektyw jest uprawniony do przetwarzania danych osobowych, zebranych w toku wykonywanych przez niego czynności, bez zgody osób, których dane dotyczą, w zakresie sprawy prowadzonej przez przedsiębiorcę posiadającego wpis do rejestru, wyłącznie w czasie prowadzenia tej sprawy, o czym jednoznacznie przesądza art. 8 ust. 1 u.u.d.

Niewątpliwie dowody zdobyte przez detektywa są pozyskiwane bez wiedzy i zgody osób obserwowanych, niemniej jednak jak zauważa K. Knoppek wykładania systemowa przepisów k.p.c. i u.u.d powoduje, iż nie można *a limie* odrzucić wszelkich dowodów zdobytych przez prywatnego detektywa⁴⁹⁶. Ustawodawca nie zawęży rodzaju informacji, jakie mogą być przez detektywa uzyskiwane, wprowadza natomiast ograniczenia w sposobie ich uzyskiwania. Pozostaje więc określenie prawnych granic możliwości działania prywatnego detektywa. Ramy jego aktywności wyznaczone są z jednej strony przepisami materialnymi i ustrojowymi prawa karnego, z drugiej natomiast regulacją zawartą w u.u.d. Do tej drugiej kategorii należą przede wszystkim ograniczenia wskazane w art. 2 ust. 1, art. 7 i art. 45 u.u.d. Niemniej jednak nie są one najważniejsze, albowiem głównym wyznacznikiem działalności detektywistycznej jest art. 11 pkt. 1 i 2 u.u.d., w którym ustawodawca zastrzega, by detektyw przy wykonywaniu czynności przestrzegał przepisów prawa, nakazując mu jednocześnie odmowę ich wykonania w razie niezgodności z prawem lub etyką. Ustawodawca przy tym nie zawęży owej bezprawności jedynie do bezprawności karnej, co oznacza, że czynność

---

⁴⁹⁶ K. Knoppek, *Problem dowodów...* op.cit., s. 127-128; podobnie G. Gozdór, *Przestępstwa z ustawy o usługach detektywistycznych*, Prok. i Pr. 2005/6, s. 86-87.

podejmowana przez detektywa powinna być zgodna z przepisami każdej gałęzi prawa, w tym prawa karnego, cywilnego czy administracyjnego. Detektyw bowiem ponosi odpowiedzialność za szkody wyrządzone podczas wykonywania czynności oraz wskutek podania nieprawdziwych informacji, na zasadach określonych w k.c. (zgodnie z art. 14 u.u.d.). Wykonując czynności, detektyw powinien więc respektować zakazy i nakazy, od tak podstawowych i ogólnych jak chociażby sformułowany w art. 342 k.c. zakaz samowolnego naruszania posiadania, po zakazy szczegółowo określające czynności zabronione, opisane jako czynności sprawcze przestępstw stypizowanych w Rozdziale XXXIII Kodeksu karnego (to jest przestępstwa przeciwko ochronie informacji). Podkreślenia także wymaga, że w określonych okolicznościach (z uwagi na intensywność stosowania metody uznawanej za dopuszczalną) określone zachowania detektywa, w innych wypadkach legalne, mogą stanowić przestępstwo tzw. stalkingu (art. 190a k.k.) albo wykroczenie złośliwego niepokojenia (art. 107 k.w.)⁴⁹⁷.

Istotnym pozostaje, że zgodnie z art. 7 u.u.d. wykonując usługi detektywistyczne, detektyw nie może stosować środków technicznych oraz metod i czynności operacyjno-rozpoznawczych, zastrzeżonych dla upoważnionych organów na mocy odrębnych przepisów. Obwarowane jest to dodatkowo sankcją karną, gdyż zgodnie z art. 45 u.u.d. jeżeli detektyw podczas świadczenia usług detektywistycznych wykonuje czynności ustawowo zastrzeżone dla organów i instytucji państwowych to podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo karze pozbawienia wolności do lat 3. Nie ulega wątpliwości, że czynności operacyjno-rozpoznawcze zastrzeżone dla upoważnionych organów i instytucji państwowych z mocy odrębnych przepisów ustawowych, to takie czynności operacyjno-rozpoznawcze, które zostały wprost wymienione w ustawach i dla których określono przesłanki warunkujące ich podjęcie⁴⁹⁸. Limitowanie działalności detektywistycznej przepisami prawa karnego *sensu largo* oraz u.u.d. kreuje standard tej działalności, zgodnie z którym strona nie może otrzymać od detektywa utrwalonej informacji, która zostałaby uzyskana w wyniku aktywności sprzecznej

---

⁴⁹⁷ Postanowienie SN z 28.11.2013, I KZP 17/13, OSNKW 2014/1/5.

⁴⁹⁸ Ibidem. Zaznaczenia przy tym wymaga, że ustawa o usługach detektywistycznych oraz jakikolwiek inny akt prawny tej rangi nie definiują pojęcia czynności operacyjno-rozpoznawczych, choć polski ustawodawca upoważnia niektóre służby do podejmowania się takich czynności. O czynnościach operacyjno-rozpoznawczych mowa jest m.in. w ustawie z 6.04.1990 o Policji (Dz. U. z 2011, Nr 287, poz. 1687 z późn. zm.), ustawie z 24.05.2002 o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Agencji Wywiadu (Dz. U. z 2010, Nr 29, poz. 154 z późn. zm.), ustawie z 12.10.1990 o Straży Granicznej (Dz. U. z 2011, Nr 116, poz. 675 z późn. zm.), ustawie z 28.09.1991 o kontroli skarbowej (Dz. U. z 2011, Nr 41, poz. 214 z późn. zm.), ustawie z 9.06.2006 o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego i Służbie Wywiadu Wojskowego (Dz. U. Nr 104, poz. 709 z późn. zm.), ustawie z 24.08.2001 o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych (Dz. U. z 2013, poz. 568 z późn. zm.), ustawie z 9.06.2006 o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym (Dz. U. z 2006, Nr 104, poz. 708 z późn. zm.).

z powołanymi wyżej przepisami prawa. Dowodom pozyskanym zgodnie z prawem przez detektywa, trudno jest przypisać przymiot sprzeczności z prawem.

Przed dokonaniem typologii dowodów sprzecznych z prawem wskazać należy, że w doktrynie zostały poddane próbie usystematyzowania⁴⁹⁹. W tym zakresie wyodrębniono dowód sprzeczny z Konstytucją RP, przy czym zakłada się jego dalszy podział na dowód bezpośrednio i pośrednio naruszający godność ludzką. Dystynkcję taką wprowadzono mając na względzie opracowany przez L. Boska⁵⁰⁰ podział norm konstytucyjnych na przepisy bezpośrednio oraz pośrednio chroniące godność. Granicą dla określenia, które z działań są bezpośrednimi zamachami na godność ludzką wpływając tym samym na bezprawność pozyskania dowodów jest ustalenie czy akt pozyskania określonego dowodu może wypełniać znamiona czynów zabronionych przeciwko życiu, wywołania umyślnego uszczerbku na zdrowiu, a także bezprawnego pozbawienia wolności⁵⁰¹. Natomiast dowód pośrednio naruszający godność ludzką ingeruje w szeroko rozumiane prawo do prywatności⁵⁰². Oprócz podanego podziału dodatkowo wskazuje się na dowód sprzeczny z prawem procesowym oraz z dobrymi obyczajami. Jednocześnie w sposób kategoriyczny wyklucza się dopuszczalność dowodu sprzecznego z normami chroniącymi bezpośrednio godność ludzką⁵⁰³, odmiennie niż w przypadku dowodów sprzecznych z prawem do prywatności *sensu largo* i z klauzulą dobrych obyczajów⁵⁰⁴.

Zaprezentowany przez A. Skorupkę sposób typologii dowodów sprzecznych z prawem, choć interesujący z punktu widzenia teoretyczno-prawnego, może powodować problemy natury praktycznej. Wymaga bowiem od organu jurysdykcyjnego dokonania ustalenia czy pozyskanie dowodu w sposób hipotetyczny realizuje czyn zabroniony⁵⁰⁵. Sąd cywilny, rozpoznając spór pomiędzy stronami, nie jest uprawniony do wiążącej oceny, czy określone zachowanie strony / podmiotu trzeciego wypełnia znamiona czynu karalnego respektując przy tym zasadę domniemania niewinności wyrażoną w art. 42 ust. 3 Konstytucji RP oraz w art. 5 § 1 k.p.k. Mogłoby to zostać zakwestionowane przez stronę w sytuacji wydania wyroku uniewinniającego bądź umarzającego postępowanie karne⁵⁰⁶ i w konsekwencji implikowałoby konieczność przeprowadzenia dowodu sprzecznego z prawem. Definiowanie dowodów w procesie cywilnym od uprzedniej oceny sądu

⁴⁹⁹ A. Skorupka, *Dopuszczalność dowodu...*op.cit., s. 116-184.

⁵⁰⁰ L. Bosek, *Gwarancje godności ludzkiej i ich wpływ na polskie prawo cywilne*, Warszawa 2012, s. 89-108.

⁵⁰¹ A. Skorupka, *Dopuszczalność dowodu...*op.cit., s. 132-133.

⁵⁰² Ibidem, s. 136-158.

⁵⁰³ Ibidem, s. 257-259.

⁵⁰⁴ Ibidem, s. 250-254.

⁵⁰⁵ Ibidem, s. 259.

⁵⁰⁶ Por. rozważania zawarte w rozdziale I.2.1.

rozpoznającego spór, czy określony czyn z punktu widzenia jego znamion jest przestępstwem, może doprowadzić do błędnych wniosków⁵⁰⁷. Przede wszystkim trudności będzie powodować konieczność analizy strony podmiotowej, strony przedmiotowej, podmiotu i przedmiotu czynu zabronionego. Przykładowo nie jest możliwym dokonanie *in abstracto* tak jednoznacznej oceny sytuacji, w której strona za pomocą naruszenia nietykalności cielesnej bądź nawet tortur wobec innej osoby (strony) wchodzi w posiadanie informacji co do miejsca położenia weksła czy testamentu i następnie przedstawia go sądowi w sprawie o zapłatę w postępowaniu nakazowym lub w sprawie o zachówek (bądź nawet w postępowaniu nieprocesowym o stwierdzenie nabycia spadku). Rodzi się pytanie, czy wówczas sąd powinien odmówić wydania nakazu zapłaty z weksła lub zaniechać stwierdzenia w sposób prawidłowy dziedziczenia, bo określony dokument został pozyskany z naruszeniem godności ludzkiej. Powyższe wątpliwości wskazują na potrzebę dokonania typologii dowodów sprzecznych z prawem mając na względzie odmienne kryteria podziału niż dotychczas zaprezentowane.

2.2. Dowody objęte w sposób sprzeczny z prawem

Odnosząc się do pierwszej z wyodrębnionych sytuacji, wskazać należy na podstawowe założenie, jakim jest istnienie danego dowodu. Strona ma świadomość jego istnienia, niemniej jednak z różnych powodów nie jest w stanie bez naruszenia norm prawnych wejść w posiadanie takiego dowodu. Strona może być przekonana także co do tego, że przy wykorzystaniu instrumentów procesowych (art. 187 § 2 pkt 3 i 4, art. 208 § 1 pkt 5 k.p.c.) nie będzie możliwym „wprowadzenie” danego dowodu do materiału procesowego (np. osoba posiadająca testament twierdzi, że go nie ma, gdyż zawiera niekorzystne dla niej rozporządzenia masą spadkową). W takich sytuacjach strona decyduje się na przekroczenie przepisów prawa materialnego cywilnego lub karnego w celu pozyskania⁵⁰⁸ takiego dowodu i w konsekwencji załączenie go do pisma procesowego kierowanego do sądu orzekającego. Jeżeli podmiotem władającym takim dowodem jest strona procesowa i ma ona fizyczną możliwość dostarczenia go sądowi, wystarczające jest wówczas nałożenie na nią ciężaru dostarczenia takiego dowodu (art. 233 § 2 k.p.c.). Wystąpić może jednak sytuacja, kiedy strona dysponująca niezbędnymi w sprawie dowodami nie ma interesu we wprowadzeniu ich do

---

⁵⁰⁷ Por. rozważania zawarte w rozdziale IV.5.

⁵⁰⁸ Por. H.J. Ahrens, *Der Beweis im Zivilprozess*, Kolonia 2015, s. 88 i n. odnośnie pozaprocessowego pozyskiwania dowodów.

procesu, albowiem mogą okazać się korzystne dla strony przeciwnej⁵⁰⁹. Z sytuacjami tego rodzaju będziemy mieć do czynienia, kiedy:

1. spadkobierca testamentowy wykrada z mieszkania spadkobiercy ustawowego testament i dołącza go do wniosku o stwierdzenie nabycia spadku. Oczywiście sąd spadku dysponuje w tym zakresie dodatkowymi instrumentami przymuszającymi (art. 646 – 648 k.p.c.), niemniej jednak ich zastosowanie nie zawsze gwarantować może złożenie testamentu do sądu, o czym spadkobierca testamentowy może być w pełni przekonany. Czynność zaboru testamentu połączona może być z zastosowaniem tortur, przemocy lub groźby jej użycia wobec osoby, w posiadaniu której ten dokument się znajduje,
2. matka małoletniego dziecka, która nie może uzyskać od jego ojca alimentów w odpowiedniej wysokości, wchodzi do mieszkania obowiązanego i wykrada dokumenty obrazujące jego zarobki w celu przedłożenia tych dokumentów do sprawy alimentacyjnej,
3. dłużnik lub osoba trzecia wykrada z mieszkania wierzyciela dokument stanowiący umowę o zwolnienie go z długu lub dokument zawierający jego oświadczenie o spełnieniu świadczenia, który przedkłada później w postępowaniu z powództwa tego wierzyciela o zapłatę. Czynność zaboru, podobnie jak w przypadku opisanym w punkcie pierwszym, może być połączona z zastosowaniem tortur, przemocy lub groźby jej użycia wobec osoby, w posiadaniu której ten dokument się znajduje,
4. strona postępowania o rozwód włamuje się do komputera lub telefonu komórkowego z usługą GPS lub LBS i pozyskuje w ten sposób treści wiadomości, zdjęcia lub inne informacje dotyczące współmałżonka, świadczące o jego zdradzie w celu przedłożenia ich w sądzie,
5. strona wbrew art. 107 ustawy z 10.05.2018 o ochronie danych osobowych⁵¹⁰ oraz art. 6 i 7 ogólnego rozporządzenia o ochronie danych, bez odpowiedniej zgody bądź uprawnienia, wchodzi w posiadanie danych osobowych, genetycznych, biometrycznych lub dotyczących zdrowia i następnie przedstawia je w sądzie jako dowód.

W sytuacjach wskazanych powyżej nie można mówić o dowodzie sprzecznym z prawem *sensu stricte*, bowiem sprzeczne z prawem jest zachowanie strony zmierzające do jego pozyskania. Zachowanie takie naruszać może szereg przepisów o charakterze cywilnym (art. 23, art. 24, art. 415 k.c.) lub karnym (art. 193, art. 266, art. 267 k.k., art. 107 u.o.d.o.). Niemniej jednak dowody te istnieją, a strona, która się na nie powołuje, nie posiada ich.

---

⁵⁰⁹ J. Turek, *Czynności procesowe...* op.cit., s. 77.

⁵¹⁰ Ustawa z 10.05.2018 o ochronie danych osobowych; t.j. Dz. U. z 2019, poz. 1781.

Wyłącznie jej naganne zachowanie z punktu widzenia norm prawa cywilnego lub karnego doprowadziło do pozyskania dowodów (wejścia w posiadanie) i w konsekwencji umożliwiło ich przeprowadzenie w procesie.

2.3. Dowody wytworzone w sposób sprzeczny z prawem

Cechą znamionującą drugą sytuację jest aktywność strony lub osoby trzeciej w wytworzeniu danego dowodu. Wówczas, gdyby nie sprzeczne z normami prawnymi postępowanie określonej osoby, to nie doszłoby do powstania danego dowodu. O sytuacjach tego rodzaju można mówić, kiedy:

1. pewna osoba instaluje w pomieszczeniu innej urządzenie podsłuchowe i w ten sposób uzyskuje nagranie zdarzenia, którego nie jest uczestnikiem. Nagranie takie następnie przedkłada do sądu jako dowód lub przekazuje stronie w celu wykorzystania w postępowaniu dowodowym,
2. małżonek instaluje aparaturę utrwalającą obraz lub dźwięk w swoim mieszkaniu i w ten sposób pozyskuje nagranie wykazujące niewierność drugiego małżonka, co wykorzystuje jako dowód w toku procesu rozwodowego,
3. osoba uczestnicząca w określonym zdarzeniu utrwała jego przebieg bez wiedzy oraz zgody pozostałych osób biorących w nim udział oraz takie nagranie następnie załącza jako dowód do pisma procesowego,
4. strona postępowania o rozwód instaluje na komputerze wspólnie używanym przez małżonków bądź na komputerze używanym wyłącznie przez drugiego małżonka program do zapamiętywania znaków naciskanych na klawiaturze i w ten sposób odtwarza korespondencję drugiego małżonka z osobą trzecią świadczącą o jego niewierności. Następnie przedkłada wydruk zawierający tę korespondencję w sprawie rozwodowej.

W sytuacjach wskazanych powyżej do określonego zdarzenia obiektywnie może dojść (np. do rozmowy, kontaktu intymnego), niemniej jednak zmaterializowanie jego przebiegu następuje poprzez sprzeczne z prawem działanie strony bądź osoby trzeciej. Czym innym jest bowiem kradzież dokumentu z mieszkania obcej osoby, od utrwalenia rozmowy osób trzecich poprzez zainstalowanie u jednej z nich aparatury podsłuchowej. Wspólnym mianownikiem wszystkich tych sytuacji jest działanie strony poza ramami procesu cywilnego. Rozważania te bazują na stwierdzeniu, że strony procesu nie opierają się wyłącznie

na procesowych formach poszukiwania i ujawniania dowodów, co natomiast jest jedyną formą działania sądu na płaszczyźnie postępowania dowodowego⁵¹¹.

Z powyższego wyliczenia można wysnuć wniosek, że doniosłe znaczenie będą odgrywały dowody z nośników obrazu lub dźwięku, a więc tzw. dokumenty pozatekstowe. W obowiązującym k.p.c. przepisem regulującym kwestię przeprowadzania tego typu dowodów nazwanych jest art. 308, który w wyniku nowelizacji z 10.07.2015⁵¹² otrzymał zmienioną treść i stał się przepisem wręcz o podstawowym znaczeniu dla postępowania dowodowego. Zgodnie z jego aktualnym brzmieniem obowiązującym od 8.09.2016 dowody z innych dokumentów niż wymienione w art. 243¹ k.p.c., w szczególności zawierających zapis obrazu, dźwięku albo obrazu i dźwięku, sąd przeprowadza, stosując odpowiednio przepisy o dowodzie z oględzin oraz o dowodzie z dokumentów. W rozumieniu tego przepisu dowodem z zapisu obrazu, dźwięku lub obrazu i dźwięku będzie więc treść (informacja) utrwalona na nośniku m.in. taśma magnetofonowa, płyta CD⁵¹³, płyta DVD⁵¹⁴, płyta Blu-ray⁵¹⁵, pendrive⁵¹⁶, czy nawet taśma filmowa⁵¹⁷.

---

⁵¹¹Odmienne jest na gruncie postępowania karnego, por. R. Zdybel, *Funkcja wykrywacza i dowodowa postępowania karnego*, Warszawa 2016, s. 95 i n.

⁵¹²Ustawa z 10.07.2015 o zmianie ustawy - Kodeks cywilny, ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2015, poz. 1311.

⁵¹³ W tłumaczeniu z j. angielskiego: Compact Disc, CD-ROM – Compact Disc – Read Only Memory – jest wykonana z plastikowego tworzywa pokrytego jedną lub kilkoma warstwami metalicznymi. CD nie ma właściwości magnetycznych, a tylko optyczne (odbija światło). Informacje na płycie CD zapisane są (mechanicznie wytłoczone) w postaci spiralnie ułożonych zagłębień (pitów). Gdy światło lasera urządzenia odtwarzającego natrafia na zagłębienie, jest ono odbijane pod takim kątem, że urządzenie odczytujące rejestruje to jako brak odbicia. Natomiast, gdy światło lasera pada na powierzchnię pomiędzy zagłębieniami, urządzenie rejestruje odbicie. Dzięki temu powstaje informacja w postaci zer i jedynek (światło nieodbite i odbite), która zamieniona zostaje na dźwięk docierający do ucha słuchacza. Do odczytania zawartości płyty CD (przesłuchania) niezbędny jest odtwarzacz CD. Można także skorzystać z napędu CD-ROM umieszczonego w komputerze.; por. *Słownik Komputerowy*, Wydawnictwo Axel Springer Polska; dostęp: 22.02.2018.

⁵¹⁴ DVD – Digital Versatile Disc, dysk uniwersalny służący do przechowywania danych o pojemności: od 4,5 Gb (dla jednostronnego i jednowarstwowego dysku) do 17 Gb (dla podwójnego i dwuwarstwowego dysku). Często jest używany do zapisów multimedialnych; por. *Słownik – Wiedza i innowacje*. Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji; dostęp: 22.02.2018.

⁵¹⁵ Format zapisu optycznego, opracowany przez Blu-ray Disc Association (BDA). Następca formatu DVD. Ze względu na zastosowanie zamiast czerwonego (długość fali 650 nm) niebieskofioletowego lasera (długość fali 405 nm) pojemność płyt w stosunku do DVD wzrosła do 25 GB dla płyt jednowarstwowych i 50 GB dla płyt dwuwarstwowych. Głównym przeznaczeniem płyt Blu-ray ma być dystrybucja filmów nagranych w wysokiej jakości. Konkurencyjnym wobec Blu-ray standardem jest HD DVD. Ang. Blue Ray - niebieski promień; por. *Słownik Komputerowy*, Wydawnictwo Axel Springer Polska; dostęp: 22.02.2018.

⁵¹⁶ Z j. angielskiego: *USB flash drive, flashdrive, flash disk, finger disk, USB stick, massive storage device, flash memory stick, pen drive* i tym podobne – Nazwa własna urządzeń w postaci klucza USB, produkowanych przez firmę Add On Technology z Tajwanu. Potocznie - mianem pendrive określane są wszystkie miniaturowe pamięci flash mające postać klucza USB. Por. klucz USB; por. *Słownik Komputerowy*, Wydawnictwo Axel Springer Polska; dostęp: 22.02.2018.

⁵¹⁷ K. Knoppek, *Dowód z nośników obrazu lub dźwięku (dowód z dokumentów pozatekstowych)*, [w:] *SystemPrawa procesowego cywilnego. Postępowanie procesowe przed sądem pierwszej instancji*, red. T. Erciński, Warszawa 2016, s. 519-530.

3. Założenia dotyczące podstawy prawnej zakazu korzystania z dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem

3.1. Uwagi ogólne

Zakwalifikowanie określonej normy prawnej do prawa materialnego lub procesowego jest doniosłe nie tylko z punktu widzenia teoretycznego, ale niesie ze sobą istotne konsekwencje przede wszystkim na płaszczyźnie sądowego stosowania prawa. Przeprowadzone dotychczas rozważania prowadzą do wniosków istotnych z punktu widzenia możliwości konstruowania zakazu przeprowadzania dowodów sprzecznych z prawem w procesie cywilnym. W k.p.c. brak jest przepisu, który wprowadzałby zakaz przeprowadzania dowodu uzyskanego sprzecznie z prawem, dlatego przedstawiciele doktryny prawa procesowego cywilnego poszukują podstawy prawnej przede wszystkim w przepisach Konstytucji RP i Konwencji. Omawiany zakaz jest wywodzony przede wszystkim z przepisów gwarantujących ochronę praw i wolności jednostki, a mianowicie z art. 2, art. 7, art. 30, art. 39, art. 40, art. 41, art. 47, art. 49, art. 50 Konstytucji RP, art. 3, art. 5 i art. 8 Konwencji, art. 23, art. 24 i art. 448 k.c., art. 279 § 1 k.k. Poza wskazanymi podstawami normatywnymi podaje się także art. 248 § 2 k.p.c. oraz art. 279 k.k.⁵¹⁸.

Zaznaczenia wymaga, że w rozważaniach niniejszego rozdziału nie będę koncentrował się na płaszczyźnie treści merytorycznych rozstrzygnięć, jakie powołane przepisy mogą kreować w stosunkach horyzontalnych lub wertykalnych. Natomiast analizie zostanie poddana możliwość uwzględnienia ich jako podstawy konstruowania norm w prawie procesowym cywilnym. Niewątpliwie od jednostek pozyskujących dowody należy wymagać respektowania praw i wolności innych. Niemniej jednak wskazane przepisy z uwagi na akty normatywne w jakim znajdują swoje umiejscowienie, podlegać będą odrębnym regułom interpretacyjnym. Powoduje to także odmienne konsekwencje prawne w zależności od norm sankcjonujących, w tym w sferze prawa procesowego cywilnego.

---

⁵¹⁸ Por. rozważania zawarte w rozdziale I.2.4.

3.2. Przepisy Konstytucji RP i prawa międzynarodowego jako podstawa rozstrzygnięcia w prawie procesowym cywilnym

3.2.1. Samoistne stosowanie przepisów Konstytucji RP

Konstruowanie zakazu korzystania w procesie cywilnym z dowodów sprzecznych z prawem w oparciu o przepisy Konstytucji RP dotyka kwestii bezpośredniego stosowania tego aktu prawnego w sądowym modelu stosowania prawa. Problemem kluczowym związanym z pojęciem stosowania, którym posłużył się ustrojodawca w art. 8 ust. 2 Konstytucji RP jest sposób rozumienia bezpośredniości. Wynika to ze swoistego rodzaju struktury norm Konstytucji RP, ich dużej ogólności, niekiedy niedookreśloności, luk konstrukcyjnych⁵¹⁹. Różny stopień precyzji i konkretności poszczególnych przepisów Konstytucji RP nie wyklucza możliwości wydobycia określonych treści normatywnych z każdego z nich⁵²⁰. Proces ustalania konsekwencji prawnych faktów w sposób wiążący na podstawie obowiązującego prawa poprzez sformułowanie norm konkretno-indywidualnych w oparciu o Konstytucję RP może przybrać jedną z trzech form.

Pierwszą jest samoistne stosowanie przepisów Konstytucji RP polegające na oparciu rozstrzygnięcia przez sąd wyłącznie na jej przepisie. Konstytucja jako akt prawny powinna wówczas zawierać normy generalne i abstrakcyjne, które mogą być podstawą aktów stosowania prawa. Forma ta jest jednak wyjątkowo stosowana przez sądy, odmiennie niż przez naczelne organy (np. Prezydent, Sejm). Niezbędnym warunkiem bezpośredniego stosowania Konstytucji RP jest to, by norma konstytucyjna była dostatecznie konkretna i precyzyjna (jednoznaczna)⁵²¹ oraz w takiej postaci nadawała się do stosowania⁵²². Orzecznictwo TK formułuje także drugi warunek samoistnego stosowania normy konstytucyjnej, a mianowicie brak regulacji ustawowej w danej materii⁵²³. W tym zakresie w doktrynie prawa konstytucyjnego zarysowały się dwie koncepcje. Zgodnie z pierwszą brak obowiązującej

---

⁵¹⁹ K. Działocha, *Komentarz do art. 8 Konstytucji RP*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. L. Garlicki, M. Zubik, Warszawa 2016, s. 307 i n.

⁵²⁰ Postanowienie TK z 22.03.2000, P 12/98, OTK 2000/2/67.

⁵²¹ Wyrok TK z 19.05.1998, U 5/97, OTK 1998/4/46; postanowienie TK z 22.03.2000, P 12/98, OTK 2000/2/67; wyrok SN z 8.01.2009 I CSK 482/08, Legalis.

⁵²² A. Mączyński, *Bezpośrednie stosowanie konstytucji przez sądy*, PiP 2000/5, s. 3 i n.; K. Działocha, *Komentarz do art. 8...* op.cit., s. 309 i n.; M. Florczak-Wątor, *Horyzontalny wymiar praw człowieka*, Kraków 2014, s. 283-285.

⁵²³ Wyrok TK z 28.11.2001, K 36/01, OTK 2001/8/255.

regulacji ustawowej jest warunkiem *sine qua non* samoistnego stosowania konstytucji⁵²⁴. Według drugiej istnienie określonej regulacji ustawowej odnoszącej się do danej materii nie wyłącza możliwości samoistnego stosowania konstytucji⁵²⁵. Nie rozstrzygając o zasadności każdego z tych poglądów stwierdzić wypada, że w orzecznictwie samoistne stosowanie Konstytucji RP na płaszczyźnie procesu cywilnego najczęściej odnosi się właśnie do art. 45 ust 1 i art. 77 ust. 1⁵²⁶. Niemniej jednak stosowanie Konstytucji RP przez sądy jako samoistnej podstawy rozstrzygnięcia jest sytuacją wyjątkową i nie powinno polegać na zastępowaniu parlamentu w jego działalności ustawodawczej⁵²⁷.

Kolejną formą, która najczęściej występuje w sądowym stosowaniu prawa, jest współstosowanie Konstytucji RP i innych aktów normatywnych, w szczególności ustaw⁵²⁸. Mamy z nią do czynienia w sytuacji, kiedy dana materia znajduje swoją regulację na poziomie obu tych aktów prawnych (Konstytucji RP i ustawy). W takim przypadku przepis konstytucyjny staje się albo źródłem odtworzenia normy prawnej albo staje się wyznacznikiem sposobu prawnego ustalenia znaczenia przepisu ustawy⁵²⁹. Współstosowanie Konstytucji RP i ustaw nie jest jednolicie postrzegane w doktrynie prawa konstytucyjnego⁵³⁰. Na potrzeby niniejszego opracowania przyjmę stanowisko, zgodnie z którym współstosowanie tych aktów prawnych oznaczać będzie stosowanie normy prawnej rozczłonkowanej syntaktycznie lub treściowo w przepisach rangi konstytucyjnej i ustawowej. W swojej istocie i konstrukcji nie różni się ona znacznie od wykładni prokonstytucyjnej. Różnica sprowadza się do stopniu wykorzystania przepisów konstytucyjnych w procesie dekodowania normy prawnej znajdującej zastosowanie w konkretnym przypadku, gdzie przy współstosowaniu przepisów rangi konstytucyjnej i ustawowej, to zakres rekonstrukcji normy przy wykorzystaniu przepisów Konstytucji RP jest szerszy⁵³². Pełna rekonstrukcja normy wymaga więc odwołania się do przepisów aktów normatywnych różnej rangi, w celu odkodowania z nich poszczególnych jej

---

⁵²⁴ A. Wasilewski, *Przedstawianie pytań prawnych Trybunałowi Konstytucyjnemu przez sądy (art. 193 Konstytucji)*, PiP 1999/8, s. 28 i n.; B. Nita, *Bezpośrednie stosowanie konstytucji a rola sądów w ochronie konstytucyjności prawa*, PiP 2002/9, s. 38 i n.

⁵²⁵ A. Mączyński, *Bezpośrednie stosowanie...* op.cit., s. 6; B. Banaszak, *Prawa człowieka i obywatela w nowej Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Przegląd Sejmowy 1997/5, s. 62; M. Florczak-Wątor, *Horyzontalny wymiar...* op.cit., s. 317 i n.

⁵²⁶ Wyrok TK z 4.12.2001, SK 18/00, OTK 2001/8/256; wyrok SN z 21.11.2003, V CKN 1248/02, Legalis; uchwała SN z 6.01.2005, III CZP 75/04, Legalis; postanowienie SN z 6.12.2010, II UZ 33/10, Legalis; por. L. Garlicki, *Sądy a Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, PS 2016/7-8, s. 7 i n.

⁵²⁷ M. Florczak-Wątor, *Horyzontalny wymiar...* op.cit., s. 345; K. Działocha, *Komentarz do art. 8 Konstytucji RP...* op.cit., s. 310.

⁵²⁸ M. Florczak-Wątor, *Orzeczenia Trybunału konstytucyjnego i ich skutki prawne*, Poznań 2006, s. 94-98.

⁵²⁹ Wyrok TK z 28.11.2001, K 36/01, OTK 2001/8/255.

⁵³⁰ P. Tuleja, *Komentarz do art. 8 Konstytucji RP*, [w:] *Konstytucja RP. Komentarz, Tom I*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016, s. 307-325; M. Florczak-Wątor, *Horyzontalny wymiar...* op.cit., s. 329 i n.

⁵³² Wyrok SN z 28.06.2000, IV CKN 77/00, Legalis.

elementów⁵³³. Wyróżnia się przy tym współstosowanie ornamentacyjne zgodnie z którym to przepis ustawy jest podstawą rozstrzygnięcia, natomiast przepis konstytucyjny przywołany jest jedynie jako wsparcie argumentacyjne lub potwierdzenie zasadności przyjętego kierunku wykładni. Natomiast współstosowanie interpretacyjne ma miejsce wówczas, kiedy to przepis konstytucyjny przesądza o sposobie rozumienia i stosowania przepisu ustawy⁵³⁴. W tym wypadku Konstytucja RP współtworzy normę prawną w oparciu zarówno o treść ustawy jak i treść jej samej. Z trzecim aspektem (tzw. modyfikacyjnym) mamy do czynienia wtedy, kiedy w trakcie wykładni stwierdza się istnienie konfliktu pomiędzy normą konstytucyjną a normą ustawową i organ eliminuje go w drodze wykładni nadając normie ustawy znaczenie uzasadnione treścią nadrzędnej normy konstytucyjnej. W ten sposób rozumienie przepisu zostaje zmodyfikowane w stosunku do jego rozumienia ustalanego w oparciu o tradycyjne metody wykładni⁵³⁵.

Ostatnią formą oddziaływania Konstytucji RP na system norm jest jej kolizyjne stosowanie, kiedy pomiędzy przepisami konstytucyjnym, ustawowym lub podustawowymi istnieje konflikt uniemożliwiający stosowanie obu tych przepisów, którego nie można wyeliminować przy zastosowaniu współstosowania modyfikacyjnego. Przepis konstytucji jest wówczas stosowany jako wzorzec dla kontroli innego przepisu. Ta forma bezpośredniego stosowania Konstytucji wiąże się z dyskusją o dopuszczalności odmowy zastosowania niekonstytucyjnego przepisu przez sąd, który to problem znacznie wykracza poza ramy niniejszego opracowania i został wyłącznie zasygnalizowany⁵³⁶.

Powyższe rozważania co do sposobów stosowania Konstytucji RP są istotne dla możliwości rekonstruowania zakazu korzystania z dowodów sprzecznych z prawem w cywilnym postępowaniu dowodowym. Formułując określoną normę w oparciu o przepis Konstytucji RP powinniśmy uwzględnić zapatrywania doktryny prawa konstytucyjnego co do modeli aplikacyjno-wykładniczych tego aktu prawnego i ukształtowanych reguł jej wykładni. Właściwość tego aktu prawnego decyduje o sposobach i metodach wykładni⁵³⁷. Konstytucja

---

⁵³³ K. Działocha, *Komentarz do art. 8...* op.cit., s. 310; M. Gutowski, P. Kardas, *Wykładnia i stosowanie prawa w procesie opartym na Konstytucji*, Warszawa 2017, s. 659 i n.

⁵³⁴ M. Florczak-Wątor, *Horyzontalny wymiar...* op.cit., s. 329-330.

⁵³⁵ L. Garlicki, *Bezpośrednie stosowanie konstytucji*, [w:] Konferencja naukowa: *Konstytucja RP w praktyce (materiały z konferencji)*, oprac. Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 1999, s. 66 i n. ; M. Florczak-Wątor, *Horyzontalny wymiar...* op.cit. s., 329-332; K. Działocha, *Komentarz do art. 8...* op.cit., s. 310-311; P. Tuleja, *Komentarz do art. 8...* op.cit., s. 320.

⁵³⁶ L. Garlicki, *Bezpośrednie stosowanie ...* op.cit., s. 21 i n.; L. Garlicki, *Trybunał Konstytucyjny a rola sądów w ochronie konstytucyjności prawa*, PiP 2001/3-4, s. 17-18; M. Florczak-Wątor, *Horyzontalny wymiar...* op.cit., s. 332-339; K. Działocha, *Komentarz do art. 8...* op.cit., s. 314-318.

⁵³⁷ S. Wronkowska, *Kilka uwag o językowym aspekcie wykładni konstytucji*, [w:] *Wykładnia prawa. Tradycja i perspektywy*, red. M. Hermann, S. Sykuna, Warszawa 2016, s. 76.

RP jako akt normatywny nie ma jednolitego charakteru, gdyż obok norm merytorycznych zawiera normy kompetencyjne, normy programowe, czy chociażby normy, którym nadaje się rangę zasad prawa⁵³⁸.

3.2.2. Przepisy chroniące godność człowieka

Główną grupę przepisów powoływanych w piśmiennictwie z zakresu prawa procesowego cywilnego, w szczególności w najnowszych opracowaniach, są te przepisy Konstytucji RP, które dotyczą sfery godności człowieka⁵³⁹. Jako podstawę normatywną wskazuje się w pierwszej kolejności art. 30 Konstytucji RP, zgodnie z którym przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka oraz obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych. Godność ludzka będąc fundamentem całego porządku prawnego jest zarazem wartością i normą prawną⁵⁴⁰. Godność ludzką chronią bezpośrednio, lecz fragmentarycznie przepisy art. 40 i 41 ust. 4 Konstytucji RP, które zakazują tortur, okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania. Tożsamość dobra prawnego chronionego przez art. 30, art. 40 i art. 41 ust. 4 Konstytucji RP koresponduje z charakterem obowiązków prawnych ustanowionych przez te przepisy⁵⁴¹. Powszechny zakaz naruszania godności ludzkiej konkretyzuje także art. 39 Konstytucji RP ustanawiający bezwarunkowy zakaz przymusowego poddawania ludzi eksperymentom naukowym oraz przeprowadzania takich eksperymentów bez wyrażonej zgody probanta. Godność ludzka jest źródłem praw i wolności, co oznacza nakaz wykładni i stosowania przepisów o prawach i wolnościach z jej uwzględnieniem⁵⁴². Gwarancja godności ludzkiej wymaga podmiotowego traktowania jednostki i skutecznej ochrony jej interesów, w tym poszanowania prawa do zainicjowania postępowania⁵⁴³. Odnotować jednak należy pogląd, zgodnie z którym godność ludzka ma charakter subsydiarny wobec pozostałych norm

---

⁵³⁸ M. Florczak-Wątor, *Horyzontalny wymiar...* op.cit., s. 283-285.

⁵³⁹ A. Skorupka, *Dopuszczalność dowodu...* op.cit., s. 125-157, 257-259.

⁵⁴⁰ J. Potrzebski, *Idea prawa w orzecznictwie polskiego Trybunału Konstytucyjnego*, Lublin 2007, s. 123 i n.; M. Granat, *Godność człowieka z art. 30 Konstytucji RP jako wartość i jako norma prawna*, PiP 2014/8, s. 3 i n.

⁵⁴¹ K. Complak, *Zasada ochrony godności człowieka normatywnym nakazem obowiązującym prawodawców i organy stosujące prawo*, [w:] *Wolności i prawa obywatelskie oraz ich gwarancje w praktyce*, red. L. Wiśniewski, Warszawa 2006, s. 11 i n.; L. Bosek, *Komentarz do art. 30 Konstytucji RP*, [w:] *Konstytucja RP. Komentarz. Tom I*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016, s. 728-735.

⁵⁴² L. Bosek, *Gwarancje godności ludzkiej i ich wpływ na polskie prawo cywilne*, Warszawa 2012, s. 108 i n.

⁵⁴³ Wyrok TK z 7.03.2007, K 28/05, OTK ZU 2007/3A/24.

o wolnościach i prawach w tym sensie, że jednostka może się na nią powołać wyłącznie w sytuacji, kiedy inne prawa lub wolności nie gwarantują takiej ochrony⁵⁴⁴.

W piśmiennictwie⁵⁴⁵ z przepisów bezpośrednio chroniących godność ludzką konstruuje się granicę dla uznania bezprawności pozyskiwania dowodów w procesie cywilnym. Jeżeli akt pozyskania dowodu wypełnia znamiona czynów zabronionych przeciwko życiu, wywołaniu umyślnego uszczerbku na zdrowiu, bezprawnemu pozbawieniu wolności, to wskazuje się, że wówczas nie powinien zostać dopuszczony. Dodatkowo sformułowano pogląd, że to właśnie godność ludzka wyznacza granice mechanizmu ważenia wartości w prawie cywilnym procesowym. Każdy dowód, który został pozyskany w wyniku naruszenia zakazu tortur, okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania lub przymusowego poddawania ludzi eksperymentom naukowym, w tym medycznym, a także w wyniku działań, których konsekwencją jest naruszenie dóbr prawnych w postaci: życia, zdrowia i wolności nie powinien zostać dopuszczony w postępowaniu cywilnym. Jeżeli sąd cywilny nie dysponuje wyrokiem skazującym za popełnienie określonego przestępstwa godzącego we wskazane powyżej wartości, powinien samodzielnie ustalić, czy hipotetycznie pozyskanie dowodu wypełnia czyn zabroniony⁵⁴⁶.

Kwestia ograniczeń związanych z godnością człowieka w kontekście zakazu przeprowadzania dowodu sprzecznego z prawem w procesie cywilnym nie daje się tak łatwo skategoryzować. Nie bez znaczenia pozostaje, że ochrona godności człowieka następuje poprzez jej literalne i aksjologiczne związanie w art. 30 Konstytucji RP z wolnościami i prawami człowieka oraz obywatela zawartymi w rozdziale II Konstytucji RP. Omawiany artykuł Konstytucji RP wskazuje systemową regułę wykładni przepisów konstytucyjnych o wolnościach i prawach człowieka, gdyż muszą być one interpretowane właśnie z uwzględnieniem normy źródłowej. Przepisy o wolnościach i prawach ludzkich konkretyzują treść godności ludzkiej⁵⁴⁷. Aspekt godnościowej proveniencji odnaleźć więc będzie można w pozostałych przepisach Konstytucji RP w oparciu, o które konstruuje się zakaz korzystania z dowodu sprzecznego z prawem w prawie procesowym cywilnym. W treści każdego prawa

---

⁵⁴⁴ P. Tuleja, *Stosowanie Konstytucji RP w świetle zasady jej nadrzędności (wybrane problemy)*, Kraków 2003, s. 127-128.

⁵⁴⁵ A. Skorupka, *Dopuszczalność dowodu...* op.cit., s. 130-133.

⁵⁴⁶ Ibidem, s. 257-259. Autorka wskazuje, że zastosowanie mechanizmu ważenia wartości jest możliwe wyłącznie w zakresie dowodów pozyskanych w sposób pośrednio naruszający godność ludzką oraz naruszający dobre obyczaje; por. s. 257-265.

⁵⁴⁷ J. Krukowski, *Godność człowieka podstawą konstytucyjnego katalogu praw i wolności jednostki*, [w:] *Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona*, red. L. Wiśniewski, Warszawa 1997, s. 42; P. Tuleja, *Stosowanie konstytucji RP...* op.cit., s. 127 i n.; L. Bosek, *Komentarz do art. 30 Konstytucji RP*, [w:] *Konstytucja RP. Komentarz. Tom I*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016, s. 739 i n.

i wolności należy poszukiwać pewnego rdzenia treściowego, którego naruszenie jest wykluczone z uwagi na to, że stanowi on *conditio sine qua non* zasady godności⁵⁴⁸.

3.2.3. Przepisy dotyczące ochrony prywatności jednostki

Drugą grupę przepisów w świetle konstruowania zakazu korzystania w procesie cywilnym z dowodów sprzecznych z prawem są te, które odnoszą się do prawa do prywatności *sensu largo*⁵⁴⁹, a więc m.in. ochrony życia prywatnego, wolności i ochrony tajemnicy komunikowania się oraz nienaruszalności mieszkania. Zgodnie z treścią art. 47 Konstytucji RP każdy ma prawo do ochrony prawnej życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia oraz do decydowania o swoim życiu osobistym. Z kolei w art. 49 zapewnia się wolność i ochronę tajemnicy komunikowania się. Ich ograniczenie może nastąpić jedynie w przypadkach określonych w ustawie i w sposób w niej określony. W myśl art. 50 zapewnia się nienaruszalność mieszkania. Przeszukanie mieszkania, pomieszczenia lub pojazdu może nastąpić jedynie w przypadkach określonych w ustawie i w sposób w niej określony. W przypadku tych przepisów istotne będzie przede wszystkim określenie podmiotów zobowiązanych oraz sposobu sankcjonowania naruszenia art. 47, art. 49 i art. 50 Konstytucji RP, a w szczególności ustalenie czy ustawodawca przewidział swoistą sankcję na płaszczyźnie prawa procesowego cywilnego w postaci zakazu korzystania z dowodów pozyskanych przez podmioty prywatne z ich naruszeniem.

Odnosnie art. 47 Konstytucji RP w literaturze przedmiotu wskazuje się na dwojakiemu rodzaju uprawnienia jednostki. Pierwszym jest nieingerowanie przez władzę publiczną w sferę życia prywatnego, rodzinnego, nienaruszania czci i dobrego imienia oraz decyzji jednostki o życiu osobistym. Drugim natomiast jest domaganie się od władzy publicznej zapewnienia jej efektywnej ochrony wartości określonych w tym przepisie. W relacjach z organami władzy publicznej art. 47 Konstytucji RP powinien być traktowany jako zasada, od której dopuszczalne są wyjątki na zasadach określonych w art. 31 ust 3 Konstytucji RP. Natomiast ingerencja władzy publicznej w relacjach horyzontalnych w sytuacji kolizji praw konstytucyjnych równorzędnych podmiotów wymaga ich wyważenia⁵⁵⁰. Obowiązkiem władzy publicznej jest przyznawanie jednostce rzeczywistych środków prawnych do ochrony przed naruszeniem wartości wskazanych w art. 47 Konstytucji RP. Prawa określone w tym przepisie są chronione

⁵⁴⁸ Wyrok TK z 30.10.2006, P 10/06, OTK 2006/9A/128.

⁵⁴⁹ A. Skorupka, *Dopuszczalność dowodu...* op.cit., s. 133 i n.

⁵⁵⁰ M. Wild, *Komentarz do art. 47 Konstytucji RP*, [w:] *Konstytucja RP. Komentarz. Tom I*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016, s. 1174.

na drodze sądowej i można ich dochodzić w trybie karnego postępowania prywatnoskargowego lub postępowania cywilnego. Jednocześnie w literaturze przedmiotu podnosi się, że brak jest wymogu zapewnienia sankcji karnej za przestępstwa przeciwko dobrom określonym w art. 47 Konstytucji RP⁵⁵¹. Co więcej z powołanego artykułu nie wynika nawet nakaz przyznania jednostce zadośćuczynienia w przypadku ingerencji w życie prywatne⁵⁵². Zdaniem Trybunału Konstytucyjnego o ile godność osoby ludzkiej wymaga dążenia do zapewnienia, aby krzywda moralna została naprawiona i usunięta, o tyle w zakresie ochrony majątkowej w przypadku innych dóbr osobistych, w tym prywatności, czy też dobrego imienia, nie jest konieczną reakcją systemu prawnego⁵⁵³.

Objęta ochroną w art. 49 Konstytucji RP tajemnica korespondencji w sensie konstrukcyjnym stanowi komponent prawa do prywatności, podobnie jak ochrona miru domowego w przypadku art. 50 Konstytucji RP⁵⁵⁴. Istotnym jest rozróżnienie ochrony tajemnicy komunikowania się z ewentualnym obowiązkiem zachowania w tajemnicy treści konwersacji, ciążącym na jej uczestnikach. Uchybienie tym obowiązkom może stanowić bądź naruszenie tajemnicy prawnie chronionej bądź nadużycie zaufania rozmówców. Z art. 49 Konstytucji RP nie wynika obowiązek zachowania w tajemnicy treści przekazywanych informacji, czy nawet okoliczności rozmowy. W literaturze dotyczącej prawa konstytucyjnego można odnotować stanowisko, zgodnie z którym omawiany artykuł nie chroni przed nagrywaniem treści rozmów przez osoby biorące udział w utrwalanym zdarzeniu, albowiem nadawca komunikatu za swoją wiedzą i zgodą wybiera interlokutorów. Natomiast późniejsza niedyskrecja nie stanowi naruszenia tajemnicy komunikowania się, lecz naruszenie podlegające ochronie prawa do prywatności⁵⁵⁵. Przepis art. 49 Konstytucji RP chroni nie tylko treść przekazywanych informacji, ale ponadto dane osobowe uczestników, dane o wybieranych numerach telefonów, przeglądanych stronach internetowych, dane obrazujące czas i częstotliwość połączeń oraz umożliwiające lokalizację geograficzną uczestników rozmowy czy dane o numerze IP lub numerze IMEI⁵⁵⁶. Jednocześnie domniemywa się wolę zachowania w tajemnicy okoliczności porozumiewania się, a rezygnację z niej należy wykazać. Gwarancja ochrony miru domowego wyrażona w art. 50 Konstytucji RP odnosi się w pierwszym rzędzie do organów władzy publicznej, niemniej jednak następuje także

---

⁵⁵¹ Wyrok TK z 30.10.2006, P 10/06, OTK 2006/9A/128.

⁵⁵² M. Wild, *Komentarz do art. 47...op.cit.*, s. 1174-1175.

⁵⁵³ Wyrok TK z 7.2.2005, SK 49/03, OTK 2005/2/13.

⁵⁵⁴ M. Wild, *Komentarz do art. 49 Konstytucji RP*, [w:] *Konstytucja RP. Komentarz. Tom I*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016, s. 1211; P. Sarnecki, *Komentarz do art. 49 Konstytucji RP*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Tom II*, red. L. Garlicki, M. Zubik, Warszawa 2016, s. 260.

⁵⁵⁵ M. Wild, *Komentarz do art. 49...op.cit.*, s. 1213-1215.

⁵⁵⁶ Wyrok TK z 30.07.2014, K 23/11, OTK 2014/7/80.

w relacjach horyzontalnych. Podmiotami zobowiązanymi do szanowania tej wolności są wszystkie inne osoby⁵⁵⁷. Kluczowe dla dalszych rozważań jest stwierdzenie, że zarówno art. 49 jak i art. 50 Konstytucji RP znajdują swoje dopełnienie na gruncie aktów podkonstytucyjnych. To na ustawodawcy ciąży obowiązek uszczegółowienia sposobów ich ochrony na płaszczyźnie normatywnej aktów rangi ustawowej⁵⁵⁸.

Mając na względzie treść wskazanych regulacji prawnych dotyczących statusu jednostki w państwie, istotnym będzie ustalenie, czy ich bezpośrednie stosowanie umożliwia sformułowanie zakazu korzystania w postępowaniu cywilnym z dowodów sprzecznych z prawem. System prawa procesowego cywilnego jest w pełni autonomiczny, a jego uregulowania mają charakter kompleksowy i wyczerpujący. Ustawodawca respektując postanowienia Konstytucji RP nie przewidział uprawnień dla organów ścigania lub organów władzy jurysdykcyjnej w zakresie możliwości stosowania środków dowodowych z wykorzystaniem przemocy fizycznej w jakiegokolwiek postaci wobec świadka lub stron⁵⁵⁹. Odnośnie do obowiązku poszanowania praw określonych osób na płaszczyźnie cywilnego postępowania dowodowego funkcjonuje rozbudowany mechanizm ograniczeń dowodowych⁵⁶⁰. Należy dodatkowo wskazać, że co do przedstawienia przedmiotu oględzin znajduje odpowiednie zastosowanie regulacja dotycząca obowiązku przedstawienia dokumentu. Jeżeli przedmiot oględzin znajduje się u osoby trzeciej, to może domagać się ona zaniechania dokonania oględzin z takich powodów jak pozostawanie z jedną ze stron w bliskich relacjach, obawa przed narażeniem na hańbę lub bezpośrednią szkodę majątkową, czy ryzyko ujawnienia tajemnicy państwowej lub służbowej (art. 295 w zw. z art. 293 k.p.c.). Oględziny osoby mogą odbyć się tylko za jej zgodą (art. 298 k.p.c.). W przypadku gdy strona odmawia dostarczenia przedmiotu oględzin sąd oceni, jakie znaczenie nadać odmowie przedstawienia dowodu lub przeszkodom stawianym w jego przeprowadzeniu (art. 233 § 2 k.p.c.)⁵⁶¹. Dodatkowo normodawca zapewnił możliwość prowadzenia rozpraw w całości lub tylko w części przy drzwiach zamkniętych, co zapewnia ochronę porządkowi publicznemu, moralności, poufności informacji niejawnych, tajemnicy przedsiębiorstwa a także poufności

---

⁵⁵⁷ P. Sarnecki, *Komentarz do art. 50 Konstytucji RP*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Tom II*, red. L. Garlicki, M. Zubik, Warszawa 2016, s. 264-266.

⁵⁵⁸ M. Wild, *Komentarz do art. 49...op.cit.*, s. 1212; tenże, *Komentarz do art. 50 Konstytucji RP*, [w:] *Konstytucja RP. Komentarz. Tom I*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016, s. 1216.

⁵⁵⁹ W zakresie nieusprawiedliwionego niestawiennictwa świadka zgodnie z art. 274 § 1 k.p.c. sąd skazuje świadka na grzywnę, po czym wezwie go powtórnie, a w razie ponownego niestawiennictwa skazuje go na ponowną grzywnę i może zarządzić jego przymusowe sprowadzenie.

⁵⁶⁰ Por. rozważania zawarte w II.1.4 i II.1.5.

⁵⁶¹ T. Zembrzuski, *Oględziny* [w:] *Dowody i postępowanie dowodowe w sprawach cywilnych*, red. Ł. Błaszczak, K. Markiewicz, Warszawa 2015, s. 703-721.

życia prywatnego lub rodzinnego (art. 153, art. 154 i art. 427 k.p.c.). Ustawodawca w określony sposób dokonuje więc zabezpieczenia wskazanych praw i wolności w toku procesu cywilnego.

Dokonując interpretacji samoistnego stosowania wskazanych przepisów Konstytucji RP wskazać także należy, że z jednej strony nie spełniają one wymogów jasności i konkretności w sferze prawa procesowego cywilnego. Z drugiej natomiast cywilne postępowanie dowodowe znajduje swoje kompleksowe unormowanie na poziomie ustawowym. Jasność i szczegółowość tekstu Konstytucji RP są uzależnione od sytuacji jego zastosowania. Decydująca jest więc funkcja ochronna jaką pełnią wskazane artykuły Konstytucji RP w wymiarze wertykalnym i horyzontalnym⁵⁶². W zakresie prawa procesowego cywilnego przepisy te nie będą więc stanowiły samoistnej podstawy rozstrzygnięć. Sytuacja, w której sąd opiera swoje rozstrzygnięcie wyłącznie na przepisie Konstytucji RP stosowanym samoistnie ma charakter wyjątkowy i należy do rzadkości. Przy zastosowaniu przepisów Konstytucji RP nie wystarczy tylko zwykłe powołanie przepisu ustawy zasadniczej, ale konieczne jest wskazanie rozumienia stosowanego przepisu, zwłaszcza przy uwzględnieniu orzecznictwa i nauki prawa. W analizowanych przypadkach nie jest wystarczające samo wskazanie co rozumie się poprzez konkretne prawa i wolności obywatelskie unormowane w art. 30, art. 38, art. 39, art. 40, art. 41, art. 47, art. 49, art. 50 Konstytucji RP. Takie przywoływanie przepisów Konstytucji RP stanowi bardziej jej ornamentacyjne współstosowanie z innymi powołanymi podstawami prawnymi, jeżeli już w ogóle zostały powołane przez piśmiennictwo (np. art. 3 k.p.c.⁵⁶³). W celu sformułowania konkretnego ograniczenia dowodowego na gruncie prawa procesowego cywilnego niezbędnym byłoby odkodowanie z nich normy kompetencyjnej, która będzie miała zastosowanie w postępowaniu dowodowym i jednocześnie zakazywałaby przeprowadzania określonej kategorii dowodów.

Powyższe rozważania należy także skonfrontować z budzącymi wątpliwości przypadkami dotyczącymi przeprowadzania dowodów uzyskanych z naruszeniem omawianych norm konstytucyjnych. Interesującą jest sytuacja pozyskania przez stronę lub podmiot trzeci testamentu poprzez naruszenie nietykalności cielesnej, a nawet stosowanie tortur wobec osoby, która go posiadała. Czy w takiej sytuacji sąd mający obowiązek możliwie najpełniejszego urzeczywistnienia woli spadkodawcy zgodnie z art. 948 k.c. powinien *a priori* odmówić wykorzystania tak pozyskanego testamentu jako dowodu w sytuacji, kiedy zawiera on np. postanowienia o wydziedziczeniu, co jest istotne w procesie o zasądzenie zachowku. Kolejną

---

⁵⁶² P. Tuleja, *Stosowanie Konstytucji ...op.cit.*, s. 399.

⁵⁶³ A. Skorupka, *Dopuszczalność dowodu...* op.cit., s. 262-263.

problematyczną kwestią może być wykorzystanie przez sąd jako dowodu nagrania pozyskanego za pomocą tortur w przypadku rozpoznawania sprawy cywilnej o odszkodowanie lub zadośćuczynienie za naruszenie nietykalności cielesnej powoda, który był ofiarą tortur zastosowanych przez pozwanego w celu pozyskania dowodu na potrzeby innego procesu cywilnego. Podane przeze mnie dwa przykłady wykorzystania dowodów pozyskanych w wyniku naruszenia godności ludzkiej wskazują, że może zostać podważone dokonanie precyzyjnego podziału dowodów uzyskanych sprzeczne z prawem na taką ich kategorię, która *ipso iure* nie może zostać dopuszczona w procesie cywilnym oraz na taką, co do której sąd ma luz decyzyjny. Uwzględniając różnorodność stanów faktycznych rozpoznawanych spraw stanąć należy na stanowisku, że próba dokonywania rekonstrukcji zakazu korzystania z dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem w oparciu o przepisy Konstytucji RP może być pozbawiona praktycznej doniosłości z punktu widzenia sądowego stosowania prawa oraz złożoności problemów, przed rozstrzygnięciem których postawiony zostaje sąd.

Brak możliwości samoistnego zastosowania wskazanych przepisów Konstytucji RP nie stoi na przeszkodzie w aplikacyjnym modelu ich współstosowania wraz z przepisami ustaw. Warstwa normatywna wskazanych przepisów Konstytucji RP nie pozwala na wysłowienie z nich normy generalno-abstrakcyjnej obowiązującej w cywilnym postępowaniu dowodowym zabraniającej korzystania w procesie cywilnym z dowodów sprzecznych z prawem. Niemniej jednak przepisy te mogą być współstosowane w procesie dekodowania normy prawnej jednostkowego zastosowania na płaszczyźnie cywilnego postępowania dowodowego w konkretnej sprawie rozpoznawanej przez sąd. Przepisy Konstytucji RP mogą więc współtworzyć normę prawną, która znajdzie zastosowanie w sytuacji konieczności rozstrzygnięcia przez sąd co do dopuszczenia lub nie konkretnego dowodu. Istotnym więc będzie zastosowanie takich mechanizmów wykładniczych, które uwzględnią będą w konkretnym przypadku interpretacyjne współstosowanie Konstytucji RP i prawa procesowego cywilnego⁵⁶⁴.

3.2.4. Klauzula państwa prawnego i zasada legalizmu

Trzecia grupa przepisów, z których wywodzony jest zakaz korzystania z dowodów sprzecznych z prawem reguluje sposób funkcjonowania organów władzy państwowej. Kompletność oceny omawianej kwestii wymaga więc przeprowadzenia analizy treści

---

⁵⁶⁴ Por. rozważania zawarte w rozdziale V.1.

normatywnej art. 2 i 7 Konstytucji RP. Zdeterminowane jest to tym, że zakaz przeprowadzania dowodów sprzecznych z prawem formułowany jest także w oparciu o powołane przepisy Konstytucji RP, które w znacznej mierze dotyczą działań organów władzy państwowej. Odnosząc się do pierwszej z powołanych podstaw prawnych wskazać należy na argumentację, zgodnie z którą demokratyczne państwo prawne to państwo, w którym prawo stanowi podstawę i granicę wszystkich działań jego organów. Ustawodawca związany jest normami konstytucyjnymi, a władza wykonawcza i sędziowska ustawami⁵⁶⁵. Z kolei w odniesieniu do art. 7 Konstytucji RP nie jest podawana piśmiennictwie analiza jego znaczenia normatywnego, lecz jest wskazywany w sposób ogólnikowy. Poprzestaje się na konkluzji, że sąd zgodnie z jego brzmieniem powinien działać na podstawie i w granicach prawa⁵⁶⁶. Formułowane podstawy prawne są natomiast niezwykle bogate w treści normatywne i nie można poprzestać na ich enigmatycznym przywołaniu w celu uzyskania potwierdzenia, że można z nich wywodzić zakaz korzystania w procesie cywilnym z dowodów sprzecznych z prawem. Analiza art. 2 i 7 Konstytucji RP zostanie przeprowadzona wyłącznie w zakresie niezbędnym na potrzeby rozważań podejmowanych w pracy.

W art. 2 Konstytucji RP ustrojodawca zamieścił klauzulę państwa prawnego⁵⁶⁷, na którą składa się zespół wartości⁵⁶⁸ tworzących pewien otwarty kanon⁵⁶⁹. Nie jest on katalogiem zamkniętym, gdyż zmianom mogą też podlegać poszczególne treści normatywne zasad składających się na państwo prawne. W doktrynie podkreśla się, że istnieje tendencja do wyprowadzania z zasady państwa prawnego zasad ogólnych, a następnie wydedukowywania kolejnych, co wiąże się z „wielopiętrowością” analizowanej klauzuli albo określane jest mianem dwustopniowego rozumowania inferencyjnego⁵⁷⁰.

Klauzula państwa prawnego ma przede wszystkim aspekt pozytywny. Wywodzone są z niej zasady szczegółowe o charakterze konstytucyjnym. Wskazać należy także na aspekt negatywny omawianej klauzuli, gdyż wskazuje ona na takie zasady prawa, które nie są do

⁵⁶⁵ D. Korszeń, *Zakres zakazu...*op.cit., s. 15 i n.

⁵⁶⁶ T. Wiśniewski, *Przebieg...*op.cit., s. 78-79.

⁵⁶⁷ W doktrynie wskazuje się, że określenie państwa prawnego mianem zasady nie stanowiłoby dostatecznej podstawy do jej scharakteryzowania, stąd bardziej adekwatnym jest posługiwanie się mianem klauzuli, por. L. Morawski, *Klauzula państwa prawnego w Konstytucji RP na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, Toruń 2003, s. 184; P. Tuleja, *Komentarz do art. 2 Konstytucji RP*, [w:] *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz art. 1-86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016, s. 222.

⁵⁶⁸ W literaturze przedmiotu wskazuje się na wartości polityczne, wartości samego prawa i wartości dotyczące ustroju gospodarczego, por. M. Kordela, *Rola zasad państwa prawnego w budowie aksjologii prawa*, [w:] *Zmiany społeczne a zmiany prawne. Aksjologia, konstytucja, integracja europejska. XIII Zjazd Katedr Teorii i Filozofii Prawa, Kazimierz Dolny, 21-23 września 1999*, red. L. Leszczyński, Lublin 1999, s. 178 i n.

⁵⁶⁹ Wyrok TK z 25.11.1997, K 26/97, OTK 1997/6/64.

⁵⁷⁰ L. Garlicki, *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego w 2007 roku*, PS 2008/9, s. 106; E. Morawska, *Klauzula państwa prawnego w Konstytucji RP na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, Toruń 2003, s. 205.

pogodzenia z art. 2 Konstytucji RP⁵⁷¹. Rozwój sądownictwa konstytucyjnego spowodował uszczegółowienie klauzuli państwa prawnego, wskazując na szereg cech jakie powinno spełniać prawo w państwie opartym na jego rządach oraz na zasady, na podstawie których powinny działać organy państwa⁵⁷². Na klauzulę państwa prawnego składają się m.in. następujące zasady: zaufania obywateli do państwa i stanowionego przez niego prawa, jednoznaczności prawa, zakaz tworzenia uprawnień pozornych, wymóg określoności prawa⁵⁷³. W doktrynie wskazuje się także na zasady powiązane z klauzulą państwa prawnego, z których istotną rolę spełnia zasada racjonalności legislacji⁵⁷⁴.

Zasada zaufania obywateli do państwa i stanowionego przez nie prawo ma fundamentalne znaczenie i stanowi zarazem podstawę obowiązywania innych zasad konstytucyjnych. Trudności ze wskazaniem samoistnej treści tej zasady wynikają z jej bardzo ogólnego charakteru. Ocena określonych przepisów prawa ze względu na poszanowanie zasady zaufania połączona jest na ogół z koniecznością stosowania innych bardziej szczegółowych reguł⁵⁷⁵. Trybunał Konstytucyjny mówi o wynikaniu z zasady ochrony zaufania szeregu zasad szczegółowych⁵⁷⁶. Zasada ta rodzi obowiązek takiego kształtowania prawa, aby nie ograniczało ono praw i wolności obywateli, jeżeli nie wymaga tego ważny interes społeczny lub indywidualny chroniony przepisami Konstytucji RP. Wymogiem realizacji tej zasady jest przyznawanie obywatelom praw z jednoczesnym ustanowieniem gwarancji ich realizacji, czy stanowieniem spójnego, jasnego i zrozumiałego dla obywateli systemu prawa⁵⁷⁷. Jest ona ściśle powiązana z zasadą bezpieczeństwa prawnego i pewności, które z kolei wymagają, aby prawo było przewidywalne⁵⁷⁸. Zasada ta jest oczywistą cechą demokratycznego państwa prawnego i wymaga, aby państwo w stosunku do obywateli zachowywało pewne minimalne reguły uczciwości⁵⁷⁹. Przewidywalność odnosi się przede wszystkim do postępowania organów państwa i oznacza możliwość określenia przez jednostkę konsekwencji poszczególnych zachowań i zdarzeń na gruncie obowiązującego w danym momencie stanu prawnego⁵⁸⁰. Aksjologicznym uzasadnieniem dla tak rozumianej zasady bezpieczeństwa prawnego jest konieczność urzeczywistnienia praw i wolności jednostki, która mogąc przewidzieć działania

---

⁵⁷¹ P. Tuleja, *Komentarz do art. 2 Konstytucji RP...* op.cit., s. 222.

⁵⁷² I. Wróblewska, *Zasada państwa prawnego w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego RP*, Toruń 2010, s. 28.

⁵⁷³ P. Tuleja, *Komentarz do art. 2 Konstytucji RP...* op.cit., s. 222-234.

⁵⁷⁴ I. Wróblewska, *Zasada państwa prawnego...* op.cit., s. 184-185.

⁵⁷⁵ Ibidem, s. 82-84.

⁵⁷⁶ Wyrok TK z 4.01.2000, K 18/99, OTK 2000/1/1; wyrok TK z 30.06.2009, K 14/07, OTK 2009/6A/87.

⁵⁷⁷ I. Wróblewska, *Zasada państwa prawnego...* op.cit., s. 82-84.

⁵⁷⁸ E. Morawska, *Klauzula państwa ...* op.cit., s. 221.

⁵⁷⁹ L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*. Warszawa 2019, s. 74 i n.

⁵⁸⁰ Wyrok TK z 6.07.2004, P 14/03, OTK 2004/7A/62; wyrok TK z 13.05.2008, SK 91/06, OTK 2008/4A/59.

organów państwa jest w stanie prognozować swoją aktywność. Jednostka powinna mieć szansę ułożenia swoich spraw według jej własnych preferencji i przyjęcia za nie odpowiedzialności. W ocenie Trybunału Konstytucyjnego prawo pewne, czyli takie w oparciu, o które obywatel może kształtować swoje stosunki życiowe, jest również prawem sprawiedliwym⁵⁸¹.

Z zasady zaufania wynika zasada jednoznaczności prawa, rozumiana jako dyrektywa poprawnej legislacji. Zasada ta obejmuje wymaganie określoności przepisów, które muszą być formułowane w sposób poprawny, precyzyjny i jasny, a standard ten jest wymagany zwłaszcza w odniesieniu do przepisów dotyczących ochrony praw i wolności⁵⁸². Wymóg jasności oznacza nakaz tworzenia przepisów klarownych i zrozumiałych dla ich adresatów, którzy od racjonalnego ustawodawcy mogą oczekiwać stanowienia norm niebudzących wątpliwości co do treści nakładanych obowiązków lub przyznawanych praw. Ich treść powinna być oczywista i pozwalać na wyegzekwowanie⁵⁸³. Trybunał podkreśla, że brak precyzji przepisów powoduje stworzenie nazbyt szerokich ram dla organów stosujących prawo⁵⁸⁴.

W orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego zasada ochrony zaufania obywatela do państwa i stanowionego przez nie prawa nie odnosi się jedynie do organów tworzenia prawa. Ochronie konstytucyjnej przewidzianej przez omawianą zasadę musi podlegać także zaufanie do sposobu interpretacji prawa dokonywanej przez organy państwa⁵⁸⁵. Kształt stosunków i sytuacji, jakie powstają na tle określonych przepisów wynika nie tylko z tekstu ustawy, ale też z interpretacji, jaką tekst normatywny uzyskuje poprzez orzecznictwo sądowe. Zmiany interpretacji przepisów nie powinny być zaskoczeniem dla zainteresowanych osób, a ich odmienne zastosowanie prowadzić do niekorzystnych skutków. Swoboda sądowego stosowania prawa może być ograniczana przez odpowiednio precyzyjne sformułowanie stanowionych przepisów. Jeżeli jednak regulacja ustawowa nie jest do końca jasna i pozostawia różne możliwości interpretacyjne, to wybór możliwości najwłaściwszej należy już do władzy sądowniczej, która kieruje się przy tym ogólnymi zasadami wykładni prawa, a w szczególności posługując się techniką wykładni ustawy w zgodzie z konstytucją⁵⁸⁶. Tak rozumiana zasada zaufania jak również prawo do sądu konstytuują wymóg przewidywalności rozstrzygnięcia sądu na podstawie znajomości prawa. Bezpieczne i pewne prawo stwarza jednostkom możliwość określenia konsekwencji prawnych poszczególnych zachowań na

---

⁵⁸¹ Wyrok TK z 14.06.2000, P 3/00, OTK 2000/5/138.

⁵⁸² Wyrok TK z 11.01.2000, K 7/99, OTK 2000/1/2.

⁵⁸³ Wyrok TK z 21.03.2001, K 24/00, OTK 2001/3/51.

⁵⁸⁴ Wyrok TK z 22.05.2002, K 6/02, OTK 2002/3/33; wyrok TK z 14.06.2000 P 3/00, OTK 2000/5/138.

⁵⁸⁵ Wyrok TK z 27.11.1997, U 11/97, OTK 1997/6/67.

⁵⁸⁶ Wyrok TK z 13.04.1999, K 36/98, OTK 1999/3/40.

gruncie obowiązujących w danym momencie przepisów prawnych⁵⁸⁷. Immanentnym elementem tej zasady pozostaje zatem określoność prawa, której przejawem jest nakaz formułowania przepisów w sposób logiczny i precyzyjny oraz poprawny pod względem językowym, tak aby intencja ustawodawcy co do kręgu podmiotów i okoliczności zastosowania danej normy prawnej nie budziła u jej adresatów wątpliwości⁵⁸⁸. Z zasady zaufania Trybunał Konstytucyjny wywodzi także zakaz tworzenia uprawnień pozornych. Stanowienie i stosowanie prawa nie może być pułapką dla obywatela, który powinien mieć możliwość układania swoich spraw w zaufaniu, iż nie naraża się na niekorzystne skutki prawne swoich decyzji i działań niemożliwe do przewidzenia w chwili podejmowania tych decyzji lub zachowań⁵⁸⁹. Ustawodawca nie może tworzyć konstrukcji normatywnych, które są niewykonalne, stanowią złudzenie prawa i w konsekwencji jedynie pozór ochrony interesów jednostki. Prawodawca nie może co do zasady doprowadzić do istotnego zwięźnienia możliwości realizacji formalnie przyznanego jednostce prawa podmiotowego, tak aby nie prowadziło to do powstania swoistego *nudum ius* które, wskutek tego staje się prawem bezprzedmiotowym⁵⁹⁰.

Zakaz korzystania w postępowaniu cywilnym z dowodów sprzecznych z prawem wywodzony jest także z art. 7 Konstytucji RP, który nakazuje organom władzy publicznej działać na podstawie i w granicach prawa. Z brzmienia tego artykułu wynika konstytucyjna zasada legalizmu nakładająca określone obowiązki na podmioty tworzące i stosujące prawo⁵⁹¹. To prawo określa zadania, kompetencje oraz tryb postępowania organów władzy publicznej, które ma prowadzić do wydania rozstrzygnięcia w przepisanej przez prawo formie jak i na należytej podstawie prawnej oraz w zgodności z wiążącymi go przepisami materialnymi⁵⁹². Zasada legalizmu w sposób bezwzględny zobowiązuje adresatów do określonego postępowania, natomiast sam art. 7 Konstytucji RP nie stwarza podmiotowych praw jednostki, która mogłaby mieć roszczenie względem organów władzy publicznej o działanie na podstawie i w granicach prawa⁵⁹³. Działanie w granicach prawa oznacza konstytucyjny obowiązek

---

⁵⁸⁷ I. Wróblewska, *Zasada państwa prawnego...* op.cit., s. 94.

⁵⁸⁸ Wyrok TK z 18.03.2010, K 8/08, OTK 2010/3A/23; wyrok TK z 10.01.2012, P 19/10, OTK 2012/1A/2; wyrok TK z 24.11.2016, K 11/15, OTK ZU 2016/A/93.

⁵⁸⁹ Wyrok TK 25.11.1997, K 26/97, OTK 1997/5-6/64.

⁵⁹⁰ Wyrok TK z 19.12.2002, K 33/02, OTK 2002/7/97; wyrok TK z 10.01.2012, P 19/10, OTK 2012/1A/2; wyrok z 8.01.2013, K 18/10, OTK 2013/1A/2.

⁵⁹¹ W. Sokolewicz, M. Zubik, *Komentarz do art. 7 Konstytucji RP*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, Tom I*, red. L. Garlicki, M. Zubik, Warszawa 2016, s. 244-257.

⁵⁹² P. Winczorek, *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997*, Warszawa 2008, s. 28-29; E. Morawska, *Klauzula państwa prawnego...* op.cit., s. 41-42; W. Sokolewicz, M. Zubik, *Komentarz...* op.cit., s. 244.

⁵⁹³ Wyrok TK z 16.12.2003, SK 34/03, OTK 2003/9A/102; wyrok TK z 17.12.2003, SK 15/02, OTK 2003/9A/103; wyrok TK z 6.11.2012, SK 29/11, OTK 2012/10A/120; wyrok TK z 30.09.2014, SK 22/13, OTK 2014/8A/96.

nałożony na organy władzy publicznej, aby w swojej działalności ściśle przestrzegały nie tylko prawa określającego ich kompetencje i zadania, ale także wszelkie inne przepisy prawne normujące funkcjonowanie tych organów bądź wszelkich innych podmiotów. Działanie w granicach prawa stanowi konstytutywny obowiązek organów władzy publicznej do respektowania wprowadzonych przez prawo zakazów, ale także stosowanie się do wynikających z prawa nakazów⁵⁹⁴.

Podjęta w pracy analiza treści normatywnej art. 2 i 7 Konstytucji RP nie daje podstaw do formułowania wyłącznie w oparciu o te przepisy zakazu korzystania w procesie cywilnym z dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem i to obowiązującym w ujęciu bezwzględnym lub nawet względnym. Można natomiast dojść do wniosków przeciwnych, gdyż warstwa normatywna powołanych artykułów Konstytucji RP w przypadku braku wyraźnej normy prawnej uzasadnia zakaz formułowania tego typu ograniczenia w możliwości przeprowadzania dowodów. Nakaz określoności prawa i możliwość przewidywania konsekwencji prawnych swojego działania sprzeciwiają się więc tworzeniu zakazów nieskonkretyzowanych przez normodawcę. Obywatelom wolno czynić wszystko to, co nie jest zabronione przez prawo, władzom tylko to, co jest im dozwolone, a przez prawo zaliczone do ich kompetencji i zadań⁵⁹⁵. Wartości realizowane przez omawiane zasady nie pozostają jednak bez znaczenia na ocenę poszczególnych środków dowodowych, niemniej jednak nie dają podstaw do formułowania normy prawnej o charakterze abstrakcyjno-generalnym. Istotnym jest także fakt, że niemożliwym jest z analizowanych artykułów Konstytucji RP wyinterpretować normy abstrakcyjno-generalnej, która kreowałaby uprawnienia procesowe stron lub konkretne obowiązki organu jurysdykcyjnego (np. pominięcie przeprowadzenia dowodu). Możliwość stosowania tych przepisów wymaga połączenia z innymi bardziej szczegółowymi regułami, a tych w postaci zakazu korzystania z dowodów sprzecznych z prawem brak jest w prawie procesowym cywilnym.

3.2.5. Prawo międzynarodowe

Wzgląd na kompletność rozważań wymaga także omówienia wskazywanych w piśmiennictwie podstaw prawnych z obszaru prawa międzynarodowego, to jest art. 3, art. 5 oraz art. 8 Konwencji⁵⁹⁶. Analizowany traktat z dziedziny praw człowieka ma charakter

---

⁵⁹⁴ Ibidem, s. 251-254.

⁵⁹⁵ W. Sokolewicz, M. Zubik, *Komentarz...* op.cit., s. 246.

⁵⁹⁶ D. Korszeń, *Zakres zakazu...* op.cit., s. 19 i n.

wertykalny, a jego istotą jest wyznaczenie obowiązków państwa wobec jednostki, czyniąc z tej ostatniej podmiot uprawniony do żądania wobec organów państwa realizacji praw zapewnianych w Konwencji⁵⁹⁷. Głównym celem Konwencji jest zapewnienie jednostce ochrony, ale także podejmowanie w interesie ogólnym problemów porządku publicznego, podnoszenie standardów ochrony praw człowieka oraz stosowanie orzecznictwa w tej dziedzinie na systemy prawa krajowego państw związanych tą umową międzynarodową⁵⁹⁸.

Dokonując wykładni przepisów Konwencji istotne znaczenie ma wykładnia językowa, która jednak wykazuje szereg odmienności wobec klasycznych dyrektyw językowych. Reguły te są nie tylko ściśle powiązane z regułami systemowymi i celowościowo-funkcjonalnymi, natomiast bardzo mocno łączą się z tzw. wykładnią orzeczniczą ETPCz, wzbogacone są także o reguły wykładni ewolucyjnej i autonomicznej⁵⁹⁹. Z tych też względów kluczowe znaczenie będą miały kierunki interpretacyjne przyjęte przez ETPCz. Konwencja wraz z protokołami tworzy niewielki materiał normatywny, dlatego też aspekt odrębności wykładni operatywnej ze względu na gałąź prawa został ograniczony do kwalifikowania poszczególnych regulacji ze względu na ich karnoprawny czy cywilnoprawny charakter. Najbardziej precyzyjne regulacje tworzą przepisy o charakterze karnoprawnym. Zalicza się do nich zwłaszcza art. 5 oraz 6 Konwencji⁶⁰⁰.

Z koniecznością zapewnienia przez państwo każdej osobie pozostającej w granicach jej jurysdykcji praw i wolności połączony jest obowiązek podejmowania kroków chroniących je przed torturami, niehumanitarnym lub poniżającym traktowaniem albo karaniem, co wynika z treści art. 3 Konwencji. Środki takie powinny zapewnić ochronę skuteczną oraz obejmować rozsądne kroki zapobiegające traktowaniu sprzecznemu ze wskazanym artykułem⁶⁰¹. Państwo ma obowiązek stworzyć odpowiedni system instrumentów prawnych umożliwiających dochodzenie przez jednostkę ochrony prawnej⁶⁰². Omawiana podstawa prawna kreuje przede wszystkim prawo podmiotowe jednostki, natomiast w jej warstwie proceduralnej odnosi się wyłącznie do formułowania standardów postępowań inicjowanych przez organy ścigania lub władzy sądowniczej, które zapewnią skuteczne zrealizowanie ochrony prawnej zagwarantowanej przez art. 3 Konwencji. W tym właśnie znaczeniu kreuje obowiązki

---

⁵⁹⁷ B. Liżewski, *Wykładnia Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, [w:] *Wykładnia prawa. Model ogólny a perspektywa europejskiej konwencji praw człowieka i prawa Unii Europejskiej*, red. A. Kalisz, L. Leszczyński, B. Liżewski, Lublin 2011, s. 91.

⁵⁹⁸ Wyrok ETPCz z 26.07.2003, *Karner v. Austria*, skarga nr 40016/98.

⁵⁹⁹ C. Mik, *Koncepcja normatywna europejskiego prawa praw człowieka*, Toruń 1994, s. 227.

⁶⁰⁰ B. Liżewski, *Wykładnia Europejskiej...* op.cit., s. 156 i n.

⁶⁰¹ Wyrok ETPCz z 12.10.2006, *Mubilanzila Mayeka i Kaniki Mitunga v. Belgia*, skarga nr 13178/03; wyrok ETPCz z 29.10.2013, *D.F. v. Łotwa*, skarga nr 11160/07.

⁶⁰² Wyrok ETPCz z 26.05.2011, *R.R. v. Polsce*, skarga nr 27617/04.

względem organów państwa, aby postępowały w sposób nie naruszający omawianego prawa (zakaz np. agresywnie prowadzonych czynności urzędowych, znęcania się przez funkcjonariuszy, czy zbyt długiego tymczasowego aresztowania)⁶⁰³. Regulacja ta ma ewidentnie prawo-karny charakter, natomiast odnośnie procedury, także cywilnej, kieruje określonego rodzaju ograniczenia w sposobie traktowania jednostki, który byłby sprzeczny z art. 3 Konwencji. Jeżeli więc organ procesowy uzyskałby zeznania świadka za pomocą tortur bądź nieludzkiemu traktowaniu, wówczas taki dowód byłby niedopuszczalny. Niemniej jednak, kiedy jeden podmiot stosuje tortury względem innego, wówczas obowiązki państwa nakierowane są na prewencyjne działanie oraz sprawne przeprowadzenie śledztwa łącznie z ustaleniem prawdy o tym, co się zdarzyło. Podobny charakter ma art. 5 Konwencji, który gwarantuje jednostce prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego⁶⁰⁴. Regulacja tego artykułu dotyczy sfery karnoprawnej, a w szczególności granic dozwolonego pozbawienia wolności przez organy państwa⁶⁰⁵.

Istotnym zabiegiem argumentacyjnym dotyczącym rekonstrukcji omawianego zakazu przez piśmiennictwo jest wywodzenie jego obowiązywania z art. 8 Konwencji, który dotyczy ochrony prawa do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego. Prawo to ma przede wszystkim chronić jednostkę przed arbitralną ingerencją władz publicznych, ale nie jest bezwzględnie chronione⁶⁰⁶. Nakłada ono także powinności na państwa związane Konwencją przyjęcia środków zabezpieczających ich ochronę także w stosunkach między osobami prywatnymi. Chodzi o takie zapewnienie poszanowania chronionych praw, aby było efektywne⁶⁰⁷. W judykaturze ETPCz na tle rozważanego artykułu pojawiła się kwestia inwigilacji za pomocą systemu GPS, np. umieszczonego w samochodzie osoby obserwowanej oraz przechowywania danych dotyczących miejsca pobytu i poruszania się. Obserwacja taka oznacza ingerencję w życie prywatne jednostki i jej zasadność powinna być następnie kontrolowana przez sąd⁶⁰⁸. Tak samo traktowana jest ingerencja mająca za cel uzyskanie informacji w drodze podsłuchu telefonicznego, czy kontroli łączności pocztowej⁶⁰⁹. Wskazane sytuacje dotyczą jednak naruszenia omawianego prawa przez organy władzy publicznej.

---

⁶⁰³ Wyrok ETPCz z 26.10.2000, Kudła v. Polska, skarga nr 30210/96; wyrok ETPCz z 5.04.2001, Priebke v. Włochy, skarga nr 48799/99; wyrok ETPCz z 20.12.2007, Nikolova i Velitchkova v. Bułgaria, skarga nr 7888/03; wyrok ETPCz z 26.07.2016, Adam v. Słowacja, skarga nr 68066/12.

⁶⁰⁴ Wyrok ETPCz z 15.03.2012, Austin i inni v. Wielka Brytania, skarga nr 39692/09.

⁶⁰⁵ M. Nowicki, *Wokół Konwencji...* op.cit., s. 436 i n.

⁶⁰⁶ Wyrok ETPCz z 27.10.1994, Kroon i inni v. Holandia, A.297-C.

⁶⁰⁷ Wyrok ETPCz z 26.03.2013, Zorica Jovanović v. Serbia, skarga nr 21794/08.

⁶⁰⁸ Wyrok ETPCz z 2.09.2010, Uzun v. Niemcy, skarga nr 35623/05; wyrok ETPCz z 21.06.2011, Shimovolos v. Rosja, skarga nr 30194/09.

⁶⁰⁹ Wyrok ETPCz z 2.08.1984, Malone v. Wielka Brytania, A.82.

Wywodzone przez ETPCz zakazy naruszenia wskazanych praw i wolności adresowane są przede wszystkim do organów władzy państwowej i wskazują dozwolone ramy jej naruszenia. Na ustawodawcy krajowym spoczywa także obowiązek przyjęcia takich rozwiązań, które zapewnią poszanowanie i realizację tych praw także na płaszczyźnie horyzontalnej. W tym zakresie państwa strony Konwencji mają spory zakres swobody. Z omawianych artykułów ETPCz nie wywodzi jednak normy prawnej, która miałaby zastosowanie w cywilnym postępowaniu dowodowym. Standardy kreowane przez ETPCz dotyczą przede wszystkim ochrony karnoprawnej oraz płaszczyzny prawa cywilnego materialnego postrzeganej jako źródła mechanizmów skutecznej, efektywnej oraz praktycznej ochrony prawnej omawianych praw i wolności⁶¹⁰.

3.3. Przepisy ustaw zwykłych

Przy konstruowaniu analizowanego zakazu w piśmiennictwie eksponuje się znaczenie przepisów prawa materialnego cywilnego gwarantujących ochronę dóbr osobistych⁶¹¹. Na podstawie poczynionych dotychczas uwag zasadnym jest więc w pierwszej kolejności udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy z przepisów prawnych konstruujących reżim prawny ochrony dóbr osobistych jednostki wywodzić można procesowy zakaz przeprowadzania dowodów. Dla udzielenia odpowiedzi na powyższe pytanie zasadnicze znaczenie będą mieć przepisy art. 23 k.c, 24 k.c. oraz 448 k.c., albowiem stanowią egzemplifikację praw jednostki podlegających ochronie. Natomiast z zakresu prawa karnego materialnego istotny będzie art. 279 k.k. dotyczący kradzieży z włamaniem oraz 267 k.k. normujący karalność prywatnego podsłuchu i katalog sankcji przewidziany za ich naruszenie.

Pomiędzy normami procesowymi i materialnymi zachodzi ścisły związek, przede wszystkim z materialnym prawem cywilnym, które reguluje stosunki społeczne, jakie są realizowane i chronione w postępowaniu cywilnym. Odnosić się to będzie także do prawa rodzinnego i opiekuńczego oraz do prawa pracy. Pomiędzy prawem materialnym a procesowym istnieje egzystencjonalna zależność, albowiem zasadnicze normy procesowe dostosowane są do prawa materialnego⁶¹². Prawem materialnym jest prawo, które sąd stosuje orzekając co do istoty sprawy, natomiast prawo procesowe jest prawem instrumentalnym służącym urzeczywistnieniu lub ustaleniu prawa materialnego w ujęciu indywidualno-

---

⁶¹⁰ Wyrok ETPCz z 25.11.2008, *Armonas v. Litwa*, skarga nr 36919/02.

⁶¹¹ Por. rozważania zawarte w rozdziale I.2.4.

⁶¹² O. Jauerling, *Kilka uwag o celu procesu cywilnego*, RPEiS 1984/3, s. 61.

konkretnym⁶¹³. Konwergencja tych gałęzi prawa powoduje jednak konieczność rozróżnienia norm prawnych przynależących do prawa procesowego cywilnego od norm prawa materialnego⁶¹⁴. W literaturze przedmiotu przekonywujący jest bowiem pogląd odrzucający możliwość zakwalifikowania określonej normy jako tzw. normy mieszanej. Nie jest bowiem możliwe uznanie tej samej normy prawnej jako regulującej z jednej strony organizację i przebieg procesu cywilnego (normy przynależnej do prawa procesowego cywilnego), z drugiej natomiast jako tworzącej jednocześnie podstawę prawną merytorycznego rozstrzygnięcia⁶¹⁵. W kontekście prowadzonych rozważań oraz mając na względzie ich kompletność należy jednak zastanowić się, czy art. 23, art. 24 § 1-3 i art. 448 k.c., art. 267 § 1, 2, 3 i 4 oraz art. 279 § 1 k.k.⁶¹⁶ stanowią podstawę do rekonstruowania normy oddziałującej na sferę prawa procesowego, to jest normującej organizację i przebieg procesu cywilnego.

Ochrona dóbr osobistych na podstawie prawa cywilnego materialnego nie zawsze musi być zbieżna z ochroną przewidzianą w pozostałych gałęziach prawa (przede wszystkim w prawie karnym, a także prawie administracyjnym). Zasadą jest, iż ochrona przewidziana w innych przepisach nie wyłącza ani nie ogranicza ochrony cywilnoprawnej. Stosunkowo liczne przepisy k.k. służą ochronie dóbr osobistych (m.in. życia i zdrowia – art. 148–162, wolności – art. 189–193, wolności sumienia i wyznania – art. 194–196, czci i nietykalności cielesnej – art. 212–217). Oprócz tego istotne znaczenie ma art. 279 § 1 k.k. zakazujący kradzieży z włamaniem oraz art. 193 k.k. traktujący o ochronie miru domowego. Niezwykle ważnym jest art. 267 § 1, 2, 3 i 4 k.k. penalizujący uzyskanie bez uprawnienia dostępu do informacji poprzez otwarcie zamkniętego pisma, podłączenie się do sieci telekomunikacyjnej lub przełamanie albo omijanie elektronicznego, magnetycznego, informatycznego lub innego szczególnego zabezpieczenia, uzyskanie dostępu do całości lub części systemu informatycznego bądź poprzez założenie lub posługiwanie się urządzeniem podsłuchowym, wizualnym albo innym urządzeniem lub oprogramowaniem. Co więcej karane jest także zachowanie polegające na udostępnieniu innej osobie informacji uzyskanej właśnie w ten sposób. Naruszenie tajemnicy korespondencji jest rodzajem naruszenia tajemnicy komunikowania się, o której mowa w art. 49 Konstytucji RP, prawo do zachowania tajemnicy

---

⁶¹³ W. Broniewicz, *Normy, przesłanki i zarzuty ...op.cit.*, s. 63; R. Flejszar, *Zasada dyspozycyjności w procesie cywilnym*, Warszawa 2016, s.7-12.

⁶¹⁴ G.E. Kodek, *Rechtswidrig erlangte Beweismittel im Zivilprozess. Eine Untersuchung der österreichischen, deutschen und amerikanischen Rechtsklage*, Wiedeń 1987, s. 97-98.

⁶¹⁵ M. Walasik, *Analogia w prawie...op.cit.*, s. 164-165.

⁶¹⁶ W piśmiennictwie traktującym o podstawach prawnych zakazu korzystania z dowodów sprzecznych z prawem w postępowaniu cywilnym brak jest wskazania na art. 266 § 1 k.k.

komunikowania, będące prawem osobistym, jest zabezpieczone przez art. 267 § 1-4 k.k. Poufność uznaje się powszechnie za niezbędny element pojęcia korespondencji. Ochrona poufności korespondencji występuje z punktu widzenia zarówno adresata, jak i nadawcy wiadomości, obie więc strony komunikacji są chronione przed ingerencją dokonaną nie tylko przez osoby trzecie, ale także przez nie same⁶¹⁷.

Przepisy karne rozproszone w poszczególnych ustawach chronią również inne dobra osobiste. Mowa jest tutaj m.in. o przepisach karnych zawartych w art. 107 ust. 1 i 2 u.o.d.o. oraz w art. 115 – 122¹ ustawy z 4.02.1994 o prawie autorskim i prawach pokrewnych⁶¹⁸, które chronią prawa autorskie. Zastosowanie sankcji karnej za przestępstwo polegające na naruszeniu dóbr osobistych z reguły nie wyłącza dochodzenia środków cywilnoprawnych. Dodatkowo poza przepisami opisywanymi w piśmiennictwie wskazać można na: art. 77 ust 1 i 2, art. 78 ust. 1-4, art. 79 ust. 1, art. 82 ust. 1-6 ogólnego rozporządzenia o ochronie danych⁶¹⁹. Natomiast ze sfery środków administracyjnych służących ochronie dóbr osobistych można wymienić przykładowo art. 70 u.o.d.o., na podstawie którego Generalny Inspektor Ochrony Danych Osobowych może nakazać w drodze decyzji administracyjnej m.in. ograniczenie przetwarzania danych osobowych. Szczególną ochronę zawierają przepis art. 31a ustawy z 26.01.1984 Prawo prasowe⁶²⁰. Stanowi on, że na wniosek zainteresowanej osoby fizycznej, osoby prawnej lub jednostki organizacyjnej niebędącej osobą prawną, redaktor naczelny właściwego dziennika lub czasopisma jest obowiązany opublikować bezpłatnie rzeczowe i odnoszące się do faktów sprostowanie nieścisłej lub nieprawdziwej wiadomości zawartej w materiale prasowym.

Punktem wyjścia dla dalszych rozważań będzie określenie rodzaju norm postępowania odkodowywanych ze wskazanych regulacji prawa materialnego cywilnego, karnego i administracyjnego. W przeciwieństwie do norm o charakterze kompetencyjnym regulujących w znacznej mierze prawo procesowe cywilne, omawiane przepisy wysławiają normy o treści merytorycznej, które nakazują lub zakazują określonym adresatom postąpić w określony sposób w sprecyzowanych okolicznościach, przy czym mogą nakazać lub zakazać pewnego zachowania. Ze względu na treść wskazań zawartych w tych normach rozróżnia się pewne normy jako sankcjonowane, a to ze względu na inne normy jako sankcjonujące, nakazujące wymierzyć sankcję za niezrealizowanie nakazów zawartych w tych pierwszych normach.

---

⁶¹⁷ D. Wałkowski, *Naruszenie prywatności w Internecie poprzez ingerencję w tajemnicę korespondencji*, ZNUJ 2006/93, s. 266 i n.

⁶¹⁸ T.j. Dz. U. z 2006, Nr 90, poz. 631 z późn. zm.

⁶¹⁹ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z 27.04.2016 w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych); Dz. Urz. UE L 119, s.1.

⁶²⁰ T.j. Dz. U. z 2018, poz. 1914.

Normy sankcjonujące mają spełniać rolę służebną, instrumentalną jako środek przymuszania do posłuszeństwa wobec norm sankcjonowanych⁶²¹.

Cel, struktura oraz lokata art. 23 k.c. jednoznacznie wskazują, że nie ma on zastosowania w procesie rekonstrukcji norm cywilnego prawa procesowego. Przede wszystkim świadczy o tym sformułowanie, iż dobra osobiste „pozostają pod ochroną prawa cywilnego”. Z przepisu tego wywieść można jedynie normę merytoryczną stanowiącą podstawę rozstrzygnięcia⁶²². W żadnym razie przepis ten nie określa reguł konstrukcyjnych czynności konwencjonalnych oraz nie stanowi podstawy normatywnej do dekodowania normy konsekwencyjnej⁶²³. Przepis ten konstruuje bowiem prawo podmiotowe jednostki. W art. 24 § 1-3 i art. 448 k.c. jest wskazany sposób realizacji ochrony tych dóbr osobistych. Poza domniemaniem bezprawności naruszenia dobra osobistego wpływającego na rozkład ciężaru dowodu⁶²⁴ (art. 24 § 1 zd. 1 k.c.) nie zawiera warstwy normatywnej oddziałującej na przebieg postępowania dowodowego. Regulacja ta statuuje sankcje cywilnoprawne za naruszenie określonych dóbr osobistych jednostki, to jest środki ochrony majątkowej i niemajątkowej⁶²⁵.

Podobną strukturę normatywną mają przepisy k.k., które w analizowanym zakresie składają się z pary norm sprzężonych. To norma sankcjonująca wskazuje, jaka konkretnie dolegliwość może spotkać jednostkę, która przekracza normę sankcjonowaną. Zaobserwować można tendencję do posługiwania się prawem karnym nie tylko jako podstawą reakcji na naruszenie chronionych dóbr, ale jako podstawą mającą na celu zabezpieczenie tych dóbr przed zagrażającym im atakiem, a więc podstawą zapewnienia bezpieczeństwa. Ingerencja w postaci ograniczenia praw jednostki musi być proporcjonalna do zagrożenia lub naruszenia ze strony tej jednostki w stosunku do dóbr społecznych lub indywidualnych chronionych prawem. Od strony formalnej uzasadnienie ingerencji musi opierać się na wyraźnej normie sankcjonującej zaatakowanie przez jednostkę ważnych dóbr chronionych normą sankcjonowaną. Dlatego tak ważne jest określenie w ustawie zasad odpowiedzialności karnej odpowiadających regułom zawartym w Konstytucji RP⁶²⁶. Podmiot dopuszczający się popełnienia określonego czynu zabronionego musi mieć jasną wiedzę, jakie konsekwencje prawne zostaną wywołane jego zachowaniem. Sankcje przewidziane w prawie karnym (tzn. kary i środki karne) jako rodzaje norm sankcjonujących nie wpływają na konstrukcje rozwiązań

⁶²¹ S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys teorii...* op.cit., s.33-36

⁶²² Ibidem. s. 33-34.

⁶²³ S. Czepita, *Reguły konstytucyjne a zagadnienia prawoznawstwa*, Szczecin 1996, s. 149; M. Gutowski, *O regułach dokonywania czynności prawnych*, PiP 2010/8, s. 19.

⁶²⁴ H. Dolecki, *Ciężar dowodu* ...op.cit., s. 135 i n.; I. Andrych-Brzezińska, *Ciężar dowodu* ...op.cit., s. 256 i n.

⁶²⁵ I. Lewandowska-Malec, *Dobra osobiste*, Warszawa 2017, s. 224 i n.

⁶²⁶ A. Zoll, *Uwagi wprowadzające*, [w:] *Kodeks Karny. Część ogólna. Komentarz. Tom I*, red. A. Zoll, W. Wróbel, Warszawa 2016, s. 27.

prawnych przyjętych w cywilnym postępowaniu dowodowym. Sprzeciwia się temu charakter prawa karnego materialnego, który reguluje zasady odpowiedzialności karnej oraz cele postępowania karnego określone w art. 297 k.p.k. w odniesieniu do postępowania przygotowawczego oraz postępowania karnego ujętego generalnie w art. 2 k.p.k.

Reasumując stwierdzić należy, że system prawa procesowego cywilnego jest w pełni autonomiczny względem prawa prywatnego cywilnego i tym bardziej prawa karnego oraz administracyjnego. Ustawodawca przewiduje wprost katalog sposobów ochrony dóbr osobistych, który w pełni gwarantuje realizację określonego prawa uprawnionym podmiotom. Nie występują więc żadne racje ku temu, aby katalog ochrony określonych dóbr osobistych poprzez wykładnię rozszerzać na postępowanie dowodowe. Identycznie w zakresie norm prawa karnego materialnego, które w ujęciu norm sankcjonujących precyzyjnie określają jaka dolegliwość spotyka osoby popełniające czyn zabroniony. Nie budzi natomiast wątpliwości przedmiot ochrony tych norm, który odpowiada regulacjom zawartym w Konstytucji RP, m.in. w art. 30, art. 38, art. 39, art. 40, art. 47, art. 49, art. 50 i stanowi ich ustawowe uszczegółowienie. To, że dane wartości o randze konstytucyjnej są chronione na płaszczyźnie innych gałęzi prawa, niż cywilne prawo procesowe, nie powoduje, że poprzez współstosowanie przepisów Konstytucji RP nie znajdą one swojej ochrony w cywilnym postępowaniu dowodowym.

3.4. Klauzula dobrych obyczajów i nadużycie prawa procesowego

Z aktywnością stron w zakresie uzyskiwania i przedstawiania dowodów wiąże się problem zastosowania art. 3 k.p.c., zgodnie z którym strony i uczestnicy postępowania obowiązani są dokonywać czynności procesowych zgodnie z dobrymi obyczajami, dawać wyjaśnienia co do okoliczności sprawy zgodnie z prawdą i bez zatajania czegokolwiek oraz przedstawiać dowody. Przepis ten odnosi się bezpośrednio do czynności procesowych. Kwestia dopuszczalności przeprowadzania dowodów uzyskanych w sposób sprzeczny z prawem powinna zostać poddana analizie także z punktu widzenia art. 4¹ k.p.c. dotyczącego nadużycia prawa procesowego, a więc ogółu nieuczciwych, nielojalnych lub nierzetelnych zachowań stron w procesie cywilnym, chociaż odpowiadającym formalnym warunkom prawa procesowego cywilnego⁶²⁷. Rozważania te są o tyle istotne, gdyż odnotować można stanowisko piśmiennictwa, które z zakazu nadużywania uprawnień procesowych wywodzi pojęcie dowodu

---

⁶²⁷ K. Weitz, *Nadużycie „prawa” procesowego cywilnego*, PPC 2020/1, s. 7-8.

sprzecznego z prawem oraz wskazuje, że powołanie w postępowaniu sądowym tego typu dowodu przez stronę stanowi nadużycie prawa procesowego jako naruszenie obowiązku uczciwości i lojalności. Wskazuje się także, że to właśnie zakaz nadużywania uprawnień procesowych stanowi barierę przeciwko wprowadzeniu do procesu dowodu uzyskanego sprzecznie z prawem⁶²⁸.

Dobre obyczaje to termin, który jest znany przede wszystkim prawu materialnemu⁶²⁹ i zalicza się go do tzw. klauzul generalnych II typu. Do klauzul tych przynależą te przypadki, w których przepisy prawne uzależniają rozstrzygnięcie nie od pewnego rodzaju zindywidualizowanych ocen w odniesieniu do konkretnej sytuacji prawnej, lecz od pewnych generalnych zasad pozaprawnych, którymi organ orzekający ma się kierować w sytuacjach określonego rodzaju. Zasady te mogą wiązać się z pewnymi generalnymi ocenami lub normami o uzasadnieniu aksjologicznym. W przypadku odwołania się przez prawodawcę do klauzul generalnych ma miejsce powiązanie argumentów językowych i pozaprawnych już na samym początku procesu wykładni, gdyż udział kryterium otwartego może powodować istotną korektę wyniku ustaleń semantycznych właśnie ze względów aksjologicznych⁶³⁰. W doktrynie próbuje się tworzyć katalog czynności sprzecznych z dobrymi obyczajami⁶³¹ wymieniając w zakresie postępowania dowodowego: celowe przewlekanie postępowania poprzez sukcesywne zgłaszanie dowodów w ramach taktyki procesowej, mającej na celu uzyskanie pełnej wiedzy o dowodach, którymi dysponuje druga strona, utrudnianie przeprowadzania dowodów⁶³², zgłaszania dowodów dotyczących ustalenia faktów niemających istotnego znaczenia dla rozstrzygnięcia sprawy, wnioskowaniu dowodów z zeznań świadków w celu sprawdzenia stanu wiadomości tych osób co do faktów dotyczących zupełnie innej sprawy⁶³³.

---

⁶²⁸ M.G. Plebanek, *Nadużycie praw...* op.cit., s. 448-453.

⁶²⁹ R. Stefanicki, *Dobre obyczaje w prawie polskim*, PPH 2002/5, s. 24; B. Janiszewska, *Klauzula generalna dobrych obyczajów w znowelizowanych przepisach kodeksu cywilnego*, PPH 2003/10, s. 12; H. Dolecki, *Komentarz do art. 3 Kodeksu postępowania cywilnego*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, Warszawa 2013, s. 66-67; E. Marszałkowska-Krześ, I. Gill, *Władza dyskrecjonalna a ciężar wspierania postępowania i działania z dobrymi obyczajami*, [w:] *Postępowanie rozpoznawcze w przyszłym Kodeksie postępowania cywilnego*, red. K. Markiewicz, A. Torbus, Warszawa 2014, s. 795-796; T. Erciński, *Komentarz do art. 3 ...op.cit.*, s. 163; E. Marszałkowska-Krześ, I. Gil, *Ciężar twierdzenia i dowodzenia w aspekcie dobrych obyczajów*, [w:] *Dowodzenie w postępowaniach sądowych w perspektywie porównawczej*, red. D. Gil, Lublin 2016, s. 29-44.

⁶³⁰ Z. Ziemiński, *Wstęp do aksjologii ...op.cit.*, s. 219-228; L. Leszczyński, *Stosowanie generalnych klauzul odsyłających*, Kraków 2001, s. 29; L. Leszczyński, *Wykładnia prawa – model ogólny*, [w:] *Wykładnia prawa. Model ogólny a perspektywa europejskiej konwencji praw człowieka i prawa Unii Europejskiej*, red. A. Kalisz, L. Leszczyński, B. Liżewski, Lublin 2011, s. 60-66.

⁶³¹ Ł. Błaszczak, *Klauzula generalna „dobrych obyczajów” z art. 3 k.p.c.*, PPC 2014/2, s. 196.

⁶³² E. Marszałkowska-Krześ, I. Gill, *Władza dyskrecjonalna...* op.cit., s. 795.

⁶³³ M. G. Plebanek, *Nadużycie praw...* op.cit., s. 375-383. Autor przede wszystkim wskazuje, że takie działanie strony stanowi nadużycie prawa procesowego.

Zaprezentowane powyżej uwagi skłaniają do sformułowania twierdzenia, że regulacja art. 3 k.p.c. odnosi się tylko do czynności dowodowych stron dokonywanych w ramach procesu cywilnego. Natomiast istota generalnych klauzul odsyłających polegająca na powiązaniu w procesie wykładni elementów językowych z pozaprawnymi (moralnymi, politycznymi czy ekonomicznymi)⁶³⁴ nie pozwala w sposób jednoznaczny na wyprowadzenie z nich pojęcia dowodu sprzecznego z prawem. Klauzula generalna samodzielnie nie może stanowić podstawy do kreowania instytucji prawnych, gdyż powinna być traktowana jedynie jako orientacja aksjologiczna, jako preferowanie przez prawodawcę korygowania wzoru zachowania *stricti iuris* przez pewne kryteria⁶³⁵. Odwoływanie się do klauzul generalnych oraz reguł pozaprawnych jest w prawie procesowym „niebezpieczne”, w związku z czym wymierzanie sankcji kreowanej *per analogiam* lub wywodzonej z ogólnych zasad prawa nie może być aprobowane⁶³⁶. Nawet z semantycznego punktu widzenia nie znajduje podstawy w kanonach wykładni kreowanie w oparciu o klauzule odsyłające do wartości pozaprawnych instytucji dowodów sprzecznych właśnie z prawem.

Istotną zatem pozostaje odpowiedź na pytanie, czy art. 3 k.p.c. swoim zakresem zastosowania obejmuje także pozaprocesową aktywność stron ukierunkowaną na zbieranie dowodów. D. Korszeń⁶³⁷ stoi na stanowisku, że etap zbierania i gromadzenia dowodów, który poprzedza czynności procesową polegającą na ich przedstawieniu sądowi nie jest objęty dyspozycją art. 3 k.p.c. Autor wskazuje, że przepis ten nie może stanowić samoistnej podstawy oddalenia dowodu ze względu na sposób jego uzyskania. Podzielając zasadność stanowiska zaprezentowanego przez D. Korszenia należy wskazać, że w toku postępowania cywilnego dowody są wskazywane we wniosku strony, natomiast ich dopuszczenie i przeprowadzenie dokonywane jest przez sąd w wyniku rozpoznania takiego wniosku bądź z urzędu (art. 125 § 1 w zw. z art. 126 § 1 pkt 5 k.p.c., art. 232 k.p.c.). Zarówno aktywność stron jak i sądu przybiera w tym zakresie formę czynności procesowej. Strona bowiem wnosi o przeprowadzenie konkretnego dowodu zawierając stosowne żądanie w piśmie procesowym (art. 125 § 1 w zw. z art. 126 § 1 pkt 5 k.p.c., art. 205³ § 2 k.p.c., art. 344 § 2 k.p.c., art. 493 § 2 k.p.c.) lub ustnie do protokołu (art. 158 § 1¹ i 2 k.p.c.). Możliwość zgłaszania wniosków dowodowych bywa jednak często nadużywana, a celem wówczas nie staje się potrzeba ochrony

⁶³⁴ L. Leszczyński, *Tworzenie generalnych klauzul odsyłających*, Lublin 2000, s. 26-29.

⁶³⁵ Ibidem, s. 122-126; Ł. Błaszczak, *Klauzula generalna...* op.cit., s. 167 i n.; M. Szafrąńska-Rejda, *Klauzule generalne w postępowaniu cywilnym*, [w:] *Honeste procedere. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Kazimierzowi Lubińskiemu*, red. A. Laskowska-Hulisz, Joanna May, M. Mrówczyński, Warszawa 2017, s. 463-470.

⁶³⁶ J. Gudowski, *Nadużycie prawa procesowego w postępowaniu cywilnym (in ampliore contextu)*, [w:] *Nadużycie prawa procesowego cywilnego*, red. P. Grzegorzczak, M. Walasik, F. Zedler, Warszawa 2019, s. 58.

⁶³⁷ D. Korszeń, *Zakres zakazu...* op.cit., s. 19 i n.

praw i wykazania prawdziwości wskazywanych twierdzeń, lecz chęć wywołania zwłoki w rozpoznaniu sprawy, zwiększenia jego kosztów, czy dokuczenia przeciwnikowi⁶³⁸.

Ratio legis art. 3 k.p.c. jednoznacznie wskazuje, że ma on na celu zwiększenie efektywności procesu cywilnego poprzez eliminowanie działań procesowych stron zmierzających do przedłużenia rozpoznania sprawy albo mających charakter nieetyczny. Taki sposób unormowania koreluje z systemem sankcji pominięcia przeprowadzenia dowodu. Przepisy k.p.c. nie powinny pozostawiać możliwości spowodowania zwłoki wskutek przeciw celowego działania strony. Egzemplifikując wskazać należy, że m.in. procesowe działanie strony zmierzające do oddalenia momentu osiągnięcia celu postępowania cywilnego objęte jest zakresem zastosowania omawianego artykułu⁶³⁹. Inne jego rozumienie w kontekście nałożonych na stronę ciężarów procesowych, m.in. w postaci wykazania prawdziwości faktów, na które się powołuje, prowadziłyby do wewnętrznej sprzeczności mechanizmów postępowania cywilnego.

W doktrynie prawa procesowego cywilnego odnotować można pogląd prezentowany przez M. Rejdak⁶⁴⁰, zgodnie z którym czynności dowodowe polegające na zdobywaniu nośników informacji o faktach istotnych dla rozstrzygnięcia pozostają bez znaczenia dla polskiego prawa procesowego cywilnego. Dodatkowo wskazuje, że z jednej strony przedmiotem regulacji postępowania cywilnego są dowody rozumiane jako środki, których rolą jest wykazanie, że zdobyta przez stronę wiedza o faktach jest prawdziwa. Po wtóre, że przedmiotem regulacji o postępowaniu dowodowym nie jest poszukiwanie nośników informacji o faktach i uzyskiwanie do nich dostępu.

Nie sposób jednak podzielić stanowiska wskazanego Autora, gdyż to właśnie podczas pozaprocessowego pozyskania konkretnego dowodu dochodzić może do naruszenia określonych wartości chronionych przez prawo. Brak zastosowania art. 3 k.p.c. do zbierania oraz gromadzenia dowodów przez stronę nie oznacza, że etap ten pozostaje poza sferą oceny sądu w kontekście dopuszczenia określonego dowodu, niemniej jednak regulacje dotyczące czynności procesowych stron nie mogą stanowić podstawy do oceny ich aktywności poza procesem. Wskazać należy także na stanowisko doktryny prawa procesowego cywilnego, które wskazuje art. 3 k.p.c. jako normatywną podstawę pominięcia dowodu pozyskanego sprzecznie z prawem w powiązaniu z określonymi przepisami materialnymi, których naruszenie miało

---

⁶³⁸ M.G. Plebanek, *Nadużycie praw ...op.cit.*, s. 375-383.

⁶³⁹ K. Flaga-Gieruszyńska, *Zastój procesu cywilnego jako skutek niewłaściwego postępowania stron*, [w:] *Jus et remedium. Księga jubileuszowa Profesora Mieczysława Sawczuka*, red. A. Jakubecki, J. Strzępka, Warszawa 2010, s. 160.

⁶⁴⁰ M. Rejdak, *Poznanie faktów oraz gromadzenie dowodów przez powoda w polskim postępowaniu cywilnym ze szczególnym uwzględnieniem spraw z zakresu ochrony własności intelektualnej*, PPC 2013/2, s. 156-157.

miejsce podczas pozyskiwania danego środka dowodowego. Zgodnie z tym poglądem podstawa pominięcia ma charakter mieszany (procesowo-materialny), co oznacza niedopuszczalność środka dowodowego z uwagi na jego nieprzydatność procesową spowodowaną poważnym naruszeniem przepisów prawa materialnego⁶⁴¹. Nie podzielam jednak powyższego stanowiska, a to z uwagi na brak występowania w systemie prawa norm mieszanych. Wnioski sformułowane na po przeprowadzeniu analizy struktury normatywnej procesu cywilnego oraz postępowania dowodowego sprzeciwiają się takiej możliwości⁶⁴², dlatego też sposób rozwiązania omawianego zagadnienia poprzez przyjęcie mieszanego charakteru podstawy prawnej pominięcia dowodu sprzecznego z prawem uznać należy za wadliwy.

Jednym z podtypów zachowań procesowych sprzecznych z dobrymi obyczajami są zachowania będące przejawem nadużycia prawa procesowego w rozumieniu art. 4¹ k.p.c.⁶⁴³. Przy określeniu istoty nadużycia prawa procesowego należy odwołać się do celu obowiązywania danej instytucji prawa procesowego cywilnego. Ustalenie celu, jaki strona chce osiągnąć oraz ocena tego, czy jest on usprawiedliwiony na płaszczyźnie procesowego wykorzystania danej instytucji wyznaczają granice uznania tego, że dana czynność stanowi nadużycie prawa procesowego. Istotnym będzie więc porównanie, czy *in concreto* cel działania strony jest zgodny z celem instytucji procesowej *in abstracto*. O nadużyciu prawa procesowego można mówić wtedy, kiedy uczynienie użytku z uprawnienia procesowego w konkretnej sytuacji procesowej nie da się w żaden sposób usprawiedliwić ze względu na jego konkretny cel w porównaniu do ustalonego celu tego uprawnienia i funkcji przepisów właściwych dla niego. Przekroczenie ram celu, dla którego ustanowiono daną instytucję, uznane powinno być jako działanie z nim niezgodne. Punktem odniesienia dla poznania celu zachowania strony będą takie okoliczności, jak: treść tego zachowania, sytuacja procesowa, w której są podejmowane, motywacja strony oraz potencjalne skutki⁶⁴⁴. Nadużycie prawa

---

⁶⁴¹ A. Skorupka, *Dopuszczalność dowodu...* op.cit., s. 181-184, 253-254.

⁶⁴² Por. rozważania zawarte w rozdziale II.1.4 i II.1.5.

⁶⁴³ Ł. Błaszczak, *Komentarz do art. 4¹ Kodeksu postępowania cywilnego*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian. Tom I*, red. T. Zembrzusi, Warszawa 2020, s. 50-51; K. Weitz, *Nadużycie „prawa”*... op.cit., s. 17-18; M. Sobuś, *Instytucje zapobiegające nadużyciu prawa procesowego w znowelizowanym Kodeksie postępowania cywilnego*, [w:] *Nowelizacja Kodeksu postępowania cywilnego z 4.7.2019 r. w praktyce*, red. K. Flaga-Gieruszyńska, R. Flejszar, M. Malczyk, Warszawa 2020, s. 4 i n.; P. Rylski, *O potrzebie definicji nadużycia prawa procesowego na gruncie art. 4¹ KPC*, [w:] *Reforma czy kolejna nowelizacja. Uwagi na tle ustawy z 4.7.2019 KPC*, red. P. Rylski, Warszawa 2020, s. 2 i n.

⁶⁴⁴ O. M. Piaskowska, *Komentarz do art. 4¹ Kodeksu postępowania cywilnego*, [w:] *Kodeks postępowania Cywilnego. Postępowanie procesowe. Komentarz*, red. O. M. Piaskowska, Warszawa 2020, s. 54-55; K. Weitz, *Nadużycie „prawa”*... op.cit., s. 19-22.

procesowego należy przy tym odróżnić od działań bezprawnych, które są sankcjonowane na płaszczyźnie innych gałęzi prawa⁶⁴⁵.

Pojęcie nadużycia prawa procesowego ma charakter klauzuli generalnej, dlatego uznanie konkretnej sytuacji za jego przejaw będzie należeć każdorazowo do sądu⁶⁴⁶. Ustawodawca nie wskazuje nawet przykładowego katalogu przypadków, w jakich ma miejsce nadużycie prawa procesowego. W uzasadnieniu projektu ustawy z 4.07.2019⁶⁴⁷ wymienione zostały przykłady czynności, które prowadzą do takich nadużyć, to jest: wnoszenie jako pozwu pisma niezawierającego żądania rozpoznania sprawy sądowej, wnoszenie pozwu oczywiście bezzasadnego, wnoszenie szeregu wniosków o wyłączenie sędziego, wnoszenie szeregu zażaleń w tym samym lub zbliżonym przedmiocie, wnoszenie szeregu wniosków o sprostowanie, uzupełnienie lub wykładnię wyroku. W ocenie normodawcy wymienione zachowania nie wyczerpują całości problematyki, a znamię nadużycia prawa procesowego można także przypisać innym zachowaniom stron, choć nie zawsze występuje ono tak jednoznacznie. W doktrynie prawa procesowego cywilnego jako egzemplifikacje takich zachowań dodatkowo podaje się: wielokrotne składanie wniosków o ustanowienie pełnomocnika z urzędu, sprzeczność między obecnym i wcześniejszym zachowaniem strony (*venire contra factum proprium*)⁶⁴⁸, składanie skargi na przewlekłość postępowania w sprawach przedawnionych i o niskiej wartości sporu w celu uzyskania sumy pieniężnej od Skarbu Państwa⁶⁴⁹. Na gruncie postępowania dowodowego wskazuje się na składanie nadmiernej ilości wniosków o przeprowadzenie dowodów, jeżeli służą osiągnięciu innego celu niż wykazanie prawdziwości twierdzeń o faktach⁶⁵⁰.

Zgodnie z art. 235¹ k.p.c. we wniosku dowodowym strona musi oznaczyć dowód oraz wyszczególnić fakty, które mają zostać tym dowodem wykazane. Jeżeli więc celem strony wnioskującej o przeprowadzenie konkretnego dowodu nie będzie wykazanie faktu, o którym mowa w art. 227 k.p.c., może dojść do nadużycia prawa procesowego. Decydujące znaczenie będzie mieć zamiar strony zgłaszającej wniosek. Wówczas, uwzględniając każdorazowo przedmiot rozpoznawanej sprawy oraz sytuację procesową strony, należy

---

⁶⁴⁵ T. Ereciński, *Nadużycie praw procesowych w postępowaniu cywilnym. Tezy i wstępne propozycje do dyskusji*, [w:] *Nadużycie prawa procesowego cywilnego*, red. P. Grzegorzczak, M. Walasik, F. Zedler, Warszawa 2019, s. 14.

⁶⁴⁶ P. Paradowski, *Komentarz do art. 4¹ Kodeksu postępowania cywilnego*, [w] *Postępowanie cywilne po nowelizacji. Komentarz dla pełnomocników procesowych i sędziów*, red. B. Karolczyk, Warszawa 2020, s. 40.

⁶⁴⁷ Uzasadnienie projektu ustawy z 4.07.2019 o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw; Dz. U. z 2019, poz. 1469; druk sejmowy nr 3137.

⁶⁴⁸ Ł. Błaszczak, *Komentarz do art. 4¹...op.cit.*, s. 48-50; K. Weitz, *Nadużycie „prawa”... op.cit.*, s. 21 i n.

⁶⁴⁹ O. M. Piaskowska, *Komentarz do art. 4¹... op.cit.*, s. 58-59.

⁶⁵⁰ M. G. Plebanek, *Nadużycie praw procesowych...op.cit.*, s. 375-383; Ł. Błaszczak, *Komentarz do art. 4¹...op.cit.*, s. 48-49.

przeprowadzić precyzyjną rekonstrukcję tego celu⁶⁵¹. Nadużycie prawa procesowego na płaszczyźnie postępowania dowodowego może mieć różne przejawy. Przykładowo istotnym będzie ustalenie, czy zgłoszenie określonego dowodu służyć ma poniżeniu lub ośmieszeniu przeciwnika procesowego (np. dowód ze zdjęć lub nagrania utrwalających zdradę lub sytuację intymną z udziałem drugiej strony), uzyskaniu przez stronę informacji zawartych w dokumentach zgromadzonych w aktach innych spraw (np. zgłaszanie w oparciu o art. 187 § 2 pkt 4 k.p.c. żądania dowodów znajdujących się w aktach innych spraw karnych, cywilnych, administracyjnych, do których strona nie ma dostępu) lub spowodowanie zwłoki w rozpoznaniu sprawy (np. składanie dodatkowego wniosku dowodowego o przeprowadzenie oględzin rzeczy, w sytuacji kiedy wystarczającym dla ustalenia określonych faktów będzie przeprowadzenie dowodu z opinii biegłego sądowego).

W okresie sprzed wejścia w życie art. 4¹ k.p.c. w piśmiennictwie⁶⁵² wyrażone zostało także zapatrywanie, zgodnie z którym działania niestanowiące czynności procesowej, które mają wpływ na przebieg lub wynik postępowania są przejawami nadużycia uprawnień procesowych. W przypadku powołania dowodu sprzecznego z prawem następuje specyficznego rodzaju nadużycie uprawnień procesowych, gdyż nie polega ono na niewłaściwym skorzystaniu z uprawnienia procesowego ani nie zmierza do zakłócenia prawidłowego toku postępowania. Nadużycie to wywodzone jest z prawa do rzetelnego procesu i ma swój początek na etapie poprzedzającym postępowanie sądowe. Względem na kompletność rozważań wymaga więc skonfrontowania powyższego stanowiska z aktualnym brzmieniem k.p.c., aby ustalić, czy pozostaje ono aktualne. Ustawodawca w art. 4¹ k.p.c. wprost odwołał się do kategorii czynienia użytku z uprawnienia przewidzianego w przepisach postępowania, czyli uprawnienia procesowego. Przyjmuje się, że uprawnienie procesowe to kompetencja do podjęcia określonego zachowania procesowego. Przepisy k.p.c. muszą wyraźnie je ustanowić bądź musi ono z nich wynikać. Istotnym przy tym pozostaje, że w analizowanym przepisie mowa jest o uprawnieniu przewidzianym w przepisach postępowania⁶⁵³. *A contrario* jeżeli dana czynność strony bądź podmiotu trzeciego nie stanowi czynności procesowej, czyli podmiot nie czyni użytku z uprawnienia przewidzianego w przepisach postępowania, to logicznym jest stwierdzenie, że wobec takiej czynności nie ma zastosowania omawiany artykuł k.p.c.⁶⁵⁴ Powyższa interpretacja w sposób jednoznaczny odrzuca możliwość kwalifikacji pozaprocesowych form czynności strony lub podmiotu

---

⁶⁵¹ T. Ereciński, *Nadużycie praw procesowych* ...op.cit., s. 17 ; K. Weitz, *Nadużycie „prawa”*... op.cit., s. 20.

⁶⁵² M. G. Plebanek, *Nadużycie praw*...op.cit., s. 448-453.

⁶⁵³ K. Weitz, *Nadużycie „prawa”*...op.cit., s. 18-19.

⁶⁵⁴ P. Ryłski, *O potrzebie definicji*...op.cit., s. 7 i n.

trzeciego jako przejawów nadużycia uprawnień procesowych. Ponadto w przypadku ustalenia przez sąd, że doszło w świetle okoliczności sprawy do nadużycia prawa procesowego przez stronę, wówczas może wymierzyć sankcję opisaną w art. 226² § 2 k.p.c. Prowadziłoby to wówczas do rozszerzenia zakresu zastosowania przewidzianych w tym przepisie dolegliwości na czynności strony, które *de facto* i *de iure* nie stanowią czynności procesowych.

Konkludując stwierdzić należy, że przedstawione rozważania nie mogą doprowadzić do wniosku innego niż ten, że nie każde zgłoszenie wniosku o przeprowadzenie dowodu uzyskanego sprzecznie z prawem stanowić będzie przejaw nadużycia prawa procesowego. Jeżeli celem aktywności strony będzie udowodnienie zaistnienia określonych faktów i dlatego zgłasza ona wniosek o przeprowadzenie dowodu uzyskanego sprzecznie z prawem, to jej cel działania nie może stanowić podstawy do zastosowania art. 4¹ k.p.c. Innymi słowy, jeżeli strona wnosząc o przeprowadzenie konkretnego dowodu będzie wskazywała co najmniej na cel w postaci ustalenia istotnych faktów sprawy (art. 227 k.p.c.), wówczas towarzysząca temu inna motywacja nie pozwoli na zakwalifikowanie takiego wniosku dowodowego jako nadużycie prawa procesowego.

4. Brak zakazu korzystania w procesie cywilnym z dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem a pominięcie i zaniechanie prawodawcze

Stwierdzenie braku obowiązywania w prawie procesowym cywilnym zakazu korzystania z dowodów sprzecznych z prawem wymaga przeprowadzenia dodatkowej oceny czy stan taki czyni niepełną regulację tej gałęzi prawa. Punktem wyjścia w refleksji nad tym zagadnieniem będzie wskazanie rozróżnienia czynionego przez Trybunał Konstytucyjny na zaniechanie prawodawcze i pominięcie prawodawcze. Zabieg ten nie jest jednak oparty na precyzyjnych kryteriach, dlatego też w praktyce mogą występować trudności w jednoznacznym zakwalifikowaniu określonych stanów prawnych⁶⁵⁵.

Zaniechanie prawodawcze występuje wtedy, gdy na podmiocie wyposażonym w kompetencje prawodawcze spoczywa obowiązek uregulowania jakiejś dziedziny spraw aktem normatywnym, a prawodawca obowiązku tego nie spełnia. Nie stanowi norm regulujących jakąś dziedzinę spraw. Pominięcie prawodawcze zachodzi natomiast wtedy, gdy prawodawca w wydanym przez siebie akcie normatywnym przewidział jakąś czynność

---

⁶⁵⁵ P. Tuleja, *Zaniechanie ustawodawcze*, [w:] *Ustroje, doktryny, instytucje polityczne. Księga jubileuszowa Prof. dr hab. Mariana Grzybowskiego*, red. P. Mikuli, J. Czajowski, J. Karp, G. Kuca, A. Kulig, A. Opalek, Kraków 2007, s. 397 i n.

konwencjonalną, lecz pominął reguły jej dokonywania – wszystkie lub tylko niektóre – w następstwie czego nie da się dokonać w sposób ważny czynności konwencjonalnej. Jest to typowa sytuacja określana mianem luki tetycznej (konstrukcyjnej), to znaczy prawodawca w akcie normatywnym daje wyraz woli wykreowania określonej czynności konwencjonalnej, ale czyni to konstrukcyjnie wadliwie⁶⁵⁶. Występowanie luk konstrukcyjnych w prawie procesowym cywilnym polega przeważnie na tym, że ich konsekwencją jest brak możliwości zainicjowania procesu cywilnego albo przeprowadzenia go w całości bądź części albo proces zmierza do ukończenia lub jest prowadzony pomimo istnienia przeszkód prawnych. W doktrynie prawa procesowego cywilnego⁶⁵⁷ wskazuje się, że w przeważającej części luki konstrukcyjne dotyczą pominięcia w przepisach prawnych reguł konstrukcyjnych określonych czynności konwencjonalnych.

W teorii prawa oprócz luki tetycznej wyróżnia się także lukę aksjologiczną. O tym rodzaju luki jest mowa wówczas, kiedy istnieje różnica pomiędzy aktualnym kształtem systemu prawa (lub jego częścią), a przyjmowanym przez kogoś wzorcem systemu, czy też jakimś wyobrażeniem o nim. Luka aksjologiczna jest luką pozorną, albowiem przy założeniu o racjonalności prawodawcy brak jest normy zakazującej albo nakazującej jakiegoś zachowania, wówczas przyjmuje się, że w świetle ocen prawodawcy zachowanie to jest indyferentne. O luce tego rodzaju mówi się również w sytuacji swoistych wad prakseologicznych systemu prawa, a mianowicie w systemie prawa brak jest pewnych norm niezbędnych do tego, by akceptowane społecznie instytucje prawne wyznaczone przez normy prawne mogły funkcjonować sprawnie i oddziaływać na społeczeństwo. Brak jest np. norm skutecznie zapobiegających obchodzeniu zakazu określonych zachowań⁶⁵⁸.

Przypadki pominięcia prawodawczego powodują w praktyce najwięcej trudności interpretacyjnych. Dokonując egzemplifikacji omawianej kategorii wskazać należy na brak uwzględnienia w rozważanej regulacji prawnej pewnych podmiotów czy sytuacji, co może być konsekwencją nietrafnego doboru cech relewantnych, ze względu na które jakieś inne podmioty lub sytuacje zostały wyróżnione, albo wprowadzenia nieuzasadnionego zróżnicowania. Pominięcia te są związane na ogół z niezapewnieniem właściwej realizacji konstytucyjnych wolności lub praw przysługujących danej kategorii podmiotów. Największa grupa wyroków Trybunału Konstytucyjnego w sprawie pominięcia ustawodawczego dotyczy

---

⁶⁵⁶ Wyrok TK z 6.11.2012, K 21/11, OTK 2012/10A/119.

⁶⁵⁷ M. Walasik, *Analogia w prawie...*op.cit., s. 387-388.

⁶⁵⁸ J. Oniszczyk, *Stosowanie prawa*, Warszawa 2000, s. 71-73; S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys teorii...*op.cit., s.183-185; M. Walasik, *Analogia w prawie...*op.cit., s.387-393.

właśnie nieprzyznania pewnych praw określonej kategorii podmiotów⁶⁵⁹. Regulacja prawna jest obciążona wadą, a wada ta dotyczy materialnych rozwiązań przewidzianych w akcie normatywnym, a nie jego formy, przy czym wada ta ma charakter konstytucyjny: ukształtowana przez prawodawcę regulacja nie odpowiada standardom konstytucyjnym. Oznacza to, że z norm konstytucyjnych da się odtworzyć wzorzec instytucji prawnej kształtowanej w akcie normatywnym, lecz instytucja ukształtowana w akcie prawnym wzorcowi temu nie odpowiada, bo np. narusza konstytucyjną zasadę równości, nie zawiera norm koniecznych do realizacji konstytucyjnych uprawnień, kompetencji czy obowiązków, jest obciążona luką konstrukcyjną, uniemożliwiającą dokonanie niezbędnych z punktu widzenia Konstytucji czynności konwencjonalnych⁶⁶⁰.

Dokonanie rozróżnienia na zaniechanie i pominięcie prawodawcze ma doniosłe znaczenie, albowiem zaniechanie prawodawcze nie podlega kognicji Trybunału Konstytucyjnego w przeciwieństwie do pominięcia prawodawczego, które może być przedmiotem badania przez Trybunał⁶⁶¹. Wynika to z założenia, że o ile ustawodawcy przysługuje bardzo szerokie pole decyzji, jakie materie unormować w drodze ustawowej, to skoro decyzja taka zostaje już podjęta, regulacja danej materii musi zostać dokonana przy poszanowaniu wymogów konstytucyjnych. Zarzut niekonstytucyjności może więc dotyczyć zarówno tego, co ustawodawca w danym akcie unormował, jak i tego, co w akcie tym pominął, choć postępując zgodnie z Konstytucją RP powinien był unormować⁶⁶².

Uwzględniając powyższe uwagi natury ogólnej postawić należy tezę, że brak ustawowego zakazu korzystania w procesie cywilnym z dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem nie jest zaniechaniem prawodawczym, gdyż nie obowiązuje norma wyznaczająca prawodawcy obowiązek aktywności w analizowanym zakresie. Powierzenie sądom obowiązku rozstrzygnięcia spraw cywilnych w oparciu o reżim prawa procesowego cywilnego opiera się na założeniu, że musi istnieć regulacja dotycząca postępowania dowodowego. Wynika to także z konstytucyjnego modelu prawa do sądu wyrażonego w art. 45 ust. 1 Konstytucji RP i wywodzonego z niego prawa do dowodu⁶⁶³. Nie budzi także wątpliwości, że postępowanie dowodowe składa się z zespołu norm wyznaczających różnym podmiotom konkretne obowiązki i uprawnienia, a także wyrażających skomplikowane reguły dokonywania czynności konwencjonalnych, jakimi są różnego rodzaju czynności proceduralne. Normy regulujące

---

⁶⁵⁹ Wyrok TK z 16.06.2009, SK 5/09, OTK 2009/6A/84; wyrok TK z 28.04.2009, K 27/07, OTK 2009/4A/54.

⁶⁶⁰ Wyrok TK z 3.12.1996, K 25/95, OTK 1996/6/52; wyrok TK z 6.11.2012, K 21/11, OTK 2012/10A/119.

⁶⁶¹ Wyrok TK z 16.11.2010, K 2/10, OTK 2010/9/102.

⁶⁶² M. Tarasek, *Trybunał Konstytucyjny a kontrola zaniechań legislacyjnych*, Przegląd Prawa Konstytucyjnego 2014/1, s. 259-276.

⁶⁶³ P. Grzegorzcyk, K. Weitz, *Komentarz do art. 45 Konstytucji...* op.cit., s. 1136.

cywilne postępowanie dowodowe zostały więc zawarte wprost w ustawach, przy czym ustawodawca nie musi zawęzać przedmiotu regulacji do jednej i tej samej ustawy, co w obecnych warunkach społecznych i wielości związanych z tym regulacji prawnym byłoby nawet niemożliwe. Standardy prawa do sądu odtwarzane z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP nie nakładają na ustawodawcę obowiązku ustanowienia w jakimkolwiek zakresie normy prawnej zakazującej korzystania w procesie cywilnym z dowodów uzyskanych w sposób sprzeczny z prawem. Zaniechanie ustanowienia takiego zakazu nie narusza konstytucyjnej zasady równości, nie powoduje także braku norm prawnych koniecznych do realizacji konstytucyjnych uprawnień w sferze prawa do dowodu (np. powoływania dowodów, kompetencji lub obowiązków stron i organu procesowego w zakresie przeprowadzania i swobodnej oceny dowodu), czy na płaszczyźnie dochodzenia odpowiedniej ochrony prawnej w przypadku naruszenia określonej wartości prawnie chronionej (art. 24 i art. 448 k.c.).

Brak omawianego zakazu nie stanowi także luki konstrukcyjnej uniemożliwiającej dokonanie niezbędnych z punktu widzenia Konstytucji RP czynności konwencjonalnych w sferze prawa do dowodu. Brak analizowanego zakazu nie ogranicza uprawnienia stron do roztrząsania wyników postępowania dowodowego (art. 210 § 3 k.p.c), czy składania oświadczeń co do twierdzeń strony przeciwnej dotyczących okoliczności faktycznych (art. 210 § 2 k.p.c.).

Rozpatrywanego stanu prawnego nie można także utożsamiać z pominięciem prawodawczym. Projektodawca ustanawiając normy cywilnego postępowania dowodowego wyposażył strony w możliwość powoływania dowodów, a także roztrząsania wyników postępowania dowodowego na rozprawie oraz składania oświadczeń⁶⁶⁴. Normy prawne w tym zakresie nie wykazują wad uniemożliwiających stronom w sposób skuteczny skorzystać z inicjatywy dowodowej lub zaprezentować swoje stanowisko. Brak ustanowienia *expressis verbis* w przepisach prawa procesowego cywilnego określonego zakazu korzystania z dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem nie uniemożliwia stronom podejmowanie ważnych czynności procesowych mających na celu przeciwdziałanie przeprowadzeniu określonych dowodów. W tym zakresie ustrojodawca przewidział szereg przepisów wyłączających możliwość skorzystania z określonych źródeł dowodowych⁶⁶⁵. Stan taki nie uniemożliwia ustawodawcy w przyszłości wprowadzenia odpowiedniej regulacji w tym względzie. W przypadku, jeżeli jednak prawodawca uczyni użytek ze swojej kompetencji

---

⁶⁶⁴ T. Wiśniewski, *Przebieg procesu...*op.cit., s. 271-272; K. Gajda-Roszczyńska, *Postępowanie dowodowe...*op.cit., s. 327-359; P. Rylski, *Przedstawienie i dopuszczenie...*op.cit., s. 359-392.

⁶⁶⁵ Por. rozważania zawarte w rozdziale II.1.4, II.1.5. i w rozdziale V.1.3.

i uznając to za celowe taki zakaz ustanowi (w jakimkolwiek zakresie, to znaczy obowiązujący w formie bezwzględnej lub względnej), wówczas będzie podlegał on ocenie z punktu widzenia poszanowania standardów konstytucyjnych⁶⁶⁶ prawa do sądu i wywodzonych z niego prawa do wysłuchania oraz prawa do dowodu (art. 45 ust. 1 Konstytucji RP).

Jeżeli brak zakazu korzystania z dowodu sprzecznego z prawem w procesie cywilnym nie stanowi ani pominięcia, ani zaniechania ustawodawczego, to należy poddać ocenie możliwość zastosowania mechanizmu analogii w celu rekonstrukcji normy wysławiającej taki zakaz. Istotnym będzie ustalenie, czy taki zabieg interpretacyjny jest w ogóle możliwy, a konkretyzując czy art. 75 § 1 k.p.a. może posłużyć organowi stosującemu prawo do wywiedzenia z niego omawianej normy. Analogia jako reguła inferencyjna służy przede wszystkim do wypełniania luk konstrukcyjnych w sytuacji, kiedy w tekście prawnym nie zostanie wysłowniony jakiś element, który jest konieczny do odtworzenia pełnego spektrum reguł konstrukcyjnych bądź konsekwencyjnych dla danej czynności konwencjonalnej⁶⁶⁷. Determinującym wnioskowania przez analogię jest określenie źródeł, gdyż analogia nie jest techniką całkowicie swobodną w odkodowywaniu norm prawnych⁶⁶⁸. Wyodrębnia się przy tym analogię *iuris* oraz analogię *legis*. Przez pierwszy mechanizm rozumieć należy wnioskowanie z podobieństwa, w ramach którego podmiot stosujący prawo niejako zapożycza podstawę prawną z innego fragmentu systemu. Z kolei analogia *iuris* jest wnioskowaniem z aksjologii prawa poprzez zastosowanie, której uznaje się za obowiązującą w tym systemie normę, która wprawdzie nie została sformułowana w obowiązujących przepisach, ale ma takie samo uzasadnienie aksjologiczne jak inne obowiązujące normy⁶⁶⁹.

W omawianej części reżimu prawa procesowego cywilnego nie mamy do czynienia z dysfunkcją postępowania, a tym samym nie występuje luka tetyczna. Brak jest więc możliwości zastosowania w tym przypadku analogii *legis* jako metody wypełniania luk konstrukcyjnych⁶⁷⁰. Natomiast jeżeli obecny stan prawny (brak zakazu) zostałby zakwalifikowany jako luka aksjologiczna, wówczas istotną jest kwestia, czy można skorzystać z przepisów ustawy przynależnej do odmiennej gałęzi prawa i normującej inne postępowanie w celu rekonstrukcji normy prawa procesowego cywilnego. W doktrynie wskazuje się, że rekonstrukcja normy w przypadku zaistnienia luki aksjologicznej następuje w oparciu

---

⁶⁶⁶ wyrok TK z 6.11.2012, K 21/11, OTK 2012/10A/119.

⁶⁶⁷ S. Wronkowska, M. Ziemiński, *Zarys teorii...*op.cit., s. 168-174.

⁶⁶⁸ M. Walasik, *Analogia w prawie...*op.cit., s. 239.

⁶⁶⁹ L. Leszczyński, *Zagadnienia teorii...*op.cit.,s. 249 i n.

⁶⁷⁰ M. Walasik, *Analogia w prawie...*op.cit.,s. 353-355.

o analogię *iuris*⁶⁷¹ i w sytuacji jej zastosowania odbywa się przede wszystkim wewnątrz systemu prawa procesowego cywilnego⁶⁷².

Nie można tracić z pola widzenia także faktu, że posłużenie się mechanizmem analogii nie może doprowadzić do pozbawienia lub ograniczenia prawa procesowego przez stronę. Wówczas przesądzającym o niedopuszczalności takiego zabiegu interpretacyjnego jest skutek w postaci negatywnych konsekwencji dla strony. Ponadto metody tej nie powinno się stosować co do zasady w oparciu o przepisy prawne lub instytucje, które mają charakter szczególny⁶⁷³. Swoboda stron może mieć ograniczony charakter ze względu na istniejące normy prawa dowodowego⁶⁷⁴. Przepisy ograniczające możliwość przeprowadzania dowodów, jak zostało to wskazane w podrozdziale II.1.5, stanowią wyjątek wobec regulacji, zgodnie z którą strona może powoływać dowody na wykazanie swoich twierdzeń. Ograniczenia dowodowe mają więc charakter wyjątków wobec ogólnego uprawnienia stron co do możliwości dokonywania czynności dowodowych. W sytuacji, kiedy mamy do czynienia z ograniczeniem dowodowym, to strona skutecznie nie może wnieść o przeprowadzenia określonego dowodu, gdyż przepisy ustawy taką możliwość wyłączają. Sformułowanie zawarte w art. 75 § 1 k.p.a., w myśl którego jako dowód należy dopuścić wszystko, co może przyczynić się do wyjaśnienia sprawy, a nie jest sprzeczne z prawem, zawiera ogólną regułę dowodową stanowiącą, co może być dowodem oraz w dalszej kolejności wyjątek od niej. W tym kontekście podkreślić należy, że także prawo procesowe cywilne stanowi szereg ograniczeń dowodowych⁶⁷⁵, które zmuszają do poszukiwania innych środków dowodowych⁶⁷⁶. Stanowienie więc nowych wyjątków co do prawa zgłaszania dowodów przez stronę, naruszyłoby jej prawa procesowe oraz powodowało skorzystanie z mechanizmu analogii wobec przepisów ustanawiających wyjątki. Powyższe argumenty prowadzą do wniosku, że nie jest możliwym dokonanie rekonstrukcji normy stanowiącej zakazy na gruncie cywilnego prawa dowodowego poprzez wykorzystanie analogii w oparciu o źródła prawne w innych gałęziach prawa.

---

⁶⁷¹ S. Wronkowska, M. Ziemiński, *Zarys teorii...*op.cit., s.173-174.

⁶⁷² M. Walasik, *Analogia w prawie...*op.cit.,s. 286-296, s. 345.

⁶⁷³ Ibidem,s. 358-362, s. 418-419.

⁶⁷⁴ Ł. Błaszczak, *Pojęcie prawa...*op.cit., s. 16-17

⁶⁷⁵ Por. rozważania zawarte w rozdziale II.1.4 i II.1.5.

⁶⁷⁶ Ł. Błaszczak, *Ograniczenia w badaniu...*op.cit., s. 57.

Rozdział III

Dowody sprzeczne z prawem a realizacja prawa do sądu

1. Uwagi ogólne

Dopełnieniem rozważań nad ustaleniami dotyczącymi obowiązywania zakazu przeprowadzania dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem powinna być analiza prawa do sądu. Wpływ na to ma konstytucyjna ranga tego prawa, co ma znaczenie, gdyż omawiany zakaz formułowany jest w znacznej większości w oparciu o przepisy Konstytucji RP⁶⁷⁷. Niezbędnym będzie więc ustalenie konsekwencji prawnych wykonywania prawa do sądu wobec innych praw i wolności konstytucyjnych, z którymi doktryna łączy zakaz korzystania z dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem. Normy konstytucyjne mają zastosowanie także na płaszczyźnie horyzontalnej⁶⁷⁸. Nie można oczywiście narażać podmiotów procesu na nieuzasadnione naruszenie ich praw i wolności⁶⁷⁹, niemniej jednak niedopuszczalna jest sytuacja, w której ich nadmierna ochrona wyłączałaby realizację prawa do sądu. Z wykonywaniem tego prawa immanentnie łączy się zagadnienie dotyczące prawa do dowodu. Piśmiennictwo w kontekście tematyki niniejszej rozprawy konstruuje pojęcie dowodu sprzecznego z Konstytucją RP⁶⁸⁰. Łączenie więc norm prawa konstytucyjnego z prawem dowodowym powoduje konieczność poddania gruntownej analizie prawa do sądu.

Omawiane prawo jest niezwykle złożone i nie daje się łatwo zdefiniować. Stanowi element demokratycznego państwa prawnego i choć swój bezpośredni wyraz znalazło dopiero w Konstytucji RP z 1997 r., to jednak już od 1989 r. traktowane było jako ważny komponent polskiego systemu prawnego. Jego źródła wywodzą z art. 14 ust. 1 zd. 2 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych oraz art. 6 ust. 1 zd. 1 Konwencji. Podstawy normatywnej prawa do sądu upatrywano w art. 1 w zw. z art. 56 ust 1 Ustawy Konstytucyjnej z 17.10.1992⁶⁸¹.

W Konstytucji RP prawo do sądu znajduje swoje źródło w art. 45 ust. 1, zgodnie z którym każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd. Przepis ten jest źródłem prawa podmiotowego przysługującego jednostce. Oprócz art. 45 ust 1 Konstytucji

⁶⁷⁷ Por. rozważania zawarte w rozdziale I.2.4.

⁶⁷⁸ M. Floreczak-Wator, *Horyzontalny wymiar...*op.cit., s. 213 i n.

⁶⁷⁹ K. Flaga-Gieruszyńska, *Konstytucyjne standardy ...*op.cit., s. 228-229.

⁶⁸⁰ A. Skorupka, *Dopuszczalność dowodu...*op.cit., s. 139-188.

⁶⁸¹ Dz. U. Nr 84, poz. 426.

RP do przepisów decydujących o kształcie tego prawa zalicza się także art. 77 ust 2, który adresowany do ustawodawcy zawiera zakaz stanowienia przepisów, które zamykałyby komukolwiek drogę sądową do dochodzenia naruszonych wolności i praw. Odstępstwo od tej zasady jest dozwolone wyłącznie na podstawie wyraźnego postanowienia konstytucyjnego⁶⁸². Na kształt prawa do sądu oddziałują także: art. 173 stanowiący o niezależności sądów i trybunałów, art. 177 statuujący domniemanie właściwości sądów powszechnych we wszystkich sprawach z wyjątkiem spraw ustawowo zastrzeżonych do właściwości innych sądów oraz art. 178 stanowiący o niezawisłości sędziów⁶⁸³. Podkreślenia wymaga, że standardy prawa do sądu zawarte w Konstytucji RP są zgodne z art. 6 ust. 1 Konwencji, który traktuje o zasadzie należytego i rzetelnego postępowania⁶⁸⁴.

W doktrynie ugruntowany jest dualistyczny sposób pojmowania omawianego prawa, które rozważane jest jako prawo podmiotowe jednostki stanowiące jeden z ważniejszych elementów jej konstytucyjnego statusu oraz jednocześnie jako instrument prawny gwarantujący ochronę innych praw i wolności. Wskazane funkcje prawa do sądu nie wyczerpują złożoności tego zagadnienia, które z konieczności na przedmiot niniejszego opracowania nie pretenduje do całościowego jego omówienia⁶⁸⁵.

Przede wszystkim prawo do sądu jest samodzielnym prawem podmiotowym jednostki, co powoduje, że podlega także ochronie niezależnej od innych praw i wolności. Skierowane jest wobec państwa, a jego konsekwencją jest powinność określonego działania po stronie

---

⁶⁸² Wyrok TK z 9.06.1998, K 28/97, OTK 1998/4/50; wyrok TK z 27.01.1999, K 1/98, OTK 999/1/3; postanowienia TK z 18.11.1998, K 20/98, OTK 1999/1/5.

⁶⁸³ J. Oniszczuk, *Prawo do sądu w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, *Biuletyn Trybunału Konstytucyjnego*, 1999/2-3, s. 83 i n.

⁶⁸⁴ A. Redelbach, *Sądy a ochrona praw człowieka*, Toruń 1999, s. 247-248.; P. Grzegorzczak, K. Weitz, *Komentarz do art. 45 Konstytucji RP*, [w:] *Konstytucja RP. Komentarz. Tom I*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016, s. 1089-1091.

⁶⁸⁵ Z. Czeszejko-Sochacki, *Prawo do sądu w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (ogólna charakterystyka)*, PiP 1997/11-12, s. 88; M. Kłopocka, *Prawo do sądu w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, AUWr. PPIA 2007/76, s. 63; E. Łętowska, *Wystąpienia, głosy w dyskusji i podsumowania*, [w:] *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego*, red. T. Ereciński, K. Weitz, Warszawa 2010, s. 249-257; P. Grzegorzczak, K. Weitz, *Komentarz do artykułu 45 ... op.cit.* s. 1096-1099; P. Sarnecki, *Komentarz do artykułu 45 Konstytucji RP*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. L. Garlicki, M. Zubik, Warszawa 2016, s. 233-243; S. Lisowska-Krakowiak, *Instytucje kuratorów a realizacja prawa do sądu w cywilnym postępowaniu rozpoznawczym*, Warszawa 2018, s. 33 i n.. Także na dwa aspekty tego prawa wskazuje S. Filipiec, który wyróżnia jego płaszczyznę formalną i materialną. W ujęciu formalnym wskazuje na podejście proceduralne i instytucjonalne. Według Autora proceduralna warstwa prawa do sądu to określenie uprawnionych podmiotów i wskazanie na realne istnienie oraz właściwe ukształtowanie instytucji proceduralnych umożliwiających tym podmiotom zarówno dostęp do organów mających chronić ich prawa czy wolności, jak też należyta reprezentację i ochronę interesów w postępowaniu przed tymi organami. Instytucjonalny aspekt płaszczyzny formalnej to wskazanie konkretnych organów służących realizacji prawa do sądu. Materialnym ujęciem zasady prawa do sądu będzie natomiast praktyczna realizacja tej zasady w ramach polskiego systemu prawa, czyli możliwość prawnie skutecznej ochrony praw na drodze sądowej. S. Filipiec, *Teoretyczno-prawne aspekty zasady prawa do Sądu*, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin-Polonia 2000/XLVII*, s. 227-228; podobnie P. Pogonowski, *Realizacja prawa do sądu w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2005, s. 8.

władz publicznych. W tym sensie stanowi ono sytuację prawną zapewniającą podmiotowi tego prawa możliwość skutecznego domagania się od państwa ochrony prawnej⁶⁸⁶. Na gruncie spraw cywilnych skorzystanie przez jednostkę z prawa do sądu rodzi obowiązek po stronie organu władzy sądowniczej w rozpatrzeniu sprawy zgodnie z wymogami wynikającymi z art. 45 Konstytucji RP. Podmiotem prawa do sądu jest każdy, a zatem obywatel, osoba fizyczna nieposiadająca obywatelstwa (cudzoziemiec, apatryda), osoba prawna, podmiot nieposiadający podmiotowości cywilnoprawnej, a także podmiot prawa publicznego⁶⁸⁷. W celu wzmocnienia oddziaływania tego prawa konstruuje się domniemanie prawa do sądu, co oznacza, że sprawa przedstawiona do rozstrzygnięcia musi być rzeczywiście rozpoznana⁶⁸⁸.

2. Prawo do sądu jako prawo podmiotowe

W doktrynie⁶⁸⁹ ugruntowany jest pogląd, że prawo do sądu w rozważanym ujęciu konstruowane jest z co najmniej trzech elementów. Pierwszym jest prawo dostępu do sądu, czyli prawo uruchomienia postępowania przed sądem – organem o określonej charakterystyce (właściwy, niezależny, bezstronny, niezawisły). Drugi element to prawo do odpowiedniego ukształtowania postępowania sądowego, zgodnie z wymogami sprawiedliwości i jawności (prawo do sprawiedliwego ukształtowania postępowania sądowego). Trzecim komponentem jest prawo do wyroku sądowego rozumiane jako prawo do uzyskania wiążącego rozstrzygnięcia danej sprawy przez sąd. Takie ujęcie prawa do sądu aprobowane jest również w judykaturze⁶⁹⁰, z tym że Trybunał Konstytucyjny uzupełnia je o kolejne elementy wskazując na prawo do odpowiedniego ukształtowania ustroju i pozycji organów rozpoznających sprawy⁶⁹¹ oraz na prawo do wykonania prawomocnego orzeczenia⁶⁹².

---

⁶⁸⁶ J. Człowiekowska, *Prawo do sądu jako publiczne prawo podmiotowe*, ZNUJ 2006/5, s. 175-184.

⁶⁸⁷ Wyrok TK z 9.06.1998, K 28/97, OTK 1998/4/50; wyrok TK z 18.07.2011, K 25/09, OTK 2011/6A/57; wyrok TK z 29.01.2013, SK 28/11, OTK 2013/1A/5.

⁶⁸⁸ Z. Czeszejko-Sochacki, *Prawo do sądu...* op.cit., s. 95; P. Osowy, *Problemy dotyczące dostosowania polskiego prawa sądowego cywilnego do prawa europejskiego – ochrona praw i wolności na przykładzie prawa do sądu*, Rejent 2000/12, s. 83 i n.; P. Pogonowski, *Realizacja prawa do sądu...* op.cit., s. 5.

⁶⁸⁹ P. Pogonowski, *Realizacja prawa do sądu...* op.cit., s. 7; K. Flaga-Gieruszyńska, *Konstytucyjne standardy prawa do sądu ...* op.cit., s. 218-219.

⁶⁹⁰ Uchwała SN(7) z 28.3.2013, III SPZP 1/13, OSNP 2013/23-24/292.

⁶⁹¹ Wyrok TK z 24.10.2007, SK 7/06, OTK 2007/9A/108; wyrok TK z 16.10.2012, K 4/10, OTK 2012/9A/106; wyrok TK z 30.09.2014, SK 22/13, ITK 2014/8A/96.

⁶⁹² Wyrok TK z 24.02.2003, K 28/02, OTK 2003/2A/13; wyrok TK z 4.10.2010, K 19/06, OTK 2010/91/96; por. także M. Wyrzykowski, *Komentarz do przepisów utrzymanych w mocy*, [w:] *Komentarz do Konstytucji RP*, red. L. Garlicki, Warszawa 1995, s. 31; M. Jabłoński, S. Jarosz-Żukowska, *Prawo do sądu* [w:] *Prawa i wolności I i II generacji*, red. A. Florczak, B. Bolechów, Toruń 2006, s. 137; P. Sarnecki, *Komentarz do artykułu 45 Konstytucji ...* op.cit. s. 238.

Nie ma jednego, jednolitego czy idealnego modelu postępowania sądowego. Regulacje konstytucyjne zawierają wyłącznie ogólne wskazania co do podstawowych elementów i mechanizmów, bez których nie da się urzeczywistnić prawa do odpowiednio ukształtowanego postępowania sądowego⁶⁹³. W świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego prawo do odpowiedniego ukształtowania procedury sądowej na poziomie najbardziej ogólnym oznacza, że niekonstytucyjne są wszelkie uregulowania, które uniemożliwiają albo nadmiernie utrudniają skuteczną ochronę praw na drodze sądowej, przy czym chodzi tu między innymi o utrudnienia wynikające z nieodpowiedniego ukształtowania procedury⁶⁹⁴. W szczególności nie mogą one ograniczać, nadmiernie w stosunku do celu i przedmiotu postępowania, prawa uczestnika postępowania do bycia wysłuchanym⁶⁹⁵, ponieważ prawo to jest warunkiem sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy⁶⁹⁶. Bezwzględny priorytetem nie powinno być także dążenie do załatwienia sprawy w możliwie najkrótszym czasie, ponieważ szybkość rozpoznania sprawy nie jest wartością, na rzecz której można poświęcić ochronę praw podmiotowych⁶⁹⁷. Niepożądaną barierą utrudniającą dochodzenie praw na drodze sądowej mogą być także zbyt wysokie koszty postępowania sądowego⁶⁹⁸. W ocenie Trybunału Konstytucyjnego uproszczenie i przyspieszenie może niewątpliwie dotyczyć kwestii formalnych (np. wprowadzenie formularzy czy skrócenie terminów składania odwołań), natomiast w żadnym wypadku nie może odnosić się do uprawnień stron wiążących się z obroną ich praw i interesów⁶⁹⁹.

Prawo do odpowiedniego ukształtowania postępowania w największym stopniu podkreśla procesowy wymiar prawa do sądu⁷⁰⁰. Przez pryzmat tego wymagania rozpatrywać należy rozwiązania procesowe, które składają się na postępowanie sądowe⁷⁰¹. Konstytucja RP wyznacza określone standardy w jakich prowadzone musi być postępowanie sądowe. Na tej płaszczyźnie rozważań judykatura Trybunału Konstytucyjnego coraz częściej posługuje się

⁶⁹³ Wyrok TK z 28.07.2004, P 2/04, OTK 2004/7A/72; wyrok TK z 20.10.2010, P 37/09, OTK 2010/8A/79.

⁶⁹⁴ Wyrok TK z 12.03.2002, P 9/01, OTK 2002/2A/14; teza powtórzona w wyrokach z: 18.10.2005, SK 48/03, OTK 2005/9A/101; 20.11.2007, SK 57/05, OTK 2007/10A/125.

⁶⁹⁵ zwłaszcza wyroki z: 11.06.2002, SK 5/02, OTK 2002/4A/41; 14.03.2006, SK 4/05, OTK 2006/3A/29; 19.09.2007, SK 4/06, OTK 2007/8A/98.

⁶⁹⁶ Por. wyroki z: 11.03.2003, SK 8/02, OTK 2003/3A/20; 24.07.2006, SK 8/06, OTK ZU 7/A/2006/84.

⁶⁹⁷ Wyrok z 13.01.2004, SK 10/03, OTK 2004/1A/2; teza powtórzona m.in. w wyrokach z: 2.10.2006, SK 34/06, OTK 2006/9A/118; 20.09.2006, SK 63/05, OTK 2006/8A/108; 1.07.2008, SK 40/07, OTK 2008/6A/101; 16.12.2008, P 17/07, OTK 2008/10A/179.

⁶⁹⁸ por. np. wyrok z 12.09.2006, SK 21/05, OTK 2006/8A/103 oraz powołany wyrok P 17/07; wyrok TK z 11.12.2018, SK 25/16, OTK 2018/A/80.

⁶⁹⁹ Powołany wyrok P 9/01; teza podtrzymana w cytowanych orzeczeniach SK 10/03 i SK 34/06 oraz w wyroku z 20.05.2008, P 18/07, OTK 2008/4A/61.

⁷⁰⁰ Z. Czeszejko-Sochacki, *Prawo do sądu...* op.cit., s. 102.

⁷⁰¹ P. Wiliński, *Konstytucyjny standard prawa do sądu a proces karny*, [w:] *Węzłowe problemy procesu karnego*, red. P. Hofmański, Warszawa 2010, s. 213.

kategorią sprawiedliwości proceduralnej⁷⁰². Konkretyzując stanowisko sądu konstytucyjnego wskazać należy, że sprawiedliwość proceduralna w istocie odzwierciedla nakaz takiego ukształtowania rozwiązań procesowych, aby zapewniały należyte i sprawiedliwe rozpoznanie sprawy, z jednoczesnym poszanowaniem uprawnień stron i uczestników postępowania⁷⁰³. Sprawiedliwość proceduralna nie jest wywodzona wyłącznie z prawa do sądu, ale także z proklamowanej w art. 2 Konstytucji RP zasady sprawiedliwości społecznej⁷⁰⁴.

Od pojęcia sprawiedliwego rozpoznania sprawy należy odróżnić wymóg rzetelnego postępowania. W orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego pojęcia te są postrzegane jako synonimy, natomiast doktryna traktuje je oddzielnie⁷⁰⁵. Pozorne podobieństwo tych pojęć przypomina nierozstrzygnięty spór pomiędzy *iustitia* a *aequitas*. Sprawiedliwość to pojęcie z zakresu wartości, etyki, teologii, filozofii. Rzetelność to pojęcie określające sposób działania, reguły postępowania, które są właściwe dla osiągnięcia określonego celu. Doktryna prawa karnego dostrzegając tę dystynkcję traktuje pojęcie rzetelności procesu jako metody prowadzenia postępowania, a pojęcie sprawiedliwości proceduralnej jako cel tego postępowania⁷⁰⁶. Na gruncie tego prawa sformułowane zostało także stanowisko, zgodnie z którym sprawiedliwość w tym ujęciu nie dotyczy „rozstrzygnięcia” lecz „rozstrzygania”, a więc przebiegu prowadzonego postępowania. Wymóg sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy nie odnosi się tym samym do samej treści rozstrzygnięcia⁷⁰⁷. Na konieczność rozdzielnego traktowania sprawiedliwości i rzetelności wskazują również przedstawiciele doktryny prawa procesowego cywilnego przyjmując, że sprawiedliwość jest pojęciem szerszym od rzetelności. Sprawiedliwe rozpatrzenie sprawy to rozpoznanie sprawy przez niezawisły sąd w sposób oparty na rzetelnej procedurze. Natomiast postępowanie rzetelne to postępowanie przeprowadzone prawidłowo, z poszanowaniem obowiązujących przepisów oraz zasad postępowania cywilnego. Sprawiedliwe rozpatrzenie sprawy jest więc urzeczywistniane w postępowaniu odpowiadającym wymaganiom rzetelnego procesu sądowego⁷⁰⁸.

---

⁷⁰² P. Wiliński, *Sprawiedliwość proceduralna a proces karny*, [w:] *Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesora Zofii Świdry*, red. J. Skorupka, Warszawa 2009, s. 82 -88.

⁷⁰³ P. Grzegorzczak, K. Weitz, *Komentarz do artykułu 45 Konstytucji...* op.cit., s. 1131; J. Helios, W. Jedlecka, *Sprawiedliwość proceduralna w prawie europejskim*, [w:] *Rozdroża sprawiedliwości we współczesnej myśli filozoficznej*, red. B. Wojciechowski, M.J. Golecki, Toruń 2008, s. 201 i n.

⁷⁰⁴ Wyrok TK z 16.11.1999, SK 11/99, OTK 1999/7/158.

⁷⁰⁵ A. Kubiak, *Konstytucyjna zasada prawa do sądu w świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, Łódź 2006, s. 203; P. Wiliński, *Sprawiedliwość proceduralna...* op.cit., s. 82 i n.

⁷⁰⁶ P. Wiliński, *Proces karny w świetle konstytucji*, Warszawa 2011, s. 106.

⁷⁰⁷ J. Jodłowski, *Zasada prawdy materialnej w postępowaniu karnym. Analiza w perspektywie funkcji prawa karnego*, Warszawa 2015, s. 167-168.

⁷⁰⁸ A. Góra-Błaszczkowska, „Rzetelne postępowanie przed sądem” według Trybunału Konstytucyjnego (na podstawie wybranych orzeczeń), [w:] *Ius es Remedium. Księga jubileuszowa Profesora Mirosława Sawczuka*, red.

Istotnym dla dalszych rozważań będzie skonkretyzowanie wymogów sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy. Dokonując ich egzemplifikacji należy sformułować gwarancje kreujące sytuację procesową podmiotów, które wykonują prawo do sądu przy jednoczesnym uwzględnieniu ich roli, przedmiotu postępowania oraz jego charakteru⁷⁰⁹. Judykatura Trybunału Konstytucyjnego najczęściej wyodrębnia: możliwość bycia wysłuchanym (prawo do wysłuchania), ujawnienie w czytelny sposób motywów rozstrzygnięcia (prawo do uzasadnienia lub prawo do informowania) oraz zapewnienie przewidywalności postępowania, równość broni, rozpoznanie sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki, zasadę jawności czy umożliwienie wszechstronnego zbadania okoliczności sprawy przez sąd⁷¹⁰. W dalszych rozważaniach przeanalizowane zostaną wyłącznie te gwarancje sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy, które oddziałują na kształt cywilnego postępowania dowodowego.

Dokonując analizy wybranych komponentów sprawiedliwego rozpoznania sprawy będącym także odniesienia do zasady równości stron, która ma swoje źródło w konstytucyjnej zasadzie równości wobec prawa i wywodzona jest bezpośrednio z art. 32 Konstytucji RP. Zasada ta oznacza, że występujące w procesie przeciwstawne strony muszą posiadać równe prawa procesowe i mieć zagwarantowaną jednakową możliwość obrony swoich praw⁷¹¹. Jej doniosłość prawna nie wynika wyłącznie z zakotwiczenia w Konstytucji RP, ale także z faktu traktowania jej jako jednej z naczelnej zasady postępowania cywilnego⁷¹². W ramach tej zasady wyróżnia się nie tylko prawo do bycia wysłuchanym przez każdą ze stron, ale także umożliwienie każdej ze stron skorzystania z jednakowych środków obrony swych praw⁷¹³. Wszelkie środki, stanowiące gwarancje realizacji zasady równości stron w postępowaniu dowodowym – a więc wynikające z zasady wysłuchania stron i równości środków procesowych – są zarazem prewencyjnymi środkami ochrony praw stron w postępowaniu dowodowym⁷¹⁴.

A. Jakubecki, J.A. Strzepka, Warszawa 2010, s. 169-170 i 185-186; P. Grzegorzczak, K. Weitz, *Komentarz do artykułu 45 Konstytucji...* op.cit., s.1132.

⁷⁰⁹ Ibidem.

⁷¹⁰ Wyrok TK z 12.03.2002, P 9/01, OTK 2002/2A/14; wyrok TK z 31.01.2005, SK 27/03, OTK 2005/1A/8; wyrok TK z 30.05.2007, SK 68/06, OTK 2007/6A/53; wyrok TK z 19.02.2008, P 49/06, OTK 2008/1A/5; wyrok TK z 11.03.2014, K 6/13, OTK 2014/3A/29; wyrok TK z 27.10.2015, K 5/14, OTK 2015/9A/150; wyrok TK z 8.01.2019, SK 6/16, OTK 2019/A/3.

⁷¹¹ J. Jodłowski, Z. Resich, *Postępowanie...* op.cit., s. 138 i n.; P. Rylski, *Działanie sądu...* op.cit., s. 109-113; T. Ereciński, K. Weitz, *Prawda i równość...* op.cit., s. 43-61; A. Góra-Błaszczkowska, *Zasada równości w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2008, s. 72 i n.; J. Jodłowski, *Zasada równości stron*, [w:] *Postępowanie cywilne*, J. Lapiere, J. Jodłowski, Z. Resich, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz, Warszawa 2016, s. 153-155; A. Łazarska, *Rzetelny proces...* op.cit., s. 452-481.

⁷¹² A. Góra-Błaszczkowska, *Zasada równości...* op.cit., s. 35 i n.; J. May, *Obrona pozwanego w procesie cywilnym przed sądem I instancji*, Warszawa 2013, s. 51 i n.

⁷¹³ Wyrok TK z 16.11.2004, P 19/03, OTK 2004/10A/106.

⁷¹⁴ S. Hanausek, *Ochrona praw jednostki w cywilnym postępowaniu dowodowym*, ZNUJ PP 1979/85, s. 15.

Stosunkowo najczęściej wyodrębnianą gwarancją sprawiedliwości (rzetelności) postępowania sądowego - samodzielnie lub w połączeniu z innymi - jest możliwość bycia wysłuchanym (prawo do wysłuchania, *audiatur et altera pars*)⁷¹⁵. Zakres i kształt poszczególnych uprawnień procesowych służących realizacji prawa do wysłuchania jest uwarunkowany pozycją procesową podmiotu, rodzajem sprawy oraz wszczętego postępowania⁷¹⁶. Naruszenie tego prawa może być traktowane jako naruszenie prawa do sądu⁷¹⁷. W procesie, gdzie występują przeciwstawne strony, kształt uprawnień służących zagwarantowaniu wysłuchania powinien być taki sam, względnie symetryczny (porównywalny), co wiąże prawo do wysłuchania z problematyką równości broni⁷¹⁸. W doktrynie prawa procesowego cywilnego wskazuje się, że egzemplifikacją tego prawa jest także obowiązek sądu rozważenia i oceny przedstawionych przez strony okoliczności faktycznych, zgłoszonych wniosków i powołanych dowodów⁷¹⁹. Omawiana gwarancja umożliwia każdej ze stron złożenie wyjaśnień co do istoty sprawy. Jest to prawo o charakterze niewzruszalnym i niezbywalnym⁷²⁰. Do środków gwarantujących realizację zasady wysłuchania należą przede wszystkim: służące obu stronom prawo przedstawiania wniosków dowodowych (art. 205¹² § 1 i 2 k.p.c.), prawo brania udziału w rozprawie (art. 210 § 1-3 i art. 214 § 1 k.p.c.), w szczególności zaś prawo do udziału w postępowaniu dowodowym i roztrząsaniu jego wyników (art. 210 § 3 k.p.c.). Strony powinny być dopuszczone do czynności procesowych, a jawność wewnętrzna jest wówczas zachowana.

Drugim, po zasadzie wysłuchania, komponentem zasady sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy jest równość broni, który umożliwia każdej ze stron skorzystanie z takich samych środków „walki”. Strony na jednakowym poziomie powinny korzystać zarówno ze środków o charakterze zaczepnym (zagaszanie żądań, wniosków) jak i obronnym (podnoszenie zarzutów)⁷²¹. Konstytutywnym elementem tego aspektu zasady równości stron jest założenie, że jedna strona nie jest upoważniona do tego, do czego nie jest upoważniona druga strona (*non debet actori, quo reo non permittitur*)⁷²². Element ten definiowany jest jako formalny i stanowi część zasady rzetelnego procesu cywilnego⁷²³.

⁷¹⁵ Wyrok TK z 16.01.2006, SK 30/05, OTK A/2006/1/2.

⁷¹⁶ P. Grzegorzczak, K. Weitz, *Komentarz do art. 45 ... op.cit.*, s. 1132-1136.

⁷¹⁷ Wyrok TK z 12.03.2002, P 9/01, OTK ZU A/2002/2/4.

⁷¹⁸ Ibidem, P. Grzegorzczak, K. Weitz, *Komentarz do art. 45 ... op.cit.*, s. 1132-1136.

⁷¹⁹ J. May, *Obrona pozwanego w procesie cywilnym przed sądem I instancji*, Warszawa 2013, s. 87.

⁷²⁰ E. Wengerek, *Zasada równości stron w procesie cywilnym*, PiP 1955/11 s. 780; A. Góra-Błaszczkowska, *Zasada równości...* op.cit., s. 225 i n.

⁷²¹ H. Mądrzak, E. Marszałkowska-Krześ, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2003, s. 55; A. Góra-Błaszczkowska, *Zasada równości...* op.cit., s. 93 i 283 - 284; P. Ryłski, *Działanie sądu...* op.cit., s. 109 i n.

⁷²² E. Waśkowski, *System procesu ... op.cit.*, s. 109.

⁷²³ A. Góra-Błaszczkowska, *Zasada równości...* op.cit., s. 284.

W odniesieniu do spraw sądowych, w których istnieją sprzeczne ze sobą nawzajem interesy prywatne, równość broni zakłada, że każdej ze stron należy przyznać rozsądną możliwość przedstawienia swojej sprawy - w tym swoich dowodów - na warunkach, które nie stawiają jej w zasadniczo niekorzystnym położeniu w porównaniu ze stroną przeciwną⁷²⁴. Przy czym uprawnienia poszczególnych podmiotów muszą odpowiadać ich pozycji procesowej, charakterowi i przedmiotowi sprawy, zakresowi kognicji sądu oraz etapowi postępowania, na jakim znajduje się rozpoznawana sprawa⁷²⁵. Niedochowanie zasady równości broni może wywoływać różnego rodzaju konsekwencje prawne. Najpoważniejszym będzie niewątpliwie nieważność postępowania w sytuacji, kiedy określony przebieg postępowania zostanie zakwalifikowany jako pozbawiający stronę możliwości obrony swych praw (art. 379 pkt 5 k.p.c.). Naruszenie zasady równości stron może prowadzić do stwierdzenia innych uchybień procesowych, w tym mogących mieć istotny wpływ na wynik sprawy. Do naruszenia zasady równości dochodzi również w razie przewlekłości postępowania, gdyż w procesie dotkniętym tego rodzaju ułomnością najczęściej wyższe są koszty postępowania, co zwiększa szanse aktywności procesowej strony o lepszej sytuacji majątkowej. O szczególnym znaczeniu tej zasady świadczy fakt, że ustawodawca dopuszcza możliwość oparcia nadzwyczajnych środków zaskarżenia o zarzuty dotyczące jej naruszenia (art. 398³ § 2 i art. 401 k.p.c.)⁷²⁶. Pewnym wyłomem od zasady równości jest możliwość przeprowadzania przez sąd z urzędu dowodów, o czym przesądza treść art. 232 zd. 2 k.p.c. Zbytnia aktywność sądu, a nawet zastępowanie strony w powoływaniu dowodów, może oczywiście wpływać na ograniczenie lub uchylenie w konkretnej sprawie obowiązywania omawianej zasady. Niemniej jednak ustawodawca w tym względzie dał prymat konieczności wyjaśnienia okoliczności sprawy i ustaleniu jej rzeczywistego stanu⁷²⁷. Wynika to ze stwierdzenia, że tylko prawdziwe ustalenia faktyczne w powiązaniu z trafnym zastosowaniem prawa materialnego i procesowego gwarantować mogą właściwe orzeczenie

Równość broni sprowadza się do korzystania z możliwości działania przewidzianych przez ustawodawcę. Rozważyć więc należy kwestię, czy w przypadku wykorzystywania uprawnień nieprzewidzianych przez ustawodawcę przez jedną ze stron procesu, druga także może z takich uprawnień korzystać? Odpowiedź na tak postawione pytanie powinna brzmieć kategorycznie w sposób negatywny. Jeżeli bowiem strona wykorzystuje w procesie możliwości

---

⁷²⁴ Wyrok ETPCz z 18.06.2002, Wierzbiński v. Polska, skarga nr 24541/94.

⁷²⁵ P. Grzegorzczak, K. Weitz, *Komentarz do art. 45 ... op.cit.*, s. 1136-1138, 1147.

⁷²⁶ A. Góra-Błaszczkowska, *Zasada równości...* op.cit., s. 224 i n.

⁷²⁷ Wyrok SN z 11.12.2014 r., IV CA 1/14, OSNC 2015/12/149 i przywołane tam orzecznictwo w zakresie art. 232 zd. 2 k.p.c.

i środki nieprzewidziane przez ustawę, nie może to być podstawą przyzwolenia na wykorzystanie identycznych środków przez jej przeciwnika procesowego.

Odnosnie zasady osądzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki to wyrażona została w art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, natomiast konieczność rozpoznania sprawy w rozsądnym terminie implikuje treść art. 6 ust. 1 Konwencji. Różnica pomiędzy wskazanymi regulacjami polega na tym, że art. 45 ust. 1 Konstytucji RP normuje zagadnienie od strony negatywnej, natomiast art. 6 ust. 1 Konwencji wyraża pozytywny aspekt rozpoznania sprawy⁷²⁸. Sądy powinny mieć na względzie taki sposób załatwiania spraw, który przy uwzględnieniu obowiązujących przepisów, w możliwie największym stopniu, powinien zapewnić przeprowadzenie postępowania bez nieuzasadnionej zwłoki⁷²⁹. Nie tylko w bezpośrednim interesie jednostki, ale także w interesie publicznym jest szybkie uzyskanie rozstrzygnięcia sądowego, gdyż wymiar sprawiedliwości sprawowany z opóźnieniami prowadzi do osłabienia skuteczności sądów i podważa zaufanie do państwa⁷³⁰. Postępowanie sądowe powinno być prowadzone szybko, aby mogło prowadzić do skutecznego udzielenia ochrony prawnej.

Prawo do rozpoznania sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki zawiera się w prawie do odpowiedniego ukształtowania procedury, zgodnym z wymogami sprawiedliwości i jawności. Prawo to stanowi samodzielnie lub w połączeniu z innymi wymaganiami wynikającymi z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP odniesienie do oceny i weryfikacji konstytucyjności rozwiązań procesowych⁷³¹. Sprawa powinna być rozstrzygnięta nie tylko rzetelnie i jawnie, ale także odpowiednio sprawnie i dostatecznie szybko. Spóźniony wymiar sprawiedliwości stanowi w istocie jego zaprzeczenie (*iustitiae dilatio est quaedam negatio*)⁷³². Dodatkowym mechanizmem egzekwowania prawa do rozpoznania sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki jest skarga na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki⁷³³. Naruszenie art. 45 ust. 1 Konstytucji RP występuje w razie zwłoki w postępowaniu, gdy nie ma wystarczających powodów jego przedłużania albo powody te nie zasługują na aprobatę z punktu widzenia skutecznej ochrony sądowej⁷³⁴.

---

⁷²⁸P. Grzegorzczak, K. Weitz, *Komentarz do art. 45 ... op.cit.*, s. 1146.

⁷²⁹Z. Czeszejko-Sochacki, *Prawo do sądu...op.cit.*, s. 104; S. Pilipiec, *Teoretyczno-prawne aspekty zasady prawa do sądu*, AUMCS 2000/47, s. 230.

⁷³⁰Wyrok TK z 26.01.2008, SK 89/06, OTK 2008/1A/7; wyrok TK z 7.12.2010, P 11/09, OTK 2010/10A/128; A. Łazarska, *Rzetelny proces...op.cit.*, s. 384 i n.

⁷³¹Wyrok TK z 7.12.2010, P 11/09, OTK 2010/10A/128.

⁷³²T. Ereciński, K. Weitz, *Efektywność ochrony prawnej ... op.cit.*, s. 14-15.

⁷³³Ustawa z 17.06.2004 o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki; Dz. U. 2004, nr 179, poz. 1843 z późn. zm.

⁷³⁴Wyrok TK z 18.02.2009, Kp 3/08, OTK 2009/2A/9.

Na sąd nałożony jest obowiązek przeciwdziałania przewlekaniu postępowania i dążenia do rozpoznania sprawy na pierwszym posiedzeniu, o czym traktuje art. 6 § 1 k.p.c. Obowiązek ten sąd powinien realizować dzięki właściwemu prowadzeniu rozprawy, kierownictwu formalnemu i materialnemu postępowaniem⁷³⁵, czy poprzez dyscyplinowanie stron⁷³⁶. Wymaganie, aby postępowanie sądowe toczyło się bez nieuzasadnionej zwłoki, odpowiada konstruowanej na podstawie poszczególnych ustaw proceduralnych zasadzie szybkości postępowania, której realizacja w znacznym stopniu wpływa na skuteczność ochrony praw i wolności jednostki gwarantowanych w Konstytucji RP. Szybkość postępowania nie może jednak wpływać na gwarancje procesowe stron, a jej realizacja nie może doprowadzić do konfliktu z dochodzeniem do prawdy⁷³⁷.

Przyspieszenie procesu cywilnego jest realizowane przede wszystkim przez zasadę koncentracji materiału procesowego oraz zasadę kontradiktoryjności⁷³⁸. Nic tak bardzo nie przedłuża procesu oraz nie zwiększa jego kosztów, jak przeprowadzanie zbędnych dowodów⁷³⁹. Przepisy powinny umożliwiać zebranie i przedstawienie materiału procesowego sądowi możliwie najszybciej⁷⁴⁰. Potrzeba respektowania nakazu rozpoznania sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki uzasadnia, aby uprawnienia i gwarancje podmiotów uczestniczących w procesie były w odpowiedni sposób kształtowane, a także to, aby wyznaczone były granice ich wykorzystania⁷⁴¹. Przeciwdziałanie przewlekłości postępowania jest jednak ograniczone zastrzeżeniem, że dążenie do tego, aby rozstrzygnięcie nastąpiło na pierwszym posiedzeniu w myśl art. 6 § 1 k.p.c., może mieć miejsce tylko wówczas, o ile jest to możliwe bez szkody dla wyjaśnienia sprawy⁷⁴².

---

⁷³⁵ A. Łazarska, *Sędziowskie kierownictwo ...* op.cit., s. 84-86.

⁷³⁶ A. Łazarska, *Rzetelny proces...* op.cit., s. 387 i n.

⁷³⁷ Wyrok TK z 13.05.2002, SK 32/01, OTK 2002/3A/31; wyrok TK z 18.02.2009, Kp 3/08, OTK 2009/2A/9; P. Hofmański, *Prawo do sądu w ujęciu Konstytucji i ustaw oraz standardów prawa międzynarodowego*, [w:] *Wolności i prawa jednostki oraz ich gwarancje w praktyce*, red. L. Wiśniewski, Warszawa 2006, s. 276.

⁷³⁸ P. Biavati, *Argomenti di diritto processuale civile*, Bolonia 2020, s. 13 i n.

⁷³⁹ E. Wengerek, *Koncentracja materiału procesowego w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1958, s. 32; A. Łazarska, *Rzetelny proces...* op.cit., s.388.

⁷⁴⁰ P. Osowy, *Zapobieganie przewlekłości postępowania cywilnego z uwzględnieniem zasady koncentracji materiału procesowego (zagadnienia wybrane)*, Rejent 2002/11, s. 142 i n.; P. Grzegorzczuk, K. Weitz, *Komentarz do art. 6 Kodeksu ...* op.cit., s. 169.

⁷⁴¹ Wyrok TK z 15.10.2002, SK 6/02, OTK 2002/5A/65.

⁷⁴² Wyrok TK z 13.05.2002, SK 32/01, OTK 2002/3A/31.

3. Prawo do sądu a prawo do dowodu

Egzemplifikacją prawa do wysłuchania pozostaje prawo do dowodu, które obejmuje zespół uprawnień stron oraz reguły wiążące sąd na płaszczyźnie postępowania dowodowego⁷⁴³. Podstawą do jego sformułowania jest stwierdzenie, że każdemu kto uważa, iż przysługuje mu określone prawo bądź uprawnienie, powinien mieć prawo powoływać się na określone środki dowodowe i domagać się od sądu ich przeprowadzenia w procesie cywilnym (*ex facto ius oritur*⁷⁴⁴). Prawo to ma symetryczny charakter, gdyż na zasadach równości powinno przysługiwać każdej ze stron procesu⁷⁴⁵. Elementem konstrukcyjnym tego prawa jest założenie, że przedmiotem dowodu należy uczynić każdą sporną okoliczność, istotną dla rozstrzygnięcia sprawy. W kontekście prawa do dowodu rozpatruje się takie kwestie jak: obecność stron w trakcie przeprowadzania dowodów, prawo do zadawania pytań świadkom i biegłym, problematykę dopuszczalności dowodów nielegalnych, uwzględnianie przytoczeń stron w ramach oceny dowodów, prawo do roztrząsania wyników postępowania dowodowego, czy ograniczeń w dowodzeniu⁷⁴⁶. Kluczowym uprawnieniem strony, za pomocą którego realizuje prawo do dowodu, jest możliwość przytaczania twierdzeń faktycznych oraz powoływania dowodów na ich potwierdzenie (art. 205¹² § 1 i 2 k.p.c.). Bez przeprowadzenia wskazanych przez stronę dowodów nie byłoby co do zasady możliwe ustalenie podstawy faktycznej rozstrzygnięcia⁷⁴⁷. To na strony i uczestników postępowania nałożony został obowiązek bezzwłocznego przytaczania wszystkich okoliczności faktycznych i powoływania dowodów (art. 6 § 2 w zw. z art. 127, art. 205³, art. 205¹², art. 493 § 2 k.p.c.), który stanowi tzw. ogólny ciężar wspierania postępowania⁷⁴⁸.

Postępowanie dowodowe jest częścią postępowania cywilnego. Dlatego też konstytucyjnej podstawy jego obowiązywania należy wywodzić z prawa do sądu (art. 45 ust. 1, art. 173 i art. 177 i art. 178 ust 1 Konstytucji RP). Jest to o tyle istotne, albowiem postępowanie dowodowe musi spełniać te same standardy, jakie stawiane są idealnemu postępowaniu cywilnemu w ogólności. Konkretyzując, postępowanie dowodowe musi odpowiadać zasadzie sprawiedliwości proceduralnej i rzetelnemu procesowi, musi także gwarantować równość broni występującym w nim stronom. Powyższe ustalenia będą stanowić punkt wyjścia dla dalszych rozważań w sferze aksjologii postępowania dowodowego.

---

⁷⁴³ P. Grzegorzcyk, K. Weitz, *Komentarz do art. 45 ... op.cit.*, s. 1136.

⁷⁴⁴ W tłumaczeniu: prawo rodzi się z faktów.

⁷⁴⁵ K. Piasecki, *System dowodów...* op.cit., s. 30-31.

⁷⁴⁶ P. Grzegorzcyk, K. Weitz, *Komentarz do art. 45 ... op.cit.*, s. 1136.

⁷⁴⁷ M.G. Plebanek, *Nadużycie praw...* op.cit., s. 375.

⁷⁴⁸ K. Weitz, *Między systemem ... op.cit.*, s. 93 i n.

Spójność i wewnętrzna logika mechanizmów postępowania wymaga takiego urządzenia postępowania dowodowego, aby strona знаła zakres czasowy powoływania dowodów, sankcje za brak ich wskazania bądź spóźnione zawnioskowanie lub za powołanie dowodów niedopuszczalnych. Istotnym przy tym jest, aby znała sposób dokonywania przez sąd oceny przeprowadzonych dowodów. Postępowanie dowodowe będzie zgodne z zasadą sprawiedliwości proceduralnej, jeżeli zostanie ukształtowane w sposób umożliwiający właściwe zrównoważenie pozycji procesowej każdej ze stron. Powinno się to odbyć z uwzględnieniem specyfiki rozpoznawanych spraw tak, żeby zapewnić efektywność stosowanych procedur. Rzetelność postępowania dowodowego oznaczać będzie takie ukształtowanie i prowadzenie postępowania dowodowego, które gwarantuje prawo do rzetelnego procesu⁷⁴⁹.

4. Prawo do sądu jako środek ochrony praw i wolności

Problemu praw i wolności nie da się rozdzielić od kwestii związanej z ich realizowaniem. W tym kontekście prawo do sądu jest uznawane jako najważniejszy środek ochrony materialnych praw i wolności jednostki gwarantowanych nie tylko na poziomie Konstytucji RP, ale także znajdujących swoje źródło w innych aktach prawnych⁷⁵⁰. Jako prawo konstytucyjne służy więc do ochrony innych praw i wolności⁷⁵¹. W tym znaczeniu konieczność udzielenia ochrony konstytucyjnych praw i wolności jednostki wyznacza zadania, przede wszystkim dla państwa, aby zabezpieczyć ich realizowanie w taki sposób, który da się pogodzić z poszanowaniem innych wartości konstytucyjnych⁷⁵². Jako środek ochrony praw i wolności prawo do sądu ma charakter wtórny wobec tych wolności i praw, którym służy⁷⁵³.

Prawo do sądu nie jest celem samym w sobie i jako jedno z procesowych praw konstytucyjnych pełni funkcję instrumentalną w stosunku do innych wolności i praw jednostki,

⁷⁴⁹ A. Lach, *Rzetelne postępowanie dowodowe w sprawach karnych w świetle orzecznictwa strasburskiego*, Warszawa 2018, s. 16.

⁷⁵⁰ K. Grzegorzcyk, W. Weitz, *Komentarz do art. 45...* op.cit., s. 1096; s. E. Łętowska, *Wystąpienia, głosy w dyskusji ...* op.cit., s. 249-252; E. Łętowska, *Wirtualizacja sądowej ochrony słabszych* [w:] *Ochrona strony słabszej stosunku prawnego. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Adamowi Zielińskiemu*, Warszawa 2016, s. 73-74

⁷⁵¹ H. Mądrzak, *Prawo do sądu jako gwarancja ochrony praw człowieka (Studium na tle polskiego prawa konstytucyjnego, prawa cywilnego materialnego i procesowego)*, [w:] *Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona*, red. L. Wiśniewski, Warszawa 1997, s. 189 i n.; A. Wróbel, *Prawo do sądu*, [w:] *Konstytucja RP w praktyce, Konferencja naukowa*, Warszawa 1999, s. 212, M. Kłopotcka, *Prawo do ...* op.cit., s. 63, Z. Czeszejko-Sochacki, *Prwo do sądu...* op.cit., s. 88; E. Łętowska, *Prawo do sądu – różne perspektywy*, [w] *Aurea Praxis Aurea Theoria, Księga Pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, red. J. Gudowski, K. Weitz, Warszawa 2011, s. 2866-2870.

⁷⁵² Wyrok TK z 20.11.2000, P 12/99, OTK 2010/7/260.

⁷⁵³ P. Hofmański, *Prawo do sądu w ujęciu ...* op.cit., s. 201.

w szczególności tych deklarowanych w Konstytucji RP oraz w ustawach. Prawo do sądu ma służyć zapewnieniu możliwości realizacji przez jednostki ich praw podmiotowych. Za takim rozumieniem prawa do sądu przemawia przede wszystkim wzgląd na cel, któremu ma służyć. Jest nim zapewnienie efektywnej ochrony prawnej praw podmiotowych. Wskazuje na to nie tylko brzmienie art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, gdzie jest mowa o prawie do rozpatrzenia sprawy przez sąd, ale również treść art. 77 ust. 2 Konstytucji RP. Przepis ten stanowi, że ustawa nie może nikomu zamykać drogi sądowej do dochodzenia naruszonych wolności i praw⁷⁵⁴. Każdy może zwrócić się do sądu nie tylko wówczas, gdy pragnie uruchomienia sankcji przewidzianych za naruszenie prawa, ale także i wtedy, gdy odczuwa potrzebę definitywnego ustalenia swojego statusu prawnego i potwierdzenia swoistego przebywania pod opieką prawa⁷⁵⁵.

Standard ochrony sądowej innych praw i wolności jednostki musi być konstruowany z uwzględnieniem cech przedmiotu, któremu ochronie służy prawo do sądu. Przy prawnej ocenie gwarancyjnej funkcji tego prawa istotne pozostają okoliczności, czy chodzi o prawo lub wolność konstytucyjną, czy w samej Konstytucji RP nie zachodzi odesłanie do ustawy zwykłej jako podstawy prawnej ochrony praw i wolności. Instytucjonalizacja prawa do sądu na podstawie ustaw zwykłych nie musi być identyczna w stosunku do każdej procedury czy przedmiotu ochrony. To co z punktu widzenia Konstytucji RP jest dopuszczalne w postępowaniu o zasądzenie świadczenia pieniężnego, niekoniecznie musi odpowiadać wymogom prawa do sądu przy sprawach o eksmisję z mieszkania, zasądzenia alimentów, czy nawet w postępowaniu wyborczym. Standard prawa do sądu w kontekście zagwarantowania przez niego ochrony innym prawom i wolnościom podlega ocenie z punktu konstytucyjności przy zachowaniu zasady proporcjonalności w wazeniu poszczególnych wartości. Intensywność formalizmu proceduralnego wpływającego na kształt konkretnego instrumentu procesowego może dotyczyć bądź rozszerzania poszczególnych obowiązków, bądź uszczuplania praw procesowych, bądź stopnia dolegliwości sankcji. W tym ostatnim przypadku konieczną będzie ocena automatyzmu jej zastosowania, brak możliwości elastycznej oceny sytuacji, a nawet brak kontratypu⁷⁵⁶.

---

⁷⁵⁴ Postanowienie SN z 5.11.2009, I CSK 16/09, OSNC-ZD 2010/3/69.

⁷⁵⁵ P. Sarnecki, *Komentarz do art. 45...*op.cit., s. 236-237.

⁷⁵⁶ E. Łętowska, *Prawo do sądu...*op.cit., s. 2871-2874.

5. Prawo do sądu jako dyrektywa interpretacyjna

Prawo do sądu w krajowym porządku prawnym wywodzone jest przede wszystkim z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, a więc z aktu prawnego o najwyższej mocy prawnej. Oznacza to, że żadna obowiązująca norma prawna nie może być z nią niezgodna. Wymaganie to oprócz aspektu proceduralnego odnoszącego się do stanowienia norm, ma także znaczenie treściowe, co oznacza, że norma należąca do systemu nie może być niezgodna z treścią merytorycznych norm konstytucyjnych⁷⁵⁷. Zgodnie z art. 8 ust. 2 Konstytucji RP jej przepisy stosuje się bezpośrednio, chyba że Konstytucja stanowi inaczej. Normy konstytucyjne, aby jednak zostały bezpośrednio zastosowane, muszą być na tyle konkretne i jednoznaczne, że technicznie możliwe jest oparcie na nich rozstrzygnięcia. Artykuł 45 ust. 1 Konstytucji RP tylko częściowo może spełniać wymagania dostatecznego skonkretyzowania i precyzji⁷⁵⁸. Normy konstytucyjne mogą jednak stanowić pośredni wpływ na kształt rozstrzygnięcia. Związane jest to z tzw. zjawiskiem promieniowania Konstytucji, które swoim zakresem odnosi się nie tylko do stanowienia prawa, ale także do jego wykładni. Stosowanie prawa wymaga wówczas wyjścia poza wąską, czasami formalną perspektywę oceny interpretowanego aktu prawnego i uwzględnienia podstawowych zasad oraz wartości systemu prawnego⁷⁵⁹.

Instrumentem prawnym umożliwiającym taki zabieg jest wykładnia prokonstytucyjna⁷⁶⁰, gdyż w demokratycznym państwie prawa, w którym respektuje się nadrzędność norm konstytucyjnych, rekonstrukcja norm poszczególnych gałęzi prawa musi uwzględniać, obok funkcji, celów i wiodących wartości tej gałęzi, także wartości wyrażone przez regulacje konstytucyjne⁷⁶¹. Konstytucyjne prawo do sądu stanowi niewątpliwie wzorzec prokonstytucyjnej wykładni norm ustawowych. Teza ta znajduje potwierdzenie w orzecznictwie Sądu Najwyższego, które niejednokrotnie tak interpretuje przepisy k.p.c., aby ich zastosowanie odbyło się w zgodzie z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP (czasami także łącznie

⁷⁵⁷ S. Wronkowska, *W sprawie bezpośredniego* ...op.cit., s. 5.

⁷⁵⁸ L. Garlicki, *Bezpośrednie stosowanie* ...op.cit., s. 24; S. Wronkowska, *W sprawie bezpośredniego*...op.cit., s. 12 i n.; P. Grzegorzczak, *O konstytucjonalizacji prawa procesowego cywilnego*, *Kwartalnik Prawa Prywatnego* 2012/2, s. 313; P. Grzegorzczak, K. Weitz, *Komentarz do art. 45 Konstytucji RP*... op.cit., s. 1101.

⁷⁵⁹ J. Limbach, „*Promieniowanie*” konstytucji na prawo prywatne, *Kwartalnik Prawa Prywatnego* 1999/3, s. 405 i n.; E. Łętowska, *Promieniowanie orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego na poszczególne gałęzie prawa*, [w:] *Księga XX-lecia orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, red. M. Zubik, Warszawa 2006, s. 353 i n.; E. Łętowska, *Wpływ Konstytucji na prawo cywilne*, [w:] *Konstytucyjne podstawy systemu prawa*, red. M. Wyrzykowski, Warszawa 2001, s. 125 i n.; M. Safjan, *Wprowadzenie*, [w:] *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz art. 1-86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016, s. 86-96.

⁷⁶⁰ Por rozważaniaa zawarte w rozdziale II.3.2.

⁷⁶¹ L. Morawski, *Zasady wykładni* ...op.cit., s. 127-130; M. Safjan, *Wprowadzenie*...op.cit., s. 86-91.

z art. 2 lub 8 Konstytucji RP). W wyroku z 28.06.2000⁷⁶² Sąd Najwyższy stwierdził, że prawo do rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki zyskało rangę równorzędną zasadom funkcjonowania sądów (niezależność, bezstronność i niezawisłość) określonym w art. 45 ust. 1 Konstytucji. Hierarchiczne usytuowanie Konstytucji i obowiązek bezpośredniego stosowania jej przepisów nie powinien pozostawać bez wpływu na stosowanie przez sąd orzekający ustawodawstwa zwykłego (w tym przepisów k.p.c.) i egzekwowania od uczestników procesu (stron) obowiązków mających zapewnić realizację postanowień konstytucyjnych i znajdujących podstawę w przepisach k.p.c. Z kolei odnośnie zarzutów dotyczących oceny dowodów dokonanych przez sąd I instancji, a zawartych w skardze kasacyjnej, Sąd Najwyższy w wyroku z 24.01.2001⁷⁶³ uznał, że dla stosowania określonej praktyki sądowej aprobatę stanowią także postanowienia ustawy rangi zasadniczej. Z uwagi na ich hierarchiczne usytuowanie - w obowiązującym porządku prawnym i nakaz bezpośredniego stosowania przepisów Konstytucji RP - nie mogą być pomijane przy wykładni i stosowaniu ustaw zwykłych mających zapewnić realizację konstytucyjnej powinności sądów rozpatrzenia każdej sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki (art. 45 ust. 1 Konstytucji RP). Ranga zaś i znaczenie tego postanowienia została zrównana w powołanym przepisie Konstytucji z podstawowymi zasadami funkcjonowania sądów (niezależność, bezstronność i niezawisłość). Przytoczenia wymaga treść uzasadnienia wyroku Sądu Najwyższego z 19.03.2015⁷⁶⁴, w którym podkreślono, że do istoty konstytucyjnego prawa do sądu (art. 45 ust. 1 Konstytucji RP) należy sprawiedliwość proceduralna obejmująca prawo do rzetelnego procesu, w którym podstawowym uprawnieniem jest możliwość bycia wysłuchanym⁷⁶⁵.

Z analizy powyższych judykatów wynika modelujący wpływ art. 45 ust. 1 Konstytucji RP i zawartego w nim prawa do sądu na treść przyjmowanych rozwiązań normatywnych procesu cywilnego. Z orzecznictwa wynika konieczność dokonywania prokonstytucyjnej wykładni art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, która nakazuje takie ukształtowanie postępowania dowodowego w procesie, aby przeprowadzanie dowodów nie naruszało reguł konstytucyjnych i innych wartości tej rangi w spójnym systemie prawnym⁷⁶⁶. Jednocześnie w ramach dokonywanej wykładni art. 45 ust. 1 Konstytucji RP uwzględnić należy obowiązywanie dyrektywy interpretacyjnej zakazującej zawężającej wykładni prawa do sądu, którą Trybunał

---

⁷⁶² IV CKN 77/00, LEX nr 533847.

⁷⁶³ II CKN 28/01, LEX nr 483289.

⁷⁶⁴ IV CSK 368/14, Legalis.

⁷⁶⁵ Sąd Najwyższy w swoich orzeczeniach wywodził sprawiedliwość proceduralną właśnie z istoty prawa do sądu; por. wyrok z 2.12.2011, III CSK 136/11, Legalis; wyrok z 19.03.2015, IV CSK 368/14, Legalis.

⁷⁶⁶ M. Gutowski, P. Kardas, *Wykładnia i stosowanie...* op.cit., s. 651.

Konstytucyjny wywodzi z zasady demokratycznego państwa prawnego⁷⁶⁷. Nie oznacza to jednak, że wszelkie ograniczenia sądowej ochrony praw jednostki są niedopuszczalne, gdyż umożliwia się ich limitowanie w absolutnie niezbędnym zakresie, jeżeli urzeczywistnienie danej wartości konstytucyjnej nie jest możliwe w inny sposób. W żadnym systemie prawnym nie istnieje bezwzględne i absolutne prawo do sądu, które nie podlegałoby jakimkolwiek ograniczeniom i które w konsekwencji stwarzałoby uprawnionemu nieograniczoną możliwość ochrony swych praw na drodze sądowej. Ograniczenie to konieczne jest ze względu na inne wartości powszechnie szanowane w państwie prawnym, jak w szczególności: bezpieczeństwo prawne, zasada legalizmu czy zaufanie do prawa. Formalne rygory proceduralne wyznaczają więc granice, w jakich może być realizowane prawo do sądu. Powszechnie obowiązujące zasady postępowania tworzą więc model, który należy mieć na uwadze przy ocenie, czy realizacja prawa do sądu nie doznaje w odniesieniu do konkretnej kategorii praw i wolności nadmiernych ograniczeń, których nie można by uzasadnić w płaszczyźnie art. 31 ust. 3 Konstytucji RP. Zasadność wprowadzenia pewnych ograniczeń prawa do sądu, przejawiająca się w ukształtowaniu postępowania sądowego, np. w zakresie postępowania dowodowego, odmiennie niż przyjęto w ramach powszechnych, ogólnych reguł, powinna podlegać także ocenie z punktu widzenia przesłanek zawartych w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP⁷⁶⁸. Ponadto z punktu widzenia wymagań określonych w art. 45 ust. 1 Konstytucji RP powinno się oceniać wszelkie odrębności w sposobie ukształtowania postępowania sądowego związanego z jego specyfiką oraz przy uwzględnieniu kontekstu normatywnego⁷⁶⁹.

---

⁷⁶⁷ Wyrok TK z 9.06.1998, K 28/97, OTK 1998/4/50; wyrok TK z 11.09.2001, SK 17/00, OTK 2001/6/165; wyrok TK z 12.10.2004, P 22/03, OTK 2004/9A/90; wyrok TK z 24.07.2006, SK 8/06, OTK 2006/7A/84; wyrok TK z 16.09.2008, SK 76/06, OTK 2008/7A/121; wyrok TK z 15.05.2012, P 11/10, OTK 2012/5A/50; wyrok TK z 12.07.2012, SK 31/10, OTK 2012/7A/80; wyrok TK z 25.09.2012, SK 28/10, OTK 2012/8A/96; wyrok TK z 6.11.2012, K 21/11, OTK 2012/10A/119.

⁷⁶⁸ Wyrok TK z 10.05.2000, K 21/99, OTK 2000/4/109.

⁷⁶⁹ P. Grzegorzczak, K. Weitz, *Komentarz do art. 45 Konstytucji RP...* op.cit., s. 1129-1130.

6. Realizacja prawa do sądu jako okoliczność wyłączająca bezprawność

6.1. Uwagi wprowadzające

Przedstawiciele doktryny prawa procesowego cywilnego normę prawną zakazującą korzystania w postępowaniu cywilnym z dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem wywodzą przede wszystkim z przepisów chroniących prawa i wolności innych osób. Koniecznym zatem pozostaje dokonanie analizy tych przypadków naruszenia praw i wolności jednostki, które wyłączają bezprawność takiego naruszenia. Zabieg ten jest niezbędny celem określenia wpływ tych przypadków na możliwość sformułowania zakazu korzystania w postępowaniu cywilnym z dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem. Działanie człowieka, które nie narusza normy postępowania wynikającej z obowiązującego przepisu prawnego jest zachowaniem zgodnym z prawem. Nie podlega więc jakiegokolwiek sankcji prawem przewidzianej. Natomiast działanie naruszające normę prawną będzie nosiło znamiona działania bezprawnego, chyba że ziszczą się szczególne okoliczności wyłączające bezprawny charakter takiego zachowania⁷⁷⁰. Prawa i wolności jednostki nie mają charakteru absolutnego i doznawać mogą ograniczenia (art. 31 ust. 3 Konstytucji RP).

Jako okoliczności wyłączające bezprawność naruszenia dóbr osobistych przyjmuje się m.in. działanie w ramach obowiązującego porządku prawnego, wykonywanie prawa podmiotowego, czy obronę uzasadnionego interesu. Podkreślił to Sąd Najwyższy w wyroku z 20.02.1996⁷⁷¹ wskazując, że działanie nie jest bezprawne, chociażby zagrażało dobru osobistemu lub nawet je naruszało, przede wszystkim wówczas, gdy jest oparte na obowiązującym przepisie prawa albo stanowi wykonywanie prawa podmiotowego. Stanowisko to zostało następnie potwierdzone przez Sąd Najwyższy w wyroku z 24.01.2000⁷⁷², gdzie skonstatowano, iż działanie nie jest bezprawne, chociażby zagrażało dobru osobistemu lub nawet je naruszało, przede wszystkim wówczas, gdy jest oparte na obowiązującym przepisie prawa albo stanowi wykonywanie prawa podmiotowego. W zakresie tak sformułowanych przesłanek przedstawiciele doktryny prawa cywilnego materialnego podkreślają, że bezprawność oznacza przede wszystkim sprzeczność danego działania z określonymi normami prawnymi. Jeżeli zachowanie człowieka nie narusza normy wynikającej z przepisów prawa obowiązującego, wówczas jest zachowaniem zgodnym z prawem, a więc nie podlega

---

⁷⁷⁰ I. Lewandowska-Malec, *Dobra ...op.cit.*, s. 117.

⁷⁷¹ I CRN 250/95, LEX nr 24928.

⁷⁷² III CKN 553/98, LEX nr 52737.

jakiegokolwiek sankcji⁷⁷³. Trybunał Konstytucyjny zakazuje⁷⁷⁴ przypisywania negatywnych konsekwencji zachowaniom, które są zgodne z prawem lub odmawia respektowania konsekwencji takich działań. Jeśli więc obywatel dokonuje czynności dozwolonych przez prawo, a ich cel nie jest przez prawo zakazany, to trudno uznać za prawidłowe takie ich kwalifikowanie, które osiągnięty cel traktuje na równi z celami zakazanymi. Koniecznym jest więc istnienie określonej normy, z którą sprzeczne ma być zachowanie jednostki.

Przyjmując, że bezprawność polega na naruszeniu obowiązku nałożonego na podmiot prawa przez określoną normę postępowania⁷⁷⁵, należy także ustalić, czy na gruncie prawa cywilnego norma ustanawiająca kontratyp uchyla bezprawność działania jednostki, czy może czyny dokonane w warunkach kontratypu od samego początku pozbawione są cechy bezprawności⁷⁷⁶. Jeżeli punktem wyjścia jest rozróżnienie normy prawnej od przepisu prawnego, z którego dopiero określoną normę postępowania się odkodowuje, wówczas sytuacja kontratypowa nie będzie stanowiła ani usprawiedliwienia czynu, ani nie będzie wtórnie pozbawiać danego czynu bezprawności. Przepisy stwierdzające, iż w określonej sytuacji dany podmiot ma prawo zachować się w określony sposób, pomimo istnienia ogólnej normy zabraniającej takiego zachowania (bądź nakazującej zachowanie przeciwne) nie będą stanowiły odrębnej normy prawnej. Przepisy traktujące o kontratypach będą wpływały na rekonstrukcję określonej normy postępowania. Nie będzie więc dochodzić do kolizji normy nakazującej bądź zakazującej z normą zezwalającą. W teorii prawa ugruntowane jest stanowisko, zgodnie z którym w istocie nie istnieją normy zezwalające, lecz każde zezwolenie da się wyrazić poprzez odpowiednio sformułowanie zakazu lub nakazu⁷⁷⁷. Powyższe rozważania prowadzą do stanowiska, zgodnie z którym przepis ustanawiający kontratyp będzie ograniczał zakres zastosowania normy zakazującej bądź nakazującej⁷⁷⁸.

---

⁷⁷³ A. Cisek, *Dobra osobiste i ich niemajątkowa ochrona w kodeksie cywilnym*, Wrocław 1989, s. 108; A. Pązik, *Wylączenie bezprawności...* op.cit., s. 138 i 145; I. Lewandowska-Malec, *Dobra...* op.cit., s. 117.

⁷⁷⁴ Norma ta wywodzona jest z art. 2 Konstytucji RP; por. postanowienie TK z 15.12.2009, SK 45/07, OTK 2009/11A/174.

⁷⁷⁵ J.M. Kondek, *Bezprawność jako przesłanka ...* op.cit., s. 45.

⁷⁷⁶ T. Kaczmarek, *O tzw. okolicznościach „wyluczających”...* op.cit., s. 25.

⁷⁷⁷ K. Świrydowicz, S. Wronkowska, M. Zieliński, Z. Ziemiński, *O nieporozumieniach dotyczących tzw. „norm zezwalających”*, PiP 1975/9, s. 58 i n.

⁷⁷⁸ P. Machnikowski, *Odpowiedzialność...* op.cit., s. 381-450; J.M. Kondek, *Bezprawność jako...* op.cit., s. 138-139; A. Pązik, *Wylączenie bezprawności...* op.cit., s. 82-85.

6.2. Wykonywanie praw podmiotowych przez stronę

Większość konstytucyjnie gwarantowanych praw i wolności jednostki nie ma bezwzględnego charakteru i podlega ograniczeniom. Zgodnie z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób. Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw. Powołany artykuł pozwala więc na ograniczenie konstytucyjnych praw i wolności dla ochrony innych praw i wolności gwarantowanych przepisami Konstytucji RP. Przepis ten umożliwia państwu wywiązywanie się ze spoczywającego na nim obowiązku ochrony konstytucyjnych praw i wolności przed bezprawną w nie ingerencją ze strony innych podmiotów (prywatnych), które także korzystają z przysługujących im konstytucyjnych wolności i praw⁷⁷⁹.

Na gruncie omawianego przepisu mamy do czynienia ze swoistym układem trzech podmiotów, to jest państwem, podmiotem naruszającym (prawa i wolności) oraz ofiarą naruszenia (praw i wolności). Zarówno podmiot naruszający jak i ofiara naruszenia pozostają podmiotami różnego rodzaju konstytucyjnych praw i wolności. W rezultacie będziemy mieć do czynienia z ofiarą naruszenia, a więc podmiotem konstytucyjnego prawa lub wolności, której przedmiot (chronione dobro osobiste) jest naruszany. Z drugiej strony występuje podmiot naruszający, a więc jednostka, której działania naruszają konstytucyjne wolności i prawa innych osób oraz która to jednostka czyni tak mając jednocześnie konstytucyjnie zagwarantowane wolności i prawa. Na państwie natomiast będzie spoczywał obowiązek nie tylko powstrzymania się od ingerencji, lecz przede wszystkim wymaga się od niego podjęcia działań pozytywnych, zwłaszcza w postaci stosownego ustawodawstwa, działalności administracyjnej oraz poprzez właściwe orzecznictwo sądowe. Przeciw podmiotowi naruszającemu powinny być podejmowane takie środki i przedsięwzięte działania, które stworzy i wykreuje państwo poprzez realizację spoczywającego na nim obowiązku ochrony. Państwo

---

⁷⁷⁹ B. Banaszak, *Prawa człowieka i obywatela...* op.cit.s. 57; L. Garlicki, *Przesłanki ograniczania konstytucyjnych praw i wolności (na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego)*, PiP 2001/10, s. 13 i n.; A. Łabno, *Ograniczenie wolności i praw człowieka na podstawie art. 31 Konstytucji III RP*, [w:] *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, red. B. Banaszak, A. Preisner, Warszawa 2002, s. 697 i n.; J. Zakolska, *Zasada proporcjonalności w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa 2008, s. 111 i n.

jest więc tym podmiotem, który powinien ograniczyć konstytucyjne wolności i prawa podmiotu naruszającego, czyniąc to dla ochrony konstytucyjnych praw i wolności innych osób⁷⁸⁰.

Rozwijając tę płaszczyznę rozważań nie można tracić z pola widzenia, że konstytucyjnie gwarantowane prawo do sądu nie jest jedynie prawem podmiotowym jednostki, ale także gwarantem ochrony jej innych praw i wolności. Podmiot, którego prawa i wolności są naruszane lub nawet zagrożone (np. spadkobierca, który wykrada testament, matka dziecka uprawnionego do alimentacji, która wykrada dokumenty finansowe jego ojca, mobbingowana pracownica, która utrwała przebieg zdarzenia w pracy bez informowania pracodawcy lub żona nagrywająca zdarzenie, w trakcie którego mąż znęca się nad nią) w celu ochrony swoich konstytucyjnych praw (m.in. godności, dziedziczenia, własności lub innych praw majątkowych, ochrony praw dziecka) powinien mieć zapewnione skutecznie uzyskanie ochrony prawnej. Gwarantować to może wykonywanie przez uprawnionego prawa do sądu. W tym zakresie prawa i wolności podmiotu naruszającego (m.in. prawo do prywatności lub komunikowania się) ustępują względem wykonywanych praw i wolności ofiary naruszenia.

Ustawodawca wykonując swój obowiązek ochronny względem praw i wolności jednostek kreuje przepisy k.p.c. w taki sposób, który z jednej strony umożliwia skuteczne wykonywanie prawa do sądu, z drugiej natomiast ogranicza prawa podmiotowe innych jednostek celem zapewnienia skutecznej ochrony prawnej. Zgodnie z art. 187 § 2 k.p.c. powód już w pozwie może zawrzeć fakultatywne wnioski o: wezwanie na rozprawę wskazanych przez powoda świadków i biegłych, dokonanie oględzin, polecenie pozwanemu dostarczenia na rozprawę dokumentu będącego w jego posiadaniu, a potrzebnego do przeprowadzenia dowodu, lub przedmiotu oględzin, zażądanie na rozprawę dowodów znajdujących się w sądach, urzędach lub u osób trzecich. Z kolei zgodnie z art. 208 § 1 k.p.c. przewodniczący na podstawie planu rozprawy wydaje zarządzenia mające na celu przygotowanie rozprawy. W ramach tych kompetencji może m.in. zażądać od państwowej jednostki organizacyjnej lub jednostki organizacyjnej samorządu terytorialnego znajdujących się u niej dowodów, jeżeli strona sama dowodów tych otrzymać nie może, wezwać na rozprawę wskazanych przez strony świadków lub biegłych, czy zarządzić przedstawienie przedmiotów oględzin lub dokumentów (w szczególności ksiąg i planów). Kompetencja sądu połączona jest z obowiązkiem osoby, które je posiadają, do przedłożenia żądanych dokumentów (art. 248 § 1 i 2 k.p.c.). Ponadto każdy, kto został wezwany jako świadek przez sąd ma obowiązek złożenia zeznań, chyba że przysługują mu prawo odmowy zeznań lub prawo odmowy odpowiedzi na pytanie. Prawa te są

---

⁷⁸⁰ M. Szydło, *Komentarz do art. 31 Konstytucji RP*, [w:] *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz art. 1-86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016, s. 789-790.

wskazane w art. 261 § 1 i 2 k.p.c. Odmowa zeznań nie jest dopuszczalna w sprawach o prawa stanu, z wyjątkiem spraw o rozwód. Sprawy o prawa stanu dotyczą przede wszystkim postępowania w sprawach małżeńskich (art. 425 i n. k.p.c.) oraz postępowania ze stosunków między rodzicami i dziećmi (art. 453-458 k.p.c.)⁷⁸¹. Zgodnie z art. 274 § 1 k.p.c. za nieusprawiedliwione niestawiennictwo sąd skáže świadka na grzywnę, po czym wezwie go powtórnie, a w razie ponownego niestawiennictwa skáže go na ponowną grzywnę i może zarządzić jego przymusowe sprowadzenie. Natomiast za nieuzasadnioną odmowę zeznań lub przyrzeczenia zgodnie z art. 276 § 1 k.p.c. sąd, po wysłuchaniu obecnych stron co do zasadności odmowy, skáže świadka na grzywnę. W myśl § 2 powołanego artykułu, niezależnie od powyższej grzywny sąd może nakazać aresztowanie świadka na czas nieprzekraczający tygodnia. Sąd uchyli areszt, jeżeli świadek złoży zeznanie lub przyrzeczenie albo jeżeli sprawę ukończono w instancji, w której dowód z tego świadka został dopuszczony.

Także ustawy szczególne przyznają organom sprawującym wymiar sprawiedliwości kompetencje do pozyskiwania dowodów mogących naruszać sferę prywatną jednostki. Wielość i stopień rozproszenia tych przepisów powoduje, że dosyć rzadko znajdują one zastosowanie. Dokonując ich analizy wskazać należy na ustawę z 28.02.2003 Prawo upadłościowe⁷⁸², w której zawarte są regulacje dotyczące pozyskiwania dowodów w celu ustalenia stanu zadłużenia oraz majątku upadłego. Zgodnie z art. 57 ust. 1 powołanej ustawy upadły jest obowiązany wydać syndykowi m.in. korespondencję. Nakaz ten w sposób istotny godzi w tajemnicę korespondencji, niemniej jednak jej przejmowanie przez syndyka warunkuje należyte ustalenie stanu stosunków majątkowych upadłego, a w konsekwencji prawidłowe przeprowadzenie postępowania upadłościowego⁷⁸³. Swoiste rozwiązanie w zakresie postępowania dowodowego zostało zawarte w czterech ustawach implementujących do polskiego porządku prawnego dyrektywę 2004/48/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 29.04.2004 w sprawie egzekwowania praw własności intelektualnej⁷⁸⁴. Regulacja ta dotyczy

---

⁷⁸¹ K. Knoppek, *Komentarz do art. 261 Kodeksu postępowania cywilnego*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, Warszawa 2013, s. 915-920; T. Ereciński, *Komentarz do art. 261 Kodeksu postępowania cywilnego*, [w:] *Kodeks postępowania Cywilnego. Komentarz. Tom II. Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016, s. 384-385; K. Knoppek, *Dowód z zeznań ...op.cit.*, s. 320-358; T. Demendecki, *Komentarz do art. 261 Kodeksu postępowania cywilnego*, [w:] *Kodeks postępowania Cywilnego. Tom I. Komentarz do art. 1-729*, Warszawa 2017, s. 471.

⁷⁸² Ustawa z 28.02.2003 Prawo upadłościowe, t.j. Dz. U. z 2020, poz. 1228 z późn. zm.

⁷⁸³ Postanowienie SN z 29.11.2013 I CSK 178/13, Legalis; upadłość wpływa także na swobodę poruszania się upadłego, gdyż sędzia-komisarz może postanowić, aby upadły będący osobą fizyczną nie opuszczał terytorium Rzeczypospolitej Polskiej bez jego zezwolenia (art. 57 ust. 3 ustawy Prawo upadłościowe). Celem stosowania tego środka prawnego jest zapewnienie syndykowi dostępu do informacji, danych, dokumentów upadłego.

⁷⁸⁴ Dyrektywa 2004/48/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 29.04.2004 w sprawie egzekwowania praw własności intelektualnej, Dz. U. UE. L. z 2004, nr 157, poz. 45.

przede wszystkim zabezpieczenia dowodów oraz kreuje tzw. prawo do informacji⁷⁸⁵, zgodnie z którym sąd może zobowiązać podmiot inny niż naruszający dane prawo do udzielenia informacji, które mają znaczenie dla roszczeń przysługujących uprawnionemu. Takie rozwiązania zostały zawarte w:

- a) art. 80 ustawy z 4.02.1994 o prawie autorskim i prawach pokrewnych⁷⁸⁶, który ma zastosowanie do postępowań rozpoznających roszczenia z tytułu naruszenia praw autorskich i praw pokrewnych,
- b) art. 11a ustawy z 27.07.2001 o ochronie baz danych⁷⁸⁷, który ma zastosowanie do postępowań w przedmiocie spraw o naruszenie praw do bazy danych,
- c) art. 36b ustawy z 26.06.2003 o ochronie prawnej odmian roślin⁷⁸⁸, który ma zastosowanie do postępowań o naruszenie wyłącznego prawa, to jest zgodnie z art. 2 ust. 1 pkt 16 prawa hodowcy do ochrony wyhodowanej albo odkrytej i wyprowadzonej odmiany, a także do zarobkowego korzystania z niej,
- d) art. 286¹ ustawy z 30.06.2000 Prawo własności przemysłowej⁷⁸⁹, który ma zastosowanie do spraw o naruszenie praw własności przemysłowej.

Warto zaznaczyć, że ustawodawca nie wykluczył możliwości wykorzystania w toku cywilnego postępowania dowodowego określonych środków dowodowych uzyskanych w granicach obowiązywania określonych aktów normatywnych. Dopuszczalne w toku postępowania cywilnego będzie więc wykorzystanie informacji utrwalonych przez detektywa działającego na podstawie ustawy z 6.07.2001 o usługach detektywistycznych. Także dopuszczalnym będzie wykorzystanie w postępowaniu cywilnym dowodów zgromadzonych w toku kontroli działalności gospodarczej przedsiębiorców przeprowadzonych przez organ kontroli z naruszeniem przepisów prawa w zakresie kontroli działalności gospodarczej przedsiębiorcy⁷⁹⁰. Wynika to bezpośrednio z art. 77 ust. 6 ustawy z 2.07.2004 o swobodzie działalności gospodarczej⁷⁹¹, który wyłącza możliwość posłużenia się takimi dowodami wyłącznie na potrzeby postępowania administracyjnego, podatkowego, karnego lub karno-skarbowego dotyczącego kontrolowanego przedsiębiorcy. Zgodnie z art. 77 ust. 4 powołanej ustawy przedsiębiorcy, który poniósł szkodę na skutek przeprowadzenia czynności kontrolnych

---

⁷⁸⁵ R. Skubisz, *Roszczenie o udzielenie informacji w prawie własności przemysłowej (w świetle dyrektywy nr 2004/48 i prawa polskiego)*, [w:] *Aurea Praxis Aurea Theoria. Księga Pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, red. J. Gudowski, K. Weitz, Warszawa 2011, s. 2535-2570.

⁷⁸⁶ Ustawa z 4.02.1994 o prawie autorskim i prawach pokrewnych, t.j. Dz. U. z 2006 r. Nr 90, poz. 631 z późn. zm.

⁷⁸⁷ Ustawa z 27.07.2001 o ochronie baz danych, Dz. U. z 2001, Nr 128, poz. 1402 z późn. zm.

⁷⁸⁸ Ustawa z 26.06.2003 o ochronie prawnej odmian roślin, t.j. Dz. U. z 2016 poz. 43.

⁷⁸⁹ Ustawa z 30.06.2000 Prawo własności przemysłowej, t.j. Dz. U. z 2017, poz. 776.

⁷⁹⁰ Postanowienie SN z 10.03.2017, III CZP 116/16, LEX nr 2252297.

⁷⁹¹ Ustawa z 2.07.2004 o swobodzie działalności gospodarczej, Dz. U. z 2004, Nr 173, poz. 1807 z późn. zm.

z naruszeniem przepisów prawa w zakresie kontroli działalności gospodarczej przedsiębiorcy, przysługuje odszkodowanie.

Zgodzić należy się więc ze stanowiskiem D. Korszenia⁷⁹², że ustawodawca poprzez przepisy normujące proces zdecydował się na bardzo szerokie ograniczenie prawa do prywatności, mając na względzie konstytucyjnie zagwarantowane prawo do sądu. Skoro istnieje norma wyposażająca podmiot w określoną kompetencję (w zakresie prawa publicznego) lub przyznająca podmiotowi określone prawa i wolności (w zakresie prawa prywatnego i publicznego), nie można więc uznać skorzystania z tej kompetencji lub prawa podmiotowego za sprzeczne z systemem prawnym.

6.3 Działanie w ramach systemu prawa

Jedną z okoliczności wyłączających bezprawność naruszenia dóbr osobistych jest działanie w ramach obowiązującego „porządku prawnego”. Termin ten nie jest pojęciem normatywnym, dlatego istotnym pozostaje jego wyjaśnienie oraz określenie relacji zachodzącej pomiędzy nim, a pojęciem system prawa. Rozważania te są o tyle istotne, gdyż w orzecznictwie Sądu Najwyższego⁷⁹³ jako przesłankę wyłączającą bezprawność naruszenia dóbr osobistych wskazuje się na działanie w ramach obowiązującego porządku prawnego, natomiast w niniejszej pracy przesłanka ta jest określona przeze mnie jako działanie w ramach obowiązującego systemu prawa. Konieczność sprecyzowania przyjętej terminologii wymaga więc dokonania analizy tych pojęć.

W doktrynie podkreśla się, że termin porządek prawny ma odmienny zakres odniesienia niż system prawa. Jest on bowiem pojęciem szerszym i oznacza zbiór norm tworzących system prawa oraz zbiór działań i realnych stosunków między ludźmi, wyróżnionych i uporządkowanych normatywnie według reguł systemu prawa. W skład porządku prawnego wchodzi nie tylko normy generalno-abstrakcyjne, lecz również normy konkretno-indywidualne oraz wykładnia prawa, doktryna prawnicza i orzecznictwo sądowe. Porządek prawny jest działającym faktycznie systemem prawa, który jako uporządkowany hierarchicznie i przedmiotowo zbiór norm generalno-abstrakcyjnych i zasad postępowania jest jednym z systemów kontroli społecznej⁷⁹⁴.

---

⁷⁹² D. Korszeń, *Zakres zakazu...* op.cit., s. 20 i n.

⁷⁹³ Wyrok SN z 20.02.1996, I CRN 250/95, Legalis; wyrok SN z 13.04.2000, III CKN 777/98, Legalis; wyrok SN z 4.06.2002, I PKN 249/01, OSNAPiUS 2004/7/118; wyrok SN z 17.09.2014, I CSK 439/13, OSNC 2015/7-8/93.

⁷⁹⁴ J. Wróblewski, *System prawa*, [w:] *Teoria państwa i prawa*, red. W. Lang, J. Wróblewski, S. Zawadzki, Warszawa 1986, s. 389-417; S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys teorii...* op.cit., s. ; 180-194; W. Lang, *System*

Działanie w ramach obowiązującego systemu prawa, aby wyłączyć bezprawność, musi być dokonane w granicach określonych jego ramami, to jest pozostawać w zgodzie z obowiązującymi przepisami. Powinno być rzeczowe, obiektywne, podjęte z należytą ostrożnością i przez osobę uprawnioną. Nie może też wykraczać poza niezbędną dla określonych prawem celów potrzebę w zakresie wyrażanych ocen⁷⁹⁵. W rozważaniach nad zakazem korzystania z dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem nie jest w ogóle brany pod uwagę argument wyłączający możliwość przypisania sądowi odpowiedzialności za naruszenie dóbr osobistych w postępowaniu dowodowym. Gdyby bowiem przyjąć założenie o istnieniu tego typu zakazu to jego logiczną konsekwencją powinna być możliwość przypisania organowi procesowemu (oraz stronom) odpowiedzialności za naruszenie dóbr osobistych podmiotu, którego dotyczą. Ustalenie takie byłoby tym bardziej zasadne, gdyż zgodnie z art. 7 Konstytucji RP organy władzy publicznej mogą działać wyłącznie na podstawie i w granicach prawa⁷⁹⁶. Nie budzi jednak wątpliwości stwierdzenie, że działanie organów władzy publicznej (m.in. sądów, policji, prokuratury) bardzo często wiąże się z naruszeniem dóbr osobistych⁷⁹⁷. Zdając sobie z tego sprawę ustawodawca przyznał tym organom uprawnienia do podejmowania działań ingerujących w sferę dóbr osobistych jednostki, co znajduje potwierdzenie w orzecznictwie Sądu Najwyższego. W wyroku z 22.11.1966⁷⁹⁸ sąd ten przyjął, że naruszająca dobra osobiste działalność organów władzy publicznej nie może zostać uznana za bezprawną, jeżeli tylko mieści się w granicach uprawnień przyznanych tym podmiotom przez prawo. O niezgodności z prawem można mówić jedynie w przypadku umyślnej zniewagi lub złej wiary organu.

W zakresie przekazywania sądowi dokumentów mogących naruszać dobra osobiste innej osoby wypowiedział się także Sąd Najwyższy w wyroku z 27.05.2010⁷⁹⁹ w sprawie, której podstawą był pozew o ochronę dóbr osobistych powódki przeciwko gminie, która sporządziła opinię psychologiczną diagnozującą u niej chorobę psychiczną oraz złożyła tę opinię w Wojewódzkim Sądzie Administracyjnym. Sąd Najwyższy stwierdził, że działanie polegające na udostępnieniu sądowi, na jego żądanie, opinii psychologicznej, której treść narusza dobra osobiste innej osoby, nie jest działaniem bezprawnym, gdyż stanowi wykonanie obowiązku wynikającego z ustawy. Nie jest także działaniem bezprawnym złożenie do sądu

---

prawa i porządek prawny, [w:] *System prawny a porządek prawny*, red. O. Bogucki, S. Czepita, Szczecin 2008, s. 12-13; odmiennie S. Tkacz, *O zintegrowanej koncepcji zasad prawa w polskim prawoznawstwie [Od dogmatyki do teorii]*, Toruń 2014, s. 264-267.

⁷⁹⁵ Wyrok SN z 13.04.2000, III CKN 777/98, Legalis.

⁷⁹⁶ Por. rozważania co do art. 7 i 2 Konstytucji RP zawarte w rozdziale II.3.2.4.

⁷⁹⁷ Wyrok SN z 17.02.2011, IV CSK 290/10, Legalis.

⁷⁹⁸ I CR 404/66, niepublikowany.

⁷⁹⁹ III CSK 257/09, LEX nr 852666.

przez stronę tego postępowania określonego dokumentu - chociażby naruszającego cudze dobra osobiste - w celu przeprowadzenia przez sąd dowodu z tego dokumentu na okoliczność mającą znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy. Tego rodzaju postępowanie jest realizacją przez stronę jej prawa do obrony, którego elementem jest uprawnienie do składania wniosków dowodowych. Wnioski takie są skierowane do organu państwa, którego ustawowym zadaniem jest sprawowanie wymiaru sprawiedliwości, w ramach którego do oceny tego organu należy ocena przydatności określonego dowodu składanego przez stronę do rozstrzygnięcia sprawy. Sąd Najwyższy podkreślił, że w przypadku, gdy wnioski te dotyczą dowodów, które nie mają żadnego związku i znaczenia dla ustalenia okoliczności istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy, można uznać za działanie bezprawne przedstawianie określonych dokumentów, których treść dotyczy dobra osobiste innej osoby.

Rozdział IV

Podstawy aksjologiczne postępowania dowodowego

1. Założenia aksjologii prawa procesowego cywilnego

Organizacja i przebieg postępowania cywilnego w całym swoim kształcie muszą być zgodne z konstytucyjnym standardem prawa do sądu oraz odpowiadać wymogom sprawiedliwości proceduralnej⁸⁰⁰. Nie pozostaje to bez wpływu na aksjologię samego postępowania dowodowego. Jako część postępowania cywilnego musi ono realizować te same wartości oraz odpowiadać tym samym standardom jakie są przypisywane gałęzi prawa, do której przynależy. Zarówno stanowiący, jak i stosujący prawo muszą więc kierować się wartościami, które nadają kierunek i motywują ludzkie działanie⁸⁰¹. Stosowanie prawa nie jest wyłącznie mechanicznym odkodowywaniem norm z przepisów prawnych, lecz są sytuacje, w których staje się procesem ważenia argumentów przemawiających za przyjęciem takiej a nie innej decyzji interpretacyjnej. Wpływa to na przechodzenie z subsumcyjnego do argumentacyjnego modelu stosowania prawa⁸⁰², w związku z czym poszukuje się odpowiedzi na pytanie, jakie wartości w procesie interpretowania i stosowania prawa muszą być uwzględniane i jaką powinny odgrywać rolę⁸⁰³. Podjęcie decyzji przez sędziego nie opiera się już wyłącznie na subsumcji ustalonego stanu faktycznego pod normę prawnomaterialną, ale na poszukiwaniu takiej decyzji, która mogłaby liczyć na możliwie szeroką akceptację w świetle społecznie uznanych wartości⁸⁰⁴.

Różne doktryny sprawiedliwości proceduralnej stają się punktem wyjścia do rozważań aksjologicznych nad prawem procesowym cywilnego. Miarą sprawiedliwości nie są już wyłącznie reguły, lecz jest nią także procedura⁸⁰⁵. Procedura musi gwarantować taką

---

⁸⁰⁰ A. Łazarska, *Rzetelny proces...* op.cit., s.122-126.

⁸⁰¹ A. Kość, *Relacja prawa i wartości w społeczeństwie otwartym*, [w:] *Prawo a wartości. Księga jubileuszowa Profesora Józefa Nowackiego*, red. I Bogucka, Z. Tobor, Warszawa 2003, s. 144; J. Potrzebszcz, *Idea prawa w orzecznictwie ...* op.cit., s. 71-78.

⁸⁰² T. Spyra, *Granice wykładni prawa*, Warszawa 2006, s. 32-34; J. Skorupka, *O sprawiedliwości procesu...* op.cit., s. 77-88.

⁸⁰³ M. Stefaniuk, *Aksjologiczne podstawy stosowania prawa – perspektywa prawa słusznego*, [w:] *Zagadnienia stosowania prawa. Perspektywa teoretyczna i dogmatyczna*, red. W. Dziedziak, B. Liżewski, Lublin 2015, s. 101-111.

⁸⁰⁴ L. Morawski, *Główne problemy współczesnej filozofii prawa. Prawo w toku przemian*. Warszawa 1999, s. 155.

⁸⁰⁵ M. Borucka-Arctowa, *Sprawiedliwość proceduralna a orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego i jego rola w okresie przemian systemu prawa*, [w:] *Konstytucja i gwarancje jej przestrzegania. Księga pamiątkowa ku czci prof. Janiny Zakrzewskiej*, red. J. Trzciniński, A. Jankiewicz, Warszawa 1996, s. 26; M. Kordela, *Zarys typologii*

organizację zdobywania informacji, wymiany argumentów i podejmowania decyzji, aby jej rezultaty mogły być uznane za sprawiedliwe. Kwestia trybu, w jakim dochodzi się do merytorycznego rozstrzygnięcia staje się szczególnie istotna, gdy brak jest przepisów bądź nie ma zgody co do ich treści, natomiast ich uwzględnienie warunkuje podjęcie rozstrzygnięcia. Odnosi się to zarówno do przepisów prawa materialnego, jak i procesowego. Treść takiego rozstrzygnięcia legitymizowana jest wówczas tym, że zostało podjęte we właściwie zorganizowanym postępowaniu, w którym poszanowane były prawa wszystkich uczestników. Takie podejście skupia uwagę na aksjologicznych elementach w konstrukcji samego postępowania⁸⁰⁶. Dotychczasowe rozważania skłaniają do stanowiska, że właściwą płaszczyzną badań nad prawem procesowym cywilnym w kontekście przeprowadzania dowodów sprzecznych z prawem jest sfera aksjologii tego prawa, ze szczególnym uwzględnieniem wartości postępowania dowodowego. Za słusnością tego stwierdzenia przemawia przede wszystkim brak przepisów prawa procesowego cywilnego, które wprost regulowałyby kwestię dowodów sprzecznych z prawem w postępowaniu cywilnym.

W aksjologii prawa przyjmuje się podstawowe założenie o zasadniczym wpływie określonych wartości na treść i sposób podejmowania decyzji prawnych⁸⁰⁷. Pojęcie wartości nie jest jednoznacznie postrzegane w filozofii oraz w teorii prawa⁸⁰⁸. Najczęściej ujmowane bywa jako określenie pewnych cech podmiotów, dodatnio lub ujemnie przez kogoś ocenianych. Wartość w tym znaczeniu utożsamiana jest z określoną cechą relewantną, gdyż informuje o stosunku danego podmiotu do przedmiotu dokonywanej przez niego oceny⁸⁰⁹. Wartość uzyskuje status prawnej w taki sam sposób, jak norma o określonym kształcie uzyskuje charakter normy prawnej, a więc przede wszystkim poprzez akt stanowienia. Bez wyraźnej decyzji normodawcy co do włączenia określonej wartości do systemu prawa, wartość ta nigdy by taką się nie stała⁸¹⁰. Prawny charakter wartości sprowadza się do tego, że w danym systemie prawnym obowiązuje norma nakazująca realizację lub ochronę danej wartości w ujęciu aksjologicznym. Odnosi się to zarówno do takiej normy, która została wyraźnie ustanowiona

---

uzasadnień aksjologicznych w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego, Bydgoszcz-Poznań 2001, s. 75 i n; M. Walasik, *Analogia w prawie...* op.cit., s. 143-147.

⁸⁰⁶ P. Pogonowski, *Realizacja prawa do sądu...* op.cit., s. 9.

⁸⁰⁷ K. Pałeczki, *Aksjologia prawa*, [w:] *Leksykon socjologii prawa*, red. A. Kociołek-Pęksa, M. Stępień, Warszawa 2013, s. 1-2; M. Stefaniuk, *Aksjologiczne podstawy...* op.cit., s. 101.

⁸⁰⁸ A. Kociołek-Pęksy, M. Stępień, *Leksykon socjologii prawa*, Warszawa 2013, s. 2-7; M. Kordela, *Zasady prawa...* op.cit., s. 124-149; J. Nowacki, Z. Tobor, *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 2016, s. 324 i n; W. Dziedziak, *O prawie słusnym (Perspektywa systemu prawa stanowionego)*, Lublin 2015, s. 111-117.

⁸⁰⁹ Z. Ziemiński, *Wstęp do aksjologii ...* op.cit., s. 58 i n.; A. Łazarska, *Rzetelny proces...* op.cit., s. 123.

⁸¹⁰ M. Kordela, *Kategoria norm, zasad oraz wartości prawnych. Uwagi metodologiczne w związku z orzecznictwem Trybunału Konstytucyjnego*, *Przegląd Sejmowy* 2009/5, s. 23; M. Kordela, *Zasady prawa. Studium teoretyczno-prawne*, Poznań 2014, s. 135; M. Kordela, *Wstęp metodologiczny do wykładni aksjologicznej*, [w:] *Wielowymiarowość prawa*, red. J. Czapska, M. Dudek, M. Stępień, Toruń 2014, s. 39-40.

przez prawodawcę i wprost sformułowana w tekście prawnym (np. norma nakazująca sądowi ochronę dobra małoletnich dzieci stron przy orzekaniu w sprawach o rozwód bądź w sprawach rodzinnych oraz opiekuńczych), jak i takiej, która może zostać wywnioskowana z tekstu prawnego na podstawie przyjętych reguł inferencyjnych. Wartości prawne są wartościami prawodawcy, a nie interpretatora. Podmiot dokonujący wykładni obowiązujących przepisów jedynie odtwarza wyrażone w nich wartości. Interpretator nie dokonuje oceny, lecz jedynie opisu oceny co wynika z faktu, że wartości prawne są dane, a nie kreowane⁸¹¹.

Istotną rolę odgrywają te wartości, dla realizacji których podejmowane są odpowiednie decyzje prawne, zarówno stanowiące (kreujące treść powinnych wzorów postępowania), jak i aplikacyjne (dotyczące stosowania się do nich ich adresatów). Wartości w tego rodzaju procesach decyzyjnych pełnią funkcję: normotwórczą (wyznaczającą treść uregulowań prawnych), racjonalizującą (nadają sens decyzjom prawnym, wskazując pożądane rezultaty ich wykonania), motywującą (generują chęć aktywności decyzyjnej lub wykonawczej), oceną (są kryteriami oceny treści i rezultatów spełnienia norm prawnych), i interpretacyjną (wyznaczają kierunek i zakres interpretacji norm prawnych). Często określane są w doktrynie jako podstawy aksjologiczne prawa⁸¹². Relacja między wartościami cechuje się asymetrycznością i przechodnością ich preferencji⁸¹³. Umożliwia to *in concreto* hierarchiczne ujęcie systemu aksjologicznego przypisywanego prawodawcy.

Na płaszczyźnie aksjologicznej prawa procesowego cywilnego wartości odkodowuje się przede wszystkim z zasad procesowych oraz z praw zakotwiczonych w Konstytucji RP. To przy ich użyciu określa się bowiem konstrukcyjny sposób zorganizowania procesu⁸¹⁴. Rozstrzygnięcie sporu przez sąd odbywa się zgodnie z określonymi mechanizmami procesowymi oraz wiąże się z określoną ideologią sądowego stosowania prawa, która obejmuje poglądy na temat tego, jak sądy powinny prawo stosować⁸¹⁵. Wszystko co składa się na pojęcie postępowania cywilnego i prawa procesowego może być konstruowane za pomocą określonych

---

⁸¹¹ M. Kordela, *Zasady prawa...* op.cit., s. 148.

⁸¹² K. Pałeczki, *Prawoznawstwo. Zarys wykładu*, Warszawa 2003, s. 87–88.

⁸¹³ Asymetryczność preferowania przesądza o tym, że jeżeli prawodawca ceni bardziej jeden stan rzeczy przed drugim, to tym samym wykluczone zostaje, żeby cenił bardziej ten drugi stan rzeczy niż pierwszy. Z kolei przechodność preferencji wskazuje, że jeżeli racjonalny prawodawca ceni bardziej pierwszy stan rzeczy przed drugim, a drugi przed trzecim, to tym samym musi cenić bardziej pierwszy stan rzeczy przed trzecim; por. M. Kordela, *Zasady prawa...* op.cit., s. 134 i n.

⁸¹⁴ J. Wróblewski, *Sądowe stosowanie ...* op.cit., s. 136.

⁸¹⁵ L. Leszczyński, *Wykładnia prawa...* op.cit., s. 77 i n.; A. Łazarska, *Rzetelny proces...* op.cit., s. 122; A. Kotowski, *Wykładnia orientacyjna. Teorie wykładni prawa i teoria orientacyjnego badania wykładni operatywnej*, Warszawa 2018, s. 414-415.

wartości istotnych w danej dziedzinie⁸¹⁶. Wśród podstawowych wartości procesowych w polskim procesie cywilnym doktryna wyróżnia: sprawiedliwość, rzetelność, prawdę, bezstronność, równość, godność, transparentność, pewność i przewidywalność, lojalność⁸¹⁷. Aksjologia procesu nie zawsze jest spójna, czasem ustawodawca pozostawia, celowo lub nie, właśnie sądom swobodę wyboru zakresu realizacji niezgodnych ze sobą poszczególnych wartości⁸¹⁸.

2. Zasady modelujące postępowanie dowodowe

2.1. Status ontologiczny zasad postępowania dowodowego

Zasady procesowe przenikają całe postępowanie lub poszczególne jego fazy i dlatego traktowane są jako centralne założenia lub idee przewodnie postępowania cywilnego⁸¹⁹. Zajmującą wyeksponowaną pozycję względem pozostałych norm i nakazują bądź zakazują realizowania określonej wartości⁸²⁰. Zasada prawa ujmowana w ten sposób służy uczynieniu z systemu prawa spójnego aksjologicznie konstrukt⁸²¹. Zasada prawa jest normą w sensie ontologicznym⁸²² i to szczególnie doniosłą. Z normy tej wartości mogą być dopiero odtworzone, a swoje znaczenie uzyskuje ona w rezultacie interpretacji uwzględniającej kontekst jej uzasadnienia aksjologicznego. Zasada prawa pełni więc rolę normatywnego środka inkorporacji wartości do chronionego w ramach systemu prawa katalogu dóbr prawnych i jednocześnie pozostaje nośnikiem tych wartości⁸²³.

---

⁸¹⁶ K. Piasecki, *Antropologiczne i aksjologiczne podstawy prawa...* op.cit., s. 269 i n.; A. Łazarska, *Rzetelny proces...* op.cit., s. 122-126.

⁸¹⁷ J. Wróblewski, *Wartości a decyzja sądowa*, Wrocław 1973, s. 48; Z. Resich, *Istota...* op.cit., s. 118; A. Łazarska, *Rzetelny proces...* op.cit., s. 122-126; M. Wojciechowski, *Pewność prawa*, Gdańsk 2014, s. 109 i n; W. Dziedziak, *O aksjologicznych podstawach procesów stosowania prawa z perspektywy prawa słusznego*, [w:] *Zagadnienia stosowania prawa. Perspektywa teoretyczna i dogmatyczna*, red. W. Dziedziak, B. Liżewski, Lublin 2015, s. 77-98; M. Stefaniuk, *Aksjologiczne podstawy...* op.cit., s. 101-111.

⁸¹⁸ A. Łazarska, *Rzetelny proces...* op.cit., s. 122-126.

⁸¹⁹ W. Siedlecki, *Zarys postępowania...* op.cit., s. 61 i n.

⁸²⁰ M. Kordela, *Zasady prawa jako normatywna postać wartości*, RPEiS 2006/1, s. 39-54; M. Kordela, *Zasady prawa. Studium teoretyczno prawne*, Poznań 2014, s. 101-102.

⁸²¹ L. Leszczyński, *Zagadnienia teorii stosowania prawa. Doktryna i tezy orzecznictwa*, Kraków 2004, s. 169.

⁸²² T. Wiśniewski, *Kolizyjność zasad procesu cywilnego*, [w:] *Sine ire et studio. Księga jubileuszowa dedykowana Sędziemu Jackowi Gudowskiemu*, red. T. Erciński, P. Grzegorzczak, K. Weitz, Warszawa 2016, s. 688.

⁸²³ M. Zieliński, *Konstytucyjne zasady prawa*, [w:] *Charakter i struktura norm konstytucji*, red. J. Trzeciński, Warszawa 1997, s. 71 i n.; G. Maroń, *Zasady prawa. Pojmowanie i typologie a rola w wykładni prawa i orzecznictwie konstytucyjnym*, Poznań 2011, s. 62-67.

Zasady prawa tworzą harmonijną całość, pozostając ze sobą w licznych związkach i uwarunkowaniach⁸²⁴. Istotne znaczenie zasadom prawa przypisuje się z powodu określania głównych wartości, które powinny być realizowane przez pozostałe normy tej samej gałęzi prawa. Zasady prawa nie są stosowane tak jak inne normy danego systemu prawnego. Realizowanie stanów rzeczy, które one wskazują, dokonuje się poprzez inne normy tego systemu: przez tworzenie norm odpowiedniej treści, odpowiednią interpretację i stosowanie norm nie będących zasadami prawa, wreszcie przez odpowiednie wykonywanie praw. Odwoływanie się do zasad prawa legitymuje wymienione czynności, tzn. usprawiedliwia poszukiwanie i dokonywanie wyboru określonego rozstrzygnięcia interpretacyjnego, określonej, takiej a nie innej decyzji stosowania norm czy korzystania ze swojego prawa⁸²⁵. Niezwykle istotna pozostaje relacja zasad procesowych do zasad konstytucyjnych, gdzie z jednej strony można wskazać nacechowane procesowo przepisy Konstytucji RP, z drugiej natomiast konkretyzowanie przepisów konstytucyjnych w aktach prawnych zaliczanych do procesu cywilnego⁸²⁶.

W pewnych sytuacjach termin zasada bywa zastępowany terminem „postulat”. Nie jest to zmiana przypadkowa, gdyż określenie „postulat” w miejsce „zasady” akcentuje odmienną siłę wiążącą, zawartą w wyrażeniu kwalifikowanym właśnie jako postulat. Ma on bowiem postać bardziej polecenia dołożenia należytej staranności podczas realizacji powinnego stanu rzeczy aniżeli bezwzględnego obowiązku. Przy czym „osłabienie” stanowczości prawodawcy ma swoje źródło albo w ewidentnie moralnym a nie prawnym charakterze nakazanych wartości, albo w ich przede wszystkim prakseologicznej naturze⁸²⁷.

Zasady prawa mogą być bezpośrednio sformułowane w tekście prawnym, znacznie częściej jednak trzeba na podstawie tekstu prawnego dopiero je odtwarzać, najpierw rekonstruując wzorzec, według którego ustawodawca ukształtował jakąś instytucję prawną lub ich zespół, a następnie formułując zasadę prawa, nakazującą w określony sposób interpretować

---

⁸²⁴ M. Kordela, *Zasady prawa...* op.cit., s. 171, H. Mądrzak, *O pojmowaniu naczelných zasad postępowania cywilnego*, [w:] *Proces i prawo. Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Jerzego Jodłowskiego*, red. E. Łętowska, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź 1989, s. 58-60.

⁸²⁵ S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys teorii...* op. cit., s. 188.

⁸²⁶ K. Korzan, *Naczelne zasady wymiaru sprawiedliwości i naczelne zasady postępowania nieprocesowego*, Rejent 2004/7. S. 10; S. Wronkowska, *W sprawie bezpośredniego stosowania Konstytucji*, PiP 2001/9, s. 10; A. Torbus, *Zarys teoretyczny zasad postępowania cywilnego*, [w:] *Kodeks postępowania Cywilnego z perspektywy pięćdziesięciolecia jego obowiązywania. Doświadczenia i perspektywy*, red. E. Marszałkowska-Krześ, I. Gil, Ł. Błaszczak, s. 91-95.

⁸²⁷ M. Kordela, *Zasady prawa ...* op. cit., s. 174; J. Jodłowski, *Zasady naczelne wymiaru sprawiedliwości*, [w:] *Postępowanie cywilne*, red. Z. Resich, J. Lapierre, T. Misiuk-Jodłowska, Warszawa 2016, s. 126; W. Siedlecki, *System zaskarżania orzeczeń sądowych w postępowaniu cywilnym*, [w:] *System prawa procesowego, T. III*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź 1986, s. 42.

wydane przepisy i stosować wyinterpretowane normy⁸²⁸. Wiążący prawnie charakter zasady prawa może się też opierać na niespornej doktrynie prawnej, uznającej daną zasadę za obowiązującą (uzasadnienie pozytywne), przy jednoczesnym braku przepisów wykluczających obowiązywanie danej zasady w określonym systemie prawnym (uzasadnienie negatywne)⁸²⁹. Normy te można ujmować w znaczeniu opisowym, dyrektywalnym lub oceniającym⁸³⁰. Istotnym dla rozważań podjętych w niniejszej pracy będzie dyrektywalne ujęcie zasad prawa, gdyż rozumiane w ten sposób mają status norm prawnych i obowiązują w systemie prawa⁸³¹. Natomiast z opisowego punktu widzenia w przeprowadzanej analizie relewantne będą zasady prawa ujmowane jako idee ogólne (nazwane także jako idee przewodnie)⁸³². Przez idee ogólne będą rozumiał przede wszystkim deklaracje intencji ustawodawcy, które mają charakteryzować pożądaną stan regulacji prawnych, w tym odkodowywanych norm postępowania⁸³³.

W literaturze przedmiotu wskazuje się nakaz, zgodnie z którym powołując się na zasady prawa w procesie interpretacji należy wskazać przepis formułujący zasadę lub zespół przepisów będących podstawą jej rekonstrukcji. Celem tego wymogu jest uczynienie bardziej transparentną interpretację odwołującą się do zasad prawa i uniknięcie zarzutu arbitralności czynności walidacyjnych. Jeżeli zasadę prawa legitymizuje się poprzez wynikanie norm

---

⁸²⁸ S. Tkacz, *O zintegrowanej koncepcji ...op.cit.*, s. 156; M. Kordela, *Metody wykładni i inferencji zasad prawa*, [w:] *Wykładnia prawa. Tradycja i perspektywy*, red. M. Hermann, S. Sykuna, Warszawa 2016, s. 89-99.

⁸²⁹ S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys teorii ... op.cit.*, s. 187.

⁸³⁰ Opisowe zasady prawa określa się jako pewien wzorzec ukształtowania jakiejś instytucji prawnej (czy też zespołu takich instytucji) w szczególnie doniosłych dla tej instytucji (zespołu instytucji) aspektach. Wzorzec ten wskazuje sposób rozstrzygnięcia określonych, wybranych kwestii, związanych z daną instytucją i może mieć charakter wzorca jedynie pomyślanego (np. wskazując pewne możliwe sposoby rozstrzygnięcia wybranych kwestii) albo może mieć charakter wzorca odtworzonego na podstawie obowiązujących norm. W ujęciu dyrektywalnym zasada prawa to wiążące prawnie normy, należące do danego systemu prawnego, jednakże w jakimś sensie nadrzędne w stosunku do innych norm tego systemu, a przy tym także, którym wyznacza się w tym systemie role szczególne, odmienne od ról wyznaczanych pozostałym normo tego systemu. W ujmowaniu norm-zasad jako wypowiedzi oceniających wskazuje się na zwroty wyrażające aprobatę albo dezaprobatę czegoś. Mogą to być wypowiedzi formułujące oceny zasadnicze oraz oceny proste i oceny porównawcze a także oceny jednoaspektowe. Jednak wypowiedzi oceniające jako zasady rzadko są przedmiotem odrębnych rozważań, gdyż najczęściej pełnią funkcję służebną w stosunku do zasad-dyrektyw; por. S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zasady prawa, Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 1974, s. 28-48; S. Wronkowska, M. Zieliński, Z. Ziemiński, „Zasady prawa” w perspektywie teorii prawa oraz szczegółowych nauk prawnych, RPEiS 1974/2, s. 1-14; M. Kordela, *Zasady prawa ...op. cit.*, s. 23-29; S. Wronkowska, M. Ziemiński, *Zarys teorii ... op. cit.*, s. 186-188; S. Wronkowska, *Sposoby pojmowania „zasad prawa”. (dyskusja w Komitecie Nauk Prawnych PAN)*, PiP 1972/10, s. 167, 169; M. Kordela, *Zasady prawa w sensie opisowym. Próba reinterpretacji*, [w:] *W poszukiwaniu dobra wspólnego. Księga jubileuszowa Profesora Macieja Zielińskiego*, red. A. Choduń, S. Czepita, Szczecin 2010, s. 439-453; R. Makarucha, *Zasady prawa jako czynnik zapewniający aksjologiczną spójność systemu prawa*, Folia Iuridica Wratislaviensis 2014/3, s. 128 i n.; M. Muliński, *Zasada nieobciążania ponad potrzebę strony bierniej postępowania zabezpieczającego i egzekucyjnego*, Sopot 2017, s. 41 i n.

⁸³¹ G. Maroń, *Zasady prawa...op.cit.*, s. 80.

⁸³² W. Berutowicz, *Zasada dyspozycyjności w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1957, s. 11 pisze o ideach prawno-procesowych w postępowaniu cywilnym; por. A. Torbus, *Zarys teoretyczny zasad ...op.cit.*, s. 89-97.

⁸³³ A. Pułło, *Z problematyki zasad prawa. Idee ogólne w prawie konstytucyjnym*, PS 1996/1 s. 15-20; A. Doliwa, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2004, s. 8-9; M. Kordela, *Zasady prawa...op.cit.*, s. 181; S. Tkacz, *O zintegrowanej koncepcji...op.cit.*, s. 146 i n.

z norm, wówczas zasadnym jest określenie przyjętego schematu (np. wynikanie logiczne, instrumentalne, aksjologiczne)⁸³⁴.

Na gruncie prawa procesowego cywilnego doktryna wyodrębnia tzw. naczelne zasady postępowania cywilnego, które poprzez swoje obowiązywanie zapewniają możliwość realizacji funkcji, jakie przed postępowaniem cywilnym stawia ustawodawca. Brak jest w literaturze zgodności co do poszczególnych naczelnych zasad procesowych, jak również co do ich katalogu. Pewne podstawowe zasady są jednak aprobowane przez większą część przedstawicieli doktryny⁸³⁵.

Postępowanie dowodowe stanowi istotny element postępowania cywilnego jako całości, dlatego też naczelne zasady postępowania cywilnego wywierają wpływ także na postępowanie dowodowe. Zasady te przenikają postępowanie dowodowe i określają jego przebieg, formę, prawa i obowiązki podmiotów biorących w nich udział⁸³⁶. Nie wszystkie zasady mają jednak tak ścisły z nim związek, dlatego analizie poddać należy tylko te, które wywierają szczególny wpływ na postępowanie dowodowe. Należą do nich takie zasady jak: dyspozycyjności, kontradiktoryjności, ustności, pisemności, formalizm procesowy, czy jawności.

Oprócz naczelnych zasad wyróżnić można takie zasady, które przejawiają się wyłącznie w toku postępowania dowodowego. Są to tzw. zasady konstrukcyjne wynikające z istoty i funkcji tej części procesu cywilnego⁸³⁷. Nie znajdują one z reguły zastosowania na innych etapach postępowania cywilnego bądź oddziałują w przeważającej mierze właśnie na postępowanie dowodowe. Określa się je także jako zasady postępowania dowodowego⁸³⁸ i przyporządkowuje się do nich: zasadę bezpośredniości, zasadę koncentracji materiału procesowego i zasadę swobodnej oceny dowodów.

---

⁸³⁴ Ibidem, s. 112-115.

⁸³⁵ P. Rylski, *Zasady postępowania dowodowego*, [w:] *Dowody w postępowaniu cywilnym*, red. Ł. Błaszczak, K. Markiewicz, E. Rudkowska-Zabczyk, Warszawa 2010, s. 121-122; T. Wiśniewski, *Kolizyjność zasad...* op.cit., s. 690-691.

⁸³⁶ M. Jaślikowski, *Zasada swobodnej oceny dowodów i inne zasady dotyczące postępowania dowodowego*, [w:] *Dowody i postępowanie dowodowe w sprawach cywilnych*, red. Ł. Błaszczak, K. Markiewicz, Warszawa 2015, s. 199-200.

⁸³⁷ Ibidem.

⁸³⁸ P. Rylski, *Zasady postępowania...* op.cit., s.121 i n.

2.2. Zasada kontradycyjności

Zasada kontradycyjności (sporności) immanentnie powiązana jest z istotą procesu cywilnego, gdyż to od niej wraz z przeciwstawną jej zasadą inkwizycyjności (śledczą) zależy, kto w postępowaniu gromadzi materiał procesowy, a więc materiał faktyczny i dowodowy. Kwestia obowiązywania obu zasad wiąże się w problematykę gromadzenia materiału faktycznego i dowodowego oraz granicami aktywności sądu i stron. Jeżeli materiał ten gromadzą uczestnicy postępowania, wówczas jest mowa o zasadzie kontradycyjności⁸³⁹, natomiast jeżeli materiał ten gromadzi sąd, to w takim ujęciu przeważa zasada inkwizycyjności⁸⁴⁰. Z uwagi na to, że zasada kontradycyjności wyłoniła się z zasady dyspozycyjności i w początkowym okresie była z nią nierozdzielnie związana⁸⁴¹, to mówiono o istnieniu dwóch systemów procesowych, a mianowicie o systemie dyspozycyjno-kontradycyjnym lub o systemie oficjalno-śledczym⁸⁴².

Problem odpowiedniego ukształtowania procesu cywilnego, zwłaszcza w zakresie obowiązywania zasady kontradycyjności, pojmowany był odmiennie w zależności od uwarunkowań społeczno-politycznych⁸⁴³. Dawny k.p.c. z 1.01.1933 w całej rozciągłości opierał postępowanie na zasadzie kontradycyjności⁸⁴⁴, a następnie ustawodawca w Polsce Ludowej w ramach socjalistycznego postępowania cywilnego ograniczył obowiązywanie tej zasady i zastąpił ją zasadą współdziałania podmiotów postępowania⁸⁴⁵. W obecnym kształcie o zasadzie kontradycyjności można mówić po zmianach dokonanych ustawami z 1996 i 2004⁸⁴⁶, w wyniku których odebrano sądowi możliwość prowadzenia dochodzeń w celu

---

⁸³⁹ A. Cahn, *Prozessuale Dispositionsfreiheit und zwingendes materielles Recht*, Archiv für die civilistische Praxis, Tybinga 1998, s. 35 i n.

⁸⁴⁰ F. Kruszelnicki, *Zasady procesu cywilnego według polskiej procedury cywilnej*, Głos Sądownictwa 1931/9, s. 472 i n.; W. Siedlecki, *Zasada kontradycyjności i zasada śledcza w polskim procesie cywilnym*, PiP 1953/2, s. 232; Z. Resich, *Poznanie...* op.cit., s. 60; J. Jodłowski, Z. Resich, *Postępowanie cywilne...* op.cit., s. 153-157; J. Gudowski, *O kilku naczelnych...* op.cit., s. 1028; H. Dolecki, *Ciężar dowodu...* op.cit., s. 82-92; P. Rylski, *Działanie sądu...* op.cit., s. 97-109; K. Piasecki, *System dowodów...* op.cit., s. 39-41; W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki, *Postępowanie...* op.cit., s. 73-75; K. Knoppek, *Zasada kontradycyjności a wykrywanie prawdy ...* op.cit., s. 76-108.

⁸⁴¹ G. Zettel, *Der Beibringungsgrundsatz*, Berlin 1977, s. 18 i n.

⁸⁴² P. Rylski, *Działanie sądu...* op.cit., s. 97-109.

⁸⁴³ K. Knoppek, *Zasada kontradycyjności a wykrywanie prawdy ...* op.cit., s. 76-78, 85-108.

⁸⁴⁴ S. Gołąb, Z. Wusatowski, *Kodeks postępowania cywilnego oraz przepisy wprowadzające Kodeks postępowania cywilnego*, Kraków 1933, s. 41-42; J. Hrobóni, *Syntetyczna ocena polskiej procedury cywilnej w świetle materiałów ustawodawczych*, PPIA 1931/1 s. 41; E. Waśkowski, *Podręcznik procesu ...* op.cit., s. 88-89.

⁸⁴⁵ A. Lityński, *O przekształceniach procesu cywilnego w Polsce Ludowej historia prawa uwag kilka*, [w:] *Wokół problematyki cywilno procesowej. Studium teoretyczno prawne, Księga pamiątkowa dla uczczenia pracy naukowej Profesora Kazimierza Korzana*, red. A. Nowak, Katowice 2001, s. 153 i n.

⁸⁴⁶ Ustawa z 1.03.1996 o zmianie Kodeksu postępowania cywilnego, rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej – Prawo upadłościowe i Prawo o postępowaniu układowym, Kodeksu postępowania administracyjnego, ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 1996, Nr 43, poz.

ustalenia faktów istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy oraz środków dowodowych. Zwiększono znacznie inicjatywę stron w gromadzeniu materiału faktycznego i dowodowego. Obecnie przyjęta regulacja k.p.c. daje w pełni wyraz zasadzie kontrydiktoryjności, w świetle której procesowy ciężar przytaczania okoliczności faktycznych i wskazywania co do nich dowodów spoczywa na stronach (art. 3, art. 6 § 2, art. 126 § 1 pkt 5, art. 187 § 1 pkt 2, art. 205¹² § 1 i 2, art. 232 zd. 1 k.p.c.). Ponadto stosownie do art. 210 § 2 k.p.c. strony obowiązane są do składania oświadczeń co do twierdzeń strony przeciwnej dotyczących okoliczności faktycznych⁸⁴⁷. Strony nie mogą natomiast, nawet jeżeli są w tym zakresie zgodne, wyłączyć żadnych dowodów z materiału sprawy.

Zgodnie z omawianą zasadą to na stronach spoczywa ciężar wykazania prawdziwości bądź nieprawdziwości twierdzeń o faktach, co znajduje normatywne potwierdzenie w art. 3 i art. 232 k.p.c. To strony powinny być najbardziej zainteresowane przebiegiem oraz wynikiem procesu. Bezczynność powoda lub pozwanego powoduje dla niego negatywne konsekwencje w postaci przegrania procesu⁸⁴⁸. Zasada kontrydiktoryjności nie jest zasadą o charakterze absolutnym i doznaje ograniczeń na rzecz zasady inkwizycyjności. Wyjątkami takimi będą:

- a) sytuacja, gdy sąd bierze pod uwagę fakty notoryjne lub znane mu urzędowo (art. 228 § 1 k.p.c.),
- b) sytuacja, gdy sąd podejmuje czynności mające uzupełnić materiał procesowy, co polega na dopuszczeniu oraz przeprowadzeniu dowodów niepowołanych przez strony (art. 232 zd. 2⁸⁴⁹, art. 473 § 1 k.p.c.). Jeżeli sąd z przeprowadzonych dowodów, powołanych przez strony jak i z urzędu, dowie się o istnieniu faktów nieprzytoczonych i niepowołanych przez strony nawet po przeprowadzeniu dowodów, bierze te fakty pod uwagę z urzędu⁸⁵⁰.

Istota obowiązywania zasady kontrydiktoryjności oraz dopuszczalne wyjątki od niej skłaniają do konkluzji, że stanowi ona ważną gwarancję ustalenia prawdy. To strony najlepiej znają stany faktyczny w oparciu, o które dochodzą ochrony prawnej. To one powinny więc być

189; ustawa z 2.07.2004 o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2004, Nr 172, poz. 1804; por. J. Dominowska, *Nowelizacja kodeksu postępowania cywilnego – zmiany wprowadzone w postępowaniu rozpoznawczym ustawą z dnia 2 lipca 2004 r.*, PS2005/4, s. 27 i n.

⁸⁴⁷ A. Jakubecki, *Kontrydiktoryjność a poznanie prawdy w procesie cywilnym w świetle zmian kodeksu postępowania cywilnego*, PS 1998/10, s. 79 i n.; T. Wiśniewski, *Przebieg procesu...* op.cit., s. 59-61; H. Dolecki, *Postępowanie cywilne...* op.cit., s. 54-57; T. Ereciński, *Komentarz do art. 3 Kodeksu postępowania cywilnego*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom I*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016, s. 161-161.

⁸⁴⁸ J. May, *Obrona pozwanego...* op.cit., s. 71-73; K. Knoppek, *Zasada kontrydiktoryjności...* op.cit., s. 88.

⁸⁴⁹ Regulacje dotyczące możliwości przeprowadzania przez sąd dowodów niewskazanych przez strony i ich wykładnia podlegały zmianie. Podsumowanie orzecznictwa wydanego w tej mierze w ostatnich latach zawiera wyrok SN z 11.12.2014, IV CA 1/14, OSNC 2015/12/149.

⁸⁵⁰ K. Knoppek, *Problem dopuszczania przez sąd dowodów z urzędu w postępowaniu cywilnym*, RPEiS 2007/3, s. 5-10; W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki, *Postępowanie cywilne...* op.cit., s. 74.

najbardziej zorientowane na dostarczanie dowodów, które mają powołane przez nie okoliczności faktyczne wykazać⁸⁵¹. Zbyt aktywna postawa sądu w postępowaniu cywilnym w praktyce prowadzi do osłabienia inicjatywy stron i przewlekłości postępowania⁸⁵². W porównaniu z zasadą dyspozycyjności w literaturze przedmiotu wskazuje się, że zasada kontradiktoryjności doznaje więcej ograniczeń⁸⁵³. Związane jest to z koniecznością poddania kontroli sądu twierdzeń faktycznych i dowodów zaoferowanych przez strony oraz uzupełnienia materiału faktycznego i dowodowego sprawy. Ograniczenia te nie są nadmierne, gdyż aktywność sądu zawsze jest limitowana podstawą faktyczną żądania i jego zakresem. Istnieje więc bardzo ścisły związek pomiędzy zasadą dyspozycyjności i kontradiktoryjności, które razem wyznaczają charakter postępowania cywilnego⁸⁵⁴, a w tym i postępowania dowodowego.

2.3. Zasada bezpośredniości

Zasada bezpośredniości w istotny sposób oddziałuje na przebieg postępowania dowodowego. Polega na tym, że sąd orzekający wydając rozstrzygnięcie w sprawie powinien bezpośrednio zapoznać się z żądaniami i twierdzeniami stron oraz z dowodami. Sędzia, który bierze udział w wydawaniu orzeczenia musi zetknąć się osobiście i bezpośrednio z całym materiałem sprawy mającym stanowić podstawę faktyczną orzeczenia⁸⁵⁵. Twierdzenia znajdują podstawę w założeniu, że im bliższy kontakt ma sąd z badanymi faktami, tym bardziej jest on w stanie dokładnie je poznać i opisać. Umożliwić to powinno sądowi orzekającemu lepsze wniknięcie we wszystkie okoliczności sprawy i trafniejszą ocenę stanu faktycznego, a w szczególności wydobycie z materiału procesowego wszystkich istotnych i szczegółowych faktów, a w rezultacie na optymalne ustalenie rzeczywistego stanu faktycznego rozpoznawanej sprawy⁸⁵⁶.

---

⁸⁵¹ J. Gudowski, *O kilku...* op.cit., s.1027; T. Ereciński, K. Weitz, *Prawda i równość...* op.cit., s. 30-32.

⁸⁵² S. Dalka, *Zasada kontradiktoryjności w aktualnym orzecznictwie Sądu Najwyższego*, NP 1982/3-4, s. 43 i powołane tam orzecznictwo SN.

⁸⁵³ P. Ryłski, *Działanie sądu...* op.cit., s. 109.

⁸⁵⁴ Ibidem.

⁸⁵⁵ A. Kościółek, *Elektroniczne czynności procesowe w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2012, s. 302; T. Ereciński, *Komentarz do art. 235 Kodeksu postępowania cywilnego*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom II*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016, s. 316; T. Demendecki, *Komentarz do art. 235 Kodeksu postępowania cywilnego*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom I*, red. A. Jakubecki, Warszawa 2017, s. 424-428; J. Jodłowski, *Inne naczelne zasady postępowania*, [w:] *Postępowanie cywilne*, red. J. Lapiere, J. Jodłowski, Z. Resich, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz, Warszawa 2016, s. 165-166.

⁸⁵⁶ T. Waškowski, *System...* op.cit., s. 127; K. Knoppek, *Zasada bezpośredniości postępowania dowodowego*, [w:] *System prawa procesowego cywilnego. Postępowanie procesowe przed sądem pierwszej instancji*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016, s. 38.

Omawiana zasada wywodzona jest przede wszystkim z treści art. 235 k.p.c., który stanowi, że postępowanie dowodowe odbywa się przed sądem orzekającym, chyba że sprzeciwia się temu charakter dowodu albo wzgląd na poważne niedogodności lub niewspółmierność kosztów w stosunku do przedmiotu sporu. W takich wypadkach sąd orzekający zleci przeprowadzenie dowodu jednemu ze swoich członków (sędzia wyznaczony) albo innemu sądowi (sąd wezwany). Granice zasady bezpośredniości wyznacza art. 323 k.p.c., zgodnie z którym wyrok może być wydany tylko przez sędziów, przed którymi odbyła się rozprawa poprzedzająca bezpośrednio wydanie wyroku. Rozwój internetowych technologii służących przesyłowi obrazu i dźwięku spowodował możliwość wykorzystania współczesnych środków technicznych w celu usprawnienia postępowania dowodowego. Istota czynności dowodowych dokonywanych za pomocą środków elektronicznych wiąże się z fizycznym rozdzieleniem miejsc pobytu źródła dowodu oraz sądu orzekającego, który czynności te przeprowadza. Bezpośrednią, fizyczną łączność sądu i źródła dowodowego zastępują nowoczesne rozwiązania technologiczne umożliwiające komunikowanie się na odległość w czasie rzeczywistym. W literaturze przedmiotu wskazuje się, iż takie przeprowadzanie dowodu przez sąd orzekający nie narusza zasady bezpośredniości w postępowaniu dowodowym⁸⁵⁷, natomiast skłania do jej ponownego zdefiniowania. W kontekście nowoczesnych technologii bezpośredni kontakt sądu z źródłem dowodowym nie jest już uzależniony od fizycznej bliskości obu podmiotów, lecz gwarantowany jest rozwiązaniami technicznymi zapewniającymi zachowanie bieżącego kontaktu pomiędzy nimi, niezależnie od odległości. Jedność miejsca pobytu sądu orzekającego oraz źródła dowodowego nie ma więc w tym przypadku znaczenia dla zachowania założeń zasady bezpośredniości w przypadku czynności przeprowadzanych na odległość⁸⁵⁸.

W literaturze przedmiotu podkreśla się, że to właśnie bezpośrednie zetknięcie się sądu ze stronami, świadkami, biegłymi czy dowodami rzeczowymi zapewnić może poczynienie odpowiednich spostrzeżeń, istotnych dla oceny wiarygodności i mocy dowodów⁸⁵⁹. Wyjątkiem od możliwości bezpośredniego zaobserwowania przez sąd zachowania świadka składającego zeznania jest dopuszczenie złożenia zeznań na piśmie, o czym traktuje art. 271¹ k.p.c. oraz

---

⁸⁵⁷ M. Muliński, M. Krakowiak, *Przesłuchanie świadka w postępowaniu cywilnym za pomocą środków nowoczesnej techniki – postulat de lege ferenda*, PS 2005/3, s. 72.

⁸⁵⁸ A. Kościółek, *Elektroniczne czynności...*op.cit., s. 302-303.

⁸⁵⁹ H. Dolecki, *Postępowanie...*op.cit., s. 61; T. Ereciński, *Komentarz do art. 235...*op.cit., s. 316; A. Zalesińska, *Przesłuchanie na odległość w Polsce – postulaty de lege lata i de lege ferenda na tle konstrukcji prawnych przyjętych w innych krajach*, E-biuletyn Centrum Badań Komunikacji Elektronicznej 2007/2, s. 5; B. Bładowski, *Metodyka pracy...*op.cit., s. 165.

art. 505²⁵§ 2 k.p.c.⁸⁶⁰. Uwzględniając znaczenie omawianej zasady doktryna prawa procesowego cywilnego dokonuje podziału dowodów na bezpośrednie (tzw. pierwotne) i pośrednie⁸⁶¹. Do pierwszej grupy dowodów zalicza się te spośród nich, których źródła dowodowe miały bezpośredni kontakt z faktami istotnymi dla sprawy. Umożliwiają one sądowi poczynienie własnych obserwacji, a wnioski o istnieniu lub nieistnieniu faktów wyprowadzane są o własny ogląd przedmiotu badania (np. oględziny, nagranie zdarzenia). Natomiast do drugiej grupy zalicza się te dowody, których przeprowadzenie umożliwia sądowi ustalenie faktów poprzez przesłanki logiczne i wnioskowania⁸⁶².

W omawianym ujęciu za dowód bezpośredni należy uznać dowód z nagrania przebiegu zdarzenia (zarówno obrazu jak i dźwięku). Jeżeli nagranie określonego zdarzenia jest niczym innym jak zmaterializowaniem jego przebiegu⁸⁶³, wówczas odtworzenie nagrania umożliwi sądowi odsłuchanie lub obejrzenie jego przebiegu. W takiej sytuacji sąd ma możliwość poczynienia własnych spostrzeżeń i obserwacji. Dowód z nagrania rozmowy, nawet jeżeli został pozyskany w sposób sprzeczny z prawem, może w sposób bardziej wierny odtworzyć stan faktyczny zdarzenia, niż zeznania osób biorących w nim udział⁸⁶⁴. Za dowód bezpośredni uznaje się także dowód z dokumentu zawierającego określone oświadczenie woli (np. testament), ale także i wiedzy.

Natomiast dowodem pośrednim będzie dokument opisujący treść dokumentu pierwotnego⁸⁶⁵, np. notatka lub stenogram z nagrania wizualnego, audialnego lub audiowizualnego bądź zeznania świadków, którzy informacje o faktach powzięli z zapisu

---

⁸⁶⁰ W piśmiennictwie odnotować można krytyczne oceny wprowadzonej regulacji art. 271¹ k.p.c.; por. M. Skibińska, *Dowód z zeznań świadka w świetle projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania Cywilnego oraz niektórych innych ustaw z 8.01.2019*, [w:] *Postępowanie cywilne – wprowadzone i projektowane zmiany 2019*, red. G. Jędrejek, S. Kotas, F. Manikowski, Warszawa 2019, s. 127 i n.; M. Dziurda, *Komentarz do art. 271¹ Kodeksu postępowania Cywilnego*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisu przejściowe. Komentarz do zmian. Tom I*, red. T. Zembruski, Warszawa 2020, s. 630-633. Odmiennie M. Homenda, który wskazuje, że zeznania osoby będącej naocznyim świadkiem złożone na piśmie są tak samo pośrednie jak zeznania złożone ustnie na rozprawie oraz, że zasada bezpośredniości nie wyklucza możliwości wprowadzenia instytucji uregulowanej w omawianym artykule k.p.c.; M. Homenda, *Pisemne zeznania świadka według nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z 4.07.2019 r. Uwagi w świetle zasad postępowania cywilnego*, PPC 2019/3, s. 368-369.

⁸⁶¹ Ł. Błaszczak, *Podział dowodów*, [w:] *Dowody i postępowanie dowodowe w sprawach cywilnych*, red. Ł. Błaszczak, K. Markiewicz, Warszawa 2015, s. 51-55; K. Knoppek, *Zasada bezpośredniości...*op.cit., s. 36-38.

⁸⁶² Podział ten jest zbieżny z podziałem na dowody pierwotne (oryginalne), przy których między przedmiotem dowodu a sądem istnieje tylko jedno źródło dowodowe i dowody pochodne, to jest z dalszych źródeł; por. J. Bentham, *Traktat o dowodach sądowych w opracowaniu E. Dumont'a*, Gniezno 1939, tłum. F. Reklajtys, s. 21; Ł. Błaszczak, *Podział...*op.cit., s. 54.

⁸⁶³ D. Korszeń, *Zakres zakazu przeprowadzania...*op.cit., s. 11-12.

⁸⁶⁴ A. Skorupka, *Dopuszczalność dowodu ...* op.cit., s. 208.

⁸⁶⁵ K. Knoppek, *Zasada bezpośredniości...*op.cit., s. 37.

dźwięku lub obrazu określonego zdarzenia⁸⁶⁶. Zasada bezpośredniości nie stoi na przeszkodzie w korzystaniu z dowodów pośrednich w braku bezpośrednich⁸⁶⁷. Jej istota wymaga jedynie, aby sąd nie uciekał się do dowodów pośrednich mając możliwość skorzystania z tych pierwszych⁸⁶⁸.

Zasada bezpośredniości jest zharmonizowana z zasadą swobodnej oceny dowodów i tym samym pozostaje w ścisłym związku z możliwością poznania prawdy⁸⁶⁹. Im większa pośredniość w postępowaniu dowodowym, tym większe ryzyko wadliwej oceny przeprowadzanych dowodów. W doktrynie prawa procesowego cywilnego⁸⁷⁰ można spotkać stanowisko, zgodnie z którym pełna realizacja bezpośredniości postępowania dowodowego gwarantuje pełną realizację zasady swobodnej oceny dowodów. Znacznie trudniej jest bowiem ocenić wiarygodność i moc poszczególnych dowodów, które np. przeprowadził inny sąd. Wskazuje się przy tym na zalety elektronicznych protokołów rozpraw, które zawierają zapis dźwięku lub obrazu i dźwięku. Pozwala to sędziemu zapoznającemu się z tym protokołem na rzetelną ocenę utrwalonego w nim dowodu. Powyższa analiza prowadzi do wniosku, że zasada bezpośredniości nie jest stosowana w sposób bezwzględny i doznaje pewnych ograniczeń zwłaszcza ze względu na naturę dowodu oraz koszty jego przeprowadzenia. W tym zakresie ustępuje szybkości postępowania, co nie może się jednak odbić kosztem zetknięcia się przez sąd z materiałem dowodowym i poczynienia zgodnych z prawdą ustaleń stanu faktycznego.

2.4. Zasada koncentracji materiału procesowego

Istota zasady koncentracji materiału procesowego sprowadza się do określenia ram czasowych, w których powinien być zgromadzony materiał faktyczny i dowodowy⁸⁷¹.

---

⁸⁶⁶ A. Skorupka, *Dopuszczalność dowodu ...* op.cit., s. 209.

⁸⁶⁷ Odmienne A. Skorupka co do tzw. dowodów pośrednio nielegalnych, czyli notatki z nagrania wizualnego, audialnego, audiowizualnego. Podobnie co do zeznań świadków, którzy informacje o faktach powzięli z nagrania dźwięku lub obrazu, gdyż pierwszeństwo powinien mieć dowód z takiego nagrania; Ibidem.

⁸⁶⁸ Z. Resich, *Poznanie...* op.cit., s. 114; K. Knoppek, *Zasada bezpośredniości...* op.cit., s. 37.

⁸⁶⁹ E. Waśkowski, *Zasady procesu...* op.cit., s. 298; J. Jodłowski, Z. Resich, *Postępowanie...* op.cit., s. 157-160; J. Jodłowski, *Inne naczelne...* op.cit., s. 165-168; W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki, *Postępowanie cywilne...* op.cit. s. 76-77; W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie cywilne..* op.cit., s. 298.

⁸⁷⁰ K. Knoppek, *Zasada bezpośredniości...* op.cit., s. 44-45.

⁸⁷¹ E. Wengerek, *Koncentracja materiału procesowego...* op.cit., s. 32; T. Ereciński, K. Weitz, *Efektywność ochrony prawnej ...* op.cit., s. 17; A. Zukerman, *Zuckerman on Civil Procedure. Principles of Practice*, Sweet & Maxwell, Londyn 2013, s. 5 i n.; K. Weitz, *Między systemem dyskrecjonalnej władzy...* op.cit., s. 73 i n.; A. Góra-Błaszczkowska, *Zasada koncentracji materiału procesowego*, [w:] *Dowody w postępowaniu cywilnym*. red. Ł. Błaszczak, K. Markiewicz, E. Rudkowska-Ząbczyk, Warszawa 2010, s.183; J. Jodłowski, *Inne naczelne ...* op.cit., s. 170-173; B. Karolczyk, *Koncentracja materiału procesowego...* op.cit., s. 91 i n.; W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki, *Postępowanie cywilne...* op.cit., s.77-79; J. Studzińska, P. Cioch, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2016, s. 68-69; A. Budnik-Rogula, *Przepis art. 207 k.p.c. jako instrument realizacji zasady*

Omawiana zasada może być realizowana poprzez system prekluzji, zwany także zasadą ewentualności lub poprzez przyznanie sądowi władzy dyskrecjonalnej dla oceny dopuszczalności przytaczania faktów i dowodów w toku postępowania⁸⁷². System prekluzji, mający swoje źródło w niemieckim i austriackim procesie kanonicznym, polega na tym, że strona jest obowiązana przytaczać od razu wszystkie znane jej fakty i dowody na ich poparcie pod rygorem utraty możliwości późniejszego ich powołania. Po upływie terminu określonego przez ustawę procesową gromadzenie materiału procesowego jest niedopuszczalne, dlatego też do tej chwili należy powoływać wszelkie możliwe do przedstawienia fakty i dowody i to nawet w sposób ewentualny, gdyby inne powołane fakty i dowody nie zostały uwzględnione. Z kolei drugi sposób, mający swe źródło w procedurze francuskiej, polega na tym, że ustawa pozostawia sądowi możliwość decydowania o czasowych granicach gromadzenia materiału procesowego⁸⁷³. Zasada koncentracji materiału procesowego jest immanentnie związana z postulatem szybkości postępowania, który znalazł wyraz w treści art. 6 ust. 1 Konwencji oraz w art. 45 ust 1 Konstytucji RP. Realizacji postulatu szybkości służą zapisy ustawy z 17.06.2004 o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki⁸⁷⁴. Upływ czasu utrudnia ustalenie prawdy oraz przyczynia się do faktycznej nierówności stron. W trwającym latami procesie cywilnym traci zawsze strona słabsza ekonomicznie⁸⁷⁵.

Rygorystyczne regulacje prekluzyjne, zwłaszcza w sferze postępowania dowodowego, mogą doprowadzić do nieprawidłowego orzeczenia. Będzie tak w sytuacji, gdy spóźnione twierdzenia i dowody miałyby rozstrzygające znaczenie i sąd uznałby je za uzasadnione. Określenie granic, w ramach których regulacje prekluzyjne są możliwe do przyjęcia stanowi ważne zadanie tak dla ustawodawcy jak i dla doktryny oraz praktyki sądowej⁸⁷⁶.

Sąd powinien jeszcze przed rozpoczęciem rozprawy wyrobić sobie wstępne stanowisko co do charakteru i zakresu kwestii spornych, niezbędnych środków dowodowych oraz zagadnień wymagających ustnego uzupełnienia lub dodatkowych wyjaśnień na rozprawie,

---

koncentracji materiału procesowego w postępowaniu cywilnym – uwagi wybrane po pięciu latach obowiązywania, PPC 2018/1, s. 25-27.

⁸⁷² A. Łazarska, *Sędziowskie kierownictwo postępowaniem cywilnym przed sądem pierwszej instancji*, Warszawa 2013, s. 106-110.

⁸⁷³ E. Waškowski, *Podręcznik procesu...*, op.cit., s. 122-123; E. Wengerek, *Koncentracja materiału...* op.cit., s. 38; J. Jodłowski, *Inne naczeln...* op.cit. s. 170-173; A. Góra-Błaszczkowska, *Zasada koncentracji...* op.cit., s. 183-186; B. Karolczyk, *Koncentracja materiału...* op.cit., s. 117-125; A. Łazarska, *Sędziowskie kierownictwo...* op.cit., s. 106-110; H. Pietrzkowski, *Metodyka pracy...* op.cit., s. 68-78.

⁸⁷⁴ Ustawa z 17.06.2004 o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki, t.j. Dz. U. z 2016 poz. 2103.

⁸⁷⁵ A. Góra-Błaszczkowska, *Zasada równości...* op.cit., s.121-122.

⁸⁷⁶ T. Erciński, K. Weitz, *Efektywność ochrony...* op.cit., s. 22.

zwłaszcza w trybie art. 212 § 1 k.p.c. Chodzi o usunięcie wszystkich zbędnych elementów materiału procesowego poza zakres rozważań sądu i stron, a jednocześnie skupieniu się na kwestiach istotnych z punktu widzenia rozstrzygnięcia sprawy. Zgodnie z art. 126 § 1¹ k.p.c. do pisma procesowego dołącza się załączniki wymienione w tym piśmie, natomiast art. 128 k.p.c. nakłada na stronę obowiązek dołączenia odpisów pisma procesowego oraz załączników dla doręczenia ich uczestniczącym w sprawie osobom, a ponadto, jeżeli w sądzie nie złożono załączników w oryginale, po jednym odpisie każdego załącznika do akt sądowych. Jeżeli więc strona wnosi o przeprowadzenie kreślonego dowodu to taki dowód, o ile znajduje się on w jej dyspozycji, powinien zostać załączony do pisma procesowego. W praktyce, oprócz dokumentów urzędowych lub prywatnych, będą to dowody, o których mowa w art. 308 k.p.c. Strona będzie więc mogła załączyć do pisma procesowego nośnik danych, na którym został utrwalony obraz, dźwięk lub obraz i dźwięk określonego zdarzenia. Spowoduje to sytuację, w której sąd jeszcze przed rozprawą będzie mógł zapoznać się z treścią określonego dokumentu (np. skradzionego testamentu) lub z zapisem obrazu lub dźwięku zdarzenia.

Ustawodawca nakłada na sąd obowiązek takiego działania, aby rozstrzygnięcie nastąpiło na pierwszym posiedzeniu, jeżeli jest to możliwe bez szkody dla wyjaśnienia sprawy (art. 6 § 1 k.p.c.). W celu sprawnego przygotowania rozprawy przewodniczący może zobowiązać stronę, by w piśmie przygotowawczym podała wszystkie twierdzenia i dowody istotne dla rozstrzygnięcia sprawy pod rygorem utraty prawa do ich powoływania w toku dalszego postępowania. W takim przypadku dowody i twierdzenia podlegają pominięciu, chyba że strona uprawdopodobni, iż ich powołanie w piśmie przygotowawczym nie było możliwe albo że potrzeba ich powołania wynikła później. O uprawnieniu tym traktuje art. 205³ § 2 k.p.c. Pominięcie spóźnione twierdzeń i dowodów powoduje, że należy je traktować tak, jakby nie zostały w ogóle zgłoszone. Brak skorzystania przez przewodniczącego z omawianego instrumentu sprawa, ze strona zgodnie z art. 205¹² § 1 i 2 k.p.c. może przytaczać twierdzenia i dowody aż do zamknięcia rozprawy lub do zatwierdzenia planu rozprawy w przypadku, gdyby wyznaczono posiedzenie przygotowawcze⁸⁷⁷. Odmienne kształtuje się sytuacja w postępowaniu gospodarczym, gdzie zgodnie z art. 458⁵ § 4 k.p.c. brak twierdzenia lub dowodu w pozwie bądź odpowiedzi na pozew dotknięty będzie sankcją pominięcia⁸⁷⁸.

---

⁸⁷⁷ T. Zembrzuski, *Komentarz do art. 205³ Kodeksu postępowania cywilnego*, [w:] *Kodeks postępowania Cywilnego. Koszty sądowe w sprawach Cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, red. T. Zembrzuski, Warszawa 2020, s. 486-488.

⁸⁷⁸ B. Karolczyk, *Postępowanie cywilne...* op.cit, s. 234.

2.5. Zasada swobodnej oceny dowodów

Źródła pochodzenia zasady swobodnej oceny dowodów należy doszukiwać się w czasach ożywionej krytyki zasady legalnej oceny dowodów, zakorzenionej w rzymskim procesie formułkowym. Po wybuchu Rewolucji Francuskiej w 1789 r. zaczęto wprowadzać rozwiązania, które następnie stały się podstawą do formułowania omawianej zasady⁸⁸⁴. Na gruncie historycznych przemian powstały różne teorie, a mianowicie teoria ustawowej (legalnej) oceny dowodów, wolnej oceny i teoria swobodnej oceny dowodów. Pierwsza z wymienionych teorii zakłada niezmienność właściwości określonych środków dowodowych, co z kolei nakazuje przypisywać im właściwą sobie moc dowodową. Sąd przeprowadzając i oceniając dowody jest związany regułami ustawowymi, które określają, jakie środki mogą być traktowane jako dowód oraz jaką posiadają wartość. Antytezą legalnej oceny dowodów stanowi teoria wolnej oceny odrzucająca wszelkie reguły ustawowe i zdaje się całkowicie na doświadczenie i umiejętności poszczególnych sędziów⁸⁸⁵. Część przedstawicieli doktryny stoi na stanowisku, że zasada ta jest pierwszym etapem formułowania zasady swobodnej oceny dowodów⁸⁸⁶. Dokonując próby zdefiniowania zasady swobodnej oceny dowodów, to można powtórzyć za K. Knoppkiem⁸⁸⁷, że zbliżona jest ona do zasady wolnej oceny, ale jednocześnie następuje jej uzupełnienie o takie narzędzia, które zapobiegają formułowaniu przez sądy ocen dowolnych. Te narzędzia to ustawowe kryteria sędziowskiej oceny dowodów wraz z wyinterpretowanymi z nich dalszymi kryteriami oraz system (przede wszystkim zwyczajnych) środków zaskarżenia (kontroli instancyjnej)⁸⁸⁸.

Zasada swobodnej oceny dowodów, określana także mianem zasady swobodnego przekonania sędziowskiego w ocenie dowodów⁸⁸⁹ lub zasady sędziowskiej swobodnej oceny dowodów⁸⁹⁰, jako jedyna zasada została sformułowana⁸⁹¹ już w art. 257 § 1 d.k.p.c. z 1930 r. Także obecnie obowiązujący k.p.c. w art. 233 § 1 k.p.c. stanowi, że sąd ocenia wiarygodność i moc dowodów według własnego przekonania, na podstawie wszechstronnego rozważenia zebranego materiału. Z kolei § 2 tego artykułu konkretyzuje zasadę swobodnej oceny dowodów

⁸⁸⁴ K. Knoppek, *Zagadnienia ogólne...* op.cit., s. 134 i n.

⁸⁸⁵ A. Oklejak, *Wokół problematyki...* op.cit., s. 259-266.

⁸⁸⁶ W. Siedlecki, *Realizacja zasady swobodnej oceny dowodów w polskim procesie cywilnym*, NP 1956/4, s. 15-16;

⁸⁸⁷ K. Knoppek, *Zagadnienia ogólne postępowania dowodowego...* op.cit., s. 134 i n.

⁸⁸⁸ H. Mądrzak, E. Marszałkowska-Krześ, *Postępowanie...* op.cit., s. 66-67.

⁸⁸⁹ S. Kruszelnicki, *Kodeks postępowania cywilnego, cz. I. Art. 1-507, z komentarzem*, Poznań 1938, s. 315.

⁸⁹⁰ S. Rejman, *Granice sędziowskiej swobodnej oceny dowodów*, Biuletyn Ministerstwa Sprawiedliwości 1961/7-8, s. 46.

⁸⁹¹ T. Wisniewski, *Przebieg procesu...* op.cit., s. 48.

w przypadku, w których jedna ze stron utrudnia prowadzenie postępowania dowodowego. W takiej sytuacji sąd oceni – według kryteriów wskazanych w § 1 tego artykułu – jakie znaczenie nadać odmowie przedstawienia przez stronę dowodu lub przeszkodom stawianym przez nią w jego przeprowadzeniu wbrew postanowieniu sądu⁸⁹².

Granice między swobodną a dowolną oceną dowodów wyznaczają trzy elementy, a mianowicie: logiczny, ustawowy i ideologiczny⁸⁹³. Pierwszy element wymaga od sędziego wyprowadzenia z zebranego materiału procesowego poprawnych logicznie wniosków. Dotyczy to nie tylko poszczególnych dowodów, ale także powiązania tych wszystkich wniosków w jedną spójną całość. Sędzia powinien więc kierować się przy tym prawidłami logiki formalnej oraz zasadami doświadczenia życiowego. Między formułowanymi wnioskami nie może zachodzić jakakolwiek sprzeczność. Końcowym efektem dokonanej oceny są ustalenia faktyczne, czyli wnioski o istnieniu jednych, a nieistnieniu innych faktów⁸⁹⁴. Przejawem elementu ustawowego jest natomiast ogólny wymóg sformułowany w art. 233 § 1 k.p.c., aby przeprowadzona ocena dowodów dokonana była na podstawie wszechstronnego rozważenia zebranego materiału. Przekonanie to sąd może oprzeć wyłącznie na dowodach prawidłowo przeprowadzonych z zachowaniem zasad prawa dowodowego oraz musi uwzględnić wszelkie towarzyszące im okoliczności. Sąd formułując ustalenia faktyczne winien dokonać selekcji dowodów, to jest wskazać na których się oparł, a którym odmówił przymiotu wiarygodności, w jakim zakresie i z jakich przyczyn. Moc dowodowa to siła przekonania sądu, jaką uzyskał na skutek przeprowadzenia dowodu o istnieniu bądź nieistnieniu określonego faktu, którego dowód dotyczył. Ocena wiarygodności odnosi się natomiast do cech indywidualnych określonego środka dowodowego i okolicznościom towarzyszącym jego pozyskaniu, dopuszczeniu i następnie przeprowadzeniu. Ostatni czynnik ideologiczny, wiąże się z kwestią świadomości prawnej sądu i ma charakter subiektywny, albowiem jest ściśle powiązany z osobowością konkretnego sędziego. Na postępowanie sędziego i na sposób dokonywanej przez niego oceny dowodów ma wpływ nie tylko znajomość obowiązujących przepisów prawa i sposobów jego wykładni, czy znajomość orzecznictwa i doktryny. Istotny wpływ na kształt rozumowania sędziego i oddziałujący na sposób dokonywanej oceny dowodów powinna mieć także ogólna kultura prawna, znajomość różnych faktów z życia społecznego, a także system

---

⁸⁹² Wyrok SN z 31.3.1971, I CR 621/70, OSNC 1972/2/25.

⁸⁹³ H. Dolecki, *Ciężar dowodu...* op.cit., s. 102 i n.; J. Turek, *Czynności dowodowe...* op.cit., s. 107 i 114; podobnie K. Knoppek, *Zagadnienia ogólne...* op.cit., s.134 i n.; R. Reiwer, *Wylączenie sędziego w procesie cywilnym*, Warszawa 2016, s. 80-82.

⁸⁹⁴ Cz. Znamierowski, *Oceny i normy*, Warszawa 1957, s. 194; J. Klich-Rump, *Podstawa faktyczna rozstrzygnięcia...* op.cit., s. 134.

pozaprawnych reguł i ocen społecznych, do których obowiązujące prawo odsyła⁸⁹⁵. Jednocześnie odnotować można stanowisko judykatury wskazujące, że zasada swobodnej oceny dowodów wykracza poza ocenę dowodów i obejmuje swoim zakresem cały zgromadzony materiał dowodowy, a także oświadczenia stron co do poniesionych kosztów procesu⁸⁹⁶ oraz materiał zebrany na potrzeby postępowania o przywrócenie terminu, w postaci m.in. twierdzeń pełnomocnika stron⁸⁹⁷.

Dla dalszych rozważań kluczowym będzie omówienie precyzyjnych granic zastosowania analizowanej zasady, to jest czy dotyczy ona wyłącznie wyników postępowania dowodowego i dokonywana jest po przeprowadzeniu dowodów, czy znajduje zastosowanie także na etapie wyboru określonych środków dowodowych i ich dopuszczalności. W literaturze przedmiotu zaobserwować można dwa przeciwne stanowiska, z których jedno zakłada jej zastosowanie także na etapie dopuszczenia środków dowodowych i do sposobu ich przeprowadzenia⁸⁹⁸, drugie natomiast ogranicza obowiązywanie tej zasady jedynie do etapu formułowania podstawy faktycznej rozstrzygnięcia⁸⁹⁹. Judykatura Sądu Najwyższego stoi na stanowisku, że zasada swobodnej oceny dowodów ma zastosowanie jedynie na etapie kończącym postępowanie dowodowe, kiedy to sąd ocenia jego wyniki⁹⁰⁰. Zwolennicy tego stanowiska podnoszą, że kwestia dopuszczania bądź niedopuszczania poszczególnych dowodów stanowi odrębne zagadnienie, niezwiązane bezpośrednio z zasadą swobodnej oceny dowodów. Zagadnienie to dotyczy ograniczeń dopuszczalności określonych środków dowodowych (ograniczenia korzystania z tych środków) lub zabraniających przeprowadzania dowodu co do określonych okoliczności⁹⁰¹.

---

⁸⁹⁵ J. Turek, *Czynności dowodowe* ... op.cit., s. 109; H. Dolecki, *Ciężar dowodu*... op.cit., s. 104-105.

⁸⁹⁶ Orzeczenie SN z 31.3.1955, I CZ 316/54, OSN 1955/4/89; uchwała SN z 29.06.2016, III CZP 26/16, LEX nr 2067029; postanowienie SN z 27.11.2002, III CZP 13/02, OSNC 2004/1/6; A. Zieliński, *Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Komentarz*, Warszawa 2006, s. 347.

⁸⁹⁷ Wyrok SN z 6.05.1999, I PKN 184/99, OSNP 2000/13/516.

⁸⁹⁸ J. Wróblewski, *Sądowe stosowanie*...op.cit., s. 194-203; K. Piasecki, *System dowodów*... op.cit., s. 78; J. Turek, *Czynności dowodowe*... op.cit., s.105 i n.; R. Tomczyk, *Sądowa ocena dowodów w postępowaniu cywilnym*, Rzecznik Patentowy 2002/1, s. 128; T. Ereciński, *Komentarz do art. 233 Kodeksu postępowania cywilnego*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom II*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016, s. 306-307,

⁸⁹⁹Z. Resich, *Poznanie prawdy*... op.cit., s. 89; J. Klich-Rump, *Podstawa faktyczna*... op.cit., s. 132; M. Jaślikowski, *Zasada swobodnej oceny* ...op.cit, s. 199 i n.; S. Hanusek, *Dowód* ...op.cit., s. 148; I. Andrych-Brzezińska, *Ciężar dowodu*... op.cit., s. 322 i n.; W. Głodowski, *Zasada swobodnej oceny dowodów w postępowaniu cywilnym*, [w:] *Aequitas sequitur legem. Księga jubileuszowa z okazji 75. urodzin Profesora Andrzeja Zielińskiego*, red. K. Flaga-Gieruszyńska, G. Jędrejek, Warszawa 2014, s. 103-116; K. Knoppek, *Zasada swobodnej oceny dowodów*, [w:] *System prawa procesowego cywilnego. Postępowanie procesowe przed sądem pierwszej instancji*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016, s. 71-72.

⁹⁰⁰ Wyrok SN z 8.05.2000, V CKN 41/00, LEX nr 1222327; wyrok SN z 29.09.2000, V CKN 94/00, LEX nr 52589; wyrok SN z 21.09.2001, I PKN 646/00, OSNP 2003/18/428.

⁹⁰¹ T. Ereciński, M. Płachta, *Rola zeznań świadków na tle zasady swobodnej oceny dowodów*, [w:] *Świadek w procesie sądowym*, red. S. Waltoś, Warszawa 1985, s. 178; K. Knoppek, *Zasada swobodnej*...op.cit., s. 71-72.

Prezentowane przez judykaturę i część przedstawicieli doktryny stanowisko zawężające zakres obowiązywania omawianej zasady do następczej oceny dowodów nie wydaje się jednak przekonujące. Zgodnie z art. 233 § 1 k.p.c. odróżnić należy wiarygodność od mocy dowodowej. Pierwsza dotyczy prawdziwości dowodu, druga natomiast odnosi się do jego przydatności w zakresie ustalenia konkretnych okoliczności faktycznych istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy⁹⁰². Ocena dowodów sprowadza się początkowo do ustalenia, czy dany dowód jest istotny z punktu widzenia rozstrzygnięcia sprawy, od czego należy kwestia dopuszczenia danego dowodu. Wynika to także z brzmienia art. 227 k.p.c., zgodnie z którym przedmiotem dowodu są fakty mające dla rozstrzygnięcia sprawy istotne znaczenie, co koreluje z treścią art. 235² § 1 pkt 2 k.p.c. uprawniającego sąd do pominięcia dowodu nieistotnego dla rozstrzygnięcia sprawy. Dodatkowo ustawodawca nakłada na sąd obowiązek szybkiego załatwienia sprawy. Przejawia się to także w pominięciu dowodu zmierzającego jedynie do przedłużenia postępowania, o czym traktuje art. 235² § 1 pkt 5 k.p.c.

Możliwość podjęcia przez sędziego odpowiedniej decyzji w kwestii dopuszczenia lub nie danego dowodu wymaga więc dokonania oceny danego dowodu, chociażby o charakterze „wstępnym”. Z chwilą powołania dowodu, znajduje się już on w orbicie świadomości organu procesowego prowadzącego postępowanie dowodowe⁹⁰³. Brak możliwości uprzedniej oceny dowodu prowadziłyby do uniemożliwienia zastosowania przez sąd art. 235² § 1 pkt 2 i 5 k.p.c. i 227 k.p.c. Sędzia musiałby dany dowód najpierw przeprowadzić, aby potem stwierdzić, że był on jednak powołany dla przedłużenia postępowania lub nie dotyczył faktów istotnych z punktu widzenia podjęcia rozstrzygnięcia. Nie byłoby możliwym sformułowanie także uprzedniej oceny, czy okoliczności sprawy zostały już dostatecznie wyjaśnione, przy założeniu że sąd dokonuje wyłącznie następczej oceny zgromadzonych w sprawie dowodów. Nie można tracić z pola widzenia faktu, że dowody nie zawsze są przeprowadzane wyłącznie na jednej rozprawie. Zdarzają się sytuacje, kiedy w toku rozpoznawania sprawy sąd wyznacza po kilka lub nawet kilkanaście rozpraw, na których np. odbiera ustne wyjaśnienia pisemnej opinii sporządzonej przez biegłych sądowych, zeznania od świadków, czy przesłuchuje strony. Fakt przeprowadzenia już dowodów w danej sprawie nie pozostaje bez wpływu na przeprowadzenia następnych. Wskazać bowiem należy, że dowód z opinii biegłego sądowego w praktyce często przeprowadzany jest jako ostatni (nawet po przesłuchaniu stron), gdyż zgodnie z art. 284 k.p.c. akta są przesyłane do biegłego sądowego. Wówczas w oparciu o już zgromadzony materiał dowodowy (dokumenty, zeznania świadków,

---

⁹⁰² T. Ereciński, *Komentarz do art. 233 ... op.cit.*, s. 308.

⁹⁰³ J. Turek, *Czynności dowodowe...op.cit.*, s. 105-106.

przesłuchanie stron) formułuje on swoją opinię, która przecież podlega weryfikacji przez sąd pod względem formalnym i merytorycznym⁹⁰⁴ i to w trakcie postępowania dowodowego. Sąd może wezwać biegłych na rozprawę m.in. kiedy opinia jest niejasna, nieprecyzyjna lub lakoniczna bądź kiedy nie jest kategoryczna lub zawiera wewnętrzne sprzeczności albo nasuwa wątpliwości merytoryczne⁹⁰⁵. Przeprowadzenie wstępnej kontroli opinii biegłego sądowego nie może nastąpić w oderwaniu od pozostałego materiału dowodowego ocenianego pod kątem mocy dowodowej.

Powyższe argumenty przemawiają za słusnością stanowiska, zgodnie z którym zasada swobodnej oceny dowodów rozciąga się także na etap postępowania dowodowego polegający na wyborze środków dowodowych i ich dopuszczalności. Nie stoi ona wówczas w sprzeczności z ograniczeniami dopuszczalności środków dowodowych, ale będąc spójna z postulatem szybkości i ekonomii procesowej, współtworzy z tymi instytucjami wewnętrznie zgodną, zamkniętą logiczno-systemową całość. Bez możliwości rozciągnięcia jej obowiązywania na etap oceny wyboru i dopuszczalności środków dowodowych iluzoryczne byłoby wyposażanie sądu w możliwości przeciwdziałania przewlekłości postępowania poprzez składanie środków dowodowych jedynie dla przedłużenia postępowania. Potwierdzeniem zasadności powołanej argumentacji może być także lokata przepisu statuującego omawianą zasadę, który znajduje się w Dziale III Rozdziale 1 k.p.c., a nie został przez ustawodawcę umieszczony wśród przepisów dotyczących wyrokowania.

Za słusnością przyjętego stanowiska przemawia brzmienie art. 156¹ k.p.c., który to przepis uprawnia przewodniczącego do pouczenia strony o prawdopodobnym wyniku sprawy mając na względzie zgłoszone do tej chwili twierdzenia i dowody. Wprowadzone rozwiązanie ma gwarancyjny charakter i stanowi podstawę zakazu zaskakiwania stron rozstrzygnięciem. Przewodniczący musi ocenić, czy w kontekście całokształtu istotnych okoliczności w sprawie, twierdzeń stron oraz zgłoszonych dotychczas dowodów dojdzie do zaskoczenia którejkolwiek strony rozstrzygnięciem⁹⁰⁶. Omawiane pouczenie może być sformułowane przez przewodniczącego na każdym etapie procesu. Oznacza to, że może być dokonane przed rozpoczęciem postępowania dowodowego, w jego trakcie, a także po przeprowadzeniu wszystkich dotychczas zgłoszonych dowodów, ale przed zamknięciem rozprawy i wydaniem orzeczenia. Przewodniczący powinien wówczas pouczyć stronę o prawdopodobnym wyniku

---

⁹⁰⁴ A. Klich, *Dowód z opinii biegłego ...op.cit.*, s. 293-296.

⁹⁰⁵ K. Piasecki, *System dowodów...op.cit.*, s. 242-244.

⁹⁰⁶ K. Gajda-Roszczyńska, *Komentarz do art. 156¹ Kodeks postępowania cywilnego*, [w:] *Kodeks postępowania Cywilnego. Koszty sądowe w sprawach Cywilnych. Doходzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, red. T. Zembrzusi, Warszawa 2020, s. 366-367.

sprawy, a zatem dokonuje subsumpcji. W doktrynie prawa procesowego cywilnego⁹⁰⁷ postuluje się, aby takie pouczenie miało miejsce już po przeprowadzeniu dowodów. Jeżeli przewodniczący chce uczynić użytek z przysługującego mu uprawnienia z art. 156¹ k.p.c., to musi poddać ocenie dotychczas przeprowadzone dowody, w przeciwnym razie mógłby wyciągnąć błędne wnioski co do prawa materialnego lub dominującej linii orzecznictwa.

3. Problematyka prawdy w procesie cywilnym

Kwestia prawdy w postępowaniu cywilnym od zawsze była przedmiotem szczególnego zainteresowania ze strony literatury prawniczej i łączona z panującymi uwarunkowaniami społeczno-politycznymi oraz dominującą ideologią⁹⁰⁸. Niezależnie od jej definiowania, prawda stanowi zawsze immanentny element procesu, natomiast postrzegana jest odmiennie w zależności od analizy kluczowych dla nauki prawa procesowego cywilnego pojęć jakim są: cel, funkcja i zasady tego postępowania. Trudności związane z analizą problemu prawdy w postępowaniu cywilnym wynikają po pierwsze z faktu, że nauka posługuje się różnymi zwrotami (przydawkami) określającymi słowo „prawda”. Wyróżnić można takie określenia jak: materialna, obiektywna, formalna, aktowa, prawnicza, jednolita, czy sądowa⁹⁰⁹. Nie ma przy tym zgodności co do rozumienia poszczególnych określeń „prawdy”. Ich znaczenie definiowane jest najczęściej poprzez intuicje prawnicze, z powołaniem się na bliżej nieokreślone reguły. Drugim problemem są natomiast rozbieżności w sposobie jej ujmowania, a mianowicie czy prawda jest naczelną zasadą postępowania

---

⁹⁰⁷ Ibidem, s. 368-370.

⁹⁰⁸ M. Taruffo, *Prawda sądowa i powoływanie się na fakty w postępowaniu cywilnym*, SP 1985/3-4, s. 255 i n.; M. Sawczuk, *Teoria prawdy w prawie cywilnym (procesowym i materialnym)*, [w:] *Studia z prawa postępowania cywilnego. Księga pamiątkowa ku czci Z. Resicha*, red. M. Jędrzejewska, T. Ereciński, Warszawa 1985, s. 259 i n.; K. Piasecki, *Prawda w procesie cywilnym*, NP 1989/2-3, s. 17.

⁹⁰⁹ T. Kostecki, *Zasada prawdy formalnej w KPC*, Głos Sądownictwa 1936/6, s. 445; M. Waligórski, *Gwarancje wykrycia prawdy w procesie cywilnym*, PiP 1953/8-9, s. 266; J. Dąbrowa, *W sprawie terminów: prawda materialna czy obiektywna?*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Wrocławskiego 1961, Prawo VIII, s. 141 i n.; T. Gizbert-Studnicki, *Obiektywność ustalania faktów jako element praworządności stosowania prawa*, RPEiS 1979/1, s. 37; K. Knoppek, *Zmierzch zasady prawdy obiektywnej w procesie cywilnym*, Pal. 2005/1-2, s. 9 i n.; T. Gizbert-Studnicki, *Prawda sądowa w postępowaniu cywilnym*, PiP 2009/7, s. 5-19; K. Piasecki, *Postępowanie sporne...* op.cit., s. 68 i n.; J. Gudowski, *O kilku naczelnych zasadach procesu cywilnego – wczoraj, dziś, jutro*, [w:] *Prawo prywatne czasu przemian, księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Stanisławowi Sołtysińskiemu*, red. A. Nowicka, Warszawa 2005, s. 1015; A. Jakubecki, *Naczelne zasady postępowania cywilnego w świetle nowelizacji k.p.c.*, [w:] *Czterdziestolecie kodeksu postępowania cywilnego. Zjazd katedr postępowania cywilnego w Zakopanem*, red. A. Oklejak, Warszawa 2006, s. 360 i n.; I. Andrych-Brzezińska, *Ciężar dowodu...* op.cit., s. 331 i n.; T. Ereciński, K. Weitz, *Prawda i równość...* op.cit., s. 18 i n.; K. Gajda-Roszczyńska, *Ograniczenia dopuszczalności...* op.cit., s. 401 i n.; A. G. Harla, *Zasada prawdy w procesie cywilnym* [w:] *Honeste procedere. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Kazimierzowi Lubińskiemu*, red. A. Laskowska-Hulisz, J. May, M. Mrówczyński, Warszawa 2017, s. 190-191.

cywilnego bądź, czy powinna być rozumiana raczej jako przesłanka realizacji celu postępowania cywilnego.

Polskie prawo procesowe cywilne od czasu przyjęcia Kodeksu postępowania cywilnego z 1930⁹¹⁰, poprzez kolejne jego reformy w okresie PRL i zastąpienie tego aktu prawnego przez obecnie obowiązującą ustawę z 1964 roku z gruntownymi modyfikacjami zwłaszcza w latach: 1996⁹¹¹, 2000⁹¹², 2004⁹¹³ i 2006⁹¹⁴, podlegało poważnym przemianom w zakresie modelu dochodzenia do prawdy w kontekście sądowego ustalania podstawy faktycznej rozstrzygnięcia. Dlatego też, przy uwzględnieniu obecnego modelu dążenia do wykrycia prawdy, rozważania poświęcone temu zagadnieniu powinny skupić się na drugim z przedstawionych problemów. W znacznej mierze przyczynić się to może do zdefiniowania wartości realizowanych w ramach sądowego stosowania prawa z perspektywy postępowania dowodowego. Omówienie tak postawionego problemu powinno dać odpowiedź na pytanie, czy prawda we właściwym dla niej ujęciu stanowić może wartość postępowania dowodowego.

Aby móc poddać analizie poszczególne „rodzaje” prawd należy w pierwszej kolejności zwrócić uwagę na pojmowanie prawdy w ujęciu filozofii, która wywarła znaczący wpływ na definiowanie prawdy w nauce prawa procesowego cywilnego. Spośród różnych podejść do zagadnienia prawy i prawdziwości najbardziej doniosła jest klasyczna (tzw. korespondencyjna) definicja prawdy wywodzona od Arystotelesa, który wskazał, że: „mówić o tym, co istnieje, że istnieje, a o tym co nie istnieje, że nie istnieje, jest prawdą, zaś mówić o tym, co nie istnieje, że istnieje, a o tym co istnieje, że nie istnieje, jest fałszem”⁹¹⁵. Upraszczając, przytoczoną myśl sprowadzić można do sprawdzania czy to, co się myśli, pokrywa się z tym czego się doświadcza. Definicja prawdy w tym ujęciu polega więc na zgodności treści sądu z rzeczywistym stanem rzeczy (tzw. rzeczywistością)⁹¹⁶. Kolejna wyraźna koncepcja, jaka wykrystalizowała się w następnych wiekach rozwijania filozofii,

---

⁹¹⁰ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 29.11.1930 - Kodeks Postępowania Cywilnego, Dz. U. z 1930, Nr 83, poz. 651.

⁹¹¹ Ustawa z 1.03.1996 o zmianie Kodeksu postępowania cywilnego, rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej - Prawo upadłościowe i Prawo o postępowaniu układowym, Kodeksu postępowania administracyjnego, ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 1996, Nr 43, poz. 189.

⁹¹² Ustawa z 24.03.2000 o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego, ustawy o zastawie rejestrowym i rejestrze zastawów, ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych oraz ustawy o komornikach sądowych i egzekucji, Dz. U. z 2000, Nr 48, poz. 554.

⁹¹³ Ustawa z 2.07.2004 o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2004, Nr 172, poz. 1804.

⁹¹⁴ Ustawa z 16.11.2006 o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz innych ustaw, Dz. U. z 2006, Nr 235, poz. 1699.

⁹¹⁵ Arystoteles, *Metafizyka. Księga IX*, źródło: <http://classics.mit.edu/Aristotle/metaphysics.9.ix.html>, dostęp od 31.12.2011.

⁹¹⁶ W. Dziedziak, *O prawie słusznym...* op.cit., s. 58-61; do tej definicji nawiązuje także filozofia marksistowska; por. M. Sawczuk, *Teoria prawdy w prawie cywilnym ...* op.cit., s. 259-260.

należy do św. Tomasza z Akwinu. Jest to wersja najlepiej rozpowszechniona, która wyraża się w zdaniu: „Prawda to zgodność sądu z rzeczywistością”⁹¹⁷. Oprócz wskazanych koncepcji istnieją także uznawane za nieklasyczne, które głównie przenoszą rozważania na inny przedmiot lub inną dziedzinę. Konkretyzując, wskazać można za M. Sawczukiem, że według nieklasycznych definicji prawdy polega ona na zgodności treści sądu z jakąś uznaną zasadą lub normą. Tytułem przykładu wśród nich wyróżnić można teorię koherencyjną⁹¹⁸, dla której prawda jest koherencją i całościowością systemu: zdań, sądów, spostrzeżeń, doświadczeń, czy teorię pragmatyczną, w myśl drugiej, prawdą jest to, co posiada użyteczność, efektywność, skuteczność w życiu do jego utrzymania i rozwoju. Prawdą jest to, co umożliwi skuteczne działanie. Wśród nieklasycznych definicji prawdy wskazać można na koncepcję konsensu⁹¹⁹, zgodnie z którą prawdą jest wypowiedź prawdziwa wtedy, kiedy kompetentni uczestnicy rozmowy po namyśle zgodzą się na nią. Kompetencję wyznacza wspólny język, znajomość przedmiotu rozważań i rozsądek. Różne poglądy filozoficzne na pojęcie prawdy nie były obojętne na doktrynę prawa procesowego cywilnego i wywarły wpływ na konstruowanie metod dochodzenia do prawdy i ocenę wyników tego postępowania⁹²⁰.

Najszerze uznanie znalazła koncepcja arystotelejska, która była następnie rozwijana przez doktrynę i praktykę sądową w sprawach cywilnych oraz legła u podstaw dystynkcji prawdy na materialną i formalną. Jest to niewątpliwie dominujący podział, który ukształtował poglądy doktryny na szereg lat, jednak nie był powszechnie akceptowany w nauce⁹²¹. Kategoria prawdy materialnej pojmowana jest jako zgodność z rzeczywistością dokonanych ustaleń faktycznych⁹²². Kwestią problematyczną pozostaje natomiast, czy tak rozumiana prawda w odniesieniu do ustaleń stanu faktycznego pojmowana powinna być w sposób absolutny, czy też o chodzi o prawdę w kształcie, w jakim może ona być poznawalna. W pierwszym przypadku pojęcie prawda materialna często zastępowana jest określeniem prawda obiektywna. Zasada prawdy materialnej obejmuje nie tylko sferę działania stron, lecz także sądu.

Znacznie więcej wątpliwości wywołują kwestie dogmatyczne związane z kategorią prawdy formalnej. W poglądach przedstawicieli doktryny odnotować można stanowiska, które

---

⁹¹⁷ św. Tomasz z Akwinu: *Suma teologii*. przeł. F. W. Bednarski. Warszawa 2000, I, 16, 2, s. 4.

⁹¹⁸ A. Tarski, *Pisma logiczne – filozoficzne: Prawda. T. I.*, Warszawa 1995, s. 292 – 332; F. Copleston, *Historia filozofii. Od Benthama do Russella. T. VIII*, Warszawa 1989, s. 214 – 215.

⁹¹⁹ A. Anzenbacher, *Wprowadzenie do filozofii*, przeł. J. Zychowicz, Kraków 1992, s. 87.

⁹²⁰ Z. Resich, *Poznanie prawdy...* op.cit., s. 21.

⁹²¹ J. Dąbrowa, *W sprawie terminów ...* op.cit., s. 1441 i n.; M. Malczyk-Herdzina, *Dowód z urzędu w procesie cywilnym*, PS 2000/6, s. 61 i n.; T. Ereciński, K. Weitz, *Prawda i równość ...* op.cit., s. 21 i n.

⁹²² W. Broniewicz, I. Kunicki, A. Marciniak, *Postępowanie cywilne ...* op.cit., s. 57.

utożsamiają ją z prawdą sądową lub prawdą prawniczą⁹²³. Istota tej kategorii prawdy sprowadza się do tego, że sąd rozpoznający sprawę opiera swoje orzeczenie na ustaleniach zgodnych wyłącznie z materiałem procesowym zebrany w sprawie bez względu na jego zgodność z rzeczywistością. Obowiązanie prawdy formalnej utożsamiane jest przede wszystkim z kontrydiktoryjnym modelem procesu cywilnego, natomiast prawda materialna przypisywana jest modelowi procesu, w ramach którego przeważa pierwiastek inkwizycyjności. Nie można nie zauważyć, że istota prawdy formalnej opiera się na pewnej fikcji wykreowanej przez ustawodawcę implikującej przyjęcie za prawdziwe okoliczności faktyczne lub nawet stany prawne powołane przez strony w oderwaniu od tego, czy dane okoliczności lub stany prawne w rzeczywistości istnieją. U podstaw obowiązywania tej kategorii prawdy leżą również legalne formuły dowodowe co powoduje, że prawda w tym ujęciu jawi się jako pojęcie zrelatywizowane do określonej procedury jako systemu dokonywania czynności procesowych przez sąd i strony tego postępowania. Za stwierdzeniem przemawiającym o tym, że jakieś twierdzenie jest prawdziwe, przemawiać będzie zgodność dokonanych czynności przez uczestników tego postępowania z regułami takiej procedury.

Koncepcja rozróżniająca prawdy na materialną oraz formalną była już kontestowana w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Wskazywano, że ta różnica jest pozorna, gdyż w istocie rzeczy jest tylko jedna prawda, a celem procesu cywilnego jest „poszukiwanie prawdy, prawdy prostej i jedynej, bez żadnych dodatków i kwalifikacji”⁹²⁴. W późniejszych publikacjach wskazuje się na nieostrość i niejasność tego podziału, podkreślając pozorną różnicę między obydwoimi kategoriami prawdy⁹²⁵. Także z logicznego i teoretycznego punktu widzenia przydatność takiego wyodrębnienia jest kontestowana⁹²⁶, a używanie określeń materialna lub formalna pełni wyłącznie funkcję confirmującą. W tekście k.p.c., za wyjątkiem sformułowania „szczerą prawdą” użytego w art. 268 k.p.c., ustawodawca posługuje się samym pojęciem „prawda” (art. 3 k.p.c.). Istotną pozostaje kwestia, w jaki sposób oraz za pomocą jakich rozwiązań normatywnych możliwe jest dotarcie do prawdy w ramach poznania sądowego. Sąd czyniąc ustalenia faktyczne może je sformułować wyłącznie dzięki posiadanym

---

⁹²³ A. Jakubecki, *Kontrydiktoryjność a poznanie* ...op.cit., s. 79 i n.; M. Manowska, *Zasada prawdy materialnej w świetle nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego*, Prawo Spółek 1999/12, s. 49 i n.; K. Knoppek, *Zmierzch zasady*... op.cit., s. 13 i n.; A. Kallus, *Konsekwencje prawne zmiany przepisu art. 3 w postępowaniu procesowym*, MoP 1997/4, s. 139 i n.; J. Jankowski, *Dążenie do poznania prawdy w postępowaniu cywilnym*, Acta Universitatis Lodziensis, 2014/73, s. 119 i n.

⁹²⁴ P. Calamandrei, *Sędzia a historyk*, PPC 1939/13-14, s. 394; K. Niewęglowska, *Informacja a prawda w procesie cywilnym: między prawdą formalną a prawdą materialną*, [w:] *Obywatelskie prawo do informacji*, red. T. Gardocka, Warszawa 2008, s. 231 i n.

⁹²⁵ T. Ereciński, K. Weitz, *Prawda i równość*... op.cit., s. 21 i n.

⁹²⁶ L. Rosenberg, K.H. Schwab, P. Gottwald, *Zivilprozessrecht*, Monachium 2004, s. 483.

kompetencjom, co czyni poznaną przez niego prawdę jako względną, a nie absolutną, postrzeganą jako odbicie obiektywnej rzeczywistości.

W kontekście poznania prawdy w ramach procesu cywilnego kluczowymi będą zasady kontradiktoryjności i inkwizycyjności, które są ukierunkowane na taką organizację procesu cywilnego, aby dokonane w jego ramach ustalenia stanu faktycznego były zgodne z rzeczywistością. Każda z powyższych zasad ma swoje wady jak i zalety natomiast to, której z nich ustawodawca daje prymat podyktowane jest istotą danego postępowania i jego przedmiotem. Po drugiej wojnie światowej prawda określana była mianem obiektywnej i jako podniesiona do rangi nakazu (zasady zasad) przeciwstawiana była prawdzie formalnej⁹²⁷. Nakaz ten wyartykułowany został w art. 3 § 2 k.p.c., w myśl którego sąd powinien dążyć do wszechstronnego zbadania wszystkich istotnych okoliczności sprawy i do wyjaśnienia rzeczywistej treści stosunków faktycznych i prawnych. Sąd z urzędu mógł podejmować czynności dopuszczalne według stanu sprawy, jakie uzna za potrzebne do uzupełnienia materiału i dowodów przedstawionych przez strony i uczestników postępowania, mógł także dla ustalenia koniecznych dowodów lub dla uzupełnienia albo wyjaśnienia twierdzeń stron zarządzić odpowiednie dochodzenia (art. 232 i 213 § 1 k.p.c.). Istotną gwarancją zasady prawdy obiektywnej była treść art. 381 § 1 k.p.c., w myśl którego sąd rewizyjny przeprowadzając kontrolę prawidłowości orzeczenia sądu I instancji brał z urzędu pod uwagę niewyjaśnienie wszystkich okoliczności faktycznych istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy. Warty podkreślenia jest, że nawet w ówczesnych warunkach społeczno-ideologicznych pojmowania prawdy obiektywnej przyjmowano, że nie ma ona charakteru absolutnego, a jej ograniczenia w wątkowych sytuacjach mogą wynikać z ograniczeń prawa materialnego (np. w sferze stosunków rodzinnych)⁹²⁸.

Ożywiona dyskusja co do dominacji w prawie procesowym cywilnym zasady prawdy materialnej lub formalnej nastąpiła po zmianach dokonanych w 1996 r. i 2004 r.⁹²⁹. W wyniku pierwszej nowelizacji uchylono art. 3 § 2 k.p.c., który stanowił że sąd powinien dążyć do wszechstronnego zbadania wszystkich istotnych okoliczności sprawy i do wyjaśnienia rzeczywistej treści stosunków faktycznych i prawnych, a sąd z urzędu może podejmować czynności dopuszczalne według stanu sprawy, jakie uzna za potrzebne do uzupełnienia materiału i dowodów przedstawionych przez strony i uczestników postępowania. Zmieniono

---

⁹²⁷ J. Jodłowski, Z. Resich, *Postępowanie...* op.cit., s. 130-135.

⁹²⁸ Orzeczenie SN z 7.6.1971, III CZP 87/70, OSNCP 1972/3/42; wyrok SN z 5.6.1968, II CR 164/68, OSNCP 1969/3/55; J. Jodłowski, Z. Resich, *Postępowanie...* op.cit., s. 133-134.

⁹²⁹ H. Pietrzkowski, *Prawo do rzetelnego procesu w świetle zmienionej procedury cywilnej*, PS 2005/10, s. 44; K. Knoppek, *Zmierzch zasady ...* op.cit., s.1 i n. ; A. Jakubecki, *Naczelne zasady...* op.cit., s. 360 i n.; A. Kallus, *Konsekwencje prawne...* op.cit., s. 139 i n.

także brzmienie art. 213 k.p.c. wyłączając możliwość przeprowadzania dochodzenia przez sąd w celu uzupełniania lub wyjaśnienia twierdzeń stron oraz wiążąc sąd co do uznania powództwa, chyba że uznanie jest sprzeczne z prawem lub zasadami współżycia społecznego albo zmierza do obejścia prawa. Zmianie uległ także art. 232 k.p.c., w którym również przewidywano możliwość przeprowadzenia przez sąd dochodzenia dla ustalania koniecznych dowodów. Obecnie to strony są obowiązane wskazywać dowody dla stwierdzenia faktów, z których wywodzą skutki prawne. Pozostawiono możliwość przeprowadzania przez sąd dowodów z urzędu. Modyfikacji uległ także art. 316 k.p.c. Wskutek tej zmiany wydanie wyroku następuje obecnie po zamknięciu rozprawy, a nie jak przed nowelizacją, jeżeli sąd uzna, że sprawa jest dostatecznie wyjaśniona do stanowczego rozstrzygnięcia stosunku spornego. W 2004 r. usunięto natomiast wymóg zgodności z rzeczywistym lub prawdziwym stanem rzeczy zawarty w art. 229, art. 339 § 2, art. 499 § 1 pkt 2 k.p.c. Także zmianie uległo brzmienie art. 224 § 1 k.p.c. Obecnie sąd zamyka rozprawę po przeprowadzeniu dowodów i udzieleniu głosu stronom, natomiast uprzednio rozprawa mogła być zamknięta, jeżeli gdy sąd uzna sprawę za dostatecznie wyjaśnioną.

Dokonane nowelizacje skłoniły do sformułowania licznych stanowisk⁹³⁰, że obecnie w polskim postępowaniu cywilnym zasada prawdy materialnej (obiektywnej) została zastąpiona przez zasadę prawdy formalnej. W ramach tej koncepcji wskazuje się, że ustalenia sądu co do stanu faktycznego powinny być zgodne jedynie z materiałem faktycznym i dowodowym przedstawionym przez uczestników postępowania⁹³¹. Niemniej jednak w tym ujęciu można odnotować stanowisko, że zasady prawdy obiektywnej i formalnej wcale nie muszą stanowić kategorii wzajemnie opozycyjnych, a ustawodawca daje stronom i sądowi możliwość dotarcia do prawdy obiektywnej. Dzieje się tak poprzez powiązanie czynności dowodowych stron z zasadą kontrydiktoryjności (sporności), co motywuje strony do podejmowania czynności zmierzających do wykrycia prawdy obiektywnej, albowiem swoistą nagrodą ma być wygranie przez stronę procesu⁹³².

---

⁹³⁰ S. Dalka, M. Koerner, *Nowelizacja kodeksu postępowania cywilnego z 2 lipca 2004 r. z komentarzem, cz. 1*, Edukacja Prawnicza 2004/10, s. 22; T. Ereciński, *Wprowadzenie do Kodeksu postępowania cywilnego*, [w:] *Kodeks cywilny. Kodeks postępowania cywilnego. Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Prawo prywatne międzynarodowe*, Warszawa 2005, s. 303; H. Pietrkowski, *Prawo do rzetelnego ...* op.cit., s. 44; K. Knoppek, *Zmierzch zasady...* op.cit., s. 1 i n.; J. Jankowski, *Nowelizacja Kodeksu postępowania cywilnego, cz. 1, Postępowanie rozpoznawcze*, MoP 2004/19, s. 876; M. Uliasz, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do nowelizacji*, Warszawa 2005, s. 63; J. Jaśkiewicz, *Poznanie faktów w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2013, s. 32; J. Jankowski, *Dążenie do poznania...* op.cit., s. 126–127.

⁹³¹ K. Knoppek wskazuje na nazwę prawda aktowa, por. K. Knoppek, *Zmierzch zasady ...* op.cit., s. 13; podobnie T. Gizbert-Studnicki, *Prawda sądowa...* op.cit., s. 16.

⁹³² K. Knoppek, *Zmierzch zasady...* op.cit., s. 13 i n.

Kontrowersjom na płaszczyźnie rozważań co do obowiązywania prawdy materialnej lub formalnej towarzyszy brak wypracowanej koncepcji doktrynalnej dotyczącej statusu ontologicznego prawdy, a mianowicie czy w ogóle można mówić o zasadzie prawdy, czy też chodzi tutaj o przesłankę realizacji celu postępowania cywilnego, a może o wartość, która powinna być w procesie realizowana. Nie budzi wątpliwości, że prawdę należy ujmować przede wszystkim w kategoriach wartości. Prawda, a także dobro, sprawiedliwość czy godność człowieka to aksjologiczne podstawy bytu prawa, to jest wartości leżących u jego źródeł⁹³³. Pojęcie prawdy jest pojęciem normatywnym, a nie tylko czysto faktycznym. Ustrojodawca w preambule Konstytucji RP uznaje prawdę za wartość uniwersalną, na której opiera się ustrój Rzeczypospolitej⁹³⁴. Pojęciem prawdy ustawodawca posługuje się w przepisach k.p.c., a mianowicie w art. 3, art. 212 § 1 - zgodnie z prawdą, art. 103 § 2, art. 252 – niezgodnych z prawdą. Na podstawie art. 268 k.p.c. sąd od świadka może przyjąć przyrzeczenie, zgodnie z którym świadek będzie zeznawał (szczerą) prawdę, a strony w myśl art. 304 zobowiązane są zeznawać prawdę. Prawda musi być traktowana jako wartość stosowania prawa⁹³⁵. W takim ujęciu prawda nie jest wartością absolutną, gdyż znajduje ograniczenie w innych wartościach prawnie chronionych, na przykład w: pewności prawa, ochronie stabilności stosunków rodzinnych, zaufaniu między określonymi podmiotami⁹³⁶.

W podrozdziale IV.2.1. wskazałem, że w ramach norm postępowania cywilnego, a tym samym i dowodowego, wyodrębnia się zasady prawa o szczególnym statusie, w tym zasady, idee ogólne. Rozważenia więc wymaga, czy kwestię prawdy można ujmować w ramach zasady prawa, czy może przypisywać jej odmienną kategorię prawną. W tym celu należy prześledzić historyczne zmiany w pojmowaniu prawdy w doktrynie prawa procesowego cywilnego. Po drugiej wojnie światowej prawdę ujmowano jako zasadę określając ją jednocześnie jako obiektywną (materialną). Wskazywano, że jej status jest szczególny dla socjalistycznego procesu cywilnego. Jej założeniem była teza filozofii marksistowskiej o poznawalności obiektywnej rzeczywistości. Prawda była ujmowana w kategorii zasady wyeksponowanej na czoło wszystkich innych zasad i określano ją mianem „zasady zasad”⁹³⁷. Chodziło o jej ujęcie w aspekcie dyrektywalnym. W poglądach doktryny dominująca pozycja tej zasady przejawiała się także podporządkowaniem jej pozostałych zasad. W świetle tego

---

⁹³³ W. Dziędziak, *O aksjologicznych podstawach...* op.cit., s. 80-82.

⁹³⁴ Wyrok TK z 12.09.2005, SK 13/05, OTK ZU 2005/8A/91.

⁹³⁵ W. Dziędziak, *O aksjologicznych podstawach...* op.cit., s. 80-82, 95; M. Stefaniuk, *Aksjologiczne podstawy...* op.cit., s. 109-110.

⁹³⁶ Z. Resich, *Zasada dyspozycyjności i kontrydiktoryjności w procesie cywilnym PRL*, PiP 1957/7-8, s. 58; M. Kordela, *Zasady prawa...* op.cit., s. 175.

⁹³⁷ W. Siedlecki, *Postępowanie cywilne...* op.cit., s. 63.

stanowiska wskazywało się, że po 2004 r. zbiór zasad podporządkowanych zasadzie prawdy materialnej zawierał takie zasady jak: kontrydiktoryjności, rozporządzalności, równouprawnienia stron, ustności, bezpośredniości, jawności, kierownictwa sędziowskiego, koncentracji materiału procesowego, swobodnej oceny dowodów, formalizmu procesowego⁹³⁸.

Wraz ze zmianami wprowadzonymi przez prawodawcę w 1996 r. i w 2004 r. zaczyna zarysowywać się stanowisko, zgodnie z którym po nowelizacji treści art. 3 k.p.c. trudno jest zasadę prawdy ujmować jako zasadę prawa. Problematyki tej nie ujmuje się w kategorii zasad procesowych, lecz analizuje się pod kątem celu, jaki ma być osiągnięty w wyniku rozpoznania sprawy. Dążenie do ustalenia prawdy zajmuje eksponowane miejsce w ramach udzielania sądowej ochrony prawnej na równi z wymogiem prawidłowego zastosowania prawa materialnego i procesowego. Konieczność ustalenia prawdy zaczyna być postrzegana jako przesłanka realizacji celu postępowania, co powinno być zrealizowane poprzez racjonalne urządzenie postępowania⁹³⁹. Stanowisko takie powoduje zaniechanie utrzymywania rozróżnienia prawdy na materialną (obiektywną) i formalną. Takie ujmowanie prawdy wpisuje się w cel postępowania cywilnego pojmowany jako udzielenie stronie ochrony prawnej. Warunkiem osiągnięcia tego celu jest oparcie rozstrzygnięcia na ustaleniach faktycznych odpowiadających w możliwie największym stopniu rzeczywistości oraz jednocześnie odpowiada prawu materialnemu i procesowemu⁹⁴⁰. Część przedstawicieli doktryny nie wymienia nawet zasady prawdy (materialnej, formalnej) pośród zasad procesowych⁹⁴¹. Wskazuje się, że skoro rozstrzygnięcie ma być słuszne, a więc m.in. oparte na prawidłowych ustaleniach stanu faktycznego, to należy tak interpretować przepisy konstruujące instytucje procesowe, aby zapewniały rozstrzygnięcie zgodne z prawdą. Dążenie przez sąd do rozstrzygnięcia sprawy w zgodzie z prawdą jest logiczną konsekwencją funkcji postępowania cywilnego⁹⁴².

Prezentowane stanowisko opiera się więc na pojmowaniu prawdy jako wartości, której spełnienie stanowi przesłankę realizacji celu postępowania cywilnego. Jeżeli natomiast przyjmie się, że zasada prawa jest normą, która nakazuje bądź zakazuje realizacji określonej wartości, wówczas stanowisko to nie wyklucza jednoczesnego ujmowania prawdy jako zasady.

---

⁹³⁸ M. Kordela, *Zasady prawa...* op.cit., s. 172-176; W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie cywilne...* op.cit., s. 56.

⁹³⁹ T. Ereciński, K. Weizt, *Prawda i równość...* op.cit., s. 26-29; podobnie wcześniej E. Waśkowski, *System procesu...* op.cit., s. 101.

⁹⁴⁰ Ibidem s. 26-29.

⁹⁴¹ E. Waśkowski, *System...* op.cit., s. 99-105; H. Mądrzak, E. Marszałkowska-Krześ, *Postępowanie...* op.cit., s. 52-53.

⁹⁴² S. Cieślak, *Formalizm postępowania...* op.cit., s. 43-61.

Jeżeli obowiązuje norma posiadająca status zasady prawa, to argument funkтора nazwotwórczego zasady powinien być traktowany jako nazwa stosownej wartości⁹⁴³.

Podsumowując wskazać należy, że prawdę w procesie można i powinno się ujmować wielopłaszczyznowo. Zawężanie jej znaczenia wyłącznie do przesłanki realizacji celu tego postępowania rodziłoby trudności w określeniu jej statusu ontologicznego. Jeżeli wartości mają charakter prawny w wyniku aktu stanowienia, wówczas musi obowiązywać norma prawna, która tę wartość nakazywałaby lub zakazywałaby realizować. Na potrzeby niniejszej pracy prawda ujmowana będzie więc jako zasada prawa, czyli norma nakazująca czynienie w procesie cywilnym ustaleń stanu faktycznego zgodnych z rzeczywistością. Powyższa interpretacja bazująca na fundamentalnych intuicjach prawniczych powoduje, że dążenie do prawdziwych ustaleń stanu faktycznego stanowi element definicyjny każdej zasady dowodowego postępowania cywilnego⁹⁴⁴. Także ujmowanie prawdy w kategoriach postulatu, z uwagi na doniosłość tej kwestii w realizacji celu postępowania cywilnego, nie wydaje się właściwym zabiegiem i prowadziłoby do zdeprecjonowania jej wagi sprowadzając bardziej do kategorii polecenia dołożenia należytej staranności aniżeli bezwzględnego obowiązku⁹⁴⁵.

4. Wartości realizowane przez postępowanie dowodowe i możliwość ich hierarchizacji

Odtworzenie jednoznacznego systemu aksjologicznego, w którym każda niewątpliwa wartość zajmowałaby określone miejsce nie jest możliwe uwzględniając ogromną różnorodność regulowanych zagadnień w całym systemie prawa⁹⁴⁶. Z tego punktu widzenia obiektywne poznanie rzeczywistości, pomimo że jest doniosłe dla realizacji głównego celu procesu cywilnego nie jest jednak jedyną wartością, która uwzględniana musi być w postępowaniu dowodowym jako części tego procesu. Ustawodawca, kreując proces cywilny, nie może mieć na uwadze wyłącznie metodologicznego wzorca poznania w procesie sądowym, lecz uwzględniać musi i inne wartości. Wyszczególnić więc należy te wartości, których zachowanie w postępowaniu dowodowym istotnie wpływa na sposób jego ukształtowania⁹⁴⁷.

---

⁹⁴³ M. Kordela, *Wstęp metodologiczny...* op.cit., s. 39; M. Kordela, *Aksjologiczna wykładnia prawa*, PPIA 2017/3791, s. 156-157.

⁹⁴⁴ T. Gizbert-Studnicki, *Prawda sądowa...* op.cit., s. 6.

⁹⁴⁵ M. Kordela, *Zasady prawa...* op.cit., s. 174.

⁹⁴⁶ L. Nowak, *Interpretacja prawnicza*, Warszawa 1973, s. 34 i n.; L. Nowak, *U podstaw marksistowskiej aksjologii*, Warszawa 1974, s. 31; K. Opalek, J. Woleński, *Problem aksjomatyzacji prawa*, PiP 1973/1, s. 3-14; T. Gizbert-Studnicki, *Konflikt dóbr...* op.cit., s. 9; P. Winczorek, *Konstytucja i wartości*, [w:] *Charakter i struktura norm konstytucyjnych*, red. J. Trzeciński, Warszawa 1997, s. 42 i n.

⁹⁴⁷ M. Zieliński, *Poznanie sądowe...* op.cit., s. 194-195.

Ustalanie faktów w procesie cywilnym musi odbywać się zgodnie z określonymi wymogami przewidzianymi przez prawo i tym samym odpowiadać określonemu paradygmatowi uzasadnialności formułowanych twierdzeń. Na płaszczyźnie poznania faktów w procesie stosowania prawa paradygmat ten jest wyraźnie konwencjonalny, zinstytucjonalizowany oraz wyznaczony obowiązującymi normami prawnymi, dla rekonstrukcji których istotną rolę odgrywają przepisy określające sposób poznania (np. zasada ustności, bezpośredniości) oraz przepisy wyznaczające dopuszczalne źródła poznania i sposób korzystania z nich⁹⁴⁸. Podjęcie decyzji o odmowie dopuszczenia i przeprowadzenia w procesie cywilnym dowodów sprzecznych z prawem, przy braku regulacji prawnej, wymaga przede wszystkim odtworzenia wartości przypisywanych postępowaniu dowodowemu przez prawodawcę. Bez tego zabiegu interpretacyjnego nie jest możliwe w sposób jednoznaczny i przekonujący rozstrzygnąć analizowanej kwestii pod kątem poszczególnych środków dowodowych.

Kształt zbioru wartości przypisywanych cywilnemu postępowaniu dowodowemu zdeterminowany jest różnymi czynnikami, które uzależnione są od jego struktury oraz lokaty w systemie prawa przepisów normujących to postępowanie. Istotnym także jest oddziaływanie jednych wartości na zakres drugich oraz ich hierarchiczna struktura. Istnieją różnego rodzaju wartości prawne (stosowania prawa), które mogą być ujęte w typologicznie wyodrębnione grupy⁹⁴⁹. Na potrzeby niniejszego opracowania wartości przypisywane ustawodawcy, które immanentnie są związane z cywilnym postępowaniem dowodowym, formułować będą wywodząc je z trzech płaszczyzn obejmujących:

- a) naczelną zasady konstytucyjnego systemu prawa,
- b) prawo do sądu i jego poszczególne komponenty, a w szczególności: prawo do wysłuchania (w tym prawo do dowodu), równość broni, rozpoznanie sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki,
- c) zasady postępowania dowodowego.

Punktem wyjścia dla dalszych rozważań jest wskazanie tych wartości konstytucyjnego systemu prawa, które zyskały kwalifikację naczelną. Wartość uzyskuje przymiot naczelnej, jeżeli spełnia określone warunki. W doktrynie⁹⁵⁰ wskazuje się, że posiadanie przez określoną

---

⁹⁴⁸ M. Zieliński, *Obiektywność ustalenia ...op.cit.*, s. 35-36; szerzej patrz. G. Szacoń, *Proces cywilny na tle koncepcji czynności konwencjonalnych – formalizacja czynności faktycznych i konwencjonalnych*, [w:] *Konwencjonalne i formalne aspekty prawa*, red. S. Czepita, Szczecin 2006, s. 87 i n.

⁹⁴⁹ J. Wróblewski, *Wartości a decyzja ... op.cit.*, s. 47 i s.; J. Wróblewski, *Zarys procesowego modelu... op.cit.*, s. 3 i n.; M. Kordela, *Aksjologiczna wykładnia ... op.cit.*, s. 154-155.

⁹⁵⁰ M. Kordela, *Pewność prawa jako wartość konstytucyjna*, [w:] *Wykładnia Konstytucji. Aktualne problemy i tendencje*, red. M. Smolak, Warszawa 2016, s. 151-152.

wartość najwyższego statusu powoduje, że jest ona ostateczną podstawą obowiązywania wszystkich pozostałych wartości, nie może być zastąpiona przez inną wartość naczelną, wreszcie stwierdzenie niezgodności wartości nie-naczelnej z wartością naczelną skutkuje utratą przynależności do systemu przez tą pierwszą wartość, przyjęcie wartości jako naczelnej stanowi podstawę zaliczenia do systemu innych wartości.

Wartością naczelną państwa prawa mającą wpływ na aksjologię postępowania dowodowego jako częścią prawa procesowego cywilnego stanowiącego prawo publiczne jest pewność prawa, która stanowi trwały element porządku konstytucyjnego i wywodzona jest przede wszystkim z art. 2 Konstytucji RP. W polskim języku prawniczym przyjęło się rozróżniać pewność i bezpieczeństwo prawne. W pierwszym ujęciu powinna być rozumiana jako możliwość przewidzenia skutków prawnych swoich zachowań przez obywatela oraz reakcji państwa na te zachowania⁹⁵¹. Natomiast w odniesieniu do bezpieczeństwa prawnego, to rozumiane jest szerzej i obejmuje dodatkowo pewne elementy odnoszące się do treści prawa, jak np. konieczność zapewnienia każdemu minimum socjalnego, czy gwarancje drogi sądowej. Różnica polega więc na odmiennych rolach odgrywanych przez te wartości w stosunku do siebie⁹⁵². Pewność prawa jest pojmowana wówczas jako zasada konstytucyjna będąca emanacją zasady państwa prawnego⁹⁵³. Świadczy to tym utrwalone stanowisko, że pewność prawa, to taki zespół cech przysługujących prawu, które zapewniają jednostce bezpieczeństwo prawne. Cechy te umożliwiają jej decydowanie o swoim postępowaniu w oparciu o pełną znajomość przesłanek działania organów państwowych oraz konsekwencji prawnych, jakie jej działania mogą pociągnąć za sobą. Jednostka winna mieć możliwość określenia zarówno konsekwencji poszczególnych zachowań i zdarzeń na gruncie obowiązującego w danym momencie stanu prawnego, jak też oczekiwać, że prawodawca nie zmieni ich w sposób arbitralny. Bezpieczeństwo prawne jednostki związane z pewnością prawa umożliwia więc przewidywalność działań organów państwa, a także prognozowanie działań własnych⁹⁵⁴. Zasada ta stanowi więc podstawową wartość formalną państwa prawnego i w przypadku konstruowania systemu aksjologicznego państwa prawnego traktowana jest jako wartość autonomiczna. Doktryna zajmuje się konkretyzacją pewności prawa, tzn. wyprowadzaniem z niej konkretnych wymogów względem systemu prawa. Z aksjologicznego

---

⁹⁵¹ T. Gizbert-Studnicki, *Język prawny z perspektywy socjolingwistycznej*, Kraków 1986, s. 103; M. Wojciechowski, *Pewność ...* op.cit., s. 23 i n.

⁹⁵² M. Kordela, *Pewność prawa...* op.cit., s. 153-154; J. Potrzebszcz, *Bezpieczeństwo prawne z perspektywy filozofii prawa*, Lublin 2013, s. 67 i n.

⁹⁵³ T. Spyra, *Granice wykładni...* op.cit., s. 192 i n.

⁹⁵⁴ Wyrok TK z 21.12.1999, K 22/99, OTK 1999/7/166; wyrok TK z 14.06.2000, P 3/00, OTK 2000/5/ 138; wyrok TK z 2.04.2007, SK 19/06, OTK 2007/4A/37; wyrok TK z 13.11.2012, K 2/12, OTK 2012/10/A/121.

punktu widzenia budowy systemu prawa obejmuje ona wartość zaufania obywateli do państwa i stanowionego przezeń prawa, rozpoznawalność prawa, ochronę praw słuszenie nabytych i w pełni ukształtowanych ekspektatyw, ochronę interesów w toku, przejrzystość systemu prawa, stałość (trwałość, stabilność, niezmiennosc) prawa⁹⁵⁵. Natomiast uwzględniając aksjologię decyzji stosowania prawa mowa jest o takich wartościach jak: trwałość ostatecznych decyzji, jednolitość i trwałość linii orzeczniczej, przewidywalność (obliczalność) i równomierność działań organów władzy publicznej, lojalność organów władzy publicznej wobec obywateli w procesie stosowania prawa, a także ład i porządek oraz pokój prawny⁹⁵⁶.

Rudymenarne wartości postępowania dowodowego jako części procesu cywilnego, należy wywodzić z konstytucyjnych podstaw prawa do sądu. W tym ujęciu wskazać należy na wymienione przeze mnie w rozdziale III.2: sprawiedliwość proceduralną, rzetelne postępowanie, prawo do wysłuchania, gwarancję równości broni i rozpoznanie sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki. Wskazane wartości jako właściwe dla całego procesu odpowiadają także postępowaniu dowodowemu. Istotnym jest, że będą pełniły funkcję: racjonalizującą, motywującą, oceną i interpretacyjną tak dla sądu jak i stron procesu.

Kolejne wartości przypisywane postępowaniu dowodowemu wywodzone powinny być z zasad właściwych temu postępowaniu. Poszczególne zasady procesowe są ze sobą wzajemnie powiązane. Jedne warunkują i stanowią gwarancję przeprowadzenia innych. Niemniej jednak wszystkie wartości powinny tworzyć jedną całość, która decyduje o charakterze danego procesu⁹⁵⁷. Punktem odniesienia dla sformułowaniu wartości realizowanych przez postępowanie dowodowe, jest przeprowadzona analiza poszczególnych naczelných zasad procesu, zasad konstrukcyjnych postępowania dowodowego oraz elementów prawa do sądu.

Podstawową wartością postępowania dowodowego jest prawda. Realizacji tej wartości podporządkowane są praktycznie wszystkie poddane analizie zasady. Istotną rolę pełni kontradycyjność, albowiem zgodnie z obowiązującą intencją prawodawcy w ramach takiego modelu procesu w sposób szybki i sprawny powinno dojść do pozyskania materiału procesowego, w czym kluczową rolę odgrywa zasada koncentracji materiału dowodowego, bezpośredniości i swobodnej oceny dowodów. Kolejną wartością jest równość stron, czemu ma służyć realizacja zasady jawności, kontradycyjności. Ostatnią wyodrębnioną przeze mnie

---

⁹⁵⁵ S. Wronkowska, *Charakter prawny klauzuli demokratycznego państwa Prawnego (art. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej)*, [w:] *Zasada demokratycznego państwa Prawnego w Konstytucji*, red. S. Wronkowska, Warszawa 2006, s. 110.

⁹⁵⁶ M. Kordela, *Pewność prawa...* op.cit., s. 156.

⁹⁵⁷ P. Ryłski, T. Zembruski, *Rozpoznawanie spraw cywilnych na posiedzeniu niejawnym*, PS 2006/6, s. 83.

wartością jest szybkość postępowania realizowana poprzez rozbudowany katalog sankcji w postępowaniu dowodowym oraz zasad: kontradyktoryjności, równości stron, koncentracji materiału procesowego i swobodnej oceny dowodów⁹⁵⁸. Wskazane przeze mnie wartości promieniują na całe postępowanie cywilne (tzw. naczelné zasady procesu) lub na postępowanie dowodowe (zasady konstrukcyjne postępowania dowodowego). Nie jest to katalog wyczerpujący i może być uzupełniany o kolejne wyodrębniane wartości, uwzględniając konkretne okoliczności rozpoznawanej sprawy. Ich wielość oraz różnorodność powoduje, że na potrzeby niniejszego opracowania stanowią one będą klasę tzw. wartości systemu⁹⁵⁹. Zmierzają one do wykazania, że proponowana interpretacja dobrze wpasowuje się w system innych norm prawnych uznanych za obowiązujące. Może chodzić tutaj zarówno o relacje wertykalne jak i horyzontalne.

Między wartościami w spójnym systemie prawa zachodzą liczne interakcje, które są podstawą do sformułowania założenia o hierarchiczności systemu aksjologicznego prawodawcy⁹⁶⁰. Z perspektywy całego systemu prawa ogromna różnorodność regulowanych zagadnień wpływających na kształt cywilnego postępowania dowodowego uniemożliwia skonstruowanie *in abstracto* jednoznacznego systemu aksjologicznego tego postępowania, w którym każda niewątpliwa wartość prawna zajmowałaby określone miejsce. System wartości prawnych spełni swą funkcję wówczas, gdy pozwoli na budowę klasy struktur aksjologicznych dla badanego przypadku. Okoliczność, że w jednej konkretnej sprawie sąd przyznał pierwszeństwo jednej wartości nie stoi na przeszkodzie temu, aby w innej sprawie sąd dał pierwszeństwo innej lub próbował zastosować obie⁹⁶¹. Podejmując próbę skonstruowania hierarchicznego szkieletu wartości cywilnego postępowania dowodowego należy wziąć pod uwagę dwa czynniki wpływające na wyższość jednych wobec innych.

Porządek preferencji jest przede wszystkim zdeterminowany hierarchiczną strukturą norm prawnych. Celem normy prawnej będącej wypowiedzią o charakterze powinnościowym jest ochrona wartości leżących u jej podstaw. Treść norm prawnych umożliwia nie tylko sformułowanie chronionych wartości, ale także określenie relacji występujących między nimi,

---

⁹⁵⁸ D. Kotłowski, *Ustawowa zasada szybkości postępowania w ustawie – Kodeks postępowania cywilnego oraz mechanizmy służące jej realizacji*, [w:] *Przewlekłość postępowania w sprawach cywilnych*, red. O.M. Piaskowska, K. Sadowski, Warszawa 2016, s. 34 i n.

⁹⁵⁹ T. Spyra, *Granice wykładni...* op.cit., s. 252 i n.

⁹⁶⁰ S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys teorii...* op.cit., s. 181-183; A. Łazarska, *Rzetelny proces...* op.cit., s. 126-128; M. Kordela, *Zasady prawa...* op.cit., s. 141 i n.

⁹⁶¹ *Ibidem*, s. 54, 147; J. Bodio, W. Graliński, *Znaczenie zasady równouprawnienia stron w procesie cywilnym*, [w:] *Zasady prawa w strukturze systemu prawa. Studium dogmatyczno-porównawcze*, red. L. Leszczyński, Lublin 2016, s. 254-256.

w tym także preferencji ich ważności⁹⁶². System wartości, który tkwi u podstaw systemu prawa danego państwa, znajduje swój wyraz z konstytucji tego państwa jako akcie o najwyższej mocy prawnej⁹⁶³. Wartości chronione przez konstytucję zawsze będą przeważać nad wartościami ustawowymi, a te drugie nad wartościami podustawowymi⁹⁶⁴. Każda konstytucja powinna wyrażać pewien w miarę spójny system aksjologiczny, natomiast preferencje aksjologiczne ustrojodawcy może wyrażać także sama jej systematyka, na przykład kolejność regulacji praw konstytucyjnych, ich rozlokowanie w poszczególnych rozdziałach. Istotne znaczenie ma zróżnicowanie trybu i zasad zmiany jej przepisów. Wyrazem określonych preferencji aksjologicznych jest również wyłączenie możliwości ograniczenia na łagodniejszych warunkach niektórych praw konstytucyjnych w przypadku wprowadzenia stanu nadzwyczajnego⁹⁶⁵. Zgodnie z art. 233 ust. 1 Konstytucji RP ustawa określająca zakres ograniczeń wolności i praw człowieka i obywatela w czasie stanu wojennego i wyjątkowego nie może ograniczać wolności i praw określonych w art. 30 (godność człowieka), art. 34 i art. 36 (obywatelstwo), art. 38 (ochrona życia), art. 39, art. 40 i art. 41 ust. 4 (humanitarne traktowanie), art. 42 (ponoszenie odpowiedzialności karnej), art. 45 (dostęp do sądu), art. 47 (dobra osobiste), art. 53 (sumienie i religia), art. 63 (petycje) oraz art. 48 i art. 72 (rodzina i dziecko). Kryterium różnicy mocy prawnej tworzy więc podstawę do skonstruowania uporządkowanego hierarchicznie systemu wartości prawnych.

Drugim kryterium pomocnym przy hierarchicznym uporządkowaniu wartości jest ich ważność (istotność). W konkretnym przypadku rozstrzyganym przez sąd - przy konstruowaniu *a casu in casum* hierarchii wartości - ustalić należy kryterium dominacji jednej wartości nad drugą. Z uwagi na niezgodność wartości organ jurysdykcyjny jest pozbawiony możliwości realizacji w tej samej sprawie wszystkich wartości chronionych przez prawodawcę. Stąd musi dokonać wyboru, który powinien następnie racjonalnie uzasadnić. Procedura podejmowania decyzji aksjologicznych rozpoczyna się od abstrahowania od wartości najsłabszych. Wartości najbardziej dominujące przyjmują wówczas miano wartości głównych prawodawcy dla określonych stanów rzeczy, pozostałe wartości określane są jako wartości uboczne. Przy

---

⁹⁶² M. Florczak-Wątor, *Horyzontalny wymiar...* op.cit., s. 226.

⁹⁶³ A. Niżnik-Mucha, *Kilka refleksji na temat wartości konstytucyjnych w świetle założeń pozytywizacji praw człowieka*, PPP 2010/7-8, s. 8; W. Płowiec, *Gwarancje zasady nadrzędności Konstytucji*, RPEiS 2018/1, s. 81 i n.

⁹⁶⁴ M. Kordela, *Zasady prawa...* op.cit., s. 141; A. Łazarska, *Rzetelny proces...* op.cit., s. 128, która jednak wskazuje, że dekodując wartości procesowe przez pryzmat Konstytucji RP nie można pomijać i marginalizować aksjologii procesowej, a przenosząc wartości konstytucyjne na grunt procesowy, uwzględniać trzeba specyfikę i kontekst systemowy postępowania cywilnego.

⁹⁶⁵ A. Niżnik-Mucha, *Kilka refleksji na temat...* op.cit., s. 15.

zastosowaniu kryterium ważności poszczególnych wartości otrzymać można strukturę składającą się z poziomów dominacji mającą postać hierarchicznego uporządkowania⁹⁶⁶.

5. Jednolitość i pewność stosowania prawa dowodowego a dowody uzyskane sprzecznie z prawem

Sądowy typ stosowania prawa jest procesem złożonym, w którym w zasadzie zawsze występują elementy wartościowania⁹⁶⁷. Organ jurysdykcyjny przed wydaniem decyzji musi przeprowadzić szereg rozumowań, począwszy od ustalenia stanu faktycznego danej sprawy, poprzez rozumowania walidacyjne, derywacyjne i subsumpcję, aż po ustalenie konsekwencji prawnych. Złożoność sądowego stosowania prawa oraz jego społeczna doniosłość spowodowały przypisanie mu określonych wartości niezależnie od aksjologii samego prawa, co ma zasadnicze znaczenie z punktu widzenia jednolitości orzecznictwa⁹⁶⁸. Jednolitość stosowania prawa określana jest jako swoistego rodzaju reguły prowadzenia rozumowań w procesie decyzyjnym i przejawia się w tym, że w określonych stanach faktycznych wykazujących podobieństwo, organy stosujące prawo będą wydawały decyzje, które ze względu na sposób ich podjęcia oraz treść powinny być decyzjami tego samego typu⁹⁶⁹. Decyzja sądowa należy do jednego typu wówczas, gdy dla danej kategorii spraw wyróżnionych ze względu na podobieństwo faktów, ustala określone konsekwencje prawne. Jeżeli istnieje luz decyzyjny, to sąd powinien posługiwać się tymi samymi dyrektywami wyboru konsekwencji. Swoistym miernikiem jednolitości decyzji sądowej jest więc powtarzalność tych decyzji w określonych sytuacjach⁹⁷⁰. Jednolitość stosowania prawa dotyczy całego procesu podejmowania decyzji, ma więc wpływ na sposób ustalania stanu faktycznego oraz jego oceny, ustalania podstawy normatywnej rozstrzygnięcia i jej rekonstrukcji, a następnie dokonania subsumcji oraz ustalenia konsekwencji prawnych⁹⁷¹.

---

⁹⁶⁶ M. Kordela, *Zasady prawa...* op.cit., s. 144-146.

⁹⁶⁷ J. Wróblewski, *Wartości a decyzja ...* op.cit., s. 42 i n.

⁹⁶⁸ L. Leszczyński, *Jednolitość orzecznictwa jako wartość stosowania prawa*, [w:] *Studia i Analizy Sądu Najwyższego. Materiały Naukowe. Tom I „Jednolitość orzecznictwa – standard – instrumenty – praktyka”*, red. M. Grochowski, M. Raczkowski, S. Żółtek, Warszawa 2015, s. 9; I. Rzucidło-Grochowska, *Uzasadnienie orzeczenia sądowego w świetle jednolitości orzecznictwa. Zarys problematyki* [w:] *Jednolitość orzecznictwa. Standard – instrumenty – praktyka. Materiały z konferencji naukowej. Warszawa, Sąd Najwyższy, 21 listopada 2013 r. Tom I*, red. M. Grochowski, M. Raczkowski, S. Żółtek, Warszawa 2015, s. 62 i n.

⁹⁶⁹ A. Szot, *Między jednolitością a elastycznością stosowania prawa*, [w:] *Wpływ teorii Jerzego Wróblewskiego na współczesne prawoznawstwo*, red. T. Bekrycht, M. Zirk-Sadowski, Warszawa 2011, s. 76-77.

⁹⁷⁰ J. Wróblewski, *Wartości...* op.cit., s. 130-133.

⁹⁷¹ A. Szot, *Między jednolitością...* op.cit., s. 77; P. Rylski, *Uzasadnienie orzeczenia...* op.cit., s. 203-204.

Zakładając więc istnienie podobieństw między sprawami i orzeczeniami, to właśnie jednolitość stosowania prawa powoduje konieczność wypracowania oraz zrealizowania wspólnej dla całej praktyki sposobów podejmowania decyzji oraz korzystania przez kolejne podmioty przeprowadzające procesy decyzyjne z ugruntowanych mechanizmów prawnych. Odnosząc się tym samym do całości praktyki orzeczniczej wskazać należy, że jednolitość sądowego stosowania prawa pozwala na przewidywanie treści wydawanej decyzji przez strony pod warunkiem poprawnej identyfikacji związku rozpatrywanej sprawy z ukształtowaną linią (praktyką) orzeczniczą⁹⁷². Należy przez to rozumieć kolejne rozstrzygnięcia, w których sąd powraca do zajętego wcześniej stanowiska przez ten sam bądź inny organ władzy jurysdykcyjnej. Obok siebie mogą funkcjonować różne linie orzecznictwa odnoszące się do określonego zagadnienia, co nie jest jednak pożądanym stanem rzeczy, gdyż może mieć negatywne konsekwencje na ochronę praw i wolności jednostki bądź w sposób odmienny determinować jej obowiązki⁹⁷³.

Ujednolicenie procesów stosowania prawa jest zabiegiem ważnym i koniecznym zwłaszcza w decyzjach najwyższych instancji władzy sądowniczej⁹⁷⁴. Sięganie po argumentację *per rationem decidendi* bądź zawartą w *obiter dictum* jest przejawem autonomicznego i najbardziej argumentacyjnego sposobu tego procesu. Istotnym przy tym pozostaje, aby wskazane zostały przyczyny odwołania się oraz znaczenie argumentacji w procesie stosowania prawa. Warunek ten spełnia nie liczba powołanych cytatów czy sygnatur z innych orzeczeń, lecz określenie wagi najważniejszych fragmentów aprobowanych też w kształtowaniu treści podjętego rozstrzygnięcia⁹⁷⁵.

Jednolitość sądowego stosowania prawa wiąże się w sposób naturalny z jego pewnością⁹⁷⁶, co dotyczy wydania decyzji, przewidywalności jej treści oraz wykonania⁹⁷⁷. Istotne znaczenie z punktu widzenia rozważań podejmowanych w niniejszej pracy będzie miała

---

⁹⁷² L. Leszczyński, *Jednolitość orzecznictwa...*op.cit., s. 10.

⁹⁷³ A. Syryt, *Pojęcie „utrwalonej linii orzeczniczej” w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] *Studia i Analizy Sądu Najwyższego. Materiały Naukowe. Tom I „Jednolitość orzecznictwa – standard – instrumenty – praktyka”*, red. M. Grochowski, M. Raczkowski, S. Żółtek, Warszawa 2015, s. 34 i n.; T. Zembrzusi, *Wpływ uchwał Sądu Najwyższego na orzecznictwo sądów powszechnych*, [w:] *Rola orzecznictwa w systemie prawa*, red. T. Giaro, Warszawa 2016, s. 203 i n.

⁹⁷⁴ L. Leszczyński, *Stosowanie generalnych...*op.cit., s. 197-201.

⁹⁷⁵ L. Leszczyński, *Dyskrecjonalność a jednolitość stosowania prawa. Rola argumentu per rationem decidendi*, [w:] *Dyskrecjonalność w prawie*, red. W. Staśkiewicz, T. Stawecki, Warszawa 2010, s. 136–148; L. Leszczyński, *Jednolitość orzecznictwa...*op.cit., s. 16 i n.; M. Romanowicz, *Utrwalona linia orzecznicza jako argument z (własnego) autorytetu sądowego*, [w:] *Rola orzecznictwa w systemie prawa*, red. T. Giaro, Warszawa 2016, s. 173-190.

⁹⁷⁶ M. Taruffo, *General Report Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness* [w:] *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of procedural Fairness*, red. M. Taruffo, The Hague–London–Boston 1999, s. 9-11.

⁹⁷⁷ J. Wróblewski, *Wartości...*op.cit., s. 94 i n.; E. Gapska, *Czynności decyzyjne...*op.cit., s. 41 in.

przede wszystkim pewność treści decyzji, którą stanowi przekonanie co do jej określonej merytorycznej zawartości. Zapewnienie pewności treści decyzji nie jest zadaniem łatwym i dotyczy przede wszystkim wyboru normy determinującej kształt orzeczenia. Zapewnienie pewności treści decyzji nie ułatwia wielość jej normatywnych źródeł oraz możliwość zaistnienia pomiędzy normami kolizji bądź sytuacja luki w prawie. Z kolei na pewność określenia konsekwencji prawnych ustalonych faktów wpływ będzie miał sposób ich sformułowania w normie prawnej, która nie zawsze jednoznacznie je konkretyzuje. Luz decyzyjny jest więc kwestią nieuniknioną, a sytuacja organu stosującego prawo jest niewątpliwie złożona⁹⁷⁸.

Analiza zaprezentowanego w rozdziale I.2.1 orzecznictwa sądów polskich nie pozwala jednak na uznanie jej za jednolitą, mając przede wszystkim na względzie brak normy zakazującej przeprowadzanie dowodów sprzecznych z prawem. Nie występuje w rozważaniach analizowanych judykatach opisanie mechanizmu wazenia wartości, pomimo że sądy do niego się odnoszą. Orzecznictwo jest kazuistyczne. Wskazać należy na dwa środki dowodowe, które stosunkowo często stanowiły przedmiot decyzji procesowej sądów.

Pierwszym jest potajemne nagranie rozmowy, której podmiot dokonujący utrwalenia nie jest uczestnikiem⁹⁷⁹. W analizowanych judykatach odmówiono możliwości wykorzystania podsłuchu jako dowodu z powołaniem się na następującą argumentację:

- pozyskanie nagrania było: bezprawne, sprzeczne z zasadami współżycia społecznego,
- nie można realizować prawa do obrony w sposób podstępny,
- osoba instalująca podsłuch kierowała się złym zamiarem, gdyż nie mogła przewidzieć, jaka będzie treść rozmów osób inwigilowanych,
- obrona usprawiedliwionego interesu prywatnego, która nie usprawiedliwia prowadzenia podsłuchu,
- ochrona tajemnicy komunikowania się, gdyż tylko organy władzy państwowej mają możliwość instalowania podsłuchów.

Przeciwnie stanowisko zajął Sąd Okręgowy w Gorzowie Wlkp.⁹⁸⁰, który wskazał na możliwość posługiwania się czynnościami operacyjnymi w relacjach wertykalnych. Natomiast zapatrywania sądów cywilnych należy skonfrontować także z linią orzeczniczą sądów karnych

---

⁹⁷⁸ L. Leszczyński, *O aksjologii stosowania prawa*, [w:] *Filozofia prawa a tworzenie i stosowanie prawa. Materiały Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej zorganizowanej w dniach 11 i 12 czerwca 1991 roku w Katowicach*, red. B. Czech, Katowice 1992, s. 146-152; U. A. Kosieleńska, *Pewność w sferze stosowania prawa – kilka uwag*, [w:] *Polska kultura prawna a proces integracji europejskiej*, red. S. Wronkowska, Kraków 2005, s. 185-196; A. Szot, *Między jednolitością...* op.cit., s. 80-83; L. Leszczyński, *Jednolitość orzecznictwa...* op.cit., s. 10-21.

⁹⁷⁹ Wyrok SA w Warszawie z 6.07.1999, I ACa 380/99, Legalis; wyrok SN z 13.11.2002, I CKN 1150/00, Legalis.

⁹⁸⁰ Wyrk SO w Gorzowie Wlkp. z 28.06.2016, VI Pa 23/16.

co do penalizacji zachowania polegającego na utrwalaniu rozmów osób trzecich, które stanowi czyn zabroniony w rozumieniu art. 267 § 1-3 k.k. W odniesieniu do takiego działania odnotować można sporą liczbę orzeczeń uniewinniających bądź umarzających (warunkowo) postępowanie karne z przywołaniem argumentacji dotyczącej⁹⁸¹:

- znikomego stopnia społecznej szkodliwości czynu w odniesieniu do motywacji sprawcy,
- stwierdzenia, że zachowanie osób instalujących urządzenie podsłuchowe jest usprawiedliwione celem działania, a mianowicie pozyskaniem dowodu potwierdzającego jej prawdomówność,
- uznania możliwości instalowania podsłuchu wobec numeru telefonu (także stacjonarnego), którego jest się abonentem, gdyż wówczas występuje się jako podmiot uprawniony do utrwalania wszelkich rozmów z takiego numeru telefonu,
- przypadkowego charakteru utrwalenia rozmowy innych osób,
- ustalenia negatywnej oceny moralnej zachowania osoby podsłuchiwanej w stosunku do czynności instalowania urządzenia przez sprawcę.

Konfrontując treść powyższych orzeczeń odnoszących się do instalowania, a następnie wykorzystywania w procesie cywilnym informacji zdobytych za pomocą podsłuchu, stwierdzić należy wzajemną sprzeczność zaprezentowanych w nich stanowisk. Brak jest więc wypracowania w tym zakresie jednolitego standardu stosowania prawa⁹⁸². W konsekwencji spowodować to może obniżenie ochrony komunikowania się i bezpieczeństwa systemów informatycznych, z drugiej natomiast przyczyni się do nierównej pozycji stron w procesie, gdyż przyzwałac będzie przeciwnikowi na realizację prawa do obrony w sposób podstępny⁹⁸³. To samo zachowanie – podsłuchiwanie i nagrywanie rozmów w celu przedstawienia ich w procesie cywilnym – z perspektywy orzecznictwa sądów cywilnych postrzegane jest jako sprzeczne z zasadami współżycia społecznego, natomiast dla sądów karnych społeczna szkodliwość takiego czynu jest znikoma i wyłącza tym samym możliwość przypisania czynu zabronionego stypizowanego w art. 267 § 1-3 k.k.

Drugim dowodem stanowiącym często przedmiot rozważań w analizowanych judykatach jest nagranie rozmowy przez jej uczestnika bez wiedzy oraz zgody pozostałych

---

⁹⁸¹ Postanowienie SN z 27.04.2016, III KK 265/15, OSKNW 2016/8/54; wyrok SR w Oławie z 9.02.2010, II K 16/10, Lex nr 1222207; wyrok SR w Wałbrzychu z 6.10.2015, III K 242/15; postanowienie SO w Łodzi z 15.06.2016, V Kz 305/16; wyrok SR szczecin-Prawobrzeże i Zachód w Szczecinie z 7.06.2016, IV K 682/14.

⁹⁸² E. Łętowska, *Rzeźbienie państwa prawa 20 lat później*, Warszawa 2012, s. 12-13, 315-316.

⁹⁸³ M. G. Plebanek, *Nadużycie praw ... op.cit.*, s. 256-258.

osób uczestniczących w utrwalanym zdarzeniu. W przypadkach, kiedy sądy dopuszczały możliwość przeprowadzenia takiego dowodu wskazywały⁹⁸⁴ na następujące racje:

- brak skutecznego podważenia autentyczności nagrania,
- to co w procedurze cywilnej nie jest ograniczone (zakazane), może być przedmiotem dowodu,
- naruszenie prawa komunikowania się było uzasadnione realizacją prawa do sprawiedliwego procesu, natomiast dowód taki może zostać zdyskwalifikowany, jeżeli okoliczności towarzyszące jego pozyskaniu wskazują na poważne naruszenie zasad współżycia społecznego (np. naganne wykorzystanie trudnego położenia bądź stanu psychicznego lub psychofizycznego osoby, z którą była przeprowadzana rozmowa),
- brak jest bezprawności nagrania zdarzenia, w którym się uczestniczy.

W przypadku natomiast odmowy przeprowadzenia takiego dowodu sądy wskazywały⁹⁸⁵ na potrzebę ochrony tajemnicy komunikowania się oraz prawa do prywatności.

Reasumując powyższe stanowiska judykatury, trudno byłoby stwierdzić, że *de lege lata* k.p.c. statuuje ogólną normę (normę-zasadę), nakazującą sądowi automatyczne pominięcie przeprowadzenia dowodu uzyskanego sprzecznie z prawem (nielegalnego w rozumieniu prawa karnego). W orzecznictwie zdaje się jednak przeważać pogląd za dopuszczalnością dowodów z prywatnych nagrań utrwalających przebieg zdarzenia bez zgody i wiedzy pozostałych jego uczestników. Jednocześnie sądy dostrzegają konflikt wartości procesowych z wartościami naruszanymi podczas pozyskania takiego dowodu. Prowadzenie rozmów w tych rozstrzygnięciach sprowadza się w znacznej mierze do podkreślenia znaczenia realizacji prawa do sądu, jako okoliczności wyłączającej bezprawność oraz braku naruszenia prawa do prywatności i ochrony prawa komunikowania się, skoro utrwalenia dokonywała osoba biorąca udział w zdarzeniu. Natomiast brak spójnej linii orzeczniczej pomiędzy sądami karnymi i cywilnymi odnośnie konsekwencji prawnych posługiwania się podsłuchem nie sprzyja wzmocnieniu pewności stosowania prawa. Oczywiście normy prawa karnego materialnego stanowią odmienną gałąź prawa od prawa procesowego cywilnego, niemniej jednak z powołaniem się na te same argumenty następuje odmienna ocena co do naganności zachowania osoby posługującej się podsłuchem. Jeżeli w prawie procesowym cywilnym brak jest normy zakazującej korzystania z dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem, wówczas

---

⁹⁸⁴ Wyrok SN z 25.04.2003, IV CKN 94/01, PS 2004/12, s. 156; postanowienie SN z 30.10.2013, II PK 146/13, Lex nr 1430908; wyrok SN z 22.04.2016, II CSK 478/15, Lex nr 2075705; wyrok SA w Białymstoku z 31.12.2012, I ACa 504/11, Lex nr 1278076; wyrok SA w Poznaniu z 23.01.2013, I ACa 1142/12, Lex nr 1271921; postanowienie SN z 20.10.2016, III KK 127/16, Lex nr 2141229.

⁹⁸⁵ Wyrok SA w Poznaniu z 10.01.2008, I ACa 1057/07, OSA 2009/11/35, s. 35; postanowienie SA w Poznaniu z 18.06.2014, I Acz 980/14, Lex nr 1489136; wyrok SA we Wrocławiu z 7.03.2013, VII Pa 47/13; wyrok SA w Szczecinie z 9.10.2014, I ACa 432/14, Lex nr 1678138.

przede wszystkim powinny aktualizować się normy sankcjonujące takie zachowanie na płaszczyźnie prawa karnego materialnego.

6. Społeczne skutki braku zakazu korzystania z dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem

Prawo jako środek kontroli społecznej wpływa na zachowanie adresatów norm bezpośrednio lub też w określonych sytuacjach. Natomiast gdy nie jest skutecznie motywacyjne z uwagi na jego obowiązywanie, wówczas oddziałuje poprzez proces stosowania prawa, w tym przede wszystkim w jego sądowym aspekcie. Regulowanie zachowania adresata określonej normy polega na tym, że otrzymuje on wiążące wskazówki co do wyznaczonego postępowania⁹⁸⁶. System prawa może sprzyjać osiągnięciu określonego ładu społecznego i nawet go kreować⁹⁸⁷. Dzieje się tak w szczególności wtedy, gdy zawiera normy służące rozwiązywaniu spraw społecznych zgodnie z przyjętym w określonej społeczności systemem wartości. System prawa może także naruszać lub nawet niszczyć istniejący ład społeczny, jeżeli zawiera normy kolidujące z innymi akceptowanymi społecznie normami postępowania lub normy chybione prakseologicznie, bo nie wyznaczające takich mechanizmów (procedur), które sprzyjałyby rozwiązywaniu konfliktów społecznych⁹⁸⁸. Osobnego rozważania wymaga więc funkcja prawa procesowego cywilnego w rozstrzyganiu konfliktu interesów określonej społeczności przy uwzględnieniu braku normy wyłączającej w sposób generalny dowody uzyskane w sposób sprzeczny z prawem.

Dokonywane podziały jak i typologie funkcji społecznej prawa oparte są na różnych kryteriach, w zależności od postawionych zadań badawczych. Istotne znaczenie będzie mieć określony charakter skutków społecznych wywołanych poprzez fakt ustanowienia i stosowania prawa o określonej treści. Mowa jest tutaj o zmianie zachowania określonych podmiotów ze względu na fakt obowiązywania konkretnej normy postępowania. Funkcje społeczne prawa można rozpatrywać biorąc pod uwagę: kierunek oddziaływania (funkcja

---

⁹⁸⁶ J. Wróblewski, *Precedens i jednolitość sądowego stosowania prawa*, PiP 1971/10, s. 521 i n.

⁹⁸⁷ S. Wronkowska, *Kilka uwag o odpowiedzialności za prawo* [w:] *Ochrona strony słabszej stosunku prawnego. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Adamowi Zielińskiemu*, Warszawa 2016, s. 32-33

⁹⁸⁸ S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys teorii...* op.cit., s. 194-196; S. Wronkowska, *Z teorii i filozofii ...* op.cit., s. 247-253.

stabilizująca i dynamizująca), rodzaj oddziaływania (funkcja ochronna i organizująca), czy sposób oddziaływania (funkcja represyjna i wychowawcza)⁹⁸⁹.

W najnowszej doktrynie prawa procesowego cywilnego eksponowana jest przede wszystkim funkcja ochronna, która rozpatrywana zostaje na płaszczyznach bądź ochrony interesu jednostki lub grupowego (ponadindywidualnego) bądź ochrony interesu publicznego (to jest porządku prawnego, społecznego i gospodarczego) bądź jako wpływ na kształtowanie się pożądanych postaw podmiotów prawa⁹⁹⁰. Omawiana funkcja przejawia się w tym, że normy prawne wyznaczają w sposób wyraźny zespół wartości, które przez członków danego społeczeństwa powinny być respektowane oraz zachowań, które mają służyć ich urzeczywistnieniu⁹⁹¹. Ochrona interesu indywidualnego i grupowego jest realizowana albo poprzez rozstrzygnięcie organu procesowego albo poprzez doprowadzenie do usunięcia konkretnego sporu (konfliktu). Ustalenie, którym interesom nadaje się przeważające znaczenie zależy od zdefiniowania podstawowych wartości uznawanych w określonej chwili za dominujące. Niepodważalnym jest także znaczenie postępowania cywilnego dla ochrony porządku prawnego *in genere* oraz kształtowania pewnych pożądanych zachowań i wartości w społeczeństwie. W tym ujęciu postrzegane jest jednak bardziej jako pozytywny refleks bądź aprobowany skutek ochrony interesu indywidualnego, któremu ma służyć proces⁹⁹². Postępowania cywilne ma w tym znaczeniu instrumentalną rolę wobec ochrony wartości podstawowych (samoistnych)⁹⁹³.

Istotne znaczenie będzie spełniała także funkcja wychowawcza polegająca na kształtowaniu pozytywnych postaw wobec prawa i to zarówno jako wartości samoistnej (ład społeczny, legalność, praworządność i związana z tym pewność prawa oraz przewidywalność wyników jego stosowania), jak i wobec poszczególnych norm prawnych, wyznaczających określone postępowanie i stanowiących wyraz preferencji poszczególnych wartości⁹⁹⁴. Funkcja ta przybiera postać prewencyjną, kiedy ze względu na upowszechnienie dezaprobaty określonego rodzaju czynów zmniejsza się częstotliwość ich popełniania. Jeżeli

---

⁹⁸⁹ M. Borucka-Arctowa, *Społeczne poglądy* ...op.cit., s. 14 i n.; S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys teorii*...op.cit., s. 232 i n.

⁹⁹⁰ J. Jagieła, *Tymczasowa ochrona*...op.cit., s. 197-210; S. Cieślak, *Formalizm postępowania*...op.cit., s. 58-61; P. Grzegorzcyk, *Stabilność orzeczeń sądowych* ...op.cit., s. 118-127; R. Kulski, *Cel i funkcje*...op.cit., s. 466-481; A. Olaś, *Umorzenie procesu*... op.cit.,s. 108-113.

⁹⁹¹ J. Wróblewski, *Wartości a decyzja*...op.cit., s. 172-176; S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys teorii*...op.cit., s. 235-236.

⁹⁹² P. Grzegorzcyk, *Stabilność orzeczeń sądowych*...op.cit., s. 118-119.

⁹⁹³ J. Wróblewski, *Wartości a decyzja*...op.cit., s.51-53.

⁹⁹⁴ M. Borucka-Arctowa, *Społeczne poglądy* ...op.cit., s. 19-20; Z. Ziemiński, *O pojmowaniu celu*,...op.cit., s. 15 i n.

czyn niezgodny z prawem został już popełniony, wówczas funkcja ta przybiera postać resocjalizacyjnej⁹⁹⁵.

Odnosząc się do braku zakazu korzystania z dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem w relacji do funkcji ochronnej prawa procesowego cywilnego wypada poczynić następujące uwagi. Proces cywilny uruchamiany jest w celu uzyskania przez uprawnionego ochrony prawnej. Funkcją ochronną obejmowany jest interes indywidualny lub grupowy pewnej części społeczeństwa. Brak omawianego zakazu nie spowoduje osłabienia skutecznego uzyskania ochrony prawnej przez jednostkę bądź grupę. Byłoby bowiem niepożądanym, gdyby niejako automatycznie odmówiono matce wykradającej dokumenty obrazujące prawdziwe zarobki ojca małoletniego dziecka na skorzystanie z nich w procesie, bądź spadkobiercy na przedłożenie skradzionego testamentu niekorzystnego dla pozostałych ukrywających go uczestników postępowania spadkowego bądź nawet małżonkowi na przeprowadzenie dowodu z nagrania pochodzącego z zainstalowanego w jego nieruchomości urządzenia utrwalającego obraz i dźwięk lub nagrywającego zdarzenie, którego jest on uczestnikiem. Brak takiego zakazu kreuje luz decyzyjny po stronie sądu, który każdorazowo w zależności od konkretnych okoliczności sprawy, może przyznać prymat wartości, zasługującej na ochronę wobec innych. Wielość stanów faktycznych, z jakimi muszą zmierzyć się organy sprawujące wymiar sprawiedliwości, czyni koniecznym uelastycznienie procesu decyzyjnego⁹⁹⁶. Tylko jeżeli sądy będą dysponowały określonym luzem decyzyjnym, wówczas poszukiwać muszą pewnego balansu pomiędzy naruszanymi wartościami, który uwidoczni się w konkretnej decyzji procesowej.

Natomiast w zakresie funkcji wychowawczej ocena nie jest już tak jednoznaczna, a to z uwagi na niejednolitość orzecznictwa sądów karnych i cywilnych. Brak omawianego zakazu w sposób oczywisty nie wzmocni takich wartości jak ład społeczny, czy legalność. Jeżeli jednostka będzie wiedziała, że z określonego dowodu pozyskanego sprzecznie z prawem będzie mogła skorzystać, wówczas niewątpliwie przekroczy określone normy postępowania, aby tylko uzyskać korzystniejszą pozycję procesową. W przypadku ich naruszenia powinny aktualizować się normy prawa materialnego karnego bądź cywilnego. Aktualnie obowiązująca linia orzecznicza sądów karnych nie sprzyja jednak takiemu oddziaływaniu, natomiast sankcja pominięcia przeprowadzenia dowodu właściwa prawu procesowemu cywilnemu nie powinna zastępować bądź być substytutem sankcji przewidzianych na płaszczyźnie prawa materialnego. Jeżeli więc brak zakazu korzystania

---

⁹⁹⁵ S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys teorii...* op.cit., s. 236-237.

⁹⁹⁶ L. Leszczyński, *Stosowanie generalnych...* op.cit., s. 182 i n.

z dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem nie wpłynie korzystnie na ład społeczny, czy legalność, to jednak istnienie mechanizmu, który wykluczałby automatyzm w przeprowadzaniu tego typu dowodów, spowodowałoby umocnienie ochrony wskazanych wartości społecznych. Strona decydując się na przekroczenie określonych norm postępowania, musiałaby liczyć się z tym, że zastosowanie takiego mechanizmu uniemożliwiłoby skorzystanie z takich dowodów. Wówczas perspektywa uzyskania korzystnej sytuacji procesowej nie byłaby już tak pewna, co wpłynęłoby na wzmocnienie realizacji określonych wartości istotnych z punktu widzenia dobrostanu społeczeństwa.

Rozdział V

Badanie dopuszczalności dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem

1. Sposób badania dopuszczalności dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem

1.1. Metoda ważenia wartości w poglądach doktryny

Ważenie wartości przy zastosowaniu zasady proporcjonalności nie jest nieznaną naszemu porządkowi prawnemu. Podstaw normatywnych do stosowania takiego rozwiązania poszukiwać należy przede wszystkim w przepisach Konstytucji RP. Jej normy statuują zasadę proporcjonalności związaną z ochronną funkcją konstytucyjnych praw i wolności człowieka oraz obywatela. Zasada proporcjonalności stoi na straży granic dopuszczalnej ingerencji w te prawa. Wywodzona jest z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, zgodnie z którym ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób⁹⁹⁷. Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw. Do sformułowania zasady proporcjonalności w jej obecnym kształcie doprowadziło rozwinięcie zakazu nadmiernej ingerencji, który początkowo wiązano na płaszczyźnie państwo-jednostka z potrzebą stosowania środków koniecznych i przydatnych do osiągnięcia zakładanych celów⁹⁹⁸.

Przed wejściem w życie Konstytucji RP z 1997 r. zasada proporcjonalności była wywodzona z zasady demokratycznego państwa prawnego i stanowiła kryterium oceny ingerencji ustawodawcy w sferę praw i wolności o charakterze konstytucyjnym. Zasada proporcjonalności wyrażona w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP jest obecnie podstawowym instrumentem umożliwiającym ocenę dopuszczalności ingerencji w konstytucyjne prawa i wolności jednostki. Oprócz art. 31 ust. 3 Konstytucji RP jedną z podstaw obowiązywania zasady proporcjonalności nadal pozostaje zasada demokratycznego państwa prawnego, o którym mowa w art. 2 Konstytucji RP. Problematyka ważenia wartości stała się także przedmiotem zainteresowania prawoznawstwa, a jej korzenie sięgają przede wszystkim prawa cywilnego. Rozważania nad teorią ważenia dóbr zapoczątkowane zostały przez przedstawicieli

---

⁹⁹⁷ M. Florczak-Wątor, *Horyzontalny wymiar...*op.cit., s. 220 i n.

⁹⁹⁸ Orzeczenia TK z 26.01.1993, U 10/92, OTK 1993/I/19-36; orzeczenie TK z 26.06.1995, K 11/94, Legalis.

niemieckiej teorii prawa⁹⁹⁹, a kontynuowane są także w nauce krajowej, w której problem ten jest wiązany z problematyką wykładni prawa¹⁰⁰⁰.

Kwestia ważenia wartości stała się przedmiotem rozważań teoretycznych dzięki orzecznictwu niemieckiego Trybunału Konstytucyjnego, który wskazał na ważenie wartości konstytucyjnych jako podstawową metodę zastosowania konstytucji. Współcześnie odnotować można tendencje do łączenia ważenia wartości nie tylko z problematyką konstytucyjną, ale problem ten dotyka w szerszym zakresie problematyki wykładni prawa¹⁰⁰¹. Wykładnię postrzega się wówczas jako sformułowanie argumentów uzasadniających określone jej wyniki, czyli jako nakaz realizacji ideałów, których zastosowanie polega na ważeniu. Zasadniczym celem badań naukowych nad metodami ważenia jest opracowanie reguł porównywania ważonych wartości. Podstawowym problemem próby strukturyzacji procedury ważenia wartości jest wieloznaczność pojęcia ważenie, gdyż odmiennie można ujmować je jako procedurę lub jej wynik¹⁰⁰². W pierwszym przypadku jako pewną aktywność intelektualną interpretatora przebiegającą zgodnie z określonymi regułami, w drugim natomiast jako określoną ocenę będącą wynikiem przeprowadzenia tej procedury.

W doktrynie¹⁰⁰³ również wyróżnia się ważenie konkretne i abstrakcyjne. Pierwsze zmierza do ustalenia relatywnej wagi w odniesieniu do konkretnej sytuacji, drugie natomiast zmierza do ustalenia abstrakcyjnej wagi ważonych wartości. Abstrakcyjna waga może być zatem postrzegana jako uogólnienie wagi konkretnej, tzn. uznanie tego, że w większości typowych przypadków dana wartość przeważa nad innymi. Abstrakcyjnej i konkretnej wagi nie

---

⁹⁹⁹T. Spyra, *Granice wykładni ...* op.cit., s. 239 in.

¹⁰⁰⁰ T. Gizbert-Studnicki, *Konflikt dóbr...* op.cit., s. 3 i n.; M. Kordela, *Zasady prawa...* op.cit., s. 65 i n.; L. Morawski, *Zasady wykładni...* op.cit. s. 138-141; K. Wójtowicz, *Zakaz proporcjonalności jako wyznacznik konstytucyjności norm*, [w:] *Księga XX-lecia orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, red. M. Zubik, Warszawa 2006, s. 265 i n.; G. Maroń, *Zasady prawa...* op.cit., s. 233; J. Nowacki, Z. Tobor., *Wstęp do ...* op.cit., s. 339-343; K. Wojtyczek, *Granice ingerencji ustawodawczej w sferę praw człowieka w Konstytucji RP*, Kraków 1999, s. 150 i n.; L. Garlicki, *Uwagi do art. 31*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t.II, red. L. Garlicki, Warszawa 2001, s. 29; K. Wojtyczek, *Zasada proporcjonalności*, [w:] *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, red. B. Banaszak, A. Preisner, Warszawa 2002, s. 669;

¹⁰⁰¹ T. Gizbert-Studnicki, *Zasady i reguły prawne*, PiP 1988/3, s. 17 i n.; T. Gizbert-Studnicki, *Konflikt dóbr...* op.cit. s. 1 i n.; K. Działocha, *Hierarchia norm konstytucyjnych i jej rola w rozstrzyganiu norm*, [w:] *Charakter i struktura norm konstytucyjnych*, red. J. Trzciniński, Warszawa 1997, s. 79 i n.; T. Gizbert-Studnicki, A. Grabowski, *Normy programowe w Konstytucji*, [w:] *Charakter i struktura norm konstytucyjnych*, red. J. Trzciniński, Warszawa 1997, s. 95 i n.; K. Pleszka, *Reguły preferencji w prawniczych rozumowaniach interpretacyjnych*, [w:] *Studia z filozofii prawa*, red. J. Stelmach, Kraków 2003, s. 88; B. Wojciechowski, *Dyskursywny model sądowego stosowania prawa – wybrane aspekty*, [w:] *Filozofia prawa wobec globalizmu*, red. J. Stelmach, Kraków 2003, s. 151 i n.; T. Spyra, *Granice wykładni...* op.cit., s. 239 i n.; M. Kordela, *Zasady prawa...* op.cit., s. 61-73; L. Morawski, *Zasady wykładni...* op.cit., s. 138-141; T. Gizbert-Studnicki, M. Araszkwicz, *Teoria praw podstawowych Roberta Alex'ego*, Przegląd Sejmowy 2011/3, s. 117-123; S. Koczur, *Aksjologia odpowiedzialności materialnej pracownika*, Warszawa 2016, s. 113-142; J. Nowacki, Z. Tobor, *Wstęp ...* op.cit., s. 330-343.

¹⁰⁰² T. Spyra, *Granice wykładni...* op.cit., s. 239-247.

¹⁰⁰³ Ibidem. s. 239-247.

należy postrzegać jako intelektualnych zabiegów o charakterze przeciwnym, ale jako dwa krańcowe punkty tego samego procesu. Konkretnie ważenie zakłada bowiem dokonanie ważenia abstrakcyjnego, gdyż zmierza w istocie do zbadania tego, czy ten typowy wynik ważenia może być uchylony ze względu na okoliczności konkretnego przypadku. W celu wypracowania optymalnej metody ważenia wartości, która mogłaby mieć zastosowanie na gruncie cywilnego postępowania dowodowego należy w pierwszej kolejności przyjrzeć się podstawowym koncepcjom ważenia wartości wypracowanym przez doktrynę na gruncie zasad prawa. Właściwości zasad prawa narzucają bowiem szczególny sposób rozstrzygania ich kolizji¹⁰⁰⁴.

Od końca lat osiemdziesiątych XX wieku w polskiej dyskusji dotyczącej zasad prawa zaczęto odwoływać się do zaproponowanej przez R. Dworkina koncepcji podziału na zasady i reguły przedstawiając jednocześnie kryteria, które pozwalają na czynienie różnicy między nimi¹⁰⁰⁵. W ujęciu powołanego Autora zasady są to normy postępowania (wypowiedzi normatywne), albowiem wskazują pewien nakazany, zakazany bądź uprawniony w określonych sytuacjach sposób postępowania. Rozróżnienie zasad i reguł ma charakter logiczny, gdyż określona norma nie może jednocześnie wykazywać cech zasad, jak i reguł. Dychotomiczny podział R. Dworkina norm prawnych na reguły i zasady bazuje na założeniu, że pod względem obowiązywania stanowią równorzędne elementy systemu prawa. Reguły są konkluzywne, gdyż znajdują zastosowanie w myśl maksymy „wszystko albo nic” (*all-or-nothing fashion*). Natomiast zasada nie wyznacza normatywnie decyzji organu stosującego prawo, albowiem determinuje kierunek argumentacji. Zasady stosuje się w większym lub mniejszym stopniu w myśl stwierdzenia „bardziej lub mniej” (*more or less*). Zasada ma wymiar wagi, gdyż istnieją w systemie prawa zasady mające większą bądź mniejszą ważność. Ustalenie, która z pozostających w konflikcie zasad ma większą doniosłość następuje w procesie ważenia wartości (dóbr)¹⁰⁰⁶. Reguły nie podlegają ważeniu. Konflikt zasad rozstrzygany *in concreto* nie ma charakteru derogacyjnego. Przyznania pierwszeństwa jednej z zasad nie powoduje usunięcia z systemu zasady uznanej za mniej ważną. Natomiast kolizja reguł rozstrzygana jest *in abstracto*, a jedna z kolidujących reguł deroguje drugą¹⁰⁰⁷.

---

¹⁰⁰⁴ G. Maroń, *Zasady prawa...* op.cit., s. 122-128

¹⁰⁰⁵ M. Korycka-Zirk, *Teorie zasad prawa a zasada proporcjonalności*, Warszawa 2012, s. 61-70; S. Tkacz, *O zintegrowanej koncepcji...* op.cit., s. 34.

¹⁰⁰⁶ Jak wskazuje G. Maroń, *Zasady prawa...* op.cit., s. 122-123, nie ma zgodności doktrynalnej co do przedmiotu aktu ważenia. Wskazuje się tutaj bądź same zasady, bądź argumenty (racje), cele, wartości. Kolizję zasad prawa rozpatruje się także w kategoriach konfliktu dóbr, których realizację nakazują te zasady. Niezależnie od tego, co dokładnie poddaje się ważeniu, mechanizm ważenia pozostaje bez zmian.

¹⁰⁰⁷ T. Gizbert-Studnicki, *Zasady i reguły...* op.cit., s. 16; M. Korycka-Zirk, *Teorie zasad prawa ...* op.cit., s. 61-93; S. Tkacz, *O zintegrowanej koncepcji...* op.cit., s. 34-42.

Rozbudowany model ważenia zasad został opracowany przez R. Alexego¹⁰⁰⁸, który przyjmuje różne metody rozwiązywania konfliktów pomiędzy regułami oraz pomiędzy zasadami. Podstawowym mechanizmem rozwiązującym niezgodność reguł są dyrektywy *lex superior derogat legi priori* lub *lex superior derogat legi inferiori* oraz włączanie klauzuli wyjątku do jednej z reguł pozostających w konflikcie¹⁰⁰⁹. Z kolei podstawą umożliwiającą rozwiązywanie kolizji pomiędzy zasadami jest założenie, że zasady prawa mogą być zrealizowane tylko w takim stopniu, w jakim pozwalają na to inne zasady oraz w jakim ich realizacja jest rzeczywiście możliwa. Istotę teorii Alexy'ego stanowi tzw. teza optymalizacyjna (*the Optimization Thesis*), zgodnie z którą zasada prawa to optymalizacyjne nakazy lub wymogi nie wskazujące, jak dokładnie należy się zachować, lecz wymagające, aby pewien pożądany stan rzeczy (wartość) urzeczywistniono w największym stopniu, w granicach możliwości prawnych i faktycznych. Optymalizacyjność zasad powoduje możliwość ich gradacyjnej realizacji. Stopień ten nie jest dowolny, lecz ma być za każdym razem możliwie najwyższy, choć niekoniecznie absolutny¹⁰¹⁰.

Wzajemne oddziaływanie na siebie zasad, także w zakresie osłabiającym ich realizację, określa się mianem kolizji. Rozstrzygnięcie tej kolizji polega na sformułowaniu reguły określającej, w jakich warunkach dana zasada ma pierwszeństwo nad inną (tzw. reguły preferencji). Prawo kolizji wymaga sformułowania określonych reguł preferencji, zgodnie z którym „jeżeli zasada P1 przeważa nad zasadą P2 w warunkach C oraz jeżeli z zasady P1 wynika skutek prawny R, to obowiązuje reguła, zgodnie z którą w warunkach C następuje skutek R”. Ważenie wartości polega więc na formułowaniu reguł preferencji. Prawo kolizji w ujęciu R. Alex'ego określa, że relacja pierwszeństwa między zasadami ma jedynie warunkowy i relatywny charakter oraz nie może być nigdy uznana za absolutną. W następstwie zastosowania prawa kolizji zostaje sformułowana reguła, która jest obowiązującą prawnie normą o charakterze pochodnym. Prawo kolizji akcentuje więc odmienność wykorzystywania reguł i zasad jako pewnych racji. Zasady wskazują kierunek rozstrzygnięcia, ale nie przesądzają go, gdyż ich struktura dopuszcza możliwość zastąpienia określonych racji innymi, nawet przeciwnymi. Zależy to od preferencji prawodawcy

---

¹⁰⁰⁸ R. Alexy, *Teoria praw podstawowych*, tłumaczenie: B. Kwiatkowska, J. Zajadlo, Warszawa 2010, s. 74 i n.

¹⁰⁰⁹ G. Maroń, *Formuła ważenia zasad prawa jako mechanizm usuwania ich kolizji na przykładzie koncepcji Roberta Alexego*, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego* 2009/53, s. 89-90.

¹⁰¹⁰ R. Alexy, *Teoria praw...* op.cit., s. 78 i n.; G. Maroń, *Zasady prawa...* op.cit., s. 42-45; M. Kordela, *Zasady prawa...* op.cit., s. 62-65; M. Korycka-Zirk, *Teorie zasad prawa...* op.cit., s. 121-149; S. Tkacz, *O zintegrowanej koncepcji...* op.cit., s. 43-52.

i okoliczności konkretnego przypadku, które mogą implikować zastosowanie odmiennych argumentów¹⁰¹¹.

Istotną częścią teorii opracowanej przez R. Alex'ego jest tzw. zasada (wzorzec) proporcjonalności, odnoszący się do konieczności uzgadniania i ważenia swojej siły przez zasady na płaszczyźnie konkretnych i indywidualnych przypadków. Zasadę proporcjonalności budują trzy elementy składowe, to jest: zasada odpowiedniości, zasada konieczności i zasada proporcjonalności *sensu stricte*. Elementy faktyczne poddane są wówczas ocenie w świetle zasad odpowiedniości (celowości) i konieczności, elementy prawne natomiast zasadzie proporcjonalności *sensu stricte*. Zasada odpowiedniości (celowości) pełni przede wszystkim funkcje kryterium negatywnego, albowiem eliminuje te wszystkie zachowania (stany rzeczy), które nie przyczyniają się do spełnienia danej zasady. Usprawiedliwione jest bowiem zastosowanie określonego środka w celu realizacji danej zasady, gdy pomiędzy tym środkiem a realizacją zasady istnieje rzeczywisty związek. Zgodnie z wymogiem konieczności, jeżeli określona zasada może być zrealizowana dwoma odrębnymi sposobami, z czego pierwszy sposób ma także wpływ na zrealizowanie dodatkowo innej konkurencyjnej zasady, wówczas nakaz optymalizacji obu tych zasad implikuje zakaz zastosowania drugiego sposobu. Pożądany jest bowiem stan, w którym zostanie zrealizowana większa ilość aprobowanych przez prawodawcę wartości. W myśl zasady proporcjonalności *sensu stricte* im wyższy stopień niezrealizowania danej zasady, tym ważniejsza musi być realizacja kolidującej z nią, innej zasady. Prawo ważenia określa dwa istotne kryteria, stopień naruszenia oraz ważność spełnienia zasady. To konkurujące ze sobą zasady będą tworzyły wzajemnie swoistą granicę realizacyjną. Określenie relacji między zasadami poprzez zdefiniowanie wielkości ich zakresów zastosowania w konkretnym przypadku spowoduje powstanie spójnej struktury tych zasad, której obowiązywanie ograniczone będzie *stricte* do warunków konkretnej rozpoznawanej sprawy. Natomiast dla kolejnych interpretatorów stanowić może istotną wskazówkę przy rozpoznawaniu podobnych spraw¹⁰¹².

Opracowany przez R. Alex'ego model ważenia dóbr został zmodyfikowany przez J.R. Sieckermann'a¹⁰¹³, według którego wynik ważenia zależy od stopnia spełnienia (naruszenia) zasad oraz ich relatywnej wagi. Naruszenie jednej zasady musi być konieczne ze względu na realizację kolidującej z nią innej zasady. Określenie ważności zasad będzie

---

¹⁰¹¹ T. Gizbert-Studnicki, *Konflikt dóbr...* op.cit., s. 2 i n.; T. Spyra, *Granice wykładni...* op.cit., s. 239-247; M. Kordela, *Zasady prawa...* op.cit., s. 62-73.

¹⁰¹² T. Gizbert-Studnicki, *Kolizja dóbr...* op.cit., s. 3 i n.; R. Alexy, *Teoria praw...* op.cit., s. 130 i n.; G. Maroń, *Formuła ważenia zasad prawa ...* op.cit., s. 91 i n.; tenże, *Zasady prawa...* op.cit., s. 128-134; M. Kordela, *Zasady prawa...* op.cit., s. 68-73; T. Spyra, *Granice wykładni...* op.cit., s. 242-243.

¹⁰¹³ J.R. Sieckmann, *Zur Begründung von Abwägungsurteilen, Rechtstheorie* 1995, s. 48 i n.

wskazywało, jaki stopień naruszenia jednej zasady kosztem realizacji innej, oceniany jest jako równie dobry. Przeważa zasada, której wartość spełnienia jest wyższa, natomiast przy abstrakcyjnie tożsamej wadze zasad, to wartość spełnienia determinuje jego stopień. W myśl tego stwierdzenia zasada, której stopień spełnienia jest wysoki przeważa nad zasadą, której stopień spełnienia jest średni lub niski. W przypadku nierównej wagi zasad wysoki stopień spełnienia ważnej zasady ma taką samą wartość spełnienia jak średni stopień realizacji zasady ważniejszej. Pozytywne sądy formułowane wskutek zastosowania modelu ważenia wymagają uzasadnienia stopnia naruszenia innych zasad, ich relatywnej wagi oraz wartości spełnienia jako wyniku ważenia, przy czym wynik ważenia powinien spełniać wymóg optymalności, tzn. w najwyższym możliwym stopniu powinna realizować kolidujące zasady¹⁰¹⁴.

Z punktu widzenia wskazanych koncepcji ważenia zasad (wartości, dóbr) istotna pozostaje „waga” ważonych zasad, którą *in abstracto* ustala się w oparciu o różne kryteria. Przedstawiciele doktryny wskazują m.in. na: umiejscowienie w hierarchii źródeł prawa aktu normatywnego, z przepisów którego zasadę odkodowano, czy usytuowanie przepisów w strukturze konkretnego aktu normatywnego, w którym zasadę wysłowiono lub odesłanie do wartości społecznych, które są inkorporowane w zasadzie bądź hierarchia zasad ustalona w względnie spójnym orzecznictwie sądu konstytucyjnego. Kryteria te są albo nieprecyzyjne, albo ich efektywność jest wątpliwa w określaniu abstrakcyjnej wagi zasad. Najczęściej w kolizji pozostają zasady o jednakowej mocy prawnej, większość zasad wysłowiona jest w przepisach ogólnych aktu prawnego, brak jest jednomyślności wniosków co do hierarchii społecznie aprobowanych wartości oraz Trybunał Konstytucyjny nie zrekonstruował praktycznie kompletnej hierarchii zasad¹⁰¹⁵.

Natomiast określenie relacji ważności między zasadami będzie możliwe w konkretnym przypadku rozpoznawanym przez sąd. Przedstawiciele teorii prawa przyjmują w tym zakresie trójpoziomą skalę w odniesieniu do stopnia znaczenia realizowanej zasady oraz intensywności ingerencji w zasadę naruszaną. Skala ta obejmuje kwalifikacje w postaci „słabe” (lekkie), „umiarkowane” (średnie) oraz „poważne” (duże). Jeżeli więc ma miejsce kolizja dwóch zasad (np. zasady Z_1 i zasady Z_2) w warunkach konkretnego stanu faktycznego (W), to zarówno dla stopnia ingerencji w zasadę Z_2 jak i dla znaczenia spełnienia zasady Z_1 można znaleźć odpowiednie określenia jako: ingerencji słabej, umiarkowanej i poważnej oraz jako: znaczenia spełnienia słabego, umiarkowanego, poważnego. Ustalenie w konkretnym przypadku relacji zasad spowoduje powstanie swoistej spójnej ich struktury, których

---

¹⁰¹⁴ T. Spyra, *Granice wykładni...* op.cit., s. 243 i n.

¹⁰¹⁵ G. Maroń, *Zasady prawa...* op.cit., s. 131-132; J. Zakolska, *Zasada proporcjonalności...* op.cit., s. 157-236.

obowiązywanie jest ograniczone do konkretnie rozstrzyganej sprawy. Niemniej jednak sekwencja trzech etapów modelu ważenia oraz skala wagi poszczególnych zasad (wartości, dóbr) jako zawartych w *obiter dictum* orzeczenia sądowego i poddanych dzięki temu możliwości intersubiektywnej kontroli, może pełnić doniosłą rolę wskazań dla rozpatrywanych spraw podobnych¹⁰¹⁶.

1.2. Stanowisko Trybunału Konstytucyjnego a mechanizm ważenia wartości

Abstrahując od szerszych analiz zasady proporcjonalności, co wykraczałoby poza ramy niniejszego opracowania, warto zwrócić uwagę na sposób wykorzystania przez Trybunał Konstytucyjny metody ważenia wartości konstytucyjnych. Nie można jednak stracić z pola widzenia przedmiotu orzekania sądu konstytucyjnego jako organu powołanego do kontrolowania celowości i trafności rozwiązań przyjętych przez ustawodawcę (art. 188 i 189 Konstytucji RP) oraz specyfiki wydawanych orzeczeń. Rozważania te będą o tyle przydatne, że Trybunał jako jedyny organ władzy sądowniczej często¹⁰¹⁷ posługuje się tą metodą w kategoriach nakazu podejmowania środków adekwatnych do założonych celów. W przypadku analizowania działania ustawodawcy niezwiązanego bezpośrednio z sytuacją jednostki, zasada proporcjonalności jest wywodzona z art. 2 Konstytucji RP. Natomiast obowiązywanie zasady proporcjonalności wywodzi z art. 31 ust 3 Konstytucji RP ilekroć kontroli poddana jest regulacji ograniczających prawa lub wolności jednostki. Wówczas zasadę proporcjonalności postrzega się jako dyrektywę skierowaną do ustawodawcy, który zamierza wprowadzić przepisy ograniczające prawa i wolności obywatelskie. Jest to więc dyrektywa zobowiązująca ustawodawcę do stosowania środków normatywnych, które są nie tylko celowe (pozwalają osiągnąć cel, który ma zrealizować określona regulacja), ale które także nie wprowadzają nadmiernych obciążeń ponad te, jakie są niezbędne do realizacji tego celu¹⁰¹⁸.

Klasycznym przykładem odwołania się do zasady proporcjonalności jest wyrok TK z 5.11.1997¹⁰¹⁹, w którym Trybunał wskazuje, iż do oceny, czy spełniono zasadę proporcjonalności niezbędnym jest odpowiedź na trzy pytania, a mianowicie:

---

¹⁰¹⁶ G. Maroń, *Zasady prawa...* op.cit., s. 129-133; M. Kordela, *Zasady prawa...* op.cit., s. 69-73.

¹⁰¹⁷ Por. *Zasada proporcjonalności (w odniesieniu do prawa publicznego) w tezach Trybunału Konstytucyjnego*, Biuro Trybunału Konstytucyjnego, Zespół Orzecznictwa i Analiz, Warszawa 2009.

¹⁰¹⁸ S. Wronkowska, *Zarys koncepcji państwa prawnego w polskiej literaturze politycznej i prawnej*, [w:] *Polskie dyskusje o państwie prawa*, red. S. Wronkowska, Warszawa 1995, s. 74 i n.

¹⁰¹⁹ Wyrok TK z 5.11.1997, K 22/97, OTK 1997/3-4/41.

czy wprowadzona regulacja jest w stanie doprowadzić do zamierzonych przez nią skutków, czy regulacja ta jest niezbędna dla ochrony interesu publicznego, z którym jest powiązana, czy rezultaty wprowadzanej regulacji pozostają w odpowiedniej proporcji do ciężarów nakładanych na obywatela. Przy czym negatywna odpowiedź na którekolwiek z przytoczonych powyżej pytań uzasadnia dokonanie przez Trybunał derogacji zaskarżonej regulacji. Linia orzecznicza Trybunał jest w tej względzie spójna¹⁰²⁰. W kolejnych orzeczeniach Trybunał podkreśla, że przesłanka „konieczności ograniczenia w demokratycznym państwie” sformułowana w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP stanowi źródło do formułowania postulatów kształtujących treść zasady proporcjonalności. W ocenie Trybunału stawia ona przed prawodawcą każdorazowo wymóg stwierdzenia rzeczywistej potrzeby dokonania ingerencji w danym stanie faktycznym w zakres prawa bądź wolności jednostki. Ponadto winna być rozumiana jako wymóg stosowania takich środków prawnych, które będą skuteczne, a więc rzeczywiście realizujące cele zamierzone przez prawodawcę. Przy czym chodzi tu o środki niezbędne, a więc takie, które chronić będą określone wartości w sposób bądź w stopniu, który nie mógłby być osiągnięty przy zastosowaniu innych środków. Niezbędność to również skorzystanie ze środków jak najmniej uciążliwych dla podmiotów, których prawa lub wolności ulegną ograniczeniu. Ingerencja w sferę statusu jednostki musi więc pozostawać w racjonalnej i odpowiedniej proporcji do celów, których ochrona uzasadnia dokonane ograniczenie. Trybunał z „konieczności” wyrażonej w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP wywodzi postulat niezbędności, przydatności i proporcjonalności *sensu stricto* przy wprowadzanych ograniczeniach. Istotna jest konstatacja, że w procesie ustanawiania norm reglamentujących określone prawo lub wolność jednostki prawodawca powinien uwzględnić konsekwencje obowiązujących standardów demokracji zarówno w płaszczyźnie materialnej, jak i proceduralnej¹⁰²¹. Wprowadzenie ograniczeń wymaga ponadto ich uzasadnienia, a przede wszystkim wskazania innej wartości konstytucyjnej dla realizacji, której inne prawo zostało limitowane¹⁰²².

---

¹⁰²⁰ Wyrok TK z 17.05.2006, K 33/05, OTK 2006/5A/57; wyrok TK z 31.01.2013, K 14/11, OTK 2013/1/7; wyrok TK z 18.02.2014, K 29/12, OTK 2014/2/11.

¹⁰²¹ Wyrok TK z 12.01.1999, P 2/98, OTK 1999/1/2; wyrok TK z 11.05.1999, K 13/98, OTK 1999/4/74.

¹⁰²² Wyrok TK z 2.10.2006, SK 34/06, OTK 2006/9/A/118.

1.3. Ważenie wartości jako metoda badania dopuszczalności dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem

1.3.1. Zasada proporcjonalności w cywilnym postępowaniu dowodowym

Jeżeli zasada proporcjonalności mogłaby być instrumentem pozwalającym rozstrzygnąć niezgodność wartości w cywilnym postępowaniu dowodowym z punktu widzenia problematyki korzystania z dowodu sprzecznego z prawem, to w pierwszej kolejności należy zastanowić się nad normatywnymi podstawami obowiązywania tego mechanizmu. K. Knoppek¹⁰²³ zwraca uwagę na art. 21 ust. 1 pkt 3 ustawy z 27.06.2017 o roszczeniach o naprawienie szkody wyrządzonej przez naruszenie prawa konkurencji, zgodnie z którym sąd oddala wniosek o wyjawienie środka dowodowego, jeżeli jego wyjawienie byłoby nieproporcjonalne. W ocenie powołanego Autora regulacja ta w części procesowej ujawnia poglądy ustawodawcy na temat niektórych aspektów dopuszczalności dowodów, pomimo że zakres regulacji cytowanej ustawy dotyczy tylko wąskiej grupy spraw cywilnych. Sędzia podejmujący decyzję w przedmiocie wykorzystania dowodu sprzecznego z prawem w konkretnej sprawie cywilnej mógłby brać pod uwagę tę właśnie regulację. Na konieczność przejścia swoistego testu proporcjonalności w celu dopuszczenia określonego dowodu w procesie cywilnym wskazują J. Okolski i P. Jaczewski, którzy podstawę normatywną upatrują w art. 2 i art. 31 ust 3 Konstytucji RP.¹⁰²⁴ Znaczenie zasady proporcjonalności coraz częściej zaczyna być eksponowane przez sądy cywilne m.in.: w postępowaniu rozpoznawczym¹⁰²⁵, w postępowaniu zabezpieczającym przy zastosowaniu art. 730¹ k.p.c.¹⁰²⁶, na gruncie ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych¹⁰²⁷, czy nawet w toku postępowania nieprocesowego¹⁰²⁸ mającego na celu rozpoznanie spraw objętych zakresem zastosowania ustawy z 22.11.2013 o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi

---

¹⁰²³ K. Knoppek, *Wstęp do badań ...* op.cit., s. 11.

¹⁰²⁴ J. Okolski, P. Jaczewski, *Rola środków dowodowych uzyskanych...* op.cit., s. 370-373.

¹⁰²⁵ Postanowienie SN z 23.10.2008, V CZ 66/08, LEX nr 479311; wyrok SA w Lublinie z 17.11.2016, I ACa 297/16, LEX nr 2172548.

¹⁰²⁶ Postanowienie SA w Katowicach z 19.03.2015, V ACa 232/15, Biul.SAKa 2015/2/25; podobna instytucja została wprowadzona przez ustawodawcę w sprawach własności intelektualnej - zabezpieczenie środka dowodowego, której zastosowanie wymaga uprawdopodobnienia roszczenia oraz interesu prawnego w zabezpieczeniu; por. art. 479⁹⁸ § 1 k.p.c.

¹⁰²⁷ Postanowienie SA w Szczecinie z 16.12.2013, III AUz 479/13, LEX nr 1416321.

¹⁰²⁸ Postanowienie SN z 19.12.2019 r., II CSK 378/19, LEX nr 2763370; test proporcjonalności stosowany jest przez sądy cywilne w celu ustalenia ziszczenia się podstaw do umieszczenia określonej osoby w Ośrodku Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym.

stwarzającymi zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób¹⁰²⁹. Z kolei A. Skorupka wskazuje, że z uwagi na powołaną przez K. Knoppka regulację nie jest przesądzone, iż zasada proporcjonalności jest swoistym remedium na problem dopuszczalności dowodów sprzecznych z prawem w procesie cywilnym¹⁰³⁰.

Poszukując podstawy normatywnej omawianego mechanizmu na gruncie prawa procesowego cywilnego, a także postępowania dowodowego stanowiącego jego część, w pierwszej kolejności wskazać należy na art. 31 ust. 3 Konstytucji RP. Adresatami tego przepisu są nie tylko władza ustawodawcza i wykonawcza, ale także sądownicza. Sprawując wymiar sprawiedliwości sądy muszą mieć wzgląd na to, aby same nie dokonywały oraz nie dozwalały na taką ingerencję w konstytucyjne prawa i wolności jednostek, która nie spełniałaby wymogów przewidzianych w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP¹⁰³¹. Z punktu widzenia dalszych rozważań podstawowe znaczenie ma konstatacja Trybunału Konstytucyjnego, że zasada proporcjonalności jest zasadą instrumentalną co oznacza, że może być stosowana w wielu gałęziach prawa oraz pełnić różne funkcje¹⁰³². Pozwala to na zastosowanie zasady proporcjonalności w celu przyznania pierwszeństwa jednej z pozostających w konflikcie wartości.

W doktrynie prawa konstytucyjnego¹⁰³³ nie ma wątpliwości, że wszystkie odniesienia do zasady proporcjonalności wyrażone w tekście Konstytucji RP wskazują na możliwość jej zastosowania w stosunkach wertykalnych między jednostką a państwem. Zasada proporcjonalności jest jednak rozważana w stosunkach łączących podmioty prywatne, a więc na płaszczyźnie horyzontalnej. Nie powoduje to jednak, że podmioty prywatne podejmując własne działania względem innych jednostek powinny kierować się tą zasadą. Zasada ta będzie stosowana na płaszczyźnie horyzontalnej nie przez podmioty prywatne, lecz przez państwo rozstrzygające spory między tymi podmiotami. Obowiązek prewencyjnego stosowania tej zasady ciąży na ustawodawcy, natomiast na organach władzy jurysdykcyjnej spoczywa konieczność jej represyjnego aplikowania. Zasada proporcjonalności wyznacza więc zakres horyzontalnego stosowania praw konstytucyjnych. Ważenie wartości leżących u podstaw praw konstytucyjnych dokonuje w pierwszej kolejności ustawodawca, ustanawiając określone normy prawne, a następnie sąd rozstrzygając spory między podmiotami prawnymi z uwzględnieniem obowiązujących regulacji prawnych. Na płaszczyźnie horyzontalnego stosowania zasady

---

¹⁰²⁹ Dz. U. z 2014, poz. 24.

¹⁰³⁰ A. Skorupka, *Dopuszczalność dowodu...* op.cit., s. 245-246.

¹⁰³¹ M. Szydło, *Komentarz do art. 31 ...* op.cit., s. 774-775.

¹⁰³² Wyrok TK z 31.01.2013, K 14/11, OTK 2013/1/7; uchwała SN z 22.01.2003, I KZP 36/02, OSNKW 2003/1-2/2; wyrok SN z 17.09.2014, I CSK 439/13, OSNC 2015/7-8/93.

¹⁰³³ M. Florczak-Wątor, *Horyzontalny wymiar...* op.cit., s. 220-224.

proporcjonalności problemem nie jest określenie ingerencji jednego podmiotu w sferę praw konstytucyjnych innego, lecz ustalenie zakresu koniecznej ochrony praw konstytucyjnych obu tych podmiotów¹⁰³⁴.

Formułując podstawę prawną omawianego mechanizmu na płaszczyźnie cywilnego postępowania dowodowego szczególną uwagę zwrócić należy na treść art. 51 ust. 2 Konstytucji RP, który odnosi się do czynności podejmowanych przez organy władzy publicznej w celu pozyskania informacji o obywatelu. Zgodnie z jego brzmieniem władze publiczne nie mogą pozyskiwać, gromadzić i udostępniać innych informacji o obywatelach niż niezbędne w demokratycznym państwie prawnym. Kluczowy wymóg ustanowiony przez ten przepis odnosi się do pojęcia niezbędności. Rozstrzygnięcie, czy określone informacje są niezbędne w rozumieniu omawianego przepisu, następuje w drodze porównania kolidujących interesów, w oparciu o konstrukcję wykształconą w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, a więc przy zastosowaniu zasady proporcjonalności. Ustalenie niezbędności informacji następuje poprzez porównanie doniosłości gromadzonych informacji, przy uwzględnieniu metod ich pozyskiwania oraz celu, któremu ograniczenie autonomii informacyjnej ma służyć¹⁰³⁵. Ustrojodawca nie określił katalogu interesów konstytucyjnie chronionych, które mogą być porównywane. W tym zakresie niezbędnym jest odwołanie się do ogólnej regulacji art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, zgodnie z którą ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób. Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw¹⁰³⁶. W doktrynie prawa konstytucyjnego¹⁰³⁷ wskazuje się, że na gruncie formalnej interpretacji *a contrario* tekstu ustępu 2 art. 51 Konstytucji RP podmioty prywatne mogą pozyskiwać dane osobowe innych osób i to nawet bez ograniczeń wskazanych w tym przepisie. Wynika to przede wszystkim z treści art. 54 ust. 1 Konstytucji RP statuującego wolność każdego do pozyskiwania informacji, bez ograniczeń co do ich zakresu.

Przeprowadzona analiza prowadzi do konstatacji, że przepisy te mogą znajdować zastosowanie wyłącznie na płaszczyźnie interpretacyjnego stosowania ustawy zasadniczej. Wówczas, przy zastosowaniu zasady proporcjonalności, dochodzi do wyważenia wartości

---

¹⁰³⁴ A. Skorupka, *Dopuszczalność dowodu...* op.cit., s. 122 i n.

¹⁰³⁵ M. Wild, *Komentarz do art. 51 Konstytucji RP*, [w:] *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016, s. 1229-1230.

¹⁰³⁶ Wyrok TK z 17.06.2008, K 8/04, OTK 2008/5/81.

¹⁰³⁷ P. Sarnecki, *Komentarz do art. 51 Konstytucji RP*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Tom II*, red. L. Garlicki, M. Zubik, Warszawa 2016, s. 270-271.

konstytucyjnych z innymi wartościami istotnymi z punktu widzenia podejmowanej decyzji. Przedstawiciele doktryny prawa procesowego cywilnego¹⁰³⁸ wskazują na konieczność zastosowania zasady proporcjonalności przy ocenie możliwości dopuszczenia konkretnego dowodu. Interpretacyjne stosowanie przepisów Konstytucji RP w celu sformułowania normy jednostkowego zastosowania stanowi mechanizm prawny pozwalający uwzględnić - w procesie wagi - największą ilość wartości istotnych w danym przypadku. W sytuacji, kiedy sąd musi podjąć decyzję, czy dopuszcza bądź nie np. dowód ze skradzionego dokumentu, to wówczas podstawą rozstrzygnięcia nie będzie art. 40 (zakaz stosowania tortur i poniżającego traktowania), art. 41 (gwarancje nietykalności i wolności osobistej), czy art. 47 (zasada ochrony życia prywatnego) Konstytucji RP, lecz istotnym może okazać się art. 50 (nienaruszalność mieszkania), art. 51 (ochrona informacji o sobie) i art. 64 (ochrona własności) ustawy zasadniczej. Z kolei dopuszczając lub nie dowód z nagrania pozyskanego za pomocą prywatnego podsłuchu istotne będą treści art. 47, art. 50 i art. 51 Konstytucji RP.

Z rozważań zawartych w rozdziale II.3.2.1 wynika, że samoistne stosowanie Konstytucji RP na płaszczyźnie procesu cywilnego najczęściej odnosi się do art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, czyli prawa do sądu. Na gruncie art. 8 ust. 2 Konstytucji RP prawo to jest na tyle konkretne i precyzyjne, że nadaje się do samoistnego stosowania. Prawo do sądu jest prawem podmiotowym jednostki, które także podlega limitowaniu zgodnie z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP. Prawo to konstruowane jest z kilku elementów, w tym m.in. prawa do wysłuchania¹⁰³⁹. Egzemplifikacją tego komponentu prawa opisanego w art. 45 ust. 1 Konstytucji RP pozostaje prawo do dowodu¹⁰⁴⁰. Dotychczas poczynione rozważania skłaniają do konkluzji, że z uwagi na brak prawnie ustanowionego zakazu korzystania w procesie cywilnym z dowodu uzyskanego sprzecznie z prawem, podstawą prawną do zastosowania zasady proporcjonalności w cywilnym postępowaniu dowodowym są: art. 45 ust. 1 w zw. z art. 51 ust. 2 w zw. z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP.

---

¹⁰³⁸ J. Okolski, P. Jaczewski, *Rola środków dowodowych...*op.cit., s.370-378; K. Knoppek, *Problem dowodów uzyskanych...*op.cit., s.131-133; K. Gajda-Roszczyńska, *Kilka uwag o dopuszczalności...*op.cit., s. 98-100; K. Knoppek, *Wstęp do badań nad problemem...*op.cit.,s. 16-17; A. Skorupka, *Dopuszczalność dowodu ...*op.cit., s. 245 i n.

¹⁰³⁹ Por. rozważania zawarte w rozdziale III.2.

¹⁰⁴⁰ Por. rozważania zawarte w rozdziale III.3.

1.3.2. Model zasady proporcjonalności w cywilnym postępowaniu dowodowym

W uzasadnieniach prawniczych argumentuje się za pomocą wartości i faktów, czyli za pomocą ideału i rzeczywistości¹⁰⁴¹. Postępowanie dowodowe jest tym postępowaniem, którego celem jest właśnie ustalenie podstawy faktycznej rozstrzygnięcia, ale jako zorganizowana aktywność ludzka musi realizować także określone wartości. Zaproponowany w niniejszej pracy mechanizm¹⁰⁴² ważenia wartości konstruowany jest w oparciu o zasadę proporcjonalności R. Alex'ego¹⁰⁴³, a dotyczącą usuwania niezgodności pomiędzy zasadami prawa. Koniecznym jest zastrzeżenie, że podczas przeprowadzania testu proporcjonalności, obiektem ważenia są wartości. Za takim modelem mechanizmu proporcjonalności przemawia przede wszystkim to, że zasady prawa to normy prawne nakazujące (zakazujące) realizowanie określonej wartości¹⁰⁴⁴. Ponadto model ten odpowiada zestawowi dyrektyw ustalania wartości w aksjologicznej wykładni prawa. Jeżeli bowiem tekst aktu normatywnego zawiera wyrażenia w postaci: „prawo do...”, „prawo...”, „wolność... do”, „wolność...” to dopełnienia tych wyrażen pełnią funkcję nazw prawnych wartości pozytywnych. W myśl kolejnej dyrektywy, jeśli norma prawna ma status zasady prawa, to w swojej nazwie „zasada X” w części oznaczonej „X” zawiera nazwę chronionej wartości¹⁰⁴⁵. Jeżeli więc w wyniku przeprowadzenia zasady proporcjonalności ustalimy, że wartość X, w warunkach konkretnej sprawy cywilnej, ma pierwszeństwo przed wartością Y, wówczas będzie miało to przełożenie na warstwę norm prawnych, zgodnie z którymi zasada prawa nakazująca realizowanie wartości X, w warunkach konkretnej sprawy cywilnej, będzie miała pierwszeństwo przed zasadą prawa nakazującą realizowanie wartości Y. W rozdziale IV. wskazałem wartości łączone z cywilnym postępowaniem dowodowym. Ma to o tyle istotne znaczenie, gdyż procedura ważenia powinna być przeprowadzona przede wszystkim na płaszczyźnie aksjologii tego postępowania. Natomiast wzgląd na prawidłowość konkluzji wymaga także uwzględnienia wartości spoza prawa procesowego cywilnego, które powinny oddziaływać na konkretnej decyzji, a tym samym podlegają mechanizmowi ważenia.

Zasada proporcjonalności polega na weryfikacji, czy w konkretnym systemie norm określone wartości są realizowane przez przewidziany środek. Przeprowadzenie procedury ważenia poprzez zastosowanie zasady proporcjonalności powinno potwierdzić bądź nie,

---

¹⁰⁴¹ M. Derlatka, *Prawo karne wobec kryzysu tradycyjnych wartości*, Prok. i Pr. 2016/5, s. 50 i n.; T. Spyra, *Granice wykładni ...op.cit.* s. 252 i n.; M. Derlatka, *Dobro jako wartość i podstawa prawa*, Pal. 2017/5, s. 92 i n.

¹⁰⁴² Odnosnie zasady proporcjonalności będę posługiwał się zamiennie określeniami zasada i test.

¹⁰⁴³ R. Alexy, *Teoria praw...op.cit.*, s. 130 i n.

¹⁰⁴⁴ M. Kordela, *Zasady prawa...op.cit.*, s.101-102.

¹⁰⁴⁵ M. Kordela, *Aksjologiczna wykładnia... op.cit.*, s. 156.

czy dopuszczenie danego dowodu zrealizuje wartości postępowania dowodowego i innych wartości relewantnych w danej sprawie, czy może będzie prowadzić do ich ograniczenia lub unicestwienia. Zasadność takiego zabiegu potwierdza brak normy jednoznacznie konstruującej w postępowaniu cywilnym ogólną zasadę, która w sposób generalny wyłączałaby dopuszczalność przeprowadzania dowodów sprzecznych z prawem. Odmienne stanowisko prowadziłyby do swoistego odwrócenia stosowania zasady proporcjonalności w tym sensie, że regułą byłoby wyłączenie dowodów sprzecznych z prawem z procesu cywilnego, a poprzez jej przeprowadzenie staralibyśmy się wykazać możliwość dopuszczenia któregośkolwiek z nich. Wówczas należałoby uargumentować, że przeprowadzenie danego dowodu pomimo istnienia pewnej ogólnej reguły jest jednak dopuszczalne. Wychodząc jednak z założenia, że regułą jest możliwość swobodnego przeprowadzania dowodów przez sąd, poza wyjątkami wyraźnie wskazanymi w k.p.c. i ustawach szczegółowych (tzw. ograniczenia dowodowe), należy przeprowadzić mechanizm ważenia wartości w znaczeniu „negatywnym”, tzn. w celu potwierdzenia, czy nie zachodzą takie sprzeczności w porównywanych wartościach, które stałyby w kontrze do celu postępowania dowodowego. Stanowisko takie uzasadnione jest również względami metodologicznymi. Interpretator podejmując wysiłek w postaci przeprowadzenia mechanizmu ważenia wartości w sposób przeze mnie zaproponowany, nie spotka się z zarzutami kwestionującymi obowiązywanie tego mechanizmu, gdyż brak jest wyraźnej normy statuującej zakaz przeprowadzania dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem w procesie cywilnym.

Konieczność uzgadniania oraz ważenia swojej siły w odniesieniu do poszczególnych zasad w kontekście konkretnych i indywidualnych sytuacji mających miejsce w postępowaniu cywilnym musi zakładać pewien wzorzec postępowania¹⁰⁴⁶. Jak zostało już zaznaczone, przy konstruowaniu tego wzorca pomocna będzie teoria R. Alex’ego, który podkreśla, że prawo związane z ważeniem wartości wyraźnie determinują trzy stadia. Natomiast metoda obrona przez Trybunał Konstytucyjny zakłada sformułowanie pytań, które mają na celu zweryfikowanie, czy przy wyborze określonego środka spełniono zasadę proporcjonalności. Rozważany sposób konstruowania zasady proporcjonalności odpowiada wymogom realizacji trzech etapów, to jest: odpowiedniości (celowości), konieczności oraz zasady proporcjonalności *sensu stricte*. Tak przeprowadzony proces optymalizacji wartości, polegający na jej przełożeniu na konkretny stan faktyczny przez wyznaczenie jej najwyższego możliwego stopnia spełnienia, przy uwzględnieniu możliwości faktycznych i prawnych

---

¹⁰⁴⁶ M. Kordela, *Zasady prawa...* op.cit., s. 68 i n.

konkretnego przypadku, będzie kończyć się zawsze sformułowaniem reguły (normy jednostkowego zastosowania). Reguła ta będzie normą, której przedmiotem obowiązku będzie już konkretne postępowanie, a nie wartość¹⁰⁴⁷.

Zastosowanie zasady proporcjonalności będzie wymagało od interpretatora zrealizowania następujących czynności:

1. ustalenia tych wartości przypisywanych cywilnemu postępowaniu dowodowemu oraz spoza tego postępowania, które mogą zostać naruszone poprzez przeprowadzenie danego dowodu bądź które zostaną zrealizowane poprzez zaniechanie jego przeprowadzenia,
2. biorąc pod uwagę dwie niezgodne ze sobą wartości należy udzielić odpowiedzi na następujące pytania:
  - a) czy przeprowadzenie danego dowodu zrealizuje wartość postępowania dowodowego bądź, czy narusza którąś z nich, a jeżeli tak to, w jakim zakresie?
  - b) czy dany dowód jest niezbędny do zrealizowania celu postępowania dowodowego?
  - c) czy rezultat nieprzeprowadzenia danego dowodu spowoduje skuteczniejszą ochronę prawną naruszanych wartości?
3. uzyskanie odpowiedzi na ostatnie pytanie powinno doprowadzić do ustalenia stopnia znaczenia wartości cywilnego postępowania dowodowego oraz intensywności ingerencji w naruszane wartości.

W rozdziale IV. dokonałem ustalenia zbioru wartości (o charakterze otwartym), które ustawodawca wiąże z przeprowadzeniem cywilnego postępowania dowodowego. Wyszczególnione przeze mnie wartości będą przede wszystkim przedmiotem ważenia. Natomiast mechanizm ten znajdzie zastosowanie w sytuacji niezgodności innych wartości z wartościami przypisanymi postępowaniu dowodowemu. Niezgodność ta nastąpi poprzez przeprowadzenie określonego dowodu. Stopień realizacji wartości może być więc warunkowany koniecznością urzeczywistnienia innych wartości, istotnych ze względu na funkcjonowanie całego systemu prawa. Powoduje to, że pierwszą czynnością, jaką powinien dokonać interpretator jest określenie wartości spoza postępowania dowodowego, które mogą zostać naruszone poprzez przeprowadzenie danego dowodu lub zostaną zrealizowane poprzez odmowę jego dopuszczenia.

Po tym należy przystąpić do kolejnej części zaproponowanego mechanizmu, a mianowicie odpowiedzi na konkretne pytania. Odpowiedź na pierwsze pytanie ma na celu realizację aspektu odpowiedniości (celowości) testu proporcjonalności. Etap ten ma charakter

---

¹⁰⁴⁷ Ibidem, s. 102.

negatywny, gdyż pozwala określić, czy dany dowód realizuje któreś z wartości postępowania dowodowego lub uniemożliwia realizację jakiegokolwiek z nich¹⁰⁴⁸. Użycie w celu realizacji zasady postępowania dowodowego (np. prawdy) określonego środka dowodowego (np. prywatnego nagrania), który jednocześnie ingeruje w inną wartość (np. prawo do prywatności) będzie tylko wtedy usprawiedliwione, w myśl zasady odpowiedniości, jeżeli istnieje rzeczywisty związek między zastosowaniem określonego środka dowodowego (np. prywatnego nagrania), a realizacją zasady postępowania dowodowego (np. prawdy). Jeżeli takiego związku nie ma, to obie wartości rozważane razem, mogą być spełnione w istniejących okolicznościach faktycznych w wyższym stopniu, gdy określony dowód (np. z prywatnego nagrania) nie zostanie przeprowadzony¹⁰⁴⁹. Związku takiego nie będzie przede wszystkim wówczas, kiedy prywatne nagranie zostało zapisane w sposób zmanipulowany przekładający się na treść rozmowy lub obrazu bądź nagranie utrwala wymuszone oświadczenie drugiej strony.

Kolejna część zasady proporcjonalności powinna czynić zadość wymogowi konieczności. Polega on na ustaleniu, czy przeprowadzenie dowodu jest niezbędne do zrealizowania celu postępowania dowodowego. Doniosłość tego etapu przejawia się w tym, że cel zrealizowania postępowania dowodowego jest immanentnie powiązany z jego wartościami. Wywiera to z kolei wpływ na osiągnięcie celu przez całe przeprowadzone postępowanie cywilne. Jeżeli więc określony dowód w ogóle nie będzie konieczny do realizacji tych wartości, wówczas nakaz optymalizacji uzasadnia zakaz zastosowania tego dowodu. Jeżeli wartość postępowania dowodowego (np. prawda) może być w porównywalnie skuteczny sposób spełniona przez dwa środki dowodowe (np. z prywatnego nagrania i z zeznania świadka), a ze względu na wartość postępowania dowodowego oba środki pozwalają na osiągnięcie wyznaczonego celu (ustalenie w jakiegokolwiek części podstawy faktycznej rozstrzygnięcia), ale z uwagi na te możliwości faktyczne – przeprowadzenie dowodu z prywatnego nagrania i dowodu z zeznania świadka – konkurująca wartość (np. prawo do prywatności) będzie spełniona w większym stopniu poprzez wybór dowodu z zeznania świadka, wówczas nakaz optymalizacji wartości postępowania dowodowego (np. prawdy) i drugiej wartości (np. prawa do prywatności) uzasadnia zakaz zastosowania dowodu z prywatnego nagrania.

---

¹⁰⁴⁸ A. Skorupka, *Dopuszczalność dowodu...* op.cit., s. 245-247, która etap odpowiedniości odnosi do dowodów sprzecznych z prawem w ogólności, a nie w realiach konkretnej sprawy w stosunku do wartości łączonych z pozyskaniem i przeprowadzeniem określonego dowodu.

¹⁰⁴⁹ M. Kordela, *Zasady prawa...* op.cit., s. 69.

Ostatnie pytanie odpowiada zasadzie proporcjonalności *sensu stricte*. W tym przypadku należy zbadać skutki w sferze ochrony wartości postępowania dowodowego i wartości spoza jego kręgu, jakie przeprowadzenie danego dowodu spowoduje. Niezbędne będzie więc ustalenie w jakim zakresie, poprzez nieprzeprowadzenie danego dowodu, nastąpi realizacja tych wartości. Tak skonstruowane pytanie bazuje na stwierdzeniu, że brak jest ogólnej zasady wyłączającej przeprowadzanie w toku postępowania cywilnego dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem. Jeżeli regułą jest przeprowadzanie dowodów, poza ograniczeniami przewidzianymi przez ustawodawcę, wówczas analiza tej części zasady proporcjonalności powinna zmierzać do ustalenia, jaki rezultat w sferze ochrony wartości spowoduje zaniechanie przeprowadzenia określonego dowodu. Istotnym jest, że im bardziej intensywna ingerencja w naruszaną wartość (np. prawo do prywatności), tym większe znaczenie powinna mieć realizacja wartości postępowania dowodowego (np. prawda), ze względu na którą została dopuszczona ingerencja w naruszaną wartość (np. prawo do prywatności). W stadium tym powinno zostać dokonane rozstrzygnięcie czy znaczenie realizacji wartości postępowania dowodowego (np. prawdy) usprawiedliwia ingerencję w naruszaną wartość (np. prawa do prywatności)¹⁰⁵⁰. Zasada proporcjonalności w sensie wąskim wyznacza więc granicę prawnych możliwości spełnienia konkretnej zasady¹⁰⁵¹.

Przeprowadzenie mechanizmu proporcjonalności powinno zakończyć się ustaleniem wagi poszczególnych wartości w konkretnym stanie faktycznym rozpoznawanej sprawy. Pomocnym w ustalaniu kryterium wagi konkretnych zasad będzie trójpoziomowa skala, to jest gradacja na: słabe, umiarkowane, poważne¹⁰⁵². W odniesieniu do stopnia znaczenia realizowanej zasady oraz intensywności ingerencji w zasadę naruszaną w celu zobrazowania modelu ustalania wagi przypisywanej poszczególnym wartościom będą posługiwał się dwoma wartościami w postaci prawdy (wartość postępowania dowodowego) oraz wartości prawa do prywatności (wartość naruszana). Biorąc pod uwagę powyższą skalę oraz trzy stadia procesu wyważenia ostateczny efekt zastosowania zasady proporcjonalności może przybrać postaci dla sytuacji:

1. kiedy wartość prawdy będzie mieć pierwszeństwo przed wartością prawa do prywatności:
  - a) wartość prawdy w warunkach konkretnej sprawy cywilnej ma pierwszeństwo przed wartością prawa do prywatności, jeżeli ingerencja w wartość prawdy w warunkach

---

¹⁰⁵⁰ Ibidem.

¹⁰⁵¹ G. Maroń, *Zasady prawa...* op.cit., s. 128-133.

¹⁰⁵² Ibidem; M. Kordela, *Zasady prawa...* op.cit., s. 68-73.

konkretnej sprawy cywilnej jest poważna, znaczenie spełnienia zaś wartości prawa do prywatności w warunkach konkretnej sprawy cywilnej jest słabe (niewielkie),

- b) wartość prawdy w warunkach konkretnej sprawy cywilnej ma pierwszeństwo przed wartością prawa do prywatności, jeżeli ingerencja w wartość prawdy w warunkach konkretnej sprawy cywilnej jest poważna, znaczenie spełnienia zaś wartości prawa do prywatności w warunkach konkretnej sprawy cywilnej jest umiarkowane,
- c) wartość prawdy w warunkach konkretnej sprawy cywilnej ma pierwszeństwo przed wartością prawa do prywatności, jeżeli ingerencja w wartość prawdy w warunkach konkretnej sprawy cywilnej jest umiarkowana, znaczenie spełnienia zaś wartości prawa do prywatności w warunkach konkretnej sprawy cywilnej jest słabe.

2. kiedy - analogicznie według tego samego schematu - wartość prawa do prywatności będzie mieć pierwszeństwo przed wartością prawdy:

- a) wartość prawa do prywatności w warunkach konkretnej sprawy cywilnej ma pierwszeństwo przed wartością prawdy, jeżeli ingerencja w wartość prawdy w warunkach konkretnej sprawy cywilnej jest słaba, znaczenie spełnienia zaś wartości prawa do prywatności w warunkach konkretnej sprawy cywilnej jest poważne,
- b) wartość prawa do prywatności w warunkach konkretnej sprawy cywilnej ma pierwszeństwo przed wartością prawdy, jeżeli ingerencja w wartość prawdy w warunkach konkretnej sprawy cywilnej jest umiarkowana, znaczenie spełnienia zaś wartości prawa do prywatności w warunkach konkretnej sprawy cywilnej jest poważne,
- c) wartość prawa do prywatności w warunkach konkretnej sprawy cywilnej ma pierwszeństwo przed wartością prawdy, jeżeli ingerencja w wartość prawdy w warunkach konkretnej sprawy cywilnej jest słabe (niewielkie), znaczenie spełnienia zaś wartości prawa do prywatności w warunkach konkretnej sprawy cywilnej jest umiarkowane¹⁰⁵³.

Analiza kwestii dotyczącej dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem z jednej strony prowadzi do stwierdzenia braku zakazu korzystania z tego typu dowodów w procesie cywilnym, z drugiej jednak wskazuje na zasadę proporcjonalności jako mechanizm pozwalający ocenić, czy w konkretnych przypadkach trudnych (*hard cases*) określony dowód nie może lub może zostać przeprowadzony. Z merytorycznego punktu widzenia za trudny przypadek uznaje się taki, w którym stwierdza się rozbieżności w stanowiskach stron lub poglądach instancji sądowych wyrażonych w sprzecznych lub odmiennie uzasadnionych

---

¹⁰⁵³ M. Kordela, *Zasady prawa...* op.cit., s. 70-71.

decyzjach, co świadczy o trudności rozstrzygania sprawy¹⁰⁵⁴. Trudne przypadki w sądowym modelu stosowania prawa wiążą się z dokonaniem wykładni i wyborem jednego z kilku rozumowań¹⁰⁵⁵.

W procesie stosowania prawa występuje wielość ocen i realizacja rozmaitych wartości. Sąd przed wydaniem orzeczenia musi przeprowadzić szereg rozumowań, począwszy od ustalenia stanu faktycznego danej sprawy, poprzez rozumowania walidacyjne i derywacyjne oraz subsumcję, do ustalenia konsekwencji prawnych. W ich ramach będzie dokonywał ocen, podstawą których mogą być obowiązujące normy prawne. Prowadzenie rozumowań w sądowym procesie podejmowania decyzji powinno wpływać na kształt jednolitości oraz pewności stosowania prawa. Przypadki spraw sądowych, w toku których sąd styka się z dowodami uzyskanymi sprzecznie z prawem należą niewątpliwie do *hard cases*. Tym bardziej zyskują na znaczeniu jednolitość oraz pewność stosowania prawa jako gwaranty możliwości określenia sytuacji prawnej jednostki. Ustalenie braku obowiązywania zakazu korzystania z dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem w procesie cywilnym przy jednoczesnej możliwości skorzystania z mechanizmu pozwalającego na prawną ocenę dopuszczalności przeprowadzenia konkretnego dowodu spełnia kryteria pewności stosowania prawa i w sposób niebagatelny może pozytywnie oddziaływać na jego ujednoczenie. Zasada proporcjonalności jako intersubiektywnie kontrolowalny mechanizm ważenia wartości w procesie cywilnym, przy precyzyjnych etapach jego zastosowania, umożliwia wypracowanie sposobów posługiwania się pewnymi kategoriami luzów decyzyjnych. Czyni to niewątpliwie dojrzałą praktykę sądowego stosowania prawa procesowego cywilnego¹⁰⁵⁶.

Celem zasady proporcjonalności nie jest wygenerowanie jednego rozstrzygnięcia dla każdego z typu dowodów, co byłoby zabiegiem niemożliwym. Jej zastosowanie pozwoli natomiast na uznanie za racjonalne dwa lub więcej rozstrzygnięć, w zależności od okoliczności konkretnej sprawy cywilnej. Zasada proporcjonalności nie determinuje jednego rozwiązania, gdyż przy wielości stanów faktycznych nie wyklucza żadnej z potencjalnych decyzji procesowych. Nie istnieje więc jedno obiektywnie prawidłowe rozstrzygnięcie¹⁰⁵⁷, a niezgodność wartości musi być zawsze rozstrzygana *in concreto*. Niemniej jednak stanowić będzie istotny wyznacznik przy rozstrzyganiu podobnych spraw stosowanie jej przez organy

---

¹⁰⁵⁴ J. Wróblewski, *Łatwe i trudne przypadki orzecznictwa Sądu Najwyższego*, Studia Prawno-Ekonomiczne 1989/XLII, s. 17; M. Korycka-Zirk, *Teorie zasad prawa...*op.cit., s. 70 i n.

¹⁰⁵⁵ D. Danecka, K. Wiśniewski, „Łatwe i trudne przypadki” w koncepcji wykładni prawa Jerzego Wróblewskiego, [w:] *Wpływ teorii Jerzego Wróblewskiego na współczesne prawnoznawstwo*, red. T. Bekrycht, M. Zirk-Sadowski, Warszawa 2011, s. 116.

¹⁰⁵⁶ A. Szot, *Między jednolitością...*op.cit., s. 83.

¹⁰⁵⁷ G. Maroń, *Formuła ważenia zasad prawa...*op.cit., s. 104-105.

procesowe, w szczególności te najwyżej usytuowane w hierarchii organów sprawujących wymiar sprawiedliwości¹⁰⁵⁸ oraz wskazywanie kryteriów, w których jedna wartość uzyskuje pierwszeństwo wobec innej. Decydujące znaczenie będzie miał stan faktyczny konkretnej sprawy, który z jednej strony jest warunkiem koniecznym do rozstrzygnięcia niezgodności ważonych wartości, z drugiej natomiast wyznacza zakres zastosowania normy (reguły), która została wyinterpretowana w wyniku rozstrzygnięcia tej niezgodności¹⁰⁵⁹.

2. Wybrane przykłady korzystania z dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem

2.1. Uwagi ogólne

Powiązanie konstrukcji zasady proporcjonalności z ustaleniem dopuszczalności przeprowadzenia konkretnego dowodu prowadzi do konieczności przeprowadzenia analizy czynników istotnych dla wyznaczania wagi poszczególnych wartości. Czynniki te można określić inaczej jako punkty podobieństwa i różnicowania sytuacji istotnych z punktu widzenia ważenia wartości cywilnego postępowania dowodowego z wartościami spoza tej części prawa procesowego cywilnego. Nie budzi natomiast wątpliwości, że wyodrębnienie i dokonanie analizy każdego przypadku nie jest możliwe do zrealizowania, tym bardziej że każda sprawa cywilna przy konkretnym jej rozpoznaniu przez sąd ma sobie tylko właściwe okoliczności stanu faktycznego.

Zastosowanie zasady proporcjonalności nie jest możliwe *in abstracto* w każdym wyodrębnianym w doktrynie prawa procesowego cywilnego przypadku dowodu uzyskanego sprzecznie z prawem. Wynika to z odmienności każdego stanu faktycznego sprawy, w toku której organ procesowy dokonywać będzie ważenia wartości. Tym samym brak jest zasadności w modelowym opisywaniu zasady proporcjonalności co do każdego dowodu osobno, gdyż waga i hierarchia poszczególnych wartości determinowana jest konkretnymi okolicznościami rozpoznawanej sprawy. Poniżej zaprezentowane zostaną te regulacje prawne oraz wartości spoza cywilnego postępowania dowodowego, które będą pomocne i co do zasady powinny być uwzględniane w razie korzystania z zasady proporcjonalności. Z uwagi na różnorodność stanów faktycznych rozpoznawanych spraw, a także pozostałe dowody jakimi sąd dysponuje

---

¹⁰⁵⁸ I. Rzucidło-Grochowska, *Wcześniejsza decyzja sądowa jako argument uzasadnienia orzeczenia sądowego* [w:] *Precedens sądowy w polskim porządku prawnym*, red. L. Leszczyński, B. Liżewski, A. Szot, Warszawa 2018, s. 241 i n.

¹⁰⁵⁹ G. Maroń, *Formuła ważenia zasad prawa ...op.cit.*, s. 90.

w toku ich rozpoznawania, wnioski sformułowanie w trakcie opisywania konkretnych dowodów nie będą mieć automatycznego przełożenia na realia spraw sądowych, w których z takim samym dowodem mamy do czynienia. W celu wykorzystywania poniższych analiz na potrzeby toczącej się sprawy cywilnej należy mieć zawsze na uwadze jej specyfikę, przedmiot ochrony, czy pozostałe dostępne dla sądu środki dowodowe.

Odrębnej uwagi wymaga także możliwość przeprowadzenia dowodu z dokumentów znajdujących się w aktach innej sprawy, którą dopuszcza art. 224 § 2 k.p.c. Uprawnienie to znajduje aprobatę w ocenie doktryny prawa procesowego cywilnego¹⁰⁶⁰ oraz judykatury¹⁰⁶¹. Sąd cywilny może korzystać z dowodów zdobytych przez organy ścigania na potrzeby postępowania karnego, pozyskane w granicach określonych przez k.p.k. oraz ustawy szczegółowe. Dowody takie są przeprowadzane w postępowaniu cywilnym zgodnie z przepisami k.p.c.¹⁰⁶². Powyższe rozważania prowadzą do wniosku, że skoro w dokumentach akt sprawy karnej, to jest postępowania jurysdykcyjnego lub zakończonego postępowania przygotowawczego, znajdują się materiały uzyskane przy wykorzystaniu technik operacyjnych (m.in. podsłuch) oraz uwzględniając uchylene w 2016 roku¹⁰⁶³ szeregu przepisów uniemożliwiających ich wykorzystanie na potrzeby innych niż karne postępowania, to dowód z dokumentów tych akt zawierających materiały zdobyte w wyniku zastosowania podsłuchu może zostać przeprowadzony także w postępowaniu cywilnym. Z łatwością można sobie wyobrazić sytuację, kiedy w toku przeprowadzanych czynności procesowych lub operacyjno-rozpoznawczych zostanie pozyskany materiał dowodowy wpływający m.in. na wyniki sprawy o rozwód bądź w sprawach spadkowych lub dotyczących małoletnich.

Sprawa wykorzystania tego rodzaju dowodów jednak tak oczywista nie pozostaje, albowiem należy skonfrontować możliwość przeprowadzania dowodu z dokumentów akt innej sprawy z ograniczeniami dowodowymi ustanowionymi przez prawodawcę. W rozdziale II.1.5 jako źródła prawa dowodowego wskazałem niektóre przepisy ustawy z 16.08.2004 Prawo telekomunikacyjne (w zakresie ochrony tajemnicy telekomunikacyjnej). Zgodnie z treścią

---

¹⁰⁶⁰ K. Piasecki, *Wykorzystanie w postępowaniu cywilnym materiału dowodowego zebranego w sprawie karnej*, Pal. 1971/12, s. 5 i n.; K. Knoppek, *Dowód z akt sądowych*, [w:] *System Prawa Procesowego Cywilnego. Postępowanie procesowe przed sądem pierwszej instancji*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016, s. 208-211.

¹⁰⁶¹ Orzeczenie SN z 12.02.1937, C II 2444/36, OSN(C) 1937/10/382; orzeczenie SN z 7.05.1956, II CR 236/55, NP 1957/5/119-120; wyrok SN z 10.11.1966, II PR 269/66, LEX nr 6071; wyrok SN z 25.08.1970, II PR 418/69, OSNCP 1971/5/89; postanowienie SN z 20.02.2013, III CSK 6/13, LEX nr 1311760.

¹⁰⁶² A. Laskowska, *Dowody...* op.cit., s. 99; K. Piasecki, *Wykorzystanie w postępowaniu cywilnym ...* op.cit., s. 5.

¹⁰⁶³ Ustawa z 11.03.2016 o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2016, poz. 437 ze zmianą; ustawa z 10.02.2017 o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2017, poz. 244; ustawa z 23.03.2017 o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2017, poz. 768.

powołanego uprzednio art. 159 ust. 1 cytowanej ustawy, wyłącznie za zgodą nadawcy lub odbiorcy, których dane dotyczą, można zapoznać się, utrwalić, przechowywać, przekazywać lub w inny sposób wykorzystywać treści lub dane objęte tajemnicą komunikowania się. Prowadzi to do logicznego wniosku, że wobec braku zgody strony procesu cywilnego będącej nadawcą lub odbiorcą danych objętych tajemnicą telekomunikacyjną a utrwalonych w wyniku zastosowania podsłuchu, dokumenty akt innej sprawy karnej w tym zakresie nie mogą stanowić dowodu na potrzeby sprawy cywilnej i w konsekwencji wpływać na ustalenia stanu faktycznego (np. bilingi, stenogramy z podsłuchanych rozmów, treści sms-ów, dokumenty pozatekstowe). Na tym tle jawi się kolejny praktycznie doniosły problem. Sąd rozpoznając sprawę cywilną, który dysponuje aktami sprawy karnej zawierającymi materiał dowodowy uzyskany w wyniku zastosowania podsłuchu obejmującego swoim przedmiotem tajemnicę telekomunikacyjną, bez zgody strony lub nawet osoby trzeciej korzystającej z ochrony tą tajemnicą nie będzie mógł takim materiałem dowodowym się posłużyć, to jest dopuścić dowodu z tych dokumentów. Czynić to będzie jednak iluzoryczną ochronę tajemnicy telekomunikacyjnej, gdyż w świadomości sędziego oraz strony przeciwnej znajdować się będą te materiały, pomimo że proceduralnie nie będą mogły stanowić przedmiotu dowodu. Umożliwiać one mogą np. sformułowanie kolejnych wniosków dowodowych polegających na przesłuchaniu osób, z którymi strona podsłuchiwana rozmawiała lub przysyłała komunikaty oraz dane lub w obecności których w określonym czasie się znajdowała. Natomiast treść art. 159 ust. 2 Prawa telekomunikacyjnego *expressis verbis* stanowi, że zakazane jest nawet zapoznawanie się z informacjami objętymi tajemnicą telekomunikacyjną. Ogranicza to także możliwość sądu w zapoznaniu się z całością dokumentów akt sprawy karnej, a mianowicie tą częścią stanowiącą z jednej strony materiał uzyskany w wyniku zastosowania podsłuchu, z drugiej natomiast objętą tajemnicą telekomunikacyjną strony postępowania cywilnego oraz każdej innej osoby (np. świadka). Zasadą więc będzie możliwość zwrócenia się przez sąd cywilny o akta innej sprawy karnej, ale z wyłączeniem ich części, w której znajdują się materiały uzyskane w wyniku zastosowania podsłuchu i jednocześnie objęte tajemnicą telekomunikacyjną, chyba że podmiot uprawniony wyrazi zgodę na ich przekazanie i wykorzystanie na potrzeby toczącego się postępowania cywilnego. Zgoda taka może być wyrażona pisemnie (np. w piśmie procesowym strony) lub ustnie do protokołu rozprawy (art. 158 § 1, 1¹ i 2 k.p.c.).

Wyodrębnić także należy jeszcze jedną sytuację, w której podsłuch zastosowany przez organy państwowe nie polega na kontroli i utrwaleniu informacji objętej tajemnicą telekomunikacyjną, lecz jest instalowany w pomieszczeniach, w których osoba podsłuchiwana

przebywa (np. w jej mieszkaniu), za pomocą własnych urządzeń podsłuchowych (umożliwiających transmisję obrazu lub dźwięku). Wówczas nie znajdzie zastosowanie ograniczenie dowodowe opisane w art. 159 ust. 2 Prawa telekomunikacyjnego, a dokumenty akt sprawy karnej zawierające materiały z tego podsłuchu (np. stenogramy rozmów, dokumenty pozatekstowe) mogą stanowić dowody w postępowaniu cywilnym przeprowadzane zgodnie z art. 308 k.p.c. Zaznaczyć jednak należy, że omawiana sytuacja dotyczy takiego podsłuchu, który został przeprowadzony zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa. W przypadku przekroczenia przez przedstawicieli organów władzy państwowej swoich uprawnień, można mówić o nielegalności i bezprawności tak przeprowadzonego podsłuchu, a co za tym idzie istotne będą rozważania poczynione odnośnie dowodu uzyskanego za pomocą podsłuchu prywatnego¹⁰⁶⁴.

2.2. Dokument objęty w sposób sprzeczny z prawem

Pojęcie dokumentu w języku powszechnym zawęża się do różnego rodzaju pism urzędowych i prywatnych. Obejmują one różnego rodzaju okoliczności, w tym m.in. umowy, treści informacyjne oraz wskazują na tożsamość osób fizycznych¹⁰⁶⁵. W znaczeniu prawa procesowego cywilnego dokument prywatny sporządzony w formie pisemnej albo elektronicznej stanowi dowód tego, że osoba, która go podpisała, złożyła oświadczenie zawarte w dokumencie (art. 245 k.p.c.). Z kolei dokumenty urzędowe, sporządzone w przepisanej formie przez powołane do tego organy władzy publicznej i inne organy państwowe w zakresie ich działania, stanowią dowód tego, co zostało w nich urzędowo zaświadczone (art. 244 § 1 k.p.c.). Współczesna technika umożliwia sporządzenie dokumentów w innej postaci niż tekst składający się z liter alfabetu. Wskazuje się na protokół elektroniczny zawierający tekst, obraz i dźwięk lub oświadczenie woli złożone w formie elektronicznej w postaci nagrania dźwięku lub obrazu. Odróżnieniu podlegają więc dokumenty zawierające tekst, czyli tzw. dokumenty tekstowe (sporządzone za pomocą znaków alfabetu i reguł języka) oraz inne dokumenty¹⁰⁶⁶. Zgodnie z art. 243¹ k.p.c. przepisy o dowodzie z dokumentu stosuje się do dokumentów zawierających tekst, umożliwiających ustalenie ich wystawców. Wszystkie dokumenty pozatekstowe znajdują swoje unormowanie w art. 308 k.p.c. Dowód z dokumentu

---

¹⁰⁶⁴ Wyrok SN z 13.11.2002, I CKN 1150/00, Legalis; wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 26.04.2013, II AKa 70/13, LEX nr 1322733.

¹⁰⁶⁵ S. Dubisz, *Uniwersalny słownik języka polskiego*, Warszawa 2006, s. 647.

¹⁰⁶⁶ T. Ereciński, *Komentarz do art. 243¹ Kodeksu postępowania cywilnego*, [w:] *Kodeks postępowania Cywilnego. Komentarz. Tom II*, Warszawa 2016, s. 334-335.

dotyczy dokumentów zawierających oświadczenie woli, wiedzy bądź nawet uczuć. Warunkiem umożliwiającym zastosowanie w przypadku wszystkich tych oświadczeń przepisów procesowych traktujących o dowodzie z dokumentu jest to, aby były one wyrażone w formie tekstowej. Jeżeli więc dowód wyrażający formę dokumentową nie spełnia przesłanek z art. 243¹ k.p.c., wówczas przeprowadza się dowódco z zastosowaniem art. 308 k.p.c.¹⁰⁶⁷.

Z punktu widzenia omawianego problemu w stosunku do dowodu z dokumentów tekstowych istotną będzie sytuacja, w której dokument został wytworzony zgodnie z przepisami prawa materialnego, obiektywnie istnieje, ale strona która za jego pomocą chce wykazać określone fakty nie dysponuje nim. Natomiast druga strona lub osoba trzecia zaprzecza, że ma w posiadaniu taki dokument bądź że do jego sporządzenia w ogóle doszło. Dotyczy to przede wszystkim tzw. kradzieży dokumentu.

W celu dokonania oceny skutków takiego zachowania pomocnym będzie przeanalizowanie przepisów k.k. regulujących przestępstwa przeciwko mieniu. Zgodnie z art. 278 § 1 k.k. kradzieżą jest zabór w celu przywłaszczenia cudzej rzeczy ruchomej. Kwalifikowaną postacią kradzieży jest kradzież z włamaniem (art. 279 § 1 k.k.) i przestępstwo rozboju, tzn. kradzież z użyciem przemocy wobec osoby lub groźba natychmiastowego jej użycia albo doprowadzenie człowieka do stanu nieprzytomności lub bezbronności (art. 280 § 1 k.k.). Irrelevantnym przy tym będzie kto dokonuje kradzieży, kradzieży z włamaniem, czy rozboju. Bez znaczenia jest, czy będzie nim spadkobierca kradnący testament w celu przedłożenia go do sądu spadku, czy matka wykradająca dokumenty na potrzeby postępowania alimentacyjnego lub dłużnik kradnący dokument stanowiący dowód na zwolnienie go z długu. Wszystkie powyższe sytuacje stoją w sprzeczności z tymi samymi dobrami prawnymi. Wynika to z faktu, że przedmiotem ochrony wskazanych przepisów karnych jest własność, posiadanie oraz inne prawa rzeczowe i obligacyjne do rzeczy ruchomej, a więc przedmiotu materialnego, wyodrębnionego i mogącego samodzielnie występować w obrocie oraz przedstawiającego wartość majątkową¹⁰⁶⁸. Przedmiotem przestępstwa kradzieży nie jest natomiast rzecz ruchoma będąca przedmiotem współwłasności, w tym zwłaszcza małżeńskiej wspólności majątkowej. Każdy współmałżonek ma prawo do składników mienia objętych wspólnością majątkową i każdy z nich ma prawo władać tymi składnikami¹⁰⁶⁹. Z kolei w zakresie przestępstwa rozboju (art. 280 § 1 k.k.) bliższym (rodzajowo) przedmiotem ochrony

---

¹⁰⁶⁷ K. Knoppek, *Dowód z dokumentu...* op.cit., s.163-172 i 255-261.

¹⁰⁶⁸ Postanowienie SN z 29.10.2013, V KK 233/13, Biul.PK 2013/11/36-38; A. Marek, V. Konarska-Wrzosek, *Prawo karne*. Warszawa 2016, s. 540 i n.

¹⁰⁶⁹ Wyrok SN z 6.01.1978, V KR 197/77, OSNPG 1978/6/64; wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 14.08.2002, II AKa 1295/02, KZS 2002/9/13; R. A. Stefański, *Odpowiedzialność karna za zabór mienia stanowiącego współwłasność majątkową*, Prok. i Pr. 1995/10, s. 25 i n.

jest mienie, zaś dalszym życie i zdrowie człowieka. Typ kwalifikowany rozboju (art. 280 § 2 k.k.) wzmacnia ochronę dalszego przedmiotu ochrony, czego wyrazem jest surowsza sankcja w sytuacji, gdy sprawca posługuje się bronią palną, nożem lub innym podobnie niebezpiecznym przedmiotem lub środkiem obezwładniającym albo działa w inny sposób bezpośrednio zagrażający życiu lub wspólnie z inną osobą, która posługuje się taką bronią, przedmiotem, środkiem lub sposobem.

Istotny problemem jawi się w sytuacji, kiedy rzecz przywłaszczona nie przedstawia określonej wartości majątkowej. Trudno bowiem testamentowi, umowie czy oświadczeniom woli przypisać konkretną wartość majątkową, pomimo, że mogą one w swej treści zawierać rozporządzenia co do określonej rzeczy. Natomiast zgodnie z art. 126 § 1 k.w. za wykroczenie odpowie ten, kto zabiera w celu przywłaszczenia, przywłaszcza sobie albo umyślnie niszczy lub uszkadza cudzą rzecz przedstawiającą wartość niemajątkową¹⁰⁷⁰. Kary jakie ustawodawca przewidział za takie zachowanie to grzywna i nagana. Przedmiotem ochrony tej regulacji jest natomiast własność i posiadanie rzeczy przedstawiającej wartość niemajątkową. Nie będzie chodziło tutaj wyłącznie o rzeczy przedstawiające wartość pamiętkową lub sentymentalną, chociaż doktryna najczęściej podaje je jako przykłady zastosowania tego przepisu¹⁰⁷¹. Nie może także umknąć uwadze, że zachowanie mające na celu kradzież rzeczy przedstawiającej wartość niemajątkową połączona może być z naruszeniem miru domowego, co zgodnie z art. 193 k.k. stanowi przestępstwo. W myśl tego przepisu karze grzywny, ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku podlega ten, kto wdzierając się do cudzego domu, mieszkania, lokalu, pomieszczenia albo ogrodzonego terenu albo wbrew żądaniu osoby uprawnionej miejsca takiego nie opuszcza. Przedmiotem ochrony jest wówczas prywatność oraz spokojne przebywanie w określonym pomieszczeniu, wolność od ingerencji w sferę posiadania pokrzywdzonego przez osoby nieuprawnione. Ochrona objęta tym przepisem rozciąga się także na korzystanie z lokali użytkowych i innych pomieszczeń, które pozostają w dyspozycji danej osoby w sposób stały lub przejściowy¹⁰⁷². Człowiek ma prawo do decydowania o tym, kto może przebywać w miejscach, w których jest on gospodarzem. Decyzja ta może być podejmowana w imieniu własnym (np. jako właściciela domu) bądź w imieniu innej osoby fizycznej, prawnej czy innego podmiotu zbiorowego

---

¹⁰⁷⁰ B. Mik, *Karnomaterialna ochrona dokumentów (zagadnienia wybrane)*, Prok. i Pr. 2001/4, s. 47.

¹⁰⁷¹ M. Bojarski, W. Radecki, *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 2006, s. 692; T. Bojarski, *Polskie prawo wykroczeń. Zarys wykładu*, Warszawa 2012, s. 202.

¹⁰⁷² T. Bojarski, *Mir domowy jako przedmiot ochrony karnoprawnej. Geneza i analiza pojęcia*, SP 1971/28, s. 155 i n.; tenże, *Karnoprawna ochrona nietykalności mieszkania jednostki*, Lublin 1992, s. 22.

(np. prezes zarządu spółki wynajmującej lokal, w którym prowadzona jest działalność gospodarcza)¹⁰⁷³.

Należy następnie rozważyć, czy przeprowadzenie dowodu ze skradzionego dokumentu bądź innej rzeczy ruchomej zrealizuje wartości postępowania dowodowego bądź czy narusza którąś z nich. W omawianej sytuacji strona wie, jakie konsekwencje prawne mogą ją dotknąć za dokonanie kradzieży rzeczy ruchomej przedstawiającej wartość majątkową, za kradzież rzeczy ruchomej nieprzedstawiającej wartości majątkowej i za naruszenie miru domowego. Strona może prognozować konsekwencje swojego działania spodziewając się, że za czynność kradzieży może spotkać ją odpowiednia dolegliwość nie tylko na płaszczyźnie prawa karnego materialnego, ale także wywodzona z przepisów statuujących ochronę dóbr osobistych (art. 24 i 448 k.c.). Niewątpliwie sankcja karna za tego typu występki ma skutecznie odstraszyć stronę od popełniania wymienionych przestępstw i w ten sposób utrwalić ład, porządek oraz pokój prawny. Niemniej jednak z analizy zawartej w rozdziale I.2.1. i dotyczącej orzecznictwa sformułowanego na tle art. 267 k.k. wynika, że sądy karne uzyskiwanie materiału dowodowego na potrzeby postępowania cywilnego kwalifikują z zastosowaniem znikomego stopnia społecznej szkodliwości czynu, gdzie zasadnicze znaczenie przypisują motywacji sprawcy. Tego rodzaju zachowanie strony jako popadające w kolizję z normami postępowania karnego nie podlega więc jednoznacznej ocenie sądów karnych.

Przechodząc natomiast do procesowych form pozyskiwania określonych dokumentów na potrzeby postępowania cywilnego, to w pierwszej kolejności wskazać należy, iż strona powinna skorzystać z form działania przewidzianych przez k.p.c. w celu wprowadzenia do materiału procesowego sprawy dokumentów, w posiadaniu których nie pozostaje. Na jej wniosek sąd może zarządzić przedstawienie dokumentu, przedmiotów oględzin, ksiąg i planów wobec każdego (art. 208 § 1 pkt 4 k.p.c.), ponadto sąd może nadać odpowiednie znaczenie odmowie przedstawienia przez stronę dowodu (art. 233 § 2 k.p.c.). Niemniej jednak strona przeciwna może kwestionować powstanie takiego dokumentu (np. sporządzenie testamentu) lub jego posiadanie. W takim przypadku może nie znaleźć zastosowania dyspozycja art. 233 § 2 k.p.c. Natomiast standard sprawiedliwości proceduralnej wymaga, aby każda strona mogła przedstawić swoje racje w odpowiedni sposób i w odpowiednim czasie¹⁰⁷⁴. Przedstawienie w toku postępowania dokumentu, który został wykradzony od strony przeciwnej, która z kolei postępuje sprzecznie z art. 3 k.p.c. bądź od osoby trzeciej, która twierdzi, że dokumentu nie ma, chociaż w rzeczywistości jest w jego posiadaniu (zataja tę informację) nie stanowi naruszenia

---

¹⁰⁷³ A. Marek, *Kodeks karny ...op.cit.*, s. 443.

¹⁰⁷⁴ J. May, *Obrona pozwanego...op.cit.*, s. 78 -92.

standardu sprawiedliwości proceduralnej, co więcej umożliwi zrównoważenie pozycji procesowej każdej ze stron. Gdyby strona przeciwna dawała wyjaśnienia zgodnie z prawdą i bez zatajania czegokolwiek lub osoba trzecia przekazała sądowi na jego żądanie określony środek dowodowy, wówczas taki dokument i tak stanowiłby dowód w rozpoznawanej sprawie. W przypadku odmowy dopuszczenia takiego dowodu, strony nie będą miały równych szans procesowych, albowiem chroniona byłaby strona naruszająca dyspozycję art. 3 k.p.c., która zataja istnienie określonych dokumentów lub fakt ich posiadania oraz uzyskuje korzystną sytuację procesową wskutek zaniechania przedłożenia dokumentów przez osobę trzecią. Istotnym pozostaje, że dany dowód obiektywnie istnieje (umowa została sporządzona, czy spadkodawca spisał swoją ostatnią wolę), natomiast strona w jego posiadanie wchodzi z naruszeniem norm prawa materialnego karnego i cywilnego. Powoduje to, że przeprowadzenie z niego dowodu w toku procesu cywilnego niewątpliwie umożliwi dotarcie do prawdy, gdyż w oparciu o obiektywnie istniejące dokumenty pozwoli poczynić właściwe ustalenia stanu faktycznego. Przeprowadzenie dowodu z takiego dokumentu wpłynie także na szybkość danego postępowania. Dokument taki obiektywnie istnieje i niewątpliwie powinien stać się częścią materiału procesowego, a nie staje się wskutek sprzecznego z art. 3 k.p.c. działania drugiej strony bądź zaniechania osoby trzeciej. Przedłożenie go sądowi przez stronę, która weszła w jego posiadanie z naruszeniem norm prawa karnego i cywilnego materialnego powoduje, że z jednej strony konsekwencje takiego działania spoczywać będą wyłącznie na niej, z drugiej natomiast zaoszczędzi to sądowi prowadzenia długotrwałego postępowania dowodowego polegającego m.in. na ustalaniu treści dokumentu (np. testamentu)¹⁰⁷⁵.

Z szeregu kryteriów, jakimi należy się kierować przy badaniu przydatności określonego dowodu, decydujące znaczenie dla możliwości zastosowania zasady proporcjonalności będą miały przepisy wykluczające dopuszczenie określonego dowodu. *A contrario* art. 248 § 1 k.p.c. niedopuszczalnym będzie przeprowadzenie dowodu ze skradzionego dokumentu, w przypadku kiedy będzie on zawierał informacje niejawne. Podobnie będzie w przypadku, kiedy dokument będzie zawierał informację objętą tajemnicą bankową (art. 104 Prawa bankowego). Tak samo będzie w sytuacji, gdy dokument skradziony obejmuje inną tajemnicę prawnie chronioną, a uprawniony podmiot nie wyraża zgody na jej udostępnienie (np. tajemnica telekomunikacyjna). Podobnie nie będzie możliwym przeprowadzenie dowodu ze skradzionego dokumentu w przypadku, jeżeli w stosunku do niego będzie miał zastosowanie art. 248 § 2 k.p.c.

---

¹⁰⁷⁵ Postanowienie SN z 20.7.2005, II CK 2/05, LEX nr 152531; postanowienie SN z 29.04.2009, II CSK 637/08, LEX nr 610215.

Wskazać w końcu należy, czy rezultat nieprzeprowadzenia dowodu ze skradzionego dokumentu spowoduje skuteczniejszą ochronę prawną naruszanych wartości. Przeprowadzenie takiego dowodu w pierwszej kolejności może mieć wpływ na ograniczenie ochrony własności, posiadania oraz innych praw rzeczowych i obligacyjnych do rzeczy ruchomej, co związane jest z wolnością od ingerencji w sferę posiadania pokrzywdzonego przez osoby nieuprawnione. Kradzież dokumentu narusza prywatność¹⁰⁷⁶. Z kolei w przypadku pozyskania go w wyniku rozboju lub zastosowania tortur wpływa na naruszenie integralności cielesnej pokrzywdzonego. W pierwszym wypadku wskazać należy na podobnie władcze kompetencje sądu rozpoznającego sprawę cywilną, który także może swoimi decyzjami wkraczać w sferę posiadania określonych rzeczy. Natomiast osoba pokrzywdzona sprzecznymi z prawem działaniami strony może dochodzić ochrony prawnej i formułować żądania zawarte w art. 24 k.c. i art. 448 k.c. W zależności od okoliczności sprawy może także domagać się ochrony prawnej przysługującej zgodnie z art. 222 § 1 i 2 k.c. Ponadto jako pokrzywdzony w toku postępowania karnego może uzyskać zasądzenie zadośćuczynienia, odszkodowania lub nawiązki (art. 46 k.k.). Uprawnienia te będą miały istotne znaczenie w przypadku, kiedy sprawca swoim bezprawnym działaniem powoduje szkodę przewyższającą przedmiot ochrony w procesie cywilnym, na potrzeby którego kradnie określony dokument.

2.3. Podsluch

2.3.1. Uwagi ogólne

Jedną z form skutecznego pozyskiwania informacji może być wykorzystywanie podsluchu. Cel tego środka sprowadza się do przechwycenia oraz utrwalenia wiadomości, informacji, treści rozmów lub pakietu danych przez osobę (podmiot), która nie jest ich nadawcą ani odbiorcą¹⁰⁷⁷. Wśród zachowań tego typu najbardziej, jak się wydaje, społecznie szkodliwe jest działanie określane potocznie *hawkingiem*, to jest nieuprawnione uzyskanie dostępu do informacji przez przełamanie lub ominięcie zabezpieczeń magnetycznych, elektronicznych lub informatycznych¹⁰⁷⁸. Dynamizm w rozwoju różnego rodzaju środków komunikowania się oraz przełamywania ich zabezpieczeń powoduje, że wykorzystywanie tego środka pozyskiwania

---

¹⁰⁷⁶ A. Skorupka, *Dopuszczalność dowodu...*op.cit., s. 151-152.

¹⁰⁷⁷ M. Rogalski, *Podsluch procesowy i pozaprocesowy...*op.cit., s. 51 i n.

¹⁰⁷⁸ N. Kłaczyńska, *Przestępstwa przeciwko ochronie informacji*, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2014, s. 976 i n.

informacji pozostaje w spektrum zainteresowania nie tylko organów ścigania, ale także i obywateli. Punktem wyjścia dla dalszych rozważań będzie więc rozróżnienie pomiędzy podsłuchem jako jednym z dopuszczalnych form gromadzenia dowodów przez organy procesowe (operacyjne), a nastawionymi na zbieranie dowodów działaniami osób prywatnych.

Takie rozróżnienie uzasadnione jest przede wszystkim karnoprawną oceną wyodrębnionych sytuacji, bowiem jednym z powszechnie uznanych instrumentów wykrywania zagrożeń i ścigania naruszeń prawa są czynności operacyjno-rozpoznawcze. Obejmują one m.in. kontrolę operacyjną (w szczególności z wykorzystaniem środków technicznych umożliwiających uzyskiwanie w sposób niejawnym informacji i dowodów oraz ich utrwalanie, przekazywanych za pomocą sieci telekomunikacyjnych), a także gromadzenie i przetwarzanie danych telekomunikacyjnych. Kontrola operacyjna może polegać na przykład na podsłuchu telefonu komórkowego wraz z sms, podsłuchu telefonu stacjonarnego, podsłuchu konkretnego pomieszczenia, kontroli korespondencji internetowej wskazanego adresu e-mail¹⁰⁷⁹. Możliwość wykorzystania podsłuchu na potrzeby postępowania karnego pojawiła się w polskim procesie karnym w 1982 r.¹⁰⁸⁰, natomiast wraz z rozwojem technologii oraz kreowaniem środków komunikacji wypracowywane są przez organy ścigania nowe metody walki z przestępczością bazujące właśnie na tej formie pozyskiwania informacji. Organy ścigania na szeroką skalę korzystają z czynności operacyjno-rozpoznawczych i kontroli korespondencji w celu zbierania informacji o jednostkach, które następnie starają się wprowadzić do procesu karnego jako dowody. Tylko w 2011 roku organy ścigania zleciły operatorom sieci 1.850.000 kontroli operacyjnych w celu uzyskania informacji o połączeniach abonamentowych (bilingach) i przekazania utrwalonej oraz przechowywanej przez okres dwóch lat w bazie danych treści rozmów. Przy braku zagrożenia terrorystycznego policja polska korzysta z kontroli operacyjnej rozmów telefonicznych 35 razy więcej niż policja niemiecka. W skali Europy Polska zajmuje pierwsze miejsce pod względem inwigilacji (1,06 mln obywateli). Dla przykładu we Francji jest to 0,54 mln, w Wielkiej Brytanii 0,47 mln, Czechach 0,13 mln, w Niemczech 0,1 mln¹⁰⁸¹. Możliwość przeprowadzania przez organy ścigania i wymiaru sprawiedliwości czynności operacyjno-rozpoznawczych znajduje swoją wyraźną podstawę w aktach prawnych. Przepisy regulujące dopuszczalność tzw. podsłuchu procesowego zawarte są w art. 237 i 241 k.p.k.,

---

¹⁰⁷⁹ Wyrok TK z 30.07.2014, K 23/11, OTK 2014/7/80.

¹⁰⁸⁰ Art. 13 ustawy z 13.12.1982 o szczególnej regulacji prawnej w okresie zawieszenia stanu wojennego, Dz. U. z 1982, Nr 41, poz. 273.

¹⁰⁸¹ Dane statystyczne podane za R. Zdybel, *Funkcja wykrywcza i dowodowa postępowania karnego*, Warszawa 2016, s. 231-233.

natomiast przepisy kreujące tzw. podsłuch operacyjny znajdują się w ustawach szczegółowych¹⁰⁸².

Ustawodawca umożliwił korzystanie z tego rodzaju szczególnego sposobu pozyskiwania informacji wyłącznie organom państwa. Obywatel nie może posługiwać się żadnym z instrumentów czynności operacyjno-rozpoznawczych, w tym podsłuchem. Znajduje to wyraz w regulacji k.k., który w art. 267 penalizuje następujące formy naruszenia tajemnicy informacji, a mianowicie:

- 1) uzyskanie dostępu do informacji przez osobę nieuprawnioną, w szczególności przez otwarcie zamkniętego pisma, podłączenie się do sieci telekomunikacyjnej lub przełamanie albo ominięcie elektronicznego, magnetycznego lub innego szczególnego jej zabezpieczenia,
- 2) uzyskanie bez uprawnienia dostępu do całości lub części systemu informatycznego, to jest systemu służącego gromadzeniu i przetwarzaniu danych za pomocą techniki komputerowej,
- 3) zakładanie lub posługiwanie się urządzeniem podsłuchowym, wizualnym lub innym urządzeniem lub oprogramowaniem, w celu uzyskania informacji, do której sprawca nie jest uprawniony,
- 4) ujawnienie innej osobie informacji uzyskanych w jakikolwiek z wymienionych sposobów.

Jakakolwiek aktywność odpowiadająca powyższym wyliczeniom stanowi przestępstwo w rozumieniu prawa karnego, przy spełnieniu przesłanek z art. 1 § 1 k.k. Wynika to z faktu, że pozyskiwania wiedzy o treści, czasie i formach komunikowania się jednostek, a także monitorowania ich aktywności życiowej w inny sposób, nieuchronnie popada w kolizję z prawem do ochrony prywatności, ochroną tajemnicy komunikowania się, autonomią informacyjną, a w niektórych wypadkach (podsłuchu lub monitoringu zainstalowanego w mieszkaniu) z nienaruszalnością mieszkania¹⁰⁸³. Dotyczy to zarówno nie tylko działania jednostki opisanego w art. 267 k.k., ale także czynności wykonywanych przez organy ścigania i

---

¹⁰⁸² Uprawnienia do prowadzenia kontroli operacyjnej i warunki jej legalności określają obecnie: art. 19, 19a, 19b, 20, 20a i 20b ustawy z dnia 6.04.1990 o Policji, Dz. U. z 2002, Nr 7, poz. 58 z późn. zm.; art. 9e, 9f i 9g ustawy z dnia 12.10.1990 o Straży Granicznej, Dz. U. z 2005 r. Nr 234, poz. 1997 z późn. zm.; art. 31, 32 i 33 ustawy z dnia 24.08.2001 o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych, Dz. U. 2001, Nr 123, poz. 1353 z późn. zm.; art. 27, 28, 28a, 28a, 29, 30 i 31 ustawy z dnia 24.05.2002 o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu, Dz. U. Nr 74, poz. 676 z późn. zm.; art. 31, 32, 32a, 32b, 33 i 34 ustawy z dnia 9.06.2006 o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego, Dz. U. Nr 104, poz. 709 z późn. zm.; art. 17, 18, 18a, 18b, 19 i 20 ustawy z dnia 9.06.2006 o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym, Dz. U. Nr 104, poz. 708, z późn. zm.

¹⁰⁸³ Wyrok TK z 30.07.2014, K 23/11, OTK 2014/7/80, D. Szumiło-Kulczycka, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze...* op.cit., s. 115 i n.; N. Kłaczyńska, *Przestępstwa przeciwko ...* op.cit., s. 976 i n.

wymiaru sprawiedliwości. Możliwość korzystania przez te podmioty z instrumentów stanowiących czynności operacyjno-rozpoznawcze uzasadniona jest wykrywaniem i zapobieganiem popełniania niektórych przestępstw oraz odpowiedzialnością za bezpieczeństwo i porządek publiczny¹⁰⁸⁴.

2.3.2. Podsluch procesowy i operacyjno-rozpoznawczy

Wszelka ingerencja organów procesowych w prawa i wolności człowieka musi odbywać się z poszanowaniem zasady subsydiarności, proporcjonalności oraz mieć wyraźną podstawę w przepisach ustawy¹⁰⁸⁵. Ustawodawca wprowadzając podsluch do k.p.k. ustanowił w rozdziale 26 szereg przesłanek traktujących o dopuszczalności stosowania tej instytucji. Zgodnie z treścią art. 237 § 1 k.p.k. po wszczęciu postępowania sąd na wniosek prokuratora może zarządzić kontrolę i utrwalanie treści rozmów telefonicznych w celu wykrycia i uzyskania dowodów dla toczącego się postępowania lub zapobieżenia popełnieniu nowego przestępstwa. Kontrola i utrwalanie treści rozmów telefonicznych są dopuszczalne tylko wtedy, gdy toczące się postępowanie lub uzasadniona obawa popełnienia nowego przestępstwa dotyczy określonych w § 3 powołanego artykułu k.p.k. przestępstw. Z tych list wynika, że chodzi o przestępstwa o dużym ładunku społecznej szkodliwości¹⁰⁸⁶, o którym decyduje także

---

¹⁰⁸⁴ Wyrok TK z 30.07.2014, K 23/11, OTK 2014/7/80; D. Szumiło-Kulczycka, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze...* op.cit., s. 133 i n.

¹⁰⁸⁵ K. Bratek, *Podsluch procesowy a obowiązek zachowania tajemnicy zawodowej*, [w:] *Katalog dowodów w postępowaniu karnym*, red. P. Czarnecki, M. Czerwińska, Warszawa 2014, s. 171 i n.; M. Rogalski, *Podsluch procesowy i pozaprocesowy...* op.cit., s. 58-63.

¹⁰⁸⁶ Zgodnie z art. 237 § 3 k.p.c. kontrola i utrwalanie treści rozmów telefonicznych są dopuszczalne tylko wtedy, gdy toczące się postępowanie lub uzasadniona obawa popełnienia nowego przestępstwa dotyczy: zabójstwa, narażenia na niebezpieczeństwo powszechne lub spowodowania katastrofy, handlu ludźmi, uprowadzenia osoby, wymuszania okupu, uprowadzenia statku powietrznego lub wodnego, rozboju, kradzieży rozbójniczej lub wymuszenia rozbójniczego, zamachu na niepodległość lub integralność państwa, zamachu na konstytucyjny ustrój państwa lub jego naczelné organy, albo na jednostkę Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, szpiegostwa lub ujawnienia informacji niejawnych o klauzuli tajności "tajne" lub "ściśle tajne", gromadzenia broni, materiałów wybuchowych lub radioaktywnych, fałszowania oraz obrotu fałszywymi pieniędzmi, środkami lub instrumentami płatniczymi albo zbywalnymi dokumentami uprawniającymi do otrzymania sumy pieniężnej, towaru, ładunku albo wygranej rzeczowej albo zawierającymi obowiązek wpłaty kapitału, odsetek, udziału w zyskach lub stwierdzenie uczestnictwa w spółce, podrabiania lub przerabiania faktur lub używania faktur podrobionych lub przerobionych w zakresie okoliczności faktycznych mogących mieć znaczenie dla określenia wysokości należności publicznoprawnej lub jej zwrotu albo zwrotu innej należności o charakterze podatkowym oraz wystawiania i używania faktur poświadczających nieprawdę co do okoliczności faktycznych mogących mieć znaczenie dla określenia wysokości należności publicznoprawnej lub jej zwrotu albo zwrotu innej należności o charakterze podatkowym, wytwarzania, przetwarzania, obrotu i przemytu środków odurzających, prekursorów, środków zastępczych lub substancji psychotropowych, zorganizowanej grupy przestępczej, mienia znacznej wartości, użycia przemocy lub groźby bezprawnej w związku z postępowaniem karnym, składania fałszywych zeznań oraz przedstawiania przez biegłego, rzeczoznawcę lub tłumacza fałszywej opinii, ekspertyzy lub tłumaczenia, fałszywego oskarżenia innej osoby o popełnienie przestępstwa, przestępstwa skarbowego lub wykroczenia

wartość chronionego dobra. W tym kontekście wskazuje się, że demokratyczne państwo ze swej istoty wyklucza testowanie uczciwości obywateli czy dokonywanie wyrywkowej „na chybił trafił” kontroli tej uczciwości przy użyciu w tym celu tajnych i podstępnych metod. Postępowanie takie jest cechą i praktyką państwa totalitarnego¹⁰⁸⁷. Wykorzystanie uzyskanych materiałów dopuszczalne było więc wyłącznie w postępowaniu karnym w sprawie o przestępstwo lub przestępstwo skarbowe w stosunku, do którego jest dopuszczalne stosowanie takiej kontroli przez jakikolwiek uprawniony podmiot¹⁰⁸⁸.

Instytucje podsłuchu procesowego oraz czynności operacyjno-rozpoznawczych od 2016 r. podlegały szeregu zmian¹⁰⁸⁹. Jedną z istotniejszych polegała na usunięciu § 8 z art. 237 k.p.k., który stanowił, że wykorzystanie dowodu uzyskanego podczas kontroli i utrwalania treści rozmów telefonicznych jest dopuszczalne wyłącznie w postępowaniu karnym w sprawie o przestępstwo lub przestępstwo skarbowe w stosunku, do którego jest możliwe zarządzenie takiej kontroli. Tożsame regulacje zawierały ustawy normujące podsłuch operacyjny¹⁰⁹⁰, które również utraciły moc prawną. Dzięki tej uchylonej regulacji nie było możliwe wykorzystanie dowodu z podsłuchu procesowego i operacyjnego w jakimkolwiek innym postępowaniu, choćby prowadzonym na podstawie ustawy, w tym w postępowaniu cywilnym¹⁰⁹¹. Uchylona przez ustawodawcę możliwość posłużenia się dowodem z podsłuchu (procesowego i operacyjnego) ograniczała ten szczególny środek dowodowy wyłącznie do postępowania karnego i to w przypadkach postępowań karnych toczących się wyłącznie co do określonych czynów zabronionych. Jednocześnie ustawodawca wprowadził art. 168b k.p.k., zgodnie z którym jeżeli w wyniku kontroli operacyjnej zarządzonej na wniosek uprawnionego organu na podstawie przepisów szczególnych uzyskano dowód popełnienia przez osobę, wobec

---

skarbowego, tworzenia fałszywych dowodów lub innych podstępnych zabiegów, kierujących przeciwko innej osobie ściganie o przestępstwo, przestępstwo skarbowe lub wykroczenie skarbowe albo podejmowania takich zabiegów w toku postępowania, zatajenia dowodów niewinności osoby podejrzanej o popełnienie przestępstwa, przestępstwa skarbowego lub wykroczenia skarbowego, zawiadomienia organu powołanego do ścigania o niepopelnionym przestępstwie lub przestępstwie skarbowym, poplecznictwa, niezawiadomienia o przestępstwie, łapownictwa i płatnej protekcji, stręczycielstwa, kuplerstwa i sutenerstwa, przestępstw określonych w rozdziale XVI k.k. oraz w art 5-8 Rzymskiego Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego, sporządzonego w Rzymie dnia 17.07.1998 (Dz.U. z 2003 r. poz. 708).

¹⁰⁸⁷ Wyrok SA w Warszawie z 26.04.2013, II AKa 70/13, LEX nr 1322733.

¹⁰⁸⁸ Wyrok SN z 30.01.2013, III KK 130/12, LEX nr 1288689.

¹⁰⁸⁹ Ustawa z 11.03.2016 o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2016, poz. 437 ze zmianą; ustawa z 10.02.2017 o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2017, poz. 244; ustawa z 23.03.2017 o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2017, poz. 768.

¹⁰⁹⁰ Art. 19 ust 15a ustawy o Policji, art. 9e ust. 16a ustawy o Straży Granicznej, art. 31 ust. 16a ustawy o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych, art. 27 ust. 15a ustawy o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu, art. 31 ust 14a ustawy o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego, art. 17 ust. 15a ustawy o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym, art. 36d ust. 1a ustawy o kontroli skarbowej.

¹⁰⁹¹ J. Skorupka, B. Nita-Światłowska, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2014, s. 527 i n.

której kontrola operacyjna była stosowana, innego przestępstwa ściganego z urzędu lub przestępstwa skarbowego niż przestępstwo objęte zarządzeniem kontroli operacyjnej lub przestępstwa ściganego z urzędu lub przestępstwa skarbowego popełnionego przez inną osobę niż objętą zarządzeniem kontroli operacyjnej, prokurator podejmuje decyzję w przedmiocie wykorzystania tego dowodu w postępowaniu karnym.

Powyższe zmiany mają istotne znaczenie także dla możliwości przeprowadzania dowodów na potrzeby postępowania cywilnego. Doktryna prawa procesowego cywilnego dopuszcza możliwość przeprowadzenia dowodu z dokumentów znajdujących się w aktach innej sprawy¹⁰⁹³, co znajduje potwierdzenie także w stanowisku judykatury¹⁰⁹⁴. Taką możliwość dopuszcza brzmienie art. 224 § 2 k.p.c., zgodnie z którym można zamknąć rozprawę również w przypadku, gdy ma jeszcze zostać przeprowadzony dowód przez sędziego wyznaczonego lub przez sąd wezwany, dowód z dokumentu sporządzonego przez organ administracji publicznej lub znajdującego się w jego aktach albo dowód z dokumentu znajdującego się w aktach sądowych lub komorniczych, a rozprawę co do tych dowodów sąd uzna za zbędną. Sąd cywilny może korzystać z dowodów zdobytych przez organy ścigania na potrzeby postępowania karnego, pozyskane w granicach określonych przez k.p.k. oraz ustawy szczegółowe. Dowody takie są przeprowadzane w postępowaniu cywilnym zgodnie z przepisami k.p.c.¹⁰⁹⁵. Powyższe rozważania prowadzą do wniosku, że skoro w dokumentach akt sprawy karnej, to jest postępowania jurysdykcyjnego lub zakończonego postępowania przygotowawczego, znajdują się materiały uzyskane przy wykorzystaniu technik operacyjnych (m.in. podsłuchu) oraz uwzględniając uchylenie w 2016 r. szeregu przepisów uniemożliwiających ich wykorzystanie na potrzeby innych niż karne postępowania, to dowód z dokumentów tych akt zawierających materiały zdobyte w wyniku zastosowania podsłuchu może zostać przeprowadzony także w postępowaniu cywilnym, niemniej jednak z poszanowaniem tajemnicy telekomunikacyjnej¹⁰⁹⁶. Z łatwością można sobie wyobrazić sytuację, kiedy w toku przeprowadzanych czynności procesowych lub operacyjno-rozpoznawczych zostanie pozyskany materiał dowodowy wpływający m.in. na wyniki sprawy o rozwód bądź w sprawach spadkowych lub dotyczących małoletnich.

---

¹⁰⁹³ K. Piasecki, *Wykorzystanie w postępowaniu ...* op.cit., s. 5 i n.; K. Knoppek, *Dowód z akt ...* op.cit., s. 208-211.

¹⁰⁹⁴ Orzeczenie SN z 12.02.1937, C II 2444/36, OSN(C) 1937/10/382; orzeczenie SN z 7.05.1956, II CR 236/55, NP 1957/5/119-120; wyrok SN z 10.11.1966, II PR 269/66, LEX nr 6071; wyrok SN z 25.08.1970, II PR 418/69, OSNCP 1971/5/89; postanowienie SN z 20.02.2013, III CSK 6/13, LEX nr 1311760.

¹⁰⁹⁵ A. Laskowska, *Dowody...* op.cit., s. 99; K. Piasecki, *Wykorzystanie w postępowaniu ...* op.cit., s. 5; por. rozważania zawarte w rozdziale V.2.1.

¹⁰⁹⁶ Por. rozważania poświęcone tej kwestii zawarte w rozdziale V.2.1.

2.3.3. Podśluch prywatny

Ponieważ zainstalowanie urządzenia do podsłuchu przez osobę prywatną nie może uchodzić za podsłuch dopuszczony przez przepisy prawa, to informacje zdobyte w taki sposób muszą być traktowane odmiennie na płaszczyźnie rozważań dotyczących możliwości przeprowadzania z nich dowodów. Nie do każdego podsłuchu będzie miała bowiem zastosowanie tajemnica telekomunikacyjna, gdyż nie każdy podsłuch polega na podłączeniu się pod określony numer telefonu i pozyskiwanie treści indywidualnych komunikatów bądź danych transmisyjnych. Można wskazać np. na założenie urządzenia rejestrującego obraz lub dźwięk w cudzym mieszkaniu (np. przeciwnika procesowego) lub podłożenie urządzenia zawierającego nadajnik GPS do samochodu małżonka, co umożliwia ustalenie aktualnego miejsca jego pobytu. W przypadku nielegalnego przejęcia danych objętych tajemnicą telekomunikacyjną przeprowadzenie z nich dowodu nie będzie możliwe, chyba że nastąpi za zgodą nadawcy lub odbiorcy, których dane te dotyczą (art. 159 ust. 2 pkt 2 ustawy Prawo telekomunikacyjne). Odmiennie w sytuacjach, kiedy tajemnica telekomunikacyjna nie ma zastosowania, wówczas wykonanie testu proporcjonalności powinno doprowadzić do ustalenia czy przeprowadzenie takiego dowodu jest niedopuszczalne.

W czynionych rozważaniach nie bez znaczenia powinien pozostać art. 267 k.k., który penalizuje formy naruszania tajemnicy informacji przez osobę, która nie jest ich adresatem ani odbiorcą i czyni to bez uprawnienia. Dotychczasowa analiza orzecznictwa wskazuje¹⁰⁹⁷, że przeważa stanowisko, zgodnie z którym odrzucana jest możliwość posłużenia się dowodem z prywatnego podsłuchu na potrzeby postępowania cywilnego. Bezprawności „prywatnego podsłuchu” nie wyłącza bowiem działania osoby prywatnej nawet w sytuacji zbliżonej do tych, z którymi ustawodawca ogranicza ochronę komunikowania się. Wynika to z dwóch kwestii, po pierwsze oznaczałoby rozszerzenie zakresu stosowania przepisów wyjątkowych na zasadzie analogii i otwierałby drogę do graniczących z anarchią „prywatnych śledztw”. Analogii jako metody ustalania treści norm nie powinno bowiem stosować się wobec przepisów o charakterze szczególnym lub wyjątkowym¹⁰⁹⁸, chociaż decydujące znaczenie wobec oceny danego przepisu powinien mieć cel rozwiązania szczególnego (wyjątkowego)¹⁰⁹⁹. Po drugie wykluczyć należałoby stosowanie przepisów dotyczących stanu wyższej konieczności (art. 26 k.k., 424 k.c.), gdyż służą one rozwiązywaniu sytuacji kolizyjnych na gruncie określonego prawa

¹⁰⁹⁷ Por. rozdział I.2.1. i IV.5.

¹⁰⁹⁸ M. Walasik, *Analogia w prawie...* op.cit., s. 359-362, 418-419.

¹⁰⁹⁹ Uchwała SN z 18.06.1966, III CZP 48/66, OSNCP 1967/2/19.

materialnego. W ocenie zaistnienia stanu wyższej konieczności przy zbieraniu dowodów przez osoby prywatne należy się kierować przede wszystkim dwoma regułami, immanentnie związanymi z tą podstawą uchylania bezprawności czynu, to jest subsydiarnością (dowodu nie udałoby się uzyskać w inny sposób) oraz proporcjonalnością (uzyskanie dowodu nie może prowadzić do poświęcenia dobra przedstawiającego wartość oczywiście wyższą niż dobro chronione)¹¹⁰⁰. Uprawniona jest więc konstatacja, że wyłącznie czynność mieszcząca się w pojęciu podsłuchu, w rozumieniu nadanym temu pojęciu przez ustawę, może doprowadzić do uzyskania dowodu nie pozostającego w kolizji z normami prawa materialnego bądź karnego procesowego.

Niemniej jednak orzecznictwo sądów karnych w sytuacjach gromadzenia informacji na potrzeby innych postępowań z naruszeniem art. 267 k.k. nie przypisuje winy za czyny stypizowane w tym przepisie, odnosząc się przede wszystkim do motywacji sprawcy¹¹⁰¹. Czyni to więc koniecznym dokonanie analizy, czy słuszne jest stanowisko Sądu Najwyższego¹¹⁰² odmawiające stronie możliwości wnioskowania o przeprowadzenie dowodu z podsłuchu. W celu dokonania analizy przy zastosowaniu zasady proporcjonalności podkreślić należy, że z samej swej istoty podsłuch prywatny, podobnie jak dopuszczony do przeprowadzenia przez właściwe organy państwowe, uderza w takie same wartości chronione konstytucyjnie. Są to w szczególności: prawo do prywatności wyrażone w art. 47 Konstytucji RP i art. 8 Konwencji, zapewnione w art. 49 Konstytucji RP wolność i tajemnica komunikowania się, opisane w art. 51 Konstytucji RP prawo do autonomii informacyjnej oraz w prawo do nienaruszalności mieszkania mające swoje konstytucyjne źródło w art. 50 Konstytucji RP oraz chronione jest także przepisami prawa karnego materialnego (art. 193 k.k.). Nie przesądzając o możliwości dopuszczenia takiego dowodu, gdyż ustalenia tego rodzaju wymagają wykonania testu proporcjonalności *in concreto* w warunkach rozpoznawanej sprawy, wskazać należy na wpływ jego przeprowadzenia wobec innych wartości relewantnych dla danego przypadku. Sąd zamierzając skorzystać z takiego dowodu na potrzeby ustalenia podstawy faktycznej orzeczenia, powinien wziąć je pod uwagę.

Kluczowym będzie ustalenie tych wartości postępowania dowodowego, które zrealizuje przeprowadzenie dowodu z prywatnego podsłuchu, a które naruszy i w jakim zakresie. Zainstalowanie aparatury podsłuchowej w mieszkaniu lub samochodzie spowoduje dokonanie zapisu przebiegu określonego zdarzenia w sposób zgodny z rzeczywistym jego

---

¹¹⁰⁰ A. Gaberle, *Dowody w sądowym procesie ...op.cit.*, s. 383-384.

¹¹⁰¹ Por. rozważania zawarte w rozdziale I.2.1.

¹¹⁰² Wyrok SN z 13.11.2002, I CKN 1150/00, Legalis nr 58330.

przebiegiem. Osoby w nim uczestniczące nie posiadają wiedzy, że ich rozmowa jest utrwalana nie będą, więc zachowywały się w sposób prowokujący, czy z góry zaplanowany. Będą w sposób swobodny komunikowały swoje myśli, a ich zachowanie nie powinno być niczym skrępowane. Takie nagranie z pewnością przyczyni się do ustalenia przez sąd prawdy w postępowaniu cywilnym¹¹⁰³. Natomiast przeprowadzenie dowodu z prywatnego podsłuchu będzie nie do pogodzenia z naczelnymi zasadami pewności prawa i ochrony zaufania. Strona prognozując własne działania wie, że uzyskując dostęp do informacji dla niej nieprzeznaczonej i bez uprawnienia naraża się na sankcję karną, albowiem zgodnie z art. 267 k.k. jest to czyn karalny. Jednostka bowiem oczekuje od państwa, że w relacjach z innymi obywatelami (na płaszczyźnie wertykalnej) określone jej prawa i wolności będą chronione sankcjami właściwymi prawu karnemu. Wyjątkiem od tej zasady jest dozwolona prawem działalność organów władzy publicznej. Tylko na podstawie ustawy i w granicach przez nią zakreślonych organy ścigania i organy wymiaru sprawiedliwości mogą te prawa i wolności naruszać poprzez stosowanie określonych środków operacyjno-rozpoznawczych, w tym podsłuchu. Jest to zdeterminowane przede wszystkim celami postępowania karnego¹¹⁰⁴. Odrębne uregulowanie tej kwestii mogłoby doprowadzić do zaburzenia ładu, porządku oraz pokoju prawnego. Jeżeli więc ustawodawca dopuszcza możliwość przeprowadzania dowodów z podsłuchu dokonanego wyłącznie przez upoważnione organy władzy publicznej, to wówczas przejrzystość systemu prawa oraz przewidywalność (obliczalność) i równomierność działań organów władzy publicznej przemawia za niedopuszczalnością przeprowadzania dowodu z prywatnego podsłuchu w jakimkolwiek postępowaniu jurysdykcyjnym. Wartości pewności prawa i ochrony zaufania nie tylko nie zostaną wówczas zrealizowane, ale zostaną przez przeprowadzenie takiego dowodu naruszone.

Przeprowadzenie dowodu z prywatnego podsłuchu będzie ograniczać wartość jaką jest równość broni. Nie ulega bowiem wątpliwości, że do wytworzenia analizowanego dowodu poza procesem cywilnym dochodzi skutek działania strony lub osoby trzeciej sprzecznego

---

¹¹⁰³ A. Skorupka, *Dopuszczalność dowodu...* op.cit, s. 220-221.

¹¹⁰⁴ Zgodnie z art. 2 § 1 k.p.k. przepisy ustawy karno-procesowej mają na celu takie ukształtowanie postępowania karnego, aby: sprawca przestępstwa został wykryty i pociągnięty do odpowiedzialności karnej, a osoba niewinna nie poniosła tej odpowiedzialności, przez trafne zastosowanie środków przewidzianych w prawie karnym oraz ujawnienie okoliczności sprzyjających popełnieniu przestępstwa osiągnięte zostały zadania postępowania karnego nie tylko w zwalczaniu przestępstw, lecz również w zapobieganiu im oraz w umacnianiu poszanowania prawa i zasad współżycia społecznego, zostały uwzględnione prawnie chronione interesy pokrzywdzonego przy jednoczesnym poszanowaniu jego godności, a rozstrzygnięcie sprawy nastąpiło w rozsądnym terminie, Natomiast celem postępowania przygotowawczego w myśl art. 297 § 1 k.p.k. jest: ustalenie, czy został popełniony czyn zabroniony i czy stanowi on przestępstwo, wykrycie i w razie potrzeby ujęcie sprawcy, zebranie danych stosownie do art. 213 i 214 k.p.k., wyjaśnienie okoliczności sprawy, w tym ustalenie osób pokrzywdzonych i rozmiarów szkody, zebranie, zabezpieczenie i w niezbędnym zakresie utrwalenie dowodów dla sądu.

z prawem materialnym karnym lub cywilnym. Gdyby nie określona aktywność strony lub podmiotu trzeciego dowód tego rodzaju nigdy nie znalazłby się w materiale procesowym postępowania dowodowego, bowiem nigdy by nie powstał. Zarówno powód jak i pozwany nie są upoważnieni do zakładania aparatury podsłuchowej, albowiem takie uprawnienie posiadają wyłącznie organy władzy państwowej. Skorzystanie w ramach procesu cywilnego przez jedną ze stron z zapisu dźwięku lub obrazu uzyskanego wskutek podsłuchu spowoduje zróżnicowanie ich pozycji procesowej w zakresie możliwości przedstawiania dowodów. Nie można wymagać od drugiej strony, aby dla podjęcia należytej obrony swoich praw w postępowaniu cywilnym tak jak strona przeciwna stosowała urządzenia podsłuchowe i narażała się tym samym na sankcję karną. Sprawiedliwość proceduralna ma gwarantować przede wszystkim rzetelny sposób prowadzenia postępowania cywilnego. Ma to o tyle istotne znaczenie, gdyż pozycja stron powinna być jednakowa. Odmienne natomiast jest w postępowaniu karnym, gdzie stronami są oskarżyciel publiczny (prokurator) oraz oskarżony, któremu należy udowodnić winę. Wówczas właśnie wzgląd na zachowanie ładu społecznego i konieczność ukarania sprawcy przestępstwa przesądza, że model postępowania karnego (obecnie obowiązujący) nie jest zbudowany na zasadzie kontrydiktoryjności, a pozycja procesowa oskarżonego nie odpowiada pozycji prokuratora, który w postępowaniu przygotowawczym dysponuje szerokim wachlarzem uprawnień zmierzających do wykrycia i ścigania przestępstw.

Skorzystanie przez sąd z tego typu dowodu w celu sformułowania podstawy faktycznej rozstrzygnięcia może spowodować nierówność stron procesu. Zasada równości jest postrzegana szerzej niż zasada równości broni. Nie odnosi się ona tylko do równości dysponowania jednakowymi środkami obrony swoich praw, lecz obejmuje swoim zakresem także prawo do bycia wysłuchanym. Jakkolwiek oferowanie dowodu pozyskanego w wyniku zastosowania podsłuchu nie narusza prawa strony do przedstawiania wniosków dowodowych, brania udziału w rozprawie i postępowaniu dowodowym oraz roztrząsaniu jego wyników, to jednak uderzając w równość broni spowoduje częściowe ograniczenie realizacji całości tej wartości. Wartości postępowania dowodowego są bowiem przechodnie i asymetryczne.

Należy także zastanowić się nad odpowiedzią na pytanie, czy pominięcie przeprowadzenia dowodu uzyskanego wskutek podsłuchu spowoduje skuteczniejszą ochronę prawną naruszanych wartości. Rozważając ten problem w pierwszej kolejności odnieść należy się do wartości spoza postępowania dowodowego, to jest: prawa do prywatności, wolności i tajemnicy komunikowania się, autonomii informacyjnej oraz prawa do nienaruszalności mieszkania. Powyższe wartości są chronione przede wszystkim przepisami prawa materialnego cywilnego z zakresu dóbr osobistych (art. 24 i art. 448 k.c.), natomiast nienaruszalność

mieszkania dodatkowo obwarowana jest sankcją przewidzianą przez prawo karne materialne (art. 193 k.k.). Postępowanie cywilne chroni wskazane wartości wyłącznie w zakresie niezbędnym ze względu na realizację celu postępowania dowodowego, poprzez ograniczenia dowodowe i wyłączenie jawności zewnętrznej. Przeprowadzenie dowodu uzyskanego wskutek zainstalowania prywatnego podsłuchu z pewnością nie uczyni ich ochrony skuteczniejszą, gdyż możliwe środki ochrony prawnej określone są przez prawo materialne.

Nie może umknąć z pola widzenia jeszcze jedna sytuacja, a mianowicie kiedy strona podsłuchiwana zainicjuje postępowania w przedmiocie ochrony jej dóbr osobistych. Wówczas będzie musiała wykazać, że doszło do naruszenia jej dóbr, a przedmiotem postępowania dowodowego w tej sprawie będzie fakt pozyskiwania informacji poprzez użycie podsłuchu wobec strony inicjującej to postępowanie (pokrzywdzonej). W takiej sytuacji sąd musi na jej żądanie dopuścić dowód pozyskany w wyniku przeprowadzenia podsłuchu w celu ustalenia, czy doszło do naruszenia dóbr osoby podsłuchiwanej oraz w jakim zakresie. W takiej sytuacji możliwość przeprowadzenia dowodu z treści utrwalonych za pomocą prywatnego podsłuchu niewątpliwie spowoduje skuteczniejszą ochronę praw strony podsłuchiwanej. Sprawa o ochronę dóbr osobistych toczy się w postępowaniu procesowym, to więc od strony podsłuchiwanej zależy, czy taki dowód zgłosi. Jeżeli natomiast fakt podsłuchiwania powoda przez pozwanego będzie okolicznością bezsporną w ramach postępowania dowodowego, wówczas sąd przeprowadzenie takiego dowodu może pominąć z zastosowanie art. 235² § 1 pkt 2 k.p.c.

Odmienne natomiast będzie się kształtować sprawa ochrony prawnej naruszonych wartości postępowania dowodowego wskutek nieprzeprowadzenia dowodu uzyskanego z wykorzystaniem aparatury podsłuchowej. Wartości te każdorazowo realizują się wskutek przeprowadzenia konkretnego postępowania dowodowego oraz poszczególnego dowodu. Jeżeli więc zostaną w nim naruszone, to nie będzie możliwym wszczęcie odrębnego postępowania mającego na celu zniwelowanie skutków ich przekroczenia. Poznanie prawdy nie jest wartością absolutną i może doznać ograniczenia wskutek realizacji pozostałych wartości postępowania dowodowego. Natomiast przeprowadzenie dowodu uzyskanego z prywatnego podsłuchu stoi w sprzeczności w realizacji pozostałych wartości postępowania, to jest: pewności prawa i ochrony zaufania, sprawiedliwości proceduralnej, rzetelności procesu, czy równości broni. Jeżeli więc sąd ma do wyboru kilka dowodów mogących wykazać określony fakt, w tym dowód uzyskany za pomocą prywatnego podsłuchu, to mając na względzie ochronę wartości naruszanych takim dowodem, powinien zawsze rozważyć wybór innych dowodów, które nie będą stać w tak ewidentnej kolizji z wartościami postępowania dowodowego. Tytułem

przykładu w sprawach ze stosunków między rodzicami a dziećmi lub z zakresu prawa rodzinnego, opiekuńczego i kurateli, gdzie zawsze najważniejsze jest dobro małoletniego, może to być wywiad kuratora sądowego, opinia biegłego lub zeznania świadków (np. sąsiadów, członków rodziny małoletniego). W tym celu sąd poprzez odpowiednie pouczenia (art. 5 § 1, art. 210 § 2¹ k.p.c.) może pobudzać aktywność stron występujących bez fachowego pełnomocnika. W sytuacji, kiedy wskazane dowody pozwolą na poczynienie ustaleń faktycznych zgodnych z rzeczywistością, to wówczas taki *modus operandi* sądu spowoduje skuteczniejszą ochronę naruszanych wartości oraz przyczyni się do wykrycia prawdy.

Rozważania poświęcone prywatnemu podsłuchowi są także aktualne w przypadku nielegalnego pozyskania przez jedną stronę informacji utrwalanych w wyniku korzystania z usług GPS (*Global Positioning System*) oraz LBS (*Location Based Services*), które bazują na przetwarzaniu danych geograficznych. Zwiększająca się mobilność użytkowników, pojawienie się na rynku urządzeń typu smartfon, iPhone, czy tablet sprzyja rozwojowi i popularyzacji tych usług. Z punktu widzenia GPS istotną będzie okoliczność, że umożliwia on dostarczenie coraz bardziej precyzyjnych informacji o położeniu osoby korzystającej z nadajnika GPS lub rzeczy, w której ten nadajnik jest zainstalowany. Natomiast usługa typu LBS związana z wykorzystaniem ruchomej sieci telekomunikacyjnej polega na łączeniu danych o położeniu geograficznym urządzenia z innymi informacjami i tworzeniu na tej podstawie określonej usługi¹¹⁰⁵. Usługi te dostarczają istotnych informacji chronionych przez prawo do prywatności (prawo jednostki do decydowania o ujawnieniu informacji osobistych osobom trzecim, czy prawo do poszanowania tajemnicy prywatnej - m.in. ukrycia - wywodzone z prawa ograniczonego dostępu informacyjnego innych podmiotów do danej jednostki)¹¹⁰⁶. Ponadto informacje te objęte są tajemnicą telekomunikacyjną. Wobec tego, w każdym przypadku, na przeprowadzenie tego dowodu w postępowaniu cywilnym wymagana będzie zgoda osoby, która dany nadajnik miała lub osoby posiadającej tytuł prawny do rzeczy, w której taki nadajnik był zainstalowany. Natomiast sytuację podłożenia nadajnika wykorzystującego usługę GPS np. do samochodu innej osoby, należy traktować na równi z jej podsłuchiowaniem. Osoba trzecia pozyskuje wówczas dane, co do których nie jest uprawniona w rozumieniu art. 267 § 3 k.k. Z przyczyn aksjologicznych na równi należy traktować sytuacje, w której poprzez podsłuch pozyskuje się treść rozmowy określonych osób z danymi dotyczącymi aktualnego miejsca ich położenia, tym bardziej że podlega ona tożsamej prawnokarnej ochronie. Natomiast

---

¹¹⁰⁵ P. Koralewski, *Usługi oparte na przetwarzaniu danych geograficznych*, Internetowy Kwartalnik Antymonopolowu i Regulacyjny, Warszawa 2012/6, s. 58-73.

¹¹⁰⁶ J. Sieńczyło-Chłabczyk, *Naruszenie prywatności osób publicznych przez prasę*, Warszawa 2012, s. 72.

w przypadku, jeżeli strona monitoruje urządzenie elektroniczne, do którego nie ma tytułu prawnego, np. komputer stanowiący majątek osobisty drugiego małżonka, instalując na komputerze program do zapamiętywania znaków wstukiwanych na klawiaturze, wówczas taka sytuacja powinna być traktowana na równi z podsłuchem, gdyż chroniona jest dyspozycją art. 267 § 3 k.k. W takiej sytuacji drugi małżonek nie jest uprawniony do posiadania informacji dla niego nieprzeznaczonych, komputer nie stanowi przedmiotu jego własności.

2.4. Prywatne nagranie

Z uwagi na ogromny postęp technologiczny, a przede wszystkim duży dostęp do wszelakiego rodzaju urządzeń technicznych, umożliwiających rejestrowanie obrazu i dźwięku, bardzo popularne staje się nagrywanie zdarzeń, w których się uczestniczy lub których jest się naocznym świadkiem. Cechą znamionującą jest, że tego typu nagranie dokonywane zostaje przez uczestnika zdarzenia (niekoniecznie za wiedzą lub zgodą pozostałych uczestniczących w nim osób). Poza sporem pozostaje dopuszczalność przeprowadzenia dowodu z nagrań wykonanych wyłącznie w celach dowodowych, np. nagrano umowę stron, ewentualnie, gdy nagrania dokonano bez zgody innych osób, lecz wszyscy uczestnicy na taki dowód się godzą. Przypadki tego rodzaju zdarzają się jednak rzadko¹¹⁰⁷. Kwestią wywołującą kontrowersje będzie więc dopuszczalność dowodu z prywatnego nagrania dokonanego bez zgody lub wiedzy innej uczestniczącej osoby. Dotyczyć to będzie przede wszystkim rozmowy telefonicznej, którą jeden rozmówca utrwala bez wiedzy i zgody drugiego. Może mieć miejsce także zdarzenie, kiedy podczas rzeczywistej i jednoczesnej obecności co najmniej dwóch osób, jedna dokonuje utrwalenia obrazu lub dźwięku tego zdarzenia, bez wiedzy lub zgody innej. Dowody tego rodzaju, tak łatwe w pozyskaniu, znajdują zastosowanie najczęściej w sprawach małżeńskich lub ze stosunków między rodzicami a dziećmi. Z uwagi na praktyczną doniosłość wykorzystywania tego typu dowodów, przeanalizować należy, czy ich dopuszczenie może być zgodne z aksjologią postępowania dowodowego.

Prywatne nagranie rozmowy telefonicznej bądź nagranie audiowizualne zdarzenia, dokonywane bez wiedzy i zgody osób uczestniczących w tych zdarzeniach, odmiennie niż w przypadku prywatnego podsłuchu, nie stanowi przestępstwa w rozumieniu art. 267 k.k. W dalszej kolejności mówiąc o prywatnym nagraniu będę rozumiał obie wyodrębnione przeze

---

¹¹⁰⁷ F. Zedler, *Dopuszczalność...* op.cit., s. 540.

mnie sytuacje. Wartości, jakie mogą zostać naruszone przez prywatne nagranie, a nie są przypisywane cywilnemu postępowaniu dowodowemu, to przede wszystkim prawo do prywatności (art. 47 Konstytucji RP, art. 8 Konwencji, art. 23 k.c.). Natomiast kwestia naruszenia wartości wolności i tajemnicy komunikowania się (art. 49 Konstytucji RP, art. 8 Konwencji, art. 23 k.c.) nie jest już tak oczywista, albowiem nie będą one naruszone, jeżeli informacje dotyczące konkretnej osoby zostaną przez nią samą podane i osoba ta będzie samodzielnie podejmowała decyzję o ich ujawnieniu. Należy wziąć pod uwagę, że informacje o treści prowadzonej rozmowy zostały ujawnione przez jednego z jej uczestników, a nie zostały pozyskane przez osobę trzecią lub organy państwa. Nie można więc mówić, że podmiot trzeci w jakikolwiek sposób pozyskał informacje, na co współrozmówca się nie godził. Odmiennej oceny wymaga więc ujawnienie innym osobom i podmiotom tych informacji, ale jest to zagadnienie bardziej wzajemnych relacji personalnych pomiędzy osobami prowadzącymi rozmowę i może być oceniane jedynie na płaszczyźnie naruszenia wzajemnego zaufania i kwestii dochodzenia ochrony dóbr osobistych. Koniecznym jest dokonanie wyraźnego rozróżnienia prawnie chronionej tajemnicy komunikowania się, polegającej na zakazie ingerencji innej osoby nie będącej uczestnikiem rozmowy, czy uprawnionego organu państwowego w treść komunikacji, od zachowania w tajemnicy treści takiej rozmowy przez uczestników procesu komunikowania. Druga sytuacja nie ma charakteru prawnego. Taka tajemnica nie jest tajemnicą prawną podlegającą ochronie. Zdarzenie takie, związane z brakiem dyskrecji uczestnika rozmowy, można kwalifikować jedynie w kategoriach pewnych zachowań społecznych (np. nadużycie zaufania), których naruszenie, np. poprzez ujawnienie treści prowadzonej konwersacji, także może być oceniane tylko w kategoriach moralnych, a nie prawnych¹¹⁰⁸.

Strona dokonując prywatnego nagrania ma świadomość, jakie konsekwencje może za sobą pociągać jej działanie. Przede wszystkim wie, że jej zachowanie na gruncie prawa karnego nie stanowi czynu zabronionego, natomiast może spodziewać się określonych skutków prawnych w obrębie prawa cywilnego materialnego w przypadku, kiedy swoim nagraniem naruszy dobra osobiste innych osób (art. 24 i art. 448 k.c.). W pełnym zakresie może prognozować swoje działanie, gdyż prawo jest dla niej dostatecznie jasne i przejrzyste. Wymóg pewności prawa powoduje, że nagranie rozmowy przez jego uczestnika nie powinno wywierać bardziej negatywnych skutków w jego sytuacji prawnej niż te, które są wyraźnie przewidziane przez prawo. Dokonanie prywatnego nagrania jako niepodlegające penalizacji,

---

¹¹⁰⁸ M. Wild, *Komentarz do art. 49 Konstytucji...*op.cit.,s.1212-1216; M. Rogalski, *Podśluch procesowy i pozaprocesowy...*op.cit., s.156-157.

nie stoi w kolizji z ładem oraz porządkiem społecznym. Każdy dysponujący chociażby telefonem komórkowym jest w stanie utrwalić przebieg zdarzenia ze swoim udziałem.

Przeprowadzenie dowodu z prywatnego nagrania wpłynie na wewnętrzną spójność i logikę mechanizmów funkcjonujących w obrębie cywilnego postępowania dowodowego z prawem karnym, gdyż to co nie jest prawem zabronione jest dozwolone¹¹⁰⁹. Stanowi to funkcję gwarancyjną prawa, albowiem kto nie narusza określonych w nim zasad postępowania, nie ponosi negatywnych konsekwencji ze strony państwa. Skoro każda ze stron może nagrywać zdarzenie, w którym bierze udział, nie naruszy to równości broni. Powód oraz pozwany mają takie same możliwości działania, przy jasno skonkretyzowanych skutkach na płaszczyźnie prawa materialnego karnego i cywilnego. Sprawiedliwość proceduralna nakłada na strony powinność zachowania zgodnego z dobrymi obyczajami w toku postępowania cywilnego. Natomiast utwalenie zdarzenia następuje poza jego ramami co powoduje, że granice odpowiedniego zachowania strony wyznaczają sankcję za naruszenie dóbr osobistych. Przeprowadzenie dowodu z prywatnego nagrania nie sprzeciwi się także wartości jaką jest rzetelny proces. Strona ma bowiem możliwość zaprezentowania swoich twierdzeń oraz dowodów. Natomiast strona przeciwna może kwestionować autentyczność takiego nagrania bądź wskazywać, że rozmowa była prowadzona podstępnie w celu uzyskania określonych twierdzeń. Dopuszczenie dowodu z prywatnego nagrania przyczynić się może do wykrycia prawdy w postępowaniu cywilnym pod warunkiem, że utwalone oświadczenia stron nie są wymuszone czy uzyskane podstępem, a nagranie nie zostało w żaden sposób zmodyfikowane technicznie. Przeprowadzenie dowodu z nagrania wpłynie także na zwiększenie szybkości postępowania cywilnego. Dowód ten nie będzie wymagał zaangażowania sądu wezwanego lub sędziego wyznaczonego, natomiast odbywa się poprzez zapoznanie się z nośnikiem informacji i jego treścią, co w warunkach postępującej informatyzacji sądów powszechnych nie powoduje znacznej trudności. Ponadto sąd nie musi wydawać postanowienia dowodowego w przedmiocie jego przeprowadzenia¹¹¹⁰.

W kolejnym etapie należy ustalić, czy dany dowód jest niezbędny do zrealizowania celu postępowania dowodowego. Przeprowadzenie dowodu z prywatnego nagrania realizuje wartości postępowania dowodowego, natomiast ocena wpływu tego dowodu na realizację celu postępowania dowodowego zawsze będzie zależała od realiów konkretnej sprawy, a w szczególności od jakości materiału procesowego, jakim dysponuje sąd. Celem

---

¹¹⁰⁹ A. Mokrysz-Olszyńska, *Zasada „wszystko, co nie jest prawem zabronione, jest dozwolone” w świetle klauzuli dobrych obyczajów i wymogu staranności zawodowej*, *Roczniki Administracji i Prawa*, Rok XV/1, s. 129-142.

¹¹¹⁰ Por. rozważania zawarte w rozdziale VI.1.

postępowania dowodowego jest sformułowanie podstawy faktycznej rozstrzygnięcia sprawy cywilnej. Punktem wyjścia jest stwierdzenie, zgodnie z którym, jeżeli przeprowadzenie określonego dowodu w żadnej mierze nie wpłynie na realizację celu tego postępowania, wówczas uznać należy taki dowód za zmierzający do przedłużenia postępowania¹¹¹¹.

Ostatnim elementem, jaki interpretator powinien wziąć pod uwagę jest rezultat nieprzeprowadzenia danego dowodu z punktu widzenia skuteczności ochrony prawnej naruszanych wartości. Ten etap należy odnieść nie tylko do naruszanych wartości postępowania dowodowego, ale także wartości spoza tego postępowania stwierdzonych na samym początku mechanizmu ważenia. Na kanwie rozważanej sytuacji dowód z prywatnego nagrania nie stoi w kolizji z żadną z wartości postępowania dowodowego. Naruszać może natomiast prawo do prywatności (art. 47 Konstytucji RP, art. 8 Konwencji, art. 23 k.c.). Zakres ochrony dóbr osobistych określony jest w art. 24 k.c. i 448 k.c., które przewidują katalog środków mających na celu zniwelowanie skutków tego naruszenia. Cywilne postępowanie dowodowe chroni w niezbędnym zakresie prywatność jednostek poprzez wyłączenie jawności zewnętrznej oraz ograniczenia w przeprowadzeniu dowodu. Natomiast naruszenie jednego z wymienionych dóbr osobistych jednostki nastąpiło w chwili utrwalenia rozmowy bądź zdarzenia. Poprzez przeprowadzanie dowodów na określone sytuacje nie dochodzi więc do ponownego naruszenia dóbr osobistych, albowiem sądy realizują wymiar sprawiedliwości w granicach i na podstawie prawa. W proces cywilny immanentnie wpisane jest roztrząsanie okoliczności faktycznych poddanych pod osąd. Przeprowadzenie dowodu z prywatnego nagrania w żadnej mierze nie spowoduje skuteczniejszej ochrony prawnej prawa do prywatności oraz wolność i tajemnicy komunikowania się, albowiem system środków ich ochrony przewidziany jest prawem materialnym. W doktrynie podkreśla się, że warunkiem ujawnienia takich informacji uchylających bezprawność naruszenia prawa do prywatności jest związek postępowania dowodowego z przedmiotem sprawy¹¹¹².

Ocena dowodu z prywatnego nagrania powinna być przeprowadzona ze szczególną wnikliwością, zwłaszcza gdy nagranie nie ma charakteru przypadkowego, a jest dokonywane celowo. Wówczas utrwalone w taki sposób wypowiedzi powinny być oceniane z wykorzystaniem kryteriów określonych w art. 233 § 1 k.p.c. pod kątem ewentualnych prowokacji lub sugestii stosowanych w toku rozmowy przez nagrywającego, a ocena taka powinna też uwzględniać stan, w jakim znajdował się nieświadomy nagrywania rozmówca¹¹¹³.

---

¹¹¹¹ Por. rozważania zawarte w rozdziale VI.2.3.

¹¹¹² D. Korszeń, *Zakres zakazu...* op.cit., s. 12.

¹¹¹³ Podobnie na gruncie art. 7 k.p.k. SN w wyroku z 10.05.2002, WA 22/02, OSNKW 2002/9–10/77.

Z problematyką dowodu z prywatnego nagrania (tzw. dokument pozatekstowy) wiąże się możliwość wykorzystania treści utrwalonych z prywatnego monitoringu wizyjnego. Obecnie stanowi on coraz bardziej społecznie doniosły problem i wywołuje spore kontrowersje. Obowiązujący w Polsce zakres prawnych podstaw prowadzenia rejestracji obrazu odnosi się w przeważającej większości do możliwości prowadzenia tej rejestracji przez służby odpowiedzialne za kwestie związane z szeroko rozumianym bezpieczeństwem. Brak jest natomiast kompleksowych uregulowań dotyczących innych podmiotów publicznych oraz prywatnych. Wyjątek stanowią regulacje obejmujące określone sfery życia społecznego czy stanowiące podstawę do rejestrowania obrazu w określonym celu, okolicznościach lub miejscach¹¹¹⁴. Podkreślenia wymaga, że materiały sporządzone przez kamery zainstalowane w miejscach publicznych nie są objęte prawem autorskim, ale mają znaczenie w sprawie poszanowania dóbr osobistych utrwalonych przez nie i dających się rozpoznać osób, w szczególności prawa do prywatności i intymności, a także do czci¹¹¹⁵. Z prywatnym monitoringiem wizyjnym możemy mieć do czynienia zarówno w otwartej przestrzeni publicznej, zamkniętej przestrzeni przeznaczonej do użytku publicznego oraz w przestrzeni prywatnej¹¹¹⁶. Monitoring tego typu wykonywany będzie przez osoby fizyczne lub jednostki organizacyjne, które nie realizują zadań publicznych.

W tym wypadku istotnym pozostaje ustalenie dopuszczalności przeprowadzenia dowodu z prywatnego monitoringu wizyjnego obejmującego swoim zakresem sferę przestrzeni prywatnej osoby, która zainstalowała ten monitoring wizyjny i która jednocześnie jest stroną postępowania cywilnego. W obrębie przestrzeni prywatnej osoby wynajmującej lub posiadającej tę przestrzeń, mają nieograniczoną możliwość do prawa korzystania w jej granicach z życia prywatnego. Mogą więc rejestrować obraz obejmujący tę właśnie przestrzeń. Natomiast osoba wkraczająca w cudzą przestrzeń prywatną musi liczyć się z tym, że jej prawa

---

¹¹¹⁴ Art. 11 ustawy z 20.03.2009 o bezpieczeństwie imprez masowych, Dz. U. 2013, Nr 611 z późn. zm; art. 15b ustawy z dnia 19.11.2009 o grach hazardowych, Dz. U. 2009, Nr 201, poz. 1540 z późn. zm.

¹¹¹⁵ E. Ferenc-Szydelko, *Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Komentarz*, Warszawa 2016, s. 776 i n.

¹¹¹⁶ Zgodnie z projektem założeń do projektu ustawy o monitoringu wizyjnym z 18.12.2013 w zakresie rozróżnienia rodzaju przestrzeni, w której prowadzony jest monitoring proponuje się wyodrębnienie: otwartej przestrzeni publicznej – przestrzeń powszechnie dostępna (np. ulice); zamkniętej przestrzeni przeznaczonej do użytku publicznego – ograniczona obszarowo przestrzeń lub obiekt udostępnione do użytku na warunkach określonych przez właściciela lub zarządzającego bez względu na fakt czy udostępniana jest ona dla ograniczonego czy nieograniczonego kręgu osób (np. sklepy, budynki użyteczności publicznej, zakłady pracy, szkoły, zamykane parki, przestrzeń wspólna w domach wielorodzinnych). Jako zamkniętą przestrzeń przeznaczoną do użytku publicznego należy również traktować, przestrzeń niespełniającą kryteriów otwartej przestrzeni publicznej i przestrzeni prywatnej; przestrzeni prywatnej – przestrzeń lub obiekt wykorzystywany przez właściciela lub użytkownika wyłącznie w celach prywatnych. Projekt założeń opublikowany został na stronie internetowej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych <http://bip.msw.gov.pl/bip/projekty-aktow-prawnyc/2013/22768,Projekt-zalozen-do-projektu-ustawy-o-monitoringu-wizyjnym.html>

osobiste do poszanowania prywatności nie limitują praw osoby dysponującej tą przestrzenią. Niemniej jednak, jeżeli prywatny monitoring wizyjny miałby posłużyć jako źródło dowodowe w postępowaniu, którego stroną nie jest osoba wynajmująca lub posiadająca tę przestrzeń prywatną, wówczas taka osoba posiadająca nagranie tej przestrzeni będzie mogła powołać się na ograniczenia dowodowe z art. 308 w zw. z art. 248 § 2 k.p.c. w zw. z art. 261 k.p.c. Dotyczyć to będzie przede wszystkim sytuacji, w której przebieg utrwalonego zdarzenia mógłby narazić jego lub jego bliskich na odpowiedzialność karną, hańbę lub dotkliwą i bezpośrednią szkodę majątkową albo byłoby połączone z pogwałceniem istotnej tajemnicy zawodowej. Natomiast brak będzie możliwości odmowy przeprowadzenia takiego dowodu w sytuacji postępowania cywilnego, którego stroną jest jedna z osób uczestniczących w zarejestrowanym zdarzeniu i która ma z nim związek. Wówczas to ona wywodzi z tego zdarzenia określone skutki prawne, korzysta więc z prawa do dowodu oraz konstytucyjnie chronionego prawa do sądu. Może żądać - we fragmencie takiego nagrania odzwierciedlającego zdarzenie, w którym bezpośrednio uczestniczyła - przeprowadzenia dowodu z takiego nagrania (art. 187 § 2 pkt. 4 k.p.c.). jakakolwiek zgoda pozostałych uczestników nie jest więc wymagana (podobnie jak w przypadku dopuszczalności dowodu z prywatnego nagrania). Nie jest wymagana także zgoda osoby dokonującej rejestracji obrazu (właściciela / użytkownika prywatnego monitoringu wizyjnego), albowiem nie dotyczy sfery jego życia prywatnego.

Poczynione rozważania należy także odnieść do dwóch sytuacji. W pierwszej małżonek instaluje aparaturę utrwalającą obraz lub dźwięk w swoim mieszkaniu i w ten sposób pozyskuje nagranie wykazujące niewierność drugiego małżonka, co wykorzystuje jako dowód w toku postępowania rozwodowego. Druga polega na zainstalowaniu na komputerze wspólnie używanym przez małżonków bądź na komputerze używanym wyłącznie przez drugiego małżonka programu do zapamiętywania znaków wstukiwanych na klawiaturze i w ten sposób np. odtwarza się korespondencję małżonka z osobą trzecią. Obie te sytuacje bazują na monitoringu określonych miejsc lub rzeczy. Pierwszy jest instalowany w prywatnych pomieszczeniach i pozwala na utrwalenie obrazu (lub dźwięku), drugi natomiast monitoruje i pozwala odtworzyć treści wpisywane przy posługiwaniu się urządzeniami elektronicznymi (np. komputer, tablet). Kwestią oczywistą pozostaje, że gdy dana osoba posiada tytuł prawny do określonego urządzenia lub pomieszczenia bądź jest uprawniona do przebywania w określonym miejscu (np. miejsce publiczne), wówczas wykonuje swoje prawa i ma dostęp do tego typu informacji. Granice możliwości jej działania wyznacza prywatna przestrzeń. W obu wyodrębnionych sytuacjach decydujące znaczenie dla dopuszczalności takiego dowodu

będzie miał tytuł prawny osoby utrwalającej określonego typu informacje oraz działanie ukierunkowane na wykonywanie praw podmiotowych względem rzeczy będących przedmiotem obserwacji.

Rozdział VI

Dowody uzyskane sprzecznie z prawem w reżimie postępowania dowodowego

1. Tryb dopuszczania dowodu

Nie wszystkie dowody przedstawione przez stronę w procesie powinny być przez sąd dopuszczone¹¹¹⁷. Każdorazowo w przypadku zgłoszenia wniosku o przeprowadzenie konkretnego dowodu sąd powinien rozważyć, czy go uwzględnić, czy nie. Skoro wniosek stanowi oświadczenie woli strony, podobnie jak żądanie pozwu, to sąd powinien wyraźnie o nim rozstrzygnąć¹¹¹⁸. Wyjątkiem są dokumenty znajdujące się w aktach sprawy lub do nich dołączone. Wówczas zgodnie z art. 243² k.p.c. stanowią one dowody bez wydania odrębnego postanowienia, natomiast sąd wydaje postanowienie dowodowe, jeżeli zamierza taki dowód pominąć. Ustawodawca wprowadził do postępowania dowodowego automatyzm dopuszczania dowodu z dokumentu w każdym przypadku, gdy dokument znajduje się w aktach sprawy. Na sądzie spoczywa natomiast obowiązek wydania negatywnego postanowienia dowodowego¹¹¹⁹. Przed wejściem w życie art. 243² k.p.c. w orzecznictwie Sądu Najwyższego wskazywano, że uchybienie polegające na pominięciu formalnego dopuszczenia dowodów postanowieniem sądu, a także na orzekaniu na podstawie materiału dowodowego w skład, którego takie formalnie niedopuszczone dowody wchodziły, z reguły nie ma charakteru naruszenia prawa mogącego mieć wpływ na wynik sprawy¹¹²⁰. Przeprowadzenie dowodu bez wydania postanowienia przewidzianego w art. 236 k.p.c. nie było uznane samo w sobie za uchybienie mogące mieć wpływ na wynik sprawy, jeżeli można przyjąć w sposób dostatecznie pewny w realiach konkretnej sprawy, że zebrany i rozpatrzony materiał dowodowy będący podstawą orzekania podlegał regułom kontradiktoryjności procesu. Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 3.12.2014¹¹²¹ wskazał, że w takiej sytuacji musi być spełniony wymóg, żeby poszczególne

¹¹¹⁷ C. Mandroli, A. Carrata, *Diritto Processuale...* op.cit., s. 125 i n.

¹¹¹⁸ P. Rylski, *Przedstawienie i dopuszczenie...* op.cit., s. 369 i n.

¹¹¹⁹ J. Gołaczyński, *Dowód z dokumentu po nowelizacji kodeksu cywilnego i kodeksu postępowania cywilnego z 10 lipca 2015 r.*, Rej. 2016/11, s. 9 i n.; A. Turczyn, *Komentarz do art. 243² Kodeksu postępowania cywilnego*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie procesowe. Komentarz*, red. O. M. Piaskowa, Warszawa 2020, s. 714-717; P. Gil, *Usprawnienie postępowania dowodowego*, [w:] *Regulacje służące usprawnieniu cywilnego postępowania rozpoznawczego*, red. I. Gil, Warszawa 2020, s. 150; A. Mendrek, *Reforma prawa dowodowego w świetle nowelizacji z 4.7.2019 r.*, [w:] *Nowelizacja Kodeksu postępowania cywilnego z 4.7.2019 r. w praktyce*, red. K. Flaga-Gieruszyńska, R. Flejszar, M. Malczyk, Warszawa 2020, s. 91 i n.

¹¹²⁰ Wyrok SN z 8.02.2007, I CSK 410/06, Legalis.

¹¹²¹ Wyrok SN z 3.12.2004, III CSK 92/14, Legalis.

dowody przedstawiane przez jedną stronę mogły być poznane przez stronę drugą, a w wypadku przeprowadzenia dowodu z urzędu - przez obie strony. Daje to bowiem możliwość ustosunkowania się do nich i w ten sposób spełniony zostaje podstawowy warunek kontrydiktoryjności. Zapewnienie stronom możliwości przedstawienia stanowiska odnośnie co do każdego z przeprowadzonych dowodów jest konieczne do wyrobienia sobie przez sąd przekonania, że określone i istotne fakty zostały ustalone w sposób wiarygodny¹¹²².

Przyjęte rozwiązanie sankcjonuje istniejącą uprzednio praktykę orzeczniczą, przy czym nadal koniecznym jest zapewnienie określonego standardu postępowania dowodowego z uwzględnieniem przede wszystkim zasady kontrydiktoryjności i jawności, oraz co ważniejsze, prawa strony do bycia wysłuchanym (możliwość wypowiedzenia się co do dowodów powołanych przez przeciwnika)¹¹²³. Ustawodawca uzasadniając projekt zmian k.p.c.¹¹²⁴ wskazał na specyfikę przeprowadzania dowodu z dokumentu poprzez jego przeczytanie przez sąd, a tym samym uznał za zbędne obarczanie sędziego obowiązkiem dwukrotnego zapoznania się z dokumentem, raz w celu zdecydowania, czy dowód można dopuścić, a potem ponownie jako przeprowadzenie dowodu. Względy pragmatyczne zadecydowały o wprowadzonych zmianach, co jednak nie kreuje w pełni zautomatyzowanego mechanizmu przeprowadzania dowodu z dokumentów znajdujących się w aktach sprawy, gdyż nadal niebagatelne znaczenie mają wskazane zasady postępowania dowodowego, które powinny być zrealizowane w większym lub mniejszym zakresie w zależności od okoliczności faktycznych sprawy. Jeżeli więc określone dokumenty znajdowały się w aktach sprawy, a strona miała realną możliwość zapoznania się z nimi oraz ustosunkowania się do ich treści, wówczas sąd formułując podstawę faktyczną orzeczenia może z nich skorzystać bez uprzedniego wydania pozytywnego postanowienia dowodowego.

Dowody uzyskane sprzecznie z prawem, jak wskazałem w rozdziale II.2., to przede wszystkim: skradzione dokumenty, zapisy dźwięku lub obrazu na nośnikach informatycznych¹¹²⁵, wydruki danych z komputerów lub innych urządzeń informatycznych¹¹²⁶,

---

¹¹²² Wyrok SN z 7.07.2011, III SK 52/10, Legalis.

¹¹²³ J. Turek, *Czynności dowodowe...* op.cit., s. 32-33.

¹¹²⁴ Uzasadnienie projektu ustawy z 4.07.2019 o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw; Dz. U. z 2019, poz. 1469; druk sejmowy nr 3137.

¹¹²⁵ F. Zedler, *Dowód z dokumentu elektronicznego w postępowaniu cywilnym*, [w:] *Ius a iustitia appellatum. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Wiśniewskiemu*, red. T. Ereciński, J. Gudowski, M. Pazdan, Warszawa 2017, s. 569-570.

¹¹²⁶ B. Gadek, *Bezprawny dowód z korespondencji internetowej stron w postępowaniu cywilnym*, Pr.Med.Elek. 2018/3, s. 16 i n.

zdjęcia, wydruki różnego rodzaju danych¹¹²⁷ (np. mapa z lokalizacji GPS), które w większości przeprowadzane będą zgodnie z art. 308 k.p.c.¹¹²⁸ Szczególnego znaczenia nabiera przy tym wydruk z komputera lub innych urządzeń informatycznych, do którego odpowiednie zastosowanie mają przepisy o dokumentach. Dowód taki ma charakter pochodny i pośredni, gdyż jego treść wynika z informacji uzyskanych na podstawie innych środków dowodowych¹¹²⁹.

Obecny kształt regulacji dotyczącej dowodu z dokumentów w odniesieniu do przeprowadzania dowodów, o których mowa w art. 308 k.p.c., może wywoływać problemy natury praktycznej. Wynika to z faktu, że do dowodów zawierających zapis obrazu, dźwięku albo obrazu i dźwięku stosuje się odpowiednio przepisy o dowodzie z oględzin oraz właśnie przepisy o dowodzie z dokumentów. W odniesieniu do sposobu przeprowadzenia takiego dowodu wyróżnia się dwie płaszczyzny. Poprzez stosowanie odpowiednio przepisów o dowodzie z oględzin ustala się autentyczność danego źródła dowodowego (stan przyrzędu utrwalającego albo przenoszącego obrazu lub dźwięku). Odpowiednie stosowanie przepisów z dokumentów umożliwiłoby określenie treści takiego dowodu¹¹³⁰. Kodeks nie stara się nadać omawianym dowodom cech przypisywanym dokumentowi bądź właściwym tylko dowodowi z oględzinom, lecz determinujące znaczenie będzie mieć zawsze natura danego dowodu¹¹³¹.

W orzecznictwie wskazuje się, że odpowiednie stosowanie przepisów prawa oznacza bądź stosowanie odnośnych przepisów bez żadnych zmian do innego zakresu odniesienia, bądź stosowanie ich z pewnymi zmianami, bądź też niestosowanie tych przepisów do innego zakresu odniesienia¹¹³². Poprzez umieszczenie przez prawodawcę tzw. klauzuli odpowiedniego stosowania przepisów¹¹³³ (w tym przypadku przepisów regulujących materię dowodów z dokumentów) zastosowanie będą mieć przepisy dotyczące sposobu dopuszczenia oraz ograniczeń dowodowych, o których mowa przy przeprowadzaniu dowodu z dokumentu. Koniecznym zatem jest ustalenie, czy zamierzając przeprowadzić dowód, o którym mowa

---

¹¹²⁷ B. Kaczmarek-Templin, *E-mail naruszający tajemnicę korespondencji jako dowód w postępowaniu cywilnym*, [w:] *Problem dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem w procesie cywilnym*, red. K. Knoppek, Poznań 2018, s. 71-74.

¹¹²⁸ A. Laskowska-Hulisz, *Dowody z innych dokumentów...*op.cit., s. 85 i n.

¹¹²⁹ K. Knoppek, *Wydruk komputerowy jako dowód w procesie cywilnym*, PiP 1993/2, s. 54 i n.; K. Knoppek, *Dokument w procesie...*op.cit., s. 125i n.; M. Manowska, *Dokument jako środek dowodowy w postępowaniu nakazowym*, Prawo Spółek 1999/4, s. 30 i n.

¹¹³⁰ Wyrok SN z 12.01.1999, I CKN 961/97, Legalis.

¹¹³¹ T. Ereciński, *Komentarz do art. 308 Kodeksu postępowania Cywilnego*, [w:] *Kodeks postępowania Cywilnego. Komentarz. Tom II. Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016, s. 456.

¹¹³² Uchwała SN z 3.08.2006, III CZP 56/06, OSNC 2007/3/43; wyrok SN z 15.02.2008, I CSK 357/07, OSNC 2009/4/62.

¹¹³³ M. Walasik, *Analogia w prawie...*op.cit., s. 449-452, który czyni rozróżnienie pomiędzy metodą analogii, a metodą odpowiedniego stosowania przepisów prawnych.

w art. 308 k.p.c. sąd musi wydać pozytywne postanowienie dowodowe w rozumieniu art. 236 k.p.c. Ustawodawca w art. 308 k.p.c. nie wyłączył stosowania art. 243² k.p.c., który także obowiązuje przy ustalaniu planu rozprawy (art. 205⁹ § 1 k.p.c.). W każdym więc przypadku rozpoznania sprawy cywilnej, czy to połączonego z posiedzeniem przygotowawczym bądź bez takiego posiedzenia, sąd zamierzając przeprowadzić dowód z dokumentu nie musi wydawać postanowienia dowodowego. Takie stanowisko ma przełożenie także na tryb przeprowadzania dowodów, o których mowa w art. 308 k.p.c. Podobnie jak z dowodami z dokumentów zostają one załączone do akt sprawy, a sąd w każdym czasie może np. odtworzyć nagranie z nośnika danych i zapoznać się z ich treścią bądź zapoznać się z treścią wydruku, czy zdjęciem. Dopiero w sytuacji, kiedy strona przeciwna będzie kwestionować autentyczność takiego nagrania, wówczas sąd mając na względzie odpowiednie stosowanie przepisów o oględzinach, a w szczególności art. 292 k.p.c., musi już wydać postanowienie dowodowe dotyczące przeprowadzenia oględzin takiego nośnika z udziałem biegłych sądowych. Biegli wezwani do udziału przy oględzinach podlegają takiemu samemu reżimowi, co biegli powołani do wydania opinii¹¹³⁴.

2. Czynności sądu co do dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem

2.1. Regulacje postępowania karnego

Nie bez znaczenia dla dalszych rozważań pozostaje motywacja ustawodawcy wprowadzającego do k.p.c. art. 235². W uzasadnieniu do nowelizacji wskazano, że skoro okoliczności uzasadniające odmowę przeprowadzenia dowodu są takie same w każdym postępowaniu sądowym, można je usystematyzować na wzór regulacji znanej procedurze karnej. Tak więc katalog przesłanek, przy zastosowaniu których sąd może odmówić przeprowadzenia dowodu, należy zapożyczyć z art. 170 § 1 k.p.k., ze zmianami uwzględniającymi specyfikę postępowania cywilnego¹¹³⁵. Z przedstawionych względów wykładni systemowej nie będą poddawane normy sądowego postępowania administracyjnego, lecz tylko procesu karnego. Wynika to także z faktu, że w postępowaniu przed sądami

---

¹¹³⁴ T. Zembrzuski, *Oględziny...* op.cit., s. 707 i n.; T. Ereciński, *Komentarz do art. 292 Kodeksu postępowania cywilnego*, [w:] *Kodeks postępowania Cywilnego. Komentarz. Tom II. Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016, s. 434-435.

¹¹³⁵ Uzasadnienie projektu ustawy z 4.07.2019 o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw; Dz. U. z 2019, poz. 1469; druk sejmowy nr 3137.

administracyjnymi nie dopuszcza się dowodów, z wyjątkiem dowodu z dokumentu (art. 106 § 3 p.p.s.a.), który przeprowadza się stosując odpowiednio przepisy k.p.c. (art. 106 § 5 p.p.s.a.).

Reguły systemowe wykładni prawa nakazują odniesienie się do przesłanek oddalenia dowodu uregulowanych w art. 170 § 1 pkt 1, 3 i 5 k.p.k. Kontekst powiązań systemowych (struktury systemu prawa) pozwoli umieścić ustalone znaczenie wyrazu lub sens wyrażenia w odpowiednim powiązaniu z innymi elementami systemu. Oprócz roli kontekstowej reguły te mają znaczenie weryfikacyjne, zwłaszcza w odniesieniu do wyników wykładni semantycznej. Pozwalają zweryfikować zakres normowania lub zastosowania wzoru ustalonego na gruncie reguł językowych albo przyjmują jakiś element wzoru zachowania z innej części systemu¹¹³⁶. Omawiany zabieg interpretacyjny jest tym bardziej uzasadniony, gdyż w toku procesu cywilnego sąd może przeprowadzić dowody zebrane w aktach innych spraw, w tym karnych¹¹³⁷.

Na gruncie karnej ustawy procesowej prawodawca przewiduje między innymi oddalenie wniosku dowodowego, jeżeli przeprowadzenie dowodu jest niedopuszczalne (art. 170 § 1 pkt 1 k.p.k.), dowód jest nieprzydatny do stwierdzenia danej okoliczności (art. 170 § 1 pkt 3 k.p.k.)¹¹³⁸ lub kiedy wniosek dowodowy w sposób oczywisty zmierza do przedłużenia postępowania (art. 170 § 1 pkt 5 k.p.k.)¹¹³⁹. Przy czym nie można oddalić wniosku dowodowego na podstawie art. 170 § 1 pkt 5 k.p.k., jeżeli okoliczność, która ma być udowodniona, ma istotne znaczenie dla ustalenia, czy został popełniony czyn zabroniony, czy stanowi on przestępstwo i jakie, czy czyn zabroniony został popełniony w warunkach, o których mowa w art. 64 lub art. 65 k.k., lub czy zachodzą warunki do orzeczenia pobytu w zakładzie psychiatrycznym na podstawie art. 93g k.k. Dokonując analizy powołanych przesłanek oddalenia dowodu odnieść należy się przede wszystkim do stanowiska doktryny oraz judykatury. Z pola widzenia nie może umknąć fakt, że postępowanie dowodowe w ramach procesu karnego powinno także gwarantować prawo oskarżonego do obrony zawarte w art. 42 ust. 2 Konstytucji RP i art. 6 k.p.k.¹¹⁴⁰.

Najważniejszą podstawą oddalenia dowodu jest przesłanka jego niedopuszczalności. Organy procesowe i ścigania będą miały wówczas do czynienia z niedopuszczalnością dowodu, jeżeli jego przedmiotem ma być okoliczność niepodlegająca dowodzeniu, np. treść prawa

---

¹¹³⁶ L. Leszczyński, *Wykładnia prawa ...op.cit.*, s. 45-49; J. Nowacki, Z. Tobor, *Wstęp...op.cit.*, s. 301-302.

¹¹³⁷ Por rozważania w rozdziale IV.2.4.

¹¹³⁸ Punkty pierwszy i trzeci tego przepisu obowiązują od 01.01.1998; Dz. U. 1997, Nr 89, poz. 555.

¹¹³⁹ Punkt piąty tego przepisu obowiązuje od 1.07.2003; ustawa z 10.01.2003 o zmianie ustawy - kodeks postępowania karnego, ustawy - Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych; Dz. U. z 2003, nr 17, poz. 155.

¹¹⁴⁰ Postanowienie SA w Krakowie z 28.10.1999, II AKa 160/99, Lex nr 39081.

krajowego albo objęta tzw. zakazem dowodowym, to jest zupełnym bądź niezupełnym. Nie dokonując opisywania poszczególnych zakazów dowodowych¹¹⁴¹ koniecznym jest wskazanie, że doktryna prawa karnego procesowego jest zgodna co do zaliczenia art. 168a k.p.k. jako źródła takiego zakazu¹¹⁴². W przypadku więc ziszczenia się przesłanek opisanych we wskazanym artykule organ jurysdykcyjny powinien taki dowód oddalić z powołaniem się na art. 170 § 1 pkt 1 k.p.k. Omawiana sytuacja zaistnieje także wtedy, gdy po przeprowadzenia testu proporcjonalności w oparciu o art. 168a k.p.k. organ procesowy ustali niedopuszczalność takiego dowodu¹¹⁴³. Jednocześnie brak stanowiska w doktrynie prawa procesowego karego, które łączyłoby omawianą przesłankę z zasadami współzycia społecznego lub powszechnie akceptowanymi normami etycznymi.

O nieprzydatności dowodu można mówić wówczas, kiedy oznaczony we wniosku dowodowym fakt w konfrontacji z dowodem, jaki ma zostać przeprowadzony, nie może zostać za jego pomocą w jakikolwiek sposób wykazany. Organ procesowy po dokonaniu oceny przedłożonego wniosku dowodowego stwierdza, że nie sposób tym dowodem udowodnić tego, czego oczekuje wnioskujący¹¹⁴⁴. Konkretnie źródło dowodowe jest przydatne do udowodnienia określonej okoliczności wtedy, jeżeli może dostarczyć informacji dowodowo istotnej. Jako przykłady podaje się: oględziny dokonane na miejscu zdarzenia tuż po jego zajściu lub w warunkach zbliżonych, przesłuchanie świadka naocznego lub ze słuchu. *A contrario* gdy źródło dowodowe nie jest nośnikiem informacji o fakcie, który ma być udowodniony, wniosek dowodowy podlega oddaleniu¹¹⁴⁵. Nieprzydatność określonego dowodu dotyczy więc sytuacji braków jego określonych właściwości, które – biorąc pod uwagę przedmiot postępowania – dyskwalifikują go w konkretnej sprawie. Badanie relacji pomiędzy proponowanym dowodem a tezą dowodową powinno być przeprowadzone w sposób rzetelny, bez poszukiwania wyłącznie usprawiedliwienia dla wydania decyzji negatywnej¹¹⁴⁶.

---

¹¹⁴¹ Szerzej co do katalogu zakazów dowodowych por. T. Grzegorzczak, *Kodeks Postępowania Karnego. Komentarz*, Warszawa 2014, s. 574; K. Woźniewski, *Wprowadzenie dowodu do procesu karnego*, [w:] *System Prawa Karnego Procesowego. Dowody, T. VIII*, red. J. Skorupka, Warszawa 2019, s. 3540-3548.

¹¹⁴² W. Jasiński, *Zakaz przeprowadzenia ...op.cit.*, s. 372; M. Błoński, *Przeprowadzanie na rozprawie dowodów uzyskanych w ramach czynności operacyjno-rozpoznawczych*, PiP 2017/8, s. 90-91; T. Boratyńska, M. Królikowski, *Dowody*, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. A. Sakowicz, Warszawa 2020, s. 500 i n.; D. Gruszecka, *Komentarz do art. 170...op.cit.*, s. 357 i n.; K. Woźniewski, *Wprowadzenie dowodu...op.cit.*, s. 3545-3546.

¹¹⁴³ Por. rozważania zawarte w rozdziale I.3.2.

¹¹⁴⁴ Postanowienie SN z 26.06.2008, V KK 197/08, OSNSK/2008/1/1348; wyrok SN z 26.02.2016, III KK 354/15, Legalis.

¹¹⁴⁵ T. Grzegorzczak, *Kodeks Postępowania... op.cit.*, s. 575.

¹¹⁴⁶ K. Woźniewski, *Wprowadzenie dowodu...op.cit.*, s. 3552-3554; D. Gruszecka, *Komentarz do art. 170 Kodeksu postępowania karnego*, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. J. Skorupka, Warszawa 2019, s. 357 i n.

Oczywistym jest, że każdy wniosek dowodowy *de facto* przedłuża rozprawę, podobnie jak przeprowadzenie każdego dodatkowego dowodu wpływa na wydłużenie postępowania karnego¹¹⁴⁷. Wnioski dowodowe mogą być wykorzystywane także jako instrument mający na celu przedłużenie postępowania karnego. W celu przeciwdziałania takiej praktyki ustawodawca wprowadził przesłankę oddalenia wniosku dowodowego, jeżeli ten w sposób oczywisty zmierza do przedłużenia postępowania. Zastosowanie tej przesłanki nakłada na organ procesowy obowiązek wykazania, że działanie uczestnika postępowania w postaci złożenia wniosku dowodowego miało na celu przedłużenie postępowania i to w sposób oczywisty. Podstawa ta dotyczy wniosku, co do którego nie zachodzą wskazane w art. 170 § 1 pkt 1–4 k.p.k. powody do odmowy jego uwzględnienia (czyli niedopuszczalność, nieprzydatność, brak znaczenia dla rozstrzygnięcia sprawy, zbędność z uwagi na uprzednie udowodnienie okoliczności zgodnie z twierdzeniem wnioskodawcy). Omawiana przesłanka ma zapobiegać obstrukcji procesowej, rozumianej jako celowe wykorzystywanie przepisów wbrew ich intencji, gdy działania stron w sposób ewidentny nakierowane są wyłącznie na przewlekanie postępowania i tym samym godzą w obowiązek zakończenia sprawy w rozsądnym terminie¹¹⁴⁸. Jeżeli sąd chce zastosować tę podstawę oddalenia, to musi w sposób staranny przeprowadzić analizę celu wniosku, którym ma być tylko zmierzanie do przedłużenia postępowania oraz oczywistości tego celu, rozumianej jako ewidentność i jednoznaczność wskazanych intencji towarzyszących wnioskodawcy¹¹⁴⁹. Sąd Najwyższy wskazał¹¹⁵⁰ na konieczność analizy zgłoszonego wniosku dowodowego w zestawieniu z całokształtem okoliczności faktycznych. Jako kryterium oceny podał faktyczną możliwość złożenia tego wniosku na wcześniejszym etapie postępowania bez szkody dla realizowanej linii obrony. Takie postępowanie sądu umożliwi jednoznaczne stwierdzenie, czy celem rozważanego wniosku było tylko przedłużenie postępowania karnego. Jeżeli odpowiedź będzie pozytywna, to zastosowanie znajdzie art. 170 § 1 pkt 5 k.p.k. Za takim procedowaniem sądu przemawia brak normatywnej przewagi zasady prawdy materialnej nad zasadą szybkości postępowania.

---

¹¹⁴⁷ T. Boratyńska, M. Królikowski, *Dowody...*op.cit., s. 500 i n.; wyrok SN z 20.10.2004, IV KK 230/04, OSNSK/2004/1/1864.

¹¹⁴⁸ S. Waltoś, *O obstrukcji procesowej, czyli kilka uwag o nadużyciu prawa procesowego*, [w:] *W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska*, red. L. Leszczyński, E. Skrętowicz, Z. Hołda, Lublin 2005, s. 620.

¹¹⁴⁹ M. Wąsek-Wiaderek, *Oddalenie wniosku dowodowego zmierzającego w sposób oczywisty do przedłużenia postępowania w polskiej procedurze karnej*, [w:] *W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska*, red. L. Leszczyński, E. Skrętowicz, Z. Hołda, Lublin 2005, s. 694–695; K. Woźniewski, *Wprowadzenie dowodu...*op.cit., s. 3555–3559.

¹¹⁵⁰ Postanowienie SN z 3.04.2012, V KK 30/12, Legalis; podobnie SN w postanowieniu z 8.06.2011, V KK 12/11, Legalis.

2.2. Pominięcie przeprowadzenia dowodu

Determinującym dalsze rozważania będzie ustalenie treści postanowienia dowodowego, w którym sąd odmówi przeprowadzenia wnioskowanego przez stronę dowodu uzyskanego sprzecznie z prawem. Przesłanki skutkujące nieuwzględnieniem wniosku dowodowego zostały wskazane w art. 235² § 1 k.p.c. i ich zaistnienie umożliwi sądowi pominięcie konkretnego dowodu. Poczynione ustalenia umożliwią opisanie czynności sądu związanych z dowodami uzyskanymi w sposób sprzeczny z prawem oraz w dalszej kolejności wskazanie podstawy prawnej w przypadku odmowy ich przeprowadzenia, gdyż taki obowiązek nakłada na sąd prawodawca w art. 235² § 2 k.p.c.

Ustawodawca w art. 235² § 1 k.p.c. posłużył się sankcją pominięcia dowodu¹¹⁵¹. O pominięciu dowodu jest także mowa w art. 205³ § 2 k.p.c., art. 205¹² § 1 i 2 k.p.c. W uzasadnieniu¹¹⁵² do zmian wprowadzających powołane przepisy normodawca wskazał, że w praktyce orzecniczej negatywne rozstrzygnięcie co do dopuszczenia dowodu najczęściej jest formułowane jako „pominięcie dowodu”. Tym też sformułowaniem posłużono się na oznaczenie negatywnego rozstrzygnięcia sądu co do wniosku strony o przeprowadzenie dowodu, skutkującego jego niedopuszczeniem. Skoro dla strony istotny jest skutek, sprowadzający się do nieprzeprowadzenia dowodu, to nie ma potrzeby różnicowania takiego rozstrzygnięcia na oddalenie wniosku dowodowego, jego zwrot, odrzucenie itd. Formuła „pominięcia dowodu” mieści w sobie wszystkie te rozstrzygnięcia.

Dokonując oceny wprowadzonych zmian, szczególnie w kontekście wykładni systemowej, wskazać należy na powstanie chaosu terminologicznego. W art. 170 § 1 k.p.k. jest mowa o oddaleniu wniosku dowodowego, a nie jego pominięciu, chociaż ustawodawca podał, że ustanawiając art. 235² § 1 i 2 k.p.c. kierował się regulacją karnej ustawy procesowej. W piśmiennictwie prawa procesowego cywilnego wskazywano¹¹⁵³, że skoro wniosek dowodowy stanowi oświadczenie woli stron, to sąd powinien wyraźnie o nim rozstrzygnąć, natomiast o pominięciu może być mowa jedynie w przypadku, kiedy ten sam dowód został już

---

¹¹⁵¹ K. Stradomska-Balcerzyk, R. Szewczuk, *Nadużycie uprawnień do powoływania dowodów w postępowaniu cywilnym jako nadużycie prawa procesowego* [w:] *Wokół problematyki dowodów i postępowania dowodowego w postępowaniu cywilnym*, red. J. Bodio, M. Mierzwa, K. Niewęglowski, Lublin 2018, s. 28 i n.

¹¹⁵² Uzasadnienie projektu ustawy z 4.07.2019 o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw; Dz. U. z 2019, poz. 1469; druk sejmowy nr 3137.

¹¹⁵³ J. Klich-Rump, *Podstawa faktyczna ...op.cit.*, s. 104; K. Kołakowski, *Dowodzenie w procesie cywilnym*, Warszawa 2000, s. 19–20; T. Szanciło, *Prekluzja w postępowaniu gospodarczym*, PPH 2007/6, s. 13; K. Weitz, *Czy sąd, pomijając twierdzenia lub dowody, wydaje postanowienie?* PPC 2012/3, s. 526-531; P. Rylski, *Przedstawienie i dopuszczenie ...op.cit.*, s. 369-370; P. Grzegorzczak, K. Weitz, *Komentarz do art. 217 Kodeksu postępowania cywilnego*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom II*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016, s. 260.

przeprowadzony. W takim wypadku podawano¹¹⁵⁴, że pominięte zostają wówczas wyniki postępowania, a oddalenie wniosku po przeprowadzeniu dowodu nie jest już możliwe. Uznawano, że co prawda w uchylonych już art. 207 § 6 k.p.c., art. 217 § 2 k.p.c, art. 344 § 2 zd. 2 k.p.c, art. 493 § 1 zd. 3 k.p.c., art. 503 § 1 zd. 3 k.p.c. była mowa o pominięciu dowodu, niemniej postulowano, aby zastosowanie tej regulacji zawsze przyjmowało postać oddalenia dowodu. Oddalenie dowodu nie było więc specyfiką prawa procesowego karnego, gdyż ta sama jurydyczna forma nieuwzględnienia dowodu w postanowieniu obowiązywała na gruncie cywilnej ustawy procesowej.

Interpretacja przepisu art. 235² § 1 k.p.c. powinna uwzględniać wszystkie użyte w nim słowa oraz sformułowania, co ma znaczenie przy ustalaniu brzmienia sankcji skutkującej nieuwzględnieniem dowodu. Z założenia językowej racjonalności ustawodawcy wynika, że każde słowo użyte w tekście prawnym jest potrzebne do zrekonstruowania jakiejś normy postępowania oraz że to samo słowo czy zwrot językowy powtarzający się w tekście aktów prawodawczych ma zawsze taki sam sens, natomiast użycie odmiennego słowa, czy zwrotu świadczy o tym, że prawodawca miał na myśli dwa odmiennie pojęcia¹¹⁵⁵. Dokonując ustaleń interpretacyjnych w pierwszej kolejności odnieść się należy do słownikowej definicji pominać / pomijać, co oznacza: nie uwzględnić kogoś lub czegoś, nie wziąć w rachubę w jakichś planach, opuścić, nie poruszyć czegoś w tekście¹¹⁵⁶. Pominięcie dotyczyć więc może nie tylko czynności (jej wyników) już wykonanej, ale także odnosić się może do opuszczenia jakiegoś elementu (kogoś lub czegoś) w trakcie wykonywania określonych czynności (nie wziąć w rachubę w jakiś planach).

Nie bez znaczenia pozostaje, że powołanie dowodu przez stronę następuje poprzez zgłoszenie wniosku dowodowego zawierającego skierowane do sądu żądanie przeprowadzenia określonego w nim dowodu w celu stwierdzenia oznaczonych w nim faktów¹¹⁵⁷. To w postanowieniu dowodowym sąd będzie decydował, czy określony dowód przeprowadzi bądź nie. Omawiana aktywność sądu ma niewątpliwie istotne znaczenie dla określenia kierunku postępowania dowodowego, a także dla czynności stron w zakresie obrony ich praw.

---

¹¹⁵⁴ P. Rylski, *Przedstawienie i dopuszczenie ...op.cit.*, s. 369-370.

¹¹⁵⁵ S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys teorii...* op.cit., s. 166; Zgodnie z § 10 Zasad Techniki Prawodawczej ustanowionych rozporządzeniem Prezesa Rady Ministrów z 20.06.2002 w sprawie Zasad Techniki Prawodawczej (t.j. Dz. U. z 2016, poz. 283) do oznaczenia jednakowych pojęć używa się jednakowych określeń, a różnych pojęć nie oznacza się tymi samymi określeniami; por. S. Wronkowska, M. Zieliński, *Komentarz do Zasad Techniki Prawodawczej z 20 czerwca 2002 r.*, Warszawa 2012, s. 14-15, którzy wskazują, że pomiędzy regułami konstruowania tekstów prawnych i regułami ich interpretowania występują obustronne zależności.

¹¹⁵⁶ L. Drabik, E. Sobol, *Słownik Języka Polskiego*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2020.

¹¹⁵⁷ J. Klich-Rump, *Podstawa faktyczna...* op.cit., s. 87; K. Weitz, *Czy sąd...* op.cit., s. 529-530; J. Mucha, *Sądowa ocena wniosku o przeprowadzenie dowodu w przypadku dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem*, [w:] *Problem dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem w procesie cywilnym*, red. K. Knoppek, Poznań 2018, s. 170-171.

Postanowienie dowodowe decyduje o koncentracji faktycznej i prawnej określonego postępowania dowodowego i o jego sprawnym przebiegu¹¹⁵⁸. Jeżeli więc sąd zamierza negatywnie odnieść się do określonego dowodu i go nie przeprowadzić, wówczas powinien na gruncie art. 235² § 1 i 2 k.p.c. w zw. z art. 236 k.p.c. wydać postanowienie dowodowe, w którym „pominie przeprowadzenie” określonego dowodu. W tym wypadku pominięcie nie będzie odnosiło się do wyników określonego dowodu (już przeprowadzonego), ale do czynności procesowej przeprowadzania dowodów, która ma dopiero nastąpić. W tej sytuacji z katalogu czynności dowodowych, które mają zostać wykonane, sąd eliminuje niektóre wnioskowane przez stronę procesu i w ten sposób negatywnie ustosunkowuje się do wniosku dowodowego. Przedstawiona interpretacja pozostaje w spójności z literalnym brzmieniem omawianego artykułu k.p.c., ponadto odpowiada treści jego § 1 pkt 1, w którym ustawodawca wskazuje na sankcję pominięcia w odniesieniu właśnie do przeprowadzania dowodów. Przyjęta konstrukcja „pominięcia przeprowadzenia” dowodu spowoduje także uproszczenie postanowienia dowodowego, albowiem sąd nie będzie musiał uprzednio powołać dowodu, aby następnie – nawet w tym samym postanowieniu – go pominąć.

Zastosowana konwencja terminologiczna pozostaje także w spójności z pozostałymi regulacjami k.p.c. dotyczącymi dowodów, w których jest mowa o ich pominięciu (art. 130⁴ § 5 k.p.c., art. 205² § 1 pkt 3 k.p.c., art. 205³ § 2 k.p.c., art. 205¹² § 1 k.p.c., art. 243² k.p.c., art. 302 § 1 k.p.c., art. 343 § 1 k.p.c., art. 381 k.p.c.). Ponadto konstrukcja pominięcia przeprowadzenia dowodu jako odnosząca się do czynności procesowej, która nie zostanie wykonana przez sąd, nie stanowi rozwiązania nieznanego w reżimie prawa procesowego cywilnego. W przypadku powództwa oczywiście bezzasadnego sąd może pominąć czynności, które ustawa nakazuje podjąć w następstwie wniesienia pozwu, ale miałyby być one oczywiście niecelowe (art. 191¹ § 2 k.p.c. oraz podobnie w postępowaniu apelacyjnym zainicjowanym od wyroku oddalającego oczywiście bezzasadne powództwo - art. 391¹ § 1 k.p.c.). Niewątpliwie pominięcie odnosi się do czynności sądu, które nie zostały jeszcze podjęte. W kontekście dowodów, to zbędnym jest ich przeprowadzenie jako niecelowych, jeżeli sąd zdecydowałby się wydać orzeczenie na podstawie art. 191¹ § 3 k.p.c.¹¹⁵⁹. Niemniej jednak z uwagi na brzmienie art. 235² § 2 k.p.c. i art. 243² k.p.c. sąd musi wydać negatywne postanowienie odnośnie rozstrzygnięcia wniosków dowodowych zgłoszonych w pozwie.

---

¹¹⁵⁸ J. Turek, *Czynności dowodowe...* op.cit., s. 37 i n.

¹¹⁵⁹ A. Franusz, *Powództwo oczywiście bezzasadne w świetle nowych przepisów kodeksu postępowania cywilnego* [w:] *Nowelizacja postępowania cywilnego. Wpływ zmian na praktykę sądową*, red. M. Białecki, S. Kotas-Turoboyska, F. Manikowski, E. Szczepanowska, Warszawa 2021, s.114-115; Ł. Błaszczak, *Powództwo oczywiście bezzasadne. Art. 191¹*, Warszawa 2021, s. 320 i n.

2.3. Podstawy pominięcia przeprowadzenia dowodu

W dalszej części analizie poddane zostaną następujące przesłanki skutkujące pominięciem przeprowadzenia dowodu, a mianowicie którego przeprowadzenie wyłącza przepis kodeksu, nieprzydatnego do wykazania danego faktu, zmierzającego jedynie do przedłużenia postępowania (art. 235² § 1 pkt 1, 3 i 5 k.p.c.) oraz wyłączonego przez strony poprzez zawarcie umowy dowodowej (art. 458⁹ § 1-7 k.p.c.). W piśmiennictwie wskazuje się, że możliwe jest kumulatywne spełnienie przesłanek pominięcia przeprowadzenia dowodu, o których mowa w art. 235² § 1 pkt 1-5 k.p.c., przy czym podkreśla się znaczenie przypadku powołania dowodu jedynie do przedłużenia postępowania¹¹⁶⁰. Najmniej wątpliwości interpretacyjnych wywołuje przesłanka wyłączenia możliwości przeprowadzenia dowodu przez przepis kodeksu, niemniej zakres jej zastosowania nie jest znaczny. Regulacja zawarta w k.p.c. wyłącza przeprowadzenie dowodu jedynie w nielicznych sytuacjach, przypadki takie odnoszą się przede wszystkim do dowodów z dokumentów lub z zeznań świadków. Pominięcie tych dowodów jest wówczas obligatoryjne, natomiast decyzję w tym przedmiocie sąd winien podjąć z urzędu, niezależnie od inicjatywy stron¹¹⁶¹.

Z uwagi na wąski zakres zastosowania przesłanki wskazanej w punkcie 1. art. 235² § 1 k.p.c., koniecznym staje się poczynienie rozważań odnośnie do powoływania dowodu zmierzającego jedynie do przedłużenia postępowania. Wywiera to istotne znaczenie dla dalszych rozważań, gdyż poszczególne podstawy pominięcia przeprowadzenia dowodu mogą się na siebie nakładać. Oczywistym jest, że przeprowadzanie każdego dowodu przedłuża proces. Za wzorcowy uznać należy stan, w którym dowody przeprowadzane są celem wyjaśniania kwestii spornych oraz istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy¹¹⁶². Dla dokonania oceny, czy konkretny dowód jest zgłoszony jedynie w celu przedłużenia postępowania, sąd powinien badać także adekwatność materiału procesowego zgłaszanego na danym etapie

---

¹¹⁶⁰ A. Budnik-Rogała, *Komentarz do art. 235² Kodeksu postępowania cywilnego*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian. Tom I*, red. T. Zembrzuski, Warszawa 2020, s. 598.

¹¹⁶¹ J. Misztal-Konecka, *Komentarz do art. 235²...* op.cit., s. 182 i n.; A. Turczyn, *Komentarz do art. 235² Kodeksu postępowania cywilnego*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie procesowe. Komentarz*, red. O. M. Piaskowska, Warszawa 2020, s. 699; A. Budnik-Rogała, *Komentarz do art. 235²...* op.cit., s. 595; B. Wołodkiewicz, *Zmiany w postępowaniu dowodowym wprowadzone nowelizacją Kodeksu postępowania cywilnego z 4.7.2019 r.*, [w:] *Reforma czy kolejna nowelizacja? Uwagi na tle ustawy z 4.7.2019 r. zmieniającej KPC*, red. P. Ryłski, Warszawa 2020, s. 136 i n.

¹¹⁶² J. Misztal-Konecka, *Komentarz do art. 235² Kodeksu postępowania cywilnego*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Tom II. Komentarz do art. 205¹- 424¹²*, red. A. Marciniak, Warszawa 2019, s. 182 i n.

postępowania¹¹⁶³. Sąd powinien ustalić, czy konkretny dowód jest przydatny do założonego celu (wykazania faktu istotnego) i jednocześnie niezbędny do jego osiągnięcia. Adekwatność dowodu nie będzie jedynym kryterium weryfikacji, czy został on zawnioskowany w celu przedłużenia postępowania. Stan taki niewątpliwie zaistnieje, kiedy sąd dopuści dowód, którego przeprowadzenie jest niedopuszczalne, gdyż wyłącza je nie tylko przepis k.p.c., ale także innych ustaw bądź istota wnioskowanego dowodu jest niezgodna z przepisami prawnymi (np. dowód z opinii biegłego na okoliczność ustalenia treści prawa, czy też znajomości zasad prawnych lub reguł ich wykładni).

Niedopuszczalność przeprowadzenia określonego dowodu jako mogącego zmierzając jedynie do przedłużenia postępowania skutkować powinna pominięciem przeprowadzenia dowodu właśnie na podstawie art. 235² § 1 pkt 5 k.p.c. Przepisy wyłączające dopuszczalność przeprowadzenia dowodów, a znajdujące się poza k.p.c., zostały szerzej omówione w rozdziale II.1.5. Ilość tych regulacji wskazuje, że k.p.c. nie normuje kwestii niedopuszczalności dowodów w sposób kompleksowy. Literalne brzmienie art. 235² § 1 pkt 1 k.p.c. swoim zakresem zastosowania pomija znaczną część regulacji znajdującej się właśnie poza kodeksem. Jeżeli określony przepis ustawy wyłącza możliwość przeprowadzenia danego dowodu, to podlega on pominięciu, gdyż jego przeprowadzenie jest niedopuszczalne i tym samym spowoduje przedłużenie postępowania. Dokonując egemplifikacji powyższego stwierdzenia wskazać należy, że w przypadku złożenia przez stronę procesu wniosku o przeprowadzenie dowodu z historii rachunku bankowego przeciwnika lub osoby trzeciej, wniosek taki nie może zostać uwzględniony z uwagi na treść art. 104 ustawy Prawo bankowe bądź analogicznie w sytuacji wnioskowania o dowód z bilingu rozmów telefonicznych tych osób, to ich przeprowadzeniu sprzeciwia się brzmienie art. 159 ust. 1 ustawy Prawo telekomunikacyjne. Podane przykłady dowodów wskazują na niedopuszczalność ich przeprowadzenia, chociaż przepis statuujący ograniczenie znajduje się poza k.p.c. Podobnie będzie kształtowała się sytuacja, kiedy np. strona powoła dowód z opinii biegłego sądowego na okoliczność ustalenia treści prawa, czy też znajomości zasad prawnych lub reguł ich wykładni (za nielicznymi wyjątkami, jak np. prawa zwyczajowego lub obcego)¹¹⁶⁴. Jeżeli przeprowadzenie określonego dowodu jest niedopuszczalne, to logiczną konsekwencją jest konstatacja, że sąd nie może w oparciu o ten dowód sformułować podstawy faktycznej

---

¹¹⁶³ A. Budnik-Rogała, *Komentarz do art. 235² ... op.cit.*, s. 598.

¹¹⁶⁴ J. Turek, *Biegły sądowy i jego czynności*, MoP 2007/24, s. 1360; K. Knoppek, *Dowód z opinii biegłego*, [w] *System prawa procesowego cywilnego. Postępowanie procesowe przed sądem pierwszej instancji*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016, s. 394-395; K. Gajda-Roszczyńska, *Dowód z opinii biegłego*, [w:] *Dowody i postępowanie dowodowe w sprawach cywilnych*, red. Ł. Błaszczak, K. Markiewicz, Warszawa 2015, s. 620-621.

rozstrzygnięcia. Przemawia to za zasadnością stwierdzenia, że gdy organ procesowy ustalając fakty sprawy nie będzie mógł posłużyć takim dowodem, to jego przeprowadzenie przedłużyłoby postępowanie. W obecnym stanie prawnym niedopuszczalność dowodu powoduje jego pominięcie na podstawie art. 235² § 1 pkt 5 k.p.c.

A. Laskowska wskazuje¹¹⁶⁵ na szersze ujęcie kategorii dowodów niedopuszczalnych, przez które rozumie nie tylko dowód sprzeczny z prawem, ale także uzyskany sprzecznie z zasadami współżycia społecznego lub powszechnie akceptowanymi normami etycznymi. Ograniczenie w postaci niedopuszczalności przeprowadzenia dowodu jest kategorią prawną, gdyż z punktu widzenia wykładni systemowej posługuje się nią ustawodawca np. w art. 170 § 1 pkt 1 k.p.k.¹¹⁶⁶. Doktryna prawa karnego procesowego nie wiąże jednak niedopuszczalności przeprowadzenia dowodu z klauzulami odsyłającymi w postaci zasad współżycia społecznego bądź norm etycznych. Definiowanie dowodu niedopuszczalnego poprzez łączenie go z elementami pozasystemowymi wymagałoby ustalenia normatywnych podstaw zastosowania klauzuli odsyłającej w celu dokonania oceny dopuszczalności konkretnego dowodu. Stosowanie takiego odesłania oznacza posługiwanie się kryteriami, na które ono wskazuje do decydowania o różnych elementach procesu stosowania prawa (m.in. ustaleń walidacyjnych, interpretacji, ustalenia stanu faktycznego, subsumcji, ustalenia konsekwencji prawnych, uzasadnienia decyzji)¹¹⁶⁷. Modelowym rozwiązaniem w paradygmacie sądowego stosowania prawa jest sytuacja, w której zastosowana klauzula odsyłająca zawarta jest w obowiązujących przepisach prawnych. To przepisy prawne formułowane w tekście prawnym odsyłają do norm pozasystemowych i tym samym stanowią o bezpośrednich odesłaniach do norm pozaprawnych (zasad współżycia społecznego, norm etycznych)¹¹⁶⁸. Z uwagi na brak zawarcia takich odesłań w k.p.c. konstruowanie niedopuszczalności dowodu w powiązaniu z odesłaniami pozasystemowymi może okazać się zabiegiem niezasadnym. Dla precyzji dokonywanych ustaleń odróżnić należy dowód niedopuszczalny jako zdefiniowaną kategorię dowodów wyróżnioną w doktrynie prawa procesowego cywilnego od niedopuszczalności przeprowadzenia dowodu. Drugie określenie odnosi się do czynności procesowej sądu, której możliwość zrealizowania została wyłączona przez ustawodawcę ze względu na ograniczenia w skorzystaniu z określonych dowodów.

---

¹¹⁶⁵ A. Laskowska, *Dowody w postępowaniu...* op.cit., s. 89.

¹¹⁶⁶ Punkt pierwszy tego przepisu obowiązuje od 1.01.1998, Dz. U. z 1997, Nr 89, poz. 555; a więc od początku wejścia w życie aktualnego k.p.k. i przed opublikowaniem przez A. Laskowską artykułu naukowego jak w poprzednim przypisie.

¹¹⁶⁷ L. Leszczyński, *Stosowanie generalnych klauzul...* op.cit., s. 39-40.

¹¹⁶⁸ W. Lang, *System prawa...* op.cit., s. 16 i 23-24.

Wymóg kompletności rozważań oraz konieczność poczynienia prawidłowych ustaleń odnośnie poszczególnych przesłanek pominięcia dowodu wymaga przeprowadzenia wykładni historycznej przy uwzględnieniu uchylonego art. 217 § 3 k.p.c., który na mocy przepisów intertemporalnych ma zastosowanie do niektórych spraw cywilnych, które nie zostały zakończone po jego uchyleniu¹¹⁶⁹. Obowiązek zaniechania przeprowadzenia dowodów zgłaszanych jedynie dla zwłoki był wyrazem zakazu obstrukcji procesowej i odnosił się do motywacji strony¹¹⁷⁰. Rozważania dotyczące zwłoki w postępowaniu cywilnym będą pomocne co do ustalenia znaczenia przesłanki, o której mowa w art. 235² § 1 pkt 5 k.p.c. Istotną bowiem pozostaje relacja pojęcia zwłoki do pojęcia dowodu zmierzającego jedynie do przedłużenia postępowania¹¹⁷¹. W odniesieniu do dowodów powoływanych wyłącznie dla zwłoki wskazywano w doktrynie na tego rodzaju dowody, które w żadnej mierze nie mogą doprowadzić do wyjaśnienia okoliczności spornych i istotnych dla podjęcia rozstrzygnięcia. Brak jest wówczas związku pomiędzy oferowanymi przez stronę dowodami, a koniecznymi do ustalenia faktami¹¹⁷². Za dowody powołane jedynie dla zwłoki uznawano dowody, które nie są adekwatne do wyjaśnienia istotnych dla sprawy okoliczności przedstawionych w tezie dowodowej lub dowód, który powoływany jest w celu potwierdzenia prawdziwości okoliczności bezspornych lub takich, co do których stronie wiadomym jest, że są one wyjaśnione zgodnie z jej intencją¹¹⁷³. Adekwatny oznacza zgodny z czymś, dokładnie czemuś odpowiadający¹¹⁷⁴. Poprzez użycie kryterium adekwatności niewątpliwie zmierza się do tego, aby sformułować przesłanki oddalenia dowodu, które są rozsądne oraz zgodne z poczuciem sprawiedliwości. Dowód adekwatny to taki, który jest przydatny do założonego celu (umożliwia dokonanie potrzebnych ustaleń faktycznych) oraz jednocześnie konieczny do jego osiągnięcia (wykazanie określonego faktu nie da się osiągnąć w inny, mniej uciążliwy sposób). Oprócz omawianej cechy w judykaturze można się spotkać także z kategorią nieprzydatności danego środka dowodowego jako podstawą jego do nieuwzględnienia wniosku

---

¹¹⁶⁹ Zgodnie z art. 11 ust. 1 ustawy z 4.07.2019 o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2019, poz. 1469) sprawy, w których przed dniem wejścia w życie niniejszej ustawy wydano nakaz zapłaty w postępowaniu upominawczym, postępowaniu nakazowym oraz w elektronicznym postępowaniu upominawczym - do czasu zakończenia postępowania w danej instancji podlegają rozpoznaniu zgodnie z przepisami, w brzmieniu dotychczasowym.

¹¹⁷⁰ P. Grzegorzczak, K. Weitz, *Komentarz do art. 217 Kodeksu...* op.cit., s. 256.

¹¹⁷¹ *Ibidem*, s. 597.

¹¹⁷² P. Ryłski, *Przedstawienie i dopuszczenie...* op.cit., s. 370-372; K. Weitz, *Między systemem dyskrecjonalnej...* op.cit., s. 87; P. Grzegorzczak, K. Weitz, *Komentarz do art. 217 Kodeksu...* op.cit., s. 256-259.

¹¹⁷³ *Ibidem*.

¹¹⁷⁴ E. Sobol, *Słownik Wyrazów obcych*, Warszawa 2003, s. 9.

dowodowego¹¹⁷⁵. Jeżeli określony dowód jest nieprzydatny, wówczas nie ma możliwości skorzystania z niego w celu sformułowania podstawy faktycznej rozstrzygnięcia. Przesłanka zwłoki w odniesieniu do powoływania dowodów była więc rozumiana niezwykle szeroko.

Omawiana regulacja stanowi w pewnym zakresie odpowiednik uchylonego art. 217 § 3 k.p.c. Niemniej jednak istotną jest dystynkcja pomiędzy sformułowaniami „zwłoka”, a „przedłużenie postępowania”. Zwrotów tych nie można ze sobą utożsamiać, gdyż byłoby to nieracjonalne prakseologicznie i językowo wobec działalności ustawodawcy. Użycie odmiennego słowa (zwłoka), czy zwrotu (do przedłużenia postępowania) świadczy o tym, że prawodawca miał na myśli dwa odmienne pojęcia. Prawdliwość powyższego stanowiska potwierdza okoliczność, że pojęcie „zwłoki” zgodnie z wyszczególnieniem sformułowanim w piśmiennictwie obejmowało takie dowody jak: nieprzydatne do wykazania danego faktu, dowody, które nie dotyczą faktów istotnych dla rozbrzygnięcia sprawy, zgłoszone w celu potwierdzenia prawdziwości okoliczności bezspornych lub takich, co do których stronie wiadomym jest, że są one wyjaśnione zgodnie z jej intencją. Obecna regulacja art. 235² § 1 pkt 2, 3 i 4 k.p.c. stanowi, że pominięciu podlegają także dowody mające wykazać fakt bezsporny, nieistotny dla rozstrzygnięcia sprawy lub udowodniony zgodnie z twierdzeniem wnioskodawcy, nieprzydatny do wykazania danego faktu oraz niemożliwy do przeprowadzenia. Jeżeli więc normodawca zdecydował się na wyodrębnienie do osobnych jednostek redakcyjnych (punktów) pewnej kategorii dowodów podlegających pominięciu, które w piśmiennictwie formułowanym na tle uchylonego art. 217 § 3 k.p.c. objęte były zakresem zastosowania „zwłoki”, to zasadnym jest twierdzenie, że „przedłużenie postępowania” i „zwłoka” nie są ze sobą tożsame.

Kolejną przyczyną skutkującą pominięciem przeprowadzenia dowodu i wymagającą rozważenia jest jego nieprzydatność. W tym zakresie kluczowym jest określenie wzajemnej relacji pomiędzy środkiem dowodowym a faktem, który miałby zostać za jego pomocą wykazany. O nieprzydatności dowodu można mówić wówczas, kiedy za jego pomocą nie można udowodnić tego, co oczekuje wnioskodawca. Określony dowód w ogóle nie jest zdalny do wykazania danego faktu¹¹⁷⁶. W doktrynie jako przykłady tej kategorii dowodów wskazuje się na dowód ze świadków celem wykazania faktów wymagających wiadomości specjalnych, czy dowód z oględzin, jeżeli wiadomo, że przedmiot oględzin wygląda inaczej niż w czasie zdarzenia (np. oględziny śladów hamowania po kilku miesiącach od zdarzenia), bądź dowód

---

¹¹⁷⁵ Wyrok SN z 15.10.1999, I PKN 316/99, OSNAPiUS 2001/5/151; wyrok SN z 7.03.2001, I PKN 285/00, OSNP 2003/2/28.

¹¹⁷⁶ A. Turczyn, *Komentarz do art. 243²...op.cit.*, s. 699.

z zeznań trzydziestoletniego świadka na zaobserwowany przez niego sposób zagospodarowania pól w 1971 roku¹¹⁷⁷.

Przeprowadzona analiza wskazuje na różnice pomiędzy niedopuszczalnością dowodu, a jego nieprzydatnością. Określony dowód może być przydatny do poczynienia ustaleń stanu faktycznego, np. historia rachunku bankowego, czy biling z rozmów telefonu komórkowego strony, niemniej jednak z uwagi na ograniczenia dowodowe będzie on niedopuszczalny. Brak przydatności określonego dowodu nie może więc skutkować ustaleniami w zakresie wyłączenia jego dopuszczalności¹¹⁷⁸. Także w sytuacji przeciwnej, kiedy określony dowód będzie dopuszczalny, ale z uwagi na jego właściwości pozbawiony będzie przydatności do wykazania określonego przez stronę faktu, to to jego przeprowadzenie powinno zostać pominięte na podstawie art. 235² § 1 pkt 3 k.p.c. Niedopuszczalność i nieprzydatność nie oznaczają braku możliwości skorzystania z dowodu z uwagi na obiektywną niemożność jego przeprowadzenia, lecz są kryteriami formalnej oceny skutkującej uznaniem jego dopuszczalności.

Rozważenia wymaga także instytucja umowy dowodowej¹¹⁷⁹ wprowadzona przez ustawodawcę w ramach postępowania w sprawach gospodarczych (art. 458⁹ § 1 -7 k.p.c.)¹¹⁸⁰. Strony mogą w umowie dowodowej wyłączyć określone dowody bądź nawet całe ich kategorie. Możliwym jest zawarcie umowy dowodowej jeszcze przed wszczęciem postępowania i w tym wypadku umowa może mieć postać klauzuli kontraktowej bądź też może być zawarta w formie ustnej w trakcie postępowania przed sądem i wówczas stanowi zapis w protokole. Natomiast jeżeli umowa dowodowa nie jest zawierana ustnie, to ustawodawca nakłada na strony obowiązek, aby miała ona formę pisemną pod rygorem nieważności (*ad solemnitatem*). Spod kategorii umów dowodowych należy wyłączyć te, które rozszerzają możliwość dowodzenia strony na środki niedopuszczone przepisami ustawy procesowej¹¹⁸¹ lub też te umowy, które dotyczą innych kwestii z zakresu postępowania dowodowego, jak

---

¹¹⁷⁷ J. Misztal-Konecka, *Komentarz do art. 235²...* op.cit., s.182 i n.

¹¹⁷⁸ Odmiennie A. Skorupka, *Dopuszczalność dowodu...* op.cit., s. 262-263, która wskazuje na „pożyteczność” dowodu.

¹¹⁷⁹ Szerzej por. R. Kulski, *Umowy procesowe w postępowaniu cywilnym*, Kraków 2006, ss. 373.

¹¹⁸⁰ Ł. Błaszczak, *Umowa dowodowa jako przykład nowej instytucji w Kodeksie postępowania cywilnego (art. 458⁹ k.p.c.)*, Pal. 2019/11-12, s. 157-158; P. Gil, *Usprawnienie postępowania dowodowego [w] Regulacje służące usprawnieniu cywilnego postępowania rozpoznawczego*, red. I. Gil, P. Gil., A. Borys, Warszawa 2020, s. 150-170; I. Gil, *Pojęcie sprawy gospodarczej i przebieg postępowania odrębnego w sprawach gospodarczych [w] Regulacje służące usprawnieniu cywilnego postępowania rozpoznawczego*, red. I. Gil, P. Gil., A. Borys, Warszawa 2020, s. 183-185; A. Olaś, *Ius moderandi w postępowaniu cywilnym po zmianach wprowadzonych na mocy ustawy z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw*, PPC 2020/1, s. 108-113.

¹¹⁸¹ R. Kulski, *Umowy dowodowe w postępowaniu cywilnym (rozważania na tle prawnoporównawczym) [w:] Czterdziestolecie kodeksu postępowania cywilnego. Zjazd katedr postępowania cywilnego w Zakopanem (7-9 października 2005 r.)*, red. I. Ratusińska, Kraków 2006, s. 290.

choćby: ciężaru dowodu, domniemań prawnych i faktycznych, zasady swobodnej oceny dowodów, zasady pierwszeństwa środków dowodowych¹¹⁸².

W piśmiennictwie prawa procesowego cywilnego przyjmuje się możliwość zastosowania tej instytucji wobec dowodów sprzecznych z prawem¹¹⁸³. Niemniej jednak rodzić to może problemy natury praktycznej. W tym kontekście omówienia wymaga sam sposób określenia dowodów, a mianowicie czy samo wskazanie w umowie dowodowej *in genere* na „dowody sprzeczne z prawem”, przy braku definicji legalnej, czyni zadość obowiązkowi ich sprecyzowania w rozumieniu art. 458⁹ § 1 k.p.c. Ponadto ustalić należy, czy w analizowanej kategorii umów można wyeliminować zastosowanie zasady proporcjonalności bądź poprzestać na jej wskazaniu jako kryterium wyeliminowania dowodów.

Przechodząc do omówienia pierwszego z postawionych problemów w kontekście umów dowodowych przypomnieć należy szerokie rozumienie kategorii dowodów sprzecznych z prawem, które swoją definicją obejmują nie tylko naruszenie norm prawa materialnego, ale także i prawa procesowego cywilnego¹¹⁸⁴. Niektórzy przedstawiciele doktryny łączą także sprzeczność z zasadami współżycia społecznego lub nawet normami etycznymi¹¹⁸⁵. Odnosząc się natomiast do sformułowania przedmiotu takiej umowy, wskazać należy za Ł. Błaszczakiem¹¹⁸⁶, że umowa dowodowa, o której mowa w art. 458⁹ § 1 k.p.c., może zostać skonstruowana w ten sposób, że strony w ramach wzajemnych ustaleń będą mogły wyłączyć określone kategorie dowodów (np. z zeznań świadków, z przesłuchania stron, z opinii biegłego) albo poprzez wskazanie konkretnego dowodu (np. z zeznań określonej osoby). Z kolei J. Gudowski¹¹⁸⁷ podnosi, że użycie sformułowania „określonych dowodów” należy rozumieć w sposób szeroki, a nie wąski. Mając na względzie zapatrywanie obu Autorów stwierdzić należy, że określenie dowodów w umowie musi nastąpić w sposób na tyle precyzyjny, aby sąd mógł bez żadnych wątpliwości odmówić przeprowadzenia danego środka dowodowego. Dowody sprzeczne z prawem dotyczą w znacznej mierze pozaprocessowej aktywności stron (lub nawet osoby trzeciej), której przeciwnik procesowy może zarzucać naruszenie rozmaitych przepisów. Doprowadzić to może w konsekwencji do wyeliminowania dowodów, których nie będzie bezpośrednio pozyskiwał sąd, co także skutecznie uniemożliwi

---

¹¹⁸² Ł. Błaszczak, *Umowa dowodowa...*op.cit., s. 136.

¹¹⁸³ A. Skorupka, *Dopuszczalność dowodu...*op.cit., s. 265-267.

¹¹⁸⁴ Por rozważania zawarte w rozdziale I.1.2.

¹¹⁸⁵ A. Laskowska, *Dowody w postępowaniu...*op.cit., s. 89.

¹¹⁸⁶ Ł. Błaszczak, *Umowa dowodowa...*op.cit., s. 136-137.

¹¹⁸⁷ J. Gudowski, *Komentarz do art. 458⁹* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowy. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian. Tom II*, red. T. Zembrzusi Warszawa 2020, s. 1131 i n.; Autor dopuszcza wyłączenia dowodzenia określonych okoliczności faktycznych, które stanowią przedmiot dowodu.

zrealizowanie przez stronę obowiązku, o którym mowa w art. 458¹¹⁸⁸ k.p.c. Uwzględniając dodatkowo pewność stosowania prawa dowodowego¹¹⁸⁸ stwierdzić należy, że dopóki brak jest definicji legalnej dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem, to strony w umowie dowodowej nie mogą posłużyć się tą kategorią jako kryterium wyodrębniania dowodów podlegających wyłączeniu. Umowa taka będzie w tym zakresie bezskuteczna w rozumieniu art. 458⁹ § 4 k.p.c. Natomiast strony mogą w takiej umowie ograniczyć dopuszczanie konkretnego rodzaju dowodu np. z nagrania dokonanego w sprecyzowanych warunkach (np. za wiedzą i zgodą lub nie uczestników utrwalanego zdarzenia), czy z dokumentu zawierającego określone informacje bądź pozyskanego w zdefiniowany sposób (np. bez zgody jego dysponenta, czy poprzez kradzież). Samo wskazanie na wykluczenie dowodów uzyskanych z naruszeniem szeroko rozumianego prawa do prywatności nie czyniłoby dostatecznie precyzyjnym określenia dowodów podlegających wyłączeniu. Natomiast z uwagi na brak normy zakazującej przeprowadzanie dowodów sprzecznych z prawem, to zbytelnym wydają się postulaty *de lege ferenda* wprowadzenia przez ustawodawcę umów dowodowych rozszerzających możliwość przeprowadzania dowodów pozyskanych sprzecznie z szeroko rozumianym prawem do prywatności¹¹⁸⁹.

W kontekście omawianego zagadnienia odrębnego rozważania wymaga możliwość czynienia ustaleń przez strony dotyczących stosowania zasady proporcjonalności. Dotyczyć to będzie co najmniej dwóch sytuacji to jest, kiedy strony zmierzałyby swoją wolą do wyłączenia zastosowania zasady proporcjonalności oraz poprzestałyby na jej wskazaniu jako kryterium wyeliminowania dowodów. W pierwszym przypadku zapis taki byłby bezskuteczny, gdyż korzystanie z omawianego mechanizmu stanowi kompetencje sądu i analogicznie jak wobec niemożności wyłączenia zastosowania rozkładu ciężaru dowodu, domniemań prawnych i faktycznych, czy zasady swobodnej oceny dowodów¹¹⁹⁰, tak i w tym aspekcie pozostaje on poza sferą kontraktową stron. Natomiast w razie poprzestania na wskazaniu w umowie dowodowej zasady proporcjonalności jako kryterium eliminacyjnego uznać należy taki zapis za dopuszczalny. Jego wykorzystanie koreluje z uprawnieniem sądu do określania niedopuszczalności danego dowodu sprzecznego z prawem, dodatkowo jest mechanizmem intersubiektywnie kontrolowalnym, którego prawidłowość może być weryfikowana w toku kontroli instancyjnej. Tym samym przyjęcie takiego zapisu czyniłoby zadość wymogowi dostatecznej określoności dowodu wyłączonego spod konkretnego postępowania cywilnego

---

¹¹⁸⁸ Por. rozważania zawarte w rozdziale IV.5.

¹¹⁸⁹ Postulat taki został zgłoszony przez A. Skorupkę, *Dopuszczalność dowodu...*op.cit., s. 266.

¹¹⁹⁰ Ł. Błaszczak, *Umowa dowodowa...*op.cit., s. 136.

(powstałego na tle określonego stosunku prawnego). Ponadto wpłynęłoby na wzmocnienie ochrony zasad modelujących postępowanie dowodowe, przyczyniło się do kształtowania pozytywnych postaw wobec prawa¹¹⁹¹ oraz czyniło bardziej transparentny sądowy model stosowania prawa.

2.4. Wyeliminowanie dowodu uzyskanego sprzecznie z prawem

Zakres tematyczny niniejszej pracy wymaga, by przedmiotem analizy uczynić czynności sądu skutkujące wyeliminowaniem dowodu uzyskanego w sposób sprzeczny z prawem. J. Mucha¹¹⁹², jeszcze w rozważaniach czynionych na stanie prawnym sprzed 7.11.2019 jako rozwiązanie problemu wskazywała na odrzucenie wniosku dowodowego stosując *per analogiam* instytucję odrzucenia pozwu. W ocenie Autorki dowód taki powinien być uznany za niedopuszczalny, a nie bezzasadny. Fakt, że dowód został już częściowo przeprowadzony nie stoi na przeszkodzie jego odrzuceniu, tak samo jak fakt przeprowadzenia, czasem w znacznej części, postępowania nie stoi na przeszkodzie odrzuceniu pozwu, gdy np. sąd powziął informację o istnieniu takiej przesłanki już po wytoczeniu sprawy. Natomiast A. Skorupka¹¹⁹³ stoi na stanowisku, że jeżeli okaże się, iż w sprawie występuje dowód pośrednio naruszający godność ludzką, który w wyniku zastosowania metody ważenia od samego początku nie powinien być dopuszczony, to sąd takie dowody powinien pominąć. Jako podstawę prawną pominięcia Autorka wskazuje art. 3 k.p.c. w związku z naruszeniem określonych norm konstytucyjnych lub prawa materialnego jako podstawę wyeliminowania takiego dowodu. Jednocześnie wyklucza zastosowanie art. 235² § 1 k.p.c. do dowodów sprzecznych z prawem, chociaż wskazuje, iż dowód sprzeczny z normami konstytucyjnymi, normami prawa materialnego oraz klauzulą dobrych obyczajów, który nie przechodzi testu proporcjonalności, jest nieprzydatny do skonstruowania podstawy faktycznej rozstrzygnięcia¹¹⁹⁴. Takie stanowisko wskazywałoby więc na zastosowanie art. 235² § 1 pkt 3 k.p.c.

Omawiana kwestia jako doniosła praktycznie wymaga refleksji w celu ustalenia podstawy prawnej z zakresu prawa procesowego cywilnego, która determinowałaby prawne odmowy przeprowadzenia takiego dowodu. Jeżeli sąd nie zamierza z danego dowodu skorzystać, musi dać temu procesowy wyraz w postanowieniu o pominięciu jego

---

¹¹⁹¹ Por. rozważania zawarte w rozdziale IV. 6.

¹¹⁹² J. Mucha, *Sądowa ocena wniosku ...* op.cit., s. 171-172.

¹¹⁹³ A. Skorupka, *Dopuszczalność dowodu...* op.cit., s. 260-265.

¹¹⁹⁴ Ibidem, s. 262.

przeprowadzenia wraz z określeniem podstawy prawnej (art. 235² § 2 k.p.c.)¹¹⁹⁵. W zakresie dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem implikuje to konieczność zastosowania zasady proporcjonalności jeszcze przed tą czynnością sądu w postępowaniu dowodowym, aby w konsekwencji móc ustalić, czy dany dowód jest dopuszczalny do przeprowadzenia w ramach konkretnie rozpoznawanej sprawy, czy może sąd powinien z przeprowadzenia takiego dowodu zrezygnować. Jeżeli rezultat testu proporcjonalności będzie wskazywał, że dany dowód z uwagi na naruszane wartości jest niedopuszczalny w realiach rozstrzyganej sprawy, wówczas powodować to będzie konieczność wydania przez sąd postanowienia dowodowego pomijającego jego przeprowadzenie, gdyż jako niedopuszczalny zmierzać będzie jedynie do przedłużenia postępowania¹¹⁹⁶. Niedopuszczalność rozumiana jest dwupłaszczyznowo, a mianowicie z jednej strony powoduje brak możliwości przeprowadzenia takiego dowodu, z drugiej natomiast nie można wykorzystać go do ustalenia podstawy faktycznej orzeczenia¹¹⁹⁷. Jeżeli więc ustalenia testu proporcjonalności wskazują na niedopuszczalność dowodu, to wówczas podstawą procesową pominięcia tego typu dowodu będzie art. 235² § 1 pkt 5 k.p.c. Wynika to ze stwierdzenia, że przeprowadzanie dowodów niedopuszczalnych zmierzać może jedynie do przedłużenia postępowania.

Podzielić należy stanowisko A. Skorupki¹¹⁹⁸ kontestujące procesową formę odrzucenia dowodu z uwagi na jego sprzeczność z prawem. Autorka podaje, że okoliczności odrzucenia, a więc niedopuszczalności środków procesowych, zostały uregulowane w ustawie procesowej, natomiast brak dopuszczalności dowodu sprzecznego z prawem nie oznacza niemożliwości jego przeprowadzenia z uwagi na przeszkody formalne wynikające z przepisów, lecz jest decyzją sądu opartą na metodzie wagi kolidujących dóbr. Powoduje to, że ten sam rodzaj środka dowodowego w jednej sprawie zostanie dopuszczony, w innej natomiast nie. Ocena środka dowodowego uzyskanego sprzecznie z prawem odnosi się więc do jego zasadności, a nie formalnej przeszkody w jego przeprowadzeniu.

Zgodnie z art. 210 § 2 k.p.c. każda ze stron obowiązana jest do złożenia oświadczenia co do twierdzeń strony przeciwnej dotyczących faktów, w tym wyszczególnienie tych, którym zaprzecza. Natomiast w myśl art. 127 § 1 i 2 k.p.c. w pismach procesowych mających na celu przygotowanie rozprawy (pisma przygotowawcze) strona powinna zwięźle podać stan sprawy, wyszczególnić, które fakty przyznaje, a którym zaprzecza, oraz wypowiedzieć się co do

---

¹¹⁹⁵ M. Dziurda, *Skutki niepominięcia spóźnionego dowodu*, MoP 2020/3, s. 150 i n.; H. Pietrkowski, *Metodyka pracy...* op.cit., s. 550-551; J. Derlatka, *Ograniczenia dowodowe w postępowaniu cywilnym – wybrane uwagi na tle procesu zwykłego oraz postępowań odrębnych*, Paestra Świętokrzyska 2020/49–50, s. 46 i n.

¹¹⁹⁶ Por. rozważania zawarte w poprzednim podrozdziale.

¹¹⁹⁷ A. Skorupka, *Dopuszczalność dowodu...* op.cit., s. 262-263.

¹¹⁹⁸ Ibidem, s. 262-265.

twierdzeń i dowodów zgłoszonych przez stronę przeciwną. W pismach przygotowawczych strony mogą wskazywać podstawy prawne swoich żądań lub wniosków¹¹⁹⁹. Obowiązkiem więc strony jest odnieść się do dowodu oferowanego przez stronę przeciwną, a w szczególności wskazać na te okoliczności jego pozyskania, które powodowałyby jego niedopuszczalność¹²⁰⁰. Po przeprowadzeniu takiego dowodu z punktu widzenia regulacji art. 240 k.p.c. nie jest możliwe uchylene postanowienia dowodowego dopuszczającego dany dowód pozostający w sprzeczności z prawem. Swoistą naiwnością byłoby twierdzenie, że sędzia „wymaże” ze swojej pamięci fakty, na które dany dowód został przeprowadzony.

Kwestia braku możliwości przeprowadzenia dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem nie odnosi się wyłącznie do tych zaoferowanych przez strony, ale także dotyka materii dowodu przeprowadzanego przez sąd z urzędu na podstawie art. 232 zd. 2 k.p.c. Dopuszczenie takiego dowodu może nastąpić przede wszystkim wtedy, gdy informacje o konkretnym środku dowodowym sąd powźmie *ex officio*, np. z akt innej sprawy bądź z oświadczeń stron. Jednocześnie do negatywnych przesłanek skorzystania przez sąd z inicjatywy dowodowej zalicza się zakaz dopuszczania dowodu z urzędu w celu wyręczenia strony niedbałej w realizowaniu spoczywających na niej ciężarów i obowiązkach. Aktywność sądu ma w tym przypadku subsydiarne znaczenie i nie powinna wpływać na ograniczenie zasady kontrydiktoryjności¹²⁰¹.

Możliwość przeprowadzenia przez sąd dowodu z urzędu dotyczy wszystkich środków dowodowych, a więc i tych uzyskanych w sposób sprzeczny z prawem. Dowód taki może znajdować się przecież w aktach innej sprawy bądź w dyspozycji osoby trzeciej, która na zarządzenie sądu zobowiązana jest go wydać. Również i w tym przypadku organ jurysdykcyjny musi przeprowadzać test proporcjonalności w celu dokonania oceny, czy taki dowód jest dopuszczalny. W praktyce może powodować to spore trudności, gdyż nie zawsze organ procesowy będzie dysponował wszystkimi informacjami umożliwiającymi dokonanie tej oceny. Dlatego istotne są stanowiska stron co do okoliczności powstania dowodu, który sąd chce przeprowadzić z urzędu. W literaturze nie jest bowiem oceniane jako prawidłowe zaskakiwanie stron procesu przez sąd poprzez dopuszczenie dowodu z urzędu, o istnieniu

---

¹¹⁹⁹ M. Pełczyński, *Praktyczne uwagi w przedmiocie składania obszernego materiału dowodowego w sprawach cywilnych*, MoP 2015/5, s. 266 i n.

¹²⁰⁰ A. Skorupka, *Dopuszczalność dowodu...*op.cit., s. 185-186.

¹²⁰¹ J. Turek, *Czynności dowodowe...*op.cit., s. 66; T. Wiśniewski, *Przebieg procesu...*op.cit., s. 209; P. Rylski, *Działanie sądu z urzędu...*op.cit., s. 345 i n.; P. Rylski, *Glosa do wyroku SN z 15 grudnia 2005 r., V CK 400/05*, OSP 2006/11/127, s. 598; wyrok SN z 15.12.2005, V CK 400/05, OSP 2006/11/127, wyrok SN z 22.02.2006, III CK 341/05, OSNC 2006/10/174.

którego strony mogły nie wiedzieć¹²⁰². Przeprowadzenie takiego dowodu nie powinno skutkować uniemożliwieniem stronie ustosunkowanie się do niego oraz powołania przeciwnych środków dowodowych¹²⁰³. Taki standard *modus operandi* sądu umożliwi mu wszechstronną ocenę okoliczności powstania określonego dowodu i w przypadku ustalenia w wyniku przeprowadzenia testu proporcjonalności, że dowód ten jest niedopuszczalny, spowoduje w konsekwencji zaniechanie skorzystania przez organ jurysdykcyjny z kompetencji wskazanej w art. 232 zd. 2 k.p.c.

2.5. Eliminacja dowodów uzyskanych sprzecznym z prawem po ich przeprowadzeniu przez sąd

Po przeprowadzeniu dowodu sąd nie może już uchylić lub zmienić w tym zakresie swojego postanowienia dowodowego. Powstaje wówczas sytuacja procesowa, w której organ jurysdykcyjny pozbawiony jest możliwości zrezygnowania z niego¹²⁰⁴, gdyż dowód taki został już przeprowadzony, a sąd musi wziąć pod uwagę rezultat tej czynności. Z dotychczasowych ustaleń wynika, że ocena dopuszczalności dowodu uzyskanego w sposób sprzeczny z prawem, oprócz etapu poprzedzającego jego przeprowadzenie, dotyczy także czynności sądu mających na celu wykorzystanie go do ustalenia podstawy faktycznej orzeczenia. Ustalenie niedopuszczalności konkretnego dowodu powinno więc spowodować uniemożliwienie sądowi wykorzystania go do ustalenia faktów sprawy.

W praktyce częstymi są sytuacje, w których sąd najpierw przeprowadzi określony dowód (zapozna się z treścią określonego dokumentu czy nagrania), a następnie strona wskaże dodatkowe informacje rzutujące na ocenę jego dopuszczalności. Takiemu stanowi rzeczy sprzyja aktualna regulacja art. 243² k.p.c. i art. 308 k.p.c., kiedy sąd nie musi wydawać pozytywnego postanowienia dowodowego, jeżeli zamierza przeprowadzić dowód uzyskany w sposób sprzeczny z prawem w postaci dokumentów bądź innych środków dowodowych np. o charakterze audialnym lub wizualnym. Powodować to może przekonanie wśród stron, że z chwilą włączenia określonego dowodu do akt sprawy, niejako automatycznie zostaje on przeprowadzony. Koniecznym jest więc ustalenie czy zasada proporcjonalności ustalająca dopuszczalność lub nie określonego dowodu może mieć zastosowanie po jego przeprowadzeniu.

---

¹²⁰² F. Sporek, A. Stępień-Sporek, *Możliwość dopuszczenia przez sąd dowodu z urzędu. Glosa do wyroku SN z 22 lutego 2006 r., III CK 341/05*, Gdańskie Studia Prawnicze – Przegląd Orzecznictwa 2007/2, s. 86 i n.

¹²⁰³ P. Rylski, *Działanie sądu z urzędu...*op.cit., s. 347.

¹²⁰⁴ P. Rylski, *Przedstawienie i dopuszczenie...*op.cit., s. 376.

Rozważania muszą odnosić się do art. 233 § 1 k.p.c., który znajduje zastosowanie przede wszystkim na etapie formułowania podstawy faktycznej rozstrzygnięcia. Istotnym będzie więc wiarygodność dowodu, gdyż, jak zostało wskazane we wcześniejszej części pracy¹²⁰⁵, kryterium to odnosi się do cech indywidualnych określonego środka dowodowego oraz ma na względzie nie tylko okoliczności towarzyszące jego pozyskaniu, ale także dopuszczeniu i przeprowadzeniu. Ocena wiarygodności dowodu zależy od środka dowodowego¹²⁰⁶. Sąd dokonując oceny wiarygodności decyduje o tym, czy określony środek dowodowy ze względu na jego indywidualne cechy i obiektywne okoliczności zasługuje na wiarę, czy też nie. O wartości dowodowej poszczególnych środków dowodowych decyduje sąd w każdej konkretnej sprawie na podstawie własnego przekonania¹²⁰⁷. Wiarygodność jest wartością zmienną, gdyż jest warunkowana przez konkretne czynniki występujące w realiach rozpoznawanej sprawy¹²⁰⁸. W literaturze wskazuje się nawet na relatywność (względność) waloru poszczególnych środków dowodowych¹²⁰⁹. Swobodna ocena dowodów odnosi się więc nie tylko co do wyboru określonych środków dowodowych oraz ich oceny, ale także dotyka problematyki dopuszczalności¹²¹⁰.

Niezbędnym jest więc dokonanie ustalenia w przedmiocie wiarygodności dowodu uzyskanego w sposób sprzeczny z prawem, który w wyniku przeprowadzenia zasady proporcjonalności został uznany za niedopuszczalny. Poza sporem pozostaje stwierdzenie, że dowód niedopuszczalny, przeprowadzony jednak przez sąd, nie powinien stanowić podstawy ustalania faktów sprawy¹²¹¹. Jeżeli dowód jest niedopuszczalny, to nie może stanowić wiarygodnego źródła poznania w sądowym modelu stosowania prawa. W teorii prawa formułowana jest dyrektywa poznawcza nakazująca odmówić zasadności twierdzeniom pozyskanym ze źródeł nieautentycznych¹²¹². Wewnętrzna krytyka dotycząca określenia stopnia wiarygodności zgromadzonych środków dowodowych czyni zasadnym stwierdzenie, że ograniczenia potencjalnej bazy źródłowej w poznaniu sądowym¹²¹³ sprzeciwiają się

---

¹²⁰⁵ Por. rozważania zawarte w rozdziale IV punkt 2.5.

¹²⁰⁶ M. Płachta, *Wiarygodność zeznań świadka. Niektóre problemy logiczne*, RPEiS 1984/2, s. 157 i n.

¹²⁰⁷ E. Pędziąlek-Kunert, *Realizacja zasady swobodnej oceny dowodów w procesie cywilnym i procesie karnym w kontekście orzecznictwa Sądu Najwyższego*, Ius et Administratio 2017/2, s. 1 i n.

¹²⁰⁸ B. Wojciechowski, *Psychologiczna analiza treści zeznań świadków i ocena ich wiarygodności*, Pal. 2012/1-2, s. 70 i n.

¹²⁰⁹ J. Turek, *Czynności dowodowe...*op.cit., s. 107; L. Montesano, F. De Santis, A. Giovanni, *Corso Base...* op.cit., s. 367.

¹²¹⁰ K. Piasecki, *System dowodów...*op.cit., s. 78 i n.

¹²¹¹ A. Skorupka, *Dopuszczalność dowodu...*op.cit., s. 262.

¹²¹² M. Zieliński, *Poznanie sądowe...*, op.cit., s. 178-180

¹²¹³ Ibidem, s. 47-49.

wykorzystaniu dowodów niedopuszczalnych¹²¹⁴. Trudno bowiem przyznać walor wiarygodności zarówno źródłom nieautentycznym, jak i niedopuszczalnym.

Przeprowadzona analiza w pełni uzasadnia tezę, że test proporcjonalności nie ma zastosowania wyłącznie prewencyjnego (przed przeprowadzeniem dowodu uzyskanego w sposób sprzeczny z prawem), ale może być wykorzystywany w aposteriorycznej ocenie materiału dowodowego. Konkludując stwierdzić należy, że w przypadku ustalenia niedopuszczalności konkretnego dowodu uzyskanego w sposób sprzeczny z prawem, który został przez sąd przeprowadzony, to wówczas z zastosowaniem art. 233 § 1 k.p.c. organ jurysdykcyjny powinien odmówić waloru wiarygodności takiemu dowodowi¹²¹⁵ i nie uczynić go podstawą dokonywanych ustaleń¹²¹⁶.

2.6. Zasada proporcjonalności a uzasadnienie sądowej decyzji stosowania prawa

Zastosowanie zasady proporcjonalności jako mechanizmu intersubiektywnie kontrolowalnego wymaga precyzyjnego opisanego jego poszczególnych etapów. Znajduje to wyraz w uzasadnieniu orzeczenia, w treści którego sąd musi zająć stanowisko odnośnie wyników całego postępowania dowodowego¹²¹⁷. Niewątpliwie umożliwia to poczynienie poprawnych ustaleń w zakresie stanu faktycznego rozpoznawanej sprawy. Decyzja sądowa w naszej kulturze prawnej jest decyzją uzasadnianą, co jest nie tylko oznaką jej racjonalności, ale niezbędnym warunkiem tej właściwości¹²¹⁸. Zgodnie z kluczowym w tej materii art. 327¹ § 1 i 2 k.p.c. uzasadnienie wyroku powinno zawierać wskazanie podstawy faktycznej rozstrzygnięcia, a mianowicie: ustalenie faktów, które sąd uznał za udowodnione, dowodów, na których się oparł i przyczyn, dla których innym dowodom odmówił wiarygodności i mocy dowodowej oraz wyjaśnienie podstawy prawnej wyroku z przytoczeniem przepisów prawa. W praktyce wykształciła się jeszcze część wstępna uzasadnienia, czyli historyczna albo

¹²¹⁴ M. Zieliński, *Obiektywność ustalenia faktów...* op.cit., s. 36-37.

¹²¹⁵ A. Laskowska-Hulisz, *Dowody z innych dokumentów...* op.cit., s. 102; J. Misztal-Konecka, *Dowody uzyskane sprzecznie z prawem...* op.cit., s. 144-153.

¹²¹⁶ Odmienne A. Skorupka, która w omawianej sytuacji wskazuje na zastosowanie art. 3 k.p.c. w połączeniu z przepisami prawa materialnego zarówno co do dowodów bezpośrednio jak i pośrednio naruszających godność ludzką; por. A. Skorupka, *Dopuszczalność dowodu...* op.cit., s. 263.

¹²¹⁷ A. Lugo, *Manuale di diritto processuale civile*, Mediolan 2012, s. 35 i n.

¹²¹⁸ Z. Wojnicki, *Pojęcie uzasadnienia decyzji sądowej*, Studia Prawno-Ekonomiczne 1986/36, s. 37 i n.; J. Wróblewski, *Poziomy uzasadnienia decyzji prawnej*, Studia Prawno Ekonomiczne 1988/40, s. 18; A. Kotowski, *Teoretycznoprawna analiza pojęcia uzasadniania* [w:] *Uzasadnienia decyzji stosowania prawa*, red. I. Rzucidło-Grochowska, M. Grochowski, Warszawa 2015, s. 43 i n.; K. Tapek, *Uzasadnianie decyzji interpretacyjnych*, Pal. 2016/3, s. 64.

opisowa¹²¹⁹. Każde rozstrzygnięcie musi opierać się na określonej, ustalonej przez sąd podstawie faktycznej, która jest zawsze przedmiotem procesu poznawczego sądu, a więc obiektem badania, wyjaśnienia i ustalania¹²²⁰.

Istotnym składnikiem procesu ustalania stanu faktycznego pozostaje argumentacja aksjologiczna¹²²¹, co niewątpliwie odróżnia poznanie sądowe od naukowego¹²²². W sądowym modelu stosowania prawa podczas ustalania podstawy faktycznej rozstrzygnięcia wyodrębnia się trzy płaszczyzny występowania wypowiedzi oceniających. Na kształt podstawy faktycznej wpływ będzie mieć nie tylko postać ujęcia (nazwania) faktów w normie prawnej, czy ograniczenie w badaniu niektórych faktów z powodów uwzględniania prawnych wartości, ale także zastosowanie przez podmiot stosujący prawo swobodnej oceny dowodów. Względy uzasadnione aksjologicznie wpływają więc na przedmiot dowodzenia w ten sposób, że decydują o sposobie ustalania faktów z punktu widzenia treści decyzji merytorycznej¹²²³.

Sąd określając podstawę faktyczną rozstrzygnięcia ma obowiązek zaprezentować w uzasadnieniu przyczyny uznania pewnych faktów za ustalone. Istotną czynnością jest więc ocena dowodów, która zgodnie z art. 233 § 1 k.p.c. nie może być dowolna i musi znajdować uzasadnienie w zebranych w sprawie materiale dowodowym¹²²⁴. Swobodna ocena dowodów ujęta jest w ramy proceduralne co oznacza, że musi odpowiadać pewnym warunkom określonym przez prawo procesowe cywilne. Wymaga to oparcia przekonania sędziowskiego jedynie na dowodach prawidłowo przeprowadzonych. Sąd musi w uzasadnieniu dokonać selekcji dowodów, to znaczy wskazać w jego treści, na których dowodach się oparł i z jakich przyczyn odmówił wiarygodności i mocy dowodowej innym. W tym zakresie powinien wskazać także przyczyny, z uwagi na jakie pominął przeprowadzenie wnioskowanych przez strony dowodów¹²²⁵ oraz dlaczego odmówił wiarygodności dowodom już

---

¹²¹⁹ A. Miączyński, *Struktura i funkcja orzeczeń w sprawach cywilnych*, ZNUJ Prace Prawnicze 1971/51, s. 149; P. Rylski, *Uzasadnienie orzeczenia...* op.cit., s. 221 i n.

¹²²⁰ J. Wróblewski, *Sądowe stosowanie...* op.cit., s. 169; M. Zieliński, *Poznanie sądowe...* op.cit., s. 181 i n.; A. Góra-Błaszczkowska, *Uzasadnianie orzeczeń [w:] System prawa procesowego Cywilnego. Postępowanie procesowe przed sądem pierwszej instancji*, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2016, s. 733 i n.; F. Zedler, *Z problematyki stosowania prawa w procesie cywilnym*, [w:] *Sine ire et studio. Księga jubileuszowa dedykowana Sędziemu Jackowi Gudowskiemu*, red. T. Ereciński, P. Grzegorzczak, K. Weitz, Warszawa 2016, s. 736 i n.; M. Rzewuski, *Uzasadnienie orzeczeń [w:] Rozstrzygnięcie sądowe w postępowaniu cywilnym*, red. M. Rzewuski, Warszawa 2021, s. 229 i n.

¹²²¹ L. Leszczyński, *Zagadnienia teorii stosowania...* op.cit., s. 68 -71; M. Dybowski, *Interpretacja i argumentacja. Niektóre etyczne aspekty uzasadnienia sądowego [w:] Etyka, deontologia, prawo. Materiały konferencyjne (Sieniawa, 15–17 listopada 2007 r.)*, red. P. Steczkowski, Rzeszów 2009, s. 160 i n.; J. Derlatka, *Prawne i aksjologiczne podstawy aktywności dowodowej sądu w postępowaniu cywilnym [w:] Prawo i wartości. Relacja – funkcje – oddziaływanie*, red. Ł. J. Pikuła, K. Sielski, B. Żmuda, Toruń 2019, s. 119 i n.

¹²²² M. Zieliński, *Poznanie sądowe...* op.cit., s. 193 i n.

¹²²³ L. Leszczyński, *Zagadnienia teorii stosowania...* op.cit., s. 68 -71.

¹²²⁴ Por. rozważania zawarte w rozdziale IV.2.5.

¹²²⁵ P. Rylski, *Uzasadnienie orzeczenia...* op.cit., s. 223-230.

przeprowadzonym¹²²⁶. Także ogłoszone uzasadnienie w trybie art. 331¹ § 1 k.p.c. musi zawierać wszystkie elementy charakterystyczne dla uzasadnienia pisemnego¹²²⁷.

Uzasadnienie orzeczenia sądowego jest częścią procesu decyzyjnego. Każda decyzja cząstkowa wpływająca na tą ostateczną podlega uzasadnieniu. W tym sensie uzasadnienie towarzyszy każdemu elementowi procesu stosowania prawa, nie jest jednak jego elementem koniecznym, gdyż wymagane jest samo podjęcie decyzji¹²²⁸. Ustawodawca nie zawsze przewiduje obowiązek uzasadnienia orzeczenia, uzależnia jego powstanie od inicjatywy stron postępowania lub innych podmiotów (art. 328 § 1, 2 i 3 k.p.c.). W doktrynie podkreśla się jednolitość aktu orzekania ujmowaną jako czynności o charakterze etapowym składające się na jeden akt¹²²⁹. Uzasadnienie orzeczenia sądowego ma przecież służyć urzeczywistnieniu i wykazaniu racjonalności podjętego rozstrzygnięcia¹²³⁰.

W doktrynie¹²³¹ uzasadnienie orzeczenia jest uznawane za jeden z istotniejszych elementów prawa do rzetelnego procesu będącego z kolei komponentem prawa do sądu. Postrzegane jako intelektualne i prawne podłoże decyzji sądowej uzasadnienie orzeczenia istnieje już w chwili jej podejmowania, a następnie poprzez ogłoszenie i spisanie podlega ujawnieniu i formalnoprawnej materializacji, stając się tym samym samoistnym aktem jurysdykcyjnym¹²³². Przedstawione ujęcie łączy więc czynność aktu wyrokowania z jego uzasadnieniem¹²³³. W orzecznictwie¹²³⁴ można spotkać pogląd przeciwny, który wskazywał na brak możliwości naruszenia przepisu prawa procesowego cywilnego wyznaczającego elementy pisemnego uzasadnienia, gdyż jest ono sporządzane *ex post*, a więc już po wydaniu rozstrzygnięcia. Przedstawiciele doktryny prawa procesowego cywilnego kontestują tak rygorystyczne podejście wskazując, że zgodnie z art. 324 § 1 k.p.c. uzasadnienie wyroku (zasadnicze powody rozstrzygnięcia) powstaje już w czasie narady, ogłoszenie uzasadnienia

¹²²⁶ M. Rzewuski, *Uzasadnienie...*op.cit., s. 301 i n.

¹²²⁷ A. Kościółek, *Komentarz do art. 331¹ Kodeksu postępowania cywilnego*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian. Tom I*, red. T. Zembruski, Warszawa 2020, s. 754.

¹²²⁸ I. Rzucidło, *Uzasadnienie orzeczenia sądowego. Ujęcie teoretyczne a poglądy orzecznictwa*, Warszawa 2020, s. 131 i n.

¹²²⁹ P. Rylski, *Uzasadnienie orzeczenia...*op.cit., s. 204.

¹²³⁰ L. Morawski *Uzasadnienie i argumentowanie w postępowaniu dowodowym*, PiP 1983/9, s. 74 i n.; E. Gapska, *Czynności decyzyjne...*op.cit., s. 225-227.

¹²³¹ Ibidem, s. 226; M. Bartoszewicz, *Uzasadnienie wyroku sądu w aspekcie prawa do rzetelnego procesu sądowego*, *Gubernaculum et Administratio* 2017/2, s. 9 i n.; J. Gudowski, *Normatywny, jurysdykcyjny i kulturowy kryzys uzasadnienia wyroku. Droga znikąd donikąd*, PPC 2020/3, s. 453 i n.; K. Markiewicz, *Uzasadnienie orzeczeń sądów II instancji*, [w] *Sine ira et studio. Księga pamiątkowa dedykowana Sędziemu Jackowi Gudowskiemu*, red. T. Ereciński, P. Grzegorzczak, K. Weitz, Warszawa 2016, s. 341-342.

¹²³² Uchwała SN z 24.05.2012, III CZP 77/11, OSNC 2012/11/123; postanowienie SN z 22.05.2013, III CSK 293/12, OSNC 2013/12/148.

¹²³³ P. Rylski, *Uzasadnienie orzeczenia...*op.cit., s.207.

¹²³⁴ Wyrok SN z 5.09.2001 I PKN 615/00, Legalis; wyrok SN z 27.06.2001, II UKN 446/00, Legalis.

oraz transkrypcja i sporządzenie uzasadnienia na piśmie jest tylko powtórzeniem (utrwaleniem) uzasadnienia uzgodnionego wcześniej. Jako akt poprzedzający wydanie wyroku nie może oczywiście pozostawać bez wpływu na jego treść¹²³⁵.

Ustalenie podstawy faktycznej rozstrzygnięcia polega na prowadzeniu określonej argumentacji. Sąd nie może przyjmować ustaleń w sposób aprioryczny. Strony w trakcie tzw. roztrząsania wyników postępowania dowodowego (art. 210 § 3 k.p.c.) powinny zwracać uwagę na sposób oceny zebranego materiału dowodowego bądź wskazywać na wiarygodność jednych lub niewiarygodność innych. Niemniej jednak ocena tego materiału jest wyłączną domeną sądu, która uwarunkowana jest prawidłowym wprowadzeniem materiału dowodowego podlegającego swobodnej ocenie¹²³⁶.

Rozbudowana argumentacja prawna co do sposobu uznania określonego dowodu za niedopuszczalny do przeprowadzenia powinna znaleźć odzwierciedlenie w pisemnym uzasadnieniu orzeczenia. To w części poświęconej dowodom sąd powinien opisać wszystkie etapy testu proporcjonalności, jakie przeprowadził w procesie wagi wartości rozpoznawanego sporu, w tym jakie wartości poddał wagi oraz w jaki sposób dokonał ich hierarchizacji. Jeżeli sąd w wyniku zastosowania testu proporcjonalności doszedł do przekonania, że dowód powinien być dopuszczony i go przeprowadził, to także temu powinien dać wyraz w pisemnym uzasadnieniu orzeczenia. Zastosowanie zasady proporcjonalności, niezależnie od jej wyników w zakresie dopuszczenia lub nie dowodu uzyskanego sprzecznie z prawem bądź następczej oceny jego wiarygodności zawsze powinno zostać zwięźle opisane w pisemnym uzasadnieniu orzeczenia. Organ władzy sądowniczej powinien zatem w sposób precyzyjny określić podstawy prawne uprawniające go do zastosowania tego mechanizmu, a więc przywołać treść art. 45 ust. 1 w zw. z art. 51 ust. 2 w zw. z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP wraz z wyjaśnieniem, że statuuje one zasadę proporcjonalności w cywilnym postępowaniu dowodowym. Następnie powinien *in concreto* określić hierarchię wartości podlegających wagi, by następnie przejść do opisu trzech etapów zasady proporcjonalności (to jest: odpowiedniości, konieczności i proporcjonalności *sensu stricte*) oraz ustalenia jego konsekwencji prawnej w postaci dopuszczalności bądź nie przeprowadzenia określonego dowodu uzyskanego w sposób sprzeczny z prawem. W przypadku dojścia do przekonania przez sąd, że nie można skorzystać z określonego dowodu, gdyż jest on niedopuszczalny, to wymóg opisany w art. 235² § 2 k.p.c. nakazuje organowi procesowemu sformułowanie

---

¹²³⁵ Uchwała SN z 24.05.2012, III CZP 77/11, Legalis; Z. Strus, *Przegląd orzecznictwa*, Pal. 2012/9–10, s. 153 i n.

¹²³⁶ J. Różańska, *Sędziowska rekonstrukcja stanu faktycznego i jej osobowościowe uwarunkowania*, NP 1988/10–12, s. 116 i n.

podstawy prawnej pominięcia przeprowadzenia dowodu niedopuszczalnego, czyli wskazania art. 235² § 1 pkt 5 k.p.c. Natomiast w sytuacji, kiedy określony dowód uzyskany w sposób sprzeczny z prawem został już przeprowadzony, ale wynik testu proporcjonalności wskazuje na jego niedopuszczalność, to wówczas jako pozbawiony wiarygodności nie może stanowić podstawy faktycznej rozstrzygnięcia (art. 233 § 1 k.p.c.). Wszystkie te czynności powinny znaleźć odzwierciedlenie w uzasadnieniu orzeczenia zgodnie z dyrektywą wskazaną w art. 327¹ § 2 k.p.c.

3. Uchybienia sądu w zakresie korzystania z dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem

3.1. Istota i rodzaje uchybień

Aktywność dowodowa sądu i stron nie zawsze czynią zadość wymogom, jakie stawia im prawo¹²³⁷. Przeprowadzenie postępowania dowodowego, jak każda inna działalność ludzka, nie jest wolna od błędów, uchybień czy omyłek. Podejmowane w tym postępowaniu czynności dowodowe przez sąd i strony wywierają na to postępowanie określone skutki, które znajdują swe odbicie w orzeczeniu kończącym sprawę. Uchybienie procesowe sądu w postępowaniu dowodowym wywiera określony wpływ na sytuację materialnoprawną stron. Wadliwe orzeczenie sądowe w sposób błędny ustala lub kształtuje tę sytuację. Uchybienia dowodowe oddziałują przede wszystkim na wynik sprawy¹²³⁸.

Organ jurysdykcyjny w sądowym modelu stosowania prawa w celu dokonania czynności procesowych musi najpierw określić, jakie przepisy prawa należy zastosować, a następnie w drodze wykładni ustalić ich treść i oznaczyć zakres skutków z nich wynikających w danym konkretnym przypadku. Podłożem tych wszystkich czynności sądu jest właściwa znajomość obowiązującego prawa procesowego (*curia novit iuria*). Nie powoduje to jednak, że działalność procesowa organu sądowego jest wolna od wad i błędów¹²³⁹. Szczególnego znaczenia nabierają zwłaszcza uchybienia procesowe sądów popełniane w postępowaniu dowodowym, skoro właśnie w fazie instrukcyjnej następuje gromadzenie materiału niezbędnego do ustalenia stanu faktycznego, które determinuje określonej treści

---

¹²³⁷ L. Montesano, F. De Santis, A. Giovanni, *Corso Base ...op.cit.*, s. 331 i n.

¹²³⁸ W. Siedlecki, *Uchybienia procesowe w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1971, s. 147; J. Turek, *Czynności dowodowe ...op.cit.*, s. 176 i n.

¹²³⁹ A. Łazarska, *Sędziowskie kierownictwo...op.cit.*, s. 142 i n.

rozstrzygnięcie¹²⁴⁰. Uchybienia dowodowe sądu na płaszczyźnie cywilnego postępowania dowodowego to wszelkie nieprawidłowości w czynnościach dowodowych sądu powstałe w fazie instrukcyjnej procesu, a odnoszące się do dopuszczenia, przeprowadzenia oraz wykorzystania dowodów w procesie cywilnym¹²⁴¹. Ustalenia w zakresie uchybień sądu odnoszą się będą także do korzystania z dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem w procesie cywilnym.

Zastosowanie zasady proporcjonalności umożliwi skontrolowanie prawidłowości przyjętej decyzji, a mianowicie czy konkretny dowód uzyskany w sposób sprzeczny z prawem mógł zostać dopuszczony, czy może jego przeprowadzenie powinno zostać pominięte. Mechanizm ten będzie miał więc zastosowanie na etapie dopuszczenia konkretnego dowodu oraz podczas oceny jego wiarygodności, w sytuacji, kiedy dowód uzyskany w sposób sprzeczny z prawem został przeprowadzony. W zakresie uchybień sądu, na płaszczyźnie dowodów uzyskanych w sposób sprzeczny z prawem, można mówić o dwóch sytuacjach, to jest określony dowód powinien zostać przeprowadzony, a mimo to sąd go pominął oraz w sytuacji przeciwnej, kiedy przeprowadzenie określonego dowodu uzyskanego sprzecznie z prawem jako niedopuszczalne powinno zostać pominięte, natomiast sąd go dopuścił¹²⁴². Warto podkreślić, że chociaż swobodna ocena dowodów należy do sądu, niemniej jednak strony mogą zwracać uwagę organowi procesowemu na sposób dokonywanej oceny zebranego materiału lub podkreślać wiarygodność jednych lub niewiarygodność innych dowodów w trakcie tzw. roztrząsania wyników postępowania dowodowego na podstawie art. 210 § 3 k.p.c.¹²⁴³. To właśnie w uzasadnieniu orzeczenia możliwe jest odniesienie się przez sąd do argumentacji zaprezentowanej właśnie przez strony. Chodzi zarówno o przychylenie się do niej, jak i o ewentualną polemikę¹²⁴⁴.

W przypadku pominięcia przeprowadzenia dowodu uzyskanego w sposób sprzeczny z prawem w wyniku zastosowania zasady proporcjonalności kluczowym jest określenie przez sąd podstawy prawnej w postanowieniu dowodowym oraz, co ważniejsze, w pisemnym uzasadnieniu orzeczenia wskazanie argumentacji skutkującej przyjętym rozstrzygnięciem analizowanej kwestii dowodowej. Jako podstawę prawną organ jurysdykcyjny powinien podać art. 235² § 1 pkt 5 k.p.c. powołując się na przedłużenie postępowania z uwagi na

¹²⁴⁰ B. Bładowski, *Kierownictwo sędziowskie w procesie cywilnym*, NP 1984/4, s. 31 i n.; B. Karolczyk, *Koncentracja materiału...*op.cit., s. 390.

¹²⁴¹ S. Hanausek, *Wady orzeczeń* ...op.cit., s. 94; J. Turek, *Czynności dowodowe*... op.cit., s. 135-137.

¹²⁴² Ibidem, s. 179 i n.

¹²⁴³ Wyrok SN z 19.11.2008, III CSK 67/08, Legalis; T. Wiśniewski, *Przebieg procesu*...op.cit., s. 271-272.

¹²⁴⁴ L. Ostrowski, *Roztrząsanie wyników postępowania według art. 210 § 3 k.p.c.*, NP 1988/2-3, s. 95 i n.; P. Rylski, *Uzasadnienie orzeczenia*...op.cit., s. 225-226; P. Rylski, *Przedstawienie i dopuszczenie*... op.cit., s. 385-387.

niedopuszczalność przeprowadzenia takiego dowodu¹²⁴⁵. Jeżeli sąd dopuścił dowód uzyskany w sposób sprzeczny z prawem, to strona przeciwna niż ta, która dowód ten powołała, musi uczynić zastrzeżenie w trybie art. 162 § 1 k.p.c.¹²⁴⁶, wskazując na uchybienie przepisom postępowania poprzez naruszenie przez sąd art. 235² § 1 pkt 5 k.p.c. W jej ocenie przeprowadzenie takiego dowodu jako powołanego jedynie do przedłużenia postępowania powinno zostać pominięte. W sytuacji przeciwnej, kiedy sąd pominął przeprowadzenie dowodu uzyskanego w sposób sprzeczny z prawem z powołaniem się na wskazany artykuł k.p.c., to wówczas strona wnioskująca o jego przeprowadzenie i reprezentowana przez fachowego pełnomocnika powinna zastrzec do protokołu naruszenie art. 235² § 1 pkt 5 k.p.c., albowiem dowód ten nie został w jej ocenie powołany jedynie do przedłużenia postępowania.

Odnosnie do testu proporcjonalności, jako mechanizmu niezwykle złożonego, to jego przeprowadzenie może być także dotknięte błędami. Przede wszystkim będą one dotyczyły spektrum wartości, jakie zostały poddane ważeniu, co przejawiać się może w pominięciu niektórych mających zastosowanie bądź uczynienia przedmiotem ważenia wartości, które nie mają znaczenia. Uchybieniem, jakie może mieć również miejsce podczas przeprowadzania testu proporcjonalności, jest błędnie przypisana waga w zakresie stopnia znaczenia oraz intensywności ingerencji w wartości brane pod uwagę przez sąd. Oczywiście kluczowe znaczenie będą mieć zawsze okoliczności rozpoznawanej sprawy i to one będą determinować poszczególne wartości podlegające ważeniu, jak również pozwolą na przypisanie im odpowiedniej wagi. Test proporcjonalności jako intersubiektywnie kontrolowalny umożliwia jednak zweryfikowanie stronie przyjętych przez sąd kryteriów. Natomiast jeżeli organ procesowy nie opisz w pisemnym uzasadnieniu wyroku sposobu przeprowadzenia testu proporcjonalności, jej podstawy prawnej oraz co ważniejsze przyjętych wartości i kryteriów ich znaczenia, wówczas naraża się na zarzut naruszenia art. 327¹ § 1 k.p.c. z uwagi na brak podania przyczyn uzasadniających pominięcie przeprowadzenia dowodu bądź uznających określony dowód uzyskany sprzecznie z prawem jako dopuszczalny. Materiał poddany ocenie przez sąd w uzasadnieniu powinien być bowiem wcześniej prawidłowo wprowadzony do postępowania¹²⁴⁷.

Z uwagi na istotę oraz sens zasady proporcjonalności, ma ona znaczenie nie tylko *a priori* przed dopuszczeniem przez sąd określonego dowodu uzyskanego w sposób sprzeczny

---

¹²⁴⁵ Por. rozważania zawarte w poprzednim podrozdziale.

¹²⁴⁶ M. Sychowicz, *Zwrócenie uwagi sądu na uchybienia przepisom postępowania (art. 162 k.p.c.)*, [w:] *Aurea Praxis Aurea Theoria. Księga Pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, red. J. Gudowski, K. Weitz, Warszawa 2011, s. 663 i n.

¹²⁴⁷ P. Rylski, *Uzasadnienie orzeczenia...*op.cit., s. 223-230.

z prawem, ale także w fazie konstruowania podstawy faktycznej rozstrzygnięcia. Organ procesowy może także odmówić wiarygodności lub mocy dowodowej przeprowadzonemu dowodowi mając na uwadze każdorazowo konkretne okoliczności rozpoznawanej sprawy i biorąc pod uwagę wszystkie przeprowadzone w sprawie dowody przy uwzględnieniu całokształtu towarzyszących im okoliczności. Proces myślowy sądu obejmuje ocenę każdego dowodu z osobna oraz ich ocenę we wzajemnych relacjach. Dlatego też sąd oceniając wyniki postępowania dowodowego i dokonując na tej podstawie ustaleń, nie może pominąć jakiegokolwiek przeprowadzonego dowodu¹²⁴⁸. Sąd obowiązany jest do dokonania ustaleń stanu faktycznego w sposób gwarantujący możliwie najlepiej ocenę wiarygodności dowodu, jak i prawidłowości czynności dowodowych związanych z jego uzyskaniem¹²⁴⁹. Wobec tak określonego obowiązku sądu *meriti* uchybienia mogą dotyczyć fazy swobodnej oceny materiału dowodowego zgodnie z art. 233 § 1 k.p.c. Z sytuacją tego rodzaju będziemy mieć do czynienia po przeprowadzeniu dowodu uzyskanego w sposób sprzeczny z prawem w sytuacji, kiedy sąd powinien odmówić wiarygodności takiemu dowodowi i pominąć go przy konstruowaniu podstawy faktycznej rozstrzygnięcia¹²⁵⁰.

3.2. Uchybienie jako zarzut apelacyjny i rozstrzygnięcie sądu drugiej instancji

Zakres postępowania dowodowego przed sądem drugiej instancji zdeterminowany jest przyjętym przez ustawodawcę modelem postępowania odwoławczego¹²⁵¹. Druga instancja stanowi w zakresie postępowania dowodowego swoistą kontynuację pierwszej¹²⁵². W postępowaniu przed sądem *ad quem* ma dojść do rozpoznania całokształtu sprawy, w tym do ponownej oceny dowodów i dokonania ustaleń faktycznych¹²⁵³. W ramach nowelizacji k.p.c. obowiązującej od 7.11.2019 ustawodawca nie zmienił konstrukcji apelacji cywilnej, wprowadził wyłącznie kilka korekt mających na celu usprawnienie postępowania

¹²⁴⁸ J. Turek, *Czynności dowodowe...* op.cit., s. 168-175.

¹²⁴⁹ Ibidem, s.154-167.

¹²⁵⁰ A. Laskowska-Hulisz, *Dowody z innych dokumentów...* op.cit., s. 102.

¹²⁵¹ J. Gudowski, *Pogląd na apelację*, [w:] *Aurea Praxis Aurea Theoria, Księga Pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, red. J. Gudowski, K. Weitz, Warszawa 2011, s. 251.

¹²⁵² Pewne odrębności w tym zakresie zawiera regulacja postępowania rozpoznawanego w trybie uproszczonym (art. 505⁹ § 1¹ k.p.c.).

¹²⁵³ P. Grzegorzczak, *Dopuszczalność i kształt apelacji w postępowaniu cywilnym – perspektywy przyszłej regulacji z uwzględnieniem standardów konstytucyjnych i międzynarodowych*, [w:] *Postępowanie rozpoznawcze w przyszłym Kodeksie postępowania cywilnego*, red. K. Markiewicz, A. Torbus, Warszawa 2014, s. 280 i n.; P. Ryłski, *Zmiany w przepisach o postępowaniu apelacyjnym w świetle modelu apelacji cywilnej*, PPC 2020/1, s. 119 i n.

apelacyjnego¹²⁵⁴. Postępowanie dowodowe prowadzone przez sąd drugiej instancji może polegać na ponowieniu tego postępowania przeprowadzonego już przez sąd pierwszej instancji, jego uzupełnieniu, bądź też odmiennej ocenie dowodów przeprowadzonych przez sąd *a quo*¹²⁵⁵. W materiale dowodowym stanowiącym podstawę rozstrzygnięcia przed sądem pierwszej instancji mogą pojawiać się luki bądź błędy i to z przyczyn zawinionych zarówno przez stronę, jak i sąd. Dotyczy to w szczególności błędnego pominięcia dowodu zawnioskowanego przez stronę¹²⁵⁶, a także wadliwego dopuszczenia i przeprowadzenia dowodu, którego przeprowadzenie jest niedopuszczalne.

Zarzuty w apelacji mogą dotyczyć naruszenia prawa procesowego, wadliwego rozstrzygnięcia problemów faktycznych oraz niewłaściwego rozstrzygnięcia problemów prawnych. Rozróżnienie potencjalnych błędów sądu pierwszej instancji nawiązuje do tradycyjnie przyjmowanego w doktrynie podziału błędów na proceduralne (*errores in procedendo*) i błędy orzeczenia (*errores in iudicando*)¹²⁵⁷. Podniesione w środku odwoławczym zarzuty procesowe, jak i nowe fakty oraz dowody, mogą tym samym doprowadzić do ponownego przeprowadzenia postępowania dowodowego przed sądem drugiej instancji¹²⁵⁸. W toku postępowania odwoławczego strona może zatem podnosić zarzut wadliwego dopuszczenia dowodu, jak i zarzut nieuzasadnionego niedopuszczenia dowodu przez sąd pierwszej instancji¹²⁵⁹. Zgodnie z art. 368 § 1 pkt 2 k.p.c. wymogiem konstrukcyjnym apelacji jest zwięzłe przedstawienie zarzutów. Zarzuty zawarte w apelacji mogą stanowić wszystko to, co bezpośrednio lub pośrednio wpłynęło na negatywną treść orzeczenia. Obecna regulacja k.p.c. nie narzuca juredydycznej formy zarzutów¹²⁶⁰, dlatego też strona może podnieść wszystkie uchybienia sądu, które zostały opisane w poprzednim podrozdziale a miały wpływ na treść orzeczenia. Niemniej jednak strona wywodząca środek zaskarżenia powinna zarzuty formułować w sposób zwięzły, rzeczowy, jasny i emocjonalnie neutralny (*nihil probat qui nimium probat*)¹²⁶¹.

¹²⁵⁴ T. Ereciński, *Apelacja w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2020, s. 60-65.

¹²⁵⁵ K. Gajda-Roszczyńska, *Postępowanie dowodowe przed sądem drugiej instancji*, [w:] *Dowody i postępowanie dowodowe w sprawach cywilnych*, red. Ł. Błaszczak, K. Markiewicz, Warszawa 2015, s. 395 i n.

¹²⁵⁶ *Ibidem*.

¹²⁵⁷ T. Ereciński, *Apelacja ...op.cit.*, s. 92-93.

¹²⁵⁸ K. Gajda-Roszczyńska, *Postępowanie dowodowe...op.cit.*, s. 396-397.

¹²⁵⁹ A. Budnik-Rogała, *Komentarz do art. 236 Kodeksu postępowania cywilnego*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach Cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowy. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian. Tom I*, red. T. Zembrzowski, Warszawa 2020, s. 614.

¹²⁶⁰ T. Misiuk-Jodłowska, *Apelacja* [w:] *Postępowanie cywilne*, red. J. Lapiere, J. Jodłowski, Z. Resich, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz, Warszawa 2016, s. 538-540.

¹²⁶¹ Postanowienie SN z 18.12.2013, III CSK 311/13, Legalis.

Ramy prawne, poza samym testem proporcjonalności, do przeprowadzenia dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji wyznaczają art. 308 k.p.c. oraz art. 243² k.p.c. w zw. z art. 236 § 1-3 k.p.c.¹²⁶², które determinują czynność sądu związaną z dopuszczeniem dowodu. Tak określona podstawa prawna powoduje, że jeżeli sąd chce przeprowadzić omawiany dowód, to nie musi wydać postanowienia dowodowego, odmiennie natomiast jeżeli chce pominąć jego przeprowadzenie, wówczas wydanie postanowienia dowodowego ze wskazaniem podstawy prawnej jest obowiązkiem organu procesowego (art. 235² § 2 k.p.c.). Rodzi to poważne konsekwencje w zakresie możliwości podniesienia zarzutów w srodoku odwoławczym. Wskazać bowiem należy na treść art. 380 k.p.c., zgodnie z którym sąd drugiej instancji, na wniosek strony, rozpoznaje również te postanowienia sądu pierwszej instancji, które nie podlegały zaskarżeniu w drodze zażalenia, a miały wpływ na rozstrzygnięcie sprawy. Na postanowienie dowodowe sądu nie służy zażalenie¹²⁶³. Warunkiem zrealizowania tego uprawnienia przez stronę zastępowaną przez fachowego pełnomocnika musi być zwrócenie uwagi sądowi na konkretne uchybienie zgodnie z wymogami art. 162 § 1-3 k.p.c.¹²⁶⁴. Jeżeli więc sąd pominięciem przeprowadzenia wnioskowanego dowodu, wówczas strona musi zgodnie z art. 162 § 1 i 2 k.p.c. złożyć zastrzeżenie do protokołu¹²⁶⁵. Brak tego zastrzeżenia w przypadku, gdy strona jest zastępowana przez fachowego pełnomocnika, skutkować będzie pozbawieniem możliwości powoływania się na to uchybienie w dalszym toku postępowania¹²⁶⁶. Utrata możliwości powoływania się na uchybienia procesowe, na które strona nie zwróciła sądowi uwagi, oznacza niemożność zaskarżenia konkretnego orzeczenia ze względu na te uchybienia, chociaż mogły mieć wpływ na wynik sprawy¹²⁶⁷.

Zgodnie z obecną regulacją k.p.c. w przypadku, gdy sąd dopuszcza dowód z zastosowaniem regulacji art. 243² k.p.c., wówczas nie musi wydać postanowienia dowodowego. W wyroku SN z 24.09.2009¹²⁶⁸ wskazano, że strona nie traci prawa do powoływania się w dalszym toku postępowania na uchybienie sądu polegające na pominięciu wniosku o przeprowadzenie dowodu, jeżeli sąd nie wydał postanowienia oddalającego ten

---

¹²⁶² Por. rozważania zawarte w rozdziale VI.1.i VI.2.

¹²⁶³ A. Budnik-Rogala, *Komentarz do art. 236...* op.cit., s. 612-615.

¹²⁶⁴ Ibidem, s. 614.

¹²⁶⁵ Odmiennie co do zakresu zastosowania art. 162 § 1 k.p.c. por. A. Jarocho *Uchybienie przez sąd przepisom postępowania uzasadniające żądanie wpisania zastrzeżenia do protokołu*, PiA 2009/8, s. 189 i n.

¹²⁶⁶ K. Weitz, *O znaczeniu zastrzeżeń zgłaszanych do protokołu rozprawy na podstawie art. 162 k.p.c.*, Pal. 2006/1-2, s. 221 i n.

¹²⁶⁷ J. Gudowski, *Komentarz do art. 162 Kodeksu postępowania cywilnego*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom I. Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016, s. 885.

¹²⁶⁸ Wyrok SN z 24.09.2009, IV CSK 185/09, OSN-ZD 2010/B/65; podobnie w wyroku SN z 3.02.2010, II CSK 286/09, OSNC 2010/9/125.

wniosek. Jeżeli sąd pomija wniosek dowodowy bez wydania postanowienia, to nie dochodzi do ogłoszenia stanowiska sądu, które mogłoby być poddane kontroli i w razie potrzeby zweryfikowane. W ocenie Sądu Najwyższego w takiej sytuacji nie doszło do podjęcia czynności procesowej. Zastrzeżenie może dotyczyć takich uchybień popełnionych przy dokonywaniu czynności, które zostały stronom zakomunikowane poprzez wydanie postanowienia lub zarządzenia. Zwolnienie przez ustawodawcę sądu z obowiązku wydania postanowienia dowodowego dotyczącego przeprowadzania dowodów, o których mowa w art. 308 k.p.c. oraz art. 243² k.p.c., rodzi pytanie, czy strona reprezentowana przez fachowego pełnomocnika, w celu skutecznego zaskarżenia dopuszczenia takiego dowodu musi złożyć zastrzeżenie w trybie art. 162 § 1 k.p.c.

W celu poczynienia niezbędnych ustaleń w tym zakresie należy odnieść się nie tylko do brzmienia, ale także do *ratio legis* art. 162 k.p.c. oraz 243² k.p.c. Strona powinna zwrócić uwagę sądowi na uchybienia przepisom postępowania, a zastrzeżenie takie można zgłosić najpóźniej na kolejnym posiedzeniu, co wynika z art. 162 § 1 k.p.c. Natomiast sankcja wskazana w § 2 powołanego artykułu (utrata prawa powoływania się na to uchybienie w dalszym toku postępowania) dotyczy wyłącznie strony zastępowanej przez adwokata, radcę prawnego, rzecznika patentowego lub Prokuratorię Generalną Rzeczypospolitej Polskiej, która takiego zastrzeżenia nie zgłosiła. Analizowany przepis z jednej strony zmierza do ożywieniu inicjatywy stron w kierunku doraźnego i bezzwłocznego usuwania popełnionych przez sąd uchybień, z drugiej natomiast ma gwarantować prawidłowy oraz nienarażony na zbędne przeszkody bieg postępowania. Chodzi przy tym o podwyższenie sprawności postępowania i jego przyspieszenie, a art. 162 k.p.c. wyraża takie zasady procesowe jak: współdziałania podmiotów postępowania, skupienia materiału procesowego, ekonomii oraz umiarkowanego formalizmu. Uchybienie przez sąd przepisom postępowania może polegać na podjęciu czynności naruszającej przepisy postępowania albo jej niepodjęciu¹²⁶⁹. Przykładem uchybienia sądu polegającego na podjęciu czynności jest wydanie postanowienia o przeprowadzeniu niedopuszczalnego dowodu¹²⁷⁰.

---

¹²⁶⁹ P. Osowy, *Uchybienia procesowe sądu (uwagi na temat aktualności i przydatności art. 162 k.p.c.)*, PS 2005/7-8, s. 100 i n.; M. Sychowicz, *Zwrócenie sądowi...* op.cit., s.664 i n.; S. Janas, *Ciężar dążenia do prawidłowego przebiegu postępowania (art. 162 k.p.c.) jako ciężar procesowy*, PPC 2015/1, s. 67 i n.; J. Gudowski, *Komentarz do art. 162 Kodeksu postępowania cywilnego*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom II*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016, s. 883-884; M. Sekuła-Leleno, *Zgłoszenie zastrzeżenia na podstawie art. 162 k.p.c. na uchybienia przepisom postępowania*, [w:] *Sine ira et studio. Księga pamiątkowa dedykowana Sędziemu Jackowi Gudowskiemu*, red. T. Ereciński, P. Grzegorzcyk, K. Weitz, Warszawa 2016, s. 544 i n.

¹²⁷⁰ Wyrok SN z 10.12.2005, III CSK 90/04, OSP 2006/6/69; wyrok SN z 3.02.2010, II CSK 286/09, OSNC 2010/9/125.

W rozdziale VI.1. odnośnie rozważań sformułowanych na tle art. 243² k.p.c. wskazałem, że ustawodawca wprowadził pewien automatyzm dopuszczenia dowodu z dokumentu w każdym przypadku, gdy dokument znajduje się w aktach sprawy lub został do niego dołączony. Z literalnego brzmienia wskazanego artykułu wynika, że dokumenty takie stanowią dowody, a jedynie prawodawca upraszcza sposób ich przeprowadzenia poprzez zlikwidowanie konieczności wydania postanowienia dowodowego. Natomiast jeżeli sąd zamierza taki dowód pominąć, to wówczas musi wydać postanowienie dowodowe. Z przepisu tego nie wynika, że sąd nie przeprowadza wówczas dowodów z takich dokumentów ale jedynie, że następuje to automatycznie. Przeprowadzenie dowodu z dokumentów polega na zapoznaniu się przez sąd z ich treścią (tak samo w przypadku nagrania, wydruku, czy zdjęcia), tym samym są one przedmiotem czynności dowodowej organu procesowego i stanowią materiał do sformułowania podstawy faktycznej orzeczenia¹²⁷¹. Jeżeli więc strona przeciwna przedkłada dowód uzyskany w sposób sprzeczny z prawem, to wówczas brak postanowienia sądu o pominięciu przeprowadzenia takiego dowodu powoduje, że stanowi on *ipso iure* dowód w rozpoznawanej sprawie. Skoro art. 162 k.p.c. ma w zamyśle normodawcy usprawnić postępowanie i doraźnie eliminować uchybienia sądu, wówczas współdziałanie podmiotów postępowania (sądu i strony zastępowanej przez fachowego pełnomocnika) wymaga uczynienia stosownego zastrzeżenia do protokołu przez stronę przeciwną, która oponuje wobec przeprowadzenia takiego dowodu. Pełnomocnik strony powinien wówczas wskazać na naruszenie przez sąd art. 243² zd. 2 k.p.c. w zw. z art. 235² § 1 pt. 5 k.p.c. Nie może umknąć uwadze także fakt, że obowiązek obwarowany sankcją jest nałożony wyłącznie na stronę zastępowaną przez fachowego pełnomocnika, który zna mechanizmy dopuszczania dowodów.

Kwestią wymagającą określenia jest także termin złożenia takiego zastrzeżenia (art. 162 § 1 zd. 2 k.p.c.), jeżeli sąd *meriti* zaniechał wydania postanowienia dowodowego pomijającego jego przeprowadzenie. W praktyce może rodzić to poważne trudności dla skutecznego zgłoszenia takiego zastrzeżenia¹²⁷². W przypadku gdy dowód uzyskany w sposób sprzeczny z prawem został przedłożony przez stronę w piśmie procesowym, wówczas pełnomocnik powinien uczynić takie zastrzeżenie do protokołu na najbliższym posiedzeniu. Z kolei, jeżeli dowód został przedłożony na rozprawie, to zastrzeżenie takie należy uczynić na kolejnym jej terminie, natomiast jeżeli został złożony na ostatniej rozprawie, na której miało

---

¹²⁷¹ E. Rudkowska-Ząbczyk, *Dowód z dokumentu*, [w:] *Dowody i postępowanie dowodowe w sprawach cywilnych*, red. Ł. Błaszczak, K. Markiewicz, Warszawa 2015, s. 552 i n.

¹²⁷² I. Gil, P. Gil, *Dowodzenie w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2019, s. 91 i n.

miejsce zamknięcie rozprawy, wówczas zastrzeżenie takie powinno zostać zgłoszone na posiedzeniu przeznaczonym na publikację orzeczenia. W sytuacji, kiedy sąd nie odroczy terminu ogłoszenia orzeczenia, to omawiane zastrzeżenie powinno zostać złożone na tej właśnie rozprawie. Interpretacja taka wynika z literalnego brzmienia powołanego przepisu. Strona zgodnie z art. 210 § 2 k.p.c. powinna odnieść się do zgromadzonego materiału dowodowego najpóźniej w trakcie roztrząsania jego wyników. Ten etap postępowania dowodowego umożliwia więc fachowemu pełnomocnikowi zgłoszenie zastrzeżenia do protokołu w trybie omawianego artykułu k.p.c.

Kończąc tę część rozważań warto zaznaczyć, że wskazanie przez sąd art. 3 k.p.c. jako podstawy pominięcia przeprowadzenia dowodu uzyskanego w sposób sprzeczny z prawem implikuje konieczność wskazania przez stronę naruszenia tego przepisu poprzez jego błędne zastosowanie przez organ procesowy. Wskazany artykuł dotyczy aktywności strony, a nie sądu, dlatego też wykluczone jest posłużenie się przez sąd art. 3 k.p.c. jako podstawą prawną pominięcia przeprowadzenia dowodu uzyskanego sprzecznie z prawem. Odmienne natomiast jest w przypadku zastosowania art. 235² § 1 pkt 5 k.p.c., który nakłada na sąd obowiązek pominięcia dowodu powołanego jedynie do przedłużenia postępowania i art. 243² zd. 2 k.p.c.¹²⁷³

Dokonane dotychczas rozważania pozwalają wyodrębnić następujące sytuacje procesowe, które mogą mieć wpływ na treść wywodzonego środka zaskarżenia. W pierwszej kolejności strona w apelacji może wskazywać na niedopuszczalność przeprowadzenia określonego dowodu uzyskanego w sposób sprzeczny z prawem, kiedy to sąd *a quo* dowód taki dopuścił i uczynił go podstawą ustalenia stanu faktycznego. W takiej sytuacji zarzuty apelującego koncentrować będą się na naruszeniach dotyczących zaniechania przeprowadzenia testu proporcjonalności wobec określonego dowodu albo wytykających wadliwości jego wykonania z jednoczesnym wskazaniem podstawy prawnej obowiązywania tego mechanizmu oraz właściwej hierarchii wartości w realiach rozpoznawanej sprawy. Strona wywodząca ten zwyczajny środek odwoławczy musi wskazać na prawidłowe w jej ocenie przeprowadzenie takiego testu, które skutkować powinno uznaniem za niedopuszczalny określony dowód uzyskany w sposób sprzeczny z prawem. W tym względzie koniecznym jest powołanie się na uchybienie nie tylko art. 235² § 1 pkt 5 k.p.c. poprzez jego niezastosowanie (przeprowadzenie środka dowodowego powinno zostać pominięte), ale również art. 233 § 1 k.p.c. poprzez jego błędne zastosowanie w zakresie dotyczącym co najmniej oceny wiarygodności takiego dowodu

---

¹²⁷³ D. Korszeń, *Zakres zakazu przeprowadzania...*op.cit., s. 17-18; odmiennie A. Skorupka, *Dopuszczalność dowodu...*op.cit., s. 263.

i jego wykorzystania dla sformułowania podstawy faktycznej rozstrzygnięcia. Ustawodawca nakazuje bowiem sądowi rozważanie zebranego materiału nie tylko z punktu widzenia prawdziwości wnoszonych przez niego treści, ale także co do sposobu i okoliczności ich uzyskania oraz autentyczności. Sąd powinien zatem przy ocenie dowodów uwzględnić wszystkie pozostałe przeprowadzone dowody oraz inne okoliczności towarzyszące ich przeprowadzeniu i mające znaczenie z punktu widzenia oceny mocy dowodowej oraz wiarygodności¹²⁷⁴. Zarzuty mogą dotyczyć także treści art. 327¹ § 1 pkt 1 k.p.c. w przypadku, kiedy sąd w pisemnym uzasadnieniu opíše przeprowadzony test proporcjonalności w taki sposób, który uniemożliwi kontrolę instancyjną w tym zakresie (np. brak wskazania podstawy prawnej, ustalenia hierarchii wartości w rozpoznawanej sprawie, przeprowadzenia wszystkich trzech etapów testu). Jeżeli więc sąd lakonicznie powoła się na zasadę proporcjonalności, ale w sposób zwięzły i szczegółowy nie opíše toku swojego rozumowania w tym zakresie, wówczas strona oraz sąd *ad quem* pozbawieni zostaną możliwości zweryfikowania poprawności przyjętego stanowiska.

W drugim przypadku mamy do czynienia z brakiem przeprowadzenia określonego dowodu uzyskanego w sposób sprzeczny z prawem, podczas gdy strona apelująca stoi na stanowisku, że dowód jako dopuszczalny powinien stanowić podstawę faktyczną rozstrzygnięcia. Także i w tej sytuacji niezbędnym jest weryfikacja poprawności wykonanego przez sąd I instancji testu proporcjonalności, chyba że organ procesowy pominął przeprowadzenie dowodu bez wykorzystania tego mechanizmu. Wówczas apelujący powinien zarzucić naruszenie przepisów statuujących ten mechanizm poprzez ich niezastosowanie. Omawiana sytuacja powoduje, że podstawą zarzutów będzie także niewłaściwe zastosowanie art. 235² § 1 pkt 5 k.p.c., jeżeli sąd go wskazał jako podstawę prawną pominięcia przeprowadzenia dowodu bądź niewłaściwe zastosowanie art. 233 § 1 k.p.c. w przypadku, kiedy sąd dowód przeprowadził, ale odmówił mu wiarygodności. Warunkiem *sine qua non* skuteczności zarzutów jest opisanie przez stronę apelującą wszystkich etapów testu proporcjonalności ze wskazaniem jego rezultatu, tak aby sąd II instancji mógł w sposób skonkretyzowany odnieść się co do sposobu zastosowania tego mechanizmu w realiach rozpoznawanej sprawy. W tym kontekście istotną rolę odgrywa treść art. 327¹ § 1 pkt 1 k.p.c. i ocena sporządzenia uzasadnienia orzeczenia sądu I instancji w taki sposób, aby jego treść pozwoliła na weryfikację poprawności przeprowadzenia testu proporcjonalności, przy

---

¹²⁷⁴ Ł. Kozakiewicz, *Zarzut naruszenia zasady swobodnej oceny dowodów w postępowaniu apelacyjnym*, Radca Prawny ZN 2015/4, s. 31 i n.; A. Laskowska-Hulisz, *Zarzut naruszenia...*op.cit.,s. 276-277; odmiennie A. Skorupka, która wskazuje na brak zastosowania art. 233 § 1 k.p.c. wobec dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem; por. A. Skorupka, *Dopuszczalność dowodu...*op.cit., s. 261 i 263.

wykorzystaniu którego uznano za niedopuszczalny dowód uzyskany w sposób sprzeczny z prawem.

Sąd drugiej instancji, zarówno wydając orzeczenie reformatoryjne, kasatoryjne bądź oddalające apelację¹²⁷⁵, musi dokonać własnej oceny zgromadzonego materiału dowodowego i rozpoznać zarzuty podniesione w apelacji, zwłaszcza te dotyczące naruszenia prawa postępowania¹²⁷⁶. Sąd odwoławczy nie ma obowiązku ponawiania dowodów przeprowadzonych w postępowaniu pierwszoinstancyjnym, może natomiast odmiennie ocenić dowody zebrane przed sądem pierwszej instancji¹²⁷⁷. Powoduje to, że w sytuacji przeprowadzenia dowodu uzyskanego w sposób sprzeczny z prawem przez sąd pierwszej instancji, sąd odwoławczy może wskutek wykonania testu proporcjonalności uznać taki dowód za niewiarygodny i nie wziąć go pod uwagę ustalając podstawę faktyczną rozstrzygnięcia. Natomiast w sytuacji przeciwnej, kiedy sąd *a quo* uznał określony dowód za niedopuszczalny, co nie znalazło uznania w świetle zapatrywania sądu drugiej instancji, może on dopuścić taki dowód w przypadku odmiennych ustaleń przeprowadzonego mechanizmu ważenia wartości. Ustalając okoliczność faktyczną istotną dla rozstrzygnięcia sprawy, pominiętą przez sąd pierwszej instancji, sąd drugiej instancji powinien dochować szczególnej staranności i rozważli¹²⁷⁸.

Podstawowe znaczenie będzie mieć art. 387 § 2¹ k.p.c. wprowadzający regułę, zgodnie z którą, jeżeli sąd drugiej instancji przeprowadził postępowanie dowodowe lub odmiennie ocenił dowody przeprowadzone przed sądem pierwszej instancji, uzasadnienie powinno także zawierać ustalenie faktów, które sąd drugiej instancji uznał za udowodnione, dowodów, na których się oparł, i przyczyn, dla których innym dowodom odmówił wiarygodności i mocy dowodowej¹²⁷⁹. Natomiast to, co odróżnia orzeczenia sądów pierwszej instancji od orzeczeń sądów odwoławczych jest realizacja funkcji kontrolnej. Uzasadnienie sądu *ad quem* powinno

---

¹²⁷⁵ K. Ziemianin, *Rozstrzygnięcia sądu odwoławczego*, [w:] *Rozstrzygnięcia sądowe w postępowaniu cywilnym*, red. M. Rzewuski, Warszawa 2021, s. 196 i n.

¹²⁷⁶ T. Ereciński, *Zasada bezpośredniości w postępowaniu apelacyjnym* [w:] *Studia z prawa cywilnego i gospodarczego. Księga pamiątkowa dedykowana Profesor Czesławie Żuławskiej*, red. B. Gnela, J. Koczanowski, R. Szostak, Kraków 2000, s. 63 i n.; A. Jarocho, *Postępowanie dowodowe w cywilnym postępowaniu apelacyjnym* [w:] *Prawo wobec wyzwań współczesności. Materiały z sesji naukowej (Poznań, 31 marca 2004 r.)*, t. 2, red. P. Wiliński, Poznań 2005, s. 225 i n.; E. Stawicka, *Czy sąd drugiej instancji rozpoznający sprawę na skutek apelacji jest związany przedstawionymi w niej zarzutami z zakresu prawa materialnego i procesowego?*, *Pal.* 2008/5–6, s. 264 i n.; M. Manowska, *Struktura sędziowskiego materialnego kierownictwa postępowaniem dowodowym przed sądem II instancji w apelacji pełnej w procesie cywilnym*, *PS* 2018/10, s. 42 i n.; B. Wołodkiewicz, *Zmiana ustaleń faktycznych przez sąd drugiej instancji*, *PS* 2019/3, s. 100 i n.; wyrok SN z 11.01.2008, V CSK 240/07, *Legalis*; wyrok SN z 19.11.2015, V CSK 130/15, *Legalis*.

¹²⁷⁷ Wyrok SN z 17.02.2004, I PK 217/03, *Legalis*.

¹²⁷⁸ Wyrok SN z 21.01.2004, IV CK 394/02, *Legalis*. Pewne odrębności zawiera uzasadnienie orzeczenia sądu odwoławczego w postępowaniu uproszczonym (art. 505¹³ § 2 k.p.c.).

¹²⁷⁹ P. Rylski, *Zmiany w przepisach...* op.cit., s. 126 i n.

stanowić swoistą polemikę ze stanowiskiem sądu pierwszej instancji oraz stron postępowania¹²⁸⁰. W przypadku zarzutów dotyczących poprawności przeprowadzenia testu proporcjonalności przez sąd *a quo*, sąd odwoławczy musi w sposób szczegółowy i precyzyjny ocenić poprawność argumentacyjną sądu *meriti*, a w przypadku dostrzeżonych uchybień ponowić jego przeprowadzenie.

3.3. Uchybienie jako podstawa skargi kasacyjnej i rozstrzygnięcie Sądu Najwyższego

3.3.1. Uwagi ogólne

Odrębnego omówienia wymaga kwestia powołania zarzutów dotyczących dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem w skardze kasacyjnej, kiedy określona sprawa kwalifikuje się pod osąd Sądu Najwyższego. Ustrojową funkcją tego organu władzy sądowniczej jest sprawowanie nadzoru judykacyjnego, w tym przede wszystkim zapewnianie jednolitości orzecznictwa sądów powszechnych¹²⁸¹. Postępowanie kasacyjne ma charakter kontrolny, zmierzający do sprawdzenia prawidłowości zastosowania prawa materialnego i procesowego¹²⁸². Sąd Najwyższy nie ma możliwości modyfikowania ustaleń stanu faktycznego¹²⁸³.

Z rozważanego punktu widzenia każdy zarzut skargi kasacyjnej, który ma na celu wyłącznie polemikę z ustaleniami faktycznymi sądu drugiej instancji, chociażby pod pozorem błędnej wykładni lub niewłaściwego zastosowania określonych przepisów prawa materialnego, z uwagi na jego sprzeczność z art. 398³ § 3 k.p.c., jest *a limine* niedopuszczalny¹²⁸⁴. Niemniej jednak związanie ustaleniami faktycznymi nie wyłącza kontroli zgodności z prawem postępowania, w którym zostały one dokonane¹²⁸⁵. Podstawą skargi kasacyjnej może być

¹²⁸⁰ J. Gudowski, *Pogląd na...*op.cit., s. 262-263; K. Markiewicz, *Uzasadnienie orzeczeń...*op.cit., s. 343.

¹²⁸¹ Por. rozważania zawarte w rozdziale IV.5.

¹²⁸² J. Gudowski, *Pogląd na kasacje*, [w:] *Proces cywilny. Nauka-Kodyfikacja-Praktyka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Feliksowi Zedlerowi*, red. P. Grzegorzczak, K. Knoppek, M. Walasik, Warszawa 2012, s. 159 i n.; B. Stępień-Załucka, *Sprawowanie wymiaru sprawiedliwości przez Sąd Najwyższy w Polsce*, Warszawa 2016, s. 205 i n.

¹²⁸³ T. Zembrzuski, *Postępowanie dowodowe przed SN*, [w:] *Dowody i postępowanie dowodowe w sprawach cywilnych*, red. Ł. Błaszczak, K. Markiewicz, Warszawa 2015, s. 412 i n.

¹²⁸⁴ Postanowienie SN z 6.12.2018, II PK 271/17, Legalis.

¹²⁸⁵ T. Zembrzuski, *Zarzut naruszenia art. 233 k.p.c. jako podstawa kasacyjna po nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego*, MoP 2005/23, s. 1167-1171; K. Knoppek, *Zarzuty dotyczące ustalenia faktów lub oceny dowodów jako podstawa skargi kasacyjnej*, Pał. 2007/7-8, s. 9 i n.; T. Wiśniewski, *O swoistości postępowania kasacyjnego w sprawach cywilnych (zagadnienia wybrane)*, [w:] *Proces cywilny. Nauka-Kodyfikacja-Praktyka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Feliksowi Zedlerowi*, red. P. Grzegorzczak, K. Knoppek, M. Walasik, Warszawa 2012, s. 381 i n.; T. Ereciński, *Komentarz do art. 398³ Kodeksu postępowania cywilnego*, [w:]

bowiem naruszenie przepisów postępowania, jeżeli uchybienie mogło mieć wpływ na wynik sprawy (art. 398³ § 1 pkt 2 k.p.c.). Wytknięcie przez skarżącego naruszenia przepisów postępowania może więc doprowadzić do skutecznego podważenia zaskarżonego orzeczenia, przy czym gradacja wagi uchybienia („istotny”) odnosi się do skutku w postaci skali wpływu na wynik sprawy, a nie do rangi naruszonego przepisu¹²⁸⁶. Skarżący musi wykazać, że podniesione uchybienia były tego rodzaju, iż kształtowałyby lub co najmniej współkształtowały treść kwestionowanego orzeczenia¹²⁸⁷.

Sąd Najwyższy rozpoznaje skargę kasacyjną w granicach zaskarżenia oraz w granicach podstaw, natomiast z urzędu pod rozważę bierze nieważność postępowania (art. 398¹³ § 1 k.p.c.). Granice podstaw kasacyjnych wyznaczone są przez sposób ujęcia przytoczonych w skardze kasacyjnej przepisów prawa, których naruszenie zarzuca się zaskarżonemu wyrokowi oraz ich uzasadnienia (art. 398⁴ § 1 pkt 2 k.p.c.). Chodzi zatem o wywiedzenie, na czym polega uchybienie przez sąd drugiej instancji konkretnym przepisom przytoczonym w podstawach kasacyjnych i wykazanie, w przypadku podstawy określonej w art. 398³ § 1 pkt 2 k.p.c., że naruszenie to mogło mieć istotny wpływ na wynik sprawy¹²⁸⁸. Przytoczenie podstaw skargi kasacyjnej powinno więc wskazywać naruszone przepisy prawa oznaczone numerami artykułu, a jeśli zawierają one dalsze oznaczenia, to także, paragrafu, ustępu, litery¹²⁸⁹. Brak sformułowania w skardze kasacyjnej zarzutów dotyczących podstawy prawnej testu proporcjonalności będzie czyniło niepełną treść zarzutów i w konsekwencji może doprowadzić do uznania podstaw kasacyjnych jako nieskutecznych.

Podkreślenia przy tym wymaga, że przedmiotem zaskarżenia skargą kasacyjną jest orzeczenie sądu drugiej instancji (art. 398¹ § 1 k.p.c.), wobec czego zarzuty procesowe muszą dotyczyć uchybień procesowych tego właśnie sądu. Możliwość powoływania w ramach tych zarzutów naruszeń przepisów postępowania przed sądem pierwszej instancji uwarunkowana jest ich powiązaniem ze wskazaniem naruszenia odpowiedniego przepisu postępowania odwoławczego i poprzedzeniem zarzutami naruszenia tych przepisów postępowania przed sądem pierwszej instancji w apelacji¹²⁹⁰. Sąd Najwyższy w postanowieniu z 4.10.2002¹²⁹¹

Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom II. Postępowanie rozpoznawcze, red. T. Ereciński, Warszawa 2016, s. 233-234.

¹²⁸⁶ Postanowienie SN z 18.04.1997, III CZ 9/97, Legalis.

¹²⁸⁷ Wyrok SN z 22.07.1997, I CKN 167/97, Legalis; wyrok SN z 10.11.1998, III CKN 740/98, Legalis; wyrok SN z 20.07.2000, I PKN 741/99, OSNAPiUS 2002/3/73.

¹²⁸⁸ Wyrok SN z 1.06.2012, II PK 259/11, Legalis.

¹²⁸⁹ Wyrok SN z 12.07.2002, V CKN 1114/00, Legalis; wyrok SN z 15.04.2010, II UK 296/09, LEX nr 602706; wyrok SN z 24.03.2011, I UK 317/10, LEX nr 811823.

¹²⁹⁰ Wyrok SN z 11.01.2008, I PK 184/07, Legalis; wyrok SN z 22.01.2015, III CSK 153/14, Legalis; postanowienie SN z 4.10.2002, III CKN 584/99, Legalis;

¹²⁹¹ Ibidem.

podał, że nie jest wyłączone stawianie zarzutów w skardze kasacyjnej dotyczących przepisów traktujących o pominięciu przeprowadzenia dowodów oraz treści pisemnego uzasadnienia. Zarzuty takie muszą być jednak połączone, dla swej skuteczności, z zarzutami skierowanymi przeciwko orzeczeniu sądu odwoławczego (np. art. 378 § 1 k.p.c., art. 382 k.p.c. lub art. 391 § 1 k.p.c.)¹²⁹². Konkretyzując podać należy, że skarżący powinien w takiej sytuacji wykazywać, że wprawdzie konkretne uchybienie procesowe zostało popełnione przez sąd pierwszej instancji, jednakże mimo wyknięcia tego uchybienia w apelacji, sąd drugiej instancji, z naruszeniem przepisów normujących postępowanie apelacyjne, uchybienia tego nie wziął pod rozwagę lub nieprawidłowo ocenił, co mogło mieć wpływ na wynik sprawy. Jest przy tym oczywiste, że obok wymienienia przepisów naruszonych przez sąd pierwszej instancji, muszą być wtedy, w ramach podstawy kasacyjnej, wymienione także przepisy naruszone przez sąd rozpoznający apelację. Sąd Najwyższy w postanowieniu z 7.05.1997 stanął na stanowisku, że nieprzeprowadzenie zawnioskowanego dowodu na okoliczności mające istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy i jeszcze niewyjaśnione, jest naruszeniem istotnego przepisu postępowania i może stanowić usprawiedliwioną podstawę skargi kasacyjnej¹²⁹³.

W celu dokonania ustaleń w zakresie możliwości formułowania w skardze kasacyjnej zarzutów dotyczących materii dowodów sprzecznych z prawem, koniecznym jest uwzględnienie problematyki podnoszenia w tym nadzwyczajnym środku zaskarżenia uchybień dotyczących postępowania dowodowego¹²⁹⁴ oraz uzasadnienia orzeczenia sądu *meriti*. Punktem wyjścia dla dalszej analizy jest ustalenie warunków umożliwiających powołanie w skardze kasacyjnej naruszenia art. 382 k.p.c. Jest to o tyle istotne, gdyż nie budzi wątpliwości stanowisko Sądu Najwyższego¹²⁹⁵, zgodnie z którym przytoczony artykuł k.p.c. w zasadzie nie może stanowić samodzielnego uzasadnienia podstawy skargi kasacyjnej, gdyż jest ogólną dyrektywą kompetencyjną wyrażającą istotę postępowania apelacyjnego. Dla swojej skuteczności zarzut taki musi określać także te przepisy normujące postępowanie rozpoznawcze, którym sąd drugiej instancji uchybił¹²⁹⁶. Skarga kasacyjna powinna więc zawierać wskazanie konkretnie oznaczonego przepisu prawa procesowego, względnie wyszczególnienie błędów lub braków uchybiających danemu przepisowi oraz określenie

---

¹²⁹² Postanowienie SN z 10.05.2019, IV CSK 507/18, Legalis.

¹²⁹³ Postanowienie SN z 7.05.1997, II CKN 211/97, Legalis; w obecnym stanie prawnym będzie dotyczyło to naruszenia art. 235² § 1 pkt 2 i 5 k.p.c.

¹²⁹⁴ Postanowienie SN z 26.03.1998, II CKN 815/97, Legalis; wyrok SN z 18.02.1999, I CKN 1009/97, Legalis.

¹²⁹⁵ Wyrok SN z 6.01.1999, II CKN 109/98, Legalis; postanowienie SN z 6.0.1999, II CKN 100/98, OSNC 1999/9/146; wyrok SN z 6.01.1999, II CKN 102/98, Legalis.

¹²⁹⁶ Postanowienie SN z 7.07.1999, I CKN 504/99, OSNC 2000/1/17.

powodów, dla których pogwałcenie tego przepisu mogło wpłynąć na wynik sprawy¹²⁹⁷. Skarżący powinien także oznaczyć dowody, które sąd odwoławczy bezpodstawnie pominął¹²⁹⁸. Autor skargi kasacyjnej może również powołać się na to, że sąd *ad quem* orzekł wyłącznie na podstawie własnego materiału, z pominięciem wyników postępowania dowodowego przeprowadzonego przez sąd pierwszej instancji¹²⁹⁹.

Istotne będą także wnioski co do możliwości powołania w skardze kasacyjnej zarzutów dotyczących art. 233 § 1 k.p.c. w zw. z art. 391 § 1 k.p.c. w kontekście brzmienia art. 398³ § 3 k.p.c., zgodnie z którym podstawą skargi kasacyjnej nie mogą być zarzuty dotyczące ustalenia faktów lub oceny dowodów. Ograniczenia w nim przewidziane nie wyłączają możliwości powoływania się w tym nadzwyczajnym środku zaskarżenia na różnego rodzaju uchybienia sądu drugiej instancji odnoszące się do szeroko rozumianej sfery faktycznej sprawy¹³⁰⁰. W doktrynie wskazuje się, że *ratio legis* omawianego zakazu nie sprzeciwia się temu, aby móc powoływać w skardze kasacyjnej pogwałcenia przepisów o dopuszczeniu dowodów wnioskowanych przez strony, przeprowadzenia dowodów z urzędu, o dowodach z dokumentów czy kwestii rozłożenia ciężaru dowodów¹³⁰¹. Zdaniem K. Knopka¹³⁰² wskazany zakaz w żadnym razie nie oznacza, że naruszenia przepisów postępowania dowodowego, uchybienia w zakresie legalności prowadzonych dowodów nie mogą stanowić na ogólnych zasadach podstawy skargi kasacyjnej jako ewidentne naruszenia przepisów postępowania mające istotny wpływ na wynik sprawy.

Powyższe rozważania nie mogą doprowadzić do wniosku innego niż ten, że badanie dopuszczalności konkretnego dowodu przez Sąd Najwyższy nie jest objęte zakazem określonym w art. 398³ § 3 k.p.c. Zasadniczo każde uchybienie procesowe niebędące przyczyną nieważności postępowania uwzględnianej z urzędu przez Sąd Najwyższy, wiąże się bezpośrednio lub pośrednio z ustalaniem podstawy faktycznej rozstrzygnięcia. Jeżeli zatem ustawodawca rzeczywiście zmierzałby do wyłączenia całej sfery dotyczącej prawidłowego sposobu ustalania faktów z zakresu zastosowania art. 398³ § 1 pkt 2 k.p.c., to podstawa ta

¹²⁹⁷ Wyrok SN z 11.12.1997, I CKN 388/97, Legalis.

¹²⁹⁸ Wyrok SN z 19.09.2000, II UKN 715/99, Legalis; postanowienie SN z 13.01.2016, V CSK 289/15, Legalis.

¹²⁹⁹ Wyrok SN z 22.01.2007, III CSK 337/06, Legalis; wyrok SN z 9.06.2005, III CK 674/04, Legalis; wyrok SN z 5.02.2014, V CSK 140/13, Legalis; wyrok SN z 5.07.2018, I CSK 518/17, Legalis.

¹³⁰⁰ T. Wiśniewski, *O swoistości postępowania kasacyjnego w sprawach cywilnych (zagadnienia wybrane)* [w:] *Proces cywilny. Nauka-Kodyfikacja-Praktyka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Feliksowi Zedlerowi*, red. P. Grzegorzczak, K. Knoppek, M. Walasik, Warszawa 2012, s. 391.

¹³⁰¹ T. Zembruski, *Skarga kasacyjna. Dostępność w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2009, s. 302 i n.; T. Wiśniewski, *O swoistości postępowania kasacyjnego...* op.cit., s. 393; T. Ereciński, *Co zmienić w regulacji skargi kasacyjnej w sprawach cywilnych?* [w] *Sine ira et studio. Księga pamiątkowa dedykowana Sędziemu Jackowi Gudowskiemu*, red. T. Ereciński, P. Grzegorzczak, K. Weitz, Warszawa 2016, s. 67;

¹³⁰² K. Knoppek, *Zarzuty dotyczące ustalenia faktów lub oceny dowodów jako podstawa skargi kasacyjnej*, Pal. 2007/7-8, s. 13-15.

straciłaby w praktyce na swoim znaczeniu. Nie można byłoby powoływać się w skargach kasacyjnych na liczne istotne uchybienia procesowe z tego właśnie powodu, iż wadliwości te dotyczyłyby prawidłowości ustalenia stanu faktycznego sprawy¹³⁰³. Uznać więc należy, że spod kognicji Sądu Najwyższego wyłączona jest ocena dowodów dokonywana wyłącznie w celu poczynienia ustaleń stanu faktycznego. Ustawodawca nie ograniczył bowiem wprost stosowania art. 233 § 1 i 2 k.p.c. poprzez jego wymienienie w omawianym przepisie, lecz niedopuszczalność oceny dowodów powiązał z zarzutami dotyczącymi ustalania faktów. Sąd rozpoznając skargę kasacyjną nie będzie więc oceniał, czy konkretny fakt został udowodniony w kształcie przedstawianym przez stronę niezadowoloną z zaskarżonego rozstrzygnięcia. Nie będzie tym samym badał ustaleń faktycznych sądów *meriti* i czynił w tym zakresie w sposób stanowczy własnych konstatacji.

Uznanie dowodu sprzecznego z prawem dokonuje się poprzez zastosowanie zasady wagi wartości, a rezultat tego mechanizmu implikuje określone konsekwencje w postaci odmowy przeprowadzenia takiego dowodu i niewykorzystania go w podstawie faktycznej rozstrzygnięcia lub w sytuacji przeciwnej, kiedy dowód taki powinien zostać uznany za dopuszczalny. Względ na należyte sprawowanie funkcji zapewnienia przez Sąd Najwyższy jednolitości orzecznictwa wymaga dokonywania oceny dopuszczalności dowodu sprzecznego z prawem w ramach rozpoznawania skargi kasacyjnej z uwzględnieniem realiów konkretnej sprawy. Taka interpretacja nie spowoduje, że Sąd Najwyższy straci przymiot sądu prawa¹³⁰⁴ i będzie rozstrzygał spory dotyczące ustaleń stanu faktycznego, gdyż będzie on oceniał wyłącznie to, czy dany dowód jest dopuszczalny lub nie i z jakich względów natury prawnej. Ponadto § 3 art. 398³ k.p.c. stanowi wyjątek wobec § 1 pkt 2 k.p.c. tego artykułu, a wyjątki nie powinny być interpretowane rozszerzająco¹³⁰⁵ w taki sposób, aby uniemożliwić prawidłowe sprawowanie ustawowych funkcji przez najwyższy organ władzy sądowniczej.

Regulacja art. 233 § 1 k.p.c. pozostaje w ścisłym procesowym związku (koincydencji) z art. 327¹ § 1 k.p.c. oraz art. 387 § 2¹ k.p.c. Sąd w uzasadnieniu powinien każdorazowo wyjaśnić i wskazać sposób ustalenia podstawy faktycznej orzeczenia¹³⁰⁶. Uzupełnieniem zarzutów dotyczących oceny dopuszczalności dowodu sprzecznego z prawem są więc te spośród nich, które koncentrują się na wyknięciu wad uzasadnienia orzeczenia sądu drugiej

---

¹³⁰³ Ibidem

¹³⁰⁴ Postanowienie SN z 5.01.2006, II PK 216/05, Legalis.

¹³⁰⁵ *Exceptiones non sunt extendendae.*

¹³⁰⁶ T. Wiśniewski, *O swoistości postępowania kasacyjnego...* op.cit., s. 329.

instancji. W judykaturze Sądu Najwyższego funkcjonuje linia orzecznicza¹³⁰⁷, zgodnie z którą z powodu istotnych braków w uzasadnieniu, zaskarżone orzeczenie nie poddaje się kontroli kasacyjnej i tym samym dotknięte jest wadami mającymi istotny wpływ na wynik sprawy. Wówczas tego rodzaju wadliwość uniemożliwia skontrolowanie zaskarżonego orzeczenia z punktu widzenia zasadności podniesionych podstaw kasacyjnych. Może to mieć miejsce w wypadku pominięcia przez sąd drugiej instancji części zebranego w sprawie materiału, w związku z czym skarżący powinien określić materiał dowodowy, który został przez sąd drugiej instancji pominięty przy wydaniu wyroku i wykazać, że popełnione uchybienie mogło mieć wpływ na wynik sprawy¹³⁰⁸. W sytuacji, kiedy faktycznie staje się niemożliwa rekonstrukcja wszystkich istotnych motywów, które doprowadziły sąd drugiej instancji do wydania orzeczenia, to z tej przyczyny może dojść do uchylecia orzeczenia zaskarżonego skargą kasacyjną z powodu jego niekompletności¹³⁰⁹.

3.3.2. Zarzuty dotyczące dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem jako podstawa skargi kasacyjnej

Strona wywodząca skargę kasacyjną, nie podważając ustaleń stanu faktycznego, może przede wszystkim formułować zarzuty naruszenia prawa procesowego dotyczące dopuszczenia lub pominięcia przeprowadzenia dowodu sprzecznego prawem. W tym zakresie wytykane uchybienia będą koncentrować się na wadliwości przeprowadzonego testu proporcjonalności, a w szczególności ustalonym spektrum wartości i ich znaczeniu, co w konsekwencji doprowadziło do błędnych ustaleń w zakresie normy jednostkowego zastosowania.

Istotną wadliwością będzie przede wszystkim wyeliminowanie określonego dowodu uzyskanego sprzecznie z prawem z pominięciem zastosowania testu proporcjonalności, w sytuacji kiedy ustawodawca przyjmuje pewien automatyzm w zaliczeniu jako dowodów dokumentów i środków dowodowych, o których mowa w art. 308 k.p.c. Wyeliminowanie konkretnego dowodu uzyskanego w sposób spreczny z prawem z powołaniem się na niedopuszczalność jego przeprowadzenia połączona z zarzutem przedłużenia postępowania wymaga zastosowania zasady proporcjonalności. Determinuje to z kolei poczynienie ustaleń walidacyjnych w zakresie przepisów prawnych kreujących ten mechanizm prawny. W ramach

---

¹³⁰⁷ Wyrok SN z 24.06.2015, II UK 260/14, Legalis; wyrok SN z 12.07.2017, II UK 426/16, Legalis; postanowienie SN z 25.04.2018, II CSK 730/17, Legalis.

¹³⁰⁸ Wyrok SN z 9.03.2006, I CSK 147/05, Legalis; wyrok SN z 4.01.2007, V CSK 364/06, Legalis; wyrok SN z 21.03.2007, I CSK 458/06, Legalis; wyrok SN z 19.02.2015, III CSK 180/14, Legalis.

¹³⁰⁹ Wyrok SN z 3.10.2008, II PK 48/08, Legalis.

formułowanych zarzutów autor skargi kasacyjnej powinien określić dokładnie bezpodstawnie pominięte dowody i wykazać, że ich dopuszczenie przy zastosowaniu testu proporcjonalności mogło mieć wpływ na wynik sprawy¹³¹⁰ lub w sytuacji odwrotnej na niedopuszczalne przeprowadzenie dowodów, co oddziaływało na treść wydanego orzeczenia.

Dokonując pewnego uogólnienia wskazać należy, że możemy mieć do czynienia z następującymi sytuacjami procesowymi: sądy obu instancji pominęły przeprowadzenie dowodu uzyskanego w sposób sprzeczny z prawem lub dowód taki przeprowadziły bądź sąd pierwszej instancji pominął jego przeprowadzenie, natomiast sąd odwoławczy dowód taki dopuścił (z urzędu stosując art. 232 zd. 2 k.p.c. w zw. z art. 391 § 1 k.p.c. lub na podstawie art. 380 k.p.c. także na skutek wniosków zawartych w apelacji) bądź sąd pierwszej instancji dowód taki przeprowadził, a sąd drugiej instancji wyeliminował ten dowód przy formułowaniu podstawy faktycznej rozstrzygnięcia. Może zaistnieć także sytuacja, kiedy strona dopiero w postępowaniu apelacyjnym wniosie o przeprowadzenie dowodu uzyskanego w sposób sprzeczny z prawem w przypadku *noviter reperta* lub *noviter producta*¹³¹¹. W każdym z omawianych przypadków strona powołująca dowód sprzeczny z prawem będzie wskazywać na jego dopuszczalność, strona przeciwna będzie stać na stanowisko odmiennym, a mianowicie że dowód taki nie powinien zostać przeprowadzony i wykorzystany przy formułowaniu podstawy faktycznej rozstrzygnięcia.

Na podstawie art. 391 § 1 k.p.c. przed sądem odwoławczym będą mieć zastosowanie art. 308 k.p.c., art. 243² k.p.c., art. 235² § 1 pkt 5 k.p.c. Powołane podstawy prawne winny być połączone z wytknięciem sądowi drugiej instancji naruszenia art. 382 k.p.c. w sytuacji pominięcia dowodu sprzecznego z prawem przez sąd odwoławczy. Zarzut taki, jak już zostało wskazane, może wyjątkowo stanowić usprawiedliwioną podstawę skargi kasacyjnej przewidzianą w art. 398³ § 1 pkt 2 k.p.c. tylko w razie pominięcia przez sąd drugiej instancji części zebranego w sprawie materiału, w związku z czym strona powołująca się na naruszenie tego przepisu powinna wskazać materiał dowodowy, który został przez sąd drugiej instancji pominięty przy wydaniu wyroku i wykazać, że popełnione uchybienie mogło mieć wpływ na wynik sprawy¹³¹². W sytuacji, jeżeli dowód taki był zgłoszony przed sądem pierwszej instancji, wówczas skuteczność ich powołania warunkowana jest treścią zarzutów podniesionych w apelacji¹³¹³, natomiast jeżeli dotyczy to dowodów powołanych w postępowaniu apelacyjnym

---

¹³¹⁰ Postanowienie SN z 31.10.2005, IV CK 385/05, Legalis; wyrok SN z 23.06.2010, II CSK 667/09, LEX nr 852547.

¹³¹¹ P. Grzegorzcyk, *Dopuszczalność i kształt apelacji...* op.cit., s. 296 i n.

¹³¹² Postanowienie SN z 13.01.2016, V CSK 289/15, Legalis.

¹³¹³ Por. rozważania zawarte w poprzednim podrozdziale.

(*noviter reperta* lub *noviter producta*), to wówczas dla swojej skuteczności powinny być uzupełnione o treść art. 381 k.p.c.

Z punktu widzenia zarzutów skargi kasacyjnej inaczej kształtuje się omawiana problematyka, kiedy sąd drugiej instancji wykorzystał dowód sprzeczny z prawem w formułowaniu podstawy faktycznej rozstrzygnięcia. Dotyczyć to będzie sytuacji, kiedy dowód taki został przeprowadzony przez sąd pierwszej instancji, a sąd odwoławczy zaakceptował jego ocenę bądź, kiedy sąd pierwszej instancji pominął ten dowód, a sąd odwoławczy go przeprowadził bądź dowód taki został dopiero zawnioskowany w postępowaniu apelacyjnym. W każdym z omawianych przypadków mamy do czynienia z dowodem już przeprowadzonym co powoduje praktyczne trudności w formułowaniu zarzutów skargi kasacyjnej z uwagi na jej obowiązujący model¹³¹⁴. Sąd Najwyższy nie jest pozbawiony możliwości weryfikowania dopuszczalności określonego dowodu także w sytuacji, kiedy został on przeprowadzony i stanowi podstawę faktyczną rozstrzygnięcia sądu odwoławczego. Wówczas nie kwestionując ustaleń stanu faktycznego oraz mocy dowodowej dowodu sprzecznego z prawem, skarżący powinien zarzucić naruszenie art. 391 § 1 k.p.c. w zw. z art. 233 § 1 k.p.c., natomiast jeżeli dowód został przeprowadzony wyłącznie przez sąd odwoławczy, to skarga kasacyjna powinna zawierać dodatkowo wskazanie uchybienia art. 381 k.p.c. Możliwość skutecznego podważenia dowodu uzyskanego sprzecznie z prawem, który stanowi podstawę faktyczną rozstrzygnięcia sądu odwoławczego, nie może być warunkowana od tego, czy dowód taki został przeprowadzony wyłącznie przez sąd drugiej instancji. Ograniczenie możliwości zarzucenia braku dopuszczalności wobec takiego dowodu w powiązaniu z art. 233 § 1 k.p.c. doprowadziłoby do wyłączenia spod kogencji orzecniczej Sądu Najwyższego ocenę tego środka dowodowego, jeżeli tylko stanowiłby materiał procesowy pozyskany jeszcze przez sąd pierwszej instancji.

Niewątpliwie w każdym z omawianych przypadków istotne znaczenie odgrywa uzasadnienie wyroku sądu drugiej instancji (art. 387 § 2¹ k.p.c.) i wskazane w nim argumenty wobec dopuszczenia lub pominięcia przeprowadzenia dowodu sprzecznego z prawem w toku obu instancji lub przed sądem *a quo*, jeżeli wyłącznie w toku postępowania apelacyjnego dowód taki został zgłoszony. Brak ich sformułowania oraz niewątpliwy wpływ na wynik sprawy będą uniemożliwiały dokonanie kontroli kasacyjnej przez Sąd Najwyższy¹³¹⁵. Zarzucenie w skardze kasacyjnej naruszenia art. 387 § 2¹ k.p.c. wymaga więc kwalifikowanej

---

¹³¹⁴ I. Andrych-Brzezińska, *Naruszenie art. 6 k.c. oraz art. 233 § 1 k.p.c. jako podstawa apelacji i skargi kasacyjnej*, Pal. 2014/10, s. 35 i n.

¹³¹⁵ Wyrok SN z 15.01.2004, II CK 342/02, Legalis.

postaci dopuszczenia się uchybienia tego artykułu przez sąd *meriti*. Sytuacja taka będzie mieć niewątpliwie miejsce, jeżeli sąd odwoławczy w pisemnym uzasadnieniu nie uczyni przedmiotem swoich rozważań lub w sposób zdawkowy potraktuje mechanizm, przy zastosowaniu którego uznał przeprowadzenie określonego dowodu za niedopuszczalne oraz zaniecha wskazania podstawy prawnej. Test proporcjonalności oraz hierarchia przyjętych wartości powinny być na tyle konkretnie opisane, aby strona mogła odtworzyć tę operację intelektualną. Tak samo sytuacja będzie kształtować się wobec dopuszczenia dowodu uzyskanego w sposób sprzeczny z prawem, co do którego strona zarzucała niedopuszczalność jego przeprowadzenia. Wówczas także sąd drugiej instancji powinien w pisemnym uzasadnieniu wyroku, z powołaniem się na konkretne przepisy prawa, w sposób precyzyjny i zwięzły opisać wszystkie etapy przeprowadzonego testu proporcjonalności oraz znaczenie (wagę) konkretnych wartości, które uczynił przedmiotem tej złożonej operacji myślowej. Test proporcjonalności jako mechanizm intersubiektywnie kontrolowalny powinien zostać poddany kontroli przez Sąd Najwyższy.

3.3.3. Rozstrzygnięcie Sądu Najwyższego

Z uwagi na ustrojowe zadania Sądu Najwyższego jego rola w kształtowaniu jednolitego orzecnictwa wyznaczającego ramy testu proporcjonalności oraz precyzującego wartości i ich hierarchię jest nie do przecenienia. Zarzuty dotyczące dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem dotyczą przepisów postępowania, co wpływa na zakres orzeczenia Sądu Najwyższego. Zgodnie z art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. ten organ władzy sądowniczej, w przypadku uznania zasadności wskazanych uchybień (pogwałcenia przepisów postępowania które mogły mieć istotny wpływ na wynik sprawy), może uchylić zaskarżone orzeczenie sądu odwoławczego w całości lub w części i przekazać sprawę do ponownego rozpoznania. Natomiast w sytuacji, kiedy istnieje konieczność ponownego przeprowadzenia postępowania dowodowego, Sąd Najwyższy uchyla zaskarżony wyrok sądu drugiej instancji i poprzedzający go wyrok sądu pierwszej instancji¹³¹⁶, chyba że zaskarżone orzeczenie mimo błędnego uzasadnienia odpowiada prawu (art. 398¹⁴ k.p.c.). Konsekwencją uchylecia zaskarżonego orzeczenia jest powrót do sytuacji procesowej, która istniała przed wydaniem orzeczenia przez sąd drugiej instancji. Sąd Najwyższy przekazuje sprawę sądowi

---

¹³¹⁶ W. Broniewicz, *Uchylenie przez Sąd Najwyższy w trybie kasacji wyroku sądu pierwszej instancji w procesie cywilnym*, PS 2002/4, s. 36 i n.; wyrok SN z 6.05.1997, II UKN 95/97, Legalis; wyrok SN z 8.01.1998, II CKN 553/97, Legalis.

odwoławczemu, który po przeprowadzeniu ponownego postępowania rozpoznawczego wydaje nowe orzeczenie. Powinno to nastąpić w razie stwierdzenia takich wad orzeczenia i postępowania sądu drugiej instancji których Sąd Najwyższy, będąc związany stanem faktycznym ustalonym przez sąd *a quo*, nie jest w stanie sam usunąć¹³¹⁷.

Szczególnego znaczenia nabiera uzasadnienie orzeczenia kasatoryjnego, gdyż zawarta w nim wykładnia prawa wiąże sąd, któremu sprawa została przekazana. Dominacja interesu publicznego w funkcjonowaniu orzecznictwa Sądu Najwyższego powinna zapewnić jednolitość orzecznictwa (wykładni i praktyki sądowej)¹³¹⁸. W doktrynie wskazuje się, że pojęcie wykładni prawa w rozumieniu art. 398²⁰ k.p.c. należy rozumieć wąsko, to jest jako ustalenie znaczenia przepisów prawa w kontekście zakodowanych w nich norm postępowania¹³¹⁹. Zasada związania wykładnią prawa obowiązuje nie tylko sąd, ale i strony, którym nie wolno opierać skargi kasacyjnej od wyroku, wydanego przy ponownym rozpoznaniu sprawy na tych samych podstawach kasacyjnych. Takie rozwiązanie ma na celu uniknięcie, przy ponownym rozpoznawaniu sprawy, stwierdzonych już błędów prawnych. W przypadku skorzystania przez Sąd Najwyższy z uprawnienia kasatoryjnego, wówczas w pisemnym uzasadnieniu powinien on poddać weryfikacji przeprowadzony przez sąd drugiej instancji (lub zaakceptowany przez niego) test proporcjonalności. Odniesienia wymagać będzie, oprócz sformułowanych zarzutów, przede wszystkim ustalona *in concreto* hierarchia wartości oraz przypisanie im poszczególnej wagi. Sąd drugiej instancji może natomiast odstąpić od zawartej w orzeczeniu Sądu Najwyższego wykładni prawa, jeżeli stan faktyczny sprawy w wyniku ponownego jej rozpoznania uległ tak zasadniczej zmianie, że do nowo ustalonego stanu faktycznego należy zastosować przepisy prawa odmienne od wyjaśnionych przez Sąd Najwyższy¹³²⁰.

---

¹³¹⁷ Ł. Błaszczak, *O tzw. ograniczonej samodzielności jurysdykcyjnej sądu cywilnego w procesie cywilnym* [w:] *Ewolucja polskiego postępowania cywilnego wobec przemian politycznych, społecznych i gospodarczych. Materiały konferencyjne Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr Postępowania Cywilnego, Szczecin–Niechorze, 28–30 września 2007 r.*, red. H. Dolecki, K. Flaga-Gieruszyńska, Warszawa 2009, s. 127 i n.; M. Dąbrowski, *Zasada podległości sędziów Konstytucji oraz ustawom a procesowe instytucje związania sądu cywilnego orzeczeniami innych sądów* [w:] *Państwo demokratyczne, prawne i socjalne. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Zbigniewowi Antoniemu Maciągowi*, T. 1, *Studia konstytucyjne*, red. M. Grzybowski, P. Tuleja, Kraków 2014, s. 181 i n.; J. Gudowski, *Niezawisłość a związanie sędziego oceną prawną sądu wyższej instancji*, PPC 2016/3, s. 433 i n.

¹³¹⁸ J. Gudowski, *Pogląd na kasację* [w:] *Proces cywilny. Nauka-Kodyfikacja-Praktyka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Feliksowi Zedlerowi*, red. P. Grzegorzczak, K. Knoppek, M. Walasik, Warszawa 2012, s. 259-280, s. 157 i n.

¹³¹⁹ J. Gudowski, *Uzasadnienie orzeczeń Sądu Najwyższego w sprawach cywilnych* [w:], *Uzasadnienia decyzji stosowania prawa*, red. I. Rzucidło-Grochowska, M. Grochowski, Warszawa 2015, s. 252-253; por. wyrok SN z 23.10.2002, II CKN 860/00, LEX nr 75274.

¹³²⁰ K. Weitz, *Wykładnia prawa dokonana przez Sąd Najwyższy a nowe fakty i dowody w ponownym postępowaniu apelacyjnym*, Pal. 2007/7–8, s. 253 i n.; wyrok SN z 9.07.1998, I PKN 226/98, Legalis.

Zakończenie

Rozważania na temat korzystania w procesie cywilnym z dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem wymagały nie tylko przeprowadzenia analizy zagadnień związanych z dogmatyką prawa procesowego cywilnego, ale także swoim przedmiotem musiały objąć niektóre zagadnienia z teorii prawa, koncentrując się przede wszystkim na analizie wartości oraz ich kolizji jako charakteryzujących istotę omawianego problemu.

W piśmiennictwie kontrowersyjny jest już sam pogląd co do obowiązywania generalnej zasady zakazującej przeprowadzania dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem w postępowaniu cywilnym oraz jego podstawy prawnej. Kluczowe znaczenie dla podejmowanych rozważań stanowiły więc ustalenia o charakterze walidacyjnym, a dotyczące normy postępowania cywilnego, która w jakikolwiek sposób sprzeciwiałaby się korzystaniu z dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem w procesie cywilnym. Dokonanej analizie nie ułatwiał fakt braku definicji legalnej omawianej kategorii dowodów, co wymagało w pierwszej kolejności zdefiniowania tego pojęcia. Poprzez dowody sprzeczne z prawem rozumieć należy te spośród nich, które zostały pozyskane w wyniku pozaprocesowego działania stron lub podmiotu trzeciego z naruszeniem prawa materialnego, jak również dopuszczone i przeprowadzone przez sąd z naruszeniem ograniczeń dowodowych. Poruszana kategoria dowodów nie dotyczy ich sprzeczności z zasadami współżycia społecznego bądź normami moralnymi.

Celem procesu cywilnego jest udzielenie jednostce ochrony prawnej, co odbywa się poprzez wydanie rozstrzygnięcia opartego na ustaleniach faktycznych odpowiadających prawdzie oraz właściwym zastosowaniu prawa materialnego i procesowego. Postępowanie dowodowe jest częścią procesu cywilnego i ma wobec niego podstawowe znaczenie, gdyż jego celem jest ustalenie podstawy faktycznej orzeczenia. Prawo procesowe cywilne, w tym postępowanie dowodowe, ma charakter publiczny i jest autonomiczne względem innych gałęzi prawa. Normy obowiązujące w jego reżimie nie powinny być uzupełniane rozwiązaniami znanymi na obszarze innych systemów (stanowiących część krajowego porządku prawnego), w tym przede wszystkim regulacjami zawartymi w prawie prywatnym. Normy regulujące postępowanie dowodowe zawarte są w k.p.c. oraz w ustawach szczególnych. W przypadku odkodowywania normy tego postępowania z aktów prawnych innych niż k.p.c., to wówczas kryteriami decydującymi o możliwości zaliczenia jej w poczet tego prawa procesowego cywilnego są cel, przedmiot i jej treść.

Ustawodawca w postępowaniu dowodowym chroni prywatność stron i świadków dzięki ograniczeniom dowodzenia, w tym m.in. poprzez tajemnice prawnie chronione. Przepisy dotyczące ograniczeń dowodzenia w postępowaniu cywilnym stanowią *lex specialis* względem ogólnej kompetencji sądu do przeprowadzania dowodów mających na celu ustalenie podstawy faktycznej rozstrzygnięcia. Przepisy te podlegają wykładni zwięzającej i nie mogą być podstawą do konstruowania ogólnego zakazu przeprowadzania w postępowaniu cywilnym dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem.

Brak definicji legalnej omawianych dowodów powoduje konieczność dokonania typologii dowodów pozyskiwanych przez strony lub podmioty trzecie poza ramami procesu. Wyróżnić należy dwie sytuacje rzutujące na zaliczenie dowodu do analizowanej kategorii, a mianowicie kiedy dowód obiektywnie istnieje, ale strona wchodzi w jego posiadanie (także poprzez działanie osoby trzeciej) z pogwałceniem norm prawa materialnego (karnego, cywilnego, administracyjnego). Inaczej jest natomiast traktowana aktywność strony (lub podmiotu trzeciego), która poprzez swoje sprzeczne z prawem działania doprowadza do wytworzenia dowodu. W tym zakresie dowody zdobyte przez prywatnego detektywa w sposób zgodny z przepisami u.u.d. nie mieszczą się w kategorii rozważanych dowodów.

Przedstawiciele doktryny prawa procesowego cywilnego upatrują obowiązywania zasady zakazującej korzystania w procesie cywilnym z dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem przede wszystkim w regulacji Konstytucji RP oraz kodeksu cywilnego i karnego. Niemniej jednak samoistne stosowanie Konstytucji na gruncie cywilnego prawa procesowego dotyczy przede wszystkim art. 45 ust. 1 i art. 77 ust. 1. Wynika to z wymogu dostatecznego skonkretyzowania i precyzyjności (jednoznaczności) normy konstytucyjnej. Ten sposób stosowania Konstytucji RP zakłada także brak regulacji ustawowej w danej materii.

Gwarancja godności ludzkiej wyrażona w art. 30 Konstytucji RP ma subsydiarny charakter w tym sensie, że można się na nią powoływać wyłącznie w sytuacji, kiedy inne prawa lub wolności nie przewidują takiej ochrony. Wynika to z faktu, że godność człowieka jest rdzeniem treściowym pozostałych praw i wolności. Powołany artykuł wskazuje na systemową regułę wykładni przepisów konstytucyjnych o prawach i wolnościach człowieka, które konkretyzują jej ochronę, a więc w szczególności: art. 38, 39, 40, 41, 47, 49, 50 Konstytucji RP. Z treści przywołanych przepisów brak jest możliwości wywiedzenia normy prawnej o konkretnym i jednoznacznym brzmieniu, która mogłaby znaleźć zastosowanie na płaszczyźnie horyzontalnej pomiędzy jednostkami i oddziaływałaby jednocześnie na sferę prawa do dowodu, stanowiącą domenę prawa publicznego.

Pomiędzy normami procesowymi i materialnymi zachodzi ścisły związek. Konwergencja tych gałęzi prawa powoduje konieczność rozróżnienia norm prawnych przynależnych do prawa procesowego od norm prawa materialnego. Nie jest bowiem możliwe uznanie tej samej normy prawnej jako regulującej organizację i przebieg procesu cywilnego, z drugiej natomiast jako tworzącej podstawę prawną rozstrzygnięcia. Nie budzi wątpliwości, że art. 23, art. 24 § 1-2 i art. 448 k.c. wysławiają normy o treści merytorycznej, których adresatami są podmioty prawa prywatnego. Cel, struktura oraz lokata tych przepisów przemawia za uznaniem, że nie mają one zastosowania w procesie rekonstrukcji norm cywilnego prawa procesowego. Podobną strukturę norm sankcjonowanych mają przepisy kodeksu karnego sypizowane w art. 267 § 1, 2, 3 i 4 oraz art. 279 § 1.

Natomiast w odniesieniu do reżimu prawa procesowego cywilnego stwierdzić należy, że regulacja art. 3 k.p.c. dotyczy tylko czynności dowodowych stron dokonywanych w ramach procesu. Ma on na celu zwiększenie efektywności postępowania poprzez eliminowanie działań procesowych stron zmierzających do przedłużenia rozpoznania sprawy albo mających charakter nieetyczny. Etap zbierania i gromadzenia dowodów, który poprzedza czynność procesową polegającą na ich przedstawieniu sądowi nie jest objęty dyspozycją tego artykułu. Brak występowania w systemie prawnym norm mieszanych powoduje, że jako podstawa normatywna odmowy dopuszczenia dowodu uzyskanego sprzecznie z prawem nie może uchodzić art. 3 k.p.c. w powiązaniu z normami prawa materialnego, czy to o randze konstytucyjnej, czy nawet ustawowej. Także nie będzie stanowić nadużycia prawa procesowego w rozumieniu art. 4¹ k.p.c. zgłoszenie wniosku o przeprowadzenie dowodu uzyskanego sprzecznie z prawem, gdyż działanie strony w tym zakresie będzie ukierunkowane na udowodnienie zaistnienia określonych faktów.

Z zagadnieniem dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem wiąże się prawo do sądu wywodzone z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP. Stanowi ono przede wszystkim prawo podmiotowe jednostki i obejmuje takie elementy jak: prawo dostępu do sądu, odpowiedniego ukształtowania postępowania sądowego zgodnie z wymogami sprawiedliwości i jawności, prawo do wyroku. Dodatkowo Trybunał Konstytucyjny uzupełnia je o prawo do odpowiedniego ukształtowania ustroju i pozycji organów rozpoznających sprawę oraz prawo do wykonania prawomocnego orzeczenia. Wymóg sprawiedliwego rozpoznania sprawy, mający swe źródło w nakazie odpowiedniego ukształtowania postępowania sądowego, znajduje swoją egzemplifikację w: możliwości bycia wysłuchanym (prawo do wysłuchania), ujawnieniu w czytelny sposób motywów rozstrzygnięcia (prawo do uzasadnienia lub prawo do informowania) oraz zapewnieniu przewidywalności postępowania, równości broni, rozpoznania sprawy bez

nieuzasadnionej zwłoki, zasady jawności czy umożliwieniu wszechstronnego zbadania okoliczności sprawy przez sąd. Wzgląd na spójność oraz wewnętrzną logikę postępowania rozpoznawczego wymaga, aby strona знаła nie tylko zakres czasowy powoływania dowodów, sankcje związane z brakiem ich wskazania czy z wnioskowaniem o przeprowadzenie dowodów niedopuszczalnych bądź spóźnionych, ale także by znany jej był sposób dokonywania ich oceny przez sąd. Prawo do sądu ujmowane jest jako środek do ochrony innych praw i wolności jednostki oraz stanowi dyrektywę interpretacyjną nakazującą prokonstytucyjną wykładnię, aby tak ukształtować postępowanie dowodowe w procesie, by przeprowadzanie dowodów nie naruszało reguł konstytucyjnych i innych wartości tej rangi w spójnym systemie prawnym. Z drugiej strony nie można stosować zawężającej wykładni tego prawa. Większość konstytucyjnie chronionych praw i wolności nie ma absolutnego charakteru i podlega ograniczeniom zgodnie z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP.

Wykonywanie prawa podmiotowego oraz działanie w ramach systemu prawnego wyłącza bezprawność naruszenia dóbr osobistych innej jednostki. Podważa to przede wszystkim zasadność przyjmowanej podstawy prawnej formułowanego zakazu, a związanej z naruszeniem *sensu largo* prawa do prywatności. W toku postępowania cywilnego dokonuje się ujawnienia informacji objętych ochroną na gruncie materialnego prawa cywilnego (np. art. 23 k.c.), co pozbawione jest przymiotu bezprawności. Ponadto sąd wykonując swoje kompetencje może gromadzić oraz uzyskiwać dokumenty i informacje od jednostek państwowych oraz podmiotów prywatnych. Przeprowadzone w pracy rozważania skłoniły do konkluzji, że w prawie procesowym cywilnym brak jest normy prawnej zakazującej przeprowadzania dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem. Przy czym nie stanowi to ani pominięcia, ani zaniechania ustawodawczego.

Brak zakazu korzystania w procesie cywilnym z omawianej kategorii dowodów powoduje konieczność zastosowania mechanizmu ważenia wartości jako kryterium oceny ich dopuszczenia. Instrumentem pozwalającym na ocenę dowodu z punktu widzenia ważenia wartości jest test (zasada) proporcjonalności, którego zastosowanie w cywilnym postępowaniu dowodowym uzasadniają: art. 45 ust. 1 w zw. z art. 51 ust. 2 w zw. z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP. Skorzystanie z tej instytucji w pierwszej kolejności wymaga ustalenia wartości podlegających ważeniu oraz ich hierarchii. Na płaszczyźnie prawa procesowego cywilnego odkodowywane one będą z zasad prawa jako norm postępowania nakazujących bądź zakazujących realizowanie określonej wartości. W rozważanej tematyce podstawowe znaczenie mają takie zasady jak: prawdy, kontrydiktoryjności, bezpośredniości, koncentracji materiału dowodowego, swobodnej oceny dowodów. Nie jest przy tym możliwe skonstruowanie

in abstracto hierarchii wartości postępowania dowodowego. Określenie wagi poszczególnej wartości musi odbyć się w ramach konkretnie rozpoznawanego sporu przy uwzględnieniu rangi aktu prawnego, z którego dana wartość jest wywodzona oraz jej istotność (relewantność).

Stosowanie mechanizmu ważenia wartości składa się z trzech etapów, to jest: odpowiedniości (celowości), konieczności oraz zasady proporcjonalności *sensu stricte*. Tak przeprowadzony test proporcjonalności będzie kończył się ustaleniem obowiązywania normy jednostkowego zastosowania (reguły), której przedmiotem będzie już unormowanie konkretnego postępowania organów procesowych, a nie wartość. Założeniem konstrukcyjnym omawianego mechanizmu jest bowiem rozróżnienie norm prawnych na reguły i zasady. W przypadku uzyskania rezultatu, który wskazywałby na niedopuszczalność określonego dowodu, sąd rozpoznający sprawę musi określić podstawę prawną zakazującą skorzystania z tego dowodu (wymóg z art. 235² § 2 k.p.c.). W razie uprzedniego zastosowania testu proporcjonalności będzie to art. 235² § 1 pkt 5 k.p.c. określający podstawę w postaci pominięcia przeprowadzenia dowodu z uwagi na przedłużenie postępowania. Przeprowadzenie dowodów niedopuszczalnych zawsze bowiem wywołuje stan opóźnienia w rozpoznaniu sprawy. Natomiast uznanie określanego dowodu uzyskanego w sposób sprzeczny z prawem za niedopuszczalny już po jego przeprowadzeniu powoduje, że sąd powinien odmówić mu przymiotu wiarygodności i nie uwzględnić go w podstawie ustalania stanu faktycznego sprawy w związku z art. 233 § 1 k.p.c. Sąd w uzasadnieniu podjętego rozstrzygnięcia kończącego sprawę w danej instancji musi szczegółowo, ale w sposób zwięzły (art. 327¹ § 2 k.p.c.), odnieść się co do podstaw prawnych obowiązywania testu proporcjonalności, a także jego poszczególnych etapów i wyników oraz ustalenia *in concreto* hierarchii przyjętych wartości. Pozwoli to na zweryfikowanie sposobu ustalenia normy jednostkowego zastosowania (reguły). Test proporcjonalności jako intersubiektywnie kontrolowalny wpływa na wzmocnienie pewności sądowego stosowania prawa, a wykorzystywany przez organy najwyżej usytuowane w hierarchii sprawujących wymiar sprawiedliwości może zapewnić także jego jednolitość.

Dowody sprzeczne z prawem mogą być także przedmiotem umowy dowodowej, o której mowa w art. 458⁹ § 1-7 k.p.c. Z uwagi jednak na brak definicji legalnej analizowanego pojęcia dowodów oraz niejednolitość stanowiska doktryny prawa procesowego cywilnego, nie jest możliwym skuteczne zawarcie takiej umowy z określeniem jej przedmiotu wyłącznie poprzez wskazanie na ogólne sformułowanie „dowody sprzeczne z prawem”. Strony mogą jednak wskazać test proporcjonalności jako kryterium precyzujące dowody podlegające wyeliminowaniu z procesu, natomiast nie mogą wykluczyć stosowania przez sąd omawianego mechanizmu.

Test proporcjonalności stanowi przedmiot kontroli instancyjnej sądu odwoławczego oraz nadzoru judykacyjnego sprawowanego przez Sąd Najwyższy w toku rozpoznawania skargi kasacyjnej. Warunkiem skutecznego zarzucenia w apelacji naruszenia art. 235² § 1 pkt 5 k.p.c. jest złożenie przez profesjonalnego pełnomocnika zastrzeżenia w trybie art. 162 § 1 k.p.c. Podstawę tego zwyczajnego środka zaskarżenia może stanowić także zarzut naruszenia art. 233 § 1 k.p.c. w przypadku uczynienia przez sąd z takiego dowodu elementu konstruowania podstawy faktycznej orzeczenia. Sąd drugiej instancji będzie mógł przeprowadzić taki dowód w przypadku jego pominięcia przez sąd *a quo* bądź jako zgłoszony dopiero w postępowaniu przed sądem drugiej instancji bądź w przypadku jego przeprowadzenia nie uczynić go podstawą rozstrzygnięcia w sprawie. Wydając orzeczenie reformatoryjne, kasatoryjne lub oddalające apelacje sąd *ad quem* zawsze musi poczynić własne ustalenia stanu faktycznego i uzasadnić je zgodnie z art. 387 § 2¹ k.p.c. w oparciu o materiał dowodowy zgromadzony przed sądem pierwszej instancji oraz w toku rozpoznawania apelacji.

Natomiast w sprawach mogących być przedmiotem rozstrzygnięcia Sądu Najwyższego, ewentualne uchybienia w zakresie naruszeń związanych z dopuszczalnością dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem skarżący może zarzucić w ramach podstawy kasacyjnej, o której mowa w art. 398³ § 1 pkt 2 k.p.c. Na podstawie art. 391 § 1 k.p.c. przed sądem odwoławczym będą mieć zastosowanie art. 308 k.p.c., art. 243² k.p.c., art. 235² § 1 pkt 5 k.p.c. W sytuacji pominięcia dowodu sprzecznego z prawem przez sąd odwoławczy przytoczone przepisy powinny być wskazane jako podstawy skargi kasacyjnej i dla swojej skuteczności połączone z zarzutem naruszenia art. 382 k.p.c. Natomiast w sytuacji *noviter reperta* lub *noviter producta* dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem, również o treści art. 381 k.p.c. Sąd Najwyższy nie jest także pozbawiony możliwości weryfikowania dopuszczalności określonego dowodu w sytuacji, kiedy stanowi on podstawę faktyczną rozstrzygnięcia sądu odwoławczego. Wówczas skarżący powinien zarzucić naruszenie art. 391 § 1 k.p.c. w zw. z art. 233 § 1 k.p.c., a jeżeli dowód został przeprowadzony wyłącznie przez sąd odwoławczy, to skarga kasacyjna powinna zawierać dodatkowo wskazanie uchybienia art. 381 k.p.c. Ograniczenia przewidziane w art. 398³ § 3 k.p.c. w zakresie oceny dopuszczalności dowodów sprzecznych z prawem nie wyłączają możliwości formułowania takiego zarzutu na zasadach ogólnych w podstawach skargi kasacyjnej jako ewidentnego naruszenia przepisów postępowania mającego istotny wpływ na wynik sprawy.

Niewątpliwie w każdym z omawianych przypadków istotne znaczenie odgrywa uzasadnienie wyroku sądu drugiej instancji (art. 387 § 2¹ k.p.c.), które także może stanowić podstawę skargi kasacyjnej w sytuacji takich braków w motywach rozstrzygnięcia, które

uniemożliwiają poddanie go kontroli. W sytuacji skutecznego podważenia zaskarżonego orzeczenia Sąd Najwyższy powinien wydać orzeczenie kasatoryjne, chyba że zaskarżone orzeczenie mimo błędnego uzasadnienia odpowiada prawu (art. 398¹⁴ k.p.c.). Dla praktyki sądowego stosowania prawa w zakresie dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem to właśnie na Sądzie Najwyższym spoczywa kluczowa rola w kształtowaniu jednolitego orzecznictwa wyznaczającego ramy testu proporcjonalności oraz precyzującego wartości i ich hierarchię.

Bibliografia

A. Monografie / Studia / Artykuły

- Ahrens H.J., *Der Beweis im Zivilprozess*, Kolonia 2015.
- Alexy R., *Teoria praw podstawowych*, tłumaczenie: B. Kwiatkowska, J. Zajadło, Warszawa 2010.
- Andrych-Brzezińska i., *Naruszenie art. 6 k.c. oraz art. 233 § 1 k.p.c. jako podstawa apelacji i skargi kasacyjnej*, Pal. 2014/10.
- Andrych-Brzezińska I., *Ciążar dowodu w prawie i procesie cywilnym*, Warszawa 2015.
- Antonów K., *Sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych*, Warszawa 2011.
- Anzenbacher A., *Wprowadzenie do filozofii*, przeł. J. Zychowicz, Kraków 1992.
- Arystoteles, *Metafizyka. Księga IX*, źródło: <http://classics.mit.edu/Aristotle/metaphysics.9.ix.html>, dostęp od 31.12.2011.
- Banaszak B., *Prawa człowieka i obywatela w nowej Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Przegląd Sejmowy 1997/5.
- Bartoszewicz M., *Uzasadnienie wyroku sądu w aspekcie prawa do rzetelnego procesu sądowego*, Gubernaculum et Administratio 2017/2.
- Bentham J., *Traktat o dowodach sądowych w opracowaniu E. Dumont'a*, Gniezno 1939, tłum. F. Reklajtys.
- Berutowicz W., *Zasada dyspozycyjności w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1957.
- Berutowicz W., *Funkcja procesu cywilnego w oświeceniu nauki o tzw. prawie skargi*, [w:] Księga pamiątkowa ku czci Kamila Stefki, Warszawa-Wrocław 1967.
- Berutowicz W., *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1984.
- Berutowicz W., *Funkcja ochronna postępowania cywilnego*, [w:] *Studia z prawa postępowania cywilnego. Księga pamiątkowa ku czci Zbigniewa Resicha*, red. M. Jędrzejewska, T. Ereciński, Warszawa 1985.
- Białecki M., *Praktyka dopuszczania przez sądy dowodów zdobytych w sposób nielegalny w polskim postępowaniu cywilnym z odwołaniem się do rozwiązań amerykańskich i kanadyjskich*, [w:] *Nowelizacja kodeksu postępowania Cywilnego*, red. A. Góra-Błaszczkowska, Sopot 2015.

- Białecki M., *Doktryna „owoców zatrutego drzewa” /fruits of the poisonous tree/ w postępowaniu cywilnym*, [w:] *Współczesne problemy postępowania cywilnego. Zbiór studiów*, red. K. Flaga-Gieruszyńska, A. Klich, Toruń 2015.
- Biavati P., *Argomenti di diritto processuale civile*, Bolonia 2020.
- Błoński M., *Przeprowadzanie na rozprawie dowodów uzyskanych w ramach czynności operacyjno-rozpoznawczych*, PiP 2017/8.
- Bładowski B., *Kierownictwo sędziowskie w procesie cywilnym*, NP 1984/4.
- Bładowski B., *Metodyka pracy sędziego cywilisty*, Warszawa 2009.
- Błaszczak Ł., *O tzw. ograniczonej samodzielności jurysdykcyjnej sądu cywilnego w procesie cywilnym* [w:] *Ewolucja polskiego postępowania cywilnego wobec przemian politycznych, społecznych i gospodarczych. Materiały konferencyjne Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr Postępowania Cywilnego, Szczecin–Niechorze, 28–30 września 2007 r.*, red. H. Dolecki, K. Flaga-Gieruszyńska, Warszawa 2009.
- Błaszczak Ł., *Klauzula generalna „dobrych obyczajów” z art. 3 k.p.c.*, PPC 2014/2.
- Błaszczak Ł., *Umowa dowodowa jako przykład nowej instytucji w Kodeksie postępowania cywilnego (art. 458° k.p.c.)*, Pal. 2019/11-12.
- Błaszczak Ł., *Powództwo oczywiście bezzasadne. Art. 191^l*, Warszawa 2021.
- Błoński M., *Przeprowadzanie na rozprawie dowodów uzyskanych w ramach czynności operacyjno-rozpoznawczych*, PiP 2017/8.
- Bodio J., Graliński W., *Znaczenie zasady równouprawnienia stron w procesie cywilnym*, [w:] *Zasady prawa w strukturze systemu prawa. Studium dogmatyczno-porównawcze*, red. L. Leszczyński, Lublin 2016.
- Bogucka I., *Funkcja prawa. Analiza pojęcia*, Kraków 2000.
- Bogucki O., *Przeprowadzanie dowodów w postępowaniu cywilnym z perspektywy koncepcji czynności konwencjonalnych*, [w:] *Konwencjonalne i formalne aspekty prawa*, red. S. Czepita, Szczecin 2006.
- Bojańczyk A., *Dowód prywatny w postępowaniu karnym w perspektywie porównawczej*, Warszawa 2011.
- Bojarski M., Radecki W., *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 2006.
- Bojarski T., *Mir domowy jako przedmiot ochrony karnoprawnej. Geneza i analiza pojęcia*, SP 1971/28.
- Bojarski T., *Karnoprawna ochrona nietykalności mieszkania jednostki*, Lublin 1992.
- Borkowski J., *Postępowanie zwykłe. Przedmiot postępowania zwykłego*, [w:] *Prawo procesowe administracyjne*, red. B. Adamiak, J. Borkowski, A. Skoczylas, Warszawa 2010.

- Borucka-Arctowa M., *Spoleczne poglądy na funkcje prawa*, Warszawa 1982.
- Borucka-Arctowa M., *Sprawiedliwość proceduralna a orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego i jego rola w okresie przemian systemu prawa*, [w:] *Konstytucja i gwarancje jej przestrzegania. Księga pamiątkowa ku czci prof. Janiny Zakrzewskiej*, red. J. Trzeciński, A. Jankiewicz, Warszawa 1996.
- Bosek L., *Gwarancje godności ludzkiej i ich wpływ na polskie prawo cywilne*, Warszawa 2012.
- Bratek K., *Podstęp procesowy a obowiązek zachowania tajemnicy zawodowej*, [w:] *Katalog dowodów w postępowaniu karnym*, red. P. Czarnecki, M. Czerwińska, Warszawa 2014.
- Broniewicz W., *Normy, przesłanki i zarzuty jurysdykcyjne w procesie cywilnym (Przyczynek do zagadnienia stosunku prawa materialnego i prawa procesowego)*, SPE 1969, t. II.
- Broniewicz W., *O środkach dowodowych w procesie cywilnym państw socjalistycznych (studium prawnoporównawcze)*, AUŁ. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego. Nauki Humanistyczno-Społeczne 1978/42.
- Broniewicz W., *Uchylenie przez Sąd Najwyższy w trybie kasacji wyroku sądu pierwszej instancji w procesie cywilnym*, PS 2002/4.
- Broniewicz W., Kunicki I., Marciniak A., *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2016.
- Brzozowski S., *Wykorzystywanie dowodów uzyskanych w toku kontroli operacyjnej w kontekście art. 168b Kodeksu postępowania karnego*, Pal. 2016/6.
- Brzozowski S., *Dopuszczalność dowodów uzyskanych z naruszeniem przepisów postępowania w kontekście art. 168a K.P.K.*, Pal. 2017/2-1.
- Budnik-Rogula A., *Przepis art. 207 k.p.c. jako instrument realizacji zasady koncentracji materiału procesowego w postępowaniu cywilnym – uwagi wybrane po pięciu latach obowiązywania*, PPC 2018/1.
- Cahn A., *Prozessuale Dispositionsfreiheit Und zwingendes materielles Recht*, *Archiv für die civilistische Praxis*, Tybinga 1998.
- Calamandri P., *Sędzia a historyk*, PPC 1939/13-14.
- Cholewa-Klimek M., *Postępowanie sądowe w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych*, Warszawa 2006.
- Chróścielewski W., Kmieciak Z., Tarno J.P., *Czy nowy kodeks postępowania administracyjnego?*, PiP 1993/5.
- Cieślak S., *Formalizm postępowania cywilnego*, Warszawa 2008.
- Cisek A., *Dobra osobiste i ich niemajątkowa ochrona w kodeksie cywilnym*, Wrocław 1989.
- Copleston F., *Historia filozofii. Od Benthama do Russella. T. VIII*, Warszawa 1989.

- Complak K., *Zasada ochrony godności człowieka normatywnym nakazem obowiązującym prawodawców i organy stosujące prawo*, [w:] *Wolności i prawa obywatelskie oraz ich gwarancje w praktyce*, red. L. Wiśniewski, Warszawa 2006
- Czarnecki Ł., *Dopuszczalność tzw. dowodu bezprawnego (nielegalnego, sprzecznego z prawem) w procesie cywilnym*, MoP 2016/16.
- Czarnecki P., Światłowski A., *Prawo do prywatności i zasada prawdy materialnej w kontekście pozyskiwania i wykorzystywania informacji relewantnych procesowo*, [w:] *Pozaprosesowe pozyskiwanie dowodów i ich wykorzystanie w procesie karnym*, red. P. Hofmański, D. Szumiło-Kulczycka, P. Czarnecki, Warszawa 2015.
- Czepita S., *Reguły konstytucyjne a zagadnienia prawoznawstwa*, Szczecin 1996.
- Czeszejko-Sochacki Z., *Prawo do sądu w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (ogólna charakterystyka)*, PiP 1997/11-12.
- Człowiekowska J., *Prawo do sądu jako publiczne prawo podmiotowe*, ZNUJ 2006/5.
- Dalka S., *Zasada kontradiktoryjności w aktualnym orzecznictwie Sądu Najwyższego*, NP 1982/3-4.
- Dalka S., *Sądowe postępowanie cywilne*, Gdańsk 1984.
- Dalka S., Koenner M., *Nowelizacja kodeksu postępowania cywilnego z 2 lipca 2004 r. z komentarzem, cz. I*, Edukacja Prawnicza 2004/10.
- Dalka S., *Podstawy postępowania cywilnego*, Sopot 2005.
- Danecka D., Wiśniewski K., „*Łatwe i trudne przypadki*” w koncepcji wykładni prawa Jerzego Wróblewskiego, [w:] *Wpływ teorii Jerzego Wróblewskiego na współczesne prawoznawstwo*, red. T. Bekrycht, M. Zirk-Sadowski, Warszawa 2011.
- Dawidowicz W., *Postępowanie administracyjne: zarys wykładu*, Warszawa 1983.
- Dąbrowa J., *W sprawie terminów: prawda materialna czy obiektywna?*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Wrocławskiego 1961, Prawo VIII.
- Dąbrowski M., *Zasada podległości sędziów Konstytucji oraz ustawom a procesowe instytucje związania sądu cywilnego orzeczeniami innych sądów* [w:] *Państwo demokratyczne, prawne i socjalne. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Zbigniewowi Antoniemu Maciągowi*, T. 1, *Studia konstytucyjne*, red. M. Grzybowski, P. Tuleja, Kraków 2014.
- Derlatka J., *Prawne i aksjologiczne podstawy aktywności dowodowej sądu w postępowaniu cywilnym* [w:] *Prawo i wartości. Relacja – funkcje – oddziaływanie*, red. Ł. J. Piкуła, K. Sielski, B. Żmuda, Toruń 2019.

- Derlatka J., *Ograniczenia dowodowe w postępowaniu cywilnym – wybrane uwagi na tle procesu zwykłego oraz postępowań odrębnych*, Palestra Świętokrzyska 2020/49–50.
- Derlatka M., *Prawo karne wobec kryzysu tradycyjnych wartości*, Prok. i Pr. 2016/5.
- Derlatka M., *Dobro jako wartość i podstawa prawa*, Pal. 2017/5.
- Dobosz I., *Działanie w obronie uzasadnionego interesu jako okoliczność wyłączająca bezprawność naruszenia dóbr osobistych*, [w:] *Dobra osobiste i ich ochrona w polskim prawie cywilnym*, red. J.S. Piątkowski, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1986.
- Dolecki H., *Ciężar dowodu w polskim procesie cywilnym*, Warszawa 1998.
- Dolecki H., *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa 2015.
- Domagalska M., *Zasada autonomii proceduralnej państw członkowskich i jej ograniczenia wynikające z zasady efektywności* [w:] *Stosowanie prawa Unii Europejskiej przez sądy*, t. 2, *Zasady – orzecznictwo – piśmiennictwo*, red. M. Szware-Kuczer, K. Kowalik-Bańczyk, Warszawa 2007.
- Dominowska J., *Nowelizacja kodeksu postępowania cywilnego – zmiany wprowadzone w postępowaniu rozpoznawczym ustawą z dnia 2 lipca 2004 r.*, PS2005/4.
- Drabik L., Sobol E., *Słownik Języka Polskiego*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2020.
- Drajewicz D., *Postępowanie karne przed sądem I instancji w świetle ustaw nowelizujących z 11.3.2016 r. i 10.6.2016 r.*, MoP 2017/2.
- Dubisz S., *Uniwersalny słownik języka polskiego*, Warszawa 2006.
- Dudka K., *Kontrola korespondencji i podsłuch w polskim procesie karnym*, Lublin 1998.
- Działocha K., *Hierarchia norm konstytucyjnych i jej rola w rozstrzygnięciu norm*, [w:] *Charakter i struktura norm konstytucyjnych*, red. J. Trzeciński, Warszawa 1997.
- Dziedziak W., *O prawie słusznym (Perspektywa systemu prawa stanowionego)*, Lublin 2015.
- Dziedziak W., *O aksjologicznych podstawach procesów stosowania prawa z perspektywy prawa słusznego*, [w:] *Zagadnienia stosowania prawa. Perspektywa teoretyczna i dogmatyczna*, red. W. Dziedziak, B. Liżewski, Lublin 2015.
- Dziurda M., *Skutki niepominięcia spóźnionego dowodu*, MoP 2020/3.
- Dybowski M., *Interpretacja i argumentacja. Niektóre etyczne aspekty uzasadnienia sądowego* [w:] *Etyka, deontologia, prawo. Materiały konferencyjne (Sieniawa, 15–17 listopada 2007 r.)*, red. P. Steczkowski, Rzeszów 2009.
- Eichstaedt K., *Zarządzenie przez sąd kontroli operacyjnej w ujęciu procesowym*, Prok. i Pr. 2003/9.
- Ereciński T., *Aspekty socjologiczne sądowego postępowania cywilnego*, SP 1972/33.

- Ereciński T., Płachta M., *Rola zeznań świadków na tle zasady swobodnej oceny dowodów*, [w:] *Świadek w procesie sądowym*, red. S. Waltoś, Warszawa 1985.
- Ereciński T., *Zasada bezpośredniości w postępowaniu apelacyjnym* [w:] *Studia z prawa cywilnego i gospodarczego. Księga pamiątkowa dedykowana Profesor Czesławie Żuławskiej*, red. B. Gnela, J. Koczanowski, R. Szostak, Kraków 2000.
- Ereciński T., Weitz K., *Efektywność ochrony prawnej udzielanej przez sądy w Polsce*, PS 2005/10.
- Ereciński T., *Wprowadzenie do Kodeksu postępowania cywilnego*, [w:] *Kodeks cywilny. Kodeks postępowania cywilnego. Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Prawo prywatne międzynarodowe*, Warszawa 2005.
- Ereciński T., Weitz K., *Prawda i równość stron w postępowaniu cywilnym a orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego*, red. T. Ereciński, K. Weitz, Warszawa 2010.
- Ereciński T., *Co zmienić w regulacji skargi kasacyjnej w sprawach cywilnych ?* [w] *Sine ira et studio. Księga pamiątkowa dedykowana Sędziemu Jackowi Gudowskiemu*, red. T. Ereciński, P. Grzegorzcyk. K. Weitz, Warszawa 2016.
- Ereciński T., *Nadużycie praw procesowych w postępowaniu cywilnym. Tezy i wstępne propozycje do dyskusji*, [w:] *Nadużycie prawa procesowego cywilnego*, red. P. Grzegorzcyk, M. Walasik, F. Zedler, Warszawa 2019.
- Ereciński T., *Apelacja w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2020.
- Fedorowicz K., *Zakaz dowodowy z art. 168a kodeksu postępowania karnego, Część I, II i III*, PS 2015/ 7-8, 9, 10.
- Feldman S. B., *Dowód z przesłuchania stron według KPC*, Pal. 1931/8-9.
- Filipiec S., *Teoretyczno-prawne aspekty zasady prawa do sądu*, Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin-Polonia 2000/XLVII.
- Flaga-Gieruszyńska K., *Instytucja tajemnicy w postępowaniu cywilnym*, Rejent 1998/1.
- Flaga-Gieruszyńska K., *Zastój procesu cywilnego jako skutek niewłaściwego postępowania stron*, [w:] *Jus et remedium. Księga jubileuszowa Profesora Mieczysława Sawczuka*, red. A. Jakubecki, J. Strzępka, Warszawa 2010.
- Flaga-Gieruszyńska K., *Konstytucyjne standardy prawa do sądu a ochrona prywatności stron postępowania na przykładzie spraw cywilnych*, [w:] *Konstytucjonalizacja postępowania cywilnego*, red. Ł. Błaszczak, Warszawa 2015.
- Flejszar R., *Zasada dyspozycyjności w procesie cywilnym*, Warszawa 2016.
- Florczak-Wątor M., *Orzeczenia Trybunału konstytucyjnego i ich skutki prawne*, Poznań 2006.

- Florczak-Wątor M., *Horyzontalny wymiar praw człowieka*, Kraków 2014.
- Franusz A., *Powództwo oczywiście bezzasadne w świetle nowych przepisów kodeksu postępowania cywilnego* [w:] *Nowelizacja postępowania cywilnego. Wpływ zmian na praktykę sądową*, red. M. Białecki, S. Kotas-Turoboyska, F. Manikowski, E. Szczepanowska, Warszawa 2021.
- Gaberle A., *Dowody w sądowym procesie karnym. Teoria i praktyka*, Warszawa 2010.
- Gadek B., *Bezprawny dowód z korespondencji internetowej stron w postępowaniu cywilnym*, Pr.Med.Elek. 2018/3
- Gajda-Roszczyńska K., *Ograniczenia dopuszczalności dowodów nielegalnych w postępowaniu cywilnym – granica czy fundament dążenia do prawdy w postępowaniu cywilnym ?*, PPC 2016/3.
- Gajda-Roszczyńska K., *Kilka uwag o dopuszczalności dowodów nielegalnych na tle prawno porównawczym w polskim postępowaniu cywilnym*, [w:] *Sine ire et studio. Księga pamiątkowa dedykowana Sędziemu Jackowi Gudowskiemu*, red. T. Ereciński, P. Grzegorzczak, K. Weitz, Warszawa 2016.
- Gajda-Roszczyńska K., *Pierwsze podejście Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej do zagadnienia dowodów nielegalnych w postępowaniu cywilnym. Glosa do wyroku Trybunału Sprawiedliwości z 27.09.2017 r., C-73/16, Peter Puškár v. Finančné riaditeľ'stvo Slovenskej republiky, Kryminalny úrad finančnej správy*, PPC 2019/2.
- Gapska E., *Czynności decyzyjne sądów w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2010.
- Gapska E., Studzińska J., *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 2017.
- Garlicki L., *Bezpośrednie stosowanie konstytucji*, [w:] *Konferencja naukowa: Konstytucja RP w praktyce (materiały z konferencji)*, oprac. Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 1999.
- Garlicki L., *Trybunał Konstytucyjny a rola sądów w ochronie konstytucyjności prawa*, PiP 2001/3-4.
- Garlicki L., *Przesłanki ograniczania konstytucyjnych praw i wolności (na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego)*, PiP 2001/10.
- Garlicki L., *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*. Warszawa 2019.
- Garlicki L., *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego w 2007 roku*, PS 2008/9.
- Garlicki L., *Sądy a Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, PS 2016/7-8.
- Gil P., Gil I., *Dowodzenie w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2019.

- Gil I., *Pojęcie sprawy gospodarczej i przebieg postępowania odrębnego w sprawach gospodarczych* [w] *Regulacje służące usprawnieniu cywilnego postępowania rozpoznawczego*, red. I. Gil, P. Gil., A. Borys, Warszawa 2020.
- Gil I., Gil P., *Dowodzenie w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2019.
- Gil P., *Usprawnienie postępowania dowodowego* [w] *Regulacje służące usprawnieniu cywilnego postępowania rozpoznawczego*, red. I. Gil, P. Gil., A. Borys, Warszawa 2020.
- Gizbert-Studnicki T., *Język prawny z perspektywy socjolingwistycznej*, Kraków 1986.
- Gizberta-Studnicki T., *Zasady i reguły prawne*, PiP 1988/3.
- Gizbert-Studnicki T., *Konflikt dóbr i kolizja norm*, RPEiS 1989/1.
- Gizbert-Studnicki T., Grabowski A., *Normy programowe w Konstytucji*, [w:] *Charakter i struktura norm konstytucyjnych*, red. J. Trzcíński, Warszawa 1997.
- Gizbert-Studnicki T., *Prawda sądowa w postępowaniu cywilnym*, PiP 2009/7.
- Gizbert-Studnicki T., Araszkievicz M., *Teoria praw podstawowych Roberta Alex'ego*, Przegląd Sejmowy 2011/3.
- Głodowski W., *Zasada swobodnej oceny dowodów w postępowaniu cywilnym*, [w:] *Aequitas sequitur legem. Księga jubileuszowa z okazji 75. urodzin Profesora Andrzeja Zielińskiego*, red. K. Flaga-Gieruszyńska, G. Jędrejek, Warszawa 2014.
- Gołaczyński J., *Współpraca w sprawach cywilnych i handlowych w Unii Europejskiej*, Warszawa 2007.
- Gołaczyński J., *Dowód z dokumentu po nowelizacji kodeksu cywilnego i kodeksu postępowania cywilnego z 10 lipca 2015 r.*, Rej. 2016/11.
- Gołaczyński J., *Dowody pozyskane bezprawnie w sprawach o rozwód* [w:] *Prawo rodzinne i spadkowe wobec współczesnych zjawisk technologicznych i społecznych*, red. J. M. Łukasiewicz, M. Załucki, Warszawa 2018.
- Gołąb S., Wusatowski Z., *Kodeks postępowania cywilnego oraz przepisy wprowadzające Kodeks postępowania cywilnego*, Kraków 1933.
- Gozdór G., *Przestępstwa z ustawy o usługach detektywistycznych*, Prok. i Pr. 2005/6.
- Góra-Błaszczkowska A., *Zasada równości w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2008.
- Góra-Błaszczkowska A., *„Rzetelne postępowanie przed sądem” według Trybunału Konstytucyjnego (na podstawie wybranych orzeczeń)*, [w:] *Ius es Remedium. Księga jubileuszowa Profesora Mirosława Sawczuka*, red. A. Jakubecki, J.A. Strzepka, Warszawa 2010.
- Gruza E., Rasz A., *Procesowo-kryminalistyczne aspekty podsłuchu*, *Studia Iuridica* 2006, t. 46.

- Góra-Błaszczkowska A., *Zasad równości stron w procesie cywilnym*, Warszawa 2008.
- Górski A., *Dopuszczenie dowodu z urzędu a zarzucalność procesowa tej czynności sądu cywilnego*, Pal. 2001/11-12.
- Granat M., *Godność człowieka z art. 30 Konstytucji RP jako wartość i jako norma prawna*, PiP 2014/8.
- Grochowski M., *Skutki braku zachowania formy szczególnej oświadczenia woli*, Warszawa 2017.
- Grzegorzczak P., Rylski P., Weitz K., *Przegląd orzecznictwa europejskiego Trybunału Sprawiedliwości z zakresu europejskiego prawa procesowego cywilnego (2003-2008)*, KPP 2009/3.
- Grzegorzczak P., *Stabilność orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych w świetle standardów konstytucyjnych i międzynarodowych*, [w:] *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego*, red. T. Ereciński, K. Weitz, Warszawa 2010.
- Grzegorzczak P., *O konstytucjonalizacji prawa procesowego cywilnego*, *Kwartalnik Prawa Prywatnego* 2012/2.
- Grzegorzczak P., *Dopuszczalność i kształt apelacji w postępowaniu cywilnym – perspektywy przyszłej regulacji z uwzględnieniem standardów konstytucyjnych i międzynarodowych*, [w:] *Postępowanie rozpoznawcze w przyszłym Kodeksie postępowania cywilnego*, red. K. Markiewicz, A. Torbus, Warszawa 2014.
- Gudowski J., *O kilku naczelnych zasadach procesu cywilnego – wczoraj, dziś, jutro*, [w:] *Prawo prywatne czasu przemian, księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Stanisławowi Soltysińskiemu*, red. A. Nowicka, Warszawa 2005.
- Gudowski J., *Pogląd na apelację*, [w:] *Aurea Praxis Aurea Theoria, Księga Pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, red. J. Gudowski, K. Weitz, Warszawa 2011.
- Gudowski J., *Pogląd na kasację*, [w:] *Proces cywilny. Nauka-Kodyfikacja-Praktyka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Feliksowi Zedlerowi*, red. P. Grzegorzczak, K. Knoppek, M. Walasik, Warszawa 2012.
- Gudowski J., *Uzasadnienie orzeczeń Sądu Najwyższego w sprawach cywilnych* [w:], *Uzasadnienia decyzji stosowania prawa*, red. I. Rzucidło-Grochowska, M. Grochowski, Warszawa 2015.
- Gudowski J., *Niezawisłość a związanie sędziego oceną prawną sądu wyższej instancji*, PPC 2016/3.

- Gudowski J., *Nadużycie prawa procesowego w postępowaniu cywilnym (in ampliore contextu)*, [w:] *Nadużycie prawa procesowego cywilnego*, red. P. Grzegorzczak, M. Walasik, F. Zedler, Warszawa 2019.
- Gudowski J., *Normatywny, jurysdykcyjny i kulturowy kryzys uzasadnienia wyroku. Droga znikąd donikąd*, PPC 2020/3.
- Gutowski M., *O regulach dokonywania czynności prawnych*, PiP 2010/8.
- Gutowski M., Kardas P., *Wykładnia i stosowanie prawa w procesie opartym na Konstytucji*, Warszawa 2017.
- Hanausek S., *Wady orzeczeń i ich przyczyny w postępowaniu cywilnym*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Kamila Stęfki*, red. W. Berutowicz, Wrocław 1967.
- Hanausek S., *Ochrona praw jednostki w cywilnym postępowaniu dowodowym*, ZNUJ PP 1979/85.
- Harla A. G., *Postulat sprawności postępowania cywilnego a kwestia jego szybkości (art. 6 k.p.c.)* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego z perspektywy pięćdziesięciolecia jego obowiązywania. Doświadczenia i perspektywy*, red. E. Marszałkowska-Krześ, I. Gil, Ł. Błaszczak, Sopot 2016.
- Harla A. G., *Zasada prawdy w procesie cywilnym* [w:] *Honeste procedere. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Kazimierzowi Lubińskiemu*, red. A. Laskowska-Hulisz, J. May, M. Mrówczyński, Warszawa 2017.
- Hayduk-Hawrylak I., *Wykładnia przepisów prawnych dokonywana przy wydawaniu orzeczeń oraz wykładnia orzeczeń w procesie cywilnym* [w:] *Wokół problematyki orzeczeń*, red. Ł. Błaszczak, Warszawa 2007.
- Helios J., Jedlecka W., *Sprawiedliwość proceduralna w prawie europejskim*, [w:] *Rozdroża sprawiedliwości we współczesnej myśli filozoficznej*, red. B. Wojciechowski, M.J. Golecki, Toruń 2008.
- Hrobni J., *Syntetyczna ocena polskiej procedury cywilnej w świetle materiałów ustawodawczych*, PPIA 1931/1.
- Hoc S., *Ochrona informacji niejawnych i innych tajemnic ustawowo chronionych. Wybrane zagadnienia*, Opole 2006.
- Hofmański P., *Prawo do sądu w ujęciu w ujęciu Konstytucji i ustaw oraz standardów prawa międzynarodowego*, [w:] *Wolności i prawa jednostki oraz ich gwarancje w praktyce*, red. L. Wiśniewski, Warszawa 2006.
- Homenda M., *Pisemne zeznania świadka według nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z 4.07.2019 r. Uwagi w świetle zasad postępowania cywilnego*, PPC 2019/3.

- Horoszowski P., *Nazwa i pojęcie „dowodu” w teorii i praktyce prawa sądowego*, PiP 1956/10.
- Izdebski H., *Orzekanie na podstawie akt sprawy a przeprowadzanie dowodów w postępowaniu przed sądami administracyjnymi*, [w:] *Dowody w postępowaniach sądowych*, red. T. Gardocka, D. Jagiełło, Warszawa 2018.
- Jabłoński M., Jarosz-Żukowska S., *Prawo do sądu* [w:] *Prawa i wolności I i II generacji*, red. A. Florczak, B. Bolechów, Toruń 2006.
- Jagięła J., *Tymczasowa ochrona prawna w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2007.
- Jagięłowicz Ł., *Dowody nielegalne w kontradiktoryjnym procesie karnym*, [w:] *Kontradiktoryjność w polskim procesie karnym*, red. P. Wiliński, Warszawa 2013.
- Jakimowicz W., *Wykładnia w prawie administracyjnym*, Kraków 2006.
- Jakubecki A., *Kontradiktoryjność a poznanie prawdy w procesie cywilnym w świetle zmian kodeksu postępowania cywilnego*, PS 1998/10.
- Jakubecki A., *Postępowanie zabezpieczające w sprawach z zakresu prawa własności intelektualnej*, Kraków 2002.
- Jakubecki A., *Naczelnne zasady postępowania cywilnego w świetle nowelizacji k.p.c.*, [w:] *Czterdziestolecie kodeksu postępowania cywilnego. Zjazd katedr postępowania cywilnego w Zakopanem*, red. A. Oklejak, Warszawa 2006.
- Janas S., *Ciężar dążenia do prawidłowego przebiegu postępowania (art. 162 k.p.c.) jako ciężar procesowy*, PPC 2015/1.
- Janiszewska B., *Klauzula generalna dobrych obyczajów w znowelizowanych przepisach kodeksu cywilnego*, PPH 2003/10.
- Jankowski J., *Nowelizacja Kodeksu postępowania cywilnego, cz. 1, Postępowanie rozpoznawcze*, MoP 2004/19.
- Jankowski J., *Dążenie do poznania prawdy w postępowaniu cywilnym*, Acta Universitatis Lodzianis, 2014/73.
- Janowicz Z., *Postępowanie administracyjne i postępowanie przed sądem administracyjnym*, Warszawa-Poznań 1987.
- Jarocho A., *Postępowanie dowodowe w cywilnym postępowaniu apelacyjnym* [w:] *Prawo wobec wyzwań współczesności. Materiały z sesji naukowej (Poznań, 31 marca 2004 r.)*, t. 2, red. P. Wiliński, Poznań 2005.
- Jarocho A., *Uchybienie przez sąd przepisom postępowania uzasadniające żądanie wpisania zastrzeżenia do protokołu*, PiA 2009/8.
- Jasiński W., *Zakaz przeprowadzenia i wykorzystania w procesie karnym dowodu uzyskanego do celów postępowania karnego za pomocą czynu zabronionego (art.168a k.p.k.)*,

- [w:] red. P. Wiliński, *Obrońca i pełnomocnik w procesie karnym po 1 lipca 2015 r. Przewodnik po zmianach*, Warszawa 2015.
- Jasiński W., *Nielegalnie uzyskane dowody w procesie karnym. W poszukiwaniu optymalnego rozwiązania*, Warszawa 2019.
- Jaśkiewicz J., *Poznanie faktów w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2013.
- Jaślikowski M., *Prawo sądu do przeprowadzania z urzędu dowodów niewskazanych przez strony w świetle zasad i funkcji postępowania cywilnego*, PS/2005/11-12.
- Jauernig O., *Kilka uwag o celu procesu cywilnego*, RPEiS 1984/3.
- Jędrejek G., *Wykładnia przepisów prawa cywilnego*, Warszawa 2020.
- Jodłowski J., Resich Z., *Postępowanie cywilne*, Warszawa 1987.
- Jodłowski J., *Zasada prawdy materialnej w postępowaniu karnym. Analiza w perspektywie funkcji prawa karnego*, Warszawa 2015.
- Kaczmarek B., *Małoletni świadek w procesie cywilnym- zagadnienia wybrane*, Przegląd Prawa i Administracji 2009/81.
- Kaczmarek T., *O tzw. okolicznościach „wyłączających” bezprawność czynu*, PiP 2008/10.
- Kaczmarek T, Rec.: Z. Jędrzejewski, *Bezprawność jako element przestępności czynu. Studium na temat struktury przestępstwa*, Warszawa 2009, PiP 2010/7.
- Kaczmarek-Templin B., *E-mail naruszający tajemnicę korespondencji jako dowód w postępowaniu cywilnym*, [w:] *Problem dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem w procesie cywilnym*, red. K. Knoppek, Poznań 2018.
- Kallus A., *Konsekwencje prawne zmiany przepisu art. 3 w postępowaniu procesowym*, MoP 1997/4.
- Karolczyk B., *Dopuszczalność „dowodów uzyskanych z naruszeniem prawa” w postępowaniu cywilnym*, PS 2012/4.
- Karolczyk B., *Koncentracja materiału procesowego w postępowaniu cywilnym przed sądem pierwszej instancji*, Warszawa 2013.
- Kiedrowicz A., *Zagadnienia kontroli przekazów informacji w ramach telefonii internetowej*, Prok. i Pr. 2008/10.
- Klejnowska M., *Podśluch operacyjny i prowokacja policyjna*, Prok. i Pr. 2004/4.
- Klich A., *Dowód z opinii biegłego w postępowaniu cywilnym. Biegły lekarz*, Warszawa 2016.
- Klich-Rump J., *Podstawa faktyczna rozstrzygnięcia sądowego w procesie cywilnym*, Warszawa 1977.
- Kłopocka M., *Prawo do sądu w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, AUWr. PPA 2007/76.

- Kmieciak Z., *Idea sprawiedliwości proceduralnej w prawie administracyjnym*, PiP 1994/10.
- Kmieciak Z., *Postępowanie administracyjne w świetle standardów europejskich*, Warszawa 1997.
- Kmieciak Z., *Postępowanie w sprawach ochrony konkurencji a koncepcja procedury hybrydowej*, PiP 2002/4.
- Kmieciak R., *Dowód ścisły w procesie karnym*, Lublin 1983.
- Kmieciak R., *Prawo dowodowe. Zarys wykładu*, Kraków 2005.
- Kmieciak R., *Kontrowersyjne unormowania w znowelizowanym kodeksie postępowania karnego*, Pr. i Pr., 2015/1-2.
- Knoppek K., *Niezdolność spostrzegania lub przekazywania spostrzeżeń jako okoliczność wyłączająca świadka od składania zeznań w postępowaniu cywilnym*, NP 1982/1-2.
- Knoppek K., *Podmiotowe ograniczenia dowodu z zeznań świadków w procesie cywilnym*, Poznań 1985.
- Knoppek K., *Dokument w procesie cywilnym*, Poznań 1993.
- Knoppek K., *Wydruk komputerowy jako dowód w procesie cywilnym*, PiP 1993/2.
- Knoppek K., *Wokół sporu o ograniczenie dowodowe przeciwko i ponad osnowę dokumentu (próba podsumowania)*, [w:] *Księga pamięci ku czci W. Broniewicza*, red. A. Marciniak, Łódź 1998.
- Knoppek K., *Zmierzch zasady prawdy obiektywnej w procesie cywilnym*, Pal. 2005/1-2.
- Knoppek K., *Problem dopuszczania przez sąd dowodów z urzędu w postępowaniu cywilnym*, RPEiS 2007/3.
- Knoppek K., *Zarzuty dotyczące ustalenia faktów lub oceny dowodów jako podstawa skargi kasacyjnej*, Pal. 2007/7-8.
- Knoppek K., *Zarzuty dotyczące ustalania faktów lub oceny dowodów jako podstawa skargi kasacyjnej*, Pal. 2007/7-8.
- Knoppek K., *Wstęp do badań nad problemem dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem w procesie cywilnym*, [w:] *Problem dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem w procesie cywilnym*, red. K. Knoppek, Poznań 2018.
- Koch H., Dietrich F., *Germany – Administration od Evidence* [w:] *International Encyclopedia of Laws. Civil Procedure*, vol. 2, red. P. Lemmens, Haga 2006.
- Kodek G.E., *Rechtswidrig erlangte Beweismittel im Zivilprozess. Eine Untersuchung der österreichischen, deutschen und amerikanischen Rechtsklage*, Wiedeń 1987.
- Kociołek-Pęksy A., Stępień M., *Leksykon socjologii prawa*, Warszawa 2013.
- Koczur S., *Aksjologia odpowiedzialności materialnej pracownika*, Warszawa 2016.

- Kołodkowski K., *Dowodzenie w procesie cywilnym*, Warszawa 2000.
- Kondek J.M., *Bezprawność jako przesłanka odpowiedzialności odszkodowawczej*, Warszawa 2013.
- Konecki J., *Wykorzystanie materiałów niejawnych w postępowaniu karnym*, PS 2009/4.
- Koralewski P., *Usługi oparte na przetwarzaniu danych geograficznych*, Internetowy Kwartalnik Antymonopolowy i Regulacyjny, Warszawa 2012/6.
- Kordela M., *Rola zasad państwa prawnego w budowie aksjologii prawa*, [w:] *Zmiany społeczne a zmiany prawne. Aksjologia, konstytucja, integracja europejska. XIII Zjazd Katedr Teorii i Filozofii Prawa, Kazimierz Dolny, 21-23 września 1999*, red. L. Leszczyński, Lublin 1999.
- Kordela M., *Zarys typologii uzasadnień aksjologicznych w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, Bydgoszcz-Poznań 2001.
- Kordela M., *Zasady prawa jako normatywna postać wartości*, RPEiS 2006/1.
- Kordela M., *Kategoria norm, zasad oraz wartości prawnych. Uwagi metodologiczne w związku z orzecznictwem Trybunału Konstytucyjnego*, Przegląd Sejmowy 2009/5.
- Kordela M., *Zasady prawa w sensie opisowym. Próba reinterpretacji*, [w:] *W poszukiwaniu dobra wspólnego. Księga jubileuszowa Profesora Macieja Zielińskiego*, red. A. Choduń, S. Czepita, Szczecin 2010.
- Kordela M., *Zasady prawa. Studium teoretyczno prawne*, Poznań 2014.
- Kordela M., *Wstęp metodologiczny do wykładni aksjologicznej*, [w:] *Wielowymiarowość prawa*, red. J. Czapska, M. Dudek, M. Stępień, Toruń 2014.
- Kordela M., *Metody wykładni i inferencji zasad prawa*, [w:] *Wykładnia prawa. Tradycja i perspektywy*, red. M. Hermann, S. Sykuna, Warszawa 2016.
- Kordela M., *Pewność prawa jako wartość konstytucyjna*, [w:] *Wykładnia konstytucji. Aktualne problemy i tendencje*, red. M. Smolak, Warszawa 2016.
- Kordela M., *Aksjologiczna wykładnia prawa*, Przegląd Prawa i Administracji 2017/3791.
- Kornobis-Romanowska D., *Sąd krajowy w prawie wspólnotowym*, Kraków 2007.
- Korszeń D., *Zakres zakazu przeprowadzania w postępowaniu cywilnym dowodów nielegalnych (bezprawnych)*, MoP 2013/1.
- Korybski A., Leszczyński L., *Stanowienie i stosowanie prawa. Elementy teorii*, Warszawa 2015.
- Korzan K., *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 2004.
- Korzan K., *Naczelne zasady wymiaru sprawiedliwości i naczelne zasady postępowania nieprocesowego*, Rejent 2004/7.

- Korycka-Zirk M., *Teorie zasad prawa a zasada proporcjonalności*, Warszawa 2012.
- Korycki J., *Kontrola operacyjna*, Prok. i Pr. 2006/7-8.
- Kosielińska U. A., *Pewność w sferze stosowania prawa – kilka uwag*, [w:] *Polska kultura prawna a proces integracji europejskiej*, Kraków 2005, red. S. Wronkowska.
- Kosior M., *Okoliczności wyłączające bezprawność naruszenia dóbr osobistych na gruncie Kodeksu cywilnego*, [w:] *Dobra osobiste*, red. I. Lewandowska-Malec, Warszawa 2017.
- Kostecki T., *Zasada prawdy formalnej w KPC*, Głos Sądownictwa 1936/6.
- Kościółek A., *Elektroniczne czynności procesowe w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2012.
- Kościółek A., *Rozpoznawanie spraw cywilnych na posiedzeniu niejawnym*, [w:] *Ius est a iustitia appellatum. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Wiśniewskiemu*, red. T. Ereciński, J. Gudowski, M. Pazdan, Warszawa 2017.
- Kość A., *Relacja prawa i wartości w społeczeństwie otwartym*, [w:] *Prawo a wartości. Księga jubileuszowa Profesora Józefa Nowackiego*, red. I. Bogucka, Z. Tobor, Warszawa 2003.
- Kotłowski D., *Ustawowa zasada szybkości postępowania w ustawie – Kodeks postępowania cywilnego oraz mechanizmy służące jej realizacji*, [w:] *Przewlekłość postępowania w sprawach cywilnych*, red. O.M. Piaskowska, K. Sadowski, Warszawa 2016.
- Kotowski A., *Teoretycznoprawna analiza pojęcia uzasadniania* [w:] *Uzasadnienia decyzji stosowania prawa*, red. I. Rzucidło-Grochowska, M. Grochowski, Warszawa 2015.
- Kotowski A., *Wykładnia orientacyjna. Teorie wykładni prawa i teoria orientacyjnego badania wykładni operatywnej*, Warszawa 2018.
- Kozakiewicz Ł., *Zarzut naruszenia zasady swobodnej oceny dowodów w postępowaniu apelacyjnym*, Radca Prawny ZN 2015/4.
- Krakowiak M., *Potajemne nagranie na taśmę jako dowód w postępowaniu cywilnym*, MoP 2005/24.
- Krukowski J., *Godność człowieka podstawą konstytucyjnego katalogu praw i wolności jednostki*, [w:] *Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona*, red. L. Wiśniewski, Warszawa 1997.
- Kruszelnicki F., *Zasady procesu cywilnego według polskiej procedury cywilnej*, Głos Sądownictwa 1931/9.
- Krzemiński Z., *Przesłuchanie stron w procesie rozwodowym*, Pal. 1960/5.
- Kubiak A., *Konstytucyjna zasada prawa do sądu w świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, Łódź 2006.
- Kubiak R., *Legalność pierwotna ryzyka sportowego*, Prok. i Pr. 2006/12.

- Kulesza C., *Czynności operacyjno-rozprawcze a zasada rzetelnego procesu w orzecznictwie Trybunału w Strasburgu i sądów polskich*, PP 2008/2.
- Kulski R., *Umowy dowodowe w postępowaniu cywilnym (rozważania na tle prawno porównawczym)* [w:] *Czterdziestolecie kodeksu postępowania cywilnego. Zjazd katedr postępowania cywilnego w Zakopanem (7-9 października 2005 r.)*, red. I. Ratusińska, Kraków 2006.
- Kulski R., *Umowy procesowe w postępowaniu cywilnym*, Kraków 2006.
- Kulski R., *Cel i funkcje postępowania cywilnego*, [w:] *Postępowanie rozpoznawcze w przyszłym Kodeksie postępowania cywilnego*, red. K. Markiewicz, A. Torbus, Warszawa 2014.
- Kulski R., *Zastosowanie technologii informacyjnych w procesie cywilnym na tle prawnoporównawczym* [w:] *Honeste procedere. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Kazimierzowi Lubińskiemu*, red. A. Laskowska-Hulisz, J. May, M. Mrówczyński, Warszawa 2017.
- Krukowski J., *Godność człowieka podstawą konstytucyjnego katalogu praw i wolności jednostki*, [w:] *Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona*, red. L. Wiśniewski, Warszawa 1997.
- Kuś A., *Prawo Unii Europejskiej z uwzględnieniem Traktatu z Lizbony*, Lublin 2010.
- Kuźmicka-Sulikowska J., *Zasady odpowiedzialności deliktowej w świetle nowych tendencji w ustawodawstwie polskim*, Warszawa 2011.
- Kwiatkowski Z., *Zakazy dowodowe w procesie karnym*, Kraków 2005.
- Kwiatkowski Z., *Model zakazów dowodowych de lege lata w polskim procesie karnym*, [w:] *Nowe spojrzenie na model zakazów dowodowych w procesie karnym*, red. J. Skorupka, A. Drozd, Warszawa 2015.
- Lach A., *Dopuszczalność dowodów uzyskanych z naruszeniem prawa w postępowaniu karnym*, PiP 2014/10.
- Lach A., *Rzetelne postępowanie dowodowe w sprawach karnych w świetle orzecznictwa strasburskiego*, Warszawa 2018.
- Lang W., *System prawa i porządek prawny*, [w:] *System prawny a porządek prawny*, red. O. Bogucki, S. Czepita, Szczecin 2008.
- Laskowska A., *Dowody w postępowaniu cywilnym uzyskane w sposób sprzeczny z prawem*, PiP 2003/12.

- Laskowska-Hulisz A., *Dowody z innych dokumentów niż wymienione w art. 243¹ k.p.c. uzyskane w sposób sprzeczny z prawem*, [w:] *Problem dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem w procesie cywilnym*, red. K. Knoppek, Poznań 2018.
- Leanza P., *L'istruzione probatoria nel nuovo processo civile*, Turyn 2012.
- Lech P., *Owoce zatrutego drzewa w procesie karnym. Dowody zdobyte nielegalnie*, Pal. 2012/3-4.
- Leszczyński L., *O aksjologii stosowania prawa*, [w:] *Filozofia prawa a tworzenie i stosowanie prawa. Materiały Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej zorganizowanej w dniach 11 i 12 czerwca 1991 roku w Katowicach*, red. B. Czech, Katowice 1992.
- Leszczyński L., *Tworzenie generalnych klauzul odsyłających*, Lublin 2000.
- Leszczyński L., *Stosowanie generalnych klauzul odsyłających*, Kraków 2001.
- Leszczyński L., *Zagadnienia teorii stosowania prawa. Doktryna i tezy orzecznictwa*, Kraków 2004.
- Leszczyński L., *Dyskrecjonalność a jednolitość stosowania prawa. Rola argumentu per rationem decidendi*, [w:] *Dyskrecjonalność w prawie*, red. W. Staśkiewicz, T. Stawecki, Warszawa 2010.
- Leszczyński L., *Wykładnia prawa – model ogólny*, [w:] *Wykładnia prawa. Model ogólny a perspektywa europejskiej konwencji praw człowieka i prawa Unii Europejskiej*, red. A. Kalisz, L. Leszczyński, B. Liżewski, Lublin 2011.
- Leszczyński L., *Jednolitość orzecznictwa jako wartość stosowania prawa*, [w:] *Studia i Analizy Sądu Najwyższego. Materiały Naukowe. Tom I „Jednolitość orzecznictwa – standard – instrumenty – praktyka”*, red. M. Grochowski, M. Raczkowski, S. Żółtek, Warszawa 2015.
- Lewandowska-Malec I., *Dobra osobiste*, Warszawa 2017.
- Liebman E.T., *Manuale di diritto processuale civile*, Mediolan 1981.
- Limbach J., „*Promieniowanie*” konstytucji na prawo prywatne, *Kwartalnik Prawa Prywatnego* 1999/3.
- Lipiński K., *Klauzula uadekwatniająca przesłanki niedopuszczalności dowodu w postępowaniu karnym (art. 168a KPK)*, *Prok. i Pr.* 2016/11.
- Lisowska-Krakiwiak S., *Instytucje kuratorów a realizacja prawa do sądu w cywilnym postępowaniu rozpoznawczym*, Warszawa 2018.
- Litauer J.J., *Polska procedura cywilna. Projekty referentów z uzasadnieniem*, Kraków 1921.
- Litauer J.J., *Zasady ogólne postępowania dowodowego w polskiej procedurze cywilnej*, *PPC* 1939/ 5-6.

- Lityński A., *O przekształceniach procesu cywilnego w Polsce Ludowej historyjka prawa uwag kilka*, [w:] *Wokół problematyki cywilno procesowej. Studium teoretyczno prawne, Księga pamiątkowa dla uczczenia pracy naukowej Profesora Kazimierza Korzana*, red. A. Nowak, Katowice 2001.
- Lizewski B., *Wykładnia Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, [w:] *Wykładnia prawa. Model ogólny a perspektywa europejskiej konwencji praw człowieka i prawa Unii Europejskiej*, red. A. Kalisz, L. Leszczyński, B. Lizewski, Lublin 2011.
- Longchamps F., *Problem trwałości decyzji administracyjnych*, PiP 1961/12.
- Lubiński K., *Przedmiot komparatystyki prawa procesowego*, [w:] *Proces cywilny. Nauka-Kodyfikacja-Praktyka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Feliksowi Zedlerowi*, red. P. Grzegorzczak, K. Knoppek, M. Walasik, Warszawa 2012.
- Lugo A., *Manuale di diritto processuale civile*, Mediolan 2012.
- Łabno A., *Ograniczenie wolności i praw człowieka na podstawie art. 31 Konstytucji III RP*, [w:] *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, red. B. Banaszak, A. Preisner, Warszawa 2002.
- Łazarska A., *Rzetelny proces cywilny*, Warszawa 2012.
- Łazarska A., *Sędziowskie kierownictwo postępowaniem cywilnym przed sądem pierwszej instancji*, Warszawa 2013.
- Łazarska A., *Sędziowskie kierownictwo postępowaniem*, PS 2012/5.
- Łętowska E., *Wpływ Konstytucji na prawo cywilne*, [w:] *Konstytucyjne podstawy systemu prawa*, red. M. Wyrzykowski, Warszawa 2001.
- Łętowska E., *Promieniowanie orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego na poszczególne gałęzie prawa*, [w:] *Księga XX-lecia orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, red. M. Zubik, Warszawa 2006.
- Łętowska E., *Rzeźbienie państwa prawa 20 lat później*, Warszawa 2012.
- Łętowska E., *Wystąpienia, głosy w dyskusji i podsumowania*, [w:] *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego*, red. T. Ereciński, K. Weitz, Warszawa 2010.
- Łętowska E., *Prawo do sądu – różne perspektywy*, [w] *Aurea Praxis Aurea Theoria, Księga Pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, red. J. Gudowski, K. Weitz, Warszawa 2011.
- Łętowska E., *Wirtualizacja sądowej ochrony słabszych* [w:] *Ochrona strony słabszej stosunku prawnego. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Adamowi Zielińskiemu*, Warszawa 2016.

- Machnikowski P., *Odpowiedzialność za własne czyny*, [w:] *Prawo zobowiązań - część ogólna. System Prawa Prywatnego. Tom 6*, red. A. Olejniczak, Warszawa 2014.
- Makarucha R., *Zasady prawa jako czynnik zapewniający aksjologiczną spójność systemu prawa*, *Folia Iuridica Wratislaviensis* 2014/3.
- Malczyk-Herdzina M., *Dowód z urzędu w procesie cywilnym*, PS 2000/6.
- Mandroli C., Carrata A., *Diritto Processuale Civile, Tom II*, Turyn 2020.
- Manowska M., *Zasada prawdy materialnej w świetle nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego*, *Prawo Spółek* 1999/12.
- Manowska M., *Dokument jako środek dowodowy w postępowaniu nakazowym*, *Prawo Spółek* 1999/4.
- Manowska M., *Struktura sędziowskiego materialnego kierownictwa postępowaniem dowodowym przed sądem II instancji w apelacji pełnej w procesie cywilnym*, PS 2018/10.
- Marek A., Konarska-Wrzosek V., *Prawo karne*. Warszawa 2016.
- Markiewicz K., *Uzasadnienie orzeczeń sądów II instancji*, [w] *Sine ira et studio. Księga pamiątkowa dedykowana Sędziemu Jackowi Gudowskiemu*, red. T. Ereciński, P. Grzegorzczak, K. Weitz, Warszawa 2016.
- Maroń G., *Formuła ważenia zasad prawa jako mechanizm usuwania ich kolizji na przykładzie koncepcji R. Alexy'ego*, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego* 2009/53.
- Maroń G., *Zasady prawa. Pojmowanie i typologie a rola w wykładni prawa i orzecznictwie konstytucyjnym*, Poznań 2011.
- Marszał K., *Proces karny*, Katowice 1997.
- Marszał K., *Prawo karne procesowe*, Warszawa 1988.
- Marszałkowska-Krześ E., Gil I., *Władza dyskrecyjna a ciężar wspierania postępowania i działania z dobrymi obyczajami*, [w:] *Postępowanie rozpoznawcze w przyszłym Kodeksie postępowania cywilnego*, red. K. Markiewicz, A. Torbus, Warszawa 2014.
- Marszałkowska-Krześ E., Gil I., *Ciężar twierdzenia i dowodzenia w aspekcie dobrych obyczajów*, [w:] *Dowodzenie w postępowaniach sądowych w perspektywie porównawczej*, red. D. Gil, Lublin 2016.
- May J., *Obrona pozwanego w procesie cywilnym przed sądem I instancji*, Warszawa 2013.
- Mądrzak H., *Ograniczenia dowodowe przeciwko osnowie lub ponad osnowę dokumentu a postulat wykrycia prawdy w procesie cywilnym*, NP 1961/3.
- Mądrzak H., *Prawo do sądu jako gwarancja ochrony praw człowieka (Studium na tle polskiego prawa konstytucyjnego, prawa cywilnego materialnego i procesowego)*,

- [w:] *Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona*, red. L. Wiśniewski, Warszawa 1997.
- Mączyński A., *Bezpośrednie stosowanie konstytucji przez sądy*, PiP 2000/5.
- Mądrzak H., Marszałkowska-Krześ E., *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2003.
- Mądrzak H., *O pojmowaniu naczelnych zasad postępowania cywilnego*, [w:] *Proces i prawo. Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Jerzego Jodłowskiego*, red. E. Łętowska, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1989.
- Mendrek A., *Wyrokowanie na posiedzeniu niejawnym – zagadnienia wybrane*, [w:] *Ius est a iustitia appellatum. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Wiśniewskiemu*, red. T. Ereciński, J. Gudowski, M. Pazdan, Warszawa 2017.
- Mendrek A., *Reforma prawa dowodowego w świetle nowelizacji z 4.7.2019 r.*, [w:] *Nowelizacja Kodeksu postępowania cywilnego z 4.7.2019 r. w praktyce*, red. K. Flaga-Gieruszyńska, R. Flejszar, M. Malczyk, Warszawa 2020, s. 91 i n.
- Miączyński A., *Struktura i funkcja orzeczeń w sprawach cywilnych*, ZNUJ Prace Prawnicze 1971/51.
- Mik C., *Koncepcja normatywna europejskiego prawa praw człowieka*, Toruń 1994.
- Mik B., *Karnomaterialna ochrona dokumentów (zagadnienia wybrane)*, Prok. i Pr. 2001/4.
- Miszewski W., *Proces cywilny w zarysie, cz. I*, Warszawa 1948.
- Misztal-Konecka J., *Informacje niejawne w postępowaniu cywilnym*, PS 2012/6.
- Misztal-Konecka J., *Dowody uzyskane sprzecznie z prawem – problem dopuszczalności dowodów czy och oceny? Kilka uwag na gruncie postępowania cywilnego*, [w:] *Problem dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem w procesie cywilnym*, red. K. Knoppek, Poznań 2018.
- Mokrysz-Olszyńska A., *Zasada „wszystko, co nie jest prawem zabronione, jest dozwolone” w świetle klauzuli dobrych obyczajów i wymogu staranności zawodowej*, Roczniki Administracji i Prawa, Rok XV/1.
- Montesano L., De Santis F., Giovanni A., *Corso Base di Diritti Processuale Civile*, Mediolan 2019.
- Morawska E., *Klauzula państwa prawnego w Konstytucji RP na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, Toruń 2003.
- Morawski L., *Uzasadnienie i argumentowanie w postępowaniu dowodowym*, PiP 1983/9.
- Morawski L., *Główne problemy współczesnej filozofii prawa. Prawo w toku przemian*. Warszawa 1999.

- Morawski L., *Klauzula państwa prawnego w Konstytucji RP na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, Toruń 2003.
- Morawski L., *Zasady wykładni prawa*, Toruń 2010.
- Mucha J., *Sądowa ocena wniosku o przeprowadzenie dowodu w przypadku dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem*, [w:] *Problem dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem w procesie cywilnym*, red. K. Knoppek, Poznań 2018.
- Muliński M., Krakowiak M., *Przesłuchanie świadka w postępowaniu cywilnym za pomocą środków nowoczesnej techniki – postulat de lege ferenda*, PS 2005/3.
- Muliński M., *Zasada nieobciążania ponad potrzebę strony biernej postępowania zabezpieczającego i egzekucyjnego*, Sopot 2017.
- Murzynowski A., *Istota i zasady procesu karnego*, Warszawa 1994.
- Musialik-Dudzińska G., *Podśluch pozaprosesowy (operacyjny) na gruncie znowelizowanej ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r., o Policji*, PS 2004/4.
- Nartowski W., *Drzewo zatrute, owoc niekoniecznie*, Rzeczpospolita z 17.10.2011.
- Niegierewicz A., *Sprawozdanie z konferencji naukowej V Wrocławskiego Seminarium Karnoprocesowego 2017 „Norma postępowania karnego. Sędzia wobec zmian prawa karnego procesowego”*, Wrocław 10.4.2017 r., MoP 2017/14.
- Niesiołowski J., Rodzewicz J., *Pojęcie normy prawnej a podstawa prawna i faktyczna orzeczenia*, PiP 1984/6.
- Niewęglowska K., *Informacja a prawda w procesie cywilnym: między prawdą formalną a prawdą materialną*, [w:] *Obywatelskie prawo do informacji*, red. T. Gardocka, Warszawa 2008.
- Nita B., *Bezpośrednie stosowanie konstytucji a rola sądów w ochronie konstytucyjności prawa*, PiP 2002/9.
- Nita-Światłowska B., *Problem konstytucyjnych ograniczeń pozyskiwania informacji dla celów procesu karnego*, [w:] *Pozaprosesowe pozyskiwanie dowodów i ich wykorzystanie w procesie karnym*, red. P. Hofmański, D. Szumiło-Kulczycka, P. Czarnecki, Warszawa 2015.
- Niżnik-Mucha A., *Kilka refleksji na temat wartości konstytucyjnych w świetle założeń pozytywizacji praw człowieka*, PPP 2010/7-8.
- Nowacki J., Tobor Z., *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 2016.
- Nowak L., *Interpretacja prawnicza*, Warszawa 1973.
- Nowak L., *U podstaw marksistowskiej aksjologii*, Warszawa 1974.

- Oklejak A., *Wokół problematyki ograniczeń dowodowych w polskim procesie cywilnym*, [w:] *Proces cywilny. Nauka-Kodyfikacja-Praktyka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Feliksowi Zedlerowi*, red. P. Grzegorzczak, K. Knoppek, M. Walasik, Warszawa 2012.
- Okolski J., Jaczewski P., *Rola środków dowodowych uzyskanych w sposób sprzeczny z prawem*, [w:] *Arbitraż i mediacja. Księga jubileuszowa dedykowana doktorowi Andrzejowi Tynelowi*, red. M. Łaszczuk, M. Furtek, S. Pieckowski, J. Poczobut, A. Szumański, M. Tomaszewski, Warszawa 2012.
- Olaś A., *Umorzenie procesu cywilnego*, Warszawa 2016.
- Olaś A., *Ius moderandi w postępowaniu cywilnym po zmianach wprowadzonych na mocy ustawy z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw*, PPC 2020/1.
- Olszewski J., *Nowa ustawa o ochronie konkurencji i konsumentów*, MoP 2001/14.
- Oniszczyk J., *Prawo do sądu w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, *Biuletyn Trybunału Konstytucyjnego*, 1999/2-3.
- Oniszczyk J., *Stosowanie prawa*, Warszawa 2000.
- Opalek K., Woleński J., *Problem aksjomatyzacji prawa*, PiP 1973/1.
- Osowy P., *Problemy dotyczące dostosowania polskiego prawa sadowego cywilnego do prawa europejskiego – ochrona praw i wolności na przykładzie prawa do sądu*, Rejent 2000/12.
- Osowy P., *Zapobieganie przewlekłości postępowania cywilnego z uwzględnieniem zasady koncentracji materiału procesowego (zagadnienia wybrane)*, Rejent 2002/11.
- Osowy P., *Uchybienia procesowe sądu (uwagi na temat aktualności i przydatności art. 162 k.p.c.)*, PS 2005/7-8.
- Osowy P., *Prawo cywilne procesowe a prawo materialne*, [w:] *Czterdzieści lat Kodeksu Cywilnego. Materiały z ogólnopolskiego zjazdu cywilistów w Rzeszowie (8-10.10.2004 r.)*, red. M. Sawczuk, Kraków 2006.
- Ostrowski L., *Roztrząsanie wyników postępowania według art. 210 § 3 k.p.c.*, NP 1988/2-3.
- Pałeczki K., *Prawoznawstwo. Zarys wykładu*, Warszawa 2003.
- Pałeczki K., *Aksjologia prawa*, [w:] *Leksykon socjologii prawa*, red. A. Kociołek-Pęksa, M. Stępień, Warszawa 2013.
- Pązik A., *Wylączenie bezprawności naruszenia dobra osobistego na podstawie interesu społecznego*, Warszawa 2014.
- Pełczyński M., *Praktyczne uwagi w przedmiocie składania obszernego materiału dowodowego w sprawach cywilnych*, MoP 2015/5.

- Pędziątek-Kunert E., *Realizacja zasady swobodnej oceny dowodów w procesie cywilnym i procesie karnym w kontekście orzecznictwa Sądu Najwyższego*, Ius et Administratio 2017/2.
- Piasecki K., *Wykorzystanie w postępowaniu cywilnym materiału dowodowego zebranego w sprawie karnej*, Pal. 1971/12.
- Piasecki K., *Wyrok pierwszej instancji w procesie cywilnym*, Warszawa 1981.
- Piasecki K., *Prawda w procesie cywilnym*, NP 1989/2-3.
- Piasecki K., *Postępowanie sporne rozpoznawcze w sprawach cywilnych*, Warszawa 2011.
- Piasecki K., *System dowodów i postępowanie dowodowe w sprawach cywilnych*, Warszawa 2013.
- Piasecki K., *Zarys sądowego prawa procesowego Unii Europejskiej*, Warszawa 2009.
- Picardi N., *Manuale del processo civile*, Turyn 2019.
- Pietrzkowski H., *Prawo do rzetelnego procesu w świetle zmienionej procedury cywilnej*, PS 2005/10.
- Pietrzkowski H., *Metodyka pracy sędziego w sprawach cywilnych*, Warszawa 2021.
- Pilipiec S., *Teoretyczno-prawne aspekty zasady prawa do sądu*, AUMCS 2000/47
- Plebanek M. G., *Nadużycie praw procesowych w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2012.
- Płachta M., *Wiarygodność zeznań świadka. Niektóre problemy logiczne*, RPEiS 1984/2.
- Płeszka K., *Reguły preferencji w prawniczych rozumowaniach interpretacyjnych*, [w:] *Studia z filozofii prawa*, red. J. Stelmach, Kraków 2003.
- Płowiec W., *Gwarancje zasady nadrzędności Konstytucji*, RPEiS 2018/1.
- Pogonowski P., *Realizacja prawa do sądu w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2005.
- Pogonowski P., *Rola sędziego i autonomia stron w procesie cywilnym. Zagadnienia podstawowe*, Roczniki Nauk Prawnych T. XVII, 2007/2.
- Potrzeszcz J., *Idea prawa w orzecznictwie polskiego Trybunału Konstytucyjnego*, Lublin 2007.
- Potrzeszcz J., *Bezpieczeństwo prawne z perspektywy filozofii prawa*, Lublin 2013.
- Proto Pisani A., *Lezioni di diritto processuale civile*, Neapol 2014.
- Pułło A., *Z problematyki zasad prawa. Idee ogólne w prawie konstytucyjnym*, PS 1996/1.
- Rafacz J., *Dawny proces polski*, Warszawa 1925.
- Radwański Z., *Wykładnia oświadczeń woli składanych indywidualnym adresatom*, Wrocław 1992.
- Radwański Z., Olejniczak A., *Zobowiązania - część ogólna*, Warszawa 2012.
- Redelbach A., *Sądy a ochrona praw człowieka*, Toruń 1999.

- Rejda M., *Poznanie faktów oraz gromadzenie dowodów przez powoda w polskim postępowaniu cywilnym ze szczególnym uwzględnieniem spraw z zakresu ochrony własności intelektualnej*, PPC 2013/2.
- Rejda M., *Zabezpieczenie dowodów w sprawach o naruszenia praw własności intelektualnej*, Warszawa 2019.
- Rejman S., *Granice sędziowskiej swobodnej oceny dowodów*, Biuletyn Ministerstwa Sprawiedliwości 1961/7-8.
- Reiwer R., *Wyłączenie sędziego w procesie cywilnym*, Warszawa 2016.
- Resich Z., *Zasada dyspozycyjności i kontradictoryjności w procesie cywilnym PRL*, PiP 1957/7-8.
- Resich Z., *Poznanie prawdy w procesie cywilnym*, Warszawa 1958.
- Resich Z., *Istota procesu cywilnego*, Warszawa 1985.
- Resich Z., *Uproszczenie postępowania dowodowego w świetle prawa cywilnego procesowego Polski i innych krajów socjalistycznych*, NP 1987/7-8.
- Ricci G.F., *Atipicità della prova, processo ordinario e rito camerale*, Rivista trimestrale del diritto e procedura civile, 2002/2.
- Rodzewicz J., *Prejudycjalność w postępowaniu cywilnym*, Gdańsk 2000.
- Rogalski M., *Podstuch procesowy i pozaprosesowy. Kontrola i utrwalanie rozmów na podstawie k.p.k. oraz ustaw szczególnych*, Warszawa 2019.
- Romanowicz M., *Utrwalona linia orzecznicza jako argument z (własnego) autorytetu sądowego*, [w:] *Rola orzecznictwa w systemie prawa*, red. T. Giaro, Warszawa 2016.
- Rosenberg L., Schwab K.H., Gottwald P., *Zivilprozessrecht*, Monachium 2004.
- Różewicz-Ładoń K., *Postępowanie przed Prezesem Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów w zakresie przeciwdziałania praktykom ograniczającym konkurencję*, Warszawa 2011.
- Różańska J., *Sędziowska rekonstrukcja stanu faktycznego i jej osobowościowe uwarunkowania*, NP 1988/10–12.
- Rylski P., Zembrzusi T., *Rozpoznawanie spraw cywilnych na posiedzeniu niejawnym*, PS 2006/6.
- Rylski P., *Glosa do wyroku SN z 15 grudnia 2005 r., V CK 400/05*, OSP 2006/11/127.
- Rylski P., *Działanie sądu z urzędu a podstawa faktyczna wyroku cywilnego*, Warszawa 2009.
- Rylski P., *Zabezpieczenie dowodu na gruncie rozporządzenia 44/2001 i 1206/2001*, [w:] *Europejskie prawo procesowe cywilne i kolizyjne*, red. P. Grzegorzczak, K. Weitz, Warszawa 2012.

- Rylski P., *Uzasadnienie orzeczenia w postępowaniu cywilnym przed sądami powszechnymi*, [w:] *Uzasadnienia decyzji stosowania prawa*, red. I. Rzucidło-Grochowska, M. Grochowski, Warszawa 2015.
- Rylski P., *O potrzebie definicji nadużycia prawa procesowego na gruncie art. 4^l KPC*, [w:] *Reforma czy kolejna nowelizacja. Uwagi na tle ustawy z 4.7.2019 KPC*, red. P. Rylski, Warszawa 2020.
- Rylski P., *Zmiany w przepisach o postępowaniu apelacyjnym w świetle modelu apelacji cywilnej*, PPC 2020/1.
- Rzewuski M., *Uzasadnienie orzeczeń* [w:] *Rozstrzygnięcie sądowe w postępowaniu cywilnym*, red. M. Rzewuski, Warszawa 2021.
- Rzucidło-Grochowska I., *Uzasadnienie orzeczenia sądowego w świetle jednolitości orzecznictwa. Zarys problematyki* [w:] *Jednolitość orzecznictwa. Standard – instrumenty – praktyka. Materiały z konferencji naukowej. Warszawa, Sąd Najwyższy, 21 listopada 2013 r. Tom I*, red. M. Grochowski, M. Raczkowski, S. Żółtek, Warszawa 2015.
- Rzucidło I., *Uzasadnienie orzeczenia sądowego. Ujęcie teoretyczne a poglądy orzecznictwa*, Warszawa 2020.
- Sadurski W., *Teoria sprawiedliwości. Podstawowe zagadnienia*, Warszawa 1988.
- Sawczuk M., *Teoria prawdy w prawie cywilnym (procesowym i materialnym)*, [w:] *Studia z prawa postępowania cywilnego. Księga pamiątkowa ku czci Z. Resicha*, red. M. Jędrzejewska, T. Ereciński, Warszawa 1985.
- Sawczuk M., *Ogólne i ścisłe związki prawa cywilnego procesowego z prawem materialnym*, [w:] *Z zagadnień prawa cywilnego: prof. Andrzejowi Stelmachowskiemu*, red. M. Sawczuk, Białystok, 1991.
- Sawczuk M., *O celach i funkcjach postępowania cywilnego procesowego i nieprocesowego (niespornego)*, [w:] *Symbolae Vitoldo Broniewicz dedicatae. Księga pamiątkowa ku czci W. Broniewicza*, red. A. Marciniak, Łódź 1998.
- Sekula-Leleno M., *Zgłoszenie zastrzeżenia na podstawie art. 162 k.p.c. na uchybienia przepisom postępowania*, [w:] *Sine ira et studio. Księga pamiątkowa dedykowana Sędziemu Jackowi Gudowskiemu*, red. T. Ereciński, P. Grzegorzcyk, K. Weitz, Warszawa 2016.
- Sieckmann J.R., *Zur Begründung von Abwägungsurteilen, Rechtstheorie* 1995.
- Siedlecki W., *Zasada kontradiktoryjności i zasada śledcza w polskim procesie cywilnym*, PiP 1953/2.

- Siedlecki W., *Realizacja zasady swobodnej oceny dowodów w polskim procesie cywilnym*, NP 1956/4.
- Siedlecki W., *Prawo procesowe cywilne a prawo cywilne materialne*, Krakowskie Studia Prawnicze 1969/3-4.
- Siedlecki W., *Uchybienia procesowe w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1971.
- Sieniow T., *Ochrona praw i wolności jednostek w Unii Europejskiej*, [w:] *Prawo Unii Europejskiej z uwzględnieniem Traktatu z Lizbony*, red. A. Kus, Lublin 2010.
- Sieńczyło-Chłabcz J., *Naruszenie prywatności osób publicznych przez prasę*, Warszawa 2012.
- Skąpski A., *Ograniczenia dowodzenia w procesie cywilnym*, Warszawa-Kraków 1981.
- Skibińska M., *Dowód z zeznań świadka w świetle projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania Cywilnego oraz niektórych innych ustaw z 8.01.2019*, [w:] *Postępowanie cywilne – wprowadzone i projektowane zmiany 2019*, red. G. Jędrejek, S. Kotas, F. Manikowski, Warszawa 2019.
- Skorupka A., *Dopuszczalność dowodu sprzecznego z prawem w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2021.
- Skorupka J., *O sprawiedliwości procesu karnego*, Warszawa 2013.
- Skorupka J., *Eliminowanie z procesu karnego dowodu zebranego w sposób spreczny z ustawą*, PiP 2011/3.
- Skubisz R., *Roszczenie o udzielenie informacji w prawie własności przemysłowej (w świetle dyrektywy nr 2004/48 i prawa polskiego)*, [w:] *Aurea Praxis Aurea Theoria. Księga Pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, red. J. Gudowski, K. Weitz, Warszawa 2011.
- Skubisz S., *Problematyka wykorzystania w procesie karnym „owoców zatrutego drzewa”*, [w:] *Nowa kodyfikacja Prawa Karnego*, red. L. Bogunin, Wrocław 2001.
- Skwarczyński H., *Praktyczne aspekty kontradiktoryjności w nowej formule po reformie procedury karnej ustawą z 27.09.2013 r. i z 20.2.2015 r.*, MoP 2016/8.
- Smits P., Ynzonides Y., *German Civil Procedure* [w:] *Access to Civil Procedure Abroad*, red. H.J. Snijders, Haga 1996.
- Sobol E., *Słownik Wyrazów obcych*, Warszawa 2003.
- Sobolewski Z., *Wartość nielegalnie uzyskanego dowodu w postępowaniu karnym*, Annales Universitatis Mariae Cure-Skłodowska 1976, vol. XXIII, Sectio G.
- Sobolewski Z., *Samooskarżenie w świetle prawa karnego (nemo se ipsur accusare tenetur)*, Warszawa 1982.

- Sobolewski Z., *Dowód nielegalny w projekcie kodeksu postępowania karnego*, [w:] *Problemy reformy prawa karnego*, red. T. Bojarski, E. Skrętowicz, Lublin 1993.
- Sobuś M., *Instytucje zapobiegające nadużyciu prawa procesowego w znowelizowanym Kodeksie postępowania cywilnego*, [w:] *Nowelizacja Kodeksu postępowania Cywilnego z 4.7.2019 r. w praktyce*, red. K. Flaga-Gieruszyńska, R. Flejszar, M. Malczyk, Warszawa 2020
- Sośniak M., *Bezprawność zachowania jako przesłanka odpowiedzialności cywilnej za czyny niedozwolone*, Kraków 1959.
- Sporek F., Stępień-Sporek A., *Możliwość dopuszczenia przez sąd dowodu z urzędu. Glosa do wyroku SN z 22 lutego 2006 r., III CK 341/05*, Gdańskie Studia Prawnicze – Przegląd Orzecznictwa 2007/2.
- Spyra T., *Granice wykładni prawa*, Warszawa 2006.
- Stawicka E., *Czy sąd drugiej instancji rozpoznający sprawę na skutek apelacji jest związany przedstawionymi w niej zarzutami z zakresu prawa materialnego i procesowego?*, Pal. 2008/5–6.
- Stradomska-Balcerzyk K., Szewczuk R., *Nadużycie uprawnienia do powoływania dowodów w postępowaniu cywilnym jako nadużycie prawa procesowego* [w:] *Wokół problematyki dowodów i postępowania dowodowego w postępowaniu cywilnym*, red. J. Bodio, M. Mierzwa, K. Niewęglowski, Lublin 2018.
- Stefaniuk M., *Aksjologiczne podstawy stosowania prawa – perspektywa prawa słusznego*, [w:] *Zagadnienia stosowania prawa. Perspektywa teoretyczna i dogmatyczna*, red. W. Dziedziak, B. Liżewski, Lublin 2015.
- Stefanicki R., *Dobre obyczaje w prawie polskim*, PPH 2002/5.
- Stefańska E., *Zasady postępowania dowodowego w sprawach z zakresu ochrony konkurencji – na etapie postępowania prowadzonego przez prezesa Urzędu ochrony Konkurencji i Konsumentów*, red. A. Doliwa, S. Prutis, Warszawa 2012.
- Stefański R. A., *Odpowiedzialność karna za zabór mienia stanowiącego współwłasność majątkową*, Prok. i Pr. 1995/10.
- Stefko K., *Postępowanie dowodowe w polskim procesie cywilnym. Stosunek dowodu z dokumentu do dowodu ze świadków*, Przegląd Notarialny 1951/1-3.
- Stępień-Załucka B., *Sprawowanie wymiaru sprawiedliwości przez Sąd Najwyższy w Polsce*, Warszawa 2016.
- Strus Z., *Przegląd orzecznictwa*, Pal. 2012/9–10.
- Studzińska J., Cioch P., *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2016.

- Suwaj R., *Postępowanie dowodowe w świetle przepisów Kodeksu postępowania administracyjnego*, Ostrołęka 2005.
- Sychowicz M., *Zwrócenie uwagi sądu na uchybienia przepisom postępowania (art. 162 k.p.c.)*, [w:] *Aurea Praxis Aurea Theoria. Księga Pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, red. J. Gudowski, K. Weitz, Warszawa 2011.
- Syryt A., *Pojęcie „utrwalonej linii orzeczniczej” w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] *Studia i Analizy Sądu Najwyższego. Materiały Naukowe. Tom I „Jednolitość orzecznictwa – standard – instrumenty – praktyka”*, red. M. Grochowski, M. Raczkowski, S Żółtek, Warszawa 2015.
- Szacoń G., *Proces cywilny na tle koncepcji czynności konwencjonalnych – formalizacja czynności faktycznych i konwencjonalnych*, [w:] *Konwencjonalne i formalne aspekty prawa*, red. S. Czepita, Szczecin 2006.
- Szafrańska-Rejda M., *Klauzule generalne w postępowaniu cywilnym*, [w:] *Honeste procedere. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Kazimierzowi Lubińskiemu*, red. A. Laskowska-Hulisz, Joanna May, M. Mrówczyński, Warszawa 2017.
- Szanciło T., *Prekluzja w postępowaniu gospodarczym*, PPH 2007/6.
- Szot A., *Między jednolitością a elastycznością stosowania prawa*, [w:] *Wpływ teorii Jerzego Wróblewskiego na współczesne prawoznawstwo*, red. T. Bekrycht, M. Zirk-Sadowski, Warszawa 2011.
- Świrydowicz K., Wronkowska S., Zieliński M., Ziemiński Z., *O nieporozumieniach dotyczących tzw. „norm zezwalających”*, PiP 1975/9.
- Tabęcki C., *Dowody i dowodzenie według socjalistycznych procedur cywilnych*, NP 1955/7-8.
- Taborowski M., *Konsekwencje naruszenia prawa Unii Europejskiej przez sądy krajowe*, Warszawa 2012.
- Tappek K., *Uzasadnianie decyzji interpretacyjnych*, Pal. 2016/3.
- Tarach A., *Czynności operacyjno-rozprawcze. Aspekty kryminalistyczne i prawno dowodowe*, Lublin 2006.
- Tarasek M., *Trybunał Konstytucyjny a kontrola zaniechań legislacyjnych*, Przegląd Prawa Konstytucyjnego 2014/1.
- Tarski A., *Pisma logiczno – filozoficzne: Prawda. T. I.*, Warszawa 1995.
- Taruffo M., *Prawda sądowa i powoływanie się na fakty w postępowaniu cywilnym*, SP 1985/3-4.
- Tkacz S., *O zintegrowanej koncepcji zasad prawa w polskim prawoznawstwie [Od dogmatyki do teorii]*, Toruń 2014.

- św. Tomasz z Akwinu: *Suma teologii*. przeł. F. W. Bednarski. Warszawa 2000, I, 16, 2.
- Tomczyk R., *Sądowa ocena dowodów w postępowaniu cywilnym*, Rzecznik Patentowy 2002/1.
- Torbus A., *Zarys teoretyczny zasad postępowania cywilnego*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego z perspektywy pięćdziesięciolecia jego obowiązywania. Doświadczenia i perspektywy*, red. E. Marszałkowska-Krześ, I. Gil, Ł. Błaszczak, Sopot 2016.
- Trammer H., *Następcza bezprzedmiotowość procesu cywilnego*, Kraków 1950.
- Tuleja P., *Stosowanie Konstytucji RP w świetle zasady jej nadrzędności (wybrane problemy)*, Kraków 2003.
- Tuleja P., *Zaniechanie ustawodawcze*, [w:] *Ustroje, doktryny, instytucje polityczne. Księga jubileuszowa Prof. dr hab. Mariana Grzybowski*, red. P. Mikuli, J. Czajowski, J. Karp, G. Kuca, A. Kulig, A. Opalek, Kraków 2007.
- Turek J., *Biegły sądowy i jego czynności*, MoP 2007/24.
- Turek J., *Czynności dowodowe sądu w procesie cywilnym*, Warszawa 2011.
- Tyczka M., *Ograniczenia dowodów ze świadków i z przesłuchania stron przeciwko dokumentom*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Kamila Stefki*, red. W. Berutowicz, Warszawa 1967.
- Walasik M., *Analogia w prawie procesowym cywilnym*, Warszawa 2013.
- Waligórski M., *Podstawy kasacyjne procesu cywilnego w świetle różnicy pomiędzy faktem i prawem*, Lwów 1936.
- Waligórski M., *Polskie prawo procesowe cywilne. Funkcja i struktura procesu*, Warszawa 1947.
- Waligórski M., *Proces cywilny, dynamika procesu (postępowanie)*, Warszawa 1948.
- Waligórski M., *Proces cywilny. Funkcje i struktura*, Warszawa 1948.
- Waligórski M., *Gwarancje wykrycia prawdy w procesie cywilnym*, PiP 1953/8-9.
- Wałkowski D., *Naruszenie prywatności w Internecie poprzez ingerencję w tajemnicę korespondencji*, ZNUJ 2006/93.
- Waltoś S., *Swoboda wypowiedzi osoby przesłuchiwanej w procesie karnym*, PiP 1975/10.
- Waltoś S., *O obstrukcji procesowej, czyli kilka uwag o nadużyciu prawa procesowego*, [w:] *W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska*, red. L. Leszczyński, E. Skrętowicz, Z. Hołda, Lublin 2005.
- Waltoś S., *Proces karny. Zarys systemu*. Warszawa 2008.
- Wasilewski A., *Przedstawianie pytań prawnych Trybunałowi Konstytucyjnemu przez sądy (art. 193 Konstytucji)*, PiP 1999/8.

- Wasilewski R., *Postępowanie dowodowe przed Prezesem Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów*, Warszawa 2020.
- Wąsek-Wiaderek M., *Oddalenie wniosku dowodowego zmierzającego w sposób oczywisty do przedłużenia postępowania w polskiej procedurze karnej*, [w:] *W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska*, red. L. Leszczyński, E. Skrętowicz, Z. Hołda, Lublin 2005.
- Weitz K., *O znaczeniu zastrzeżeń zgłaszanych do protokołu rozprawy na podstawie art. 162 k.p.c.*, Pal. 2006/1-2.
- Weitz K., *Wykładnia prawa dokonana przez Sąd Najwyższy a nowe fakty i dowody w ponownym postępowaniu apelacyjnym*, Pal. 2007/7–8.
- Weitz K., *Między systemem dyskrecjonalnej władzy sędziego a system prekluzji – ewolucja regulacji prawa polskiego*, [w:] *Ewolucja polskiego postępowania cywilnego wobec przemian politycznych, społecznych i gospodarczych. Materiały konferencyjne Ogólnopolskiego Zjazdu katedr Postępowania Cywilnego. Szczecin-Niechorze 28-30.9.2007*, red. H. Dolecki, K. Flaga-Gieruszyńska, Warszawa 2009.
- Weitz K., *Czy sąd, pomijając twierdzenia lub dowody, wydaje postanowienie?*, PPC 2012/3.
- Weitz K., *Nadużycie „prawa” procesowego cywilnego*, PPC 2020/1.
- Wengerek E., *Zasada równości stron w procesie cywilnym*, PiP 1955/11.
- Wengerek E., *Koncentracja materiału procesowego w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1958.
- Wengerek E., *Korzystanie w postępowaniu cywilnym ze środków dowodowych uzyskanych sprzecznie z prawem*, PiP 1977/2.
- Wiliński P., *Sprawiedliwość proceduralna a proces karny*, [w:] *Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Świdy*, red. J. Skorupka, Warszawa 2009.
- Wiliński P., *Konstytucyjny standard prawa do sądu a proces karny*, [w:] *Węzłowe problemy procesu karnego*, red. P. Hofmański, Warszawa 2010.
- Wiliński P., *Proces karny w świetle konstytucji*, Warszawa 2011.
- Winczorek P., *Konstytucja i wartości*, [w:] *Charakter i struktura norm konstytucyjnych*, red. J. Trzeciński, Warszawa 1997.
- Wiśniewski T., *O swoistości postępowania kasacyjnego w sprawach cywilnych (zagadnienia wybrane)*, [w:] *Proces cywilny. Nauka-Kodyfikacja-Praktyka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Feliksowi Zedlerowi*, red. P. Grzegorzczak, K. Knoppek, M. Walasik, Warszawa 2012.
- Wiśniewski T., *Przebieg procesu cywilnego*, Warszawa 2013.

- Wiśniewski T., *Kolizyjność zasad procesu cywilnego*, [w:] *Sine ire et studio. Księga jubileuszowa dedykowana Sędziemu Jackowi Gudowskiemu*, red. T. Ereciński, P. Grzegorzczak, K. Weitz, Warszawa 2016.
- Włodyka W., *Pojęcie postępowania cywilnego i jego rodzaje*, [w:] *Wstęp do systemu prawa cywilnego i jego rodzaje*, red. J. Jodłowski, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1974.
- Wojciechowski B., *Dyskursywny model sądowego stosowania prawa – wybrane aspekty*, [w:] *Filozofia prawa wobec globalizmu*, red. J. Stelmach, Kraków 2003.
- Wojciechowski B., *Psychologiczna analiza treści zeznań świadków i ocena ich wiarygodności*, Pal. 2012/1-2
- Wojciechowski M., *Pewność prawa*, Gdańsk 2014.
- Wojnicki Z., *Pojęcie uzasadnienia decyzji sądowej*, *Studia Prawno-Ekonomiczne* 1986/36.
- Wojtyczek K., *Granice ingerencji ustawodawczej w sferę praw człowieka w Konstytucji RP*, Kraków 1999.
- Wojtyczek K., *Zasada proporcjonalności*, [w:] *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, red. B. Banaszak, A. Preisner, Warszawa 2002.
- Wołodkiewicz B., *Zmiana ustaleń faktycznych przez sąd drugiej instancji*, PS 2019/3.
- Wołodkiewicz B., *Zmiany w postępowaniu dowodowym wprowadzone nowelizacją Kodeksu postępowania cywilnego z 4.7.2019 r.*, [w:] *Reforma czy kolejna nowelizacja? Uwagi na tle ustawy z 4.7.2019 r. zmieniającej KPC*, red. P. Ryłski, Warszawa 2020.
- Wołowski P., *Naczelne cele, funkcje i zasady prawa restrukturyzacyjnego*, MPH 2017/3.
- Wójtowicz K., *Zakaz proporcjonalności jako wyznacznik konstytucyjności norm*, [w] *Księga XX-lecia orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, red. M. Zubik, Warszawa 2006.
- Wronkowska S., *Sposoby pojmowania „zasad prawa”*. (dyskusja w Komitecie Nauk Prawnych PAN), PiP 1972/10.
- Wronkowska S., Ziemiński Z., *Zasady prawa, Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 1974.
- Wronkowska S., Zieliński M., Ziemiński Z., *„Zasady prawa” w perspektywie teorii prawa oraz szczegółowych nauk prawnych*, RPEiS 1974/2.
- Wronkowska S., *Zarys koncepcji państwa prawnego w polskiej literaturze politycznej i prawnej*, [w:] *Polskie dyskusje o państwie prawa*, red. S. Wronkowska, Warszawa 1995.
- Wronkowska S., Ziemiński Z., *Zarys teorii prawa*, Poznań 2001.
- Wronkowska S., *W sprawie bezpośredniego stosowania Konstytucji*, PiP 2001/9.
- Wronkowska S., *Charakter prawny klauzuli demokratycznego państwa Prawnego (art. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej)*, [w:] *Zasada demokratycznego państwa Prawnego w Konstytucji*, red. S., Wronkowska, Warszawa 2006.

- Wronkowska S., *Z teorii i filozofii prawa Zygmunta Ziemińskiego*, Warszawa 2007.
- Wronkowska S., *Kilka uwag o językowym aspekcie wykładni konstytucji*, [w:] *Wykładnia prawa. Tradycja i perspektywy*, red. M. Hermann, S. Sykuna, Warszawa 2016.
- Wronkowska S., *Kilka uwag o odpowiedzialności za prawo* [w:] *Ochrona strony słabszej stosunku prawnego. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Adamowi Zielińskiemu*, Warszawa 2016, s. 32-33.
- Wróbel A., *Autonomia proceduralna państw członkowskich. Zasada efektywności i zasada efektywnej ochrony sądowej w prawie Unii Europejskiej*, RPEiS 2005/1–2.
- Wróbel A., *Prawo do sądu*, [w:] *Konstytucja RP w praktyce, Konferencja naukowa*, Warszawa 1999.
- Wróblewska I., *Zasada państwa prawnego w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego RP*, Toruń 2010.
- Wróblewski J., *Precedens i jednolitość sądowego stosowania prawa*, PiP 1971/10.
- Wróblewski J., *Wartości a decyzja sądowa*, Wrocław 1973.
- Wróblewski J., *Zarys procesowego modelu sądowego stosowania prawa*, PiP 1985/4.
- Wróblewski J., *Poziomy uzasadnienia decyzji prawnej*, Studia Prawno Ekonomiczne 1988/40.
- Wróblewski J., *Sądowe stosowanie prawa*, Warszawa 1988.
- Wróblewski J., *System prawa*, [w:] *Teoria państwa i prawa*, red. W. Lang, J. Wróblewski, S. Zawadzki, Warszawa 1986.
- Wróblewski J., *Poziomy uzasadnienia decyzji prawnej*, Studia Prawno Ekonomiczne 1988/40.
- Wróblewski J., *Łatwe i trudne przypadki orzecznictwa Sądu Najwyższego*, Studia Prawno-Ekonomiczne 1989/XLII.
- Zakolska J., *Zasada proporcjonalności w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa 2008.
- Zalesińska A., *Przesłuchanie na odległość w Polsce – postulaty de lege lata i de lege ferenda na tle konstrukcji prawnych przyjętych w innych krajach*, E-biuletyn Centrum Badań Komunikacji Elektronicznej 2007/2.
- Zdybel R., *Funkcja wykrywacza i dowodowa postępowania karnego*, Warszawa 2016.
- Zedler F., *Dopuszczalność dowodu z taśmy magnetofonowej w postępowaniu cywilnym*, [w:] *Proces i Prawo. Księga ku czci Profesora J. Jodłowskiego*, red. E. Łętowska, Wrocław 1989.
- Zedler F., *Wybrane zagadnienia reformy postępowania egzekucyjnego w sprawach cywilnych*, RPEiS 1989/1.

- Zedler F., *Z problematyki stosowania prawa w procesie cywilny*, [w:] *Sine ire et studio. Księga jubileuszowa dedykowana Sędziemu Jackowi Gudowskiemu*, red. T. Ereciński, P. Grzegorzczak, K. Weitz, Warszawa 2016.
- Zedler F., *Dowód z dokumentu elektronicznego w postępowaniu cywilnym*, [w:] *Ius a iustitia appellatum. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Wiśniewskiemu*, red. T. Ereciński, J. Gudowski, M. Pazdan, Warszawa 2017.
- Zembrzuski T., *Zarzut naruszenia art. 233 k.p.c. jako podstawa kasacyjna po nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego*, MoP 2005/23.
- Zembrzuski T., *Skarga kasacyjna. Dostępność w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2009.
- Zembrzuski T., *Wpływ uchwał Sądu Najwyższego na orzecznictwo sądów powszechnych*, [w:] *Rola orzecznictwa w systemie prawa*, red. T. Giaro, Warszawa 2016.
- Zettel G., *Der Beibringungsgrundsatz*, Berlin 1977.
- Zieliński M., *Obiektywność ustalenia faktów jako element praworządności stosowania prawa*, RPEiS 1979/1.
- Zieliński M., *Poznanie sądowe a poznanie naukowe*, Poznań 1979.
- Zieliński M., Ziemiński Z., *Uzasadnienie twierdzeń, ocen i norm w prawoznawstwie*, Warszawa 1988.
- Zieliński M., *Wyznaczniki reguł wykładni prawa*, RPEiS 1998/3-4.
- Zieliński M., *Konstytucyjne zasady prawa*, [w:] *Charakter i struktura norm konstytucji*, red. J. Trzeciński, Warszawa 1997.
- Ziemiński Z., *Przepis prawny a norma prawna*, RPiE 1960/1.
- Ziemiński Z., *O pojmowaniu celu, zadania, roli i funkcji prawa*, PiP 1987/12.
- Ziemiński Z., *Wstęp do aksjologii dla prawników*, Warszawa 1990.
- Ziemiński Z., *Logika praktyczna*, Warszawa 2002.
- Ziemianin K., *Rozstrzygnięcia sądu odwoławczego*, [w:] *Rozstrzygnięcia sądowe w postępowaniu cywilnym*, red. M. Rzewuski, Warszawa 2021.
- Zimmermann J., *Polska jurysdykcja administracyjna*, Warszawa 1996.
- Zukerman A., *Zuckerman on Civil Procedure. Principles of Practice*, Sweet & Maxwell, Londyn 2013.
- Zoll A., *Kodeks karny. Część ogólna, Wydanie IV*, Kraków 2012.
- Zoll A., *Odpowiedzialność karna lekarza za niepowodzenie w leczeniu*, Warszawa 1988.
- Zoll A., *„Pozaustawowe” okoliczności wyłączające odpowiedzialność karną w świetle konstytucyjnej zasady podziału władzy*, [w:] *W kręgu teorii i praktyki prawa karnego*.

- Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska*, red. L. Leszczyński, E. Skrętowicz, Z. Hołda, Lublin 2005.
- Zoll A., *W sprawie kontratypów*, PiP 2009/4.
- Znamierowski Cz., *Oceny i normy*, Warszawa 1957.
- Zdybel R., *Funkcja wykrywcza i dowodowa postępowania karnego*, Warszawa 2016.
- Żbikowska M., *Dowód pośrednio nielegalny w polskim procesie karnym*, *Wojskowy Przegląd Prawniczy* 2012/1-2.
- Żebrowski A., *Czynności operacyjno-rozpoznawcze. Regulacje prawne*, Kraków 2000.

B. Prace zbiorowe / Komentarze / Systemy

- Słownik Komputerowy*, Wydawnictwo Axel Springer Polska; dostęp: 22.02.2018.
- Słownik – Wiedza i innowacje*. Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji; dostęp: 22.02.2018.
- Zasada proporcjonalności (w odniesieniu do prawa publicznego) w tezach Trybunału Konstytucyjnego*, Biuro Trybunału Konstytucyjnego, Zespół Orzecznictwa i Analiz, Warszawa 2009.
- Adamiak B., Borkowski J., *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, Warszawa 2014.
- Adamiak B., *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, Warszawa 2019.
- Antonów K., Jabłoński A., *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie odrębne w sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych. Komentarz*, Warszawa 2014.
- Bielak-Jomaa E., Lubasz D., *RODO Ogólne Rozporządzenie o Ochronie Danych. Komentarz*, Warszawa 2018.
- Błaszczak Ł., Markiewicz K., Rudkowska-Ząbczyk E. red., *Dowody w postępowaniu cywilnym*. Warszawa 2010.
- Błaszczak Ł., Markiewicz K. red., *Dowody i postępowanie dowodowe w sprawach cywilnych*, Warszawa 2015.
- Bojarski M., Radecki W., *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 2006
- Dolecki H., Wiśniewski T. red., *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom I*, Warszawa 2013.

- Ereciński T. red., *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom I. Postępowanie rozpoznawcze*, Warszawa 2016,
- Ereciński T. red., *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom II. Postępowanie rozpoznawcze*, Warszawa 2016,
- Garlicki L., *Komentarz do Konstytucji RP*, Warszawa 1995.
- Garlicki L., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. II, Warszawa 2001
- Garlicki L., Zubik M. red., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, Tom I*, Warszawa 2016.
- Ferenc-Szydelko E., *Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Komentarz*, Warszawa 2016.
- Giezek J., red., *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, Warszawa 2014.
- Ignaczewski J., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2010.
- Iserzon E., Starościak J., *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz, teksty, wzory i formularze*, Warszawa 1970.
- Jakubecki A. red., *Kodeks postępowania cywilnego. Tom I. Komentarz do art. 1 -729*, Warszawa 2017,
- Kołąkowski K., *Dowodzenie w procesie cywilnym. Komentarz do przepisów kodeksu postępowania cywilnego uwzględniający nowelizację z 2000 roku*, Warszawa 2000.
- Kruszelnicki S., *Kodeks postępowania cywilnego, cz. I. Art. 1-507, z komentarzem*, Poznań 1938.
- Janowicz Z., *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, Warszawa 1999.
- Jaworski T., Radzimierski P., *Ustawa o dochodzeniu roszczeń w postępowaniu grupowym. Komentarz*, Warszawa 2010.
- Kędziora B., *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, Warszawa 2017.
- Kidyba A., *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2014.
- Kwieciński T., Witkowska A., *Ustawa o ochronie konkurencji i konsumentów. Komentarz*, Warszawa 2016.
- Marciniak A. red., *Kodeks postępowania cywilnego. Tom II. Komentarz do art. 205¹- 424¹²*, Warszawa 2019.
- Marek A., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010.
- Musielak H.J., *Die Grundlagen der Beweislast im Zivilprozess*, Barlin 1975.
- Nowicki M., *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Warszawa 2017.

- Lapierre J. Jodłowski J., Resich Z., Misiuk-Jodłowska T., Weitz K., *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2016.
- Łaszczycza G., Martysz Cz., Matan A., *Kodeks Postępowania Administracyjnego. Komentarz*, Warszawa 2010.
- Piaskowska O. M., red., *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie procesowe. Komentarz*, Warszawa 2020.
- Przybysz P., *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, Warszawa 2010.
- Safjan M., Bosek L. red., *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz*, Warszawa 2016.
- Sakowicz A., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2020.
- Skorupka J., Nita-Światłowska B., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2014.
- Skorupka J. red., *System prawa karnego procesowego. Dowody*, Warszawa 2019.
- Sobol E., *Słownik Wyrazów obcych*, Warszawa 2003.
- Taruffo M., *General Report Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness* [w:] *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of procedural Fairness*, red. M. Taruffo, The Hague–London–Boston 1999.
- Uliasz M., *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do nowelizacji*, Warszawa 2005.
- Winczorek P. red., *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997*, Warszawa 2008.
- Wiśniewski T. red., *System Prawa Procesowego Cywilnego. Postępowanie procesowe przed sądem pierwszej instancji*, Warszawa 2016.
- Wronkowska S., Zieliński M., *Komentarz do Zasad Techniki Prawodawczej z 20 czerwca 2002 r.*, Warszawa 2012.
- Zembrzuski T. red., *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian. Tom I i II*, Warszawa 2020.
- Zieliński A., *Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Komentarz*, Warszawa 2006.
- Zoll A., Wróbel W. red., *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Część I. Komentarz do art. 1-52*, Warszawa 2016.

Wykaz orzeczeń

Europejski Trybunał Praw Człowieka

Decyzja z 6.05.2003, Sequeira przeciwko Portugalii, skarga nr 73557/01.

Decyzja z 6.04.2004, Shannon przeciwko Wielkiej Brytanii, skarga nr 67537/01.

Wyrok z 2.08.1984, Malone p-ko Wielka Brytania, skarga nr 8691/79.

Wyrok z 29.05.1986, Feldbrugge p-ko Holandii, Seria A nr 99.

Wyrok z 30.11.1987, H. p-ko Belgii, Series A nr 127-B.

Wyrok z 12.07.1988, Schenk p-ko Szwajcarii, skarga nr 10862/84.

Wyrok z 19.04.1993, Kraska p-ko Szwajcaria, A. 254-B.

Wyrok z 27.10.1994, Kroon i inni v. Holandia, A.297-C.

Wyrok z 9.12.1994, Stran Greek Refineries i Stratis Andreadis p-ko Grecji, Seria A nr 301-B.

Wyrok z 24.02.1995, McMichael p-ko Zjednoczonemu Królestwu, seria A nr 307-B.

Wyrok z 20.02.1996, Vermeulen p-ko Belgii, Sprawozdania z Wyroków i Orzeczeń 1996-I.

Wyrok z 20.02.1996, Lobo Machado p-ko Portugalii, Sprawozdania z Wyroków i Postanowień 1996-I.

Wyrok z 23.04.1997, w sprawie Van Mechelen i inni przeciwko Niderlandom, skargi nr 21363/93, 21364/93, 21427/93, 22056/93.

Wyrok z 9.06.1998, Teixeira de Castro, skarga nr 25829/94.

Wyrok z 3.03.2000, Krčmář i Inni p-ko Czechom, skarga nr 35376/97.

Wyrok z 12.05.2000, Khan p-ko Wielkiej Brytanii, skarga nr 35394/97.

Wyrok z 26.10.2000, Kudła v. Polska, skarga nr 30210/96.

Wyrok z 5.04.2001, Priebke v. Włochy, skarga nr 48799/99.

Wyrok 7.06.2001, Kress p-ko Francji, skarga nr 39594/98.

Wyrok z 21.03.2002, Immeubles Groupe Kossier p-ko Francji, skarga nr 38748/97.

Wyrok z 18.06.2002, Wierzbicki v. Polska, skarga nr 24541/94.

Wyrok z 26.07.2003, Karner v. Austria, skarga nr 40016/98

Wyrok z 11.01.2005, Blucher p-ko Czechom, skarga nr 58580/00.

Wyrok z 26.05.2011, R.R. v. Polsce, skarga nr 27617/04.

Wyrok z 15.03.2012, Austin i inni v. Wielka Brytania, skarga nr 39692/09.

Wyrok z 5.10.2006, w sprawie Klasen przeciwko Niemcy, skarga nr 75204/01.

Wyrok z 20.12.2007, Nikolova i Velitchkova v. Bułgaria, skarga nr 7888/03.

Wyrok z 12.10.2006, Mubilanzila Mayeka i Kaniki Mitunga v. Belgia, skarga nr 13178/03.

Wyrok z 5.02.2008, Romanauskas p-ko Litwie, skarga nr 74420/01.

Wyrok z 25.11.2008, Armonas v. Litwa, skarga nr 36919/02.
Wyrok z 2.09.2010, Uzun v. Niemcy, skarga nr 35623/05.
Wyrok z 21.06.2011, Shimovolos v. Rosja, skarga nr 30194/09.
Wyrok z 26.03.2013, Zorica Jovanović v. Serbia, skarga nr 21794/08.
Wyrok z 17.09.2013, Eşim przeciwko Turcji, skarga nr 59601/09.
Wyrok z 29.10.2013, D.F. v. Łotwa, skarga nr 11160/07.
Wyrok z 26.07.2016, Adam v. Słowacja, skarga nr 68066/12.

Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej

Wyrok z 12.11.1969 w sprawie 29/69, Stauder p. miastu Ulm.

Wyrok z 6.09.2012 w sprawie C-170/11.

Wyrok z 27.09.2017, C-73/16, Peter Puškár v. Finančné riaditeľstvo Slovenskej republiky,
Kryminálny úrad finančnej spray

Sąd Najwyższy

Orzeczenie z 12.02.1937, C II 2444/36, OSN(C) 1937/10/382.

Orzeczenie z 15.07.1947, C III 1102/47, PiP 1948/4.

Orzeczenie z 3.10.1950, C 223/50, OSNC 1951/3/72.

Orzeczenie z 31.03.1955, I CZ 316/54, OSN 1955/4/89.

Orzeczenie z 7.05.1956, II CR 236/55, NP 1957/5/119-120.

Orzeczenie z 27.09.1960, I CR 601/59, PiP 1961/3.

Orzeczenie z 7.06.1971, III CZP 87/70, OSNCP 1972/3/42.

Orzeczenie z 9.06.1962, IV CR 758/61, OSNCP 1963/6/136.

Orzeczenie z 29.06.1962, I CR 407/62, RPEiS 1964/1.

Postanowienie z 22.12.1971, II CZ 169/71, Lex nr 7041.

Postanowienie z 18.04.1997, III CZ 9/97, Legalis.

Postanowienie z 7.05.1997, II CKN 211/97, Legalis.

Postanowienie z 7.07.1999, I CKN 504/99, OSNC 2000/1/17.

Postanowienie z 26.03.1998, II CKN 815/97, Legalis.

Postanowienie z 6.01.1999, II CKN 100/98, OSNC 1999/9/146.

Postanowienie z 14.04.1999, II UKN 161/99, OSNAPiUS 2000/14/562.

Postanowienie z 4.10.2002, III CKN 584/99, Legalis

Postanowienie z 11.07.2002, IV CKN 1218/00, Legalis.

Postanowienie z 18.07.2002, IV CKN 1256/00 Lex nr 80267.

Postanowienie z 27.11.2002, III CZP 13/02, OSNC 2004/1/6.

Postanowienie z 20.07.2005, II CK 2/05, LEX nr 152531.

Postanowienie z 31.10.2005, IV CK 385/05, Legalis.

Postanowienie z 5.01.2006, II PK 216/05, Legalis.

Postanowienia z 23.02.2006, II CZ 140/05, LEX nr 515421.

Postanowienie z 14.11.2006, V KK 52/06, LEX nr 202271.

Postanowienie z 26.06.2008, V KK 197/08, OSNSK/2008/1/1348.

Postanowienie z 23.10.2008, V CZ 66/08, LEX nr 479311.

Postanowienie z 29.04.2009, II CSK 637/08, LEX nr 610215.

Postanowienie z 5.11.2009, I CSK 16/09, OSNC-ZD 2010/3/69.

Postanowienie z 30.11.2010, III KK 152/10, OSNKW 2011/1/8.

Postanowienie z 6.12.2010, II UZ 33/10, Legalis.

Postanowieniu z 8.06.2011, V KK 12/11, Legalis.

Postanowienie z 3.04.2012, V KK 30/12, Legalis.

Postanowienie z 20.02.2013, III CSK 6/13, LEX nr 1311760.

Postanowienie z 22.05.2013, III CSK 293/12, OSNC 2013/12/148.

Postanowienie z 29.10.2013, V KK 233/13, Biul.PK 2013/11/36-38.

Postanowienie z 30.10.2013, II PK 146/13, LEX nr 1430908.

Postanowienie z 30.10.2013, II KK 139/13, LEX nr 1391587.

Postanowienie z 28.11.2013 r., I KZP 17/13, OSNKW 2014/1/5.

Postanowienie z 29.11.2013, I CSK 178/13, Legalis.

Postanowienie z 18.12.2013, III CSK 311/13, Legalis.

Postanowienie z 19.03.2014, II KK 265/13, OSNKW 2014/9/71.

Postanowienie z 19.11.2014, V KK 259/14, LEX nr 1621622.

Postanowienie z 13.01.2016, V CSK 289/15, Legalis.

Postanowienie z 20.10.2016, III KK 127/16, LEX nr 2141229.

Postanowienie z 27.04.2016, III KK 265/15, OSNKW 2016/8/54.

Postanowienie z 10.03.2017, III CZP 116/16, LEX nr 2252297.

Postanowienie z 25.04.2018, II CSK 730/17, Legalis.

Postanowienie z 6.12.2018, II PK 271/17, Legalis.

Postanowienie z 10.05.2019, IV CSK 507/18, Legalis.

Postanowienie z 19.12.2019 r., II CSK 378/19, LEX nr 2763370.

Uchwała z 18.06.1966, III CZP 48/66, OSNCP 1967/2/19.

Uchwała z 7.06.1971, III CZP 87/70, OSNCP 1972/3/42.

Uchwała z 30.05.1994, I PZP 9/04, OSNP 1994/2/26.

Uchwała z 22.01.2003, I KZP 36/02, OSNKW 2003/1-2/2.

Uchwała z 6.01.2005, III CZP 75/04, Legalis.

Uchwała z 3.08.2006, III CZP 56/06, OSNC 2007/3/43.

Uchwała z 24.05.2012, III CZP 77/11, OSNC 2012/11/12.

Uchwała (7) z 28.03.2013, III SPZP 1/13, OSNP 2013/23-24/292.

Uchwała z 29.06.2016, III CZP 26/16, LEX nr 2067029.

Uchwała (7) z 11.06.2017, III CZP 112/14, OSNC 2015/11/127.

Wyrok z 26.09.1966, II CR 314/66, OSNCP 1967/2/39.

Wyrok z 10.11.1966, II PR 269/66, LEX nr 6071.

Wyrok z 22.11.1966, I CR 404/66, niepublikowany.

Wyrok z 25.08.1970, II PR 418/69, OSNCP 1971/5/89.

Wyrok z 17.11.1966, II CR 423/66, OSNPG 1967/5-6/21.

Wyrok z 5.06.1968, II CR 164/68, OSNCP 1969/3/55.

Wyrok z 30.01.1970, I PR 116/69, LEX nr 695031.

Wyrok z 31.03.1971, I CR 621/70, OSNC 1972/2/25.

Wyrok z 6.01.1978, V KR 197/77, OSNPG 1978/6/64.

Wyrok z 20.02.1996, I CRN 250/95, LEX nr 24928.

Wyrok z 13.03.1997, II CKN 70/96, OSNC 1997/8/113.

Wyrok z 6.05.1997, II UKN 95/97, Legalis.

Wyrok z 22.07.1997, I CKN 167/97, Legalis.

Wyrok z 11.12.1997, I CKN 388/97, Legalis.

Wyrok z 8.01.1998, II CKN 553/97, Legalis.

Wyrok z 9.07.1998, I PKN 226/98, Legalis.

Wyrok z 10.11.1998, III CKN 740/98, Legalis.

Wyrok z 6.01.1999, II CKN 102/98, Legalis.

Wyrok z 6.01.1999, II CKN 109/98, Legalis.

Wyrok z 12.01.1999, I CKN 961/97, Legalis.

Wyrok z 18.02.1999, I CKN 1009/97, Legalis.

Wyrok z 24.03.1999, I PKN 632/98, OSNAPiUS 2000/10/382.

Wyrok z 6.05.1999, I PKN 184/99, OSNP 2000/13/516.

Wyrok z 15.10.1999, I PKN 316/99, OSNAPiUS 2001/5/151.

Wyrok z 10.11.1999, I CKN 20/98, Prok. i Pr.-wkł. 2001/2/32.

Wyrok z 23.11.1999, II UKN 204/99, Legalis.

Wyrok z 24.01.2000, III CKN 553/98, LEX nr 52737.

Wyrok z 13.04.2000, III CKN 777/98, Legalis.

Wyrok z 8.05.2000, V CKN 41/00, LEX nr 1222327.

Wyrok z 28.06.2000, IV CKN 77/00, Legalis.

Wyrok z 20.07.2000, I PKN 741/99, OSNAPiUS 2002/3/73.

Wyrok z 18.08.2000, II KKN 158/00, LEX nr 46030.

Wyrok z 19.09.2000, II UKN 715/99, Legalis.

Wyrok z 29.09.2000, V CKN 94/00, LEX nr 52589.

Wyrok z 12.12.2000, V CKN 175/00, OSP 2001/7-8/116.

Wyrok z 24.01.2001, II CKN 28/01, LEX nr 483289.

Wyrok z 7.03.2001, I PKN 285/00, OSNP 2003/2/28.

Wyrok z 27.06.2001, II UKN 446/00, Legalis.

Wyrok z 5.09.2001, I PKN 615/00, Legalis.

Wyrok z 21.09.2001, I PKN 646/00, OSNP 2003/18/428.

Wyrok z 7.02.2002, II UKN 42/01, OSNAPiUS 2003/22/ 551.

Wyrok z 10.05.2002, WA 22/02, OSNKW 2002/9–10/77.

Wyrok z 4.06.2002, I PKN 249/01, OSNAPiUS 2004/7/118.

Wyrok z 12.07.2002, V CKN 1114/00, Legalis.

Wyrok z 23.10.2002, II CKN 860/00, LEX nr 75274.

Wyrok z 13.11.2002, I CKN 1150/00, Legalis.

Wyrok z 25.04.2003, IV CKN 94/01, PS 2004/12, s. 156.

Wyrok z 21.11.2003, V CKN 1248/02, Legalis.

Wyrok z 15.01.2004, II CK 342/02, Legalis.

Wyrok z 21.01.2004 r., IV CK 394/02, Legalis.

Wyrok z 17.02.2004, I PK 217/03, Legalis.

Wyrok z 20.10.2004, IV KK 230/04, OSNSK/2004/1/1864.

Wyrok z 3.12.2004, III CSK 92/14, Legalis.

Wyrok z 9.06.2005, III CK 674/04, Legalis.

Wyrok z 10.12.2005, III CSK 90/04, OSP 2006/6/69.

Wyrok z 8.02.2006, II CSK 153/05, Lex nr 192012.

Wyrok z 17.02.2006, V CSK 129/05, Lex nr 200947.

Wyrok z 7.03.2006, I UK 195/05, OSNP 2007/3-4/ 55.

Wyrok z 9.03.2006, I CSK 147/05, Legalis.

Wyrok z 9.08.2006, III SK 6/06, OSNP 2008/1-2/25.

Wyrok z 4.01.2007, V CSK 364/06, Legalis.

Wyrok z 22.01.2007, III CSK 337/06, Legalis.

Wyrok z 23.01.2007, III CSK 278/06, OSNC 2007/12/186.

Wyrok z 8.02.2007, I CSK 410/06, Legalis.

Wyrok z 21.03.2007, I CSK 458/06, Legalis.

Wyrok z 11.01.2008, I PK 184/07, Legalis.

Wyrok z 15.02.2008 r., I CSK 357/07, OSNC 2009/4/62.

Wyrok z 5.02.2008, SNO 2/08, LEX nr 432189.

Wyrok z 10.04.2008, III SK 27/07, OSNP 2009/13-14/188.

Wyrok z 3.07.2008, IV CSK 170/08, LEX nr 453008.

Wyrok z 3.10.2008 , II PK 48/08, Legalis.

Wyrok z 19.11.2008, III CSK 67/08, Legalis.

Wyrok z 8.01.2009, I CSK 482/08, Legalis.

Wyrok z 2.04.2009, IV CSK 473/08, LEX nr 492148.

Wyrok z 17.06.2009, IV CSK 71/09, Lex nr 737288.

Wyrok z 24.09.2009, IV CSK 185/09, OSN-ZD 2010/B/65.

Wyrok z 19.11.2008, III CSK 67/08, Legalis.

Wyrok z 24.09.2009, IV CSK 185/09, OSN-ZD 2010/B/65.

Wyrok z 28.10.2009, I UK 132/09, Legalis

Wyrok z 3.02.2010, II CSK 286/09, OSNC 2010/9/125.

Wyrok z 15.04.2010, II UK 296/09, LEX nr 602706.

Wyrok z 27.05.2010, III CSK 257/09, LEX nr 852666.

Wyrok z 23.06.2010, II CSK 667/09, LEX nr 852547.

Wyrok z 17.02.2011, IV CSK 290/10, Legalis.

Wyrok z 7.07.2011, III SK 52/10, Legalis.

Wyrok z 24.03.2011, I UK 317/10, LEX nr 811823.

Wyrok z 2.12.2011, III CSK 136/11, Legalis.

Wyrok z 1.06.2012, II PK 259/11, Legalis.

Wyrok z 28.06.2012, II PK 285/11, LEX nr 1254679.

Wyrok z 30.01.2013, III KK 130/12, LEX nr 1288689.

Wyrok z 5.02.2014, V CSK 140/13, Legalis.

Wyrok z 17.09.2014, I CSK 439/13, OSNC 2015/7-8/93.

Wyrok z 11.12.2014, IV CA 1/14, OSNC 2015/12/149.

Wyrok z 22.01.2015, III CSK 153/14, Legalis.

Wyrok z 19.02.2015, III CSK 180/14, Legalis.

Wyrok z 19.03.2015, IV CSK 368/14, Legalis.

Wyrok z 24.06.2015, II UK 260/14, Legalis.

Wyrok z 2.07.2015, V CSK 624/14, LEX nr 1766004.

Wyrok z 19.11.2015 r., V CSK 130/15, Legalis.

Wyrok z 26.02.2016, III KK 354/15, Legalis.

Wyrok z 22.04.2016, II CSK 478/15, LEX nr 2075705.

Wyrok z 1.12.2016, I PK 86/16, LEX nr 2191444.

Wyrok z 12.07.2017, II UK 426/16, Legalis.

Wyrok z 24.10.2017, I UK 220/17, Legalis.

Wyrok z 15.11.2017, III PK 161/16, Legalis.

Wyrok z 11.01.2008 r., V CSK 240/07, Legalis.

Wyrok z 5.07.2018, I CSK 518/17, Legalis.

Wyrok z 16.01.2019, I PK 143/18, legalis.

Sądownictwo powszechne

Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 28.10.1999, II AKa 160/99, Lex nr 39081.

Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z 16.12.2013, III AUz 479/13, LEX nr 1416321.

Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z 18.06.2014, I ACz 980/14, LEX nr 1489136.

Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 19.03.2015, V ACa 232/15, Biul.SAKa 2015/2/25.

Postanowienie Sądu Okręgowego w Łodzi z 15.06.2016, V Kz 305/16, Portal Orzeczeń Sądów Powszechnych.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 6.07.1999, I ACa 380/99, Legalis.

wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 14.08.2002, II AKa 1295/02, KZS 2002/9/13.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z 10.01.2008, I ACa 1057/07, OSA 2009/11/35, s. 56.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z 15.10.2008, I ACa 418/08, Lex nr 466425.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 19.03.2010, I ACa 2/10, Legalis.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z 31.12.2012, I ACa 504/11, LEX nr 1278076.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z 23.01.2013, I ACa 1142/12, LEX nr 1271921.

Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z 7.03.2013, VII Pa 47/13, Portal Orzeczeń Sądów Powszechnych.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 26.04.2013, II AKa 70/13, LEX nr 1322733.

wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z 5.06.2013, I ACa 390/13, Lex nr 1342325.

wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 4.09.2013, I ACa 259/13, Lex nr 1381585.

Wyrok Sąd Apelacyjny w Szczecinie z 9.10.2014, I ACa 432/14, LEX nr 1678138.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z 17.11.2016 r., I ACa 297/16, LEX nr 2172548.

Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z 27.04.2017, II AKa 213/16, Lex nr 1604275.

Wyrok Sądu Okręgowego w Gorzowie Wlkp. z 28.06.2016, VI Pa 23/16, Portal Orzeczeń Sądów Powszechnych

Wyrok Sądu Rejonowego w Oławie z 9.02.2010, II K 16/10, Lex nr 1222207.

Wyrok Sądu Rejonowego w Wałbrzychu z 6.10.2015, III K 242/15, Portal Orzeczeń Sądów Powszechnych.

Wyrok Sądu Rejonowego Szczecin-Prawobrzeże i Zachód w Szczecinie z 7.06.2016, IV K 682/14, Legalis.

Sądownictwo administracyjne

Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z 29.11.2000, V SA 948/00, Legalis.

Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego w Warszawie z 9.02.2001, III SA 2339/99, LEX nr 50371.

Wyrok NSA z 4.11.2005, I OSK 333/05, Legalis.

Wyrok NSA z 4.11.2005, I FSK 239/05, Legalis

Wyrok NSA z 26.09.2006, I OSK 1305/05, Legalis.

Wyrok NSA 26.09.2007, I GSK 2434/06, Legalis;

Wyrok NSA z 21.03.2014, II OSK 2589/12, Legalis.

Wyrok NSA z 21.02.2008, II OSK 76/07, Legalis.

wyrok NSA z 24.03.2009, I OSK 441/08, Legalis.

wyrok NSA z 11.05.2009, I OSK 699/08, Legalis.

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Poznaniu z 6.07.2007 r., IV SA/Po 112/07, LEX nr 969397.

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gliwicach z 9.02.2009 r., II SA/GI 778/08, LEX nr 489319.

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Olsztynie z 23.11.2010, II SA/OI 386/10, LEX nr 969433.

Trybunał Konstytucyjny

Orzeczenia z 26.01.1993, U 10/92, OTK 1993/I/19-36.

Orzeczenie z 26.06.1995, K 11/94, Legalis.

Postanowienia z 18.11.1998, K 20/98, OTK 1999/1/5.

Postanowienie z 22.03.2000, P 12/98, OTK 2000/2/67.

Postanowienie z 17.10.2001, SK 14/01, 2001/7/222.

Postanowienie z 5.11.2001, T 33/01, niepublikowane.

Postanowienie z 30.05.2007, SK 3/06, OTK 2007/6A/62.

Postanowienie z 15.12.2009, SK 45/07, OTK 2009/11A/174.

Postanowienie z 26.11.2013, Ts 205/13, OTK-B 2014/2/159.

Wyrok z 3.12.1996, K 25/95, OTK 1996/6/52

Wyrok z 25.11.1997, K 26/97, OTK 1997/6/64.

Wyrok z 27.11.1997, U 11/97, OTK 1997/6/67.

Wyrok z 19.05.1998, U 5/97, OTK 1998/4/46.

Wyrok z 9.06.1998, K 28/97, OTK 1998/4/50.

Wyrok z 5.11.1997, K 22/97, OTK 1997/3-4/41.

Wyrok z 12.01.1999, P 2/98, OTK 1999/1/2.

Wyrok z 27.01.1999, K 1/98, OTK 999/1/3.

Wyrok z 13.04.1999, K 36/98, OTK 1999/3/40.

Wyrok z 11.05.1999, K 13/98, OTK 1999/4/74.

Wyrok z 16.11.1999, SK 11/99, OTK 1999/7/158.

Wyrok z 21.12.1999, K 22/99, OTK 1999/7/166.

Wyrok z 4.01.2000, K 18/99, OTK 2000/1/1.

Wyrok z 11.01.2000, K 7/99, OTK 2000/1/2.

Wyrok z 8.05.2000, SK 22/99, OTK 2000/4/107.

Wyrok z 10.05.2000, K 21/99, OTK 2000/4/109.

Wyrok z 14.06.2000, P 3/00, OTK 2000/5/138.

Wyrok z 20.11.2000, P 12/99, OTK 2010/7/260.

Wyrok z 21.03.2001, K 24/00, OTK 2001/3/51.

Wyrok z 11.09.2001, SK 17/00, OTK 2001/6/165.

Wyrok z 28.11.2001, K 36/01, OTK 2001/8/255.

Wyrok z 4.12.2001, SK 18/00, OTK 2001/8/256.

Wyrok z 12.03.2002, P 9/01, OTK 2002/2A/14.

Wyrok z 13.05.2002, SK 32/01, OTK 2002/3A/31.

Wyrok z 22.05.2002, K 6/02, OTK 2002/3/33.

Wyrok z 11.06.2002, SK 5/02, OTK 2002/4A/41.

Wyrok z 12.06.2002, P13/01, OTK 2002/4A/42.

Wyrok z 15.10.2002, SK 6/02, OTK 2002/5A/65.

Wyrok z 19.12.2002, K 33/02, OTK 2002/7/97.

Wyrok z 28.01.2003, SK 37/01, OTK 2003/1A/ 3.

Wyrok z 24.02.2003, K 28/02, OTK 2003/2A/13.

Wyrok z 11.03.2003, SK 8/02, OTK 2003/3A/20.

Wyrok z 2.07.2003, K 25/01, OTK 2003/6A/60.

Wyrok z 16.12.2003, SK 34/03, OTK 2003/9A/102.

Wyrok z 17.12.2003, SK 15/02, OTK 2003/9A/103.

Wyrok z 13.01.2004, SK 10/03, OTK 2004/1A/2.

Wyrok z 6.07.2004, P 14/03, OTK 2004/7A/62.

Wyrok z 28.07.2004, P 2/04, OTK 2004/7A/72.

Wyrok z 12.10.2004, P 22/03, OTK 2004/9A/90.

Wyrok z 16.11.2004, P 19/03, OTK 2004/10A/106.

Wyrok z 31.01.2005, SK 27/03, OTK 2005/1A/8.

Wyrok z 7.02.2005, SK 49/03, OTK 2005/2/13.

Wyrok z 20.06.2005, K 4/04, OTK 2005/6A/64.

Wyrok z 12.09.2005, SK 13/05, OTK ZU 2005/8A/91.

Wyrok z 18.10.2005, SK 48/03, OTK 2005/9A/101.

Wyrok z 15.12.2005, V CK 400/05, OSP 2006/11/127.

Wyrok z 16.01.2006, SK 30/05, OTK A/2006/1/2.

Wyrok z 22.02.2006, III CK 341/05, OSNC 2006/10/174.

Wyrok z 14.03.2006, SK 4/05, OTK 2006/3A/29.

Wyrok z 17.05.2006, K 33/05, OTK 2006/5A/57.

Wyrok z 24.07.2006, SK 8/06, OTK ZU 7/A/2006/84.

Wyrok z 12.09.2006, SK 21/05, OTK 2006/8A/103.

Wyrok z 20.09.2006, SK 63/05, OTK 2006/8A/108.

Wyrok z 2.10.2006, SK 34/06, OTK 2006/9/A/118.

Wyrok z 2.10.2006, SK 34/06, OTK 2006/9A/118.

Wyrok z 30.10.2006, P 10/06, OTK 2006/9A/128.

Wyrok z 7.03.2007, K 28/05, OTK ZU 2007/3A/24.

Wyrok z 2.04.2007, SK 19/06, OTK 2007/4A/37.

Wyrok z 30.05.2007, SK 68/06, OTK 2007/6A/53.

Wyrok z 19.09.2007, SK 4/06, OTK 2007/8A/98.

Wyrok z 24.10.2007, SK 7/06, OTK 2007/9A/108.

Wyrok z 20.11.2007, SK 57/05, OTK 2007/10A/125.

Wyrok z 26.01.2008, SK 89/06, OTK 2008/1A/7.

Wyrok z 19.02.2008, P 49/06, OTK 2008/1A/5.

Wyrok z 13.05.2008, SK 91/06, OTK 2008/4A/59.

Wyrok z 20.05.2008, P 18/07, OTK 2008/4A/61.

Wyrok z 17.06.2008, K 8/04, OTK 2008/5/81.

Wyrok z 1.07.2008, SK 40/07, OTK 2008/6A/101.

Wyrok z 16.09.2008, SK 76/06, OTK 2008/7A/121

Wyrok z 16.12.2008, P 17/07, OTK 2008/10A/179.

Wyrok z 18.02.2009, Kp 3/08, OTK 2009/2A/9.

Wyrok z 28.04.2009, K 27/07, OTK 2009/4A/54.

Wyrok z 16.06.2009, SK 5/09, OTK 2009/6A/84

Wyrok z 30.06.2009, K 14/07, OTK 2009/6A/87.

Wyrok z 18.03.2010, K 8/08, OTK 2010/3A/23.

Wyrok z 4.10.2010, K 19/06, OTK 2010/91/96.

Wyrok z 20.10.2010, P 37/09, OTK 2010/8A/79.

Wyrok z 16.11.2010, K 2/10, OTK 2010/9/102.

Wyrok z 7.12.2010, P 11/09, OTK 2010/10A/128.

Wyrok z 18.07.2011, K 25/09, OTK 2011/6A/57.

Wyrok z 10.01.2012, P 19/10, OTK 2012/1A/2.

Wyrok z 15.05.2012, P 11/10, OTK 2012/5A/50.

Wyrok z 12.07.2012, SK 31/10, OTK 2012/7A/80.

Wyrok z 25.09.2012, SK 28/10, OTK 2012/8A/96.

Wyrok z 16.10.2012, K 4/10, OTK 2012/9A/106.

Wyrok z 6.11.2012, K 21/11, OTK 2012/10A/119.

Wyrok z 6.11.2012, SK 29/11, OTK 2012/10A/120.

Wyrok z 13.11.2012, K 2/12, OTK 2012/10/A/121.

Wyrok z 8.01.2013, K 18/10, OTK 2013/1A/2.

Wyrok z 29.01.2013, SK 28/11, OTK 2013/1A/5.

Wyrok z 31.01.2013, K 14/11, OTK 2013/1/7.

Wyrok z 13.03.2013, K 25/10, OTK 2013/3A/27.

Wyrok z 18.02.2014, K 29/12, OTK 2014/2/11.

Wyrok z 11.03.2014, K 6/13, OTK 2014/3A/29.

Wyrok z 30.07.2014, K 23/11, OTK-A 2014/7/80.

Wyrok z 30.09.2014, SK 22/13, OTK 2014/8A/96.

Wyrok z 27.10.2015, K 5/14, OTK 2015/9A/150.

Wyrok z 22.11.2016, K 13/15, OTK 2016/A/88.

Wyrok z 24.11.2016, K 11/15, OTK 2016/A/93.

Wyrok z 11.12.2018, SK 25/16, OTK 2018/A/80.

Wyrok z 8.01.2019, SK 6/16, OTK 2019/A/3.